

चांदोबा

जानेवारी १९९०

172

देखें आप कितने होशियार हैं...

एक हास्य अभिनेता अपने चेहरे पर मजाकिया मुस्कान बनाए नौकरी की तलाश में होटल पहुंचा।

होटल मैनेजर साफद गुंथा था और उसे हास्य का कोई फायदा नहीं आता था।

टेबल पर 'HOTEL' शब्द १५ कैंडिल पेसिलों के साथ लिखा गया था।

जब हास्य अभिनेता ने नौकरी की तो पूछा तो मैनेजर ने इन पेसिलों में से ३ पेसिलें निकाल कर हंग से रख दिया। बस, बही जवाब था।

हास्य अभिनेता को कारण पूछने लगे भी नहीं पड़ी। उसने अपनी

फडाकिया मुस्कान वहीं उतार फेंकी और मुंह लटककर चला गया।

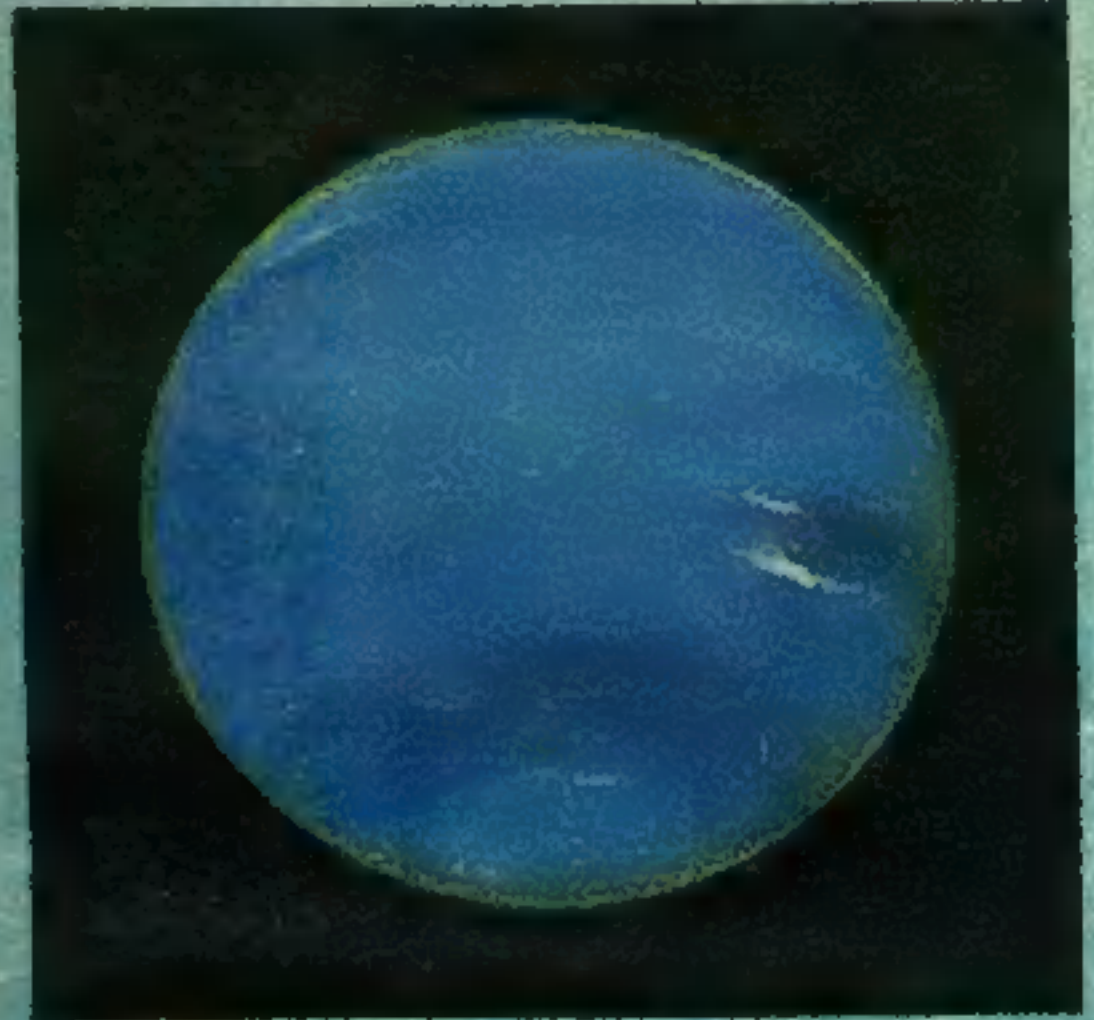
आप बता सकते हैं कि मैनेजर का जवाब क्या था?

(यदि आप इस क्विज ६५ कैंडिल पेसिलों नहीं हैं तो उसके बदले माचिस की तीलियाँ इकट्ठा कर लें।)

**कैंडिल
पेसिल**
समझदार बच्चों के लिए

चान्दोबाच्या बातम्या

Neptune

व्हॉएजर-२ ची नीलग्रह नेपच्यूनची यात्रा

सूर्याच्या जोहो बाजूंना पृथ्वीसकट बुध, शुक्र, शुक, मंगळ, शनि, युरेनस, नेपच्यून, प्लूटो हे ग्रह आणि इतर अनेक उपग्रह परिभ्रमण करीत आहेत. यापैकी 'नीलग्रह' किंवा 'नील परिवार' असे म्हणतात. आपणा सर्वांना हेही चांगल्या प्रकारे माहीत आहे की या 'नील परिवाराचे' केन्द्र 'सूर्य' हे आहे.

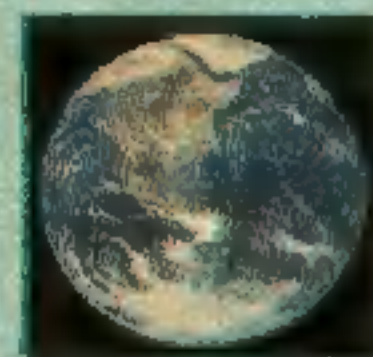
आपल्या चारी बाजूंना असणारे चान्दोबाच्या व ग्रहांच्या आतली दिशेने आपल्याच्या जिज्ञासेमुळे यापुढे निरंतर प्रयत्नशील राहिलेला आहे.

त्यासाठी त्याने अंतरिक्षात अनेक रॉकेट्स सोडली. नेपच्यून ग्रहाची वैशिष्ट्ये जाणून घेण्यासाठी अमेरिकेने व्हॉयजर-२ ना उपयोज केला. त्याने नेपच्यूनग्रहास सुपंच महत्त्वपूर्ण कधी माहिती पाठवली आहे.

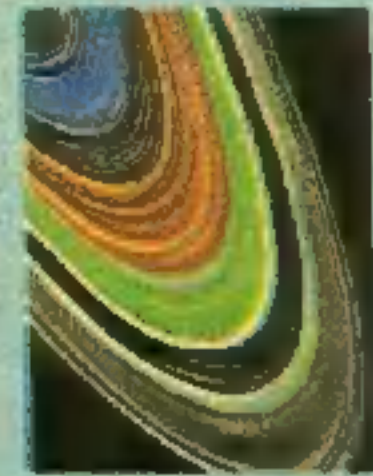
२० ऑगस्ट, १९७७ ना अमेरिकेने व्हॉयजर-२ अंतरिक्षात सोडले. व नारा वर्षे निरंतर ४.४३ लाख करोड (किलोमिटर) मैलांचा प्रवास करून ते नेपच्यून ग्रहाच्या

समीपवर्त पोचले. सूर्यापासून २८० कोटी मैल दूर असणारा नेपच्यून हा ग्रह आपल्या निळ्या रंगामुळे फारच सुन्दर दिसतो. व्हॉयजर-२ ने पाठवलेल्या फोटोकून आपल्याला असे ज्ञान होते की नेपच्यून ग्रहाला वेरगारी ५ वृत्ते आहेत. त्यातली तीन जगदी अद्भुत आहेत. या ग्रहाच्या वरच्या वरत ताची ४०० मैलांच्या वेगाने तुफानी वारे वहात असतात.

नेपच्यूनच्या चारी वाजूंना चक्रासारखे ५

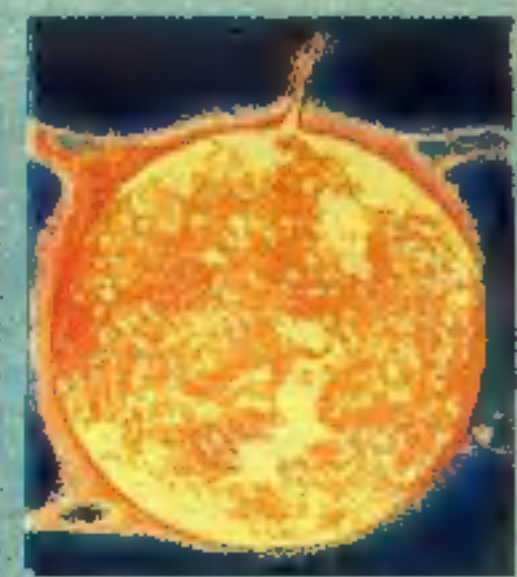
Earth

Saturn

Mercury

Sun

उपग्रह प्रमण करत आहेत. त्यातला 'ट्रिटॉन' नावाचा चंद्र आपल्या ग्रहाच्या मानाने फारच लहान असून दिसावयास तो अस्पष्ट प्रदोहारी असा आहे त्याच्या वरत अर्कच अर्क भरलेला असावा असे मानले जाते.

व्हॉयजर-२ ने पाठवलेल्या माहितीच्या आधारे 'नेपच्यून' ग्रह व सौरपरिवारातील त्याचे महत्त्व याबाबत जाणली काही नवीन माहिती प्रकाशात आपल्यासाठी वैज्ञानिक प्रयत्नशील आहेत.

धूर्त व्यापारी

शाहानाद नावाच्या एका जमीनदारी गावात भूपति नावाचा एक शेतकरी रहात असे. त्याला गजपति नावाचा एक मुलगा होता. तो शेतीबाडीच्या कामात मुळीच लक्ष घालत नसे. त्यामुळे भूपतीने आपल्या मृत्युसमयी आपला मुलगा व त्याचा मामा नागराज यांना जवळ बोलावून आपल्या मृत्युपत्रातील एक खोच मागितला.

तो खोच अशी होती—गजपति आपल्या पित्याची स्थावर जंगम इत्तेर भोगू शकतो, पण ती चिकण्याचा मात्र अधिकार त्याला नाही.

भूपतीच्या मृत्यूनंतर लागोपाठ दोन वर्षे शेतात पीक आलेच नाही. नंतरच्या वर्षी बादलद्वारा व मुसळधार पावसामुळे त्याचा गुरांचा गोठा मोडून पडला व सारी जनावरे वाहून गेली. जनावरे खरीदणे, त्याचप्रमाणे

बी-बियाणे, खत व मजुरांची मजुरी यांसाठी लागणारे पैसेही गजपतीकडे नव्हते. म्हणून तो शेजारच्या गावी आपल्या मामाकडे गेला व त्याच्याजवळ त्याने थोडे पैसे मागितले.

यावर नागराजने त्याला धमकाविले—
“अरे भाचोबा, आजकाल शेतीत काही फायदा नाही बघ! वेळेवर पाऊस पडत नाही अन् पीकही हाती लागत नाही. मला विचारशील तर, माझं मत असा आहे की, यापेक्षा व्यापार करणं कितीतरी पट उत्तम! तू एकादा व्यापार सुरू कर बघ, कितीक लाख मिळवू शकशील!”

“मला व्यापाराचा तसा काही अनुभव नाही, अन् दुर्दैवाने नुकसान झालं तर? आपलाच पैसा असेल तर हरकत नाही एक वेळ, पण कर्जाऊ घेतलेली रक्कम अशी नाहीशी झाली तर परत कशी करायची ती?” भाच्याने मामाला विचारले.

"त्याची काळजी कशासाठी? सावकार तुम्हां काय करणार? तुला इस्टेट विकायचा अधिकार कुठे आहे?" मामाने समजावले. यानंतर महिनाभरातच गजपतीने गावच्या सावकारांकडून जवळ जवळ लाख रुपये कर्जाक घेतले अन् आपला व्यापार सुरू केला. तो घर, शेत व बऱ्याच मोठ्या इस्टेटीचा मालक असल्याने सावकारांनी मोठ्या निःशंक मनाने त्याला पैसे दिले होते.

गजपती शेतकऱ्यांकडून धान्य विकत घेई आणि ते गाड्यांवर लादून नेऊन तो शहरांतल्या व्यापाऱ्यांना विकी. नंतर त्या पैशांनी तो चिंच, तेल वगैरे खरेड्यात न न मिळणाऱ्या वस्तु आणून आपल्या गावात

विकी. व्यापाराचा विशेष अनुभव बसला तरी यावेळी परिस्थिती त्याला चांगलीच अनुकूल होती, म्हणून या वर्षी खूपच फायदा झाला अन् त्याने चुकवूनही त्याच्याजवळ दहा हजार रुपये रोख बाचले.

मग गजपती एकदिवाने संतुष्ट म्हणता. एकाच वेळी इतके धन पाहून त्याच्या मनात लोभ उत्पन्न झाला. त्याच्या मनात आले—"या व्यापारात दरवर्षी दहा-दहा हजार रुपयांचा फायदा झाला तरीही मूर्ख परत करायला कमीत कमी दहा वर्षे तर लागतीलच. यानंतरच्या दहा वर्षांतच तो एक लाख रुपये मिळवू शकला असता, म्हणजे याचाच अर्थ असा की, त्याला गजपती बनावला असून बीस वर्षे तरी हवीत!"

असा एकूण हिशोब करत गजपती मनात असंतुष्टच राहू लागला. 'व्यापारात नुकसान झालं' असं सांगून सावकारांशी लबाडी करून काही क्षणातच लक्षपति बनावया निर्णय त्याने घेतला. त्याच्या मनात हा पक्का विश्वास होता कि इस्टेट विकायचा आपल्याला अधिकार नाही, तेव्हा आपलं कोणीही काही वाकडं करू शकणार नाही.

नंतर गजपतीने ते एक लाख रुपये मामाच्या घरात लपवून ठेवले. आणि सगळीकडे सांगत सुटला की व्यापारात

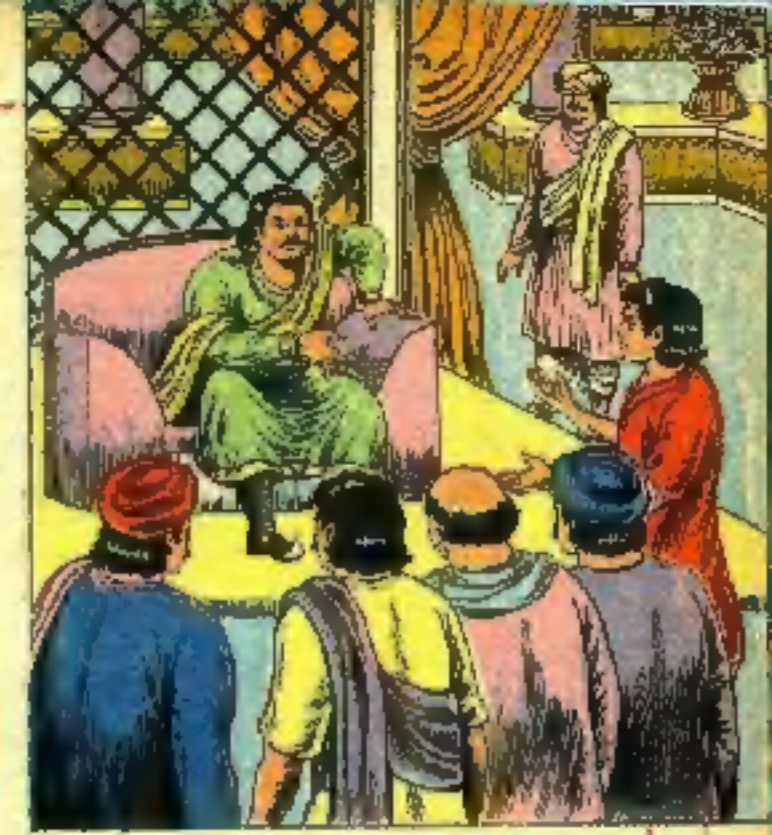
आपलं फारच नुकसान झालेलं आहे. ही बात सावकारांच्या कानी पोचली आणि त्यांनी चौकशी केली तेव्हा त्यांना समजले की आपली इस्टेट विकायचा अधिकार गजपतीला नाही. मग मात्र त्यांचं घाबं दणाणलं! नाइलाजाने त्यांनी जमीनदाराकडे जावायला तक्रार केली.

जमीनदार रामनारायण नीट रीतीने न्याय करून निर्णय देण्यात चांगलाच प्रसिद्ध होता. त्याने आपल्या नोकरांना पाठवून गजपतीच्या व्यापाराबद्दल चौकशी करवली. नोकरांनी दिलेल्या माहिती प्रमाणे पाहता गजपतीला व्यापारात नुकसान येणं सत्य नाही हे त्याच्या लक्षात आले; कारण शहरातल्या कोणाही व्यापाऱ्याने त्याच्याशी कोणत्याही प्रकारे लबाडी वगैरे केलेली नव्हती; व्यवहार सरळ होता.

मग एके दिवशी जमीनदाराने गजपती व त्याच्या सावकारांना बोलावून गजपतीला विचारले—"काय रे, हे सरं का, की तू या सावकारांकडून एक लाख रुपये कर्जाक घेतलेस?"

"हां हुबूर, सरंच जाहे हे, तसे कागदही आहेत त्यांच्याकडे!" गजपतीने कज घेतल्याचे कबूल केले.

"तुला व्यापारात नुकसान झालं म्हणे?" पुन्हा जमीनदाराने विचारले.

"होय, व्यापाराचा सला काही अनुभव नाही ना; म्हणून नुकसान झालं माझं?" तो म्हणाला.

"तुमच्याजवळ भरपूर जमीन वगैरे इस्टेट आहे, ते पाहूनच सावकारांनी तुला कर्ज दिलं हे ही सरं?" जमीनदाराने विचारले.

"हां, ही गोष्टही खरीच की माझ्याजवळ जमीन आणि इतर ही भरपूर इस्टेट आहे." गजपतीने कबली दिली.

"मग काय? तू आपली जमीन अन् इस्टेट विकून याचं कर्ज परत कर!" जमीनदाराने सुचवले.

यावर घाबरून कापत-कापत गजपती म्हणाला—"पण महाराज, माझ्या वडिलांनी

तर असे मृत्युपत्र लिहिले की-आपली जमीन व कोणतीही इस्टेट विकायचा मला अधिकार नाही; त्याचा केवळ उपभोग घेऊ शकतो मी." हे बोलतानाच त्याने मृत्युपत्राचा कागद जमीनदारापुढे केला.

कागद पाहून पुन्हा परत देत जमीनदाराने त्याला आपला निर्णय सुनावला-"तुझं म्हणणं बरोबर आहे, मी मान्य करतो. पण तुला आपली शेत व धर भाड्याने देण्याचा हक्क आहे. तेव्हा हे सर्व मी या सावकारांना शंभर वर्षासाठी मी. नंतर ही संपत्ति तुझ्या वारसवारांना परत मिळेल!"

हा निर्णय ऐकून गजपती भावकून म्हणाला-"माझी सारी इस्टेट मिळून कमीत कमी वहा लाखांची तरी आहे. एक लाखाच्या कर्जासाठी इतकी सारी इस्टेट यांच्या हाती देणं न्यायसंगत कसं होईल?"

यावर हसत-हसत जमीनदार म्हणाला-"साख रुपये घेऊन कर्जदारांना ते परत न करणंही अन्यायच नाही का? तुला इस्टेट विकायचा अधिकार नाही, त्यामुळे तुझं

कोणी काही वाकडं करू शकणार नाही हे जाणूनच तू हे तिरकं वळण घेतसं. सगला कोणी दिला तुला हा?"

आता डोळ्यात पाणी आणत गजपती म्हणाला-"मी आपल्या मामाच्या सल्ल्याने वागून ही चुक केलेली आहे." आणि पुढे त्याने आपला सबं पाडा जमीनदारापुढे वाचला.

जमीनदाराने आता त्याच्या मामाला-नागराबला-बोलावून संबो दिली-"तू तर वयाने मोठा आहेस, अन् तरीही आपल्या मामाच्या मोहात पाडून लबाबी करायला शिकवलीस. या सावकारांचं कर्ज आता परत करून टाक. मी तुम्हा दोघांचा पहिलाच अपराध आहे म्हणूनच तुला अन् तुझ्या भाव्याला शिक्षा न देता सोडून देत आहे मी."

यानंतर मामाकडे लपवून ठेवलेलं वज्र जाणून गजपतीने सावकारांचे पैसे परत केले. पण गजपती अन् त्याच्या मामाची लोकांत एकदा बदनामी झाली ती झालीच.

डाकू युवराज

[३]

[राजा शान्तिदेव, त्याची पत्नी व दोन वर्षांचा राजपुत्र यांचा अंत करव्याने कारस्थान सेनापती बोरसिंहाने आपल्या लहानाच्या मर्तीने रचले. मी खबर मिळताच राजाने आपली राणी व राजकुमार यांना लुज भुषारी मार्गाने राजवाड्याबाहेर काढले व स्वतःने एफ्टेच बोरसिंहाच्या सिपायांनी लढत लढत अखेर नवीत वकी मारली. पुढे आता...]

राणी पायन्यांवरून खाली उतरली आणि गुदरेल यांची कल्पना कोण कशी करू साधू नयनांनी तिने वर पाहिले. पण शकणार?

त्याच वेळी राजाने वरचा दरवाजा बन्द केला. कदाचित् हीच आपली व राजाची शेवटची भेट असावी या विचाराने तिच्या हृदयात दुःखावेग उसळून आला. थोड्याच वेळापूर्वीपर्यंत तर आपण राजासमवेत तिने कधी एकटीने प्रवास केला नव्हता. मुलाने कालक्रमणा केली. त्यावेळी आता राजकुमारी म्हणूनच तिचा जन्म झाला थोड्याच वेळात आपणावर हा प्रसंग होता. पुढे शान्तिदेवशी विवाह करून ती

राणी वनून शान्तिपुरला आली. त्यामुळे केव्हाही, कुठेही गेली तरी तिच्या सव्या नेहमीच तिच्या आसपास असत.

बिचारी मुनयानेच अश्रु डाळत राहिली ती! तिच्या कडेवर छोटा बाळ गाढ झोपला होता. तो जागा होणार नाही, अशी काळजी घेत अन् दुसऱ्या हातातली मशाल संभालत मोठ्या सावधाने पायऱ्या उतारून राणीने भुयारी मार्गात प्रवेश केला. मशालीच्या जजेडात तिला केवळ तीन-चार हातावरचाच मार्ग दिसू शकत होता; अन् पुढे अगदी काळजकाळा अंधार होता! भुयारी मार्ग दगडात खोदलेला होता. राणीला हे माहीत होते की मुद्दाम वरून

सपाट केलेल्या एका पहाडावरच राजवाडा बांधलेला होता. आता ती त्या पहाडाच्या पोटातल्या भुयारी मार्गातून चालत होती. अजून किती चालायचेय? हा मार्ग कुठे नेऊन सोडील आपल्याला?

भुयारी मार्ग आतून ओला होता; वारा अजिबात नव्हता तिथे! राणीचा पाय कशावर तरी ठेवकाळला, धडणारच होती खाली ती; पण मोठ्या प्रयत्नानेच तिने स्वतःला सावरले! पण त्या घडव्याने मशालीवरची तिची पकड सैल होऊन ती खाली पडली, अन् आता सर्वत्र काळा-काळा अंधारच अंधार पसरला! काय करावं? न उमजून जागव्या जागी उभीच राहिली ती!

मोठ्या वेळाने अंधाराला तिचे डोळे सरावले. दूरवरच्या एका निविज्या प्रकाशाने तिचे लक्ष वेधून घेतले अन् पुन्हा ती हळूहळू चालू लागली. रस्त्याच्या एका वाजूला जडवलेल्या रत्नातून तो प्रकाश येत होता! सान्या वाटेवरच अधून-मधून तशी रत्ने जडवलेली होती, अन् ती राणीला पुढे जाण्याचा रस्ता दाखवत होती!

इतक्यात कुमार जागा झाला अन् रडू लागला. राणीने त्याला छातीशी घट्ट धरले अन् त्याला ओपवायचा प्रयत्न करत ती वेगाने चालू लागली. पण सर्व ताणामुळे

अन् चालायची सवय नसल्याने तो जास्त थकत गेली. एक एक पाऊल उचलणे आता तिला खड खड लागले. तरीही भुयारातून बाहेर पडण्याच्या ओढीने स्वास रोखून ती पुढे चालत राहिली. राजाने सांगितल्याप्रमाणे वाटेवरची रत्ने मोजण्याचंही काम तिला राहिलं नव्हतं.

खेदटी ती भुयारी रस्त्याच्या दुसऱ्या टोकाशी पोचली, पण बाहेर पडण्याचा मार्ग कुठेय? सगोर तर एक आडवी भिंत होती अन् तिच्या मधोमध एक मोठा चमकदार असा पत्थर होता. जमजम भिंतीतलं रत्न तिने दोन-तीनदा फिरवले अन् सगोरचा तो पत्थर बाजूला सरकला. त्या वाऱ्यातून राणी बाहेर पडली, तो तिथे एक आणखी एक रुंद भुयार लागले. त्या भुयारातून थोडे पुढे गेल्यावर राणी एका मोठ्या जंगलात पोचली.

झाडांतून बांदले शिरपत होते; सारे जंगल अगदी शान्त, गंभीर होते. राणीने त्या घंढ मोकळ्या हवेत जोरदार स्वास घेतला. बाळ पुन्हा झोपला; राणीला त्यामुळे आनंदच वाटला, कारण त्याच्या रडण्याच्या आवाजाने एकाही जंगली जनावर जवळ येण्याची शक्यता होती. तिला सूप तहान लागली होती, पण या मध्वरात्रीच्या वेळी जंगलात पाणी कुठे शोधणार ती?

दूरवरून तिला कोल्लेकुई ऐकू येत होती. तिला वाटलं की बहुधा लवकरच सकाळ होणार असावी. बाळाला मांडीवर घेऊन ती एका मोठ्या दगडावर बसली. थोड्या वेळातच कुठूनसा वाहत्या पाण्याचा आवाज तिला ऐकू आला. बाळाला खाली गवतावर ठेवून ती पाणी पिऊन आली अन् जाग्या झालेल्या बाळालाही थोडं पाणी पाजलं तिने.

मुलगा हसत हसत कधी आपल्या आईकडे तर कधी शेवतालच्या गवीन वातावरणाकडे मजने पहात होता. पूर्वं दिशेला तांबडं फुटू लागलं होतं, अन् सर्वत्र पक्षी जागे होऊन किलबिल करू लागले होते. आपल्या आईच्या मांडीवरून उतरून

वाळ मोवतालच्या वातावरणावर खुश होऊन दुडूदुडू चालत पुढे पुढे जाऊ लागला.

"पुढे जाऊ नको वाळा!" धकलेल्या राणीने त्याला आवाज दिला.

भाईकडे एकदा बळून पाहून हसून वाळ पुन्हा पुढेच जाऊ लागला. हे पाऊन त्याला घरून आणण्यासाठी उठून उभे राहून एक पाऊल पुढे टाकणार, तोच अशक्तपणामुळे तोल जाऊन खाली पडून राणी बेभुड झाली!

"पुढे नको जाऊ रे वाळा!" वास, इतकंती ती पडता-पडता बोलू शकली; पुढे तिच्या तोंडून शब्दच फुटला नाही!

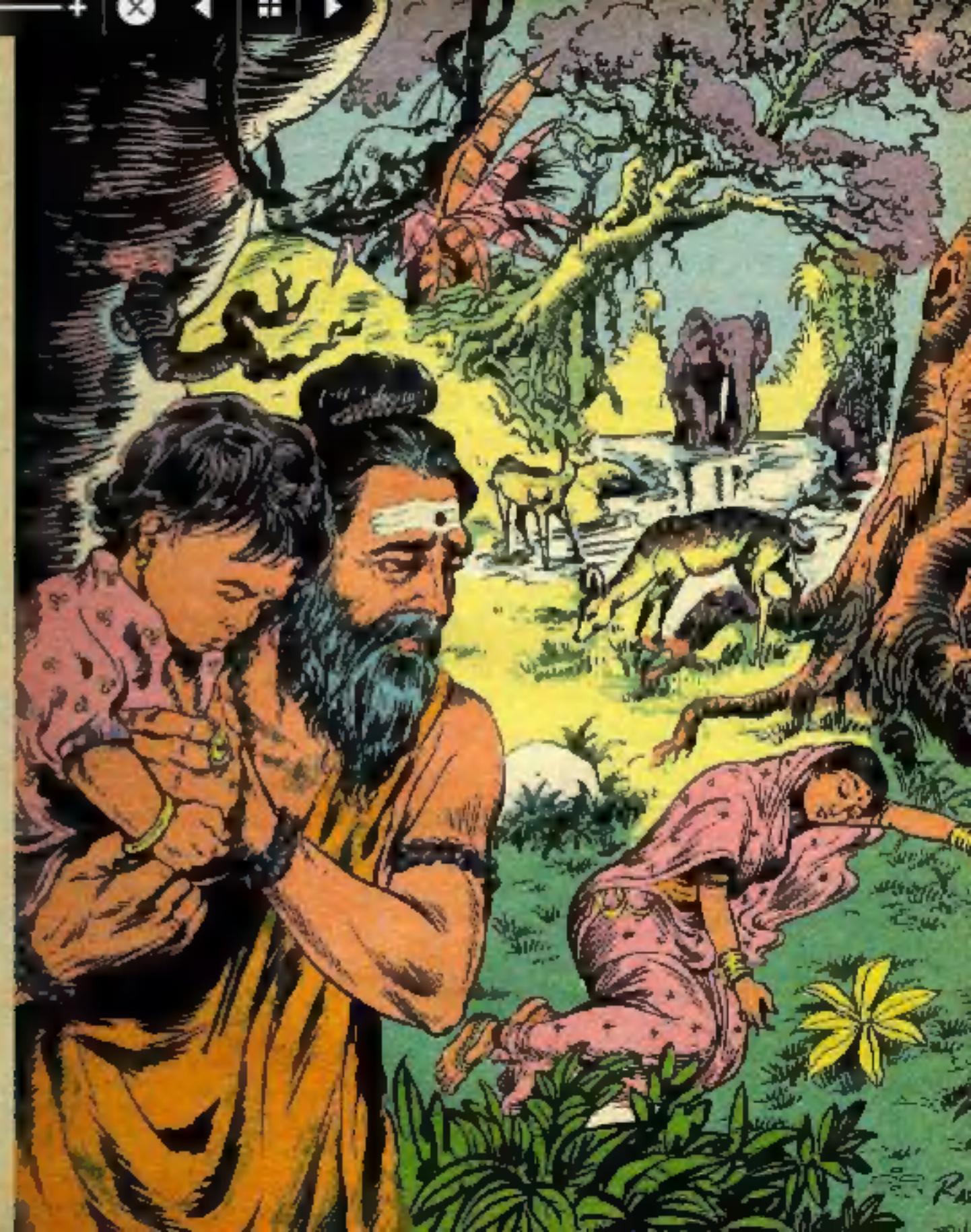
* * *

जंगलात रहाणारा जयानन्द नावाचा तपस्वी नेहमी प्रमाणे सुबोदयापूर्वीच स्नान करण्यासाठी जवळच्या नात्याकडे निघाला. एका बालकाच्या हसण्या-खिदळण्याचा आवाज ऐकून चकितच झाला तो! समोवार चौकस दृष्टी फिरवताना समोरच एक सुंदर वाळ प्रसन्नपणे हसत असलेले दिसले त्याला. कोणी विषय बालकच स्वर्गातून अवतरलाय असे वाटून मुनि त्याच्या जवळ गेला.

आा सुंदर बाळाने जणू आपल्याला उचकून घ्यावे असा संकेत करत हातात हात उचलेले पाहून मुनीने त्याला उचलून कडेवर घेतले. बाळाच्या गळ्यात मुवर्णहार घातला होता. हारातल्या पदकावर आपल्या सोडेत असलेले उचलून धरलेल्या हत्तीचे चित्र अंकित केलेले होते. राज-परिवाराशी संबंधित ते राजविन्ह मुनीने ताबडतोब ओळखले.

बाळाने पश्चिमेकडे हाताने संकेत केला अन् तिकडेच झुकत तो उत्तरागचा प्रसन्न करू लागला; म्हणून त्याला घेऊन मुनि त्याच दिशेने चालू लागला.

हिरव्यागार, दाट अशा हिरवळीवर राणी बेभुड पडलेली होती. मुनीने अन्याये पाणी ओजून तिच्या चेहऱ्यावर शिंपडताच तिने हळूहळू आपले डोळे उघडले व उठून

बसायचा प्रयत्न केला; पण तिला ते जमेना.

"कोण आहेस मुली तू?" मुनीने तिच्या तोंडाजवळ आपला कान नेत विचारले.

"आपण मला मुलगी म्हणते! खरंच आपलीच मुलगी माना मला. साक्षात् देवानेच पाठवले आपल्याला! मी या राज्याची अमांषी राणी आहे. रात्री पावून राजवाड्याला वेडा दिला. पतीने आज्ञा दिल्याने मी बाळांना घेऊन बाहेर पडले." जडसळत राणीने माहिती दिली.

"काल तर सुवराजाचा वाढदिवस होता ना?" मुनीने आश्चर्याने विचारले.

"होय महारामन्! बाळाच्या जन्म-दिवसाच्या उत्सवाचा फायदा घेतला घरच्याच शत्रूने." विषादाने राणी बोलली. तिला आता स्वास घेणेही जड जात होते.

"ओह! असं झालं होय? समजसं सर्व मला! आता काही बोलू नकोस बाळ, तुला फारच अशक्तपणा आलेला दिसतोय!" मुनि म्हणाला.

राणी एकवार विषादाने हसली—"मला तर भीती पडलीय की मला पुन्हा कधी बोलण्याची संधीच मिळणार नाही. मी तर असाच विचार करते आहे की बाळांच्या रक्षणासाठी देवानेच पाठवले आपणाला. आता कसलीही शंका किंवा चिंता न बाळगता होळे मिटून घेते मी. महाराजांच्या कुशलतेची बार्ता मिळाली तर आनन्दाने कायमचे होळे मिटेल मी!" राणी म्हणाली.

"बाळ, जस देवाचा अनुग्रह नसता तर काय मी असा वेळेवर पोचलो असतो का? आपण त्या कळणामय परमेश्वराची प्रार्थना करू या की महाराजांचं रक्षण व्हावं! यावेळी आपण जास्त काळ करू नका? सर्व देवाचीच कृपा!" मुनि म्हणाला.

अशक्तपणे राणी हसली. मोठावरचे हसे मिटण्यापूर्वीच तिचे होळे कायमचे बंद झाले! तिची नाडी पाहून मुनीने ओळखले की हे होळे आता मिटलेलेच राहणार! (क्रमसः)

स्वावलंबन

दृढनिश्चयी विक्रमादित्य पुन्हा आडाकडे परत आला. फांदीवरून प्रेत उतरवून त्याने आपल्या खांद्यावर घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मीन धारण करून तो स्मशानाचा मार्ग आक्रमू लागला. तेव्हा दयात वाह करणारा वेताळ त्याला विचारू लागला—"राजा, तू एका विशाल अशा देशाचा महाराजा असूनही, या मध्य-रात्रीच्या वेळी या भंमूर जंगलात तुला कोण कष्ट करताना पाहून मला तुम्ही फार दया घेत आहे. हा प्रश्न मुळीच महत्त्वाचा नाही कि, हे काम करायला तुला प्रवृत्त करणारा इसम कोणी साधारण माणूस आहे, कोणी मोठा बुद्धिमान व्यक्ती आहे, की सर्वदेवांचा त्याग करून बनात तपाचरण करणारा कोणी महामुनी आहे. पण जो कोणी आपल्याला एकादे कार्य साधण्यासाठी प्रवृत्त करीत असतो, तोच माणूस ते कार्य

वेताळाच्या गोष्टी

साधव्याच्या बाबतीत आपण असजसे एकेका पायरीने घवाच्या जवळ पोचू लागतो तसतसा आपला हेवा करू लागतो. साध्या या विधानाच्या पुढटघर्ष, प्राचीन काळी सदानन्द नावाच्या एका मुनीने विक्रम नावाच्या एका माणसाशी कशी वतणुक केली हे दाखवणारी एक गोष्ट ही तुला सांगतो. आपले धम विसरण्यासाठी ही गोष्ट तू ऐक.

वेताळ गोष्ट सांगू लागला—

मयूरी नावाच्या राज्यात कान्तिपुर हे एक छोटेसे गाव होते. त्या गावात धर्मदास नावाचा एक शेतकरी रहात असे. त्याच्या एकुलत्या एका मुलाचे नाव होते

विक्रम. लिहिण्या-वाचण्यात विक्रमला फारशी रुचि नसे. पण त्याची आई त्याला ज्या गोष्टी सांगे, त्या मात्र त्याला फार आवडत. त्या ऐकून ऐकून विक्रमला असा विश्वास वाटू लागला होता की जंगलात तप करणाऱ्या मुनीजवळ काही असामान्य असा शक्ति असतात; अन् त्यांच्याजवळ राहून मन्त्र शिकून घेतले तर कोणतेही कार्य आपण साधू शकतो.

एक दिवस विक्रमला जवळ बोलावून धर्मदास म्हणाला—“बेटा, तुझं वय तर वाढत चाललं आहे, पण शिकण्यात मुळीच लक्ष नाही तुझं! तेव्हा आजपासून तू आपला मला आपल्या शेतीवाडीच्या कामात मदत करू लाग. आज तू आपल्या शेळ्या घरायला घेऊन जा.”

विक्रम शेळ्यांना हाकून जंगलातल्या गवताळ मैदाना पर्यंत घेऊन गेला, अन् शेळ्यांना घरायला सोडून तो एका झाडाच्या कोठाला टेकून ओपून गेला. काही वेळाने जगा झाल्यावर पहातो तो शेळ्या सगळ्या गायब! शेळ्या शोधत तो जंगलात आणखी थोडा पुढे गेला. एका जागी एक मुनि झाडाखाली बसलेला त्याला दिसला. त्या मुनीचे नाव होते सदानन्द.

सदानन्द डोळे मिटून ध्यानमग्न बसलेला होता. विक्रम त्याच्या समोर बसून राहिला.

मुनीने डोळे उघडले तेव्हा विक्रमने नम्रपणे त्याला नमस्कार केला.

मुनीने हसून विक्रमला विचारले—“बेटा, खनटी जनावरांनी भरलेल्या या जंगलात तू काशासाठी जाता आहेस?”

“महात्मन्, मैदानात चरणाच्या माझ्या शेळ्या हरवून गेल्या आहेत. त्यांना शोधत मी इथवर आलो आहे.” विक्रम उत्तरला.

मुनीने क्षणभर डोळे मिटून घेतले अन् ते उघडून तो म्हणाला—“तू जेव्हा ओपला होतास ना, तेव्हाच त्या माऱ्या तुझ्या घरी सुरक्षित पोचून गेल्या जाहेत. जाण अंधार होईल. जनावरांपासून तुला काही घास न व्हावा, म्हणून ही सदाक्षाची माळ तू गळ्यात घाल, अन् सुशाल निर्भय होऊन घरी जा.” असे म्हणून त्याने विक्रमच्या हाती एक सदाक्षमाळ दिली.

विक्रमने माळ घेत म्हटले—“स्वामीजी, माझ्या आईने मला सांगितलं आहे की आपल्यासारख्या मुनीजवळ अनेक प्रकारच्या सिद्धि असतात. आपण मला काही मन्त्र दिलात, तर त्याच्या साहाय्याने मी ही एक महान् व्यक्ति वनायचा प्रयत्न करीन.”

“बाळा, माणूस आपल्या जीवनात महान बनू इच्छित असेल, तर मन्त्र-तन्त्रावर

अवलंबून रहाण्या ऐवजी त्याने स्वावलम्बी बनणे चांगलं! जंगलात दलाला दूर एकटा आलेला तुझ्यासारखा साहसी मुलगा आपल्या जीवनात नक्कीच यशस्वी होऊ शकेल. यात कठीण असे काहीच नाही.” मुनीने त्याला सांगितले.

मुनीचे श्रोत्याहून मिळाल्याने विक्रमने दुसऱ्याच दिवसापासून शिक्षणात मन घातलं. रात्रंदिवस अभ्यास करून त्याने आपल्या गुरुजींचा विश्वास संपादन केला. पंधरा वर्षांचा होता होता त्याने सर्व शास्त्रांचे ज्ञान मिळवले.

एके दिवशी अरण्यात जाऊन विक्रमने सदानन्द मुनींना म्हटले—“स्वामी, आपल्या

प्रोत्साहनाने मी शिक्षणात मत घालून देव व शास्त्रे पांचा अभ्यास केला. तरीही अजून पूर्ण संतुष्ट नाही आलो मी! मला काटलं की जीवनात सफलता मिळवण्यासाठी केवळ शिक्षणच पुरेसं नाही.”

यावर मुनि डोके हलवून म्हणाले—
“तुझा विचार अगदी गरोबरच आहे. आत्मरक्षा व सन्मानन करण्यासाठी तुझ्या या विद्या पुरेशा नाहीत. तुला क्षत्रियोचित विद्या शिकायला हव्यात. आजपाळी नगरात ज्वालामुखी नावाचा एक वीर रहातो. त्याच्या कडे जाऊन माझा निरोप सांग, म्हणजे तो तुला क्षत्रियोचित सर्व विद्या शिकवील.” मुनीचा आशिर्वाद घेऊन विक्रम तेथून निघाला.

आजपाळीला पोचून त्याने मुनीचा संदेश ज्वालामुखीला सांगितला व त्याचा क्षिप्र बनून अल्पकाळातच सर्व क्षत्रियविद्यात तो प्रवीण बनला. त्याच वेळी रत्नभूषण नावाच्या जमीनदाराने विक्रमला बोळावेण पाठवले. विक्रम त्याला जाऊन भेटला.

जमीनदार म्हणाला—“विक्रम, मी ज्वालामुखी वडून तुझ्याबाबत ऐकलं. तुला माझा अंगरक्षक म्हणून नेमायची माझी इच्छा आहे.”

विक्रमने त्याला आपली संमति दिली, पण एका दिवशी संध्यातच मुनिला भेटून त्याने त्याला आपलं वृत्तान्त कथन केला.

मयूर नगरीच्या मन्त्र्याचे माव होते मुमन्त. तो रत्नभूषणाचा जिवलग मित्र

होता. एकदा तो रत्नभूषणला भेटायला आला वसता बोलता बोलता त्याला म्हणाला—“आपल्या राज्याची आर्थिक परिस्थिती आजकाल ठीक नाही. क्षत्रियात पुरेसं धन नाहीय. ही परिस्थिती सुधारायची असेल, तर जनतेवर अधिक कर लादायला हवा. पण महाराज याला मान्यता देत नाहीत. काय करावं हेच समजेनासं आलंय मला!”

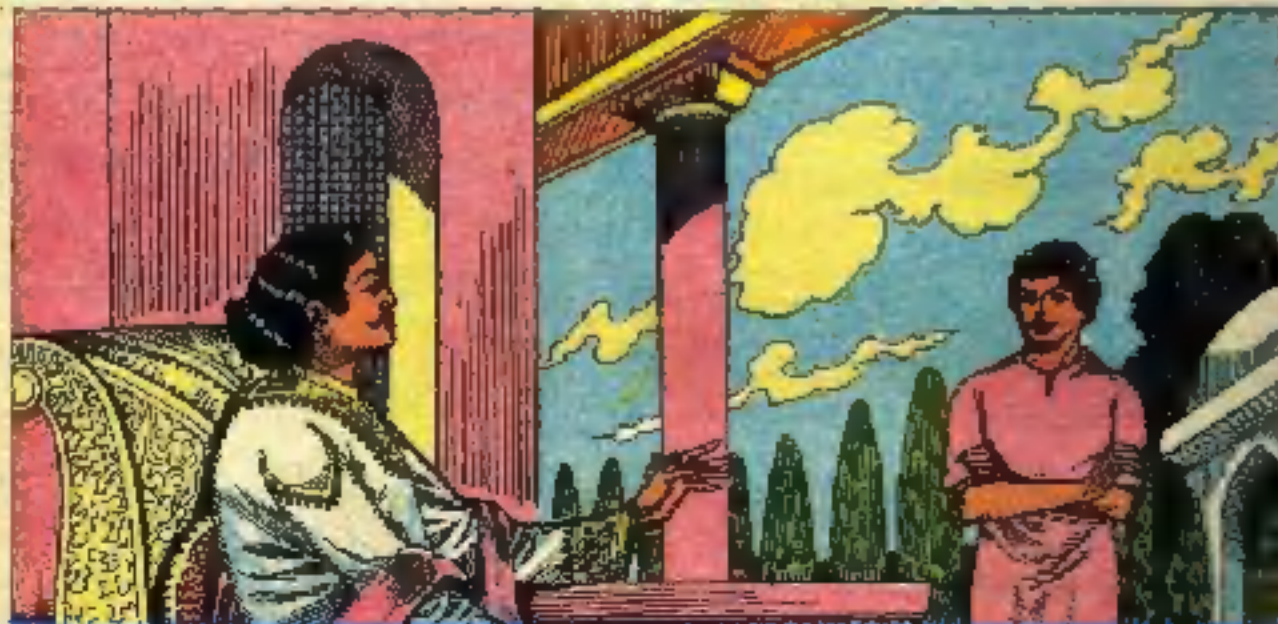
जवळच असलेल्या विक्रमनेही मन्त्र्याचे हे बोलणे ऐकले व ताबडतोब तो म्हणाला—
“मन्त्रीवर, आपण गैरसमज करून घेणार नसाल, तर जनतेवर अधिक कर न लादता क्षत्रिना भरण्याचा उपाय मी आपणाला सांगू शकेन.”

“काय बरं उपाय तो?” मुमन्तने कुतूहलाने विचारले.

“आपल्या राज्यात असे अनेक व्यापारी आहेत की जे पूर्व-समुद्रातल्या बेटांशी आणि आपल्या शेजारच्या राज्यांशी मोठा व्यापार करतात. ते वासाठी व्याधोचित कर आपणाला देतात की नाही याची आपण कृपया चौकशी करावी. आपली अडचण आपोआपच दूर होईल.” विक्रमने सुचवले.

मन्त्री मुमन्त यावर विक्रमची तारीफ करत म्हणाला—“माझ्या डोमयात तर हे आलंय नाही! तुझा सल्ला तर अद्भुतच आहे!”

नंतर तो रत्नभूषणला म्हणाला—
“मित्रा, हा तुला अंगरक्षक मला देऊन

टाक बाबा ! हा माणूस आजपासून माझा संरक्षक म्हणून राहिलो माझ्याजवळ !"

रत्नभूषणने त्याला आपली सन्मति दिली.

नंतर ही बातमी कळल्यावर सदानन्द मुनि विक्रमला म्हणाला—"तू आपल्या बुद्धिवळाच्या जोरावर आपली थोड्या उच्च पदावर पोचलास वर ! स्वावलंबनाचा वर्ष हाच आहे."

एक दिवस दुष्टमुख नांवाचा एक मान्विक महाराजा मंजीरनाथच्या राज-सभेत येऊन म्हणू लागला—"राजा, मुकाट्याने तुझ्या सुंदर मुलीशी माझे

लग्न लावून दे. नाही तर मर्यादक परिणाम होईल वध !"

त्याच्या वल्लभा ऐकून राजा मंजीर-नाथने रामाने तळवार उपसली व तो सिंहासनावरून उठला. त्याबरोबर विकट हास्य करून मान्विकाने आपला मन्त्र-दण्ड धवेत फिरवला ; अन् दुसऱ्याच क्षणी राजा मंजीरनाथच्या डाव्या हाताची व पायाची संवेदना नाहीशी होऊन तो कोसळून सिंहासनावर पडला.

सभामंडपातल्या लोकांकडे कोळधांनी पहात दुष्टमुखने आवाहन दिले—"तुमच्यापैकी कोणी मला देला तर त्याचीही या राजासारखीच अवस्था होईल !" लोकांना ही धमकी देऊन तो राजकुमारी हिच्यामह अदृश्य झाला !

राजाने तात्रडतोव जाहीर केले की—"जो वीर मान्विकाचा वध करून राज-कुमारीला मुलरूप परत आणेल, त्याच्याशी तिचा विवाह करून देऊन, त्याला राज्याभिषेक केला जाईल."

विक्रमने अरण्यात जाऊन हा ही समाचार सदानन्द मुनीला सांगून म्हटले—"मला ही एक अपूर्व संधी मिळत आहे. कुपार करून 'मी या प्रयत्नात सफल होईन' असा अशिर्वाद द्या मला !"

क्षणभर डोळे बंद करून नंतर मुनि म्हणाला—"विक्रम, ही तर बुद्ध्या शक्ति व युक्तीची एक कठोर परीक्षाच होणार आहे. दुष्टमुख हा अतिशय मायावी आहे. समोहन प्रवेश करून कोणीही बोर त्याला पराजित करणे जशय ! दंडकारण्यात एका ज्ञान्याच्या काठावरील एका गुहेत तो राहतो. तू तिथे विजय प्राप्त करून दे. माझा आशिर्वाद आहे तुला."

विक्रम त्या मान्विकाला सोवायला निघाला. कित्येक दिवसांच्या प्रवासानंतर गुहेजवळ पोचला. तो विचार करू लागला - दुष्टीस न कसा वर वध करावा याचा ! बराच वेळ विचार केल्यानंतर तो धनुष्यबाण घेऊन गुहेजवळच्याच एका महावृक्षामागे लपून राहिला.

थोड्या वेळाने गुहेतून बाहेर पडून दुष्टमुख त्या ज्ञान्याकडे जाऊ लागला. त्याच वेळी तीक्ष्ण धारेचा एक वाण धनुष्याला लावून, विक्रमने त्याचा नेम घेऊन मान्विकावर सोडला. दुसऱ्याच क्षणी हाहाकार करीत मान्विक जमिनीवर सरून पडला.

त्याच्या मृत्युबरोबरच मन्त्रप्रभाव नाहीसा होऊन राजा मंजीरनाथचे हातपाय पूर्ववत् सचेत झाले. विक्रमने युवराजीला मुखरूप अंतःपुरात पोचवले. राजाने

म्हटल्याप्रमाणे तिचा विवाह विक्रमबरोबर लावून दिला व त्याचा राज्याभिषेकही करून टाकला.

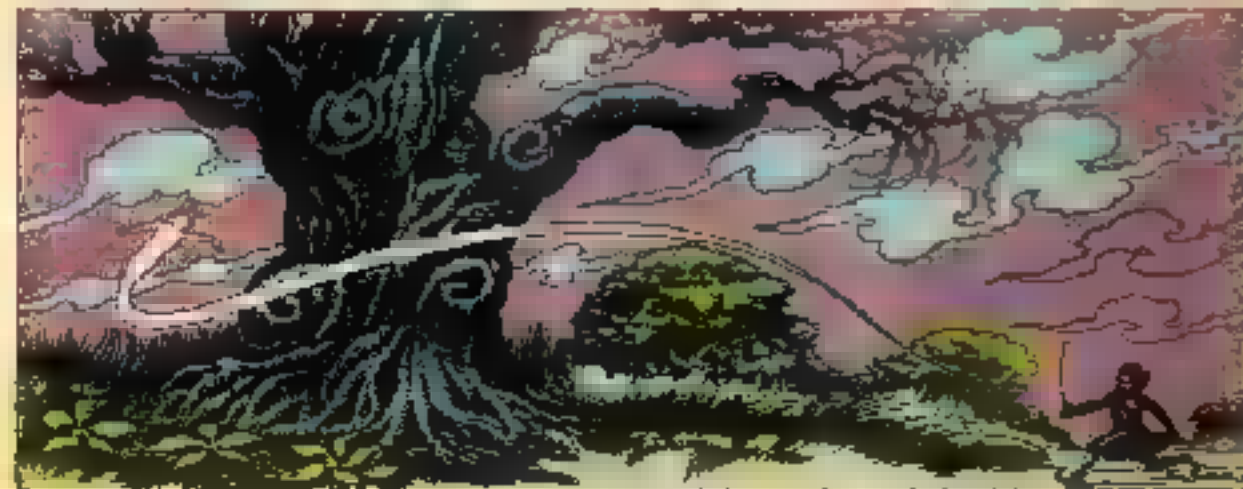
गादीवर बसल्याबरोबर विक्रमने आप-पासच्या राजाचा पराभव करून जत्रवर्ती बनायचा संकल्प केला व तो सदानन्द-मुनीला ऐकवण्यासाठी त्याच्याकडे जंगलात गेला. भविष्यपूर्वक प्रणाम करून शिष्य मुनीला म्हणाला—"स्वामीजी आपण पूर्वीच मला सत्का दिला होता की, प्राप्त सफल-तेकरच संतुष्ट न रहाता मी एक एक पायरी चढत नेहमीच आपली उन्नति करत रहावी. आता मी शेजारची राज्ये जिंकून 'जत्रवर्ती' वनू इच्छितो."

त्याचे बोलणे ऐकून मुनि कोपाने म्हणाला—“विक्रम, तू कधीही असला मूर्खपणाचा विचार मनात आणू नकोस. तू धातापर्यंत जे काही मिळवले आहेस त्यावरच यापुढे संतुष्ट रहा.”

हस्तकी गोष्ट सांगून वेताळने राजाला सावध करत म्हटले—“राजा, मुनीनेच राजाला एक एक पायरी चढत उन्नतीचे शिखर गाठायला प्रोत्साहन दिले. त्याच मुनीने विक्रमला चक्रवर्ती बनण्यापासून परावृत्त का केले. याच कारण ईर्ष्या अन् असह्यशीलताच नव्हे का? एका देशाचा राजा बनल्यानंतर, मुनि रागावल्याबरोबर विक्रमने चक्रवर्ती बनण्याचा आपला संकल्प सोडून का दिला? त्याला काय अशी भीती वाटली, की मुनि मन्मथस्तीचा जापर करून आपले काही नुकसान करील? माझ्या या प्रस्नाचे उत्तर माहोत असूनही नेण्याचे टाळलेस तर, हे विक्रमराजा, तुझ्या मस्तकाचे तुकडे होऊन पडतील.”

यावर विक्रमादित्य उत्तरला—“प्रत्येक व्यक्तीच्या उन्नतीचीही एक सीमा असते. ती सीमा ओलांडून कोणी उन्नति करायचा प्रयत्न केला तर ती उन्नति दुसऱ्यांना हानिकारक बनण्याच्या अवस्थेला पोचते; म्हणूनच अशा वेळी प्राप्त उन्नतीनेच संतुष्ट होणे श्रेयस्कर असते. विक्रमच्या चक्रवर्ती बनण्याच्या संकल्पामुळे अनेक युद्धे होऊन जनतेची व मालमत्तेची अपार हानि झाली असली - हाच विचार करून मुनीने त्याला तिथेच थांबवले; त्याच्या मनात विक्रम-बद्दल कसलीही असूया ■ असह्यशीलता दबरे धुळीच नव्हती. मुनीच्या सांगण्यातला उद्देश विक्रमनेही बरोबर ओळखला आणि आपला संकल्प मोडून दिला. ■ काही त्याने मुनीच्या मन्मथस्तीला मिळून केले नाही.”

■ उत्तर देऊन पुन्हा गप्प होताच प्रेतातला वेताळ प्रेतासह पुन्हा अदृश्य होऊन साराच्या फांदीला लटकू लागला. (कल्पित)

सम्राट् राजा
आणि महामन्त्रि

रागवर्माचा एकुलता एक मुलगा होता नागवर्मा. तसा तो स्वभावाने चांगला होता. पण जग जास्त लाड केले गेल्यामुळे तो भारीच उद्धट झाला होता. आपल्या जिभेवर त्याचा खूबदा ताबा रहात नसे.

नागवर्माशी आपल्या मुलीचा विवाह करून द्यावा, या उद्देशाने रणाचा एक दूरचा नातेवाईक शूरवर्मा एकदा त्याच्या घरी आला. नागवर्माला जेव्हा हे कळले तेव्हा तो चेष्टेने शूरवर्माला म्हणाला—“अहो महाराज, मला भीती पडलीय की तुमची मुलगी दिसायला तुमच्यासारखी तर नाही ना?”

यावर शूरवर्मा पटकन् बोलला—“मिळू नको द्यावा! मी तर तुम्हा दूरचा नातेवाईक आहे. जवळचा नाही. त्यामुळे माझी मुलगी तुझ्यासारखी नाहीय! तुझ्यासारखी

नसून आपली कुणासारखी असेल, तर मुन्दरच असेल न?”

शूरवर्माच्या बोलण्यातली मस्कळी ओळखून नागवर्मा रागाने म्हणाला—“तुम्हाला जर माझ्या सोयऱ्याबद्दल माहोत होत, तर माझ्या सोघात इधे आळातच कशाला? तुमच्या मुलीला आपली कुठले दुसरं ■ नाही मिळत का?”

नागवर्माचे पिढीने पाहून शूरवर्मा हसत हसत म्हणाला—“तू माझा दूरचा का होईना पण नातेवाईक आहेस ना, मग तुला एवढी सुद्धा मंदत न केली तर कसं वरं चालेल? मी हे सर्व समजूनच हसण्या लाव तुझ्या घरी आलो आहे, की मी तुला आपली मुलगी दिली नाही, तर कदाचित तुमं लग्नच होणं कठीण होईल न?”

मग काय! नागवर्मा भारीच चिडला. नागवर्माजवळ ■ शूरवर्माने विचारले—

"तू माझ्या मुलीशी लग्न करायला तयार नाहीस? याचं कारण सांगशील मला?"

"तुम्ही माझा अपमान केलेला आहे; बास, हेच एक कारण आहे." नागवर्मा उत्तरला.

"मी तुला अपमान नाही केला; केवळ चेष्टा केली तुझी इतकंच! खरोखरी तू मला आवडला नसतास, तर तुला मुक्तीचा पावो म्हणून तुझ्या घरी कशाळा आली असती मी?" गुरवर्मा आपलं समर्थन करत म्हणाला.

"काहीही अर्मा! चेष्टा म्हणूनही काही कोणी कुणाचा अपमान करत नसत!" नागवर्मा म्हणाला विडळा होला.

"तू जर असाच विचार करत असशील तर बोल, प्रथम तू माझा अपमान का केलास? तूही माझी चेष्टा केली होतीस न?" गुरवर्माने विचारले.

"मी कधी अपमान केला तुमचा?" आठवर्माने नागवर्माला विचारले.

"तू नाही म्हणालास, की माझी मुलगी विमायला माझ्यासारखीच जसेल अशी तुला भीती वाटते? मी तर कयाने तुझ्या पेक्षा मोठा आहे. माझी चेष्टा करू करू शकतोय, अन् माझी तुझी चेष्टा केली तर ती माझी चूक कशी?" गुरवर्माने थोडक्यात वाग सांगितला.

"ओहो, अस होय? मी ते तेव्हाच विचारून गेलो. मी कधी कुणाची चेष्टा-

मास्करी केली, तर लगेच ती विस्फुल्ल होती, कारण मनात एकाचाबद्दल अशी ठेवणं माझ्या स्वभावात नाही." नागवर्माने स्पष्टीकरण दिले.

"तू मज्जेने माझी चेष्टा करून विस्फुल्ल नाही येतास. मग, माझी मज्जेनेच तुझी चेष्टा केली. तेव्हा हेही तू विस्फुल्लच जा." गुरवर्माने त्याची समजावणी करीत म्हटलं.

"एक शब्दही कधी कोणी मला लागेल अस बोललं, तर मी आयुष्यातही ते कधी विस्फुल्ल झकत नाही. तुमचं-माझं मुळीच पटायचं नाही, ना सोडून अन् आता परत!" नागवर्मा म्हणून सोडायला तयार नव्हता.

थावर गुरवर्मा पुन्हा त्याला समजावत म्हणाला-"हे बघ, चक्रवर्तपुरात संयम नावाचा एक ज्ञानी तपण आहे. या भागात असा कोणीही नसेल की जो त्याला ओळखत नाही. त्याची अन् तुझी सारी लक्षणे सारखीच वाटतात मला. पण मला हे नाही समजत की तुझ्याचसारखा असून संयम महामानव कसा झाला आणि तू मान कुणालाही माहीत नाही असा सामान्य-माणूस कसा काय झालास? तू एकदा जाऊन त्याला भेटव. त्याचं रहस्य ओळखून तूही महामानव शकशील." इतकं बोलून गुरवर्मा तिथून निघून गेला.

नागवर्माने संयमचे नाव अनेकदा ऐकलं होतं. त्याला जेव्हा कळलं की आपल्या-

सारखेच गुण असलेला घाणूस महामानव बनला आहे, तेव्हा त्याचे कुतूहल जागृत झाले. अन् ताबडतोब तो वरून निघून चक्रधरपुरला पोचला. त्याने आपली हकिकत संघमला सांगितली.

संघम अपार संपत्तीचा वारस होता. त्याला बायको व मुलेही होती, नोकरचाकरही भरपूर होते त्याच्याकडे. त्याला स्वतःला जे काही माहीत होते, ते तो इतरांनाही सांगत असे. अनेक लोक आपल्या अडवणी सोडवून घेण्यासाठी त्याच्याकडे जात. त्याच्यामुळे फायदा मिळवणारे श्रीमंत लोक त्याला तऱ्हेतऱ्हेच्या मंडबस्तु देत असत.

नागवर्माने जेव्हा आपली हकिकत संघमला सांगितली, आणि तो त्याला म्हणाला— "महाराज, आपण तर एक महान् ज्ञानी आहात. आपली ज्ञान-संपदा ■ अन-संपदा लोकांना दाखून आपण महामानव बनलेले आहात. माझ्या एका दूरच्या नातेवाईकाने मला खोटेच सांगितले की आपल्या दोघांच्यात एकाच प्रकारचे गुण आहेत;

म्हणून मी आपल्या दर्शनासाठी दूरच्या दूर निघून आलो आहे."

संघम हसत त्याला म्हणाला— "वत्सा, तुझ्या नातेवाईकाने तुला मोठे नाही सांगितले! ही गोष्ट खरोच आहे की आपल्या दोघांच्यात सारखेच गुण आहेत. पण त्यात फोडायला फरक आहे. तुम्ही कोणी थोडोशी चेष्टा केली, तरी तुला सहन होत नाही; पण केवळ गमल म्हणूनही कधी दुसऱ्याची चेष्टा करणं, मला आवडत नाही. समोरच्या व्यक्तीची चेष्टा करून ■ ती लगेच विसरूनही जातोस; पण समोरच्या माणसाने माझी कधी निन्दा केली, तरी मी ती लगेच विसरून जातो."

आता ■ सामान्य माणूस व महामानव यांच्यातला फरक नागवर्माच्या ■ आला. नंतर नागवर्मा चक्रधरपुरहून ■ शूरवर्माच्या गावी गेला, अन् त्याने त्याची शमा मागितली. त्याच्या मुलीशी त्याने विवाह केला व अनेक वर्षे सुखाने काल-क्रमणा केली.

चांदोबा पुरवणी-१३

ज्ञानाचा खजिना

तो कोण ?

प्राचीन काळी डेल्फी नगरातले पुजारी पवित्रत बघण्याच्या बट्याबद्दल माहिती सांगत असत. त्यामा ते 'मविष्यवाणी' बसे. एका सिडियसून एक दूत डेल्फीला येण्यासाठी निघाला. स्वतःच्या मविष्याची माहिती विचारण्यासाठी सिडियाच्या राजाने हा दूत पाठवला होता.

काही कारणांनी दूतावर राजासून डेल्फीच्या पुजाऱ्यांनी त्याचा अपमान केला. यावर तो दूत म्हणाला— "आपल्या प्रतिप्रीचा आदर करणे हे तुमचे कर्तव्य आहे. त्याचा अपमान करणे चुकीचे आहे." याचे उदाहरण म्हणून त्याने 'मरुत व किडा' ही गोष्ट त्यांना सांगितली—

कोण एके काळी एका नरकाने एका सद्याला पकडण्यासाठी त्याचा पाठमार्ग केला. नरकपासून आपला बचाव करून वेध्यासाठी सत्याने एका किड्याचा आश्रय घेतला. तेव्हा विषाच्या सद्याला सोडून देण्याबद्दल किड्याने नरकाला विनवले. पण त्याची काहीही पर्वा न करता नरक वेध्याला उचलून घेऊन गेला आणि त्याने सद्याला बाळून ठाकले. यानंतर नरकाचा सुट धावा म्हणून नरक जिथे-जिथे भंडी घाली, तिथे-तिथे जाऊन किडा ही भंडी बाळी ठकवून देई. जेव्हा नरकाने बुड्याच्या मोडीवरच भंडी पाठली. पण तरीही नरक व वेध्या किड्याने नरक बुड्याच्या मोडीवर बघा पाठला. बुध वेध्या आपल्या मोडीवरची ती भूळ लटकू लागला, तेव्हा भंडी बाळी पडून कुटून गेली. नंतर आपला मतिचि सद्या बाला नरकाने कडे मारले बाबद्दल किड्याने बुड्याला सांगून बुध नरक ठेके. बुड्याने निर्णय जाहीर केला कि, नरकाची कृति चुकीची असून त्याबद्दल किड्याने त्याचा वेतलेला सूत्र न्याय्य आहे.

दुताने सांगितलेचो हो गोष्ट ऐकून पुजाऱ्यांचे जाणखीच मित खवळले व त्यांनी दुतला कडपावळून बाळी सोडून देऊन वाळून टाकले. हा दूत कोण ? [पान ३६ पहा]

मुम्हाला माहीत आहे ?

१. गोव्यावर राज्य करणारे विजेची सरकार कोणते ?
२. त्यावर ■ ■ ■ ■ ■ सेनापतीचे नाव काय ?
३. इस्तिनापुरची स्वायत्ता कोणी केली ?
४. इतिहासत नोंदलेला जावपर्यंतचा सर्वात मोठा भूकंप केव्हा ■ कोठे झाला ?
५. 'द्वार कबरी बसणारे' शहर कोणते ?
६. एकाच ■ तीस मासा वित्ती दूरपर्यंत शोधू शकतो ?

[पान ३६ पहा]

मगध

आपल्या देशातील प्राचीन राज्यांपैकी मगध एक होय. नावात थोडा फरक असला तरी मगधचा उल्लेख आपल्या वेदातही आहे.

पुराणांच्या म्हणण्यानुसार जरासन्धाचा पिता बृहन्नय याने या राज्याची स्थापना केली. असे म्हटले जाते की जरासन्धाने आपल्या आराध्य-देवताला बळी देण्यासाठी अनेक राजांना पकडून कैदेत ठेवले होते. परंतु या पुष्ट्याची मीमाणे महत्त्वदात बघ करून त्या सर्व राजांना मुक्त केले होते. जरासन्धानंतर गादीवर आलेल्या त्याच्या मुलाने महानगर मुळात पाण्डवांचा स्वीकारला होता.

ऐतिहासिक दृष्टीने विचार केला तर विम्बिसार नावाच्या एका महाराजाने मगधवर राज्य केले होते. त्याच्याच शासनकाळात महावीराने जैनमताचे

आणि मौन्य बुद्धाने बुद्धमताने प्रवोधन केले. या दोघांबद्दलही विम्बिसारने अपार आदर दाखवलेला आहे.

विम्बिसारचे मगध राज्य पाटणा व गया जिल्ह्यांच्या नावाने प्रसिद्ध आहे. विम्बिसारचा पुत्र अजातशत्रु याने गंगा व सोन या नद्यांच्या संगमाजवळ पाटली-ग्राम नावाचा दुर्ग बांधला होता. बुर्गासा घेऊन असणारे नगर त्या काळात 'पाटलीपुत्र' किंवा 'कुसुमपुर' या नावाने प्रसिद्ध आहे.

मगध एक शक्तिशाली राज्य म्हणून विख्यात होते. त्याबुळेच त्या भूभागावर अधिकार प्रस्थापित करण्यासाठी ग्रीक सिकंदर आपल्या देशात आला; पण मगधवर हल्ला करायचे साहस त्याला झाले नाही. पाटलीपुत्र आपली राजधानी बनवून अनेक राजांनी आपल्या देशावर केले होते. त्यात चन्द्रगुप्त व त्याचा

लिखित साध्यात जागतिक विज्ञान

गिनीज बुक मध्ये आपले नाव घाये म्हणून कोईमनूरच्या ३७ वर्षांच्या एन्. पार्थसारथीने तीन दिवाचे १२ तुकडे करून ते ११.२ सेकन्डात आऊन दाखवून अशी उच्चांक स्थापित केला. पार्थसारथीच्या म्हणण्यानुसार या क्रियेत यापूर्वी जागतिक उच्चांक स्थापित करणाऱ्या नावीकेंपना त्याने हरवले आहे.

बलाभासा भावर नवीन असलेली पुस्तकांची कुसुम पेऊन आपापसात वाटून कधी सोडली जातेच - रेडी, पॉप्लर, तम्बो वाउ-वाउ आणि बघा आणि मुवाडी बघो बाहेर तुम्ही प्रवेश दारा त्याच कुसुम पेऊन घेऊन, आम्हाला पत्र लिहून पत्त्या को मुझला लवत जाऊ आम्हाला केवढे कायत ? एक महिलाबरोबर तुमचा पोस्टमन-मित्र एक आकर्षक भट-चमत् पेऊन तुमच्या घरी पेटेल. लयळ काही लाईन हें पायल न्ही अवावर तपडास. आणि हो कर तुमची मुद्रात सपनी, कंडापासा एका मागून एक अशी पुस्तक केवढी भादर घराघार आहे.

पाच छोट-व्हट्टेसार पाहुण
तुमच्या घरात प्रवेश कर इच्छितात!

संस्कृत चंद्रमामा टॉयट्रॉनिकस प्रा. लि. च्या तसे ह. बी पोस्टल ऑर्डर/समी जॉर्डर पाठवित आहे.

एक महिन्याच्या आठ खेडबे/खेळणी मिळवून घ्या आहे. जर यला खेळणी मावडली नाहीत, आणि मी ती मिळाल्यापासून आठवड्यांचे आठ परत पाठवली तर मी पाठवलेली संपूर्ण रक्कम मला परत मिळते अशी शक्ती आहे.

माझे नाव : _____ वय - तारीख : _____
पोस्टाचा पत्ता : _____ माझे छंद : _____

प्रतिके/व्यंजनिष्ठ : _____ हस्तक्षेप कार्यक्रम : _____ खेळणी : _____
करमपुकीची तपसवे : भारत/खेडबे/खेळ/दूरसंचन/विद्यार्थी/विद्यार्थी रोमस/मन्य (इत्यादि).

CUDDLES

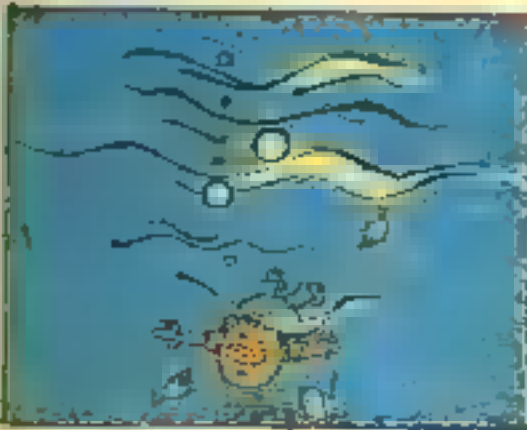
चंद्रमामा टॉयट्रॉनिकस प्रायव्हेट लिमिटेड
'चंद्रमामा बिल्डिंग'
'९८८, एन. एम्. के. सार्व, वडपळणी, मद्रास - ६०० ०२६'

तुम्ही फक्त एवढेच करावे, सोबतचे कुपन सकून ले या पत्त्यावर पोस्टाने पाठवायचे - चंद्रमामा टॉयट्रॉनिक प्रा. लि. चंद्रमामा बिल्डिंग, ९८८, एन. एम्. के. सार्व वडपळणी, मद्रास - ६०० ०२६. तुमचे कुपन मिळाल्यापासून एक महिन्याच्या आठ तुमचे आठवडे खेळणे तुमच्या शक्ती येईल. हे/ही खेळणे/खेळणी तुम्हाला आवडली नाहीत, तर एक आठवड्यात आमच्याकडे पोस्टाने परत पाठवा. आपण दिलेली किंमत _____ खात्रीपूर्वक परत मिळेल.

नातु चक्रवर्ती अशोक हे अत्यंत प्रसिद्ध आहेत. पाटणा ही बिहार राज्याची राजधानी आहे. गया जिल्ह्यातील गया

बुद्ध गया अत्यंत पवित्र मानली जातात. गया शहरातच 'मगध विश्व-विद्यालय' वसलेले आहे.

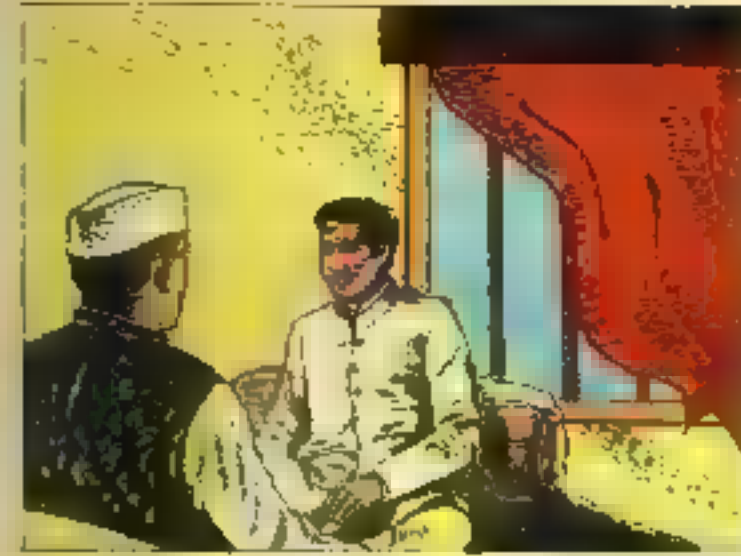
बोडव्यात वाचला

स्वित्स्मलपद्धमधीन पाण वर्षाचा एक मुलगा अपघाताने गेम्मार सरोवरात पडून मृडाला. त्याच वेळी तेथे पाणवड्याचे प्रशिक्षण घेणाऱ्या लोकांनी प्रयत्न करून ३० मिटर खोल बुडलेल्या त्या मुलाला, स्थाने शोधण्या भास धेन्धापूर्वी कित्याचावर आणले. जवळच असणाऱ्या एका डॉक्टरने त्याच्यावर उपचार केला. परिणामतः मुलगा अगदी बोडव्यात वाचला.

साहित्य सोनियाच्या खाणी

१. शेनसपियर जन्मला, त्याच वर्षी जन्मलेला विख्यात इंग्रजी नाटककार कोण?
२. त्याचा मृत्यु केव्हा व कसा झाला?
३. अरतमहत्या करायला लाग पाडला गेलोला रोमन कवि कोण?
४. त्याला कोणी कंद केले व का?
५. भारताबाहेरचा, आपल्या लेकीतली समायोज कदा देश कोणता?

'काला' काय आहे?

नेहरूंची गोष्ट-११

हिंदुस्तानचे गव्हर्नर जनरल लॉर्ड मायबिन व सहस्रमा गांधी यांच्यात बोलणी होणार होती, याच संदर्भात चन्द्रशेखर आजाद गुप्तपत्रे पं. तेजसूता यांनी पंडितजींना विचारले—
"या दोघां मधील बोलणी संपल्यावर चणूतसिहा सारखे तुरुंगात बांबलेले कांतिकारी बंदीमाझेयून मुक्त होतील का?"

या घटने नंतर दोन-तीन माठबराचातीन वांटे झाले. गांधी मायबिन यांच्यात चर्चा चालू होती. त्यावेळी पोलिसांनी अनाहवावल्या उद्यानात चन्द्रशेखर आजादला बेकन खरी घनदिव्याचा [] [] [] आजादने आपल्या बंदुकीच्या गोळ्यांनी दोन जिवाबांका जखमी केले म्हणून [] बोर तक्रारला पोलिसांनी तेथेच कोठ्या घालून टाक मारले.

गांधीजी व मायबिन [] एक करार झाला आणि त्याला अनुसरून काँग्रेसने आपली अमहयोगाची [] स्वगित केतो. ब्रिटिश सरकारने तुरुंगात डांबलेल्या हजारो काँग्रेस कार्यकर्त्यांना मुक्त केले.

तो कोण?

इसाप.

तुम्हाला माहीत आहे?

१. पोर्तुगाल (पोर्तुगीज).
२. जल्मस्थाने व मृत्युकर्क.
३. जन्मस्थाना पाचव्या पिढीवला हस्तित.
४. १३३३ मध्ये चीन मध्ये, निरनिराळ्या स्वल्पात [] मध्ये हा चालूच होता.
५. अल्जीरियातील एलकुद बहर.
६. अलास्कातील सीम पाच हजार मैल पोहोचू शकतात.

साहित्य

१. निरुद्धकर मार्गोल, १५६४ मध्ये.
२. १९ वर्षांचा वंशजाला, एका पराजित मुरा धोसकून त्याला मासक टाकले गेले.
३. लूकन.
४. श्रीरो चन्द्रवर्ती, त्याच्या विरुद्ध कै.साचरून.
५. इटोनेमिया.
६. बाश्तलकटमधील मानवबुधान कृत्य.

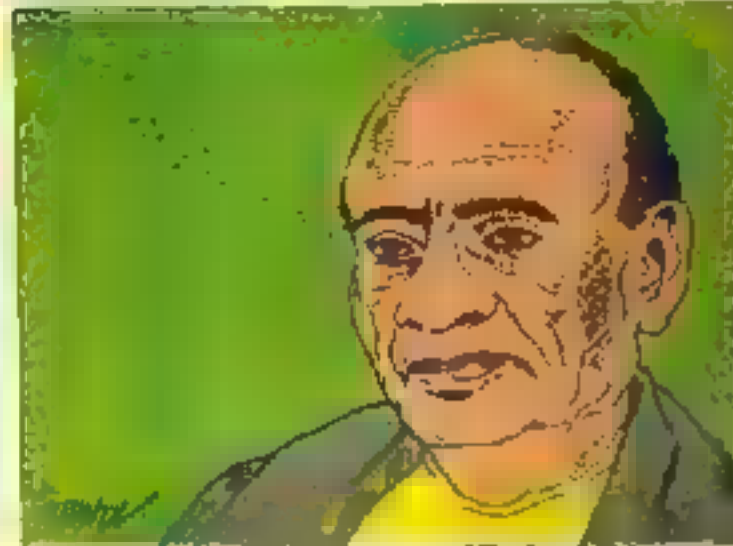

तुम्हातून सुटवेल्या काँग्रेसच्या पुढाऱ्यांचे व कार्यकर्त्यांचे जखतीने उत्स्फूर्तपणे प्रत्यक्ष स्वागत केले. काही ठिकाणी त्यांचे अभिनन्दन करण्यासाठी विविध सभा योजण्यात आल्या. या सभ्यांतून काँग्रेसच्या पुढाऱ्यांतो जांरदारपणे जाणितने की गंधी-आदर्शित करार म्हणजे काँग्रेसचा अर्थ व ब्रिटिश सरकारचा पराजय होय ! हे राज्य-कार्याना मोठे अडचणीचे झाले नि त्यांचा पराजय झाला.

गोलमेक परिषदेत भाग घेण्यासाठी गांधीजी लंडनना गेले. समस्त सोडविण्यासाठी ही परिषद आयोजित झालेली होती. परिषदेतून म्हणजे तसे संतोषजनक काही निष्पत्ती झाले नाही.

काँग्रेसचे वार्षिक अधिवेशन कराची येथे सुरुवात झाले. यावेळी अध्यक्षने आले जाणे. गुजरात मध्ये काँग्रेसचे हे विभाग एक बांर राष्ट्रीय नेरपाच्या स्थात जतनेपुढे आहे. कराचीचे काँग्रेसचे अधिवेशन मोठ्या संख्यापुणे जातारणात सुरू झाले.

ब्रिटिश सरकारच्या येण्या हे आले की पुढारी त्यांचे म्हणणे मानील नाहीत, तेव्हा सरकारने समकालीत सुरू केली. व. रत्नाल नेहूक मजबूत रेल्वेने प्रवास करील भरताना गांधी अजानकपणे भांगवून यांना काळ करण्यात आले.

सरहद भांगतून काँग्रेस पक्षक सुरू झाले जखतीने शफार झाले यांनी कराचीच्या अधिवेशनात जांरमीन छाप पाडली. काँग्रेसी जिथ्य-मंडळी तांबडे सारे मानित. म्हणून 'सास सारेवाले' म्हणून संवाप्रण्यात येऊ जाणने. त्या सर्वांनी काँग्रेसपक्षाचा स्वाकार केला.

४ जानेवारी १९४२ रोजी म. गांधीजी लंडनहून परत आले. त्यावेळी सरदार पटेलच्या बरोबर गांधीजी ही अटक केली गेली. सरकारने जखतीने नागरिक अधिकार केले आणि त्यामुळे सरकार व स्वतंत्र्य-सेनांनी यांच्या-मधील बरेपणा मार्यात जखतीने निर्माण झाला.

काही दिवसांनी लताहानादि मध्ये एक मिरवणूक निघाली. तिचे नेतृत्व पंडितजींच्या आईने केले. पोमिसांनी मिरवणूक पाहणेच अडकली. नेहूनच आई म्हातारी ■ बुकली होली. म्हणून एका स्वयंसेवकाने खोर्ची बागणी बागि नेहूनच आई त्या खोर्चीवर बसली.

एकाएकी पोमिसांनी जाडीमार बसू केला. नेहूनच आईने संरक्षण करण्यासाठी ■ सविन व काही जण पुढाऱ्यांसार पोमिसांनी पकडून नेले, मिरवणूक ■ आली. नेहूनच आईला खोर्चीवरून खाली ■.

एवढ्यावर पोमिसांना संतोष वाटला नाही. त्यांनी वर जाडीचा मारा केला. आईच्या डोक्यातून ■ वाहू लागले नि ■ बेवृद्ध शास्त्री. यानंतर एका अधिकाऱ्याने तिला घरी पोचवले. तुडंगत बन्द असलेल्या नेहूनच बेवृद्ध ही बातमी समजली. तेव्हा ते विचार ■ जावने-दुसऱ्या ■ म्हालाच्या आईला मांजी रक्तवाळू केस, ■ स्थितीत बसून ही महिला-माजीवर चामच योग्य आहे का? (क्रमशः)

तीन प्रश्न

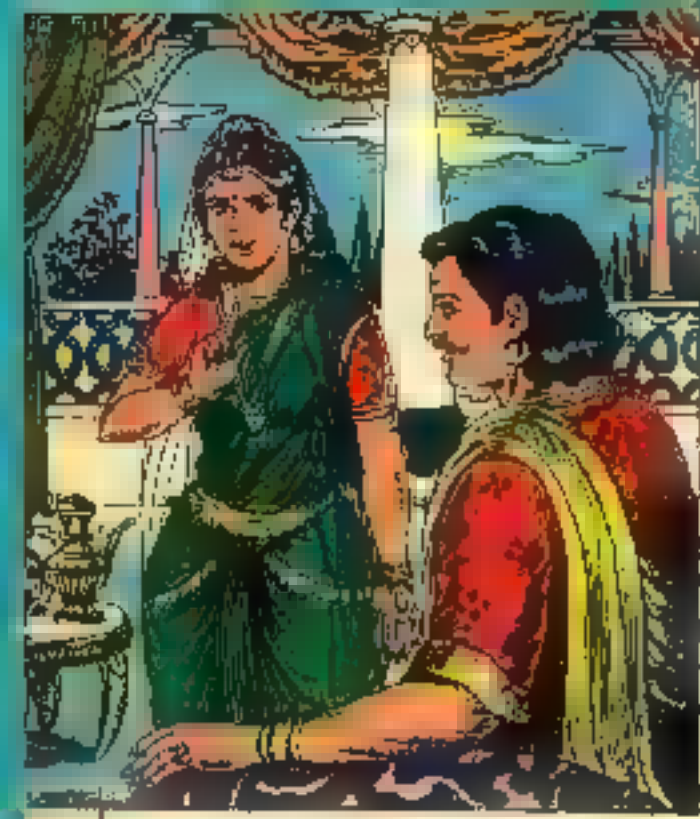
अनूपम देवावर राधा विक्रमसेन राज्य करत असे. त्याला दोन राण्या होत्या- मोठीच ■ वासंती आणि छोटीच भांडवी. दोघी निरनिराळ्या महालात रहात असल्या तरी त्या नेहमी एकमेकींना भेटत असत. कोणत्याही प्रकारचा भेदभाव किंवा हेवा- ■ नव्हता दोघीत. एकमेकींची मगही सत्का बहिणी प्रमाणे ■ प्रेमाने वागत- दोघीही चांगल्या सुशिक्षित अन् दिसायला सुंदर होत्या. पण दोघींच्यात भांडवी बोकण्यात अधिक चतुर अन् घमस्कारांची आवड असणारी होती.

राधा विक्रमसेन स्वतः उत्तम कवि होता. त्याचरोवरच तो विनोदप्रिय आणि चतुरोक्तिप्रिय हो होता. त्यामुळे दरबारात पुष्कळा तो ■ चतुरोक्तिपूर्ण कोटो विचारून त्यांची उत्तरे ऐकण्यात आनंद मानी. कधी कधी दरबारातल्या

हकिक्ती तो भांडवीलाही सांगत असे. ■ दरबारात ■ एक घमस्कार-पूर्ण प्रसंग ■ भांडवीला सांगत होता. तेव्हा ■ हसून भांडवी ■ म्हणाली- "महाराज, तुम्ही तर मोठे विनोदप्रिय आहात, कविराज आहात. मी आपणाला तीन प्रश्न विचारते, त्यांची उत्तरे द्यावी."

भांडवीने बोलणे ऐकून राधाला मोठे कुतूहल वाटले. तो म्हणाला- "तीन ■ विचाराबरोबर? विचार बरे, ऐकू देत तर तर!"

"ठीक आहे; एका तर! माझा पहिला प्रश्न आहे. आपल्या सौन्दर्याची पतीने कशा प्रकारे स्तुति केली तर पत्नीला अधिक आनंद वाटे? दुसरा प्रश्न-स्त्री कितीही सुशिक्षित अन् सहनशील असो, तिला आपला पति कोणत्या परिस्थितीत

आपल्याला रागावून बोलल्यास तो असह्य असा अपमान वाटतो? तिसरा प्रश्न - अशी कोणती गोष्ट आहे की जी कोणतीही स्त्री कधीही सहन करू शकत नाही?" मांडवीने आपले तीव्र प्रश्न विचारून टाकले.

आपल्या पत्नीचे प्रश्न राजाने लक्षपूर्वक ऐकले. पण विचार करूनही तो त्यांची उत्तरे देऊ शकला नाही. विरनिराळी उत्तरे त्याच्या मनात आली, पण नंतर त्याला तो निरर्थक वाटला.

जरा विचार केल्यावर आपली दाढी कुरवाळत विक्रमसेन म्हणाला - "प्रश्न फारच अवघड विचारलेस बुवा?"

मांडवी हसत म्हणाली - "मग, आपल्याला काय वाटलं? ठीक आहे. उद्या रात्रतमेत हेच प्रश्न विचारा आपण!"

मांडवीचे हे बोलणे 'ती आपणावर आरोप करत आहे' असे वाटले. तिथून उठून जात तो म्हणाला - "ठीक आहे; पाहोन."

तेथून निघून जाणाऱ्या आपल्या पतीकडे मांडवी जरा वेळ पहात राहिली; पण प्रग स्वतःशीच हसून गण आली. विक्रमसेन तिथून निघून घंट वासन्तीच्या महाळात गेला.

पतीचा संमीर चेहरा पाहून चाबकन वासन्तीने विचारले - "प्रभु, काय केलेलं दिसता. राजकारभारात काही..."

"हां हां. तुझ्या बहिणीने मोठा कारभार उपस्थित केलाय न!" जरा काळाने राजा म्हणाला.

हे उत्तर ऐकून वासन्तीने हळूच एक निश्वास टाकला आणि हसतच तिने विचारले - "महाराज, काय केले मांडवीने आज?"

विक्रमसेनने वासन्तीला सर्व हकिकत सांगितली.

ती ऐकून वासन्तीने विचारले - "आपली ही अडचण मी सोडवू?"

आश्चर्याने राजाने विचारले - "तू उत्तर देशील? नको, नको. हे बरोबर नाही होणार."

"काही हरकत नाही. स्त्रीचं मन स्त्रीच ओळखू शकते. मी उत्तरं सांगेन; आपण मांडवीला सांगावं, की आपणच विचार करून उत्तरं सांगितली आहेत." असे समजून वासन्तीने मांडवीच्या नोव्हो प्रश्नांची उत्तरे राजाला सांगितली. दुसऱ्या दिवशी मध्याकाळी राजा विक्रमसेन पुन्हा मांडवीच्या अंतःपुरात गेला. तो मांडवीला म्हणाला - "तू विचारलेल्या कठोर प्रश्नांची उत्तरं सांगू तुला?"

"प्रश्नांची उत्तरं आपण स्वतःच कोणून काढलीत?" आपले हसणे दाखून भरत मांडवीने विचारले.

"हो, हो." विक्रमसेन गर्वाने उत्तरला. "ठीक आहे. बरं!" मांडवी म्हणाली.

"एकच तर! तुझ्या पहिल्या प्रश्नाच उत्तर असं - एकाद्या स्त्रीला रंभा, उर्वशी म्हणून तिची स्तुति करण्यापेक्षा, दुसऱ्या एकाद्या रूपवती स्त्रीको तिची तुलना करून, तिच्यापेक्षा तू सुन्दर आहेस असं म्हटलं तर ती जास्त आनन्दित होईल!" विक्रमसेनने पहिले उत्तर दिले.

"बरोबर आहे. आता दुसऱ्या प्रश्नाच उत्तर?" मांडवीने विचारले.

"पतीने कधी कितीही निन्दा केली तरी ती सहन करणाऱ्या स्त्रीला, त्याने जर

तिच्या सवती किंवा जावा माण्यासमोर एक शब्द जरी निन्देचा काढला तरी तिला तो आपला असह्य असा अपमान वाटतो - हे तुझ्या दुसऱ्या प्रश्नाच उत्तर." असे म्हणून विक्रमसेनने जरा अभिमानाने मान उचलली.

"बरोबर, ठीक आहे. आता माझ्या तिसऱ्या प्रश्नाचेही उत्तर सांगून टाका बरं?" मांडवीने म्हटले.

"स्त्री सर्व काही सहन करील; पण तिच्यासमोर पतीने जर परनारीची प्रशंसा केली तर ती सहन नाही करू शकत. हे झालं तुझ्या तिसऱ्या प्रश्नाच उत्तर. झालं समाधान?" असे म्हणत विक्रमसेनने

विजयगर्वाने पहात आपली उत्तरे समाप्त केली.

"हे ही उत्तर अगदी बरोबर आहे. याचाच अर्थ असा की तार्ईने आपणाला बरोबर उत्तर सांगून इकडे पाठवले." हळूच हसत मांडवी म्हणाली.

तिचे हे बोलणे ऐकून विक्रमसेन आपचर्यचकित झाला—"नाही, नाही. असं काही नाही." आपलं समर्थन करीत तो जरी गोष्ट लपवण्याचा प्रयत्न करू लागला.

"सत्य कधीच लपविता महाराज? ही सारी उत्तरे आपल्याला तार्ईने सांगितलेली आहेत!" मांडवी म्हणाली. राजा विक्रमसेनने ओळखले की आता लपवाछपवी करण्यात काहीच ह्शोल नाही. त्याने हसत मांडवीला विचारलं—"तुझं म्हणणं अगदी बरोबर टक्के बरोबर. पण आता सांग, तू कसं ओळखलंस?"

"माझ्या प्रपत्तीची उत्तरे आपल्याला स्वतःच समजली असती तर माझ्या

बुद्धिमत्तेची सारीफ करत उत्तरही तेव्हाच सांगून टाकली असतीत. पण इथे पोचल्याबरोबर-तू विचारलेल्या कठीण प्रपत्तीची उत्तर-असं म्हणून मला चिड-कायचा प्रयत्न केलात. आपण स्वतः उत्तर शोधून काढू शकलो नाही, या दुःसामुल्य आपण मला चिडवलात.

जेव्हा हे बोलं बोलं को ही उत्तर आपण स्वतः शोधलेली नाहीत, तेव्हा ती कोणी सांगितली असावी याची कल्पना करणं मुळीच कठीण नव्हतं!" मांडवी म्हणाली.

आपल्या पत्नीच्या बुद्धिमत्तेवर मनातल्या मनात राजा प्रसन्न झाला.

"हो, हो! त्या दुःकाने प्रेरित होऊनच मी तुम्ही अवहेलना केली. पण माझ मी तुझ्या तर्कशक्तीची मनापासून दाद देतो आहे." असे म्हणत आपल्या गळघातला मोठ्याचा हार काढून राजाने मांडवीच्या गळघात घातला.

श्रीकृष्णावतार

श्रीकृष्ण बाणासुराच्या नगरीचे अवलोकन करत होते. त्याच वेळी नारदाने संथे प्रवेश केला आणि सांगितलं—"श्रीकृष्णा, पाहतो आहेस ना? पार्वती मह शिवजी या नगरीचे संरक्षण करीत आहेत. म्हणून तुला आपले काम करताना खूपच सावधान राहिलं पाहिजे."

मंदस्मित करीत श्रीकृष्ण म्हणाले—"माझ्या कामात विघ्न आणण्याचा ईश्वराने स्वतः जरी प्रयत्न केला, तरी मी यथाशक्ति प्रयत्न करणारच. अयशस्वी होऊन परत कधी हो जाणार नाही."

असं म्हणून श्रीकृष्णाने नगराच्या प्रमुख प्रवेशद्वाराजवळ जाऊन आपल्या पानजन्य फुंकला, शंखध्वनि ऐकून

बाणासुराचे सैन्य एकाद्या महासागराप्रमाणे जमा झालं. श्रीकृष्ण, बलराम, प्रद्युम्न आणि गण्ड मायी अतिशय उत्साहाने राक्षस-सेनेचा संहार करायला सुरुवात केली. राक्षसांच्या सैन्यातील बरेच सैनिक मेले नि बाकीचे रण-भूमि सोडून पळून गेले.

अशा प्रकारे आपला भक्त बाण याचा अपमान होत असलेला पाहून शिवजींच्या रामाचा पारा चढला. ते स्वतः युद्धासाठी तयार होऊन सिंह जुंपलेल्या रथा वर आरूढ होऊन निघाले, त्यांच्या रथा वर वृषभध्वज फडकत होता. त्यांचा सारथी होता नंदि, बरोबर कुमारस्वामी आणि अनेक पट्टीचे वीर होते.

अस्त्रें काढली, या सर्व अस्त्रांना कुड-कामी बनविणाऱ्या अस्त्रांचा उपयोग करून शेवटी श्रीकृष्णांनी मंत्राने मारलेले वैष्णवास्त्र काढले. या महा अस्त्राला कसे तोंड द्यावे हे शिवजींना समजलेना, तेव्हा त्यांनी अतिशय रागावून युगांतकारी भयंकर वाशुपतास्त्र बाहेर काढले.

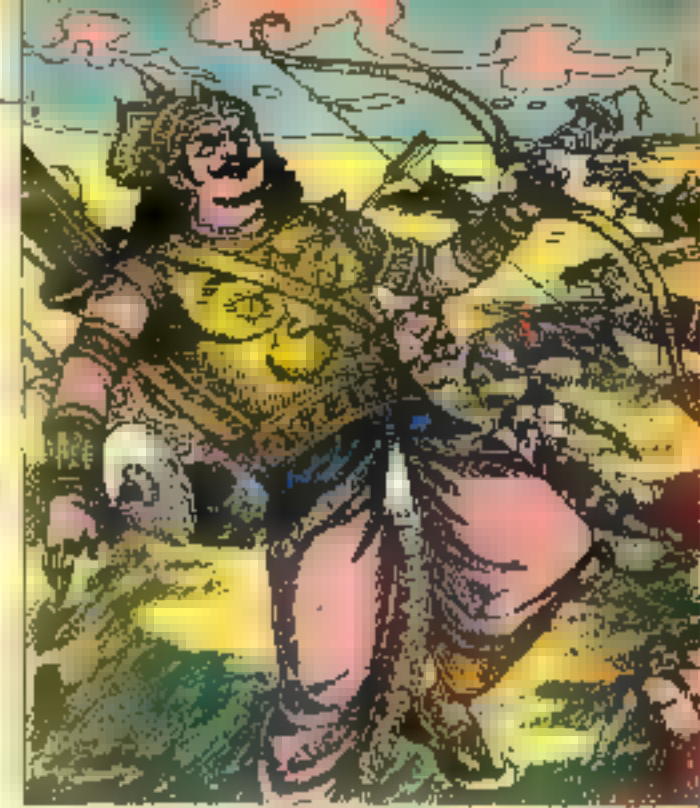
शिवजींच्या रागाचा उद्रेक पाहून श्रीकृष्णांनी बेगाने आपले धूम्रकास्त्र काढले. या अस्त्राचा उपयोग करताच शिवजी निर्वैल झाले आणि जांभया देऊ लागले. त्यांच्या हातांतील धनुष्य-बाण सारो गळून पडले.

याच [] बाणामुर ही युद्ध-भूमी वर येऊन पोचला. त्याने शिवजींना शूद्रा वर आणण्याचा प्रयत्न केला. [] त्याचे सर्व प्रयत्न निष्फळ झाले. श्रीकृष्णाने दाही विशा हुमहुमून सोडणारा आपला पांचजंभ्य फुंकला.

हे पाहून बाणामुराचे प्रथम धोर्णीचे वीर संतापले. त्यांनी प्रद्युम्नाला घेऊन आपल्या शस्त्रांनी अणू साकून टाकले. तसेच राक्षसांनी त्यांच्या बरोबर माया-युद्ध सुरू केले. प्रद्युम्नाने आपल्या सम्मोहनास्त्राचा उपयोग करून त्या सर्वांना निद्रावीन करून टाकले आणि मग अनेक राक्षसांचा संहार केला.

वरम्यान कुमारस्वामीच्या लक्षात आले की आपले वडील बुद्धापासून विमुक्त होत आहेत. म्हणून त्याने स्वतः युद्ध करायला सुरुवात केली. एका बाजूस श्रीकृष्ण, बलराम व प्रद्युम्न यांच्याशी लढून त्यांना [] केले आणि दुसऱ्या बाजूस तो स्वतः घावाळ झाला. यानंतर कुमारस्वामीने रागाच्या मर्यात श्रीकृष्णावर ब्रह्मतिरोनामास्त्र फेकले. [] श्रीकृष्णाने आपल्या सुदर्शन-चक्राने ते मोडून टाकले. मग त्यांनी कुमार-स्वामीवर सुरर्षान चक्र फेकले. ते कुमारस्वामीला [] लागणार इतक्यात लम्बादेवी [] एका देवता-स्त्रीने युद्धभूमीत प्रवेश केला ति ती कुमारस्वामीला घेऊन गेली.

मोर्च्या नरीत आपले संरक्षण करणाऱ्या वीरांना युद्ध-भूमि सोडून जाताना पाहून बाणाने निषार केला की आता स्वतःच संयामात उडी घेण्याची नामी संधि [] हाती आली आहे. प्रसन्न अंतःकरणाने तो श्रीकृष्णाशी युद्ध करायला तयार झाला. दोघात जे भयंकर युद्ध झाले, त्यात बाणाचे रक्त [] आपुणे यांचा घुव्वा उडाला. त्याची पत्नी मोडून खाली पडली. नंतर श्रीकृष्णाने सोडलेला बाण बाणासुराच्या खातीत वारपार घुसून निघून गेला आणि बाणासुर बेसुद्ध होऊन पडला.

श्रीकृष्णाच्या सुदर्शन चक्रापुढे बाणासुर नामोहरम होत आहे असे पाहून निष-पार्वतीने पुन्हा लंकादेवीलाच पाठविले. ती येऊन बाणासुराच्या पुढे उभी राहिली. अक्षय स्वकृपात पार्वती पण तेथे येऊन येऊन उभी राहिली.

यावर श्रीकृष्ण पार्वतीला उद्देशून म्हणाले-“देवी, आपण कशासाठी या सर्व कारमाया करीत आहात? आपण स्वतः जरी बाणासुराच्या संरक्षणासाठी येऊन उभ्या राहिलात, तरी मी त्याचे प्राण घेतल्या शिवाय राहणार नाही.”

श्रीकृष्णाचे बोलणे ऐकून पार्वती म्हणाली-“तुम्ही तर सर्व-समर्थ आहात. तुम्ही जे काही

श्रीकृष्णाचं म्हणून ऐकून पार्वतीने लंका देखीला जायला सांगितलं. पार्वती सह लंका देवी अदृश्य होताच श्रीकृष्णाने आपल्या सुदर्शन चक्राचा उपयोग केला. बाणासुराचे दोन हात सोडून बाकीचे सर्व हात सुदर्शन चक्राने कापून टाकले आणि ते पुन्हा श्रीकृष्णाच्या हाती आले.

तरी हो बाणासुराचे पौरुष कमी झाले नाही. त्याने आपल्या राहिलेल्या दोन हातात धनुष्य घेऊन श्रीकृष्णावर बाणांचा वर्षाव केला. यावर अनिशय रागाने श्रीकृष्ण त्याच्यावर पुन्हा सुदर्शन चक्र सोडण्याचा विचार करीत होते, इतक्यात स्वतः शिवजी सपरिवार तेथे जालं नि म्हणाले—“श्रीकृष्णा, हा बाणासुर आपल्याला आलेला आहे. याचा वध करून मी याला दिलेले अभय-दान व्यर्थ करणार का? पुन्हा सुदर्शन चक्राचा वापर न करावास हे बरं!”

शिवजीची विनंती श्रीकृष्णाने मान्य केली आणि बाणासुराचा वध करण्याचा आपला विचार सोडून दिला. श्रीकृष्ण गरुडावर स्वार होऊन अनिरुद्धाला पहायला निघाले. नन्दिकेश्वराने बाणासुराला शिवजीच्या कडे पोचविले. शिवजींनी बाणासुराच्या कापल्या गेलेल्या हातांचे दुःख कमी व्हावे यासाठी उपचार केले

आणि आपल्या उच्च दरेणीच्या वीरात त्याला स्थान दिले. बाणासुराला नन्दीच्या बरोबरीचे पद देण्यात आले. बाता बाणासुर महाकाळ नावाने ओळखला जाऊ लागला. शिवजी अंतर्धान पावले.

इकडे गरुडाला पाहताच सर्पांच्या रूपाने अनिरुद्धाला बांबून ठेवणारे सर्व सर्प पुन्हा बाणांचे धारण करून खाली गळून पडले. त्याच वेळी नारद तेथे आले. चित्ररेखा आली. श्रीकृष्ण, आणि प्रद्युम्न यांनी अनिरुद्धाला आलिंगन दिले. त्याने भक्तिपूर्वक सर्वांना नमस्कार केला.

नारद श्रीकृष्णाला म्हणाले—“हे श्रीकृष्ण, उशीर कसाळ? अनिरुद्धाचा विवाह

शक्य तितक्या लवकर उरकून घ्यावा.” मुहूर्त बघळचाच होता. म्हणून कुंभाडने त्वरित लग्नाची सर्व तयारी केली. श्रीकृष्ण घेऊन त्याने प्रार्थना केली—“आपण कृपा करून माझे संरक्षण करावे.”

श्रीकृष्ण त्याला म्हणाले—“तू मोठा योग्य माणूस आहेस असं मी ऐकलं आहे. बाणासुराच्या नगरी वर माता तूच राज्य कर. निश्चिन्तपणे राजकुळाचा अनुभव घे.”

यानंतर उषा ति अनिरुद्ध यांचा विवाह मोठ्या पाटामाटात संपन्न झाला. श्रीकृष्ण नवीन दंपतीला घेऊन शिव-पार्वतीकडे गेले. वधू-वरांनी त्यांना प्रेमपूर्वक अभिवादन केले. शिव-पार्वतीने त्यांना शुभाशीर्वाद

कराल, मी त्यात कसा अडथळा आणू शकणार? मी बाणासुराला आपला मुलगा मानलं आहे. मला पुत्रहोकात बुडविणं आपणास जचितच योग्य वाटणार नाही. म्हणून म्हणते याचं संरक्षण आपण करावे.”

“देवी, आपल्या हजार हातांच्या बळा वर हा अलीकडे फार उन्मत्त झाला आहे. याचे फक्त दोन हात ठेवून बाकीचे कापून टाकले, तरच याचा गर्व अमळ कमी होईल! तसं केलं तरच याच्यातोल राजसीपणा कमी होऊन तो आपला पुत्र म्हणविण्यास योग्य होईल. आपण माझ्या कार्यात अडथळा आणू नये.” श्रीकृष्णाने पार्वतीला समजाऊन सांगितलं.

दिले. पावंतीने बाणामुराचा बघूर अनि-
कडाला बाहून म्हणून भेट दिला.

माता जेव्हा श्रीकृष्ण याचका
निघाले तेव्हा कुंभाडने त्यांना विनंती
केली—'बाणामुराच्या गायी हल्ली बऱ्या-
जवळ असतात. त्यांचे वृष व्याख्याने शक्ति
व यावते. म्हणून आपण त्यांना
आपल्या ताब्यात घ्यावे.'

श्रीकृष्णाने ही विनंती मान्य केली. ते
गहवावर बसले, बरोबर बलराम आणि
प्रद्युम्न होतेच. गहवाने पश्चिमी समुद्राच्या
किनाऱ्याकडे भरारी मारली. समुद्र
किनाऱ्यावर लाखो गायी चरत होत्या.
गायींना बळ करण्याची कला श्रीकृष्णांना

लहानपणा पासूनच अवगत होती. म्हणून
किनाऱ्यावर उतरताच ते गायींच्या कडपात
थिरले. पण काय आश्चर्य, सर्वे गायी
भावत समुद्राकडे गेल्या नि अदृश्य झाल्या.

निराश होऊन श्रीकृष्ण गहवाल
म्हणाले—'काय चमत्कार आहे? मी या
प्रयत्नात अशक्य होणार की काय?'

गहवाने सूचवले—'दुसरे काही
नाही. बऱ्या बरोबर युद्ध करण्याशिवाय
गल्पंतर नाही.'

असे म्हणून गहवाने योरात आपले
पक्ष फडकवले. समुद्राचे चार पात्रे दूर
हटले आणि तळाशी असलेला नागलोक
दिसू लागला. श्रीकृष्णाने आपला
पांचजन्य फुकला आणि बऱ्याच्या
महालावर आक्रमण केले.

दुसऱ्याच क्षणी संवनाद करीत सदुत्पट्ट
रथा वर स्वार होऊन बऱ्याची नेना
कृष्णावर चालून आली. श्रीकृष्णाने त्यांच्याकडील
दारुण युद्ध केले. बळराम व प्रद्युम्नाने ही
हिरिरीने या युद्धात भाग घेतला. गहवाने
त्यांना मदत केली. या सर्वांचा पराक्रम
बाहून बऱ्याची सेना युद्धभूमी सोडून पळून
गेली.

श्रीकृष्णाच्या आक्रमणावर बळ होऊन
स्वतः बऱ्या लढण्यासाठी रणांगणावर आला.
या महासंग्रामात श्रीकृष्णाने आपल्या

वैष्णवास्त्राचा उद्योग केला. भयभीत होऊन वरुण तह करायला तयार झाला.

श्रीकृष्णाने आपली अट सांगितली—“तु मला शरण आलास, एवढ्यावर मी संतुष्ट नाही. बाणासुराच्या गायी तुझ्याजवळ आहेत, त्यांना माझ्या ताब्यात देऊन टाक.”

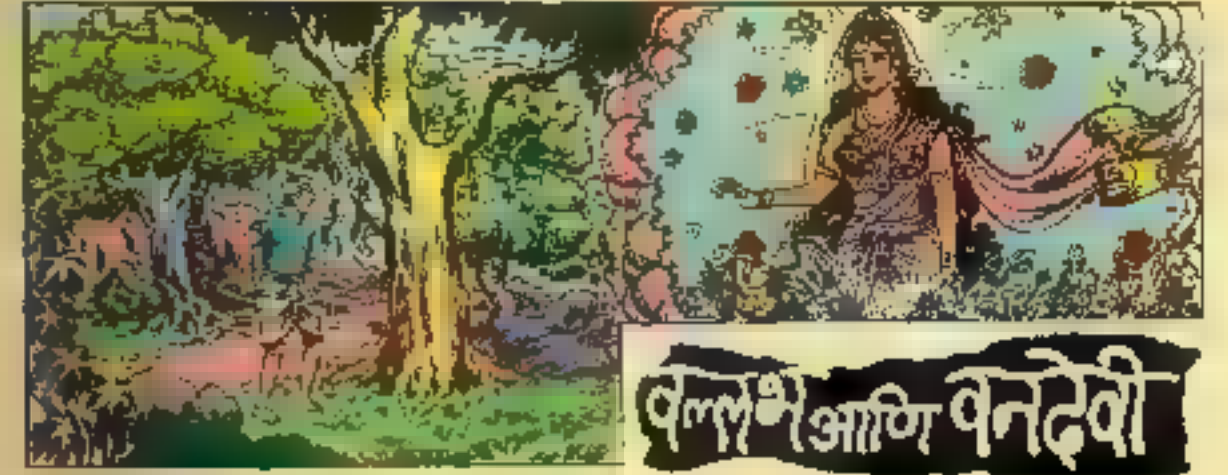
“आपण कृपा करून गायींची भागणी करू नका. बाणासुराने या गायी जेव्हा मला दिल्या, तेव्हा मी त्यांना वचन दिलं होतं की जिवात जीव असेपर्यंत मी लढत राहीन, पण आपल्या गायी दुसऱ्या कोणाकडे देणार नाही. मी खरो गोष्ट आपणास सांगितली. आपण योग्य वाटेस ते करावे.” वरुणाने आपली अडचण सांगितली.

मग श्रीकृष्णांनी गायींची आवा सोडली आणि आपले दिव्य अस्त्र पागे घेतले. यानंतर वरुणाने श्रीकृष्णाचे कथायोग्य स्वागत केले आणि त्यांना आपल्या लोकाकडे रवाना केले.

वरुणाचा निरोप घेऊन श्रीकृष्ण, बलराम, प्रद्युम्न आणि अनिरुद्ध गहडावर आरुढ

होऊन आपल्या नगरात पोचले व विजय-सूचक पांचजन्य फुंकला. हा नाद ऐकून सर्व प्रमुख यादव मंडळी आपल्या विशाल दसांसह श्रीकृष्णाचे स्वागत करण्यासाठी आले. तोपर्यंत श्रीकृष्ण नगराच्या बाहेरील उद्यानांत विहार करीत राहिले. त्यांच्या बरोबर इंद्र वगैरे देव पण होते. यादवांनी श्रीकृष्णाला रथा वर बसवून मोठ्या वैभवपूर्वक नगरात आणले. विजयी होऊन आलेल्या श्रीकृष्णाकाबतची बात ऐकून सर्व नागरिक राजमार्गाच्या दुसऱ्या उभे राहिले. शोणपुरात भर्तृहर श्रीकृष्णाने मिळविलेला विजय, शिवजींना निर्बळ बनविणे, बाणासुराचे हात कापून जिवदान देऊन सोडून देणे इत्यादींची ते चर्चा करीत होते. त्यांची चर्चा ऐकून श्रीकृष्णांना खूप आनंद झाला.

सारे नगर विविध प्रकारे सुशोभित करण्यात आले होते. नगरात प्रवेश करताच श्रीकृष्ण आपल्या महालात गेले. उषा नि अनिरुद्ध पण आपल्या भवनाकडे गेले.

एका एक नावाचा लाकड-तोड्या रहात असे. एक दिवशी भल्या पहाटे सांध्यावर कुन्हाट टाकून तो जंगलात जायला निघाला. त्याची बायको त्याला म्हणाऱ्या—“बरं हो, आपल्या मुलीचा वाढदिवस आहे. रोजच्या पेक्षा थोडी जास्त लाकडं तोडा आणि ती विकून थोडे जास्त पैसे गाठीला बांधून या.” वल्लभने होकारार्थी मान हलवली आणि जंगलाचा रस्ता धरला. दुर्दैव, दुपार पर्यंत जंगलात खूप भटकून ही रोजच्या सारखी वाळलेली लाकडं काही त्याला मिळू शकली नाहीत. संध्याकाळ झाला जातो. तो भनातल्या भनात चिडला आणि जवळच्या एका हिरव्या गार झाडावर आपली कुन्हाट चालवामला तयार झाला.

वेळी एकाएकी वनदेवी तिचे येऊन उभो राहिली आणि तिने वल्लभला

विचारले—“बेटा, थोडा थांब. या जंगला-तल्या एकलुल्या एक चमत्ताच्या झाडाला तीकायवा निघाला आहेस। पुसरं एकाच कुन्हाट नाही का शिसत तुला तोडायला?”

वल्लभने वनदेवीला आपली अडचण सांगितली. आपल्या मुलीच्या वाढदिवसा-साठी पोपट खरेदी करण्याची योजना ही सांगितली. वनदेवीने त्याला एक बोलणारा पोपट दिला.

वल्लभने शंकेखोरपणे पोपटाकडे पहात वनदेवीला विचारले—“तर काय हा पोपट खरेच बोलतो काय?”

पोपट बोलू लागला—“वनदेवीने सांगितल्या वर ही शंका घेतलोस तर तुझे खोळे फुटून जातील, समजलं?”

खरोखरीच बोलणाऱ्या पोपटाला पाहून वल्लभला खूपच आनंद झाला. त्याला

सकाळ होताच वल्लभची बायको आपल्या नवऱ्याला म्हणाली—“वर का? बोलणारा पोपट नि चन्द्रहार आपल्याला घाजिणे दिसत नाहीत. जर बोट्याच काळात आपल्याला ओमंत व्हायचं असेल, तर एक उपाय आहे. सुन्ही [] वनदेवी-कडे जाऊन तिला [] की आज तुमचा वाढदिवस आहे. तिच्या म्हणा—“आज पासून मी एक नवा व्यापार करणार आहे, मला त्यासाठी एक पोतं भर सुवर्ण-मुद्रा पाहिजेत!” हे घन घेऊन आपण सहरात जाऊ. एक छान घर बांधू आणि व्यापार करू, आता मी या सोपवडीत एक दिवस भर मुद्रा राहू शकणार नाही.”

[] गेला आणि बायकोने सांगितल्या प्रमाणे वनदेवीला किनंती केली. वनदेवीने सांडाच्या दिवेने हात हलवला आणि सांडाच्या फांड्या गंधमचा हलू लागल्या, ति सुवर्णमुद्रांनी भरलेलं एक पोतं काळी पडलं. मोठ्या मुदिकलीने हे पोतं पाठीवर टाकून वल्लभ घराकडे निघाला. रस्त्यात राजाने दोन सेवक [] भेटले. त्यांना पाहून तो थांबलाच.

त्याला बाबरलेला पाहून राजसेवकांना [] संका जासी, नि बरकाऊन त्यांनी विचारले—“बरे, सांग ना पोत्यात काय भरलेलं आहे ते?”

वल्लभचा घरचाप झाला. म्हणाला—“पोत्यात रिठे भरलेले आहेत, रिठे!” राजाच्या सेवकांनी पोतं उघडून पाहिलं तर त्यांत चम-चम चमकणाऱ्या सुवर्ण-मुद्रा! त्यांना वाटलं हा कोणी भयंकर डाकू आहे. खेचतच ते त्याला राबोकडे घेऊन गेले.

राजाने वल्लभचं म्हणणं मुळीच न ऐकता [] विचार सांगितला—“एका डाकूच्या म्हणण्यावर विश्वास ठेवण्या इतका मी काय मूर्ख आहे? एका तडाव्यांत तू पोतं भर स्वर्ण-मुद्रा गुटत्यास, कुठला डाकू दिसतो आहेस की! काही असो, तुझ्यामुळे [] सजिना तर भरला! तुला फार [] शिक्षा देत नाही. असं म्हणून राजाने त्याला चावकाचे [] फटकारे आणि दोन महिन्यांच्या तुरुंगवासाची शिक्षा सुनावली.

बायली शिक्षा भोगून मात्पावर वल्लभ घरी परत आला. त्याच्या बायकोने गजलेली कुन्हाड त्याच्या हातात देऊन

सांगितलं—“ऐका, मी काय सांगते. ते नीट काय उघडं ठेऊन ऐका. समजलं?”

आता वल्लभ जंगलात तर गेला, पण चन्दनाच्या झाडा जवळ सुट्टा गेला नाही. दुसऱ्याच बाजूला जाऊन चांगली वाळलेली लाकडं कापली आणि बाजारात जाऊन विकली. ते पैसे लवचं करून त्याने धरासाठी आवश्यक सामान मिळेल अशा पोपट सरेदी केला.

वल्लभची बायको घरी त्याची चासका-सारकी वाट पहात होती. वल्लभला पाहून नाराजीने तिने विचारलं—“हा खेळण्या-तला पोपट कशाक्या घेऊन आलात? वनदेवी यावेळी काय म्हणाली?”

वल्लभने शांतिपूर्वक उत्तर दिलं—“दोन दिवसांपूर्वीच्या वावळात चन्दनाचा वृक्ष समूळ उघटून पडला. मला वनदेवी कुठं दिसलीच नाही! जाऊ [] झालं, त्या देवीने आपल्यासाठी जंगलात एवढी वन-संपदा भरून ठेवली आहे, तिच्या मदतीने मेहनत करून आपण जीवन जगू या.

औदार्य

दोन हजार वर्षांपूर्वी चीनमध्ये सो-पो-ताबू नावाचा एक म्हातारा रहत असे. तो मोठा प्रसिद्ध पंडित होता. परन्तु त्याच्या पांडित्यावर प्रयत्न होऊन त्याला मृत्यु देणारा धाता कोणीही नसल्यामुळे तो वारिध्यात पिचत राहिला होता.

तेथून दूर असणाऱ्या चू राज्याचा राजाही चांगला विख्यात पंडित होता. लोकांमध्ये असा समज होता, की हा राजा पंडितां-वद्दल बाहेर बाळगतो आणि त्यांना आश्रय देऊन वाहत, वस्तु व धन या रूपात कृप मदत करतो. त्याबद्दल आपल्याजवळची थोडी लोकरोकी वस्त्रे आणि धन घेऊन यायी-पायीच चू राज्याकडे निघाला.

चू राज्य शोकडो मैल दूर होते; त्यातून रस्ता डोंगराळ भागातून होता. वाटेतच थंडीचा मोसम सुरू झाला. थोडे दिवस कोडे तरी विश्रांती घेऊन, मग पुढे

निघण्याच्या विचाराने एका गाथात जाऊन ताबू लेखील घांग-बियाबू-आयी नावाच्या माणसाच्या घरी गेला.

आयीने ताबूचे मनापासून स्वागत केलं, कृप पाहुणचार केला त्याचा. ताबू एक विद्वान माणूस आहे. कळत्यावर तर आयी आगजीच खूप ज्ञाता. परन्तु स्वतः आयीही कोणी सामान्य माणूस नव्हता. त्याच्याजवळ असणारे ग्रंथ पाहून ताबूही समजून चुकला, कि हा तर आपल्यापेक्षाही अनेक पटीने श्रेष्ठ विद्वान आहे.

"मी ऐकलय की चू देशचा राजा विद्वानांचा कृप सत्कार बगैरे करतो. मी त्याच्याच दर्शनासाठी जात आहे. तू पण का नाही येत माझ्या बरोबर?" ताबूने आयीला विचारलं. आयीने त्याला संमति दिली आणि थंडीचे कपडे व धन बरोबर घेऊन निघाला.

बोवधा दिनसांच्या प्रवासानंतर एका-एकी वकचि वादळ सुरू झाले. ते थोथेही लियांय पर्वतातीज त्या वादळात बढकसे. जाणखी चार दिवसातच ते चू राज्यात पोचू शकले असते; पण आता त्या सवकर वादळातून एक पाऊलही पुढे जाय अशक्य झाले. विशेषतः वृद्ध ताबूची परिस्थिती फारच दयनीय झाली होती. तो भावीला म्हणाला—"बेटा, माझा शेवट जवळ आला आहे. काही ही केलं तरी मी काही जाता 'चू' ला पोचू शकणार नाही. पण माझेही लोकरोचे कपडे तू घेतलेस तर तू तरी विद्वान आपला प्रवास पुढे चालू ठेवून चू राज्याला भेटू शकशील. मी माझे लोकरोचे कपडे तुला देऊन टाकत आहे; ते तू घे."

पण आयी ताबूचं म्हणणं कबूल करायला मुळीच तयार नव्हता. त्याने स्पष्ट सांगितलं—"जायचं तर थोडं बरोबरच जाऊ; नाहीतर थंडीत कुडकुडून दोघंही मरून जाऊ. पण तुमचे कपडे घेऊन तुमच्या पृत्युषं कारण बनावला मी कधीही तयार होणार नाही."

"अरे तू जखून तरुण आहेस बेटा; मी तर मरायला देकलेला म्हातारा आहे. चू देशचा राजा माझा सत्कार करो, न करो; मला बोव्हीही सारलंच. आणि याशिवाय तू तर माझ्याहूनही अगदी पोचलेला असा प्रगाढ पंडित आहेस." प्रकारे ताबूने कितोही समजावले तरी आयीने त्याची सूचना मानलीच नाही.

शेंवटी बर्फापासून आपलं करण्या-साठी दोघं एका गुहेत शिरले.

तावूने मुचवले—“कुठे थोडी सुकी जाकडं मिळाली तर थोकोटी तरी करू या.” आयीं लावडतोव लाकडं शोधायला गुहेबाहेर पडला.

पण आयी परत येण्यापूर्वीच आपले जोकरीचे कपडे गुहेतच सोडून तावू बाहेर पडला; अन् एका बर्फाच्या सह्यात स्थाने उडी मारली.

आयीने थोड्या वेळाने परत येऊन पाहिले, तो तावू कुठे? त्याचे गरम कपडे मात्र तिथे पडलेले होते. बाहेर येऊन आयीने शोधले, तेव्हा बर्फाच्या सह्यात पडलेले तावूचे शरीर त्याला सापडलं!

आपल्यासाठी प्राण देणाऱ्या तावूचे औदार्य पाहून आयीच्या रडू कोसळले. नंतर तावूचे प्रेत गुहेत नीट सुरक्षित ठेवून, त्याचेही गरम कपडे आपल्या कपड्यांवरून घालून आयी नू देशात पोचला.

‘नू’ चा राजा आयीच्या पांडित्यावर अतिशय प्रसन्न झाला. त्याला आपला

‘हरबारी कवि’ म्हणून मान्यता देऊन राजाने खूपशा वस्तू, वाहन ■■■ दिले.

पण राजाकडून हे सर्व मानमरातब ग्रहण करताना आयीच्या डोळ्यातले अश्रू पाहून राजाने कारण विचारले. “प्रभू, आपण माझ्या पांडित्याचा असा प्रकारे स्तकार करत आहात, पण तावूच्या औदार्यापुढे ■■■ या पांडित्याचा काय पाहू?” आयी बोलला.

तावूच्या त्यागाची हकीकत आयीच्या तोंडून ऐकून राजा आश्चर्यचकित ■■■ नंतर राजा स्वतःच आयीला बरोबर घेऊन त्या गुहेपर्यंत गेला. तावूच्या शवाचे स्थाने वैभक्तपूर्वक ■■■ केले; त्याची अंत्येष्टिक्रिया पूर्ण ■■■ तेथे समाधी ही बांधली.

हरवर्षी आयी तेथे जाऊन समाधीला आपल्या अश्रूंनी स्नान चालीत असे. यानंतर चीनच्या कवि व पांडितांना ‘तावूची समाधी’ ■■■ एक मोठे तीर्थस्थान बनून राहिले.

कण्टांचे फळ

रायनगर गावाच्या गावातील रहिवासी कृष्णचन्द आणि दिलीपचन्द ■■■ दोघांनी मिळून एक मळा खरीदला.

कृष्णचन्दला मळघाचे ■■■ बिलकुल पेत नसे. तो नेहमी देवाची ध्यान-धारणा, मज्जन-पूजन वगैरेत मग्न असे.

दिलीपचन्द मात्र बागकामात चांगलाच तरबेज होता. नवत काढणे, रोपांना अळी करणे, पाणी देणे—जसाच ■■■ त्याचा दिवसाचा काळ वेळ निघून ■■■ असे.

त्या वर्षी मळघात खूप फळे जाली; अन् ■■■ विकून चांगली मली मोठी रक्कमही हाती जाली. ■■■ पैशांची वाटणी कशी करावी हा त्यांच्यासमोर मोठा ■■■ उभा राहिला. पैसे सारखे-सारखे वाटून ■■■ दोघेही तयार नव्हते.

“मी रात्रंदिवस कडक मेहनत केली, त्यामुळे चांगली फळे जाली. तेव्हा ■■■

यातला अधिक वाटा मिळायला पाहिजे.” दिलीपचन्दने आपला कंफिमत मांडली.

पण उलट “मी अगदी निष्कल मादाने ईश्वराची आराधना केली. त्याची पुण्याई म्हणूनच भरपूर पैसा हाती जाला; तेव्हा मोठा वाटा मलाच मिळाला पाहिजे.”

■■■ आपणहू कृष्णचन्दने घरला.

दोघांच्यात काही वेळ वाद-विवाद झाला अन् अखेर भांडणाचा निवाडा ■■■ घेण्यासाठी दोघे गावपाटलाकडे गेले.

पाटलाने दोघांचे म्हणणे ऐकून घेऊन त्यांना म्हटले—“ऐका, मी तुम्हा दोघांना एक लहानसं काम सांगतो. आज रात्रीच दोघांनीही ते ■■■ पूर्ण ■■■ उद्या सकाळी घेऊन मला भेटा. तेव्हाच मी आपला निर्णय तुम्हाला सांगिन.”

नंतर पाटलाने दोघांना दोन-दोन पोती मास दिले आणि म्हटले—“हे

सडून त्याचे तांदुळ कडून माझ्याकडे येऊन या."

भाताची पोती घेऊन कुण्णचन्द व दिलीपचन्द आपल्या घरी निघून गेले.

पण कुण्णचन्दने भात सडायचा जराही प्रयत्न केला नाही. ती जबाबदारी देवावर सोपवून थोडा वेळ ध्यान वरीर करून तो सोपून गेला.

दिलीपचन्द मात्र रात्रभर जागून तांदुळ सडत राहिला अन् एका पोत्याचे तो तांदुळ शकला.

मध्यरात्रीच्या वेळी पाटलाचे दोघांच्याही चराबकून फेरी मारली होती. कुण्णचन्दच्या घरातून ही आवाज आला नाही, पण दिलीपचन्दच्या घरातून मात्र भात सडत असल्याचा आवाज त्याला ऐकू आला.

दुसऱ्या दिवशी कुण्णचन्द व दिलीपचन्द दोघेही आपापली पोती घेऊन पोचले. पाटलाचे कुण्णचन्दची दोन्ही पोती उचडून पाहिली, त्यात तांदुळाचा एक तुडा

दाणा नव्हता. त्याला वाटले होते की ईश्वरकृपेने आपोआपच भाताचे तांदुळात रुपान्तर झाले असेल; पण तसे न झालेले पाहून त्याला चांगलेच आश्चर्य वाटले!

दिलीपचन्दच्या दोघांपैकी एका पोत्यात तांदुळ होते अन् दुसऱ्यात भात.

"वाहिलंस ना कुण्णचन्द! मेहनत केल्याबाबून फळ मिळत नसतं. तू कष्ट न करता केवळ देवावर विसंबलास! करता नसतंच बसून राहिलंस तर असाच परिणाम होतो! बगीचात ओ शास्ती लागली, दिलीपचन्दच्या मेहनतीमुळेच लागली. मूही जर त्यानपानरोबर मेहनत केली असतोच तर प्राप्ती आपली झाली असती. यापुढे दोघं मिळून कष्ट आणि प्राप्ती अर्ची अर्ची वाटून घ्या; समजलं?" पाटोस म्हणाला.

यानंतर कुण्णचन्दही दिलीपचन्दच्या बरोबरीने सारी कामे करू लागला अन् मग प्राप्ती वाटून घेताना त्यांचे कधीही झाले नाही.

निसर्गातील आश्चर्ये:

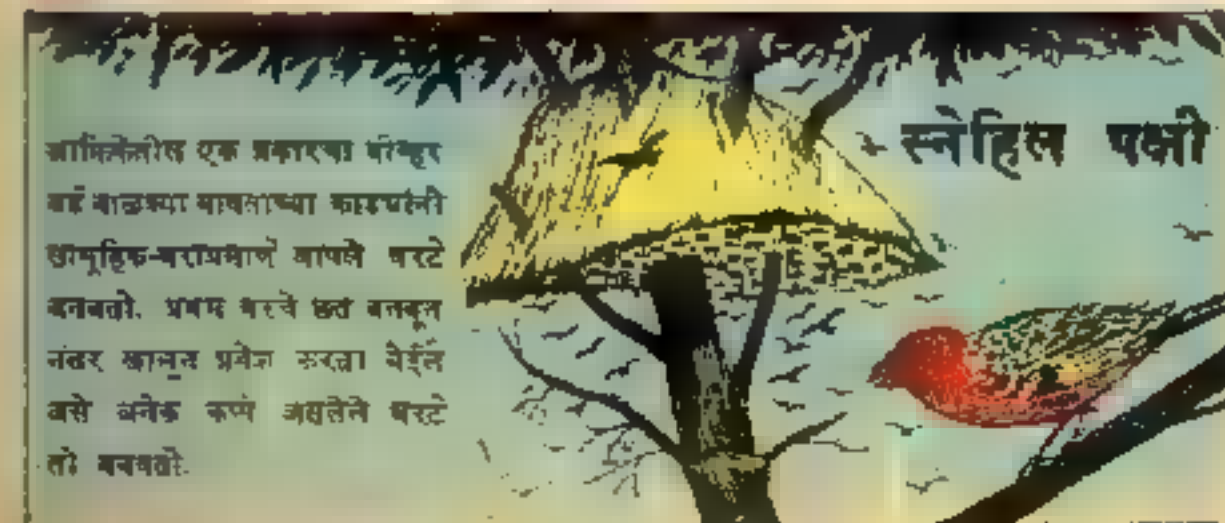
सर्वात मोठे बियाणे

अपारखे सर्वात मोठे बी 'कोको बी मेर' हे आहे. ते केवळ सेबेली डीपाट सापडते. त्याचे वजन ४० पौंड (१८ किलो) असते.

विचित्र मांजर

शिता ही मांजर परिवाराबला असला तरी मांजरासारखी कायती मजे भात खोदून घेऊ शकत नाही. मांजराप्रमाणे सपून पाहून मिकारही करू शकत नाही. त्याला पाठसांग आपले सावज पकडायी लागते.

स्नेहिल पक्षी

आमिनेलीस एक प्रकारचा मोठ्ठर बई वाळण्या वाचलाच्या काळपट्टी छायांकित-चराप्रमाणे आपले चरटे बनवतो. प्रथम चरचे छत बनवून नंतर खालून प्रवेज करता येईल असे अनेक रूपे असलेले चरटे तो बनवतो.

आता बघूया तुमची दुसऱ्या.

Reserve

117

एकदा एक किनोदी नट बावळटासारखा हसणं चेतव करून एका हॉटेलमध्ये गेला आणि तेथल्या मॅनेजरला, नोकरीला ठेवता का म्हणून विचारले.

मॅनेजर होता मुका. आणि किनोदी नट त्याला म्हणजे नसत.

त्याच्या पुढ्यातल्या टेबलवर हॉटेल (HOTEL) मध्ये राहणं १५ कॅम्प्लिन पेन्सिलीची ठेवलेला होता.

त्या नटाने नोकरी मागितली तेव्हा त्या मॅनेजरने उत्तर म्हणून १५ पेन्सिलीची फक्त ३ पेन्सिली हलकल्या आणि त्यांची फेररचना केले.

त्यावर त्या नटाला का म्हणून विचारण्याची गरजच पडली नाही. पुनः

एकदा ओरबळे हसून चेतव करून मॅनेजरला नोकरी फक्त मॅनेजर पाहू त्या मॅनेजरने काय उत्तर दिले असेल?

(हाताशी १५ कॅम्प्लिन पेन्सिली नसल्या तर काळजापेटीतल्या देखावेत तुम्ही राहता.)

कॅम्प्लिन पेन्सिल
मुद्दिमान बापकांसाठी.

जशा मेहनत, तसे मज

गोवर्धनपुरचा जमीनदार भूपति अचानक एका रोगाने आजारी पडला. उत्तम ज्ञानी वैद्याने रात्रंदिवस कष्ट पुष्ठा घरे केले, त्याचबरोबर त्याने सल्ला दिला कि भूपतीने आता हवापालट करावा, म्हणजे तो पूर्ण बरा होऊ शकेल. त्यासाठी अनुकूल गाव म्हणून श्रीपुरचे नाव वैद्याने मुचवले.

श्रीपुरला भूपतीची एक दूरची गरीब नातेवाईक बाई आपल्या मुलीसह रहात असे. तिच्याकडे जाऊन रहाण्याचा भूपतीने निश्चय केला.

भूपतीला रोज स्वादिष्ट, मसालेदार पदार्थ खाण्याची सवय होती. श्रीपुरला आपल्याला चांगलं जेवण मिळणार नाही अशी त्याला मोठी वाटली; म्हणून छोट्या बरण्यातून तो निरनिराळ्या प्रकारच्या चटण्या व लोणची बरोबर घेऊन गेला.

त्या बिचाऱ्या गरीब स्त्रीला हा भूपति आपल्याकडे का आला आहे अन् किती दिवस रहाणार आहे हेही माहीत नव्हते. तिने इतकेच ऐकले होते की भूपति हा एक मोठा जमीनदार आहे, म्हणून प्रथम तिने कुठून तरी थोडी फार भाजी वगैरे आणून स्वयंपाक केला अन् त्याला जेवण वाटले. कदाचित् तडपेत बरी नसल्यामुळे किंवा रुचिपालटामुळे त्याला ते जेवण फारच इचकर वाटले.

त्याने त्या नातेवाईक बाईची रूप स्तुति केली अन् तिला आपल्या आजाराबद्दल सांगून म्हणाला—“मला तर इथे एक महिना कसा जाईल याची काळजीच पडली होती, पण तुम्हा स्वयंपाक तर फारच छान वाटला मला!”

भूपतीचे बोलणे ऐकून बाईचा जीव बाबराच माला! या जमीनदाराला आपण

“बसुंधरा”

MR-F-2

“Camlin Flora” is a registered trademark of Camlin Industries Limited, Mumbai.

Camlin Industries Limited, Mumbai. Camlin Flora is a registered trademark of Camlin Industries Limited, Mumbai.

महिनाभर जेवायला भातले तो त्याचे पैसे नक्की घेईलच हे ओळखूनही त्याच्या लायकीचे जेवण रोज चालायचे म्हटले तर पैसाचा प्रश्न नसला तरी इतके फुट कोण करणार? मग तिने या सर्व कामासाठी मदत करायला आपल्या मुलीला सुचवले.

बाबर तिची मुलगी उमा हिने साफ सांगून टाकले की—“आईग, इतकी मेहनत करून स्वयंपाक करणे काही आपल्याला शक्य नाही. एकाद्या दिवसाची गोष्ट निराळी, पण रोज असा स्वयंपाक करणे कठीण जाईल आपल्याला! तू असं कर, रोज तू आपल्यासाठी जसा स्वयंपाक

करतेस तसाच करत चला. त्यांनी स्वतःसाठी जी लोणची, चटण्या आणल्या आहेत, त्याच वाढत जाऊ आपण जेवणार!”

त्या आईने मुलीचे म्हणजे मान्य केले आणि दुसऱ्या दिवशी साधेच जेवण बनवले तिने. ती म्हणाली—“रावसाहेब, आपलो तय्येत बरी नाही. काल पहिलाच दिवस म्हणून मी मसालेदार, स्वादिष्ट स्वयंपाक केला. आजपासून मात्र आपण बरोबर आणलेले पदार्थच मी आपणाला आईन. आपल्या प्रकृतिस्वास्थासाठी तेच लाभदायक असतील.”

तिचे बोलणे व मानता भूपति म्हणाला—“माझ्या तय्येसाठी केवळ ह्यामानाच्या फरकाचीच आवश्यकता नाही; त्याच बरोबर मोजनातही परिवर्तन हवं. मी यापूर्वी जी लोणची व चटण्या खात असे, त्या खायला मनाई आहे मला!”

तरीही त्या आईने जमीनदाराच्या बोलण्याकडे मुळीच लक्ष दिले नाही.

गावातून फिरून येण्यासाठी भूपति बरोबर दररोज उमाही असे. चालताना ते अनेक विषयांवर गप्पा मारत असत. उमाच्या हुशारीवर खूप होऊन भूपति म्हणे—“एकादा चांगला मुलगा पाहून मी तुझे लग्न करून देईन. लग्नाचा सारा खर्चही मीच करीन.”

उमाने ही गोष्ट आपल्या आईला सांगून टाकली. आई आनन्दाने म्हणाली—“रावसाहेब फारच चांगले गृहस्थ आहेत. गावी आले ही आपल्या माग्याचीच गोष्ट आहे.”

दोन आठवडे निघून गेले. नंतर एकदा भूपति उमाला म्हणाला—“उमा, मी आपल्याबरोबर जी चटण्या-लोणची आणली आहेत, ती तर रोज मी आमच्या घरी खातोच. तेच पदार्थ इथेही खायचा मला आला आहे. ते पाहिले की मला होऊ लागतं. तुम्या आईला जेरा ना, तुम्ही दोघी रोज जे जेवता, तेच जेवण मलाही देत जा.”

उमा समजावणीच्या स्वरात म्हणाले—“आज पदार्थ वाढले होते ते

त्याला म्हणाली—“काकासाहेब, आई जे करते ते तुमच्या भल्यासाठीच करते. तुम्ही स्वतःच पहाता, इथे आल्यापासून तुमची तय्येत किती सुधारली आहे ती!”

गावातल्या लोकांना खबरच समजून आले की उमाच्या घरात येऊन राहिलेला पाहुणा भूपति हा एक मोठा जमीनदार आहे. त्यामुळे काही लोक त्याला भेटायला आले, त्यांच्यातल्या काहींना भूपतीने जेवणाचे आमन्त्रण दिले. ती गरीब आई इतर कोणते पदार्थ बनवू शकली नाही, पण तिने भूपतीने आणलेली लोणची-चटण्या वगैरे पदार्थ त्यांना जेवणात वाढले. जेवणानंतर आलेले चार लोक आईला म्हणाले—“आज पदार्थ वाढले होते ते

फारस छान होते. त्यांची श्व कधी विसरता नाही येणार, तू मागशील तेवढे पैसे देऊ आम्ही; पण आम्हालाही दे ना करून असे पदार्थ!"

"ते पदार्थ तर जमीनदार साहेबांनी आपल्याबरोबर आणले होते. ते मला नाही येत बननायला." असे म्हणून तिने त्या लोकांना निरोप घेतला.

श्रीपुरमधे राहून भूपतीची प्रकृति छानच सुधारली. मग तो साणखी दोन आठवडे तेथेच राहिला. त्याला येऊन जाण्यासाठी नंतर एक दिवस त्याची गाडी आली. निघताना त्या मायलेकी जमीनदाराच्या उरलेल्या चटणी-लोणच्याच्या बरण्याही पाडीत ठेवू कायल्या! तेव्हा त्यांना यांबवत तो म्हणाला—"आता याची काय जकर? इथे जकर पडेल म्हणूनच मी हे सर्व आणले की! उगीच ओझं काढाला नेऊ बरोबर? राहू दे इथेच सर्व."

भूपति निघून गेल्यावर मायलेकींनी बरण्या उभेवून पाहिल्या, तेव्हा चटण्या-

लोणची जवळ जवळ संपतच आली होती. ती बिचारी बार्द दुःखाने म्हणाली—"जमीनदार हे सर्व इथेच ठेवून जाणार हे आधी माहीत असतं तर काय झालं असतं! एकतर या सर्व वस्तु खायला मोठ्या खर्चात आहेत अन् दुसरे म्हणजे या विकून आपण पैसेही मिळवू शकलो असतो! आपण हे सर्व असेच ठेवून रावसाहेबांना आपले स्वस्त पदार्थ करून घ्यातले असते!"

"आई, म्हणच आहे ना! जशी मेहनत, तसे फळ! आता काळजी करून काय उपयोग?" खास घेत उभा म्हणाला.

पण जमीनदार मात्र श्रीपुरच्या या मायलेकींना विसरला नाही. त्याने म्हटले होते की-"लग्नाची व्यवस्था मोकळीन". म्हटल्याप्रमाणे एक महिन्याच्या आतच एक दिवस भूपतीने आपल्या कोकरा हाती त्याच्याकडे उंची वगैरे पाठवून निरोप दिला की-"दुसऱ्याच दिवशी मुलीचा सासरपुडा केला जाईल. तिला नीट सजवून तयार ठेवा."

दक्षता

सौम्य नावाचा एक मुनि मलयवती नगरात जाण्यासाठी आपल्या एका शिष्याला बरोबर घेऊन निघाला. वाटेत एक जंगल लागले. त्यातून चालताना एका ठिकाणी दोन रस्ते फुटलेले होते. त्यापैकी कोणत्या रस्त्याने गेले असता मलयवतीला पोचता येईल हे दोघांनाही माहीत नव्हते. तेथेच थंबवून ते याबद्दल विचार करू लागले. जवळच बडाच्या झाडाखाली दोन तरुण खेळाच्यात रंगून गेले होते. त्यांनी गुरू-शिष्य कोणाकडे ही दिले नाही. गुरूने त्यांना विचारले-"मलयवतीचा रस्ता कोणता?"

दोघांपैकी एक त्यांना म्हणाला-"महाराज, आपण उजव्या बाजूच्या रस्त्याने चालत रहा म्हणजे मलयवतीला बरोबर पोचाल."

इतक्यात दुसरा त्याला यांबवत म्हणाला-"बाबा, त्याने तुम्हाला बरोबर

नाही सांगितलं. बाव्या बाजूचा रस्ता पकडा, म्हणजे बरोबर पोचाल."

त्यांचे विचित्र वागणं सौम्याला आश्चर्यकारक वाटलं. दोघाही तरुणांनी दोन भिन्न रस्ते सांगितल्यामुळे त्यांची समस्या अजून जशीच्या तशीच होती.

थोडा वेळ विचार करून सौम्यने विचारले-"बरं मला असं सांगा, की मलयवतीचा राजा कोण आहे?"

त्यांच्यातला एक पटकन उत्तरला-"मलयवतीचा राजा आहे विष्णुमुक्त."

पण दुसरा तरुण म्हणाला-"मलयवतीच्या राजाचं नाव आहे सर्वोत्तम."

अशा प्रकारे दोन निरनिराळी नावे सांगून पुन्हा दोघांनी आपल्याच खेळात लग्न घातले.

यानंतर मात्र सौम्यने त्यांना आणखी एकही प्रश्न विचारला नाही. आपल्या

शिष्याला घेऊन तो डाव्या बाजूच्या रस्त्याने चालू लागला. चार कोसांचे अंतर कापल्यानंतर त्यांना मृणालिनी नदी, तिच्या तीरावरील शक्ति देवीचे मन्दिर अन् नदीच्या पलीकडील थोड्या अंतरावरचे मलयवती नगर हे सर्व दिसू लागले.

गुरु-शिष्यांनी नदीत स्नान करून आदि-पावित्रचे दर्शन घेतले आणि दोघेही एका शिरीष वृक्षाच्या छायेत जाऊन बसले.

शिष्याच्या मनात आतापर्यंत एकाच शंकेचा किंवा चळवळत होता कि, पट खेळणाऱ्या तरुणांनी दोघांहीही मलयावतीला जाण्याचे बोन बगदी भिन्न रस्ते सांगितल्यावरही आपल्या गुरुंना बरोबर रस्त्याच्याच पत्ता कळला? आपली ही शंका आता त्याने गुरुसमोर प्रकट केली.

सीपण हसून उत्तरला—“सुखातीला दोघांही जेव्हा बोन भिन्न रस्ते सांगितले तेव्हा माझ्या सहजच लक्षात आले की दोघांपैकी एक जण खोट बोलणारा आहे.

म्हणूनच मी त्यांना जाणखी एक असा प्रश्न विचारला की ज्याचं सरं उत्तर मला बरोबर माहित होतं. पहिल्या तरुणाने मलयवतीच्या राजाचे नाव 'विष्णुगुप्त' असे सांगितले अन् दुसऱ्याने सांगितले 'सर्वोत्तम.' आपल्याला राजाचं 'सर्वोत्तम' हे नाव माहीतच होतं, त्याच्याच निमन्वणावरून जापण त्याच्याकडे आता जात आहोत न? तेव्हा आचाराने कळून चुकलं की, दुसरा तरुणच सत्यवचनी आहे; म्हणूनच त्याने सांगितलेला मार्ग घेऊन आपण इथे पोचू शकलो.”

नगरात पोचल्यावर सीपणाने शिष्याला उपदेश केला—“समाजात नेहमीच निरनिराळ्या मानसिक प्रवृत्तीची रहात असतात. त्यांच्या मनाला कोणत्याही प्रकारचं कळू न देता, आपल्या आवश्यकता त्यांच्याकडून पुण्या करवून घेवं हे मोठं बुद्धीचं काम आहे. त्यासाठी माणसाने नेहमी दक्ष असावे. 'दक्षता' हाच मोठा गुण आहे.”

[४]

[मुनेष राजाचा सेनापती वीरसिंह याने राजपरिवार नष्ट करण्याचे कारस्थान रचले. राजा शान्तिदेवने राखो आणि वोन वर्षांच्या राजकुमाराला गुप्त भुवारी-मागने बाहेर काढून लावले आणि एकट्याने मोठ्या छिपनि मद्धी मंजत मंजत नवीत मारली. राखीने राजकुमाराला मुनि जवानव्याच्या स्वाधीन केले. तिने प्राण सोडले. पुढे वाचा-]

मुनि जवानन्द राजाच्या मृतदेहासमोर स्तब्ध बसून राहिला. त्यावेळी त्या वडाच्या झाडावर एक माकड येऊन बसले व कीचकीच आवाज करू लागले.

आपले मस्तक उचलून मुनिते वर पाहिले व म्हटले—“ये माकडी! खाली घे उतरून! तुझ्यासाठी एक नवा मित्र आलाय बघ! खेळ याच्याशी.”

एकाच उडीत ते माकड खाली आले अन् मुनीजवळ जाऊन बसले.

“माकटी, तू लगेच जाऊन भल्लूकिनीला बोलावून आण. तुझ्या या मित्राला तिच्या हाती सोपवायचंय मला.” हसून मुनी त्याला म्हणाला.

माकड मोठ्या आनन्दाने या झाडावरून त्या झाडावर उड्या मारत तेथून तिथून गेले.

“बांदोबा”

मुनि म्हणाला—“मी तुझ्या गळ्यातला हा कंठहार काढून घेत आहे. हारातलं हे पदकच दर्शवीत आहे. की तू राजकुमार आहेस. आणि आज्ञाच्या परिस्थितीत तुला यापासून धोका आहे.” मुनीने युवराजाचा तो हार काढून घेतला.

इतक्यात मोठ्या उत्साहाने जोरडा-आरडा करीत करीत माकूती तेथे येऊन पोचला. आपली शेपटी एका फांदीला लपेटून उलटा लोंबकळत ■■■ युवराजाला हसरायच्या ■■■ माकूतीबरोबरच मल्लूकिनीही तेथे येऊन पोचली.

मुनि तिला म्हणाला—“मल्लूकिनी, या बाळाला मोठ्या माकडगिरीने संभाळा-यची जबाबदारी मी तुझ्यावर टाकत आहे.” असे म्हणत त्याने युवराजाकडे बोट दाखवले.

मल्लूकिनीने युवराजाकडे वळून आपले हात पसरले, पण युवराज तिच्याजवळ जायला बिकल लागला. ते पाहून मुनि त्याला म्हणाला—“बिकल नको बाळा! ही मजानी-मल्लूकिनी फार चांगली आहे बघ! आई सारखाने ती तुला ■■■ करील. तुला हवं ते जाणून देईल ती! ही रोज आंघोळ करते, जन्मगदी स्वच्छ रहाते. जगदी निःशंकपणे जा तिच्याजवळ.”

त्या मल्लूकिनीने जखमीने आपले डोळे हलवून युवराजाला आपल्याजवळ येण्याचा संकेत केला. मुनीच्या सांत्वनपर बोलण्याचा परिणाम होऊन युवराजही हळूहळू पावले ■■■ तिच्याकडे जाऊ लागला.

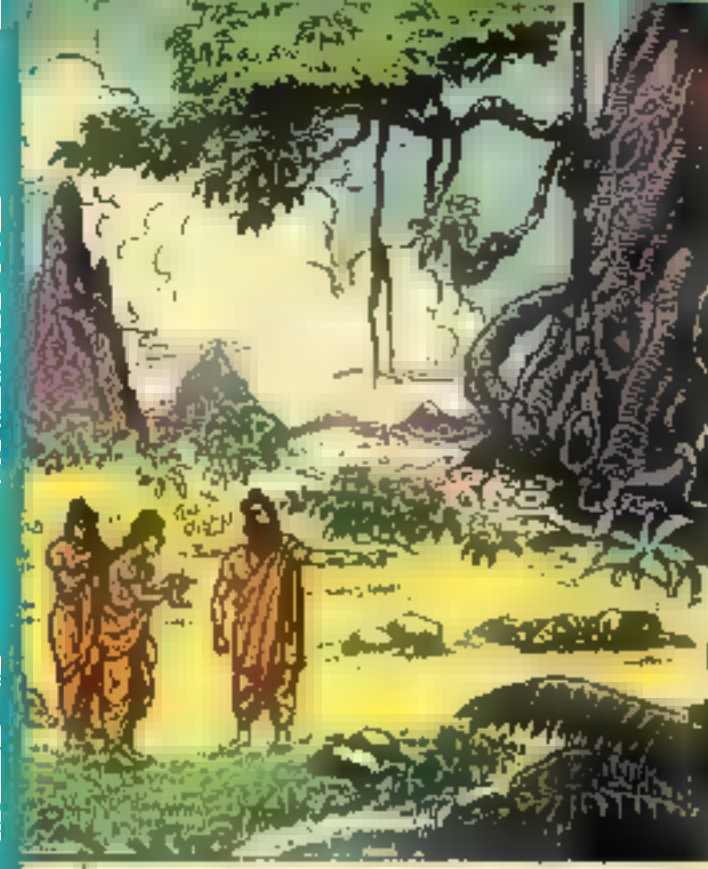
केवळ जखमच नव्हे, तर कोणत्याही जनावराला मुनि जगदी सहज पाळीव बनवू शके. जमानक हीच असा बाब-सिद्धानाही मोठ्याच क्षणात तो आपल्याला ■■■ करून घेई. इतकेच नव्हे, तर जंगला-तल्या सर्वच प्राण्यांवर आपली हुकुमत चालवण्याची ■■■ शक्ति त्याच्यात होती; परंतु जाणूनबुजून आपली ■■■ शक्ति त्याने कोणासमोर कधीही प्रकट ■■■ करता गुप्त ठेवली होती.

मुनीबरोबरच आज्ञासत्त्याचे ■■■ म गोविन्द नावाचे दोन शिष्यही रहात असत. योगाभ्यास ■■■ ध्यानधारणेच्या निरनिराळ्या पद्धति मुनिजवळ शिकता शिकता ■■■ तेथे राहून मुनीची सेवा करीत आपले विवस ज्योतीत करत असत. खरे तर, मुनीला कोणत्याही माणसाकडून कसल्याही मदतीची आवश्यकता नव्हती. कारण त्याच्याकडून होणाऱ्या प्रत्येक आज्ञेचे पालन करायला तिथली जनावरे नेहमीच सज्ज असत.

सध्या त्याचे दोन्ही शिष्य युवराजाच्या वाढदिवसाचा उत्सव वहाण्यासाठी राज-धानीला गेलेसे होते.

मोठ्या प्रेमाने आपले हात ■■■ उभ्या असलेल्या मल्लूकिनीला पाहून

इतक्यात मुनीचे दोन्ही शिष्य मोठ्या
वानुरतेने मुनीजवळ येऊन पोचले.

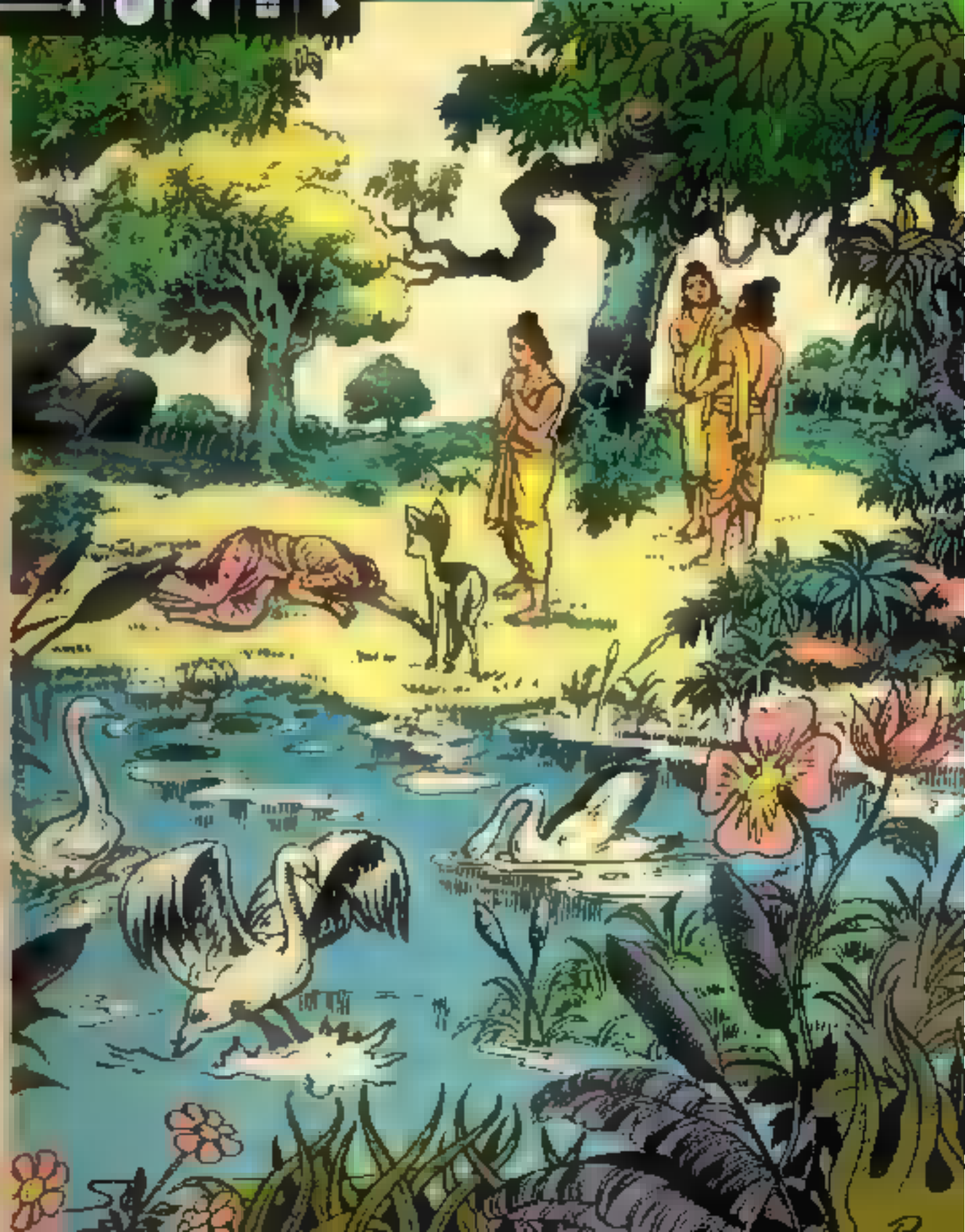
मुनीने दृष्टीनेच त्यांना वानुरतेचे कारण
विचारले.

"गुरुदेव बाम्ही एक अतिशय दुःखाची
वातमी भावली आहे. राजपरिवार संकटात
सापडला आहे. सर्वत्र वार्ता पसरली आहे
की आपले महाराज मृत्यू पावले आहेत."
संस्कारने भडाभडा आपले ॥ शोकळे केले!

"राणीचा ॥ काही ॥ नाही!
कुनास ठाऊक ॥ कोणत्या परिस्थितीत
जसतील!" नोविन्दही पाईपाईत म्हणाला.

शोकवर स्वास घेत मुनीने राणीच्या
गावाकडे मान बळवली. त्याबरोबर शिष्या-
नीही तिकडे पाहिले अन् भक्ति होऊन
॥ बसल्यासारखे ॥ शटकन एक पाऊल
माने सरकले! थोड्या वेळाने स्वतःला
छावकन ते राणीजवळ गेले अन् त्यांनी
विचारले—"महाराणी मृत्यू पावल्या?"

"होय! महाराणीने स्वतःला शत्रूच्या
तळवारीपासून तर वाचवले, ॥ आपले
पंचग्राणच जसच्यान महाराजापासून
अचानक बदलेल्या विरहाचा आघात ती
सहन करू शकली नाही. तिने ॥ पुत्र
माझ्या हावी सोपवला ॥ आपले दोळे
कायमचे मिटून घेतले. मुनराजाला वास्तान
थोड्या वेळापूर्वी मल्लकिनी वा ॥

मुनराज कुश होऊन इसत इसत तिच्या
जवळ गेला. तिने ताबडतोब त्या बाळाला
उचलून कडेवर घेतले अन् ती तेथून चालू
लागली. माकलीही आनन्दाने गावत तिच्या
बरोबर माने निघून गेला.

मुनि मोठ्या हर्षाने ते दृश्य पहात
थोडा वेळ तिचेच स्तब्ध उभा राहिला.
ते तिचेही जेव्हा त्याच्या दृष्टीसमोक्त
नाहीसे झाले, तेव्हा त्याची दृष्टि राणीच्या
जवापर केन्द्रित झाली. आणि पुन्हा तो
चिन्तामग्न झाला.

सूर्योदयाबरोबरच चारी दिशा उजळ
लागल्या अन् पक्ष्यांच्या चिबचिबाटाने
तो वनप्रदेश निनादून उठला.

नाही. मोठ्या बदाबदारीने अन् सावधगिरीने त्याला आपण वाटवू या." मुनि म्हणाला.

"या बाबतीत तुमची प्रत्येक आड्या कसोशीने पाळू वारूही!" दोघाही शिष्यांनी गुरूला आश्वासन दिले.

"आता आपल्याला महाराणीच्या या पावित्र्य शरीराबद्दल विचार करायला हवा. महाराज कुठे आहेत अन् त्यांचं काय झालं आहे साबदल आपल्याला काहीच ठाऊक नाही. सगूची शक्ति ■ सावध ये यांचीही आपल्याला काही कल्पना नाही. पण काहीही असो, महाराणीच्या मृत्युची ■ गुरूत ठेवणंय अयस्कर?" मुनि म्हणाला.

"पण मृत्युबद्दल कळलं तरी आता सगू काय ■ शकल? महाराणी तर ■ जिवन्त नाहीत न?" सेसरने विचारले.

"तुमं म्हणणं खरं आहे कि सगू आता राणीचं काही वाकवं करू शकणार नाही. पण तिच्या मृत्यु ■ मागात जाऊ आहे, असं जेव्हा पाहूला कळेल तेव्हा ते युवराजाचा शोध करायला इथेच येतोय न? युवराजाला धोका पोचू शकतो ना त्यामुळे?" मुनीने बरोबर तर्क केला.

"तुमचं म्हणणं बरोबर आहे गुरूदेव! पण आता सांगा, महाराणीच्या शरीराला आता अग्नि द्यायचा की ते पुरायचं?" शिष्यांनी विचारले.

"ते काम राणीच्या इच्छेप्रमाणे करायला हवे, अन् त्यासाठी तिची इच्छा जाणून घ्यायला हवी." असे म्हणून मुकाट्याने जाऊन मुनीने सग्यावर स्नान केले आणि राणीच्या देहाजवळ येऊन तो ध्यानस्थ होऊन बसला. मोठ्या वेळाने डोळे उघडून तो म्हणाला—"महाराणीच्या आत्म्याची इच्छा आहे की पुरण्यापूर्वी त्यावर युवराजाच्या हातून एकादे फूल ठेवले जावे. तुम्ही दोघाही यांच्या रक्षणासाठी इथेच राहा." मुनीने शिष्यांना आज्ञा दिली.

"गुरूजी, ■ कोणो लाकूडतोड्या इकडे आला तर हे गुपित बाहेर फुटायची ■ आहे ना?" शिष्यांनी ■ प्रदर्शित केली.

"होय. तुमचं म्हणणंही बरोबरच आहे. लाकूडतोडें किती चांगलं असलं तरी आपण सावधगिरी बाळगणं केव्हाही चांगलेच!" असे म्हणून मुनीने डोळे मिटून ■ मग्न जपला. दुसऱ्याच अर्शी दूरवर बाघांच्या वरकाळ्या ऐकू आल्या. मोठ्या

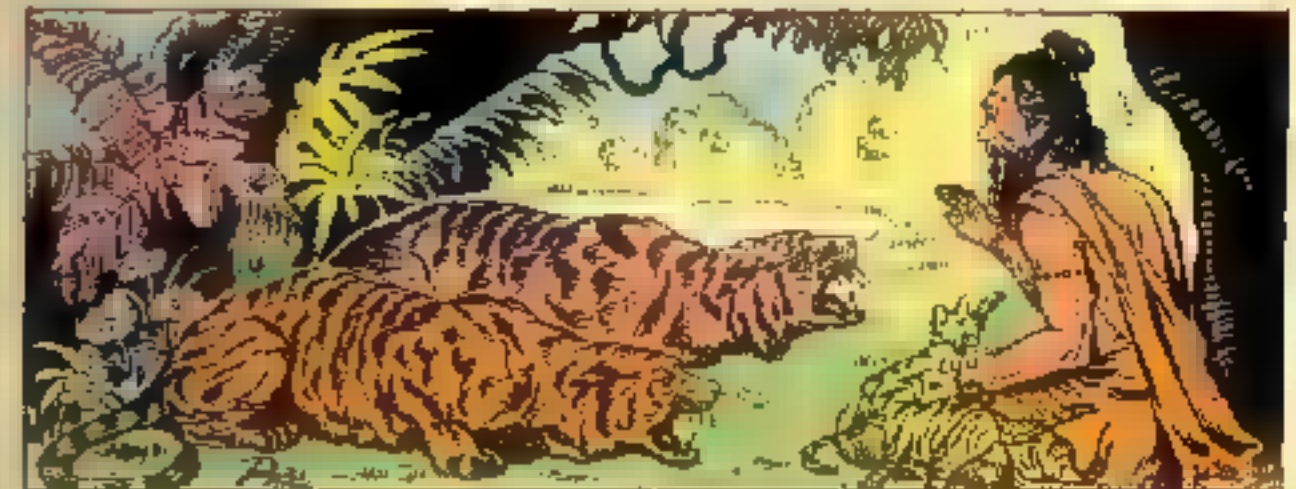
वेळात ते आवाज जवळ आले आणि एकाएकी एक बकाळविकाळ बाघ, एक मादी अन् त्यांचे तीन बच्चे तेथे उपस्थित झाले. मोठ्या बाघांनी मुनिच्या पायावर आपले डोके टेकले. तीनही बच्चे उठ्या मारत मुनीजवळ आले. दोघांना मुनीने आपल्या हातात उचलून घेतले अन् तिसरा चवी मारून त्यांच्या सांघावर बसून बसला.

मुनीने बाघांना सांगितले—"सूर्यास्त होईपर्यंत कोणी इकडे फिरकता कामा नये. इथे ■ जे राव आहे, ते कोणाच्या तबरेला पाडायला नको आहे. कळलं?"

स्वीकारसूचक हळूच वरकाळत बाघांनी आपल्या माना हलवल्या.

नंतर आपल्या शिष्याकडे वळत मुनि म्हणाला—"आता आपण एक चांगलीशी जागा पाहून खडा तयार करू या. मधल्या वेळात राणीच्या देहावर फूल बहाण्यासाठी पुवराजालाही इथे आणले पाहिजे."

(क्रमशः)

प्राचीन काळी रशियात मार्का नावाचा
 एक श्रीमंत रहता जसे. तो एक नंबरचा
 कंजूस मानूस होता. एके दिवशी मार्का
 गहरातल्या एका रस्त्याने जात असताना
 एका बूड भिकाऱ्याने त्याला विचारले-
 "महाराज, पैसे द्या न गरीबाला।"

भिकाऱ्याची भागणी मार्काने ऐकली ■
 ऐकलीशी केली अन् तो पुढे निघाला.
 पण त्याच्यामागून जाणाऱ्या एका गरीब
 शेतकऱ्याने मात्र आपल्या शिवातून दहा
 पैशांचे एक नाणे काढून भिकाऱ्याच्या
 हातावर ठेवले; अन् ही गोष्ट मार्काने
 पाहिली.

मार्काला स्वतःचीच लाज वाटली आणि
 तो थांबला. त्या शेतकऱ्याकडे वळून तो
 म्हणाला-"बघ बाबा, माझ्याजवळ पैसे
 सुट्टे नाहीयेत. तुझ्याजवळ आपली एक
 नाणं असेल तर मला उसने दे, मी ते

भिकाऱ्याला देईन. मी कोण आहे
 ओळखतोस ना तू?"

विवाऱ्या शेतकऱ्याने भाणली एक नाणे
 शिवातून काढून मार्काच्या हाती दिले अन्
 विचारले-"सांगा बरं, आपण कधी घाल
 मला पैसे? केव्हा वेळ मी मागणाकडे?"

"उद्या ये." मार्का उत्तरला.
 दुसऱ्या दिवशी शेतकरी मार्काच्या घरी
 बसत म्हणून हजर झाला. त्याला पाहताच
 मार्का म्हणाला-"अरे, एवढ्याच्या एका
 नाण्यासाठी आलास इथवर? पण ■
 तर सुट्टे नाहीत. उद्या ये न!"

दुसऱ्या दिवशी पुन्हा शेतकरी मार्काकडे
 आला. मार्का म्हणाला-"विचारा, आलास
 खरा आज तू; तू दोन आठवड्यांनी ये
 माझ्याकडे."

शेतकरीही पक्का चिवट निघाला!
 दोन आठवड्यांनी तो पुन्हा हजर झाला.

दुसऱ्याच त्याला येताना पाहून मार्का आपल्या
 बायकोला म्हणाला-"अग, ऐक जरा. मी
 इथे एका घटईवर सोपतो. तू माझ्या
 अंगावर एक वस्त्र लाक मन् डोक्याशी एक
 विवा लावून ठेव घटपट! मला भेटायला
 तो शेतकरी येत आहे; त्याला सांग की
 आजच सकाळी मी मरून गेलो."

मार्काच्या बायकोने बरोबर त्याने
 सुचवल्याप्रमाणे केले. नंतर आपल्या पती-
 ■ वसून ती हुंदके घेऊन रडू लागली.
 शेतकरी तिथे पोचताच गदगदून रडत ती
 त्याला म्हणाली-"माईसाहेब, तुमच्याबद्दल
 बोलता बोलताच मी मृत्यू आला
 हो!"

"अरेरे! माझं कर्ज चुकवण्यापूर्वी हा
 दुष्ट मरून गेला की! पण आता काय
 करायचं? याची सर्व उत्तरक्रिया मीच
 आपली घोडा खर्च झाला असं समजून
 करीन. प्रेताला आंचोळ घालायला हवी
 अगोदर." असे म्हणून शेतकरी घराच्या
 मागील बाजूस गेला. तेथे हुंदघात उकळत
 असलेलं थोडं पाणी बादलीत काढून तो
 घेऊन आला अन् ते पाणी त्याने मार्काच्या
 अंगावर ओतले! अंभ भावल्यामुळे दुःखाने
 मार्काने पाय हलले.

"असे पाय लावून काय होणार? तरी
 माझं नाणं देतोस की नाही बोल!" शेत-

कऱ्याने रागाने विचारले. पण त्याला या
 प्रस्नाचे काहीही उत्तर मिळाले नाही.

"आता प्रेत ठेवायला कोक मागवून
 घ्या बरं! त्यात याला ठेवून पेटी मंदिरा-
 पर्यंत नेऊन त्यावर अभिषेक करून घेईन
 मी! अन् मग स्मशानात नेऊन पुकून
 टाकीन." शेतकरी म्हणाला. मार्काच्या
 बायकोने मुकाट्याने पेटी मागवून घेतली.
 शेतकऱ्याने मार्काला पेटीत ठेवले व तो ती
 पेटी मंदिरात घेऊन गेला. संध्याकाळपर्यंत
 त्याने पेटीवर अभिषेक केला. नंतर तो
 तिथेच थांबला.

मध्यरात्रीच्या वेळी चार खोर मंदिरात
 आले. त्यांची जाहूल लागून शेतकरी देवळा-

तल्या मूर्तीमागे बसून राहिला. चोरांनी कुठूनसे खूपसे घन आणि दागिने चोरून आणले होते. जन् त्याची बाटणी करायला ते तेथे आले होते.

पैसे ■ दागिने बाटून झाल्यावर त्यांच्या-जवळ सोन्याची मूठ बसवलेली एक मुरी शिल्लक राहिली. ती कुणाका मिळाली याचा निर्णय काही रम्यांना करता येईना, जन् त्यासाठी ते आपसात भांडू लागले.

"तुम्ही लोक मुरीसाठी भांडत का बसला आहात? मी संगतो-मुमभ्यापैकी जो कोणी पेटोतल्या प्रेताची मान कापेल, त्यालाच ती मुरी मिळेल." मूर्तीमागे लपलेला शेतकरी म्हणाला.

ते ऐकून मार्का एकदम बाबकून, उठून उभा राहिला. आणि जोराने किचाटला- "बायरे! माझी मान कापणार?"

ते दृश्य पाहताच भयाने चोरांची गाळण उडाली आणि पैसे ■ दागिने तेथेच टाकून आपला जीव बाबकण्यासाठी ते तेथून मागे वळूनही न पाहता पळून गेले!

माता धीर धरून शेतकरी त्या मूर्तीच्या मागून बाहेर आला.

"पहा राजा! काय झालं ते झालं! तुझ्या-माझ्यात हे मांडण कसाला? आपलं तर नशीबच उचललं बघ, म्हणूनच इतकी सारी संपत्ति ■ हाती आली! सगळ्यांची दृष्टि चुकवून आता आपण ■ सर्व आपसात सारखं वाटून घेऊ या. ये इकडे." मार्का शेतकऱ्याला म्हणाला. शेतकऱ्याने त्याचे म्हणणे ■ केले. नंतर दोघांनी ते घन आपसात सारखे वाटून घेतले.

"बघ. माता आपण दवून विचून आऊ या." मार्का म्हणाला.

"पण माझ्या नाण्याचं काय?" शेत-कऱ्याने पुन्हा विचारले.

"तू पाहतोच आहेस ना! ■ आता पैसे सुट्टे कुठे आहेत? उद्या नक्की ये हे माझ्याकडे!" मार्का उत्तरला.

यानंतरही कितीक दिवस उसटले, पण शेतकऱ्याला त्याचे नाणे काही शेवटपर्यंत परत मिळालेच नाही!

गुप्त खजिना

बुडबुडी विकमावित्य त्या ■
अभान्या रात्री साडाबकळ परत आला. साडाबकळ प्रेत लोणी काढून लांब्या वर टाकलं आणि नेहमी प्रमाणे शांतपणे स्मरणा कडे चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बास करणारा बेशाळ त्याला म्हणाला- "राजा, ■ भयंकर मध्य-रात्री कोणतं कार्य साबण्यासाठी ■ हो कठोर मेहनत करीत आहेस ■ मला समजत नाही. पण हे मात्र तू लक्षात घेतलं पाहिजेस की एकादा गुप्त खजिना शोधण्यासाठी तू प्रयत्न करीत असलास तर त्यासाठी एवढी मेहनत करण्याची मुळीच आवश्यकता नाही. कारण गुप्त खजिना शोधून काढणं इतकं सोपं काम मोडणं आहे? शिवाय गुप्त खजिने लोकांना आपल्याकडे आकर्षित करतात, पण ते कोणाच्या हाती मात्र लागत नाहीत. काही लोकांना प्रयत्न न

बेशाळाच्या गोष्टी

करताच सहज ■ मिळून जातात. माघ
उदाहरण म्हणून मी तुला श्रीकर. राजाची
गोष्ट सांगतो. ती ऐकून तुला बोळा धरम-
परिहार ही होईल, ऐक.

वेताळ गोष्ट सांगू लागला—

कनकपुरी, धान्यपुरी आणि सप्तभूमि या
तीन राज्यांना लागून एक विशाल जंगल
होते. या जंगलात अनेक वर्षे धरोडेखोरांचे
बोन गट बसून बसून होते. धरोडेखोर
तिन्ही राज्यांतील गावात घुसून कुटालूट
करीत नि जंगलात पळून जात. काही
वर्षांनंतर ■ हळू ह्यांचा हा मास कमी
होत गेला. दोन्ही गटांचे पुढारी मेले
आणि मग अनुयायांनी धरोडे धाडल्याचा

सोडून दिला. ते सामान्य
नागरिकांचे जीवन वणू लागले.

कनकपुरी राज्याचा राजा श्रीकर तक्रार
होता, तरी पण तो अत्यंत न्यायपूर्ण
शासन करी. त्याने लोक-कल्याणाच्या
अनेक योजना राबविल्या. त्याला
सामुद्रिका नदी वर ■ बांधावचं
होतं, पण तिखोरीत भाग पैसा नव्हता.
आपल्या व सेजारच्या राज्यातील अगतेचा
सहभाग ही बाबस्पष्ट होता.

राजा याबाबत गंभीरपणे विचार करीत
होता, इतक्यात त्याला एक बातमी
मिळाली - धान्यपुरीचा राजा शिकारीसाठी
जंगलात गेला आणि सर्पवंशानुळे तेथेच
त्याला मृत्यु झाला. याचा परिणाम असा
झाला की राज्यात खूप अराजकता झाली.

सुमारे एक आठवड्यांनंतर राजाची एक
बातमी आली—सप्तभूमि राज्याचा राजा
शिकारीसाठी जंगलात गेला ■ बाबाने
■ हल्ला केला आणि त्याला ठार
केले.

मंत्र्याने राजाला ही बातमी देऊन
म्हटलं—“महाराज, ■ ही दोन्ही राज्ये
जिकून आपल्याला पैसा मिळू शकेल
■ धरम बांधता येईल.”

याच वेळी गुप्त सजिना कोठे आहे हे
सांगणारा एक ज्योतिषी राजधानीत ■

राजाने ■ ज्योतिष्याशी सत्का-मसलत
केली. जंगलातील मध्यवर्ती एका जागी
खूप सोने व दागिने एकत्र ठेवले असल्याचे
ज्योतिषाने सांगितले, पण हे ही सांगितले
की हा सजिना ■ करण्यात मोठी
जोखीम हो आहे.

राजा श्रीकरच्या हे मलाच जाले की
असल्या गुप्त निधीवर मानवातीत शक्तीचा
पहारा मसतो आणि म्हणून त्यावर
अधिकार प्राप्त करणे आपल्या शक्तीच्या
बाहेरचे आहे. असा काही विचार करीत
श्रीकर एकटाच थोड्यावर स्वार ■
आणि जंगलातील निविष्ट स्थानी पोचला.
तेथे त्याला एक सोपडी दिसली. राजाने
आत ठोकावून पाहिले, तेथे एक मुनि
ध्यानस्थ बसला होता. मुनीने डोळे
उघडले आणि विचारलं—“पुत्र, तू कोण
आहेस? आणि कशासाठी इथं आला
आला आहेस?”

राजाने नम्रतापूर्वक उत्तर दिले—
“महात्मन्, मी कनकपुरीचा राजा श्रीकर.
या सोपडीत गुप्त सजिना असल्याचं मला
समजलं आणि म्हणून मी इथं आलो आहे.”

“हं, तू म्हणतोस ते खरं आहे. काही
वर्षांपूर्वी ठाकूंनी हा सजिना आमचे गुरू
महाभुनींच्या ताब्यात दिला.” मुनीने
माहिती दिली.

राजाने विचारलं—“तर मग सध्या
■ सजिन्याचे संरक्षण आपण करीत
आहात?”

“नाही, मी त्याचा संरक्षक नाही. एक
साप नि एक वाघ हे त्या सजिन्याचे
पहारेकरी आहेत.” मुनीने उत्तर
दिले.

■ श्रीकरला आठवलं की धान्य-
पुरीचा राजा जंगलात सर्प-वंशाने मरण
पावला नि सप्तभूमीच्या राजाला बाबाने
ठार केले. राजाने मुनीला ती सर्व हकीगत
सांगितली.

“होय, ■ सांगत आहेस ते सर्व खरं
आहे. धान्यपुरीच्या राजाला कनकपुरी वर

“महात्मन्, कशाची ही भीति वाटत नाही.” असं म्हणून श्रीकरने मुनीला नमस्कार केला आणि तो खजिनावाल्या सोपडीकडे वळला.

राजाने जात प्रवेश करताच सापाने फुफकार केला. राजा बोटा वेल निमंयपणे उभा राहिला आणि माने वळून राजधानी कडे परत आला.

बुसत्या दिवशी श्रीकरने धान्यपुरी व सप्तभूमीच्या राजपरिवाराकडे आपले दूत पाठविले आणि त्यांच्या दुःखात आपण सहभागी असल्याचे कळविले. या संकटकाळी काही मदत पाहिजे असेल तर ती ही आनंदाने देण्याचे विले. दोन्ही राज्यांच्या राज्या मंत्री हे श्रीकरच्या जोडव्यावर झुज झाले. त्यांनी आपली कुतजता व्यक्त केली. आपापल्या राज्याच्या मुकराजाच्या राज्याभिषेकाच्या वेळी अगत्यपूर्वक येण्याचे आभारन ही दिले.

नंतर एक वाळवंड्याने श्रीकर पुन्हा जंगलात गेला, मुनीला नमस्कार करून नम्रपणे निवेदन केले—“महात्मन्, मी गुप्त खजिना आपल्या घेण्यासाठी निघालो आहे. आपण कृपा करून मला आशीर्वाद द्यावा.

मुनीने प्रसन्न अंतःकरणाने आशीर्वाद दिला. नंतर श्रीकरने निर्भयपणे खजिना

असलेल्या ओपडीत प्रवेश केला. प्रथम साप फुफकारला, नंतर वाघाने ही गर्जना केली. पण शोधानी ही राजाला काही इजा केली नाही. प्रेमाने राजा जवळ आले.

धान्याच्या राशीप्रमाणे दागिन्यांच्या राशीतील एक दागिना हाती घेऊन तो बाहेर आला नि आपल्या जिपायांना काही सूचना देऊन राजधानीत परत आला. जिपायांनी सर्व खजिना राजधानीत आणला. त्या दिवसा पासून तो साप आणि वाघ पुन्हा कधी तेथे दिसले नाहीत.

यानंतर राजाने मुनीच्या अनुमतीने त्याच्या गुरूच्या समाधी एक टुमदार मंदिर बांधले. घन कर्पू करून राजाने सामुद्रिका नदी वर धरण बांधण्याचे काम पूर्ण केले.

त्यामुळे दर वर्षी नदीला येणाऱ्या पुराण संकट नाहीस झाले. आणि कनकपुरी राज्याची संपन्नता वाढू लागली.

वेदाळाने राजाला ही गोष्ट ऐकवली आणि विचारले—“राजा, धान्यपुरीच्या राजाला जावनाच्या सर्पाने सप्तभूमीच्या राजाला का बरे सोडले? सांपाच्या तडाख्यातून वाचलेल्या राजाला वाघाने का माहून टाकले? आणि वाघाने कनकपुरीच्या राजाला मात्र काही इजा केली नाही, त्याचं माग्य बलवत्तर होतं म्हणून

का? प्रथम गुप्त खजिन्याच्या अवलंभीकरला भीति वाटली, नंतर मात्र त्याने धाडस कसे केले? या माझ्या शंकांचे समाधान माहीत असून ही तू जर केलं नाहीस तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडे तुकडे होतील.”

यावर विक्रमादित्याने उत्तर दिले—“हा गुप्त खजिना मोठा महिमाशाली आहे, हे विसरून जाणायचं नाही. कारण डाकूंनी लुटलेलं आपलं सारं धन महामुनीला सोपवलं होतं. डाकूंचं हृदयपरिवर्तन झालेलं स्पष्ट दिसतंय! याशिवाय महामुनीने असा संकल्प केलेला दिसतो आहे की या खजिन्याचा उपयोग जनतेच्या कल्याणासाठीच व्हावा. आणखी एक गोष्ट घ्यानास

चेतकी पाहिजे—कनकपुरीचा राजा श्रीकर त्याचपूर्वक [] जालबोत होता, तरी ही ईर्ष्या आणि स्वार्थ भावनेने प्रेरित होऊन धान्यपुरीच्या राजाने त्याच्यावर आक्रमण करायचा विचार केला. सप्त-मूमीचा राजा इतका कुष्ट नाही, तरी पण धान्यपुरीच्या राजाच्या मृत्युची बातमी मिळाल्यावर [] स्वार्थासाठी या संधीचा उपयोग करण्याचा त्याने प्रयत्न केला अरु. म्हणूनच आपाने जरी सोडऊ तरी बाधाने [] टाकलं!

आता राहिली श्रीकरची गोष्ट. आपल्या प्रजेच्या कल्याणासाठी त्याची सामुद्रिका नवी वर वरण बांधण्याची इच्छा होती. ही त्याची [] चांगलीच बळवत्तर होती. पण गोजारच्या दोन राज्यांच्या राजांच्या मृत्यु नंतर, मंत्र्याच्या प्रोत्साहना मुळे ती आपल्या राज्यांत विलीन करण्याची इच्छा त्याच्या मनात उत्पन्न झाली. पण तो स्वतः धार्मिक प्रवृत्तीचा असल्याने त्याला सतत वाटत राहिलं की आपण काही तरी चूक तर

करीत नाही? म्हणून त्याने गुप्त सजिन्याच्या ठिकाणी जेव्हा प्रथम प्रवेश केला तेव्हा साप फुत्कारल्या बरोबर तो पावरला आणि पुढे [] टाकू शकला नाही. त्याच क्षणी त्याने गोजारच्या राज्यां वर [] करण्याची कल्पना सोडून दिली. इतकेच नव्हे तर त्याच्याची मंत्रीचे संबंध प्रस्थापित केले. [] एकच एक संकल्प राहून गेला, आणि तो म्हणजे गुप्त सजिन्याचा उपयोग [] जन-कल्याणा-साठी सामुद्रिका नवी वर वरण बांधण्याचे काम पूर्ण करायचे! [] विचार उदात्त असल्यामुळे पुन्हा त्याने जेव्हा सोपडीत प्रवेश केला, तेव्हा त्याला कसले ही भय नव्हते. [] रीतीने महामुनीला पाहिजे होते [] सर्व चडून आले. म्हणून साप व बाधाने बीकरला जरा मुढा त्रास दिला नाही, उलट त्याला [] केली."

अशा प्रकारे राजाचे निवेदन संपल्यावर वेताळ प्रेता [] मदक्य झाला आणि पुन्हा झाला वर जाऊन बसला.

भाषणेचा दुसऱ्या-१४

भागाने सजिना

तो कोण?

शहरातल्या चूप मदीं सजिन्याची कोण [] वर विचारा, आपल्या हातात धिवा घेऊन एक तरबळ रस्त्याने जाणा- [] त्यांच्या वेहुरा निरखून पहात होता.

[] विचित्रपणे बागनाच्या त्या विद्वान माणसाला प्रीत वेताळले सर्व नागरिक ओळखत असत. पण आताचे त्याचे [] बागणे मात्र त्यांना भारीच विचित्र वाटते आणि काही लोकांनी त्याच्या जवळ [] विचारले—"विद्वान [] असा हातात धिवा घेऊन आपण काय शोधत आहात?"

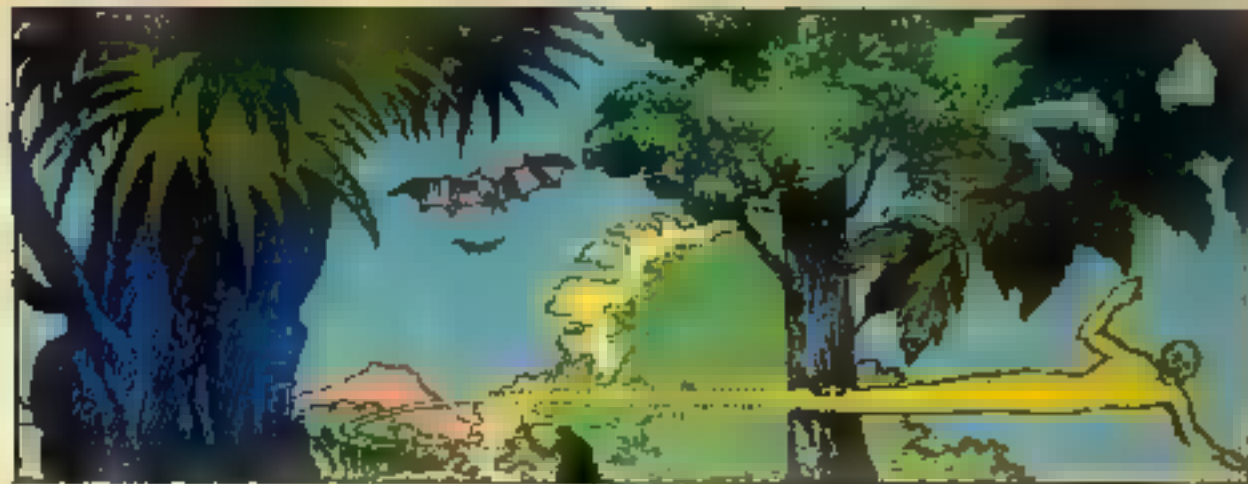
"माणूस शोधत आहे." तरबेला उत्तरला.

"काय म्हणालात? माणूस शोधत आहात? आपल्या [] माणसं बागणं आहेत की?" नागरिकांनी बावण्याने विचारले.

"तोडात वेईळ [] ओळख, स्वच्छतेने [] ठिकठिकाण, हीन पावावर चालवारे सर्व लोक काय 'माणूस' म्हणून घ्यायला पात्र असतात?" त्याने उस्ता प्रश्न केला.

तुम्हाला माहीत आहे, हा [] कोण?

[पान १५ पहा]

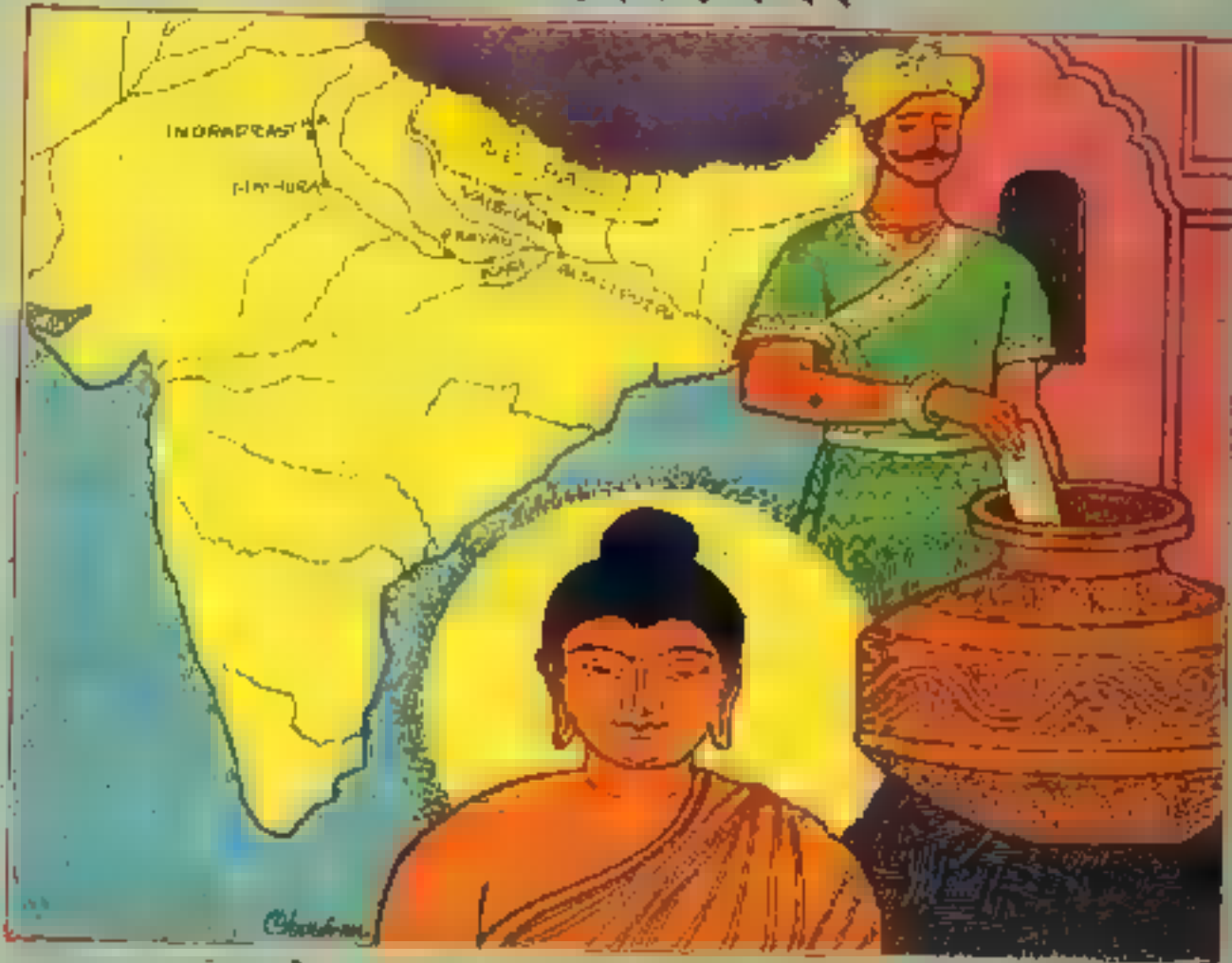

तुम्हाला माहीत आहे?

१. एकुरेस्त गिळर चडून पाणारी पहिली महिला गिर्यारोहक कोण?
२. [] एकाच्या बागावर बसल्याने कधी विषय मिळवता होता काय?
३. "नायनाम" हा [] कसा []?
४. प्लुटो ग्रहाचा पत्ता कोणी [] केव्हा लावला?
५. समुद्रात [] झालेल्या ' [] बेटलाटिस्' संस्कृतीचा उल्लेख सर्वात अगोदर [] केला?
६. बैलाचा सांगाडा, बकरीचे केस, घोड्याची नेपूट, गायीचे बरसक—असे सर्व विळूत तयार झालेला आणि हुकरा सारखा हुकण्यास पाणी कोवता?

[पान १६ पहा]

लोकशाहीचे प्राचीन केन्द्र वैशालीनगर!

तुम्हाला असे वाटते का, कि लोकशाही राज्यपद्धति अजदी आधुनिक काळातच अस्तित्वात आली? लोकशाही अधिकार फक्त आपल्या काळातच आपणाला मिळाले असे वाटते तुम्हाला? खरे पाहता, लोकशाही ही आपल्याला नवी नाही. जवळजवळ दोन हजार वर्षांपूर्वी भारतातील काही प्रांतात लोकशाही अस्तित्वात

होती. याचे उत्तम उदाहरण म्हणजे वैशालीनगर!

वैशाली ही लिच्छवी घराण्याची राजधानी असे. या नगराचे नागरिक मतदान करूनच आपल्या शासकांची निवडणूक करत असत. परन्तु मतदानाचा अधिकार सर्वांना मिळत नसे. समाजाने ज्यांना 'जबाबदार नागरिक' म्हणून

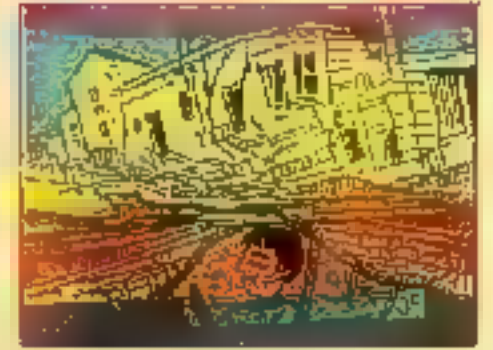
मान्यता दिली असेल, अशा लोकांपर्यंतच मतदानाचा हक्क सीमित असे.

इतिहास असे सांगतो की, इ.स.पू. सहाव्या शतकापासून इसवी सन चौथ्या शतकापर्यंत जवळजवळ हजार वर्षे लिच्छवी लोकांनी प्रजातंत्र व्यवस्थेचा अवलंब केला होता.

वैशालीनगर हे अत्यंत विनाल व संपन्न होते. गंगा नदीच्या उत्तर किनाऱ्यावर, बिहार राज्यातील मुजफ्फरपुर जिल्ह्यातील बसरगाव ठिकाणाजवळ वैशालीनगराच्या अवशेषांचा पत्ता लागलेला आहे. असे म्हटले जाते की, त्या वेळचे वैशालीनगरचे राज्य, हे आजच्या मुजफ्फरपुर जिल्ह्याच्या अक्षफळापेक्षा बौडे मोठेच होते. अहिंसा-अवतार गौतम बुद्ध यानेही या राज्यात फिरून आपल्या सिद्धान्तांचे प्रबोधन होते.

गुप्तयुग सुरू झाल्यानंतर वैशालीनगराचे प्राधान्य व लिच्छवींचा प्रभाव कमी होऊ लागला होता.

चान्दोबाच्या बातम्या

भूकंपातून बाचलेला बक हॅरिस

नुकत्याच कॉलिफोर्नियात झालेल्या भूकंपाच्या झट्यात हॅरिस नावाचा माणूस एका कारच्या अचकता, तत्वर त्या कारवरून एक इमारत कोसळली. नव्वद तामानंतर जेव्हा डिगारा हलवला गेला, तेव्हा बक वेगळ्या स्थितीत ! ताबडतोब बाहेर काढून त्याला जीव बाचवला गेला. अशा अवस्थेत बॅक जिवंत रहाणे, ही गोष्ट आश्चर्याची मानली जाते. तरी हो सहाय्य करणाऱ्या राबतीत ही भदता अपूर्व अशा मानवशक्तीची शोचक आहे.

नष्ट होऊ लागलेला खूप मोठा प्राणी

म्हणजे देवमासा (मेल) हाच मानण्या संपूर्ण जगातला सर्वात मोठा प्राणी होय. अलिकडील काही वर्षेपर्यंत अशा जलचरांची संख्या दहा हजारपर्यंत होती; पण आता ती केवळ दोनशेच राहिली आहे. इंटरनॅशनल व्हॅलिंग कमिशनने त्याचे सर्वेक्षण (सर्व्हे) करून ही बातमी जाहीर केली आहे. कायद्याने बंदी असूनही देवमासांची शिकार केली जात असते. त्यांच्या विनाशाला कारणांपैकी एक 'जलप्रदूषण' हेही आहे. मानवप्राण्याने आपल्या दृष्टिकोनात आणि नैसर्गिक बाबतीत फरक न केला तर देवमासे नष्ट होण्याचा धोका असून चालू राहील.

साहित्य सोनियाच्या साणी

१. शाळेस शिक्षणही पूर्ण न करू शकलेल्या, पण महान् लेखक म्हणून स्वातंत्र्यास झालेल्या तीन व्यक्तींची नावे सांगा.
२. संपूर्ण जगातील कहाणात कहाण पुस्तक कोणते?
३. आपले नाव सात शकारांनी लिहून दाखवणारा रचनाकार कोण?
४. नोबेल पुरस्काराचे विवरण कोणकोणत्या नगरात केले जाते?
५. मुकताब, 'छूप सीध गतीने लिहिलारा' म्हणून प्रसिद्धि पावलेला लेखक कोण?

सोनीयाच्या साणी

तो कोण ?

... बायोक्विसीस.

तुम्हाला माहीत आहे ?

१. जधानवी मिसेस जुकी डबी.
२. होय. पुस्तका महामुद्रात मजबूतान बेटे.
३. 'म्युयॉक' वा 'मध्य' आणि 'संडम' वा 'गॉन' मिळून 'सायलॉम' मध्य बनला.
४. मसौड टोबाग, १९३० मध्ये.
५. प्लेटो.
६. 'याक'.

साहित्य

१. जॉर्ज ऑरवेल, जॉर्ज ह्युस, जॉर्ज ब्रॉन्स
२. मसबटं म्हणजे 'एडे ऑन लायमेन्स' या पुस्तकात जॉर्ज ब्रॉन्स जॉर्ज ब्रॉन्स काहीच नाही.
३. विस्वम मेकतपिबट.
४. स्टॉकहोम, जॉन्सो.
५. जॉर्ज स्टॉन्स ब्रांडेनर (१८८०-१९७०) एकाच वेळी घाने सात काव्येच्या साहित्या होरफा.

नेहरूंची गोष्ट-१२

तुलगातून सुटल्यावर जानेवारी १९३४ मध्ये त्या दिवशी दुपारी पं. नेहरू आपल्या आभारात हेतकन्धीची सोमल होते. त्यावेळी घराण्या छपरावरील कौम खाली पडू लागली. त्यावेळी हळू मूर्ख होता.

हरी पण पं. जवाहरलाल आपल्या पूर्वनिर्भोजित कार्यक्रमानुसार आपल्या वेळेस जहाण मतवादी पुढारी कार्यकर्ते यांचे वचन करण्यासाठी सरकारने बंधन घोरण त्याचे करीत पंडित नेहरूंनी अनेक सभातून आपले दिली.

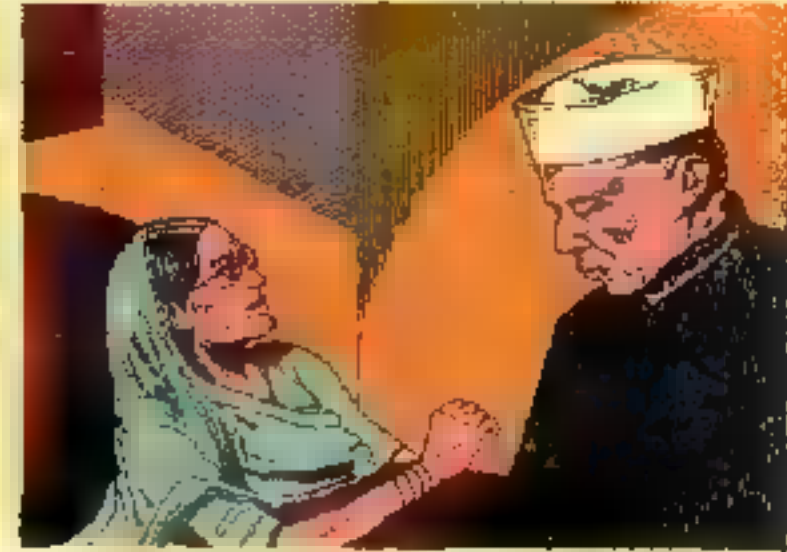

दिवसांनी पाठव्यास वेळी भूकंपाचे तांडव त्यांनी आपल्या मोठ्यांनी पाहिले. अनेक घरे जमीनदोस्त झालेली होती. ज्या त्यांचे होणार होत असे असेच होत. सगळी राज त्यांनी त्या घराण्या आभारात जालवली.

नंतर नेहरू पति-पत्नी कलकत्ताबादला
आले. एके दिवशी पं. नेहरू आणि
बाबू पुरुषोत्तमदास टंडन कच्चागोष्टी
करीत होते. वेळी पंडितस तेथे
पोचले. पंडितजींनी जो
भाषणे दिवो जो सरकारच्या दृष्टीने
आक्षेपाहू आहेत म्हणून त्यांना कैद
आले. जख्ख्याना पाहून
पंडितजी म्हणाले—“जो केव्हाचा
आपलो वाटच पहात होतो.”

मध्यंतरी कमलाजी फार आजारो
पडल्या. त्यांना भेटण्यासाठी पं. नेहरूंना
होमदा तेवढ्या पुरत मुक्त करण्यात
आनं. सरकारने त्यां अट पातमी की
ते राबकारणापासून दूर राहणार
बसतील. त्यांनी मुठका होऊन नकेल.
कमलाजींनी कमलाजी विनंती केली
की त्यांनी भुल्लिख असे करू नये.

पंडित नेहरूंना कलकत्त्यातील
पुरव्या तुरुंगात राबण्यात आले. सहा
फुट लांबी-गंभीर्या छोट्या
खोलीत पंडितजी हालचाल करीत,
त्यांना पिज्ज्यातील जनावरांची
आवजण होई.

यानंतर थोड्याच दिवसात कमलाजी-
च्या औषधीपचारासाठी पंडितजींना
युरोपला कलकत्त्या परवानगी देण्यात
आली. कमला नेहरू जर्मनीत निरंतरहया.
पंडितजींना परतीच्या निधनाचे फार
दुःख होते. त्या निरर्थ पंडितजींच्या
सहचारिणी बनून कर्तित्वा होत्या.
त्या बरोबर असल्या म्हणजे पंडितजींना
मोठा आधार आहे.

कार्यकर्त्यांच्या व्यवहाराबद्दल असंतीख
वाटल्यामुळे स. राणीजींनी १९३४
मध्ये आपली असहयोगाची पळवळ
बांधण्याचा आदेश दिला. वर्तमान-
पक्षात ही बातमी वाचून पंडितजी
फार निराश झाले.

थोड्याच काळात पंडितजींच्या
मातोश्रींचा पण देहान्त झाला.
त्या एका सनातनी कुटुंबात
बसल्या तरी त्यांचे विचार अत्यंत
होते. पोलिसांनी त्यांच्यावर जो
साठी-मार केला, त्याच्या परिणामा-
पासून मुक्त होऊन नाहीत.

दफते दुसरे महायुद्ध शुरू होले. १९४० मध्ये जपानने पेरल बंदरावर बॉम्ब टाकले. यामुळे युद्धाला एक नवेच सामोरे. परिणाम की जपान व अमेरिका यांना युद्धात सामील होणे लाग पडले. सर्वेक्ष अशांततेने साम्राज्य पसरले.

प्रामाणिकपणाचे फल

सन १९४२ मध्ये म. गांधीजींनी 'भारत छोडो' चळवळ सुरू केली. ब्रिटिशांनी भारत छोडून गेल पाहिजे. कोणती ही भटका वास्तवता हिंदुस्तानला मिळाले पाहिजे. आधुनिक भारताच्या इतिहासात ही एक अमूल्यपूर्ण घटना होती.

प्राचीन काळी श्रीरंगपट्टणमचे मोतीलास
 हिण्याचा व्यापारी रहात असे. तो घनवान होता; विषेशतः समुद्री-व्यापार संपन्न बांगला घाले.
 एके दिवशी मान्य प्रवेशातला रामगुप्त नावाचा एक श्रीमंत माणूस मोतीलासकडे आला. त्याने मोतीलासकडे जपळाची शर्त बहुमूल्य रत्न पाहिली. त्यातील एक रत्न रामगुप्तला फारच आवडले. त्याची किंमत मोतीलासने 'चार हजार मुद्रा' इतकी सांगितली; परंतु रामगुप्तजवळ त्यावेळी फक्त तीन हजारच मुद्रा होत्या. ते रत्न तर त्याला हातून सोडविसे वाटत नव्हते. तो मोतीलासला म्हणाला—“महाराज, आता तीनच हजार मुद्रा आहेत. बापण रत्न मला यी घरी पोचल्यावर राहिलेल्या हजार मुद्रा पाठवून देईन.”

मोतीलासने ओळखले रामगुप्त बांगला कुमीन व प्रामाणिक माणूस आहे. तो म्हणाला—“ठीक आहे, अर्धच करू या. आपल्याकडे जी बाकी रहाते, ती मी माझ्या काते-वहीत लिहून ठेवीन आपल्या मागे!”
 अखत्य आनंदाने रत्न घेऊन रामगुप्त आपल्या गावी परतला. पोड्याच विचारात तो बाजारी अन् त्याने अंधकाश बरके. जूप उपाय झाले, पण काही उपयोग होईना. सहिनामर तो बिलाव्यातच राहिला अन् अखेर मरण पावला. अरण्या-पूर्वी त्याने आपला पुत्र पचनाम जवळ बोलावून त्याला बापण श्रीरंगपट्टणच्या मोतीलासकडून रत्न कसे विकत घेतले ते सांगून ते कर्ज फेडण्याबद्दलची सापसही त्याच्याकडून घेववली.
 बराच प्रयत्न करून ही पचनाम बडिलाचे हे कर्ज काही फेडू शकला नाही.

ही चळवळ सुरू होऊन सरकारने आपली कार्यवाही सुरू केली. देशातील हजारो स्वातंत्र्य-सैनिकांना कैद करून तुरुंगात ठेवण्यात आले. पं. नेहरूंना कैद करण्यात आले. सर्वेक्ष असंतोखाचे वातावरण पसरले.
 (पुढील अंकात संपाद)

शेवटी ■ रत्न घेऊन पद्मनाभ श्रीरंग-पट्टणकडे निघाला. त्याला ■ होते की तेथे रत्न विकले गेले तर उत्तमच होईल. पण तसे न झाले तर ■ मोतीलालकडे परत घेऊन कर्जाचा जो हिपोब तो कापून घेईल तो देऊन टाकून बाकीचे पैसे घेऊन परत यावे. पण पद्मनाभ जेव्हा श्रीरंगपट्टणला पोचला, तेव्हा शत्रु-राजाने त्या राज्याची नाकेबन्दी केली होती व त्याचे सैन्य शहराची लूट करीत होते. नगरात सर्वत्र अन्दाधुन्दी चालू होती. असा स्थितीत पद्मनाभ रत्न घेऊन तसाच परतला असता तर बरे झाले असते. तो निदान नीटपणे घरी पोचला असता. त्याने कर्ज फेडायचा पक्का

निश्चयच केला होता. म्हणून सारे नगर धुंडाळत तो मोतीलालचा पत्ता शोधू लागला. पण असे करत असताना एकदा तो शत्रुसैनिकांच्या हाती सापडला. त्यांनी बिचाऱ्या पद्मनाभाचा खूप मारपीट केली व त्याचे रत्न काढून घेऊन हाकलून दिले त्याला!

इकडे श्रीरंगपट्टणवर हुल्ला झाला तेव्हा मोतीलालचा मुलगा घर सोडून म्हैसूरला पळून गेला आणि शत्रु सैनिकांनी मोती-लालची सर्व संपत्ती लुटून नेली. बा चिन्तेमुळे मोतीलाल भाजारी पडला आणि ■ मानसिक रोगाने शेवटी ■ बळी घेतला. म्हैसूरला पोचल्यावर मोतीलालच्या मुलाने नडिलाचे ■ सांगून इकडून तिकडून काही कर्ज मिळवून काही दिवस काढले. पण शेवटी त्याला कर्जही मिळे-नासे झाले व शेवटी भुकेने तडफडून तो मृत्यू पावला!

मोतीलालच्या कुटुंबात आता त्याचा नातू गोविन्दगुप्तच काम तो चरला. तो अतिशय बुद्धिमान होता. त्याला बाजोबांची संपत्ति ■ मिळाली नाहीच, पण बापाने करून ठेवलेली कर्ज मात्र त्याच्या डोक्यावर बसली. गोविन्दगुप्तने खूप मेहनत करून विद्या मिळवली. मोठमोठ्या शेत लोकांकडे कारकुनी करत करत तो मर्यादित

स्वरूपात लहान-मोठे खरेदी-विक्रीचे कामही ■ लागला. ■ प्रकारे ■ कमा-ईतून एक एक करत सर्व कर्ज फेडून टाकली.

इकडे पद्मनाभही फार जगू शकला नाही. आपल्या पित्या सधोर त्याने मोती-लालचे कर्ज फेडायची प्रतिज्ञा तर केली होती. पण कारण नसताना तो आपले रत्न तर बाळगून बसलाच, ■ आपली चूक ■ खूप मारही ■ लागला! ■ बापाताने त्यानेही अंभरण बसले आणि पुन्हा तो बरा झालाच नाही! मरणापूर्वी त्याने आपला पुत्र चन्द्रशेखर याला बोलावून म्हटले—“बेटा, तुझे बाजोबा श्रीरंगपट्टणच्या मोतीलालचे देणेदार आहेत. एक हजार मुद्रा इतकं कर्ज आहे ते! कर्ज फेडायच्या प्रयत्नात उलट मला नुकसान मात्र झालं. त्या कर्जाची रक्कम माझा तीन हजारच्या आसपास तरी झाली असेल. तेव्हा तू खूप मेहनत करून घन ■ आणि श्रीरंग-पट्टणला जाऊन त्या कर्जाचा भार उतरवून टाक, बम् त्याच्या कातेवहीसली नोन्ड खोडून दे. हे काम तू केस नाहीस, तर ■ आपल्याला शांति मिळणार नाही.”

चन्द्रशेखरने खूप काम करून घन कमवायला सुरुवात केली. लवकरच त्याने चार हजार मुद्रा जमवल्या आणि ती रक्कम घेऊन तो श्रीरंगपट्टणला पोचला. तेथे

त्याला कळले की, मोतीलाल व त्याच्या पुत्राचेही निधन झाले आहे आणि आता त्याचा वारस गोविन्दगुप्त आहे. चन्द्रशेखर गोविन्दगुप्तकडे गेला आणि आपली ओळख देऊन तो म्हणाला—“महाराज, आपण ■ बाजोबांची साते-वही मला दाख-वता? एक हजार मुद्रांसंबंधी हिशोब त्यात लिहिलेला असेल.”

हे ऐकता ■ गोविन्दगुप्तला थडकीच बसली! त्याने आपल्या पित्याचे कर्ज पं अन् पं फेडले होते. नुकताच म्हणमुक्त होऊन तो आनन्दाने वावरू लागला होता. “आता ■ आपल्या बाजोबांचं कर्जही आपल्या डोक्यावर बसणार?”

बशा विचाराने तो एकदम चन्द्रशेखरला म्हणाला—“महाराज बहिलांची कर्जे फेडता-फेडता माझे कैस पांढरे झाले. आता काय मी आजोबांची कर्जेही फेडायची? अभ्याय तगहे हा? ती जबाबदारी मी घेणार आता? त्याची मुदतही केव्हाच संपून गेलेली असेल न?”

चन्द्रशेखर स्मितहास्य करत म्हणाला—“अरे! मला तुमच्या आजोबांकडेून व्यावचे काहीच नाही. खूप दिवसांपूर्वीपासून माझे आजोबा तुमच्या आजोबांचे एक हजार मुद्रा देणं जागतात. माझ्या आजोबांच्या केवळ बचतावर विद्यास ठेवून तुमच्या आजोबांशी ही सवारी ठेवली होती. ज्यांना आपली प्रतिष्ठा संभालायची असेल त्यांना काळाचे कसले बंधन? मी आपल्या आजोबांचं कर्ज संपादक फेडण्यासाठी रक्कम घेऊन आलो आहे. कृपा करून तेवढी जाते-वही सोधून न?”

चन्द्रशेखरला प्रायश्चित्तवणा पाहून गोविन्दगुप्त आश्चर्यचकित झाला. त्याने

सर्व जुनी गाठोडी उमडून पाहिली; आणि शेवटी एका वहीत त्याला रामगुप्तच्या नावे लिहिलेला एक हजार मुद्रांचा हिशोब सापडला.

गोविन्दगुप्त चन्द्रशेखरला म्हणाला—“मला तर आजपर्यंत वा कर्जा-बद्दल काहीच माहीत नव्हतं. आपणच स्वतः याविषयी बोलतात. हे कर्ज मी रोस स्वरूपात घेऊ इच्छित नाही. आपणासारखा प्रायश्चित्त मानूस सोपूनही कुठे सापडणार नाही. ज्या चार हजार मुद्रा घेऊन माहात त्या भांडवलातून आपण दोन्ही संयुक्त स्वरूपात काही व्यापार सुरू केला तर कसं होईल? तुमची काही आडकाठी असेल तर सांगा.”

चन्द्रशेखरलाही गोविन्दगुप्तची ही कल्पना आवडली. मंतर शोबांनी मिळून उत्तर तऱ्हेने व्यापार करून खूप धन जोडले व भौतीपूर्ण व्यवहार ठेवून उर्वरित मानुष्य सुखाने व्यतीत केले.

कृष्णावतार

एक दिवशी सकाळी श्रीकृष्ण सारथकी आणि योना बरोबर घेऊन सभा-भवनाकडे आयला निघाले, इतक्यात त्यांना भेटण्यासाठी एक मानूस आला. द्वारपालां बरोबर आत येऊन त्याने नम्र निवेदन केले—“महात्मन्, मगध देशाचा राजा जरासंध याने बीस हजार राजांचा पराभव करून त्यांना तुरुंगात बांदले आहे आणि नाना प्रकारे त्यांचा छळ चालविला आहे. ते सर्व राजे आपणास शरण घेऊ इच्छितात आणि सधोनी मिळून मला आपला प्रतिनिधी म्हणून आपणाकडे पाठविले आहे. आम्ही सर्व जण आपली प्रजा आहोत, म्हणून आम्हाचे रक्षण करण्याची जबाबदारी आपली आहे.”

त्याच वेळी अचानकपणे नारद, तप घेऊन पोचले. श्रीकृष्णाने नारदाचे यथा-योग्य केले नि कुशल-क्षेम विचारले. मंतर नारद म्हणाले—“ज्येष्ठ पांडव युधिष्ठिर राज्य-संपादनाच्या इच्छेने राज-सूय यज्ञ करू इच्छितात. आपण या यज्ञाचे अध्यक्ष व्हावे अशी त्यांची इच्छा आहे. सर्व राजे आपल्या येण्याची वाट पहात आहेत.”

एका बाजूला जरासंधाने कैदेत ठेवलेले सर्व राजे आपले साहाय्य मागत आहेत, त्यांनी आपला दूत पाठविलेला आहे, आणि दुसऱ्या बाजूला युधिष्ठिराने आरंभिलेल्या राजसूय यज्ञाची अध्यक्षता करण्याचे आमंत्रण नारद घेऊन आलेले आहेत.

“या दोन कामांपैकी कोणते कार्य आपण प्रथम करावे?” श्रीकृष्णांनी उद्धवाला सल्ला विचारला.

“जरासंधाचा संहार करण्यासाठी काही विशेष निमित्त शोधण्याची आवश्यकता मला दिसत नाही. कारण युधिष्ठिराचा राजसूय यज्ञ संपन्न करतो वेळी अनेक राजांना पराभूत करावेच लागणार आहे. त्या वेळी जरासंधाचे पारिपत्य करता येणे शक्य आहे. म्हणून आता राजसूय यज्ञात भाग घेण्यासाठी जाणेच सर्वथा योग्य होईल.” उद्धवाने सल्ला दिला.

याच संदर्भात उद्धवाने आपली एक गोष्ट लक्षात आणून दिली. “सैन्याच्या

बळा वर जरासंधाचा पराभव करणे कदाचित् शक्य होणार नाही. शीघ्रच पराक्रम या बाबतीत जरासंधाची बरोबरी करणारे भीमसेनच द्वंद्वयुद्धात त्याचा पाडाव करू शकतील. अन्य कोणत्याही प्रकारे जरासंधाला पराभूत करणे कठीण.”

उद्धवाचे म्हणणे श्रीकृष्णाला पडले. त्यांनी बलरामाची ही परवानगी घेतली आणि सर्व स्त्री-पुरुषांसह इन्द्रप्रस्थाकडे जाण्याची तयारी करण्याचा दारूक बगैरे मंडळींना मादेश दिला. या मंतर रुक्मिणी, सत्यभामा बगैरे स्त्रिया पालखीत आणि चतुरंग सेने सह श्रीकृष्ण वैभवपूर्णक निघाले. निघण्यापूर्वी नारदाळा रवाना केले आणि आकल्या दूताळा सांगितले—
“तू जाऊन सर्व राजांना सांग को भिष्याचे कारण नाही. मी नक्की जरासंधाचा संहार करून तुम्हा सर्वांना त्याच्या ताबडीतून मुक्त करीन.” समजाऊन सांगून दूताळा ही रवाना केले.

श्रीकृष्णाच्या आगमनाची वार्ता समजताच युधिष्ठिर त्यांना सामोरा आला. आणि आनन्दाभ्रू सह श्रीकृष्णाला आत्तिगन दिले.

श्रीकृष्णांनी पांडवांचे छेद विचारले आणि मंतर पताका, तोरणे व केळीचे सुंद यांनी सुसोमित केलेल्या रस्त्यावरून इन्द्र-

नगरीत प्रवेश केला. श्रीकृष्णाचे दर्शन करण्यासाठी नागरिक रस्त्याच्या दुतर्फा घरांच्या गच्ची वर उभे होते.

युधिष्ठिराच्या महालात श्रीकृष्णाने कुंती सदैव नातेवाईक स्त्रियांची विचारपूस केली.

श्रीकृष्ण सर्व पांडवांना अतिशय प्रिय होते. श्रीकृष्ण आणि अर्जुन यांची मैत्री लोकोत्तर आहे. अर्जुनाने जेव्हा सांडव-वन जालले, तेव्हा श्रीकृष्ण स्वतः त्याचे सारथी बनले होते. श्रीकृष्णाने अर्जुनाला दिव्य रथ, घोडे आणि बाण दिले होते. ययाकपून निर्माण करवली. म्हणून युधिष्ठिराने श्रीकृष्णाला अनेक दिवस सहकुटुंब आपल्या चारी ठेऊन घेतले, आणि खेवटी एके दिवशी भर सजेत आपला राजसूय यज्ञाचा वेत श्रीकृष्णाला सांगितला.

युधिष्ठिराचे अभिनन्दन करीत श्रीकृष्ण म्हणाले—“राजसूय यज्ञ करण्यात कसलीच अडचण नाही. दिग्विजय करण्यासाठी दिवसालासारखे चार माऊ आहेत. ते चारी दिशांची राज्ये आपणास जिंकून देतील.”

श्रीकृष्णाच्या या प्रोत्साहनाने युधिष्ठिराचा अतिशय आनंद झाला. यज्ञ त्याने आपल्या चारी घाकटचा भावांना चार दिशांना राज्ये जिंकण्याच्या मोहिमे वर

पाठवले. सहवेव दक्षिणे कडे, नकुल पश्चिम दिशेला, अर्जुन उत्तरे कडे जि भीमसेन पूर्वे दिशेला रवाना झाले. त्यांनी त्या त्या दिशेची राज्ये जिंकून राजसूय यज्ञ संपन्न करण्यासाठी अपार धन आणून युधिष्ठिराच्या हाती दिले.

युद्धात सर्व राजांचा पराभव झाला, पण जरासंधाचा कोणी जिंकू शकले नाही. यामुळे युधिष्ठिराला चिंता वाटू लागली. हे जाणून श्रीकृष्णाने युधिष्ठिराला समजाऊन सांगितले—
“जरासंधाबाबत जरा मुळा काढवी करू नका. त्याला पराजित करण्याचा उपाय मला उद्धवाने यरून निघण्यापूर्वीच

सांगितलेला आहे. मी ते काम टाकीत."

यानंतर श्रीकृष्ण, भीम आणि अर्जुन यांच्या सह जरासंधाची राजधानी गिरि-प्रजपुर येथे पोचले. तेथे या तिघांनी ब्राह्मणाचा वेष धारण केला. जरासंध राज ब्राह्मणांची पूजा करीत असे. जेव्हा तो आपल्या या कामात मग्न होता, तेव्हा हे तिघे जण तेथे गेले आणि म्हणाले— "आम्ही दुकून आलेले अतिथी आहोत. आम्ही आपणाकडे जी मागणी करू, ते आपण घालून!"

जरासंधाने त्या तिघांकडे जरा न्याहळून पाहिले, त्यांचे रूप आणि ध्वनि अमळ

परिचित असल्या सारखे वाटले. त्याने तर्क केला की हे निःसंशय ब्राह्मण-वेषधारी क्षत्रिय असले पाहिजेत.

तरी पण त्यांची इच्छा पूर्ण करण्याचा निश्चय करून जरासंधाने विचारले— "सांगा ना, काय मागणी आहे तुमची?"

"आम्ही तुमच्याशी द्वंद्व-युद्ध सेवू इच्छितो! हा आहे भीमसेन नि हा आहे त्याचा छोटा माऊ अर्जुन! आणि मी तुम्हाला शत्रू श्रीकृष्ण!" श्रीकृष्णाने उत्तर दिले.

हे सर्व ऐकून जरासंध कुत्सितपणे म्हणाला— "हं, असं आहे होय? मी द्वंद्व-युद्ध अवश्य करीन. पण तुमच्याशी नाही. मला पाहून मथुरेच्या पळून जाणारा आणि समुद्रात लपणारा भ्याड तू! या अर्जुना बरोबर ही मो युद्ध करणार नाही. तो माझ्याहून लहान आहे. शौर्य आणि पराक्रमात तो माझी बरोबरी करू शकेल? मला तुमच्याबद्दल आहे एकटा हा भीमसेनच! त्याच्याशी मी जरूर द्वंद्व-युद्ध करीन!"

जसं म्हणून जरासंधाने एक भक्ती मोठी गदा भीमसेनाच्या हाती दिली आणि स्वतःच्या हाती एक भेऊन श्रीकृष्ण अर्जुना सह ते दोघे राजधानीच्या बाहेर युद्ध-भूमीवर पोचले. तेथे भीमसेन नि जरासंध यांचे गदा-युद्ध सुरू झाले. एकमेक

एकमेकांचे इहार वाचवीत. पण संधि मिळाली तर एकमेकांना तडाखे देत दोघे ही मत्त हत्तीप्रमाणे लढू लागले. शेवटी दोघांच्या ही मदा मोडून पडल्या. मग त्यांनी युष्टि-युद्ध सुरू केले.

जरासंधाचा अन्य दोन तुकड्यात मालेला होता. जरा नावाच्या एका विशाचिनीने हे दोन तुकडे जोडले होते. म्हणून त्याच नाव जरासंध पडलं हे श्रीकृष्णाचा माहीत होतं. त्याचा करण्यासाठी त्याला दोन तुकड्यात चिरणं हाच एक उपाय आहे, हे सांगण्यासाठी श्रीकृष्णाने एक गवताची काडी हाती घेऊन ती उभी चिरली. भीमसेनाला संकेत समजला. मग काय? भीमसेनाने जरासंधाला आपली पाडलं. त्याच्या एका पायावर आपला पाय ठेवला आणि दुसरा पाय हातात घेऊन जरासंधाला उभा चिरला.

हे युद्ध पाहण्यासाठी तेथे बनेक लोक जमा झाले. जरासंधाची ही अवस्था पाहून ते हळहळले.

श्रीकृष्ण नि अर्जुन यांनी भीमसेनाला बालिवग दिले आणि त्याचे अभिनन्दन केले.

जरासंधाच्या मृत्यु नंतर मुसगा सहदेव याचा श्रीकृष्णाने राजा म्हणून राज्याभिषेक केला. आणि जरा-

संधाने कैदेत ठेवलेल्या सर्व राजांना बंदीखान्यातून मुक्त केले. श्रीकृष्णाच्या आज्ञेनुसार सहदेवाने सर्व राजांच्या स्तान-भोजनादिची व्यवस्था केली आणि नंतर त्यांना उत्तम भेटी देऊन सत्कार केला व त्यांना आपापल्या देशी रवाना केले.

श्रीकृष्ण भीम व अर्जुन यांना बरोबर घेऊन इन्द्रप्रस्थाच्या परत आले आणि जरासंधाच्या वधाची वार्ता युधिष्ठिराला कळवली. आपली इच्छा पूर्ण झाल्यामुळे युधिष्ठिराला अत्यंत आनंद झाला आणि त्याने श्रीकृष्णाचे शतशः आभार मानले.

युधिष्ठिराने आपला राजसूय यज्ञ प्रारंभ केला. कृष्ण-वैपायन, भरद्वाज,

वसिष्ठ, विश्वामित्र, गौतम इत्यादि अनेक ऋषि-मुनि या यज्ञाचे ऋषिद्वक् बनले.

युधिष्ठिराने यज्ञासाठी भीष्म, धृतराष्ट्र व त्याचे पुत्र, तसेच द्रोणाचार्य, विदुर इत्यादींना पण निमंत्रण दिले. या यज्ञासाठी अनेक राजे ■ अतुल्य लोक येऊन उपस्थित झाले.

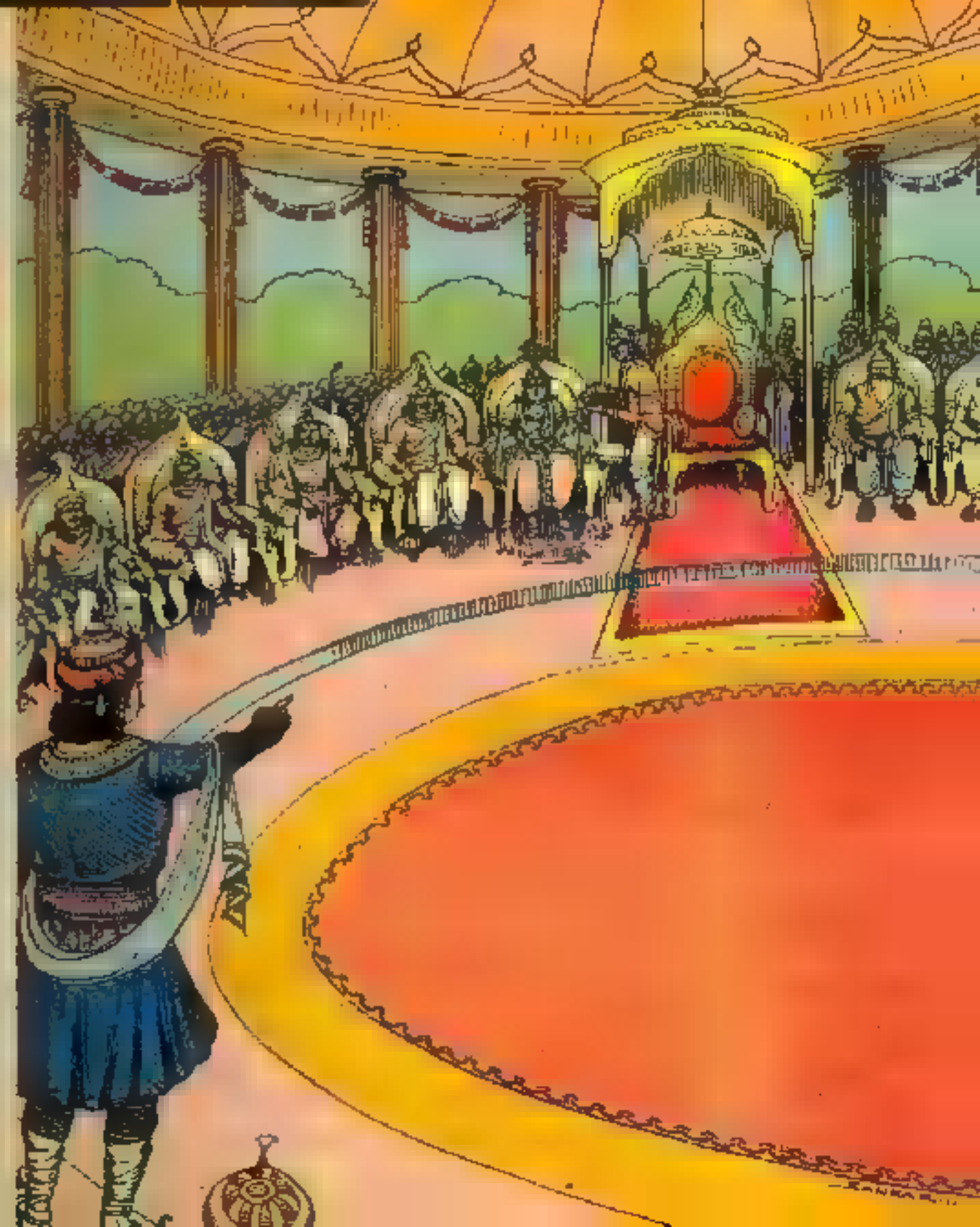
सोन्याच्या नांगराने भूमि नांगरून मङ्ग-वेदी तयार करण्यात आली आणि मग ऋत्विकांनी युधिष्ठिराला यज्ञाची दीक्षा दिली. राजसूय यज्ञ मोठ्या आटा-माटात साजरा झाला. शेवटी युधिष्ठिराने सर्व सदस्य व या याज्ञकांचा सत्कार केला. त्या दिवशी युधिष्ठिराने सर्वांना उद्देशून

विचारले—“आपणा पैकी कोणाची मी सर्वप्रथम पूजा करावी हे मला सुचवाल?”

या प्रश्नाचे उत्तर कोणीही देऊ शकले नाही. कारण तेथे अनेक मोठमोठे लोक जमलेले होते. सर्वांना गप्प बसलेले पाहून सर्वांना उद्देशून सहदेव म्हणाला—“यात विचार करण्यासारखे विशेष काय आहे? भगवान श्रीकृष्णच सर्वांहून अधिक पूजनीय! त्यांचीच सर्वप्रथम पूजा करणे सर्वथा योग्य! त्यांची पूजा केली की सर्व मूठांची पूजा केल्यासारखीच होय?”

सहदेवाची ही सूचना सर्व सवस्थाना पसंत पडली. मग युधिष्ठिराने ताबडतोब श्रीकृष्णाचे पद-प्रक्षालन केले नि त्यांना पीतांबर व अलंकार संप्रेम भेट दिले. बाकी सर्व राजांनी श्रीकृष्णाला नमस्कार केला.

परंतु दमघोषाचा मुलगा धिक्कुपाल याला हे बिलकुल आवडले नाही. तो उठून उभा राहिला आणि गरजून तक्रार करू लागला—“याला काळाचीच महिमा म्हणावचे नाही तर काय? ■ सहदेव श्रीकृष्णाची पूजा करावी काय सुचवितो आणि तुम्ही सर्व जण ते मान्य करता हा काम विनोद आहे! इथे अनेक उच्च कोटीचे विद्वान आहेत, असे असता या नीच कुळातील गोपाळाची प्रथम पूजा तुम्ही

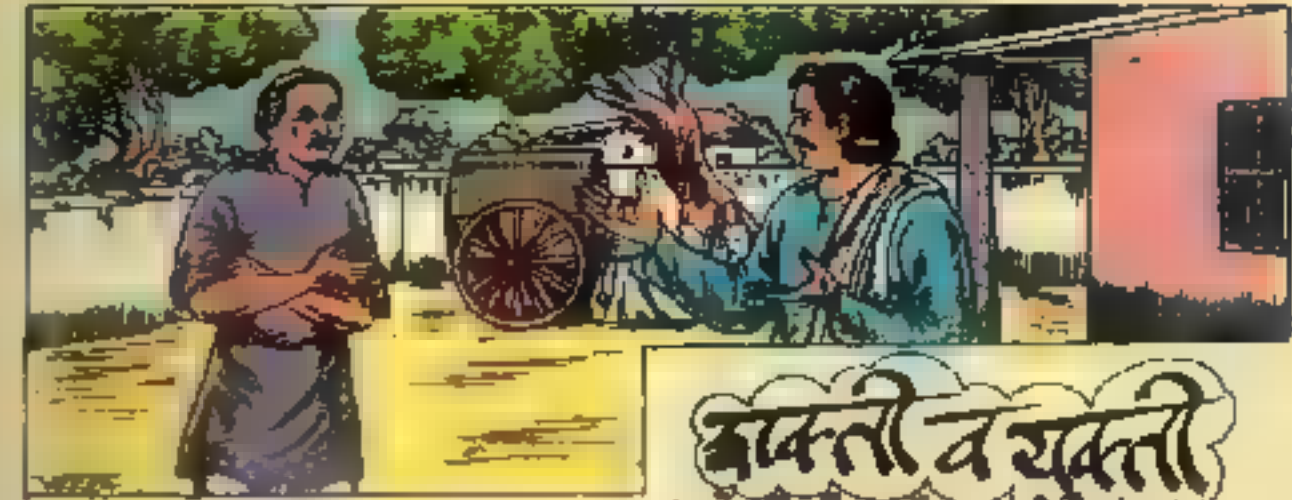
कशी करीत आहात? येयातीने शाप द्यावा द्यावा यादवाची पूजा करणे योग्य आहे का?"

शिशुपालाच्या दोळ्यांच्या श्रीकृष्णावर काही ही परिणाम झाला नाही. पण नाकीच्या समांसदां पैकी काहींनी कानांवर हाथ ठेवले आणि ते उठून बाहेर निघून गेले. काही जण शिशुपाला बरोबर युद्ध करायला ही तयार झाले. श्रीकृष्णाने त्या सर्वांना बांबविले आणि आपले सुदर्शन चक्र शिशुपालावर फेंकून त्याचे शोके उडविले. सभास्थानी एकच गडबड उडाली. हा सर्व प्रकार पाहून शिशुपालाचे हस्तक मध्यात होऊन पडून गेले.

यानंतर युधिष्ठिराने सर्वांना यथोचित दाने दिली. आणि अवभृत स्नान करून आपल्या यज्ञाची सांगता केली.

राजसूय यज्ञासाठी आलेले सर्व पाहुणे रवाना झाल्यावर युधिष्ठिराच्या आज्ञेनुसार श्रीकृष्ण आणखी काही दिवस द्वादशस्थ येथेच राहिले.

मात्र दुर्योधनाच्या ईर्ष्या तत्पत्र झाली. कारण युधिष्ठिराचे वैभव आपल्या दोळ्यांनी पाहिले होते. राजसूय यज्ञ फारच होता. यज्ञाने युधिष्ठिरासाठी एक अद्भुत मंदिर निर्माण केले. या भवनात सर्व राजांनी पांढवां बद्दले आपले प्रेम व्यक्त केले. या भवनात श्रीकृष्णाच्या सर्व शायकांनी मधेच्छ विहार केला. याच भवनात दुर्योधनाचा मात्र परामव कोठे पायी आहे आणि कोठे नाही वाढल त्याला भ्रम. जिथे पाणी नव्हते तिथे दुर्योधनाने आपली वस्त्रे गुडघ्यापर्यंत वर उचलली आणि जिथे पाणी होते तिथे मात्र तो तसाच जात शिरला आणि आपली वस्त्रे ओली करून घेतली. यावर द्रौपदी सह सर्व स्त्रिया परिहासपूर्वक गडगडून हसल्या. युधिष्ठिराने त्यांना जसे न करव्याची सूचना दिली तर सरी, पण ती कोणी ही मानली नाही. यामुळे अत्यंत अपमानित होऊन दुर्योधन हस्तिनापुरी परत आला.

अव्वती व युक्ती

अव्वती राज्यातल्या अमरपुरी गावात संभूमित्र नावाचा एक युवक रहात असे. त्याचे वडील अमरनाथ हे एक सामान्य नागरिक होते. परंतु त्याची जूप दाहवा करत असे. संभूमित्राला वाटे की आपणही 'पित्याचा योग्य मुलगा' म्हणून कीर्ती मिळवावी. अमरनाथच्या वेळी अव्वतीवर राज्य करणारा राजा फार दुष्ट होता. जनतेकडून मिळालेल्या पैसा तो आपले वैभव व विलास पासाठी खर्च करी; आणि प्रजेच्या अडचणींचा भुलिव विचार करीत नसे.

अशा स्थितीत अमरनाथने आपल्या गावातल्या लोकांची अपार सेवा केली. कोणी आवारी असेल तर तो स्वतः रोम्याला आपल्या गाडीत घालून राजधानीच्या गावी जाऊन इलाज करवी; गावच्या मुलांना जमेल तितके फुकट

शिकवी; लोकांच्या मदतीने तो गावातले रस्ते दुरुस्त करी; अन् अनेक प्रकारे केलेल्या सेवेमुळे अमरपुरीत त्याला खूप कीर्ती मिळाली.

अमरनाथच्या मृत्यूनंतर संभूमित्राला वाटले की आता आपणही जनतेची सेवा करून मिळवावे. परंतु तोपर्यंत चक्रेमीचा पुत्र विजयवर्मा राजा बनला होता. पण तो आपल्या पित्याप्रमाणे विकासी जीवन न जगत जनतेसाठी निरा- निराळ्या कल्याणकारी योजना अमलात आणू लागला. यामुळे आपोआपच अमर- पुरीतल्या लोकांचीही शिक्षण व औषध- योजना यांची सोय झाली. आता संभूमित्राला काळजी वाटू लागली की राजाच्या या सोयींमुळे आपल्याला जनतेची सेवा करून कीर्ती मिळवायला वाचच तरला गावच्या मुलांना जमेल तितके फुकट नाही!

लोकसेवेसाठी काम करायला संधिच मिळत नाही!"

एक प्रवासी यावर हसून त्याला म्हणाला—“जरे बाबा, आपला राजा जनकल्याणासाठीच निरनिराळ्या योजना राबवत आहे ना? तुम्हे वडील सहान् होते, यामुळे तू जनतेची सेवा केलीस, न केलीस तरी जनतेला तुझ्याबद्दल आदर वाटेसच. पण आपल्या राज्याची गोष्ट तशी नाही. तो आपल्या पित्याची अपकीर्ती घेवून काढायचा आटोकाट प्रयत्न करीत आहे.”

शंभुमित्र यावर काहीच बोलला नाही. दुसऱ्या दिवशी सकाळी ते प्रवासी निघून गेले.

या घटनेनंतर थोड्या दिवसांनी शंभुमित्राने एके दिवशी गरीबांना असवान करण्याचा कार्यक्रम ठरवला. परंतु त्याच दिवशी राजाही असवान करणार असल्याची दडंकी राजधानीत पिटवली गेली.

यानंतर आपल्या पित्याच्या नावाने गावात धर्मशाळा बांधायची योजना शंभुमित्राने आपल्या मित्रांबरोबर बोलून दाखवली. पण कीर्ति मिळवण्याची त्याची आकांक्षा माहीत असणाऱ्या त्याच्या मित्रांनी त्याला सल्ला दिला की, “बाबा रे, ही गोष्ट तुझ्या खर्चाच्या बाहेरची आहे; तेव्हा तू त्यात हात न घालावास हे बरे!”

पण त्यांच्या सल्ल्याची पर्वा न करता त्याच दिवशी त्याने धर्मशाळेच्या बांधकामाला सुरुवात केली; ■ दुसऱ्याच दिवशी राजधानीतून काही कार्यकर्ते अमरपुरीत आले व अमरपुरीत राजा एक धर्मशाळा बांधणार असल्याची घोष्ट त्यांनी जाहीर केली.

“माझ्या पित्याचं नाव शास्वत करण्यासाठी मी इथे धर्मशाळा बांधणार होतो; पण राजाने तेचढं सुखही मला लाभ दिलं नाही.” असे म्हणून गावच्या प्रमुखांसमोर शंभुमित्राने आपली व्यथा प्रकट केली.

पुन्हा काही दिवसांनी त्याने आणखी एक उपाय केला—अमरपुरीत एक सूप मोठे ग्रंथालय स्थापन करण्याची घोषणा

शंभुमित्राने केली. पण यातही विफल उपस्थित झालेच! एक महिन्याच्या आतच राजाने अमरपुरीत ग्रंथालय सुरू केले आणि शंभुमित्राचा उद्देश असफल झाला. त्याच्या मित्रांनी मग त्याचे कसे तरी सान्त्वन केले.

यानंतरही शंभुमित्राने एकाद-दुसरी कल्याणकारी योजना आणली, परंतु प्रत्येक वेळी राज्यामुळे त्याला बेत रहित करावा लागला.

नंतर सहा महिनेपर्यंत शंभुमित्र गप्प राहिला. त्याने कोणत्याही कार्यक्रमासाठी बुळबुळ केली नाही. नंतर एके दिवशी त्याला राजधानीतून बोलावणे आले. शंभुमित्र राजधानीत ■ राजासमोर

याच ■ एका रोज प्रवासी अमरपुरीत आले. त्यांना रहाण्यासाठी आसपास कोठे धर्मशाळा बसू नव्हती. त्यामुळे ते विचारात पडले की—माता काम करावे? ही बातमी कळल्या बरोबर शंभुमित्राने त्यांना गाठून ती रात्र त्यांनी आपल्या घरी राहून आपला पाहुणधार स्वीकारावा अशी त्यांना विनंती केली. पाहुण्यांनीही ती गोष्ट आनन्दाने मान्य केली.

बोलण्याच्या ओघात शंभुमित्राने प्रवाशांना आपली व्यथा सांगितली—“नवीन राजा प्रजेच्या कल्याणासाठी नवनवीन योजना राबवीत असतो. त्यामुळे मला

हजर शाळा. त्यावेळी मन्त्री धर्मकीर्तीही राजाच्या बाजूला उभा होता.

मन्त्री हसत हसत त्याला म्हणाला-
"शंभूमित्र, आश्चर्य वाटू देऊ नकोस, मला तुला एक खबर सुनवामची आहे. एक दिवस प्रवासी म्हणून जे दोन लोक तुझ्या घरी आले होते, ■ आणखी कोणी नसून आम्ही दोघ-राजा ■ मीच-होतो! त्यावेळी आपल्या बोलण्यासून आम्ही ओळखले की तुझ्या मनात कीर्ती मिळवायची तीव्र इच्छा आहे; पित्याचा योग्य पुत्र म्हणून घेण्याची लालसा आहे. पण यासाठी जनतेच्या अडचणी मृदाम खोचून काढत बसवण्याची किंवा जनता कोणत्याना

कोणत्या अडचणीत असावी अन् आपण ती दूर करायला घाबावं ही तुझी वृत्ति बरोबर नाही. तुला हा वडा शिकवावा म्हणूनच तुझ्या प्रत्येक योजनेत आम्ही पावलोपावली अडचणी आणल्या. आमच्या मते आपली कीर्ती महत्त्वाची नसून जनकल्याण हेच अधिक महत्त्वाचे आहे."

यावर शंभूमित्र मोठ्या विनयाने म्हणाला-"महाराज, क्षमा करावी. ■ आपण जेव्हा भविषी म्हणून माझ्याकडे राहिल्यात तेव्हाच मी आपणा दोघांना ओळखले होते. कारण कोणाचा पाहुणचार स्वीकारल्यावर आपण त्या व्यक्तीची टीका कधीच करत नाही; पण ■ महाराजांच्या दानखोळतेची स्तुति करून माझी माच टीका केली गेली, त्याच वेळी ■ दोघे-महाराज ■ मंत्री जाह्लात हे माझ्या कक्षात आले, तसे नसते तर जे जे काम मी सुरू करीन, तेच राजाने सुरू केल्याचे समजल्यावर, हा एक केवळ योगायोग आहे असे मानायला मी मूर्ख बोट्याच आहे?"

यावर मन्त्री धर्मकीर्तीने रागाने विचारले-"तर भय तू आमच्याशी चडाओड करण्यासाठी दर वेळी नवनव्या योजना सुरू करायचा प्रयत्न का केलास? राजाशी स्पर्धा करणे हा अविवेक नव्हे काय?"

शंभूमित्र विनयाने उत्तरला-"मी आपली पुन्हा क्षमा मागतो. त्याच दिवशी माझ्याही मनात आले होते, की आपल्या स्वतःच्या कीर्तीपेक्षा जनकल्याण हेच महत्त्वाचे होय. या विचारानेच मी 'एक योजना'चे कार्यक्रम आखला. मी मृदामच अशा योजनांची घोषणा करत गेलो, की ज्या पुन्हा करण्याची माझी लाकडच नव्हती! महाराजांनीच माझ्याशी स्पर्धा करून त्या योजना स्वतः अंमलात आणल्या. त्यांनी जर हे केले नसते, ■ माझी तितकी लाकड नसल्याने कीही त्यातून अंग काढून घेतलेच असते! माझ्यासारख्या सामान्य ■ धर्मशाळा बांधणे किंवा पुस्तकालय सुरू करणे या गोष्टी आपल्या आथावयाबाहेरच्या आहेत. ■ अमर-पुरीच्या जनतेला कशाची ■ वाटली तर ते लोक ■ येऊन म्हणतात-
"शंभूमित्र, तुम्ही कोणताही ■ केलात की ते काम आपोआप पुरे होऊन जाते!"

हे उत्तर ऐकून राजा क्रोधाने म्हणाला-
"म्हणजे तू आमचे भय व घन पांचा उपयोग स्वतःचे भय वाढवण्यासाठी करतोस तर!"

"असं नव्हे महाराज! मी लोकांच्या मनात फक्त तेवढा विश्वास पैदा केला आहे, आपलं ■ वाढवायचं असतं, तर मी त्यांना म्हणू शकलो असतो, की मीच राजाला सांगून ही कामं करून घेतली आहेत! पण मी असं कधीच केले नाही."

शंभूमित्राने सातपणे आपली बाजू मांडली.

यावर राजा विजयवर्मा ■ होऊन म्हणाला-"खानास शंभूमित्र! तू अरोखरच आपल्या पित्याचा योग्य पुत्र आहेस. तुझ्या पित्याने आपल्या शक्तीनुरूप जनतेला मदत केली, अन् तू आपल्या पुक्तीने जनतेचे कल्याण साधलेस!"

यानंतर राजाने शंभूमित्राचा मोठ्या आदराने मान-सन्मान करून प्रजेचा एक सचचा सेवक म्हणून ताच मिळवायची संधी प्राप्त करून दिली.

ताम्र-यन्त्र

रुस्तपारली वीरभद्र शहरातले आपले काम संपवून बरीच राव सात्पावर आपल्या गावाकडे निघाला. शहराची सीमा पार करीत असतानाच एका लांब दाडीवाल्याने त्याचा रस्ता अडवून विचारले—“महाराज, मी ताम्रभर इथे उभा राहून वाट पहात आहे, पण एकही आज्ञाची गाडी इकडून आली नाही. मला गाडीपुरता जायचे आहे. आपल्या गाडीत मला थोडी जागा देता?”

गाडीवानाने जरा ‘कां कू’ केले, पण तिकडे रुक्ष न देता वीरभद्र म्हणाला—“आपल्याला तर गाडीपुरवकनच जायथंय ना? मग येऊ दे की यांना गाडीत.”

तो प्रवासी वीरभद्र जवळच गाडीत बसत म्हणाला—“फार उपकार झाले आपले माझ्यावर!” थोडा वेळ मीन राहिल्यानंतर तो पुन्हा म्हणाला—“माझी

दादी अन् मल्लके कपडे पाहून माझ्यावद्दल गैरसमज करून घेऊ नका. माझं नाव आहे रामेश. फार अडचणी सोसून मी हिमालयात गेलो होतो. आता तिकडून येऊनच गावाकडे निघालो आहे.”

“हिमालयातून?” वीरभद्रने संशयित नजरेने त्याच्या कडे पहात म्हटले.

मावर आपल्या सिंहातून ताक्याचे एक यन्त्र काढून रामेशने विचारले—“सांगा बरे, हे काय आहे?”

ते यन्त्र उलटसुलट करून पारखून पहात वीरभद्र म्हणाला—“या ताम्रपत्रावर काही बीजाक्षरे सोदलेली दिसत आहेत.”

यन्त्र पुन्हा आपल्या सिंहात घालत रामेश म्हणाला—“बीजाक्षर सोदलेलं हे काही साधंखुषं ताम्रपत्र नव्हे. माझ्यावरील संकटांबद्दल दया येऊन, हिमालयात तपस्या करणाऱ्या एका योग्याने हे यन्त्र मला दिकं

स्वप्नात आली, आणि आजत लावत, पण लुट करीत त्याला म्हणाली—“बाबा, मला समोरच्या घरातल्या ताम्रपत्री लग्न करायचं आहे. तुम्ही लवकरचच पुढे पहा.”

हे ऐकून तर वीरभद्रला डोक्यावर बीजाक्षर कोसळल्याखे वाटले. तो म्हणाला—“काय म्हणालीस? त्या समोरच्या घरातल्या पोराची लग्न करायचंय तुला? वेड तर नाही लावलं ना तुला? गावच्या सगळ्या लोकांना माहीत आहे की कित्येक दिवसांपासून त्याला अत्यन्त भयानक अशा रोगाने पछाडलं आहे!”

“ते पण माहीत आहे बाबा! पण लग्न करायचं मी याच मुलाची करीन,

कळलं?” असे म्हणून कोमली तेथून निघून गेली.

स्वप्न संपताच वीरभद्र भयाने उठून बसला. आता तर त्याला असे वाटू लागले की एकाद्या बु:स्वप्नवाल्या मृतानेच आपल्या शरीराचा ताबा घेतला आहे. छे, छे! ताम्रपत्री विकल्प करण्यात काही अर्थ नाही.

सूर्योदय होताच वीरभद्र आपल्या आश्रमाकडे जायला निघाला. पराबाहेर निघताना त्याला रामेशच्या त्या ताम्रपत्राची आठवण झाली. रामेशचे गाव गाजीपूर वकनच त्याला आश्रमाकडे जावे लागे. म्हणून त्याने ते यन्त्रही बरोबर घेतले.

गाजीपूरला पोचल्यावर वीरभद्र रामेशच्या घरी गेला. रामेशच्या पत्नीने त्याचे स्वागत केले अन् बोलता बोलता तिने आपला पति घर सोडून पळून का गेला होता, याची कारणे सांगितली.

“आमचा मुलगा पंचवीस वर्षांचा झाला आहे; पण कुठे नोकरी करण्याऐवजी फक्त गावभर भटकत असतो. आता आमची मुलगी!—हुंडा वगैरे देऊन तिचे लग्न करून द्यायची आमची परिस्थिती नाही. समोरच्या घरात रहाणारा मुलगा हुंडा न घेता तिच्याशी लग्न करायला तयार आहे, पण तो कुळप असल्याने आमच्या मुलीने त्याच्याशी लग्नाला नकार दिला आहे. राहता राहिली मातो गोष्ट—अलिकडे गेल्या दोन वर्षांपासून समोर भात विसला की मला उलट्या होऊ लागलात. माझ्या पत्निला भीती पडली होती ■ मी पोटाभर जेवले नाही तर फार दिवस जगू शकणार नाही. या सगळ्या समस्यां-मुळे ते सावरकण गेले अन् घर सोडून

चे गेले, ते पुन्हा जिवन्तपणी परत नाही येऊ शकले.”

रामेशच्या पत्नीचे हे बोलणे ऐकून वीरभद्रला आपल्या दुःस्वप्नांचे सारे कारण कळून चुकले. रामेशच्या पारिवारिक अडचणी दूर करण्यासाठी योग्याने दिलेल्या बीजासरवाल्या त्या ताम्रयन्त्रानेच आपल्याला आपला प्रभाव दाखवला!

वीरभद्रने रामेशच्या पत्नीला समजावले—“ताई, तुम्ही काळजी नका करू. तुमचा पति हिमालयात तपस्या करणाऱ्या एका योग्याकडून एक ताम्रयन्त्र मिळवून घेऊन आला होता.” नंतर ■ यन्त्र बेलगाडीतच बसवून राहून गेले ■ सांगून तो म्हणाला—“ताई, या यन्त्रात करोडोच नक्कीच काही शक्ती आहे; हे ठेवून द्या तुम्ही. ते आपल्या देवघरात ठेवा, म्हणजे तुमच्या सगळ्या अडचणी दूर होतील.” असे म्हणून वीरभद्रने ते ताम्रयन्त्र तिच्या हातावर ठेवले अन् तो आपल्या नूरुच्या आश्रमाकडे चालू लागला.

आहे. त्याने सांगितले आहे की मी हे यन्त्र माझ्या देवघरात ठेवले तर माझ्या सर्व अडचणी दूर होतील. मी एक वर्षापूर्वी आपलं घर सोडून निघून गेलो होतो; आणि आता मन्त्रशक्ति असणारं हे यन्त्र मिळवून मीठ्या घरांने घरी जात आहे.”

यानंतर ते दोघेही गाड ओपून गेले.

“ओ महाराज, गाजीपूर आलं!” गाडी-वानाने पुकारा केला आणि वीरभद्र दचकून उठून बसला. रामेशला उठवत तो म्हणाला—“रामेश, उठा, उठा. तुमच्या गाडी पोचली मुद्दा आपण.”

पण रामेशने काहीच हालचाल केली नाही. यावर त्याला उठवण्यासाठी वीरभद्रने त्याला हलवण्यासाठी हात लावला, तो काय! त्याचे शरीर अगदी मेल्यासारखे पडले! वीरभद्र जणभर मुसक झाला. नंतर त्याच्या घराचा पता लावून त्याने रामेशच्या बायकोला सर्व हकीकत सांगितली. वीरभद्र एक वर्षापूर्वी घरातून बाहेर पडला होता अन् आता त्याचे प्रेतच परत येत होते, हे पाहून त्याची बायको, मुलं वगैरे हंबरडा फोडून रडू लागली.

त्यांचे सान्त्वन वगैरे करून वीरभद्र आपल्या घरी पोचला तोपर्यंत सकाळ झाली होती. वीरभद्र गाडीतून उतरला तेव्हा ते ताम्रयन्त्र त्याच्या नजरेस पडले! पुन्हा

संघी मिळेल तेव्हा रामेशच्या कुटुंबियांच्या हवाली करायचा विचार करून त्याने ते उचलून घरात नेले आणि आपल्या घराच्या देवघाऱ्यात ते ठेवून दिले.

त्या रात्री वीरभद्रला नीटशी झोप आली नाही. त्याला वाईट स्वप्न पडत राहिली. स्वप्नात त्याला बालसखा कोदण्डपाणी दिसला. त्याने विचारले—“अरे वीरभद्र, तुझ्या मुलात अन् तुझ्यात अलिकडे काही भांडण-विडण तर नाही झाले?”

“भांडण? नाही रे बाबा, अस्तं तर काहीच नाही घडलं! पण तुझ्या मनात अशी शंका का बरं आली?” वीरभद्रने विचारले.

“तुम्हा मुलगा गावात सगळ्यांकडे जातो अन् नोकरी मागत असतो. गावातलं तुजं स्थान लक्षात घेऊन मी हे तुम्या कानाधर घालत आहे.” कोदण्डपाणीने सांगितलं.

कोदण्डपाणी निघून गेल्यावर वीरभद्रला त्याचा मुलगा दिसला. त्याने रागाने ओरडून मुलाकडे विचारलं—“मी असं ऐकतोंय की तू गावातल्या कोण्याही सोम्या-गोम्याकडे जाऊन नोकरी देण्यासाठी बिनवण्या करत असतोस? सरं आहे हे?”

“हो, हो! मला कोणती ना कोणती नोकरी तर मिळवायला हवी ना?” मुलाने गंभीर होत उत्तर दिलं.

“अरे पण, तुम्यावर असं काय संकट येऊन पडलंय? आपला व्यापार तर लासोने चालू आहे! आपला व्यापार सोडून असल्या कुठल्या सोम्या-गोम्याकडे नोकरी करणार तू? आज नाही वाटत तुला!” वीरभद्रने त्याला दमात घेत विचारलं.

“कोणीही असेल, मला त्याचं? मला तर नोकरीच हवी नोकरी!” असे म्हणून वीरभद्रचा मुलगा तेवून शीघ्रगतीने निघून गेला.

त्याच वेळी वीरभद्र जागा झाला. “आपल्याला आजपर्यंत कधीही असो वाईट स्वप्न पडली नव्हती; आजच मला?” या विचाराने त्याला फार दुःख वाटलं.

इतक्यात वीरभद्र जागा झाला अन् विचार करू लागला—“का अशी स्वप्न पडत आहेत मला? काल मुलाची जन्म आज बायकोची समस्या! मला वेढ तर नाही ना लागत आहे? वेढ मिळाला की गुरुजींच्या आश्रमात जाऊन आसं पाहिजे मला!” असे विचार करत रात्रभर वीरभद्र जागाच राहिला.

पण दुःस्वप्नांची मालिका एवढ्यानेच संपली नाही. तिसऱ्या दिवशी रात्री स्वप्नात त्याची मुलगी कोमली त्याच्या

तेची बोळख विली. पूर्वी कधीही न पाहिलेल्या या जमा लोकांशी त्याने त्यांची नावे घेऊन वादवीत केली.

अर्थात् त्याच्या जीवनातल्या या घटनेचा त्यांना मिळालेल्या शान्ति-पुरस्काराशी याचा काहीही संबंध नाही.

तिबेटला विलिखडेच अनेक कठीण समस्यांना

दलाई लामाला शान्ति-पुरस्कार

दलाई लामाचा जन्म तिबेटच्या खोंगरी भागातील एका कोपऱ्यातल्या गावात झाला होता. तसोही तो तेथील जनतेच्या आध्यात्मिक राबनीतिचा वेला बघला. हाच ‘हिज होमिनेस तेमतिंग मिमात्सो’ नावाने विख्यात असणारा चौदावा दलाई लामा होय.

तिबेट हा एक भरपूर विविध देस आहे. हिमाचलाच्या दसरेला ४००,०० मैलपर्यंत पसरलेल्या या देशाची लोकसंख्या पंधरा लाख आहे. तेथील सर्व लोक बौद्ध-धर्मीय आहेत.

तेथील जनतेची मकी समजूत आहे की, जेव्हा एकादा दलाई लामा मृत्यू पावतो, तेव्हा त्याचा आत्मा तांबड्याच त्याच वेळी जन्मपाऱ्या एका बाळाच्या उदरात प्रवेश करतो. दलाई लामाचा आत्मा ज्या नाट्याच्या खोलीत फिरला असेल असे बाळ सोडून काढण्याकरता त्या संघर्षाची सर्व लसने माहीत असणारे लामा लोक महिनोन् महिने किंवा जरूर पडल्यास वर्षानुवर्षे ही फिरत रहातात. बाळच्या दलाई लामानाही त्याच पद्धतीने शोधून काढले गेले आहे. बाळरूपात असतानाच त्याचे आपल्या अपूर्व अज्ञा परिपक्व-

तोंड पावे लागले. अठराव्या शतकात चीनच्या संघु राज्यांनी तिबेटवर कब्जा मिळवला, परंतु संघु संघाचा आस्थावर तिबेटच्या जनतेने चिनी सैनिकांना पळवून पावले आणि देशाची बांयपा केली. तरीही १९५० मध्ये तिबेट पुन्हा चीनने ताब्यात घेतलेच! १९५९ मध्ये तिबेटी जनतेने चीनविरुद्ध केले, परंतु चीनने अतिशय निर्दयतेने विद्रोही लोकांना बाबून टाकले आणि तिबेटच्या राजधानीत असलेले दलाई लामाचे भवन केले. यानंतर कूपशा संकटांना तोंड देत देत दलाई लामा भारतात येऊन पोचला. यानंतर त्याच्या मागोमाग हजारो तिबेटवासी ‘प्रवासी’ म्हणून भारतात आले. ते सर्व दलाई लामाच्या नेतृत्वाखाली सध्या अत्यंत शिस्तबद्ध आणि आवरणपूर्वक असे जायते जीवन व्यतीत करत आहेत. थोड्या सहनशीलतेने दलाई लामाने आपल्या देशातील अडचणींचा साचा जगाला परिचय करून दिला. या नाबतीत त्याने पराकाष्ठेचा संयम ही दाखवला. आपल्या प्रजेच्या जीवावस्थेबद्दल तो फार व्याकुळ असे, परंतु त्याने कधीही क्रोध

प्रकट केला नाही. तो स्वतःचा सच्चा बौद्धधर्मी मानून शान्तिमागनेच आपले अद्विष्ट साधक्यांच्या निष्प्रयत्ने नेहमी कार्यरत असतो. सर्व जगाने त्याला एक 'शान्तिदूत' म्हणून ओळखले आणि यासाठीच त्याला नोबेल पारितोष मिळाले आहे.

माघे, १९८५ मध्ये 'दि हेरिटेज' बरोबर त्याची जी मुलाखत झाली, त्यावेळी त्याने म्हटले होते-"धर्माचे वात्सल्य केवळ त्या विषयाने सम्यक् ज्ञान नव्हे, तो आचरणात आणणे

नाही, ते खाऊन पचवणे व नवीन शक्ति मिळविणे आवश्यक असते, त्याचप्रमाणे धर्माची उत्तम तत्त्वे समजून घेऊन आचरणात आणल्याकडून त्यांचे प्रयोजन साध्य होणार नाही. आपल्या धर्माचे सत्य समजून घेणारा प्रत्येक माणूस बुद्ध्या धर्माची वैशिष्ट्ये सहज ओळखू शकतो. या जगात विना विना मानसिक स्थिति असणारे, विविध प्रकारचे लोक रहात असतात. त्यांना एकत्र एक धर्मप्रणाली संतुष्ट करू शकणार नाही.

महत्वाचे आहे, ज्या प्रमाणे बाह्यराष्ट्र आपली भूत भ्रमणे, त्याचप्रमाणे धर्म आपल्या अंतरंग-ताला तहान आणवतो. खाद्य-पदार्थ केवळ व्यासक्त शरीर कडून ठेवल्याने त्याचा काही उपयोग होत

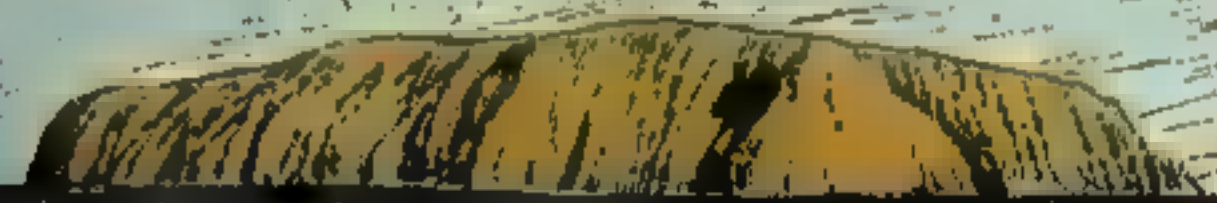
यासाठीच विविध प्रकारचे धर्म-विश्वास आणि तात्त्विक सिद्धान्तांचा संगम झालेला आहे. म्हणूनच त्या सर्वांच्याच कायतीत आदरभाव बाळगणे आवश्यक आहे."

बेडकाचे अत्यंत भयंकर विष

दक्षिण आफ्रिकेतील कोकोय नावाचा वेडूक आपल्या तोंडाने अत्यंत [redacted] असे विष आणासारखे माहेर घेऊतो. [redacted] मिठाच्या १ घंटा लाखावा भागही माणसाचा प्राण हरण [redacted] शकतो.

जसे मानले [redacted] असे [redacted] बास्ट्रेनियाच्या उत्तर सीमेवर असणारा 'एअर्स रॉक' जगातील सर्वात मोठा खडक आहे. परंतु ही गोष्ट बरी नाही. ही व्याप्ति पश्चिम बास्ट्रेनियातील १२३७ फूट उंच असता 'आउट आगस्टस' ला मिळालेली आहे. बीस मील लांब [redacted] दीन मील रुंद असता हा खडक सुप्रसिद्ध 'एअर्स रॉक' पेक्षा अचानकच लुपटीने मोठा आहे.

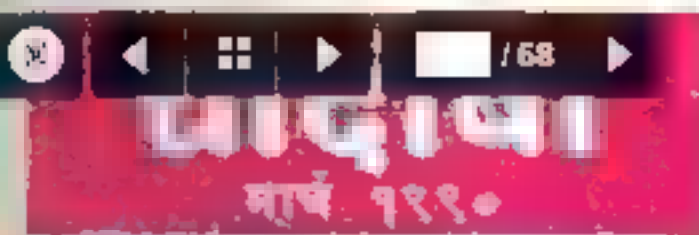

अति-विशाल खडक

दात

आफ्रिकेतील दर हत्तीचा हाका दात हा [redacted] दातांपेक्षा सहान असतो. हा हत्ती आपल्या हाका दातांचा बोदण्यासाठी उपयोग करतो. त्यामुळेच सिवून तो जंगला दलपेक्षा सहान होतो.

CHANDAMANA

It unfolds the glory of India—both past and present—through stories, month after month.

Spread over 64 pages teeming with colourful illustrations, the magazine presents ■ exciting selection of tales from mythology, legends, historical episodes, glimpses of great lives, creative stories of today and knowledge that matters.

■ 11 languages and in Sanskrit too.

Address your subscription enquiries to:

DOLTON ■ 188 N.S.K. ROAD MADRAS-600 ■

चांदोमाच्या बातम्या

फाळणो करणारी भित उध्वस्त !

चीमची भित सर्वांना माहीतच आहे.

राष्ट्राच्या आक्रमणापासून चीनच्या सरहद्दीचे संरक्षण करण्यासाठी ही भित बांधण्यात आली होती. जगातील सात भावचर्यांपैकी एक म्हणून तो सुप्रसिद्ध आहे.

मक्तीच म्हणजे सन १९६१ मध्ये आणखी एक भित बांधली गेली. पण ही भित बांधण्याचा उद्देश चीनच्या भितोहून भिन्न होता. आपल्या देशातील लोकांनी शेजारच्या देशात पळून जाऊ नये म्हणून राज्यकर्त्यांनी ही भित निर्मिली.

कोमत्या विशेष परिस्थितीत ही घटना घडली ते जाणव्यासाठी दुसऱ्या विश्व महायुद्धाच्या इतिहासाची पाने उलटावी लागतील. जर्मनीचा हुकुमशहा हिटलर याने जगावर प्रभुत्व स्थापन्याचा संकल्प केला होता, पण सन १९४५ मध्ये तो हारला. त्यावेळी त्याच्या राजधानीची बर्लिनची फाळणी करण्यात आली. बर्लिनचा पश्चिम भाग ब्रिटन, अमेरिका ■ फ्रान्स या देशांच्या ताब्यात आला. आणि पूर्वेकडील भाग सोविएट रशियाच्या अमलाखाली आला. हिटलर नि त्याच्या हुस्तीकांना पराभूत करण्याचे काम या चार प्रभुत राष्ट्रांनी केले होते.

१९५५ मध्ये बर्लिनचे हे दोन भाग स्वतंत्र देश बनले. पूर्व जर्मनीला 'जर्मन डेमोकॅटिक रिपब्लिक' व पश्चिम जर्मनीला 'जर्मन फेडरल रिपब्लिक' संबोधण्यात आले. दोन्ही देशांनी निरनिराळी राजनैतिक तत्त्वे स्वीकारली. नावात 'लोकशाही' (डेमोकॅटिक) शब्द असला तरी पूर्व जर्मनी साम्यवादी देश बनला. आणि पश्चिम जर्मनीची लोकशाहीच्या मार्गाने वाटचाल सुरू झाली. अनेक कारणांनी पूर्व जर्मनी देशा पश्चिम जर्मनीने निरनिराळ्या क्षेत्रात नवदीपक प्रगति केली. पण सर्वात महत्वाचे म्हणजे पश्चिम जर्मनीच्या नागरिकांना विचार-स्वातंत्र्य होते. पूर्व जर्मनीतील लोकांना मत-स्वातंत्र्याचा अधिकार नव्हता.

हळू हळू पूर्व बर्लिनमधील काही लोक पश्चिम बर्लिन मध्ये प्रवासी बनून येऊ लागले. काही लोक आपल्या नातेवाईक व मित्रांना भेटण्याच्या निमित्ताने नियमितपणे येऊ लागले. पण पूर्व जर्मनीच्या सरकारने याला मनाई केली.

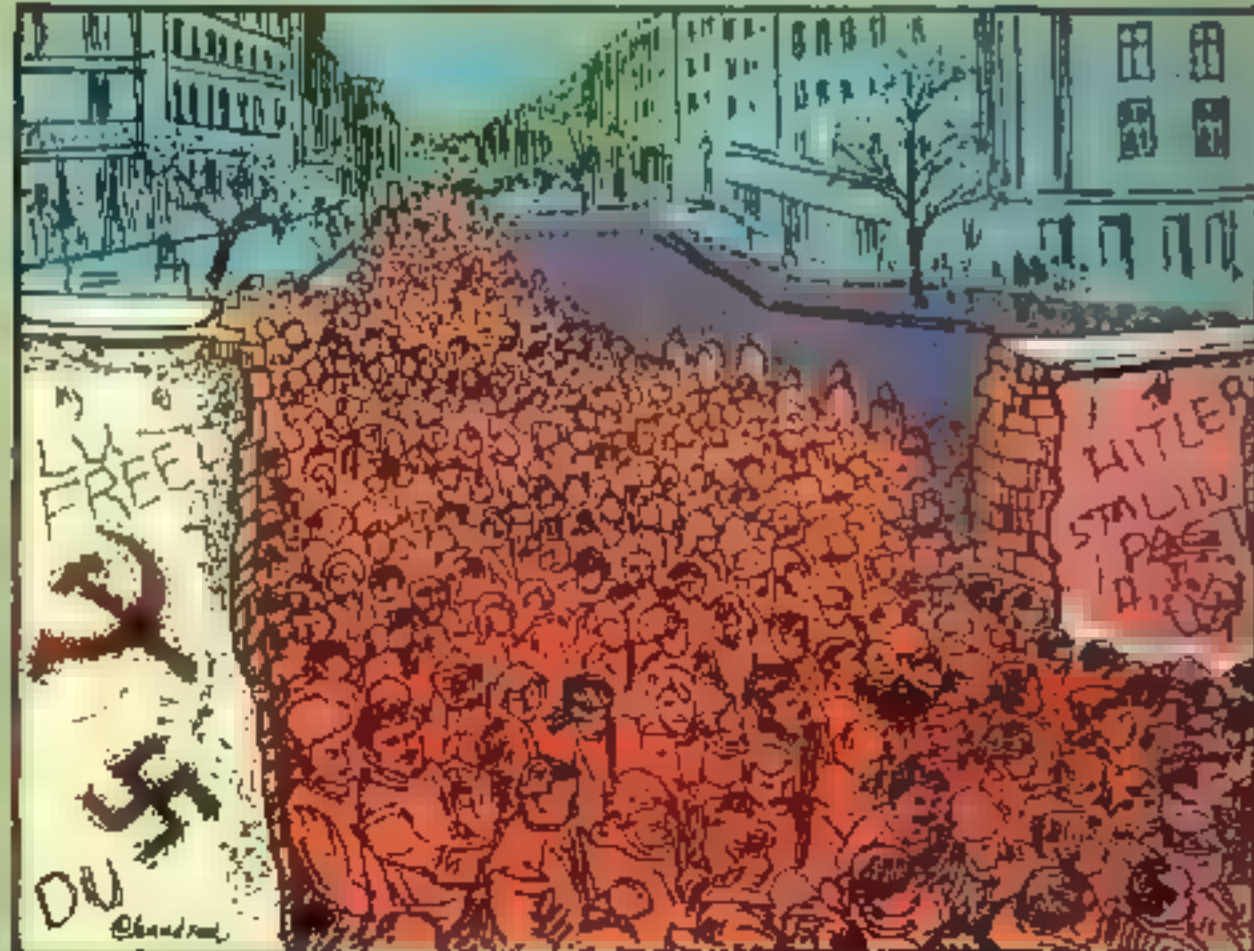
ही ये-जा पांबविण्यासाठी सीमेवर एक उंच भित उभारण्यात आली. ही भित ओलांडून कोणी पळून जाण्याचा प्रयत्न

केला तर पुर्वे जर्मनीचे पोलिस त्याला बंधुकीच्या गोळीने ठार करत. यामुळे सामान्य जनतेच्या मनात या भितीबद्दल एक प्रकारची घणा निर्माण झाली, आणि सर्वांनी आपला असंतोष व्यक्त केला. पुर्वे जर्मनीच्या जनतेत स्वातंत्र्याची प्रबळ इच्छा निर्माण झाली. हळू हळू जनतेला असे वाटू लागले की सध्याच एका पार्टीचे राज्य चालू रहाण्यापेक्षा आपल्याला पाहिजे त्या पार्टीची निवड करण्याचा अधिकार आपणास मिळावा.

शेवटी मुक्तताच पुर्वे जर्मनीच्या सरकारने

निर्णय घेतला की बर्लिनची फाळणी करणाऱ्या भितीचे दरवाजे उघडून टाकावेत ! हा निर्णय जाणून हजारो नागरिक आनन्द व उत्साहातिरेकाने नाचू लागले. पश्चिम बर्लिन मधील नागरिकांना ही फार संतोष वाटला. या आनंदाच्या भरात काही लोकांनी या भितीच्या काही भागांचा विध्वंस केला !

बर्लिनच्या भितीचा विध्वंस मानव-मावाच्या ठिकाणी असणाऱ्या स्वयं-निर्णयाच्या इच्छेचा शेतक होय असे समजायला हरकत नाही.

कोळ्याचे मनोरथ

गौरीपुर गावाजवळ एक नाला वहात होता. त्याच्या किनाऱ्या वर लक्ष्मण नांवाचा एक कोळी शोपडी बांधून रहात असे. घरात बायको होती नि दोन मुलं. शोपडी सयोरचा कोळी सोड होता. पाण्याची गति ही संघ असे. त्यामुळे जाळघात पुष्कळ मासे मिळत. लक्ष्मण ही मासळी घेऊन शेजारच्या सहजत बिक्री आणि मिळणाऱ्या पैशांतून आपल्या छोट्या कुटुंबाचा निर्वाह करी.

एक दिवशी दोग शिपाई कोळ्याकडे येऊन म्हणाले—“हे मध, महाराज चन्द्रसेन जनतेची दुःखे जाणून घेण्यासाठी देश भर दौरा करीत स्वकरच इयं येणार आहेत. त्यांच्या भुक्कामासाठी ही जागा फार छान आहे, म्हणून तू ही जागा सोडून कोठे तरी दुसरीकडे जा.”

नाइलाजाने कोळ्याला ती जागा सोडून पोट्या दूर अंतरावर जावे लागले. पण तिथे जयळ होता आणि पाण्याचा प्रवाह अमळ जोरवार होता. त्यामुळे त्याच्या जाळघात फारच कमी मासळी मिळू लागली. मिळणारे मासे विकून जे पैसे हाती येत, तेवढ्यात आपल्या कुटुंबाचे पालनपोषण करणे त्याला जिकीरीचे झाले.

अनेक महिने गेले, पण कोळ्याने जी जागा सोडली तेथे पडाव टाकण्यासाठी महाराजा कधी आलेच नाहीत. म्हणून आपण पुन्हा तेथे रहायला जावे-अशी इच्छा कोळ्याच्या मनात निर्माण झाली.

कोळी एकदा नाल्या जवळ मुक्काम ठोकलेल्या त्या शिपायांकडे गेला आणि आपल्या अडचणी सांगून त्यांना विचारले—“महाराज आता पर्यंत येऊन गेले असते

तर बरं झालं असतं. आता तरी केन्हा येणार आहेत ते सांगाल ?"

शिपायांनी थोड्या रागाने उत्तर दिलं—
"महाराज इथे केव्हा येणार आहेत हे केवळ महाराज नि महाराणी हे दोघेच जाणतात. महाराज इथे येऊन गेल्याशिवाय तुला धर्म मुक्काम हलकता येणार नाही हे निश्चित ! तो पर्यंत तू इकडे चुकून बुद्धा फिरवू नकोस, समजलं ? जा आता."

आणखी एक आठवडा गला. कोळ्याला आपला घर-खर्च भागवण आणखी कठीण होऊन बसलं. आता त्याला या सर्व गडबडीची सहन करणं अशक्य झालं. म्हणून घेत महाराजांकडे जाऊन त्यांच्याशीच बोलायचा

त्याने निश्चय केला नि तो राजधानीच्या शहरात पोचला.

पण राजवाड्यावरील पहारेकऱ्यांनी कोळ्याला अडवलं आणि म्हणाले—
"राजाला भेटणं काय सहज शक्य आहे ? कोणाला ? तुम्ही इच्छा असेल तर बाजूला पांय धोडा. एक तासा भरात महामंथी या बाजूला येतील. तुला जी काही तक्रार करायचीय, त्यांना सांग."

कोळ्याने स्वच्छ सांगितलं—
"मला महामंथ्यांना काही सांगायचं नाहीय ! मला तर महाराजांनाच भेटायचंय."

पहारेकऱ्यांना नाटलं की हा कोणी तरी मोठा केडूत आहे. म्हणाले—
"एक, महाराज आता राजवाड्यात नाहीत. उद्या ये."

"तर मग ?" गानाच्या नात्याबद्दल त्यांना मुक्काम पडला असेल ! आनंदाने कोळ्याने तर्क केला.

पहारेकरी त्याला घमकावत म्हणाले—
"कुठलं गाव नि कुठला नाळा ? जातोस की नाही इथून !"

राजवाड्याच्या मज्जेवरून राजाने हे सर्व बोलणं ऐकलं. आणि एका शिपाया करवी कोळ्याला बोलवून घेतलं.

शिपाई कोळ्याला राजाकडे घेऊन आला. तेव्हा महाराणी पण तिथंच होती.

कोळ्याने राजाला नम्रपणे नमस्कार केला आणि विचारलं—
"महाराज, माझ्या गावा जवळील नात्याच्या किनाऱ्यावर आपला पडाव केव्हा पडणार आहे हे मला सांगाल ?"

माझ्याने राजाने विचारलं—
"तू कोण आहेस ? तुझ्या गावाचं नाव काय ? कुठल्या नात्याबद्दल तू बोलत आहेस ?"

कोळ्याने आपलं नाव-गाव सांगितलं. काही महिन्यांपूर्वी शिपायांनी घेऊन नात्या-जवळची जागा त्याला कधी सोडायला लावली ती सर्व कथा राजाला सांगून तो म्हणाला—
"महाराज, मी हुस्की जिवं रहातो, तो नात्याचा भाग माझे पकडायला योग्य नाही. आपण माझ्या गावी घेऊन नात्याच्या किनारी लवकर पडाव टाकून जा. आपला मुक्काम संपला की मी पुन्हा आपल्या जागी येऊन राहीन. अन्यथा कुठ्याला मुकेने मरावे लागेल. आपण कृपया माझा मनोरथ पूर्ण करावा."

कोळ्याचा प्रस्ताव ऐकून राजा संदस्मित करीत राणीला म्हणाला—
"ऐकलंस ना ?

माझ्या देशाटनामुळे काही लोकांचा जसा फायदा होतो, तसं काही लोकांचं नुकसान ही कसं होतं ते !"

राणीने विचारलं—
"मग ? कोळ्याला आपण काही नुकसान-भरपाई देणार की काय ?"

"तसं काही नाही. पण हा मोठा कोळी सरळ मला भेटायला आला. त्याच्या शिंमतीचं मला मोठं कौतुक आटतं. म्हणून मी त्याला काही बक्षिस देऊ इच्छितो." असं म्हणून राजाने कोणाध्यक्षाला बोलावलं आणि कोळ्याला शंभर मुद्रा देवविल्या.

राजा कोळ्याला म्हणाला—
"मी तुझ्या बरोबर एक शिपाई पाठवतो. तुझ्या गावात रहाणारे दोन शिपाई तुला आपल्या पहिल्या जागी रहायला अडथळा आणणार नाहीत. तू जा, नि आपली बायको व मुलांसह सुखाने तुझ्या मूळच्या सोयीस्कर ठिकाणी रहा. मी तुला आशीर्वाद देतो."

आता कोळी मोठ्या आनंदाने आपल्या घरी जायला निघाला.

संन्याशाचा आप

फार वर्षा पूर्वीची गोष्ट आहे. कमलपुर गावात वीरेन्द्र नावाचा एक राहात असे. तो मोठा बलशाली आणि सुंदर होता. पण होता फार गरीब ! तो रोज जंगलात जाऊन लाकडे तोडी नि ती विकून आपला निर्वाह कसा-बसा करी.

एक दिवशी तो जंगलात एका झाडावर चढून लाकडे तोडत होता. झाडाची एक फोटी खालून जाणाऱ्या एका संन्याशाच्या डोव्यावर पडली. संन्याशाला भयंकर राग आला, त्याने आप बिला-“तू माच क्षणी राक्षस बनशील आणि या जंगलात भटकत राहशील !”

त्याच क्षणी वीरेन्द्राला एका राक्षसाचं रूप मिळालं. त्याने दयेची भीक मागितली.

संन्याशाने सांगितलं-“जो पर्यंत एकादी मुलगी स्वेच्छेने तुझ्याशी लग्न करायला

तयार होत नाही, तो पर्यंत राक्षसाच्या रुपात राहणार !”

राक्षसाच्या वीरेन्द्र जंगलात नि आसपासच्या डोंगरात घुलून हिडत राहिला आणि संन्याशाने सांगितलेल्या उपादानुसार योग्य संघीची पहात राहिला.

एके दिवशी एका जमीनदाराची मुलगी सुगुण-सुंदरी पालवीत बसून जंगलांतील रस्त्याने आपल्या आजोळी चालली होती. मागे तिचे काही नोकर पण होते. एकाएकी काही डाकूंनी येऊन त्यांना घेरले. सुगुण-सुंदरीचे संरक्षण करण्यासाठी बरोबरच्या नोकरांनी डाकूंची सामना केला. पण डाकूंची संख्या अधिक असल्यामुळे सर्व नोकरांनी मार साऊन काडला.

डाकूंचा पुढारी सुगुण सुंदरीच्या जावण्यावर मोहित झाला आणि तिच्याशी

लग्न करण्याच्या इराद्याने डोंगरातील आपल्या घरी तिला बघून गेला. वीरेन्द्र जवोशाला उभा राहून हे सर्व पहात होता. त्याने डाकूंच्या पुढार्याचा पाठलाग केला आणि गुप्तपणे त्याच्या घरात जाऊन तपून बसला. डाकूंच्या पुढार्याने सुगुण सुंदरी बद्दल आपल्यासाठी काही प्रयत्न विचारले आणि म्हणाला-“माझी तुझ्याशी लग्न करायची इच्छा आहे. धोमंतीच्या जावतीत मी तुझ्या वडिलांपेक्षा कमी नाही. पाहिजे तर जेजुरीच्या खोलीत जाऊन बघ. तियं जेवडी सोन-चांदी आहे, तेवढी कदाचित् राजाच्या खजिन्यात ही नसेल !”

“तुझ्या जवळ किती ही संपत्ति असली, तरो जेवटी तू आहेस एक डाकू ! आताच्या आता चालू लाग द्या !” धमकावत सुगुण सुंदरी म्हणाली.

वीरेन्द्र घरातून बाहेर पडला. त्याने विचार केला आज नाही तर आणखी काही दिवसांनी सुगुण सुंदरीचा विचार बदलेल आणि ती लग्नाला तयार होईल.

माच वेळी वीरेन्द्राने तेथे प्रवेश केला. त्याला पाहताच सुगुण सुंदरी खूप घाबरून गेली. तो तिला म्हणाला-“मुली, मी एक राक्षस आहे, म्हणून तू भिऊ नकोस. मी तुला या डाकूंच्या ताबडोतून मुक्त करून

सुरक्षितपणे तुझ्या वडिलांकडे पोचवीन. तू माझ्या बरोबर बस.”

हे ऐकून सुगुण सुंदरीला मोठं आश्चर्य वाटलं. तिने विचारलं-“तू माझ्या बद्दल इतकं सगळं कसं जाणतोस ?”

“मला केवळ तुझीच नाही, तर तुझ्या वडिलांची ही माहिती आहे. आता ते सगळं सांगत बसायला नको. तू जगोदर बाहेर पड.” असं म्हणून वीरेन्द्र पुढे पुढे चालू लागला.

ते दोघे जण जंगलात थोडे अंतर चालून गेले, एवढ्यात डाकूंचा पुढारी आपल्या साथीदारांसह तेथे आला आणि त्यांना बांधून सुगुण सुंदरीला म्हणाला-“हा

राक्षस तुझं संरक्षण करणार होय? हा तर अगदीच भिचा आहे. आज पर्यंत एकाद्या माणसाला मारून खाताना मी याला कधी पाहिलं नाही! हा खातो-कंद, मुळं आणि फळे!" असं म्हणून त्याने वीरेन्द्र वर तलवार उगारली.

वीरेन्द्रने डाकूच्या पुढाऱ्यावर सडप घातली आणि त्याच्या हातातील तलवार हिसकाऊन घेऊन तोच त्याच्या खातीत खुपसली. पण तो त्याच्या सावीदारां वर तुटून पडला. आपला जीव वाचवण्यासाठी सर्व जण तेथून पळून गेले.

हा सर्व प्रकार पाहून सुगुण सुंदरीला खूपच आश्चर्य वाटलं. ती वीरेन्द्राला म्हणाली-"तू राक्षस आहेस. तुला पाहून तर डाकूच्या पुढाऱ्याने पळून आवला होता! उलट त्याने तुला केला आणि तुझ्यावरच तलवारीचा वार करायचा प्रयत्न केला, याचं मला मोठं आश्चर्य वाटतं. तुझं काही सरी रहस्य त्याला माहीत असावं असं वाटतं."

"गनय आहे की माझं रहस्य त्याला ठाऊक असावं!" मान खाली मालून वीरेन्द्र दुःखाने म्हणाला.

यावर सुगुण सुंदरी म्हणाली-"तुझ्यात जी दया-भावना आहे, ती माणसात फार कमी विसून येते. जर तुम्ही काही हरकत नसेल तर मला तुझ्याशी लग्न करावंस वाटतं!"

आणि दुसऱ्याच क्षणी वीरेन्द्राचं राक्षस रूप नष्ट होऊ लागलं आणि तो पहिल्या सारखा मानव झाला.

सुगुण सुंदरीला थोडा वेळ मोठं आश्चर्य वाटलं. ती म्हणाली-"हा चमत्कार आहे? म्हणजे तू करोडवर नाहीस तर!"

वीरेन्द्रने सुगुण सुंदरीला सर्व हकिगत सांगितली आणि तो तिला आपल्या वडिलांच्या घरी घेऊन गेला. जमीनदाराला आपल्या मुलीकडून सर्व वस्तू समजलं. त्याला फारच आनंद झाला आणि त्याने सुगुण सुंदरीशी वीरेन्द्राचा विवाह मोठ्या थाटापाटाने साजरा केला.

डाकू युवराज

[५]

[वीरेन्द्राने पुढे राज्यारिवासाचा भेद राख्याधिकार हस्तगत राखला. राजा ललितदेवच्या आज्ञेवरून दोन वर्षांच्या बाळासह राणी सुयादी मातंगी जंगलात पोचली व युवराजाला तिने जवळपासच्या त्याचीन केले. इतके करून झाल्यावर राणीने प्राण सोडला. मोठ्या वीराने अहोरात्र देत राजाने नवीन जमीन मारली. पुढे काय-]

राजवाड्यात चाललेल्या घुमट्याचीची, बाहेर एकत्र सांठेव्या प्रजेला काहीच कल्पना नव्हती. काही लोक युवराजाच्या वाढदिवसानिमित्त करण्यात येणाऱ्या दाकू-कामाची मजा नुटण्यात रंग होते, तर काही इतर करमणुकीचे कार्यक्रम पहाण्यात मग्न होते! जाणखी काही लोक रोषणाई पहात होते, तर काही यदींची मजा पहात नुसतेच इकडे-तिकडे हिडत होते.

अशातच रात्रीचा तिसरा प्रहर संपून गेला. चौथ्या प्रहरापर्यंत एक एक कार्यक्रम संपत गेला आणि तेथील कोलाहल हळूहळू शान्त होत राहिला. दाकूकामाच्या जळलेल्या साहित्याचे तुकडे इतस्ततः विखुरलेले दिसत होते. नर्तक-नर्तकी आपापली वेशभूषा उतरवू लागले आणि नागरिक हळूहळू आपापल्या निवासस्थानी परतू लागले.

"बांदोबा"

वाता तुम्ही सर्वांनी आपापल्या कामाला लागावे."

सर्वे सेवक आपापल्या कामापासून मुकाट्याने सलीकालून निघून गेले. दवडी देणाऱ्या विषयांना संरक्षण देण्यासाठी त्यांच्या दोन्ही बाजूंना सशस्त्र सैनिक लागले. ते सैनिक जनतेला घमकी देत होते की अधिकार-परिपक्वताबाबत कोणी चकार शब्द काढला तरी त्याचे डोके उडवले जाईल. ही दवडी ऐकून प्रजा आश्चर्यचकित झाली. एका चौकाळ्याने ही दवडी ऐकून एक म्हातारा दुःखाने उद्गारला—
"अरेरे! म्हातारपणी काय ही बातमी मला ऐकावी लागत आहे!"

दुसऱ्याच क्षणी दोन सैनिक म्हाताऱ्यावर तुटून पडले व त्याला कैद करून घेऊन गेले.

नगराच्या मध्यावर असंख्य लोक दवडी ऐकायला जमा झाले होते. दवडी ऐकून त्यांना तर आपत्त्यावर बोजब कोसळल्यासारखे वाटले! कोणी काहीच बोलू शकेना. तरीही त्यांच्यातील एक युवक पुढे येऊन विचारू लागला—"का वरं? आमच्या महाराजांनी स्वतःच्या इच्छेनेच ही व्यवस्था केली आहे? सध्या महाराज, राणीसाहेब व युवराज कोठे आहेत?"

"त्याच्याशी तुला काय करायचं?"
दवडी देणाराने उलट प्रश्न विचारला.

"राजा शान्तिदेवच्या शासनात आम्हाला कोणत्याही प्रकारचा अभाव कधी जाणवला नाही. आम्ही सर्वे शांतिपूर्वक सुखासमाधानाने नांदत आहोत. हा आमच्या प्रिय महाराजांशी निगडित आहे. म्हणूनच आम्हा प्रजाजनानाही तो तितकाच महत्त्वाचा वाटतो; वन् म्हणूनच प्रश्न विचारण्याचं मी करत आहे." तरुण उत्तरला.

"मग, आमच्या बरोबर म्हणजे कीट उत्तर मिळेल तुला!" सैनिक म्हणाला.

"मला तुझ्याबरोबर जायची काय जरूर? कालपर्यंत तर आमचे महाराज पांगले आनन्दात होते. असं असतांना एकाएकी राज्य त्याग करण्याची त्यांना आवश्यकता वाटली; ही गोष्ट आम्हाला कळायलाच हवी." तरुण पुन्हा म्हणाला.

यावर काहीही उत्तर न देता त्या सैनिकाने हाताने काही इशारा केला वन् दुसऱ्याच क्षणी सेवक पुढे होऊन त्याला पकवून, लेवून घेऊन गेले. तरुणाने त्याच्या हातून सुटण्यासाठी खूप चढपड केली, पण काहीही उपयोग झाला नाही त्याचा!

हा प्रकार पाहून जनतेने ओळखले, की नक्कीच कोणा नुष्ट व्यक्तीने सिंहासन बळकावले असले पाहिजे. राजा व त्याचे कुटुम्बीय कोणत्या अवस्थेत असतील याबद्दल त्यांना काळजी लागून राहिली. पण याबद्दल काही जाणून घ्यायचा प्रयत्न करणाराला नाना प्रकारच्या धातना दिल्या जात होत्या, म्हणून नगरावर अथंगल शान्ति दुःखाचे डग मोठ्या झाले होते!

शान्तिपुरात झालेल्या बंडाची बातमी राणीच्या पित्याच्या अमृतपुरी राज्यात पोचली. सुमेष राज्याच्या मानाने अमृतपुरीचे सैन्यबळ अगदीच नगण्य होते; यामुळे राणीचा पिता काय करावे या चिन्तेत पडला.

कडे पाहिले आणि दुसऱ्याच क्षणी सिपाई त्याला कैद करून तुसंगात बांधण्यासाठी तेथून घेऊन गेले.

■ माणची एका पुरोहिताला जाणून राज्याभिषेक विधि साईंगडवडीने उरकण्यात आला.

राजा क्षांतिदेवने आप्त-मित्र आणि विश्वासपात्र व्यक्तींना त्यांच्या पदावरून हटवून त्या स्वांगी वीरसिंहाच्या विश्वासातील लोकांची निवृत्ती केली होती.

नंतर राजदरबार बोलावला गेला आणि पहिल्याच दिवशी दरबारात वीरसिंह बृद्ध मन्त्र्याला म्हणाला—“मन्त्री-महाराज, तुम्हाला माहीतच आहे ■ राज्य ■ वीरमोक्ष्य असते. परंतु गेल्या अनेक वर्षांत क्षांतिपुर राज्याने कधी विधाय-दावा केली नाही. आपले सैनिक घामुळे सुस्तावत चालले आहेत. भासपासची राज्ये जिंकून ती संतोष न मिळवणारा राजा हा ‘राजा’ म्हणवून घेण्यास लायक नसतो ! तेव्हा आता जसं सांगा की पहिल्या प्रथम आपण कोणत्या ■ हल्ला करणे उचित होईल ?” आपल्या मित्रांवर ताव देत देतच वीरसिंहाने हा प्रश्न मंत्र्याला विचारला.

हळून द्वास ओढत, जरासे सोवत मन्त्री म्हणाला—“सेनापति !...एक गोष्ट...”

दुसऱ्याच दिवशी राजपुरोहिताला बोलावून वीरसिंहाने स्वतः राज्याभिषेक करवून घेण्याची इच्छा प्रवर्तित केली. राजपुरोहित यावर म्हणाला—“आपल्या कडोनुसार राजाचा मृत्यु झाला किंवा त्याने निवृत्त होण्याच्या निवाराने राज्यत्याग केला तरच मकीन राजाला राज्याभिषेक केला जातो. विश्वास हा राज्याभिषेक स्वतः राजा किंवा राजपरिवारातील व्यक्तीच्या मर्जीनुसार करावयास हवा. ■ परिस्थितीत महाराज क्षांतिदेव यांच्या अनुज्ञेवाचून आपल्याला राज्याभिषेक कसा करे करावा ?”

पुरोहिताने बोलणे ऐकून वीरसिंह फारच रागावला. त्याने तीक्ष्ण दृष्टीने पुरोहिता-

“तुमचा विचार काहीही असो, पण शेवटचा निर्णय तर माझाच असेच न! तुम्हाला एक गोष्ट लक्षात ठेवणं अत्यंत आवश्यक आहे की अजूनही तुम्ही मला 'महाराज' म्हणून संबोधित करत नाही आहात!” वीरसिंह चिडून म्हणाला.

“मो माता म्हातारा साळो आहे. आपल्या जुन्या सवयी बदलणं इतकं सोपं नाही. आपण परधानाची विलीन तर मो आपल्या मन्त्रीपदावरून मुक्त होऊन जायम म्हणतो.” मन्त्री म्हणाला.

“मन्त्री-पदावरूनच कशाला, मनात मानलं म्हणूनच आयुष्यातून सुट्टा मुक्त करू शकतो मी महामन्त्री तुम्हाला! मोट लक्षात ठेवा, कळलं?” वीरसिंह गरबून बोलला.

मन्त्र्याने मावर कोणताही प्रतिवाद न करता आपल्या हातांची अशी काही हालचाल केली की त्यातून प्रेरित होत होतं - ‘तुम्हाला हवं ते करत नं!’

“बरंय, बाब संधी मी तुला मन्त्री-पदावरून मुक्त करत आहे घेरठणा!” वीरसिंह म्हणाला.

मन्त्र्याने हात जोडून एकदा सनेला प्रणाम केला, आणि तो मुकाट्याने तेवून बाहेर निघून गेला. त्याला आज्ञाना पाहून वीरसिंह कुत्सितपणे हसला अन् त्यावर

त्याचे सर्व अनुयायी असे सो-सो हसले की त्यामुळे सारे सभागृहच दगधगून गेले.

त्याच दिवशी संध्याकाळी रोजच्या प्रमाणे वृद्ध मन्त्री नगरसीमेवरील शिवालय-तून देवदर्शन करून परत येत होता. नुकताच सूर्यास्त होऊन गेला होता आणि चारी बाजूंना अंधाराचे साम्राज्य पसरत होते. दोन्ही बाजूंना हारीने उभ्या असलेल्या रस्त्याने मन्त्री चालत होता. इतक्यात एका भाडाच्या मागून तीन शिपाई ठाड्या मार्गाने त्याच्यासमोर आले. एकाने मन्त्र्याचे हात धरले, दुसऱ्याने त्याच्या तोंडावर हात बाळून धरला; त्याला ओरडताही येईना. तिसरा या बोर्भाना मधत रस्ता दाखवू लागला.

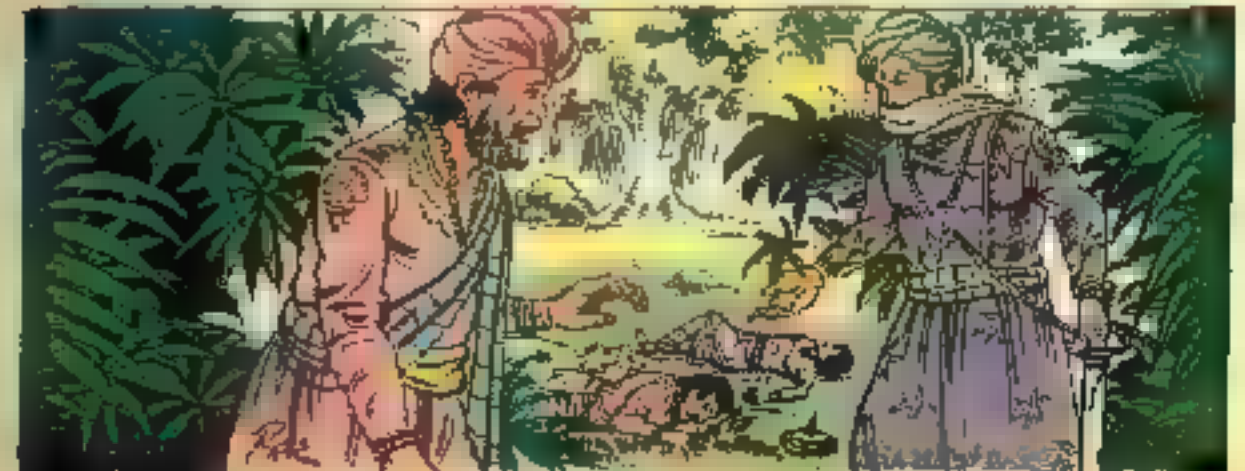
त्याच्या पकडीतून कुटुंबाइतकी ताकद वृद्ध मन्त्र्याच्या सरीरात नव्हती! देवावर भरंबसा ठेवून तो मुकाट्याने नैनील तिकडे राहिला. तिसऱ्या शिपायाची तलवार अचानक नेमकून उठली. मन्त्र्याच्या मानेवर तो बार करणार, इतक्यात त्याच

अणी त्याच्या हातातली तलवार सडवयाने चडून दूरवर एका दगडावर आपटून तिचा खणकन् आवाज झाला! वेदनेने ओरडून त्याने मागे धळून पाहिले! अचानक काय काय घडलं! पहाण्यासाठी बाकी दोन्ही शिपाईही मन्त्र्याला सोडून इकडे-तिकडे पाहू लागले, पण त्यांना जराही सन्धी न मिळता एका मागून एक अशी तिथांचीही डोकी उडवली गेली!

आकाशातून बघून कोसळावे अशा रीतीने तीनही शिपायांचा बघ करणारा बोर मन्त्र्याला म्हणाला—“उद्या सकाळपर्यंत तीन शिपायांचा कुणाला पत्ताही लागणार नाही. रात्रीच हे राज्य सोडून तुम्ही अमृतपुरीला निघून जा.”

“आपण.....” असे म्हणून आणखी काही बोलणाऱ्या वृद्ध मन्त्र्याला मधेच थांबवत तो बोर म्हणाला—“माता काहीच बोलू नका.”

मन्त्र्याला सूचना देऊन दुसऱ्याच अणी बोर अंधारात गडप झाला.

शेजारी

भूषण तसा बांगला श्रीमन्त; पण एक संबरचा कंजूस! एकाद्या धार्मिक कामासाठी गावातले लोक वर्गणी मागायला आले, की तो सरळ उत्तर देई—“धार्मिक काम म्हणून जर मी अशी वर्गणी वर्गते वेळ आगली, तर दिवाळीच निमेष की माझी! शाळा, वेळळ, भजन-पूजन, उत्सव—मसली नाच घेऊन मला छळू नका मुला!”

आपल्या तबऱ्याची दागणूक ■ आवडणारी भूषणाची बायको त्याचं भ्रम मरोवर ओसळून होती; म्हणूनच हे सर्व समोर घडत असूनही ती गप्प बसे.

भूषणाच्या घराबळच रामराव नावाचा खेतकरी रहात असे. त्याने कुठूनसे एक लाख जातीच्या आंब्याचे कलम आणून आपल्या परसदारी लावले होते. हळूहळू वाढत जाऊन आता त्या कलमाला फळं धरू लागली होती. त्या फळांचावत गावने

लोकही निरनिराळी चर्चा करू लागले होते.

डोळ्यांचे पारणे फेवणारी ती देखणी ■ पाहून भूषणाच्या तोंडाला पाणी भुटे! कधी ■ कधी रामराव आपल्याला पोडी फळं वेईक मगा माघेने तो वाट पाहू लागला. पण रामरावने भूषणाचाच काय, पण गावातल्या कोणाचाच जागे दिले नाहीत!

एके दिवशी मध्यरात्रीच्या सुमारास भूषणाचा तेरा वर्षांचा मुलगा गुस्नाच आपल्या घराची मागची नित ओलांडून रामरावच्या परसात गेला आणि बोबे आंबे तोडून घेऊन परत आला. त्याचे ■ कृत्य त्याच्या आईने—लक्ष्मीने—पाहिले.

गुस्नाचला पकडून ती त्याला रागाने म्हणाली—“काय रे, अशी चोरी करतोस काय? लाच नाही वाटत?”

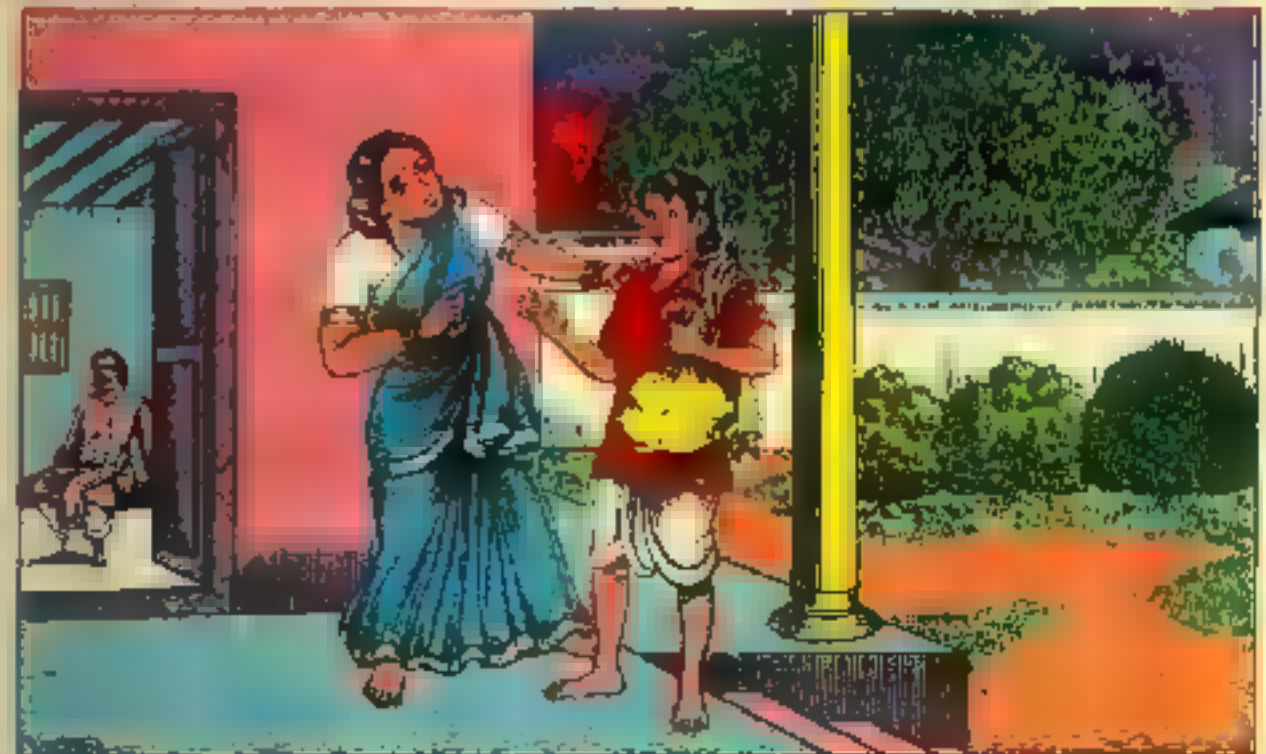
यावर मुलगा म्हणाला—“अग आई, देत नाही? मलाही दिसतच असतं की हे मी यात काय वाईट केले? इतकी सुन्दर फळं ■ कुठेच मिळत नाहीत. रामरावाला आपल्याला एकही फळ कधी जावसं वाटतं नाही. काय कंजूस आहे बेटा! हे फळं मागला आपले बाबासुद्धा किती आसुसले आहेत! त्यांच्यासाठीच आपले मी हे आंबे पळवून!”

शेजारच्या ओलीत बसलेला भूषण ■ लोकाचे ■ बोलणे ऐकत होता. तो मनोमन ■ खूब माला आपल्या मुलावर! ■ लक्ष्मी मात्र आणखीच रागावून गुस्नाचला म्हणाली—“मरे वा! म्हणजे तुला वाटतं की रामराव आपल्या आंब्यापैकी योग्य हिस्सा इतर कुणालाच

तुझे बाबाही कसे लालूच भरल्या डोळ्यांनी त्या आंब्याकडे पहात असतात! तुला ■ वाटतं ना, की जी वस्तु आपल्याकडे खूप असते, तिचा काही भाग दुसऱ्यांना न वाटणं म्हणजे स्वार्थीपणा अन् कंजूसपणा आहे?”

“तुलाही हे सारं फळतं ना? मग माझ्यावर कशाचा रागावतोस?” गुस्नाचने आईला विचारले.

“का ■ माहीत आहे तुला? रामराव-बहुत माघ तू टीका केलीस; पण तुझ्या बाबांचं काय? आपल्या गावात एकाही बांगलीची शाळा किंवा धर्मशाळाही नाही. आपण गरीब तर नाही आहोत ना? बांगले पैसेनालेच आहोत, तरी काय तुझे बाबा

असल्या कामासाठी कधी वर्गणी देऊन करतात?" लक्ष्मीने लोकांना विचारले.

गुरुनाथ यावर काही म्हणणार, इतक्यात भूषणच आपल्या सोलोबाहेर येऊन म्हणाला—"बग, पोर आहे ते! सहान अजून! नवीन प्रकारचे आंबे दिसले म्हणून आणले तोडून चार त्याने! उगीच चोरी-बिरी म्हणून आरोप नको करू त्याच्यावर!"

लक्ष्मी यावर कुत्सितपणे हसत म्हणाली—"कोणाची वस्तु किंवा संपत्ति पिढ्याची म्हणून पळवून आणणं, म्हणजे चोरी नव्हे, तर आणकी काय? आपल्याकडेचे पैसे कोणी लोभाने गरज म्हणूनही पळवले, तर आपण काय म्हणू त्याला?"

उत्तर ऐकून भूषण म्हणाला—"आंबे चोरून आणले म्हणून याला जे बोकल होतोस ते ऐकलंय मी सारं!"

"मा! आता तर थोड्या वेळामुर्ची ही 'चोरी' नव्हेच असं म्हणत होता न? मग आता कधी चोरी झाली नी?" लक्ष्मीने जाबजबाबेने विचारले.

"बग, बगाचे नववहार न आणण्याचा वा पोराच्या मनावर तुझ्या बोलण्याचा काय परिणाम झाला जसेल ते मला नाही माहीत. पण माझ्या डोळ्यात मात्र अंजन घालतंस तू! माझं मन चांगलंच पाकटतंय आता. उद्यापासून दिसतच तुला!" भूषण बोलला.

मग काय! दुसऱ्याच दिवशी भूषण गावच्या प्रमुख माणसांना जाऊन भेटला. अन् लोककल्याणाच्या कामासाठी त्याने काही पैसे त्यांना दिले.

भूषणाच्या वागण्यात सारलल्या फरकामुळे गाववाले फारच खुश झाले त्याच्यावर! रामरावही स्वतः होऊन आपल्या परसातले आंबे घेऊन भूषणकडे गेला अन् ते त्याच्या हाती देत म्हणाला—"भूषण, जपयंत कसातही जालं नव्हतं की आपण सेवारो-माहीत!"

ऐकून भूषणबरोबरच लक्ष्मीही हसू लागली.

दिव्यशक्तीची परीक्षा

वृद्धनिवृत्ती विक्रमादित्य त्या साबाकडे परत गेला, फाम्दीला लटकलेले प्रेत जाली काढून त्याने लांब्यावर टाकले आणि नेहमीप्रमाणे मौन स्वीकारून तो स्वशानाची चालू लागला. तेव्हा प्रेतात रहात असलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"हे राजा, एका देशाचा राजा म्हणून तुम्ही किती कीर्ति पत्तरली आहे आणि तुम्ही कितपत प्रतिष्ठा आहे हे मला मुळीच ठाऊक नाही. राजा हा केवळ घामिक, पराक्रमी किंवा बुद्धिमान असून भागत नाही. या गुणांबरोबर त्याच्याजवळ सूक्ष्म बुद्धि आणि मानसिक संतुलन असणे, हेही अत्यावश्यक आहे. वादरांनी की या गुणांचा अभाव असल्यामुळेच तू असा मध्यरात्रीच्या वेळी या भयानक स्वशानात कुठलसं असाध्य असं काम साधण्यासाठी हिडत आहेस. राजा माघवसेन सारखे काही लोक अशा

वेताळाच्या गोष्टी

पापांची आणि अपराधांची गिऱ्या भोगत असतात, की जे त्यांनी स्वतः कधी केलेलेच नसतात. अन् याच कारण सूक्ष्म बुद्धि आणि मानसिक संतुलनाचा अभाव हेच होय. पाप, भी तुला त्याची गोष्टच सांगतो; तुझे अमही विसरायला मधत होईल तुला।”

वेताळ गोष्ट सांगू लागला—

कोणे एके काळी कोसल देशावर माधवसेन नावाचा राजा राज्य करीत असे. प्रजेला तो स्वतःची अपरधे मानी. त्यामुळे जनतेत अशीच भावना पसरलेली होती की, जनतेच्या हितासाठी शटणान्या राजांच्यात आपल्या राजाची कोणीच बरोबरी करू शकणार नाही, अगदी त्रैलोक्यातही।

एकदा देशात अग्निमित्र नावाच्या एक मान्त्रिकाने आपल्या धुव विद्यांच्या प्रभावाने जनतेला घाबरवून आपला स्वार्थ साधायला सुरुवात केली. आपल्या गुप्त हेरांकडून राजाला अग्निमित्राच्या बत्याचारांची बातमी मिळालीच! राजाने तत्काळ त्याला निरोप पाठवून दरबारात हजर होण्याची सूचना दिली.

दरबारात अग्निमित्राने राजा माधवसेनला मोठ्या वित्याने प्रणाम करून म्हटले—“महाराज, काय आज्ञा मला?”

माधवसेनने सान्त्वणाने त्याला म्हटले—“तू जर माझ हे राज्य सोडून गेलास तर मला आनंद वाटेल।”

“महाराज, मान्त्रिक ज्या देशात रहात असेल देशाची मान इतर नेहमीच उंच राहिल. तेव्हा आपण मला शासवून देण्याचा प्रयत्न का आहात, मी आपणाला विचारू इच्छितो.” अग्निमित्राने राजाला विचारले.

“तुम्ही बुद्धि चावली नाही, स्वार्थी आहेस तू! आपल्या दुष्ट शक्तींच्या जोरावर तू सामान्य प्रजाजनाना त्रास देऊन स्वतः सुख मिळवण्याच्या उद्योगात गक असतोस.” माधवसेनने आरोप ठेवला.

उत्तरादाखल विकटपणे हसत अग्निमित्र राजाला म्हणाला—“महाराज, यात विशेष वाईट काय केलं मी? आपणाला स्वतःबद्दल असं वाटतं का, कि आपण जनतेकडून जो कर वसूल करता, तो जनता मोठ्या आनंदाने आपणाला देते? उलट जनता माझ्याबद्दल कधीच काही तक्रार करीत नाही, तेव्हा मीही एक चांगला माणूसच असलो पाहिजे. आता राहिला स्वार्थाचा प्रस्न, जनतेपेक्षा जास्त वेगवेगळ्या राहून सर्व सुख भोगणारे आपणही स्वार्थीच नव्हे तर काय?”

“सर्व राजे राजवाड्यात रहातात हा एक रिवाज आहे. यात जास्त सुख वनरे काहीच नाही! जर सिद्ध केलंस, की मी एक स्वार्थी व्यक्ति आहे, तर मी नक्कीच राज्य सोडून जाईन.” राजा उत्तरला.

विकट हास्य करत अग्निमित्र माधव म्हणाला—“मला आपल्याची चालायची इच्छा नाही. आपण उगीचच मला राज्य सोडून जाण्याची केलीत. आता मी आपल्या कन्येलाच पळवून नेणार आहे माझ्याबरोबर! काय करायचं असेल ते करून दाखवाच!” असे म्हणून तो तेथून अदृश्य झाला.

बास! जन् त्याच नेळी माधवसेनची एकुलती एक कन्या माधवीलताही

आपल्या अंतःपुरातून एकाएकी नाहीशी झाली!

काय करावे हेच राजा माधवसेनला सुचेल! त्याच्या मन्त्राने त्याला सुचवले—“आपण माधवीलतासाठी योग्य दर सोधण्याच्या विचारात जाहात न? मग ही एक संधीच आपल्या पुढे चालून आलेली आहे. मला वाटतं की, जी वीर पुरुष या मान्त्रिकाचा संहार करून राजकन्येला सोडवून जातील, त्याच्याशीच युवराजीचा विवाह करून देऊन, राज्यही त्याला अर्पण करावे.”

नाइलाज म्हणून राजाने ही सूचना स्वीकारली आणि राज्यात सर्वत्र तशी

दवडीही पिटवण्यात आली. राजकन्या आणि त्याबरोबरच राज्यप्राप्तीच्या विचाराने अनेक युवक पुढे आले.

पण या दरम्यान राजाही काही चुप बसला नाही. अंतःपुरातील तळघरात असणाऱ्या महादेवीच्या मन्दिरात तो गेला अन् त्याने प्रार्थना केली—“माते, मी स्वतः दुष्ट लोकांशी सामर्थ्यपूर्वक सामना करू शकतो. पण दुष्ट शक्तींना तोंड देण्याची शक्ती माझ माझ्यात नाही. मला तूच शक्ती दे माते !”

यावर देवी राजासमोर प्रकट होऊन त्याला म्हणाली “राजा, काही दिवस शक्ती तुझी परीक्षा घेत आहेत. पण काळजी करू नकोस. मी तुला एक सङ्ग देते.

त्याच्या केवळ स्पर्शानेच कोणतीही जबरदस्त शक्ती भस्म होऊन जाईल.” असे बोलून राजाच्या हाती एक सङ्ग देऊन देवी अंतर्धान पावली.

ते सङ्ग म्यानात घालून राजा भुवने ओपून गेला.

या घटनेला एक सडका आणि एक दिवस एका अपूर्व तेजस्वी अशा युवकासह माधवीलता राजवाड्यात परतली.

माधवसेनला वाकून प्रणाम करत तो म्हणाला—“मी अग्निमित्राचा वध करून माधवीलतेची सुटका करून तिला घेऊन आलो आहे. माझं आहे अग्निसेन. माझ्या पूर्वजांनी विदेह राज्यावर

राज्य केलं होतं, अशं मानलं जातं.” त्याने आपली ओळखही राजाला सांगितली.

यावर माधवसेनने क्षटकन आपले सङ्ग म्यानातून सेचले व अग्निसेनवर त्याने बार केला. राजाचा हा विचित्र व्यवहार पाहून सर्व सभासद व माधवीलता या सर्वांना फारच आश्चर्य वाटले. अग्निसेनवर त्या प्रहाराचा काहीच परिणाम झाला नाही. हसतहसत अविचल उभाच होता.

माधवसेन ताबडतोब तेथून निघून गेला. नन्तर अग्निसेन व माधवीलता यांचा विवाह पार पडला.

विवाहानन्तर अग्निसेनला राज्याभिषेक करण्यात आला. त्यावेळी अग्निसेनचे अश्वानक अग्निमित्राच्या रूपात रूपान्तर

झाले. मन्दस्मित करीत तो म्हणाला—

“महाराज, युवराजीशी विवाह करायची माझी इच्छा होती, आणि येथील राजा बनायचंही माझं स्वप्न होतं. आपल्या या दोन इच्छा पूर्ण करण्यासाठी मी आपल्या सर्व शक्ति उपयोगात आणल्या. सर्वात माघी, मी माधवीलतेचं अपहरण केलं अन् नन्तर मीच तिला आपल्या हाती सोपवलं.”

विचारं माधवसेन थोडा वेळ गप्प राहिला अन् मग म्हणाला—“अग्निसेन, तू एक सामान्य क्षत्रिय तरुण आहेस, माझी परीक्षा घेण्यासाठी काही दिवस शक्तींनी तुझा उपयोग करून घेतला आहे. धाता मान्त्रिकाच्या रूपाने कोणाला भिती दाखवू नकोस. कोसल देशाचा राजा

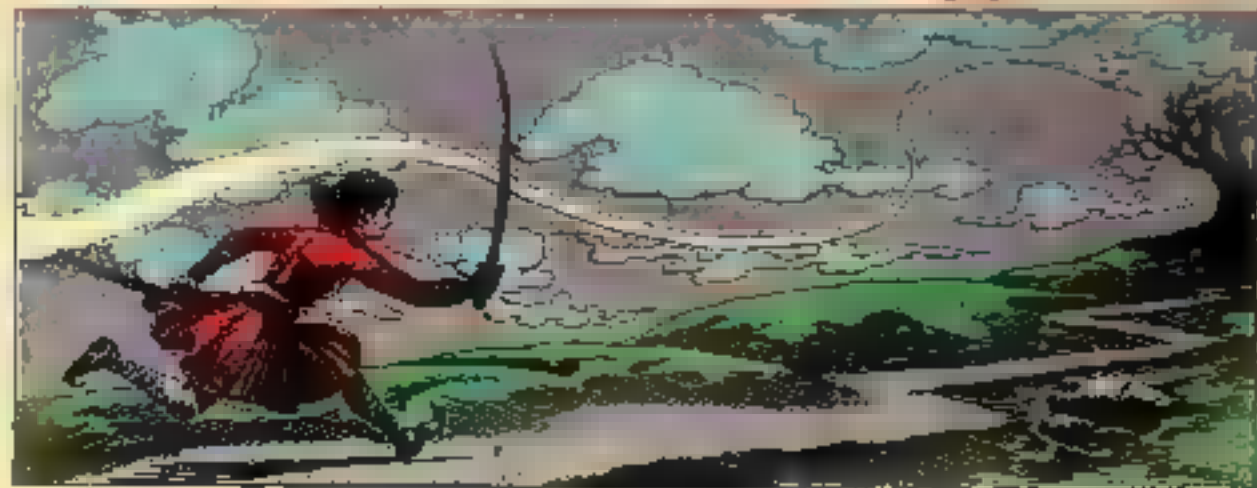
म्हणून न्यायाने राज्य कर. आपल्या पापांच्या परिहारार्थं मी काही दिवस वनात राहून तपस्या करू इच्छितो. थोड्या दिवसांनी मी परत येईन.” असे म्हणून राजा माधवसेन तिथून निघून गेला. राजा गेल्यावर अग्नि-मित्राचे पुन्हा अग्निसेनात रूपान्तर झाले.

ही गोष्ट सांगून संपल्यावर वेताळ म्हणाला—“राजा, आपण पाप केलं आहे हे माधवसेनचं म्हणणं अर्थहीन नव्हे का? जे पाप केलं नाही, त्याच्यासाठी वनात जायची गरज काय? त्याने प्रेम केलं आणि प्रजेला एक चांगला राजाही दिला. शतकं सगळं करूनही, मी पाप केलंय म्हणणं, त्याची बुद्धिहीनता आणि मान-सिक संतुलनाचा अभावच दर्शवत नाही का? नाक्या प्रकृतीचे उत्तर माहीत असूनही तुं विचं नाहीस तर तुझं भस्तक फुटून त्याचे तुकडे तुकडे होऊन पडतील.”

विक्रमादित्य उत्तरला—“मी पाप केलंय या माधवसेनच्या म्हणण्याचा अर्थ तू सांगत असलेल्या दुष्टीने बरोबर नव्हे. त्याने पाप

केलंय ही गोष्ट खरीच आहे. राज्य म्हणजे काही त्याची वैयक्तिक संपत्ति नव्हे! तो त्याची केवळ जबाबदारी आहे. समर्थ हातातच ते सोपवणं केव्हाही योग्य! कोंबा कुट्ट किंवा असमर्थ व्यक्तीच्या हाती ते गेलं तर जनतेला अनेक अडचणींना तोंड द्यावं लागेल—या सर्व बाबींचा विचार न करताच माधवसेनने फक्त कन्या-प्रेमासुराचे दबंगी पिटवली की—’जो कोणो आपल्या मुलीला सोडवून बाकील त्याला राज्य मिळेल!’ हे माधवसेनचे पहिले अद्भुत ळग देऊन कुलदेवीने सूचना दिली होती, की काही विचित्र शक्ति त्याची परीक्षा घेत आहेत. तरीही त्याने या सूचनेची उपेक्षा करून अग्नि-सेनवर ळगप्रहार केला. हे त्याचे दुसरे पाप! सर्व जाणूनच माधवसेनने तपस्व-साठी वनात जाण्याचे ठरवले.”

अशा प्रकारे निवेदन संपताच वेताळ त्या प्रेतासह अवृश्य होऊन भावावर जाऊन बसला. (कल्पित)

जांभोजी पुरवणी-१५

ज्ञानाचा खजिना

तो कोण?

पूर्वी समुद्राच्या किनाऱ्यावर बुर पर्वत उभा पसरलेला आहे. जवळपास एकाच छोटं गाव ही नाही. एक राजा आपल्या अंगरक्षकांसह थोड्यावर बसून स्पेट करित आहे. राजाच्या थोड्याच्या सुराखा एकदम एक टणक वस्तु लागली आणि तेथून अग्नि-ज्वाला निघाली. रेतीतून आग कधी निघू शकेल? राजाने जिज्ञासेने आपल्या अंगरक्षकांना तिचे सोदायला सांगितलं. ते होतं एका मंदिराचं शिखर!

राजाने लगेच प्रदेशातील मजुरांना बोलावून खोदकाम सुरू केले. अनेक दिवस खोदकाम झाल्यावर तेथे एका विशाल मंदिराचा थोडो कागळा. फार प्राचीन काळी बांधलेले पण कालाच्या उदरात गडप झालेले एक विशाल मंदिर अशा रीतीने पुनः उजेडात आले.

या घटनेत बर्जिलेल्या देवळाचा खोब लावणारा राजा कोण? या मंदिराचे नाव काय?

[पान ३६ पहा]

तुम्हाला माहीत आहे?

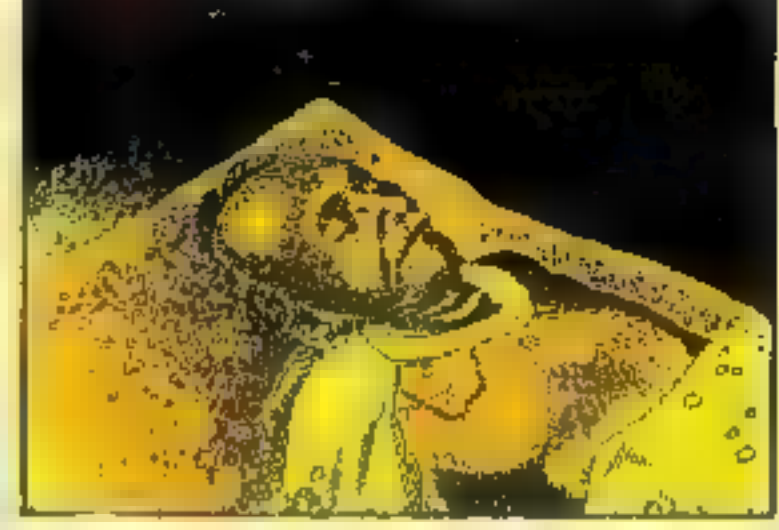
१. एक मोठार हातमी की सेनारची पुढरी धीनार ही हासले. हातपाच्या सीनारी कोठे जाहेत?
२. 'बरोबरचं त्वर' म्हणून बसलेचं भारतातील भगद कोणतं?
३. बंगालची काकी नि अरबस्तानाचा सायर यांच्या मध्ये असलेल्या काकीचं नाव काय?
४. का काढीत असलेलं प्रसिद्ध बेट कोणतं?
५. मंदिरासाठी हे बेट प्रसिद्ध आहे ते मंदिर कोणतं?
६. या मंदिराचे वैशिष्ट्य कोणते?

[पान ३६ पहा]

देशाची फाळणी म्हणून हिंदू मुस्लिम
लोगने धरला आणि 'प्रत्यक्ष आंदोलन'
सुरू केले. त्यांनी हिंदूधर आक्रमण केले,
तेव्हा हिंदूंनी त्याचा प्रतिकार केला.
देशात सर्वश्रम आणि विरोधतः पंचायत
संगणक मध्ये सांप्रदायिक दंगे घाले.

स्वातंत्र्या बरोबर आपल्या राष्ट्रापुढे
अनेक समस्या उभ्या राहिल्या. ३०
जानेवारी, १९४८ रोजी आपल्या
महात्मा गांधींचा श्रम करण्यात आला.
मारी जनता राष्ट्रपित्यासाठी
पं. नेहरुंना तर आपल्या
तरात देशाच्या उद्वेगन भविष्या-
माठी आणि कर्तव्य-पालनार्थ ते कार्य-
प्रवृत्त झाले.

मोबडी निवडपायास्तम कापिलेला देशाची
फाळणी मान्य झाली लागली. पं.
जवाहरलालजींनी ३ ऑक्टोबर १९४७ रोजी
आपल्याबाणी वक्तव्य केले. सर्व
जमलेला आपला निर्णय मेकबला. दोन्ही
धर्माच्या माध्यो अनुयायांना हा निर्णय
देऊन दुःख झाले. देशाच्या फाळणीची
योजना तयार करण्यात आली.

आपण स्वतंत्र राज्य बनून राहिले मशी
काही संस्थात्मकानी आपले माहिती.
काहीनी प्रत्यक्ष संघर्ष करण्याचा श्राव
घातला. हिंदूभावा संस्थान स्वतंत्र
भारतात मिळीन व्हाय अशी आपली
करणाच्या आपल्या लोकांवर
संस्थानाचे समर्थन करणाऱ्या दहा-
पाराने अनन्य अत्याचार केले.

१५ ऑगस्ट, १९४७ रोजी आपल्या
देशाला स्वातंत्र्य मिळाले. पं. नेहरु
देशाचे पहिले प्रधान मंत्री बनले. सर्व
जमलेले नव-भारताच्या निमित्तीत श्रम
ने साहा करावे असे त्यांनी लोकांवर
आवाहन केले.

काश्मीरचे राज्यकर्ते महाराजा हरिश्चंद्र
मांनी घोषित केले की त्यांचे संस्थान
स्वतंत्र राहिले विलीन होण्यास तयार
आहे. आपल्या विरोध करण्यासाठी
पाकिस्तानने बनेक मोकांवा आपले.
आपली ताकत बाख्तिव्यासाठी त्यांनी
झीनवर धर चाल केली. पण भारतीय
सेनेने त्यांना पळवून आले.

महा प्रकाशे अनेक समस्यांना तोंड देत
पं. नेहरूंनी आपल्या देशात व संपूर्ण
विस्तृत जाति स्थापन करण्याचा
आटीकाट प्रयत्न केला. १९५४ मध्ये
चीनने आपला सगळा चाऊ-पेन-वाई
मार्गाला घेऊन देण्यासाठी आले.
सातिपुर्वक सहजीवन जगण्यासाठी
सहायक होईल अशा 'गंजर्शन'
करारा वर त्या वेळी गंजिजीनी
संमति-दणक स्वाक्षरी केला.

तरी पण सन १९६२ मध्ये चीनने
'पंचशील' सिद्धांत घुड्यावून लावून
भारतावर आपला केला. भारतीय सेनेने
मोठ्या शीर्षाने आपला देशाच्या
सीमेचे संरक्षण केले. चीनचे सैन्य परत
गेले असे, पण त्यांच्या या व्यवहाराचे
पंडितजींना फार आश्चर्य वाटले.

पं. जवाहरलालजींनी १७ वर्षे भारताचे
प्रधान-मंत्री पद संभालले. देशाची
प्रगति आणि विश्व-जातिसाठी
पंडितजींनी के प्रयत्न केले, त्यामुळे ते
या शतकातील महान् राजनैतिक
महंन प्रसिद्ध झाले. आपल्या अंतिम
दणायर्षत वेळ नि जगतेश्या कल्याणा-
साठी परिश्रम करणारे कामचे प्रिय
नेता २७ मे, १९६४ रोजी मरण
अमर झाले.

स्वयंवर

मालव देशचा राजा माधववर्मा म्हणतारा
आणि त्याला एकाच काळजीने
बेरसे की, आपल्यामागून
राज्य कोणा माणसाच्या ताब्यात
जाऊन. त्याला कोणी मुलगा नव्हता.
एकुलतो एक मुलगी मात्र होती-रत्नमाला.

रत्नमाला मोठी लावण्यावती व बुद्धि-
मानही होती. राज्य-शासन करण्याची
शक्ती, सामर्थ्य अन् मात्र तिच्यात
नव्हती.

माधववर्माने आपली ही समस्या मन्त्री
सुगुणपारुषुडे मांडली व विचारला.
बाबर मन्त्र्याने दिला-"महा-
राज, बाबतीत आपण मुळिक चिन्ता
करू नये. सर्व प्रकारच्या विद्या आणि
सजिबोचित विज्ञानांमधेही प्राविण्य मिळवलेले
पुष्कळसे तरुण आपल्या राज्यात आहेत.
आपण बुवराज्याच्या स्वयंवरची घोषणा

करावी. त्यात भाग घेऊन सर्वात योग्य
ठरणाऱ्या तरुणाशी रत्नमालेचा विवाह
करून. तोच पुढक सर्व प्रकारच्या
संकटापासून राज्याचे रक्षण करू शकेल
आणि समर्थपणे राज्यकारभारही चालवू
शकेल."

मन्त्र्याचा हा सल्ला राजाला फार
आणि रत्नमालेची संमति घेऊन
त्या अर्धावी पक्कीही राज्यात पिटवली
गेली.

स्वयंवरासाठी आलेल्या तरुणात शास्त्र
सजिबोचित विज्ञानांमधे निरनिराळ्या
चढाजोडी जागोजित केल्या गेल्या. त्यात
धनवर्मा नावान्या एका तरुणाने सर्व
विषयांत इतर सर्वांना पराजित केले.

त्याने अभिनन्दन करीत राजा माधव-
वर्मा त्याला म्हणाला-"तू माझा भववी
बाबई आहेस. हेही सिद्ध झाले आहे की

तुच या देशाचा भावी राजा आहेस. माझ्या कन्येशी विवाह करून देऊन तुला राज्याभिषेक करण्यापूर्वी तुला आपली एक मुख्य कामगिरी पूर्ण करावी लागेल."

"आज्ञा असावी महाराज! कोणती ती कामगिरी?" जयवर्माने उत्सुकतेने विचारले.

"उघसेन नावाचा एक डाकू उत्तरेकडील जंगलात धुमाकूळ मांडून घसला आहे. त्याचा पाडाव करण्याची जबाबदारी तुझी. बरोबर सैन्य घेऊन जा."

घोशा वेळ विचार करून जयवर्माने म्हणाला—"महाराज, सैनिक बरोबर घेऊन जाऊन हे काम साधता येणार नाही. ते आलेले पहाताच उघसेन आपल्या टोळीसह

जंगलाच्या दुसऱ्या एकाचा भागात पळून जाईल. तेव्हा मी एकटाच या कामगिरीवर इच्छितो."

यानंतर जयवर्माने एकटाच जंगलात गेला आणि त्याने त्या प्रदेशातल्या रहिवाश्यांकडे उघसेनबद्दल चौकशी मुरू केली. उघसेनच्या टोळीतील लोकांना लवकरच ही गोष्ट कळली व ते जयवर्माने आपल्या नेत्याकडे घेऊन गेले.

उघसेनला आपला परिचय देऊन जयवर्माने त्याला म्हणाला—"मी या राजवाड्यात सर्व बोरांना पराभूत केले आहे. आता राजा सुवराणीशी माझा विवाह करून देऊन राज्य हाती सोपवणार आहे. तू जर इन्ड्रमुडात मला हरवलेस तर हे

राज्य आणि राजकन्याही तुला मिळेल. बोल, माहे कवस?"

ही बातमी ऐकून उघसेन फारच आनंदित झाला. त्याने ताबडतोब आपली तलवार घ्यानावाहेर सेचली. त्यावेळी दोघात जे युद्ध झाले, त्यात उघसेनने जयवर्मानेला अगदी सहजपणे हरवले. या नंतर तो स्वतः राजधानीत जाऊन राजा माधववर्मानेला भेटून म्हणाला—"महाराज, राजकुमारीच्या स्वयंवरासाठी ठेवलेल्या चढाओढीत सर्वात हरवणाऱ्या जयवर्मानेला इन्ड्रमुडात मी पराजय केला आहे. तेव्हा आपल्या बचताप्रमाणे युवराजाचा माझ्याशी विवाह करून देऊन आपले राज्य स्वाधीन करावे.

विचित्र घटनेमुळे राजा फार आश्चर्यचकित झाला. त्याच वेळी तेथे प्रवेश करत जयवर्माने म्हणाला—"महाराज, हा उघसेन म्हणतोय की त्याने माझा पराभव केला आहे. पण माझा पराभव करताना आपल्यापैकी कोणीही पाहिलेले नाही न? तेव्हा एकदा दरबार बोलवून सर्वांसमक्ष आम्हा दोघात चढाओढ ठेवा."

त्यावेळी दोघात जयवर्माने त्या डाकूच्या नेत्याचा अगदी सहजपणे पराभव केला अन् त्याच्या गळ्यावर आपली तलवार टाकून त्याने आज्ञा दिली—"एक, माझबदेशाचा भावी राजा म्हणून मी तुला आज्ञा देत आहे की तू ताबडतोब आपल्या टोळीसह

आपचे राज्य सोडून अन्यत्र निघून जावेस."

प्राणभयाने माबरून उघडून बोम्ही हात जोडून म्हणाला—"होय. मी आपल्या आज्ञेचं अकर पालन करीन. आजच मी आपला प्रदेश सोडून निघून जाईन. मी आपणाला विलेले हे वचन नक्की पाळीन." इतके बोलून नेता उघडून तेथून निघून गेला.

■ घटनेमुळे राजा मांभवर्मा अतिशय प्रसन्न झाला. त्याने जवळपास रत्नमालेचा जयवर्माशी विवाह करून दिला अन् 'मालवराजा' म्हणून त्याला राज्याभिषेकही केला. यानंतर एके दिवशी मांभवर्माने जयवर्माला विचारले—"जयवर्मा, तू जेव्हा उघडूनच्या शोधासाठी एकटाच बाहेर पडलास, तेव्हा तुझ्या रक्षणासाठी म्हणून मी काही गुप्त हेर तुझ्या मागे पाडवले होते. तेथे तू उघडलेकडून हरलास, पण मग राजसभेसमोर काही अनातथ त्याच्या पराभवही केलास. ■ कसे काय शक्य झालं नरं?"

जयवर्मा हसून राजाला—"न्याय-निकाट्या वाचूनच जेव्हा एकादी स्पर्धा घडून येते तेव्हा ती अगदीच अचंहीन असते, म्हणूनच जंगलात डाकुंच्या त्या नेत्याला हरवायचा मी प्रयत्नच केला नाही. हे पहिले कारण झाले."

"मग दुसरे कारण ■ नरं?" मांभवर्माने विचारले.

"मी त्याचा ■ पराभव केला असता, तर उघडून स्वतः आपल्यासमोर कधीच हजर झाला नसता. राज्याच्या अन्य एकाद्या भागात ■ तेथेही त्याने लुटालुट सुरू केली असती. याच विचाराने राज्य व राजकुमारीची कालूच दाखवून त्याला इथे उपस्थित होण्याची संधी मी दिली." जयवर्मा उत्तरला.

■ उत्तर ऐकून जयवर्माचा आनन्द द्विगुणित झाला. ■ लक्षात आले की—आपला जावई केवळ विद्वान व पराक्रमीच नव्हे, तर अत्यंत विवेकशाली आहे.

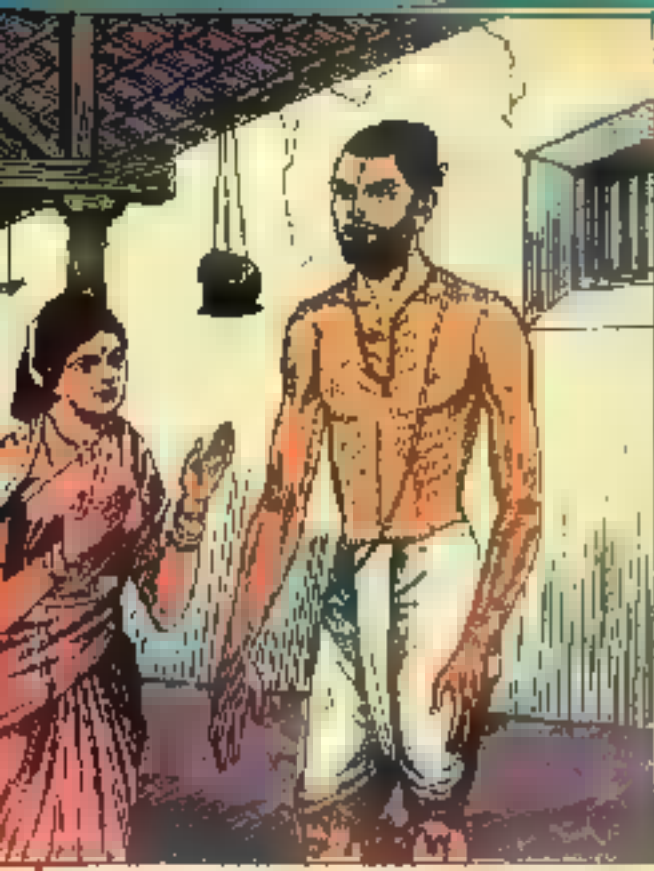
श्रीकृष्णायनार

शिबुपाताचा एक सात्व नावाचा मित्र होता. श्रीकृष्णाने जेव्हा रुक्मिणीला उचलून आणले, त्यावेळी अनेक योद्ध्या-बरोबर सात्वचा ही पराभव झालेला होता. म्हणून रागाच्या मर्यात त्याने प्रतिज्ञा केली होती—"जगातील सर्व यादवांचा मी सर्वनाश करीन!" आपली ही प्रतिज्ञा पूर्ण करण्यासाठी त्याने शिवाची उपासना केली. जेव्हा शिवजी प्रत्यक्ष उपस्थित झाले, तेव्हा सात्वने ■ एक अपूर्व विमान मागितले. शिवाने विष्णू-कर्म्याला एक अद्भुत विमान बनवून सात्वला देण्याचा आदेश दिला. विष्णू-कर्म्याने सीध नावाचे एक लोखंडाचे मजबूत काळे विमान बनवून ते सात्वला दिले. या

विमानात बसून सात्वने द्वारके वर हल्ला केला. त्याच्या सैन्याने द्वारकेला चारी बाजूंनी वेढले.

सात्वने विमानातून वगड, झाडे मिळून-शस्त्र फेंकून एकाच हलकल्लोळ माजवला. त्याची सेना दारुकेतील इमारती ■ उघडाने पांघा ध्वंस करू लागली. हा सर्व प्रकार पाहून यादवांच्या सैन्याने प्रद्युम्नाच्या नेतृत्वाखाली सात्व वर आक्रमण केले. सात्व आणि यादव यांच्या सैन्यात सत्तावीस दिवस भयंकर युद्ध झाले. शेवटी श्रीकृष्णांनी आपल्या सुदर्शन-चक्राने सात्वचा वध केला.

श्रीकृष्णाचा सुदामा नावाचा एक बालमित्र होता. बालपणी दोघांनी एकाच

गुरुजवळ राहून विद्या संशोधन केलेली होती. सुदामा जग्न कवून गुरुस्वापरमी होता. पण त्याच्या घरात अठरा-बिंदूचे दारिद्र्य नांदत होते. सुदामा पेक्षा त्याच्या बायकोला दारिद्र्याचे दुःख अधिक सतावत असे. म्हणून एक दिवशी ती मधल्याला म्हणाली—“श्रीकृष्ण तर तुमचे चांगले मित्र आहेत न? ते ब्राह्मणांना अपार देतात असं ऐकलं आहे मी! जे त्यांना शरण आतात, त्यांना साह्य करतात म्हणे. तुम्ही तर त्यांचे बाल-मित्र! शिवाय दारिद्र्य आपल्या पाचवीला पुजलेले। परिस्थितीत ते काय तुम्हाला करणार नाहीत?”

सुदामाच्या मनात ही मदत भागण्याच्या मिष्टाने श्रीकृष्णाचे एकदा दर्शन करायची तीव्र इच्छा होती. श्रीकृष्णाची भेट काही व्यर्थ जाणार नाही त्याला पक्का विस्वास होता. सुदामा बायकोला म्हणाला—“अव, मी श्रीकृष्णाला भेटायला मग्न जाईन. पण हात इतकीत जावं नरं दिसेल का? भेटी नरोबर काही तरी पेंऊन जावं सोय्य नाही का? बापत्या घरात आहे काय देखासारखं?”

सुदामाची बायको शेजार-पाजारच्या बरी जाऊन पोडे पोडे पेंऊन जाली. एका छोट्या फडक्यात पुरचुंडी बांधली नि नवऱ्याच्या हाती दिली. पोह्याची पुरचुंडी पेंऊन सुदामा बराबाहेर पडला आणि द्वारकेला पोचला. श्रीकृष्णाच्या निवास-स्थानाचा शोध घेत इकडे-तिकडे बटक लागला.

श्रीकृष्णांमदी सुदामाला दुकून पाहिले आणि ते स्वतः तडून बाहेर आले, जेमाने त्याला आसिंगन दिले आणि आपल्या महालात पेंऊन आऊन पलंगावर बापत्या शेजारी बसवले. श्रीकृष्णांनी सुदामाचे घुतले आणि ते पाणी पोडे बापत्या डोक्यावर शिंपवले. आणि सुदामाच्या शरीरा वर चन्दन लावले, बळ्यांत पुष्प-माला घालून त्याचा उत्तम सत्कार केला.

सुदामाला नवी वस्त्रे दिली. सुदामा बरील श्रीकृष्णाचे हे प्रेम पाहून रुक्मिणी ही त्याच्यावर बारी डाळू लागली. तिचे हजर असलेल्या सर्व लोकांना ही हे पाहून मोठे आश्चर्य वाटले.

सर्व प्रारंभिक आदरातिथ्य संपल्यावर श्रीकृष्ण नि सुदामा गुरुकुलातील आपल्या बालपणच्या जाडवणी स्मरून आपापसात मप्पा मारू लागले.

एकदा गुरुजालीने त्यांना समिधा गोळा करण्यासाठी होतं. दोघे जण एका विशाल पोचले. एवढ्यांत भयंकर मुरू झालं नि मुसळधार आला. जाकासात विद्या कडकड लागल्या. मेघांची गर्जना मुरू झाली. ही अंधार पडण्याची वेळ होती. दोघे ही निव भिजले. खडकाळ प्रदेशात सरता दिसेनासा झाला. दोघे एकमेकांचा हात धरून रात्र भर जंगलात हिंडत राहिले. दुसऱ्या दिवसाची झाली. आपले शिष्य जंगलात कुठे तरी धाट चुकल्याचे जेव्हा मुरू सांशोपनींना समजले, तेव्हा ते त्यांना शोधण्यासाठी निघाले. भेट झाल्यावर त्यांनी अवस्था पाहून सांशोपनींना अतिजय दुःख झालं. म्हणाले—“तुम्ही दोघांनी माझ्यासाठी केवढे परिश्रम केलेत! तुमची भक्ति पाहून मला अतिशय

आनंद झाला. तुमच्या सर्व मनोकामना अवश्य पूर्ण होतील. तुम्ही माझ्यासाठी केवढे केलेत त्याहून अधिक कोण शिष्य गुरुसाठी काही करू शकेल?” असं म्हणून त्यांनी अंतःकरणपूर्वक शिष्यांना आशीर्वाद दिले. ही सर्व घटना स्मरून श्रीकृष्णांनी सुदामाला विचारले—“तुला हे आठवतंय?”

सुदामा म्हणाला—“गुरुकुलातील आपल्या सारखा मित्र असताना माझी कोणती इच्छा पूर्ण होणार नाही?”

श्रीकृष्ण मंद-स्मित करीत म्हणाले—“वर, आता हे तर सांग माझ्यासाठी धरून काय आणलं आहेस?”

सुदामा धमळ बाबरला. आपण आणलेले पोहे श्रीकृष्णाला घायला लाज वाटली. यावर श्रीकृष्णाने जबरदस्तीने सुदामाच्या हातातील पुरचुंडी आपल्या हाती घेत विचारलं—“काय आहे या पुरचुंडीत?” आणि त्यांनी लगेच पुरचुंडी उघडली सुद्धा! म्हणाले—“वा! पोहे आहेत? आपल्याला पोहे फार आवडतात बुवा!” असे म्हणत श्रीकृष्णाने मूठ तर पोहे खाऊले आणि आणखी एका मुठीत पोहे घेतले.

हकिमणीने श्रीकृष्णाचा हात धरीत म्हटलं—“पुरे, खाऊलेत तेवढे पुरे झाले!”

त्या दिवशी रात्री सुदामाने श्रीकृष्णा-क्याच महालात मुक्काम केला. स्नान व भोजन करून छान शोष घेतली. सरोवरीन आपण स्वर्गात असल्याचा त्याला आळा.

दुसऱ्या दिवशी सुदामा जेव्हा घरी जायला निघाला तेव्हा श्रीकृष्ण थोडं अंतर त्याच्या बरोबर चालत आले आणि त्याला रवाना केले. पण श्रीकृष्णाने सुदामाला घन-अलंकार वगैरे काही दिलं नाही. सुदामा मनातल्या मनात विचारला—“लागला—” श्रीकृष्ण तर महाराजा आहेत, मी त्यांचा कंगाल मित्र! साहाय्य म्हणून त्यांनी आदरपूर्वक आलिंगन दिलं. आपल्या चाकट्या भावाप्रमाणे ते माझ्याशी वागले. आपल्या लष्मे वर त्यांनी मला खेजारी बसवून घेतले. त्यांच्या पत्नीने आपल्या हाताने माझ्यावर चोरी दाखली. मला घन न देण्यात कदाचित त्यांचा असा विचार असावा की जवळपास मुळीच गर्व होऊ नये!”

पण सुदामा जेव्हा आपल्या नावी पोचला, तेव्हा तेथील दृश्य पाहून आश्चर्यचकित झाला. राजवाड्यासारखी सुंदर इमारत आपल्या समोर दिसली. सुरेख उद्याने ति दिवले. सरोवरांत कमळाच्या जातीची विविध फुले फुललेली

होती. हंस जल-विहार करीत होते. अनेक सेवक व सेविका आपापल्या कामात मग्न होत्या.

“हे कोणाचं घर असेल बरं? माझं दिसत नाही? मग हे इथं कोठून आलं?” विस्मयपूर्वक सुदामा काही विचार करीत असता अनेक सुंदर स्त्रिया पुरुष मंगल-वाद्य वाजवीत त्याला घेऊन जाण्यासाठी आले. त्यांनी सुदामाचे स्वागत केले आणि थग ते त्याला महालात घेऊन गेले.

सुदामाची बायको लक्ष्मी सारखी दिसत होती. तबऱ्याला घेताना पाहताच ती सामोरी आली आणि मानन्दापत्नी इवडबळेच्या डोळ्यांनी तिने पतीला केला ति मनोमन आलिंगन दिलं.

हा सगळा वाट पाहून सुदामा आपल्या मनात विचार करू लागला—“श्रीकृष्णांचे प्रत्यक्ष दर्शन घडल्यावरच मला हे सर्व ऐश्वर्य प्राप्त झालेलं आहे. काशिवाय दुसरं काही कारण दिसत नाही. मित्र मसावा तर मसा! मी त्यांना कुच्छ भेट दिली, केवढ्या प्रेमाने त्यांनी तिचा स्वीकार केला! आणि माला मसा एवढं ऐश्वर्य दिलं, एक छोटीशी भेट म्हणून!”

यानंतर सुदामा सर्व प्रकारच्या वैभवाचा उपभोग घेत आपली पत्नी व मुली-बाळांसह सुखाने जीवन जगू लागला.

एकदा संप्राप्त सूर्य-प्रहण झाले. सर्व यादवांनी द्वारकेच्या संरक्षणाची जबाबदारी अनिरुद्धावर सोपवली आणि ते कुक्षेत्राच्या

भाले. तेथे श्रीकृष्ण आपल्या सर्व माते-
वार्धकांना भेटले. नंद आणि यशोदा तेथे
आली. भीष्म, द्रोण, धृतराष्ट्र, संजय,
विदुर, कृपाचार्य, दुर्योधन इत्यादी सह
गांधारी, पांडव व त्यांच्या बायका सर्व
वीर्य कालावधी नंतर तेथे भेटले. सर्वांनी
परस्पर गप्पा-गोष्टी केल्या.

पांडवांची पत्नी द्रौपदी हिने श्रीकृष्णाच्या
बाठ बायकांना विचारले—“तुम्हा सर्वांना
श्रीकृष्णाशी विवाह कसा झाला ती हकिगत
सांगाल ?”

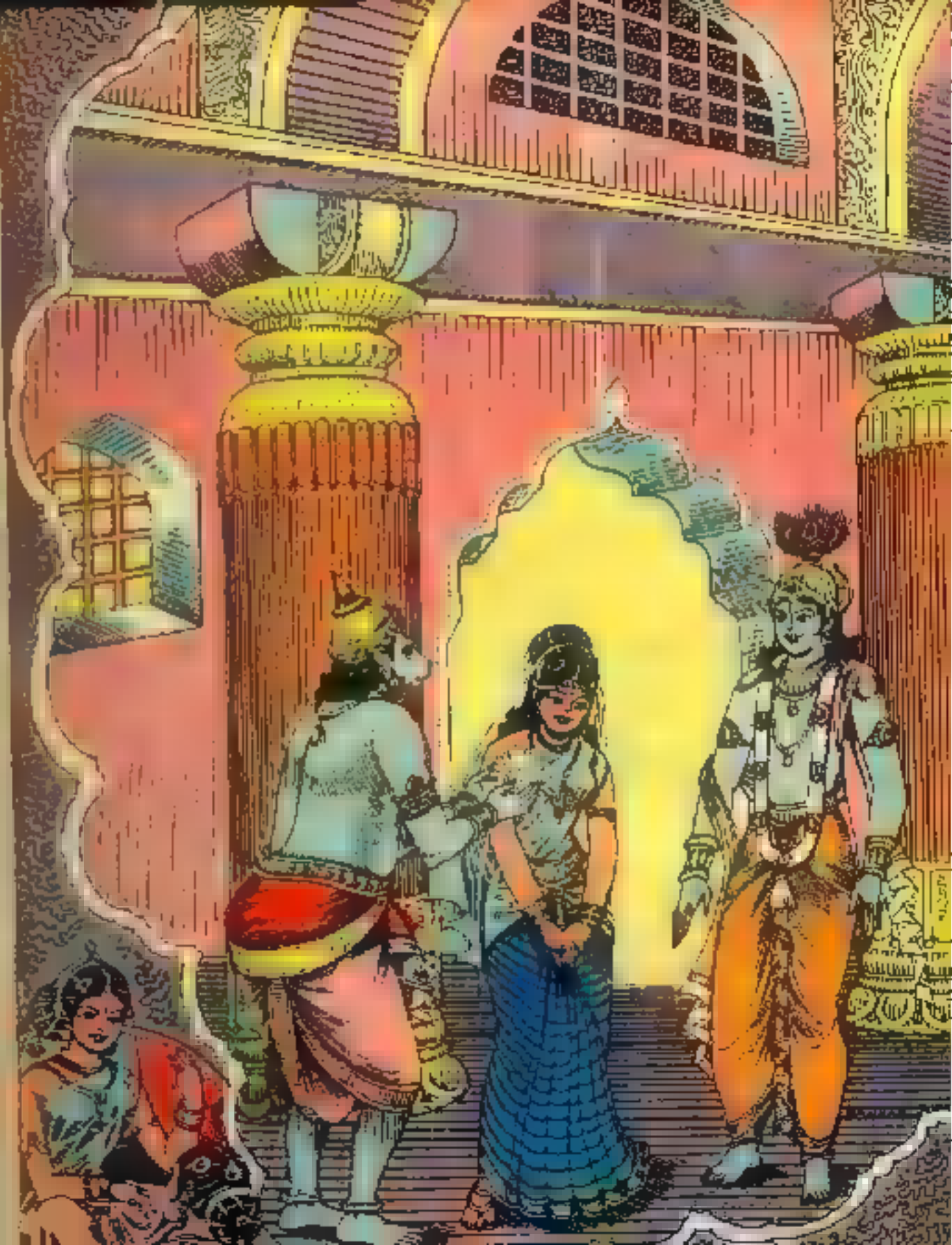
रुक्मिणीने आपल्या सग्याचे वृत्त
सांगितले—“शिशुपालाशी विवाह
करण्याचा जरासंध इत्यादींनी निश्चय

केला होता, पण श्रीकृष्णांनी बेऊन सर्वांचा
पराभव केला आणि मला घेऊन गेले.”

“माझे वडील सत्राजित यांनी दुसऱ्या
कोणाशी तरी माझा विवाह करण्याचा
संकल्प केला होता, पण हरम्यानच्या
कालात माझे काका दिवंगत झाले. माझ्या
वडिलांनी वस्ती अफवा पसरवली की हे
काम श्रीकृष्णांचे आहे. ही सोटी
सिद्ध करण्यासाठी श्रीकृष्ण निघाले आणि
माझ्या आज्ञेवर आज्ञा करणाऱ्या
सिंहाच्या त्यांनी वच केला. स्वयंवरक सणि
प्राप्त करून नंतर बाबनानाचा पराभव
केला, आणि स्वयंवरक सणि वडि-
लांना बाणून दिला. आणि नंतर त्यांनी
माझ्याशी विवाह केला.” सत्यभामेने आपली
गोष्ट ऐकवली.

“जायवान माझे वडील. पंचवीस
दिवस श्रीकृष्णासह लढाई केल्यावर त्यांना
समजले की त्या युगातील रामचन्द्रांनीच
आता श्रीकृष्णाच्या रूपात जन्म घेतलेला
आहे. मग ते त्यांना सरण गेले आणि माझं
सारंकुत कन्यादान केले. श्रीकृष्णाचं आणि
माझं लग्न झालं.” जायवतीने आपली
विवाह-कथा सांगितली.

कालिदी म्हणाली—“श्रीकृष्णांना जेव्हा
समजले की मी त्यांच्या प्राप्ती साठी तपस्या
केलेली आहे. तेव्हा ते मर्कनाला घेऊन

आले व त्यांनी माझ्याशी विवाह केला."

"माझ्या स्वयंवराचे वेळी अनेक राजे आले होते. श्रीकृष्णांनी सर्वांना पराजित केले आणि माझ्याशी विवाह केला!" अत्राने आपल्या कमराची गोष्ट ऐकवली. नीला म्हणाली—"माझ्या वडिलांनी अशी अट घातली होती की ■ बेकांना जो हारवीस, त्याच्याशी माझे लग्न ■ दिले जाईल. श्रीकृष्णांनी सात बेकांना शेंकड्यासारकं मागे धडवले! म्हणून माझ्या वडिलांनी माझा श्रीकृष्णांशी विवाह करून दिला."

मिथविदाने सांगितले—"श्रीकृष्ण माझे माझे भाऊ. माझ्या वडिलांना जेव्हां ■ की मी श्रीकृष्णांशी विवाह ■ इच्छिते, तेव्हां त्यांनी अत्यंत ■ अंतःकरणाने माझे श्रीकृष्णांशी लग्न करून दिले."

शेवटी लक्ष्मणने आपल्या विवाहाची हकीगत अशी सांगितली—"तुझ्या वडिलां-प्रमाणेच माझ्या वडिलांनी ही एका मत्स्यवंशाची योजना केली होती. आणि

अशी घोषणा केली होती या वंशाचा जो छेद करील त्याच्याशी माझा विवाह केला जाईल. तुमच्या वडिलांचे मत्स्य-वंश नाहेरून दिसत नसे, पण आतून दिसे. पण माझ्या वडिलांनी बनविलेले वंश आतून हो दिसत नसे. पाण्यात फक्त त्याचे प्रतिबिम्ब दिसे ■ ते ही खंयूक! त्याची स्थापना करण्यासाठी माझ्या वडिलांनी ज्या धनुष्याचा उपयोग केला, अनेक राजांना त्या धनुष्याचा उपयोग करणेच अयस्ये नाही. जरासंध, सिधुपाल, भीम, दुर्योधन, कर्ण वगैरेंनी धनुष्यावर आणि तर चढवला, पण पाण्यातील वंशाचे प्रतिबिम्ब त्यांना दिसले नाही. अर्जुनाला प्रतिबिम्ब दिसले, पण तो वंशाचा छेद करू शकला नाही. शेवटी श्रीकृष्णांनी अचूक आपल्या ■ वंशाचा ■ केला आणि नंतर माझ्याशी विवाह केला."

■ सर्व विवाह-कथा ऐकून शीपटी व तेथे उपस्थित असलेल्या सर्व स्त्रियांना सूप आनंद झाला.

जन्मलात केला

शिवशर्मने चालवलेल्या मुकुलात एकाच दिवशी तीन विद्यार्थी ■ दाखल झाले. चौथ्या दिवसानंतर गुरूने त्यांना विचारले—"तुम्हा तिघांचं प्राथमिक शिक्षण काल पर्यंत पूर्ण झालं आहे. आता तुम्हाला कोणकोणत्या विषयांची ■ आहे, ■ तुम्ही स्वतःच सांगा."

सर्वात आधी मुनन्द म्हणाला—"गुरुजी, राजदरबारात काम मिळालं अशी माझी इच्छा आहे."

दुसरा ■ भूपति म्हणाला—"मी वैद्यकशास्त्र शिकून एक चिकित्सक बनावं असं मला वाटतं. माझ्या माता-पिण्यांचीही हीच अपेक्षा आहे माझ्या-कडून."

पण शेवटचा माधव मात्र आपला निर्णय न सांगता त्याबद्दलची जबाबदारी आपल्या गुरूवरच सोपवत म्हणाला—"कोणती

एकाही विशेष अशी विद्या मिळवावी ■ काही माझा विचार नाही."

आचार्य शिवशर्मने मागे माधवला मुचबले—"मग तू सर्वच विषयात लक्ष घालून अध्ययन करत रहा. तसं करता-करता एकाद्या विशेष विषयात तुला गोडी वाटू लागली, तर मला सांग. नंतर पाहू काय करायचं ते." यानंतर आचार्यांनी मुनन्दला गणित व अर्थशास्त्र, आणि भूपतिला वैद्यक शिकवायला सुद्धात केली.

माधव असाच भटकत राहिला.

इतक्यात आचार्यांचा प्रमुख शिष्य तेथे येऊन म्हणाला—"गुरुजी, माधवबद्दल आम्ही पत्ता लावलाय! जवळच्या जंगलात मुरारुपांबरोबर तो आपला वेळ घालवत असतो. आपण उद्या स्वतःच जाऊन पाहून या."

कहं पकतोस! तू मला कधी बोलला नाहीस? आहे काय भागण्ड ही?"

गुरुजींना प्रणाम म्हणाला-
"शेमा असावी गुरुदेव! पण मी नुकतीच या गुरास्वांकडून ही कला शिकून घेतली. ही माझी विद्या जशी काही मोठी महत्त्वाची नव्हे!"

माधवच्या सांघावर पोपटत शिव-सर्पानी-"बरे, हे तर तुम्ही वाहिस्थ आहे, सांगला विकास कर कलेचा!" असे म्हणत त्याला आशीर्वाद दिला.

विद्याभ्यास संपल्यावर सुनन्दची राजदरबारात एका उच्च पदावर नियुक्ती झाली. भूपतिने राजधानीत एक खूप मोठे चिकित्सालय उघडले; पण माधव मात्र आपले बासरी-वादन करत देशाटन करत राहिला आणि त्यात स्थाने चांगले नाव कमावले. अखेर काही वर्षे निघून गेली. एकदा शिवशर्मा आपल्या काही कामासाठी राजधानीला गेले होते. त्यावेळी शिष्यांचीही खबर घ्यावी असे वाटून प्रथम ते भूपतिकडे गेले.

कुशल प्रश्नांची देवाण-घेवाण झाल्या-नंतर आपल्या रिकाभ्या चिकित्सालयाचा निर्देश करत भूपति आचार्यांना म्हणाला-"गुरुजी, या वेंचकास्त्राची रहस्ये काही मला

अजून समजून येत नाहीत! मी खूप कष्ट करून जी विद्या शिकून घेतली, तिचा मला काहीच फायदा करून घेता आला नाही."

हे ऐकून त्याचे सान्त्वन करून त्यालाच बरोबर घेऊन शिवशर्मा सुनन्दकडे गेले. आपल्या घरी सुनन्दने त्यांचे खूप आगत-केले. तसा तो खूपच चांगला सुसंपन्नही होता. पण आचार्यांनी बोटध्यातून ओळखले की आपल्या त्या उच्च पदावरही सुनन्द फारसा खूप विसत नाही.

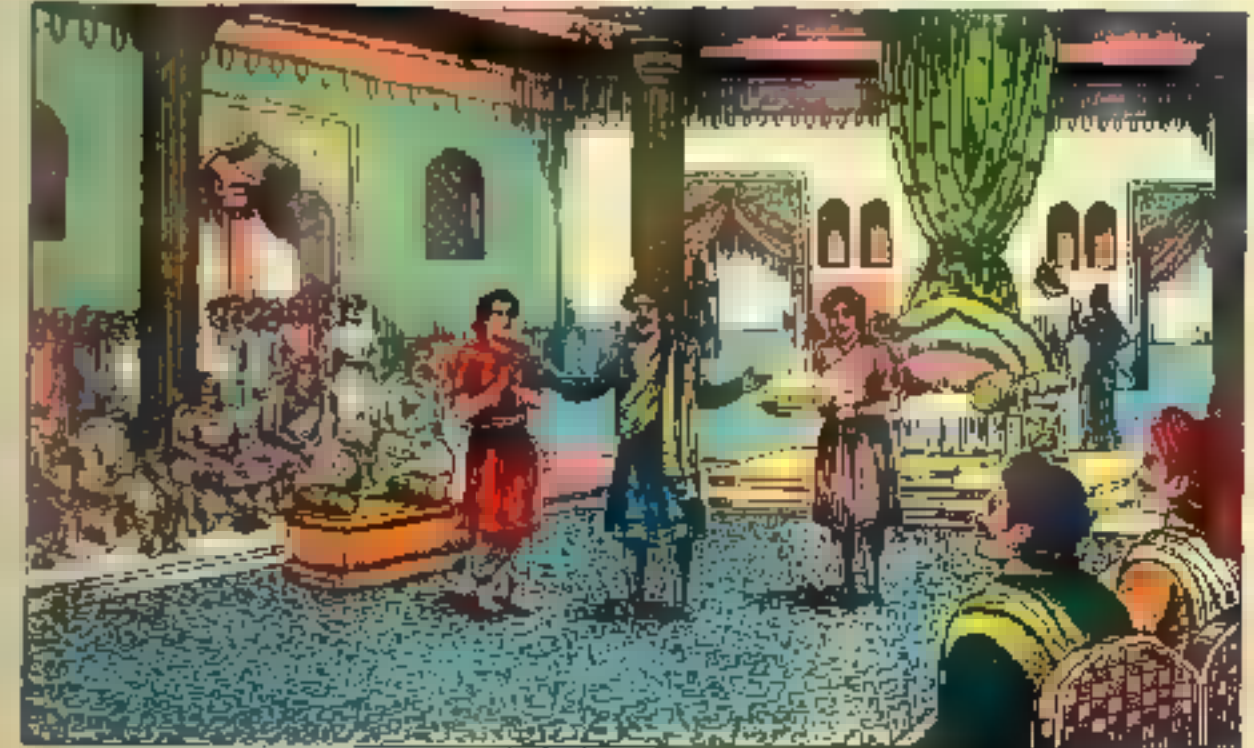
गप्पा मारता-मारता सुनन्द म्हणाला-"गुरुजी, उद्या राजदरबारात माधवच्या बासरी-वादनाचा कार्यक्रम आहे."

दुसऱ्या दिवशी ते तिघेही राजसभेत पोचले. आपल्या भोवतासचे जग विसरून

माधव बासरी-वादनाने तन्मय होऊन गेला होता. सर्वच प्रेक्षकांनीही मुख होऊन ते वादन ऐकले आणि कार्यक्रमाच्या शेवटी खूप जोरजोरात टाळ्या वाजवून त्यांनी आपला हर्ष व्यक्त केला.

राजा स्वतः सिंहासनावरून उठून माधवजवळ घेऊन म्हणाला-"वा वा! काय अद्भुत संगीत हे! यातून तर सजीवतेचा भास होत होता. तू माझ्या दरबारात दरबारी बासरी-वादक म्हणून रहा." आणि राजाने त्याला एक थाळी भरून सुवर्णमुद्रा भेट म्हणून दिल्या.

मोठ्या विनयपूर्वक राजाला प्रणाम करून माधव म्हणाला-"महाराज, देशाटन करीत फिरणाऱ्या माझ्यासारक्या भटक्या प्राण्याला

कशाळा हे पद? आपण आद्या चाल, तेव्हा मी असेन तेव्हा घावत येऊन आपल्यामुळे हजर होईन." इतके बोलून त्याने त्या सुवर्णमुद्रा अमदान करणाऱ्या एका जमिंदाराला दाख करून टाकल्या.

त्या रात्री जेव्हा तिथेही शिष्य गुरुजनल बसले होते, तेव्हा मुन्यने त्यांना विचारले— "गुरुजी, मी आपल्या मनातला संकल्प पुरा करू शकलो, तरीही मला जीवनात समाधान वाटत नाही. याने कारण काय करं मसावं?"

यावर आचार्य शिवशर्मा उत्तरले— "तू मोठ्या सावधानतेने विद्या मिळवलीस सरी; पण मुहूर्तापासून उच्च स्थानावरच तुझे कल केव्हात आलेले होते. त्यामुळे केवळ ज्ञानामुळे मिळणारे समाधान तुला कधीच लाभले नाही."

यानंतर भूपतिकडे वळून शिवशर्मा म्हणाले— "तू अनार्जन करणे हेच आपल्या जीवनाचे उद्दिष्ट मानलेस. आणि स्वतःच्या सहजप्रवृत्तीच्या विरुद्ध जाऊन चिकित्स-

काचा पेसा परकून स्वतःचं नुकसान करून घेतलेस, अन् अशा प्रकारे तुम्ही दोघेही मृगजळामार्गेच भावत राहिलात. आपण इच्छा केल्याने धन, कीर्ति आणि पदवी प्राप्त होईलही कराचिन्त! अन् कदाचित् तसे नाहीही ! पण त्यातून कधीच नाही." इतके बोलून पळभर पावून ते पुन्हा म्हणाले— "माधवला हे पक्कं होतं की संगीतामुळे अधिकार व धन-संपादन करणं शक्य होणार नाही; तरी ही जन्मजात प्राप्त झालेल्या नासरी-बादनाचा त्याने पांगला जन्मास केला. त्याची ही जन्मजात विद्याच जीवनाच्या अक्षरपर्यंत समाधान आनंद देत राहिल."

कुठे भूपति मुन्यच्या लक्षात आले की आपण केवळ धन-संपत्ति आणि पदवीचे दास बनून प्रवृत्तीमूर्ख विद्या प्राप्त करण्याचा केला नाही, अन् परिणामतः जीवनात आनंद आणि संतोषाला संशित राहिलो.

न्यायदेवता

चीन देशात नावाचा एक तरुण माणूस रहात असे. तो फार गरीब होता. त्याचे आई-वडील सहानुभूति पारले होते. म्हणून चांगले मिळत ते काम कसे-बसे आपले पोट भरी. वविलाजित संपत्तीच्या नावा वर एक वर फक्त उरलं होतं. त्यात तो रहात असे.

चांगच्या घराजवळच एक व्यापारी रहात असे. चांगला नोकरी देऊन हळू हळू त्याचं घर आणि आसपासची बोकळी भमीन बळकावण्याचा त्या व्यापाऱ्याचा विचार होता. व्यापाऱ्याचा हा हेतु चांगच्या चांगला लक्षात आला होता. म्हणून व्यापाऱ्याने देऊ केलेली नोकरी चांगने घडकाऊन लावली.

चांगची कुल-देवी होती 'टोंगो', चीन-वास्तियांची ती न्यायदेवता ही होती. सकाळी आपल्या कामावर जाण्यापूर्वी तो

रोज अत्यंत मनोभावे 'टोंगो' व्या मूर्तीची पूजा करीत असे.

उपराज होईपर्यंत चांगने घराच पैसा जमवला. तो नेहमी आनंदी व उत्साही असे, यामुळे व्यापाऱ्याला त्याचा हेवा वाटू लागला. चांगच्या आनंद व उत्साहाचे रहस्य जाणव्याची व्यापाऱ्याच्या मनात फार इच्छा निर्माण झाली. एक दिवशी मध्य-रात्री तो चांगच्या घरापाशी पोचला आणि खिडकीतून जे दृश्य त्याने पाहिले, त्याच्या आश्चर्याला पारावार राहिला नाही.

चांगच्या मागे एक मोठी पेटी होती आणि तो सोन्याची नाणी भोजून पेटीत ठेवत होता. सवटी त्याने आपल्या खिडकीतून आणखी काही नाणी काढली आणि ती ही पेटीत टाकली. नंतर त्याने ती पेटी जमिनीतील खडद्यात ठेवली आणि एका लाकडाच्या फळीने ती झाकून टाकली. त्या फळी

पेटी बंद करून तीवर लाकडाची फळी ठेवली नि मूर्ति पुर्ववत् ठेवून तो आपल्या घरी परत आला.

चांगला जेव्हा आपल्या सोन्याची चोरी झाल्याचं समजलं तेव्हा त्याला फार दुःख झालं. तो उठून घेऊन न्यायाधीशाकडे गेला आणि त्यांना चोरीचो हकिमत सांगितली.

न्यायाधीशाने चांगला घरी रवाना केले आणि बराच वेळ विचार केल्यावर त्याच्या मनात ग्यापाच्या विषयी संशय आला. काही असलं तरी चोराला पकडण्याची जबाबदारी आपली आहे, म्हणून न्यायाधीशाने रात्रीच्या वेळी चांगल्या घरावर पहारा देण्यासाठी एका गुप्त सेवकाची नियुक्ति केली.

दोन दिवस चांगल्या घराकडे कोणी माणूस फिरकला नाही पण तिसऱ्या दिवशी रात्री माघ व्यापारी चांगल्या घराजवळ आला आणि सिडकीतून आत होकावून पाहू लागला. पहारेकऱ्याने हे पाहिलं नि धावत जाऊन न्यायाधीशाला सबर दिली. न्यायाधीशाचा व्यापाऱ्यावर संशय होताच, आता तो सिड झाला.

आता व्यापाऱ्याला चोर म्हणून पकडणे फक्त शिल्लक होते. त्यासाठी न्यायाधीशाने एक मुक्ति केली आणि चांगला सर्व काही समजाऊन सांगितले.

चौथ्या दिवशी व्यापारी रात्री आला आणि चांगल्या घराच्या सिडकीतून होकावून पाहू लागला. तर त्याला एक विचित्र दृश्य पहायला मिळालं.

सिडकीकडे पाठ करून एक स्त्री उभी होती. तिच्या पुढे पुढे टेकून चांग मनोभावे नमस्कार करीत होता. तो स्त्री चांगला म्हणाली-“बाळा, माझ्या विषयी तुझ्या अंतःकरणातील यक्ति व प्रेम अनुभव आहे. पिडघान् पिडघा तुझ्या वंशातील सोग माझी पूजा करीत आले आहेत. तुझ्यावर कोणी तरी चोर अप्याप केला आहे, हे माहीत आहे; तुझी संपत्ति चोरणारा माणूस ही मी जाणते. त्याने तुझ्या ज्या एक हजार मुवर्ण-मुद्रा चोरलेल्या आहेत, त्या मी तुला परत मिळवून देईन! काळजी करू नकोस.”

हे दृश्य पाहून त्या स्त्रीचे बोलणे ऐकून व्यापाऱ्याला आश्चर्य वाटलं! त्याने मनात विचार केला-“एक हजार स्वर्ण-मुद्रा? मी तर शंभरच नाणी घेतली होती. मी

मोजण्यात तर चूक नाही वा केली? काही तरी बडबडत तो पळत आपल्या घरी आला, आणि चोरलेल्या मुद्रा मोजू लागला.

व्यापारी जेव्हा सोन्याची नाणी मोजत होता, तेव्हा न्यायाधीश आपल्या दहा शिष्यां सह तेथे पोचला नि व्यापाऱ्याला कंद केले. व्यापाऱ्याने आपण चोरी केल्याचे कबूल केले. मग त्याला तीन महिने तुरुंगवासाची शिक्षा दिली आणि चांगला त्याचे सर्व सोने परत देण्याची व्यवस्था करण्यात आली.

या निवाड्यामुळे न्यायाधीशाची प्रतिष्ठा वाढली. 'टोंगो' देवी न्यायाधीशांना प्रत्यक्ष रुपाने मधत करते असे चीनचे लोक मानतात. पण अशा या देवीला आपल्या डोळ्यांनी आज वर कोणी पाहिलेले नाही.

लोकांचा असा विश्वास आहे की या न्यायाधीशाला पण 'टोंगो' देवीने साहा केले! म्हणून त्याच्या काळात अन्याय व गुन्हेगारी यांचे प्रमाण खूपच घटले.

उषा

सृष्टि जेव्हा निर्माण झाली, तेव्हा आपली पृथ्वी पाण्यातून वर आली. पृथ्वीवर सर्व प्राण्यांचा जन्म झाला. परंतु सूर्य नसल्यामुळे ते सर्व प्राणी अंधारातच रहात असत.

रानटी, रक्तपिपासू प्राण्यांमुळे मानवांना फार त्रास होई.

अंधारामुळे रथांना आपली कामे करता येत नसत.

असेच काही विचस गेले आणि एकदा मानवप्राण्यात ज्ञानी वनकेला एक माणूस इतरांना सांगू लागला—

“इतर सर्व साधने आणि प्राण्यांवरूनच ब्रह्मदेवाने सूर्यभगवानाचेही सृजन केलेले आहे. आपल्यातल्या एकाद्या व्यक्तीने जाऊन सूर्याला विनंती केली तर तो अनुरोध करून नक्कीच आपल्याला प्रकाश देईल. मग आपल्याला प्रकाश आणि

उश्मताही प्राप्त होईल आणि आपले स्वास्थ्य सुधारून आपण मुक्ताने आपली सर्व कामे करू शकू. सूर्य भगवानावर दयाळू आहे. त्याची कृपा झाली तर अवलंबून राहून जीवून नजळेल!”

सूचना तर सर्वांना सूप आवडली; पण सूर्याला हे निवेदन करण्यासाठी जाणार कोण—हा प्रश्नच होता!

साठ वर्षांचा एक वृद्ध म्हणाला— “मुलांनो, मी तर आता म्हातारा झालोय. माझा तुमच्यांपैकी कोणलाच कसला उपयोग नाही. माझ्या पायात अजून मरपूर ताकद आहे. मी सूर्याला भेटून काम यशस्वी करत येईन. माझ्या बदल तुम्ही कसली ही काळजी करू नका.”

बाबत एक तरुण बोलला—“आजोबा, हे काम म्हाताऱ्या माणसाच्या हातून पुरे

होणार नाही. सूर्यापर्यंत पोचण्यालाच किती काळ लागेल हे आपल्यापैकी कोणाला ठाऊक नाही. तेव्हा मी आताच या निघतो. वाटेत कसल्याही अडथळी आल्या तरी मी त्यावर मात करू शकेन.

हे ऐकून एक लहान मुलगा म्हणाला— “ही फार लांबची सफर असावी. प्रवासाचा बहुधा अनेक वर्षे लागतील. मला या कामाला पाठवसं, म्हातारा होण्यापूर्वी मी सूर्यापर्यंत पोचू शकेन. तर माझं केवळ दहाच वर्षांचं आहे. तुमच्यापैकी कोणीच ही दूरची यात्रा पुरी करू शकणार नाही.”

मुलाचे हे बोलणे ऐकून सर्वांना वाटले, कि याच्या बोलण्यात काहीतरी आहे.

इतक्यात त्या गर्दीतून वीस वर्षांची एक तरुणी पुढे आली. ती म्हणाली— “माझं बोलणं सर्वांनी नीट ऐकून घ्या. सरी गोष्ट कोणाच्याच नीट लक्षात आलेली विस्तृत नाही. हे काम एका पिढीच्याने पुरे होणारे नव्हे. तुम्ही जाऊ घ्या. मी कोणत्याही परिस्थितीत स्वतः सूर्यापर्यंत पोचू शकणार नाही. पण, कमीत कमी वाटेतच जन्म घेणारा माझा मुलगा काही दिवसांनी ही संधी साधू शकेल.”

त्या तरुणीचे नाव होते उषा! तिचे म्हणणे सर्वांनी मानले. यावेला निघण्यापूर्वी तिने सांगितले—“मी ज्या विंशेने जात आहे, त्या दिशेकडे सर्वांनी नीट लक्ष ठेवा.

जेव्हा पूर्ण होईल, तेव्हा मी जाऊ

करीन किंवा ते कामे मी आपल्या मुलांकडून करवीन. तो [] दिसला की तुम्हा सर्वांना कळेल की सूर्यभगवान आपणावर प्रसन्न झाले आहेत."

नंतर उषा एका दिवशीने सरळ पुढे जात राहिली आणि तिने आठ महिने अशीच यात्रा केली. अन् एक दिवस वाटेतच तिने एका मुलाला जन्म दिला. नंतर मुलाला घेऊन ती पुढे जात राहिली.

उषाला मिळून आता सत्तर वर्षे झाली. ती अतिशय म्हातारी झाली. एके दिवशी ती [] मुलाला म्हणाली—"बाळा, आता मी यापुढे चालू शकणार नाही. उरलेला प्रवास हा एकट्यानेच पुरा कर. सूर्याचा अनुग्रह [] झाल्याबरोबर मोठा जाळ कर. तो पाहून आपले लोक आनंदित होतील नव्हे."

उषाने सांगितलेल्या दिशेकडे [] दिसले म्हणून सर्व लोक इतकी वर्षे झोळे लावून बसले होते. ती निघाल्यापासून [] वर्षांनी एक दिवस त्यांना एक झाल

कसा प्रकाश दिसला. मोठ्या आनन्दाने लोक ओरडू लागले—"अरे पहा पहा, तीच आपली उषा! काम पूर्ण झाले आहे! आता आपल्यासाठी सूर्योदय होईल." असे म्हणून लोक लगेच आपापल्या [] लागले. थोड्याच वेळाने सूर्य उदित [] आणि त्याने जनतेला प्रकाश, उष्णता आणि स्वास्थ्य प्रदान केले, जनतेला मुक्त सामले.

आजही एकावे काम करावचे असले [] लोक उषेसाठी त्याच दिशेकडे पहातात. तीच पूर्वे दिशा! उषा दिवसाच लोक कामाळा []. सूर्य उदयेपर्यंत [] पहात नाहीत!

याशिवाय उषेपासून लोक आणखीही एक धडा शिकले आहेत—ती अशी [] मानवाला एकावे महान कार्य साधायचे असेल तर ते एकाच व्यक्तीकडून, एकाच पिढीत पूर्ण होईल अशी नपेक्षा करू नये. अनेक पिढ्यांपर्यंत मन लावून [] दुडतेने अशी कामे पूर्ण करावी लागतात.

झाडावर चढणारे खेकडे

रॉबर क्रॉव (बर्नेस साटो) नावाचे [] [] [] आपल्यासाठी झाडावर चढून जातात!

सर्पे पश्चात काटेरी संपुट [] परीक्षा फार वेवाने उचलतो. त्याची १-६,७५ वेळांच्या गतीने तो उडू शकतो.

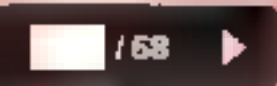
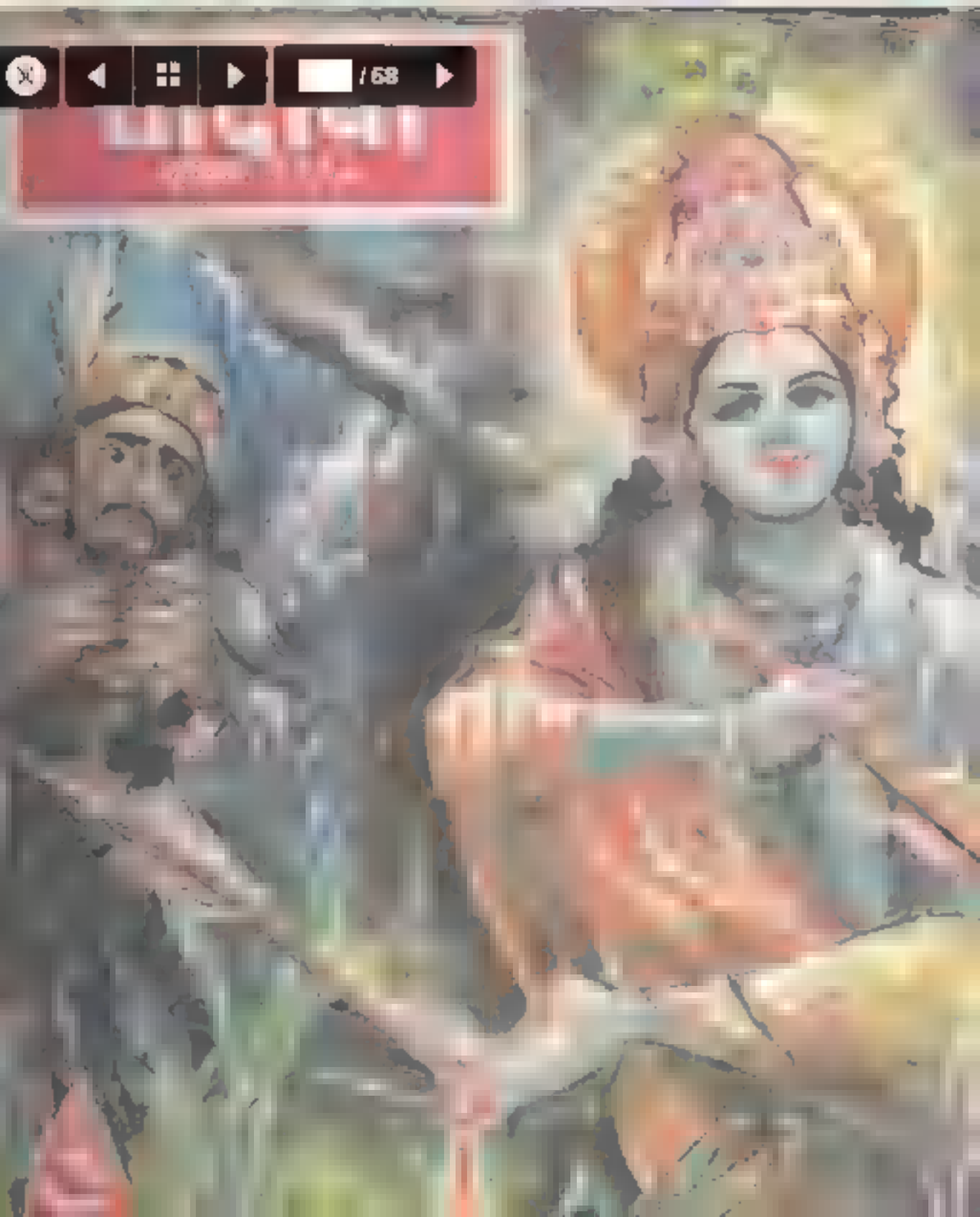
प्रचंड वेगाने उडणारा पक्षी

बर्फापासून

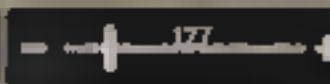
उंच उंच डोंगरावर कोकूट (रानसुतस आसियासिस) नावाची सुंदर फुली उमललेली दिसतात. या फुलांचा मकरंद हिम-प्रतिकाराचे काम करून त्यांचे संरक्षण करतो.

Fullscreen

B / 68

IMMUNIZATION AN

VACCINATIONS

Age to Start Vaccination	Name of Vaccine	Name of Disease	How Many Times
Birth	BCG	Tuberculosis	Once
6 weeks	Polio	Polio	Three times with intervals of at least one month
6 weeks	DPT	Diphtheria Pertussis (Whooping Cough) Tetanus	Three times with intervals of at least one month
11 months	Measles	Measles	Once

Babies receive 33 vaccinations by the time they are twelve months old.

देवीच्या साड्या

एका अवाहिराच्याकडे गोवर्धन नावाचा एक नोकर होता. काही दिवसांनंतर एकाएकी त्याची नोकरी सुटली. त्याच्या मालकाने व्यापारात भाजी रुपये कमवले. तरी पण त्याच्या मनात समुद्री व्यापार करायची फारा दिवसांची इच्छा होती. म्हणून एके दिवशी तो सहपरिवार आपलं गाव सोडून निघाला.

घर सोडून निघते वेळी व्यापाऱ्याने गोवर्धनच्या हाती एक हजार रुपये दिले नि म्हणाला—“ हे बघ गोवर्धन, खूप दिवस तू भाज्या जवळ इमानदारीने काम केलंस, म्हणून मी तुला ही रक्कम भेटाईदासल देत आहे. आता आपल्या कुटुंबाचं पाळन-पोषण करण्यासाठी तू दुसरं काही तरी कर.”

नोकरी सुटल्यामुळे गोवर्धन निराश होऊन घरी आला नि बायकोला सर्व हकिमत सांगितली. तबऱ्याचं सान्त्वन करीत

बायको गोमती म्हणाली—“ जे काही शालं, बघलं बघलं काळजी करीत बसून आता कायदा? तुम्हाला एक हजार रुपये मिळालेले आहेत. त्या मांडवशातून साड्यांचा व्यापार सुरू करा.”

“तुम्ही सोमपूरला जाऊन बांगल्या रंगाच्या साड्या खरेदी करून आणा. मी त्यांवर कक्षीदा-काम करीन. बांगल्या किमतीला या साड्या विकल्या जातील अशी मला खात्री आहे. आपण त्या साड्यांना एक छान नाव देऊ.”

बायकोने सुचवल्याप्रमाणे एक आठ-गोवर्धनने साड्या खरेदी करून गोमतीने साड्यांवर छान कशिदा काम केले.

या नवीन प्रकारच्या साड्यांना एक सुंदर नवीन देण्याचा गोमतीने विचार केला. तिने पुष्कळ नावांची केली,

पण त्यातील एक तिला भावून घेतो नाही.

साड्यांचं गाठोडं बांधून गोमती म्हणाली-
"बरं का, मी जवळच साड्यांसाठी एक नवे शोधून काढीन. तुम्ही या साड्या शहरात घेऊन नि लोकांना दाखवा. हातो विकला जातील याबाबत मला सांगो आहे!"

गोवर्धन साड्या घेऊन शहरात पोचला. दाखवल्यावर मोठ्या जिज्ञासेने लोकांनी पाहिल्या, पण कोणी खरेदी मात्र केल्या नाहीत. कारण त्यांना अशी भीति वाटली की घुतल्यावर कशीदाकाम दिसते तसे राहणार नाही, नि मग

आकर्षक राहणार नाहीत. संध्याकाळ पर्यंत गोवर्धनने ठिकठिकाणी साड्या दाखवल्या, पण त्याची एक ही साडी कोणी खरेदी नाही. शेवटी चिडून तो आपल्या गावाकडे यायला निघाला.

गोवर्धन गावाच्या अलोकबऱ्या गावां पोचला तोपर्यंत अंधार पडला. तो होता आणि पुढे वासन त्याला जहा कठीण वाटू लागलं. म्हणून घोडी विझांती घेण्यासाठी तो एक देवीच्या चबुतऱ्यावर बसला.

विझांती घेतल्यावर गोवर्धन चबुतऱ्यावरून उतरला आणि साड्यांचं शोकावर रंगार इतक्यात देवी प्रत्यक्ष पुढे येऊन उभी राहिली नि म्हणाली-
"तुम्हा गाठोड्यात तर छान छान साड्या दिसताहेत!"

गोवर्धन आश्चर्याचकित झाला. तो नम्रतापूर्वक देवीला म्हणाला-
"होय देवीजी, सुंदर आहेत. या विकण्यासाठी मी शहरात गेलो होतो. माझ दुर्भाग्य! एक ही साडी विकली गेली नाही."

"असं होय? मी वाह तुम्हा साड्या?" देवीने विचारले.

गोवर्धनने गाठोडं ठेवत आणि देवीला एक-एक साडी दाखवू लागला.

"हे बघ, हा रंग मला खूप आवडला. या साडीवर काढलेला कशीदा आहे. ही जरीची साडी कारण सुरेख आहे!" असं म्हणत देवीने सर्व साड्या. एका बाजूला ठेवून घेतल्या!

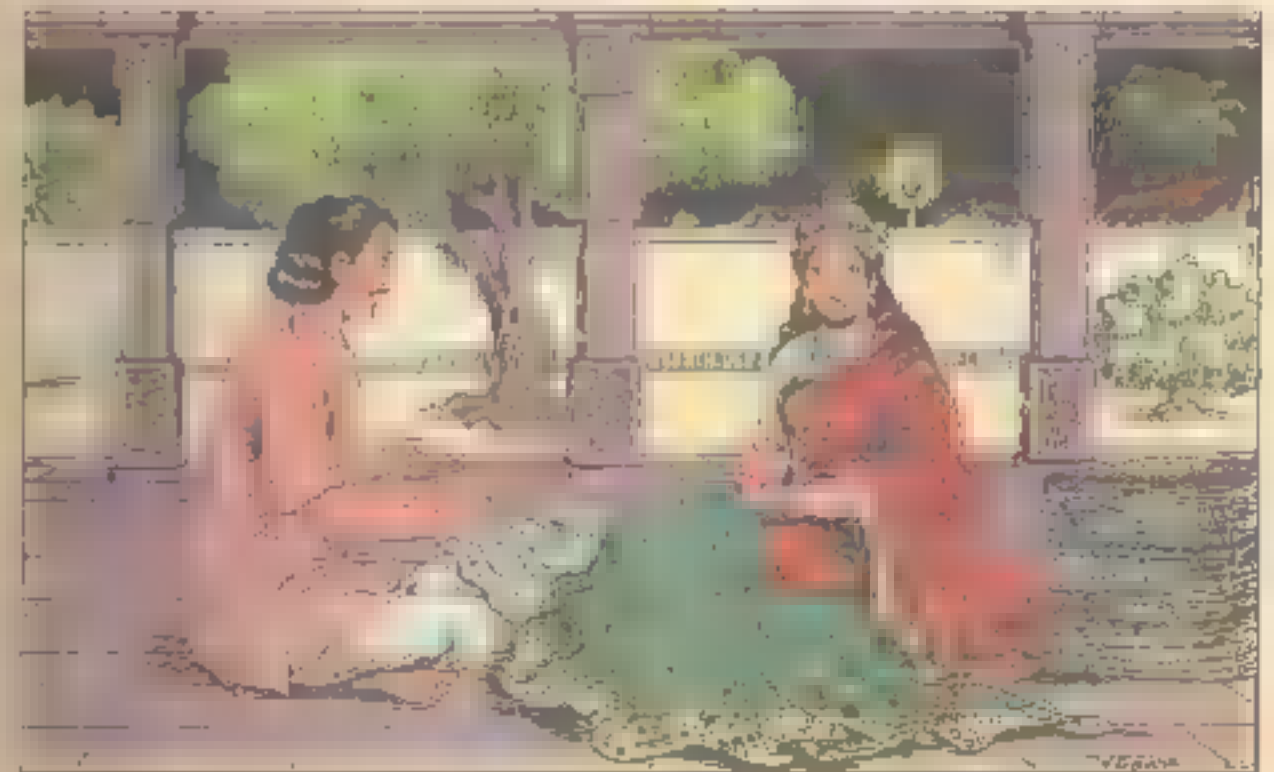
"देवीजी, आपण असं का म्हणता? लोक तर तुम्हाला एकाहून एक सरस साड्या अर्पण करीत बसतात ना?" गोवर्धनने विचारला.

"भवत-मंडळी ज्या साड्या देतात त्यापैकी छान तर पुजाऱ्याची भांडकोर बायकी स्वतःसाठी ठेवून घेते, त्यामुळे पुजारी निरुपायास्तव हिणकस नेसवतो. मंदिराचे विध्वस्त पुजाऱ्याच्या नातेवाईक आहेत,

म्हणून पुजाऱ्यावर अंध-विश्वास ठेवून त्यांनी मंदिराची जबाबदारी पुजाऱ्यावर सोपवली आहे!" देवीने गोवर्धनला सांगितलं.

गोवर्धनने देवीला नम्रपणे केसा आणि म्हणाला-"देवीजी, आपण माझ्या साड्यांचा स्वीकार केला, हे माझं भाग्य!" म्हणून गोवर्धन तिथून निघाला.

"ऐक, जरा मांभ. साड्यांची किंमत ध्यायचं विसरलास वाटतं? तू उघा सकाळी विध्वस्ताच्या घरी जा, नि त्यांना सांग-देवीजींनी माझ्याकडून दोन हजार साड्या केल्या आहेत. त्यांची किंमत मिळावी."

तुम्हां नि माझं दोषांचं ही हित आहे.”
देवीनं सांगितलं

यानंतर गोवर्धन प्रसन्न अंतःकरणाने आपल्या घरी पोचला. सर्व हकिमत ऐकून गोमती खुष झाली. त्या रात्री पति-पति राज भर जागतच राहिले.

सकाळ होताच गोवर्धन मंदिराच्या विश्वस्तांच्या घरी पोचला, आणि देवीने सांगितल्या प्रमाणे सर्व निवेदन केले.

विश्वस्ताने एकदा गोवर्धनला नख-शिखान्त व्याहाळले नि रागा-रागाने म्हणाला—“तुला वेड तर नाही ना लागलं? देवी तुझ्याकडून साड्या कशा खरेदी

करील? खरोखरीच देवी तुझ्यापुढे प्रत्यक्ष आली काय? छद्म, जा पळ इथून.”

भंदस्मित करीत गोवर्धन म्हणाला—
“महाराज, पुजाऱ्याच्या करणीमुळेच देवीजींना स्वतः खालखाल खरेदी कराव्या लागल्या! नाही तर काय करतोळ? कलियुगाचं महात्म्य म्हणायचं सालं.”

उत्तर ऐकून विश्वस्त निवला आणि त्याच क्षणी पुजाऱ्याच्या घरी आयला निघाला. पुजाऱ्याचं घर मंदिराजवळच होतं. गोवर्धन पण विश्वस्ताच्या मागे गेला.

सूर्य उगवला होता, तरी पण पुजारी गाड झोपलेला होता. विश्वस्ताची हाक ऐकून पुजारी जागा झाला नि दार उघडून बाहेर आला.

विश्वस्तांनी गोवर्धन कडे पाहिलं आणि पुजाऱ्याला विचारलं—“हा एक साड्यांचा व्यापारी आहे. माचं म्हणणं आहे की काळ रात्री देवीजींनी माच्याकडून दोन हजार रुपये किमतीच्या साड्या खरेदी केल्या आहेत. तुम्हाला हे सर्व माहीत आहे का?”

“देवीजींनी साड्या खरेदी केल्या? शिव, शिव! काय हे पाप? हा कोणी तरी निर्द्विलेला डाकू दिसतोय, नाही तर गावांतीळ रस्त्यावरून भटकणारा एकादा वेडा भसावा.” रागा रागाने पुजारी ओरठला.

विश्वस्ताने चिड्डून गोवर्धन कडे पाहिलं आणि पुजाऱ्याला म्हणाला—“या गोष्टींचा निर्णय आपताच्या आताच लागला पाहिजे. आपताच चला नि मंदिराची दार उघडा बरं!”

पुजाऱ्याने जाऊन मंदिराचे दार उघडलं, आणि सर्व लोकांनी पाहिलं? देवीच्या पायापाशी साड्यांचं गाठोड पडलंलं आहे. देवीजींच्या जंगायर मात्र एक फाटकी साडी आहे.

विश्वस्ताने पुजाऱ्याकडे कठोर नजरेने पहात विचारलं—“काल सायंकाळी मुलीची सासरी रवामणी करते वेळी मी देवीला जरोची रेशमी साडी अर्पण केली होती. तुम्ही राजी ती साडी देवीला नेसवण्याबाबत कबूल केलं होतं. कुठं आहे ती साडी?”

पुजाऱ्याचा परकाप भाषा. लाजून त्याने मान खाली धातली. यावर गोवर्धन विश्वस्तांना म्हणाला—“महाराज, आपण पुजाऱ्याच्या बायकोला विचारायला हवा होता. ती पुजाऱ्याला विचारीत आहात. ते माचं काय बरं उत्तर देणार?”

जमळ विचार केल्यावर विश्वस्तांच्या लक्षात आलं की पुजारी कसा गैर व्यवहार करीत आहे. विश्वस्तांनी त्याच क्षणी पुजाऱ्याला कामावरून दूर केले. आणि गोवर्धनला दोन हजार रुपये देऊन खाना केले. ही बातमी गावात आणि पसरायला फार लवकर नाही. लोकांच्या भुंडीच्या भुंडी देवीच्या मंदिराकडे आल्या आणि त्यांनी देवीची पूजा-अर्चना केली. काही स्त्रिया गोवर्धनच्या घरी गेल्या आणि ‘आम्हाला देवीच्या साड्या पाहिजेत!’ असं म्हणून त्यांनी साड्यांची मागणी केली.

गोमतीला अत्यंत आनंद झाला. ती गोवर्धनला म्हणाली—“आपल्या साड्यांना नाव देण्याचा प्रश्न आपोआप सुटला! लोकांनीच साड्यांचं नामकरण केलं—‘देवीच्या साड्या!’ आपण भरपूर मेहनत करणारी माणसं आहोत. देवीच्या कुपेने आपला आपल्याला कशाची ही कमतरता नाही.”

परीक्षा

मुकुन्द नावाचा तक्रार बराहाडी बसणाऱ्या बरेदी करण्यासाठी एक दुकानदार नेमा. तेथे सर्व मित्रांचे जाईपत्रे मुकुन्द तेथेच आणि आपली बाल्यावर दुकानदाराला त्याने घाली. दुकानदाराला म्हणाला—"या धार्मिकाने कायदा बंधून घ्या."

दुकानदाराने सोडायान वेळीच सर्व वस्तु बांधून दिल्या. एकूण किंमत सांगितली. मुकुन्दने पैसे दिले. आपण सर्व वस्तुंची किंमत घेऊन दुकानदाराने पैसे परत दिले.

सोडून पाहिले तेव्हा मुकुन्दला आश्चर्य वाटले, कारण दुकानदाराने त्याच्या बूट वहा एवढे आस्त दिले होते. "पैसांच्या बराहाडी बसण्याला ह्या पैसांच्या देण्या-नेण्यात बूट शाली तर व्यापाऱ्याचं तरी नुकसान होतं, बाह्यकारण तरी." इतके बोलून तो जायला निघाला.

पण दुकानदार त्याला बांधवत म्हणाला—"तुम्हीही पैसे देताना मला संभरची एक नोट द्यावी मिळी हाती. मी लगेच पैसांबाबत बरेदी बसवता. त्यांनी म्हणून मला बूट होतात. असे पैसे त्यांना परत देण्यापेक्षा एकाचा गरीबाचा दान करणे अधिक चांगले. मला दिव्यार करून मी तुमची परीक्षा घेतली. मी तुम्हाला जे वहा रुपये आस्त दिले होते, ते घेऊन तुम्ही बाह्य जायला असतात, तर तुमचे संभर मी तुम्हाला तपासीत परत दिले असते. पण आता तुमच्या प्रामाणिकपणाबद्दल मला आनंद झाला. म्या तुमचे संभर रुपये." असे म्हणून दुकानदाराने मुकुन्दला संभरची नोट टाकली.

डाकू युवराज

[६]

[सेनापती वीरसिंहाने सुमेध राज्याचे तिहासून बळकावले. एका लढ्याने त्याला राजा व राजपरिवार यांच्याबद्दल माहिती मिळाली, तेव्हा त्याच्या शिष्यांनी त्याला बंद केले. बंद मन्त्र्याने वीरसिंहाना राजा म्हणून मान्यता दिली नाही, म्हणून त्याने मन्त्र्याची करण्याची व्यवस्था केली; एका अज्ञात वीराने मन्त्र्याचे प्राण वाचवले. वाचा...]

दुसऱ्या दिवशी सूर्योदयाच्या वेळी राजा-यांनात वीरसिंह राजा शान्तिदेवच्या बालप्याचे अनुकरण करीत फिरत होता. तरीही शान्तिदेवच्या बालप्याचा डोल त्याला साधत नव्हता. सूर्योदयाच्या वेळी निसर्ग सौन्दर्याचा आस्वाद घेत फिरण्यात राजा शान्तिदेवला अतिशय आनंद वाटे. तो निसर्गाचा पुजारी होता, मनु त्याच्या कोणत्याही प्रकारच्या भीतीला शकला नव्हता, त्याचे काय

बरे झाले असेल? राज्यभर त्याला विरोध करणारे किती बरे लोक असतील? ते सर्व एक होऊन आपल्याविषूद्ध एकादे कारस्थान तर करीत नसतील ना? अशा अनेक भेडसावणाऱ्या प्रश्नांनी तो मनोमय व्याकुळ झालेला असे. अनेक प्रकारच्या चिन्तांनी ग्रस्त झालेल्या वीरसिंहाला रात्री नीट झोप लागत नसे. तो मध्यरात्रीपर्यंत अनेक दुःस्वप्ने पहात राही. मनातल्या मनात तो नेहमी घाबरलेला असे. यामुळेच त्याच्या चालीत स्वैर्य अन् आत्मविश्वास दिसत नसे.

“महाप्रभु!” कोतवालाने वीरसिंहाच्या जवळ येऊन हाक मारली. कोतवाल जरा घाबरलेलाच दिसत होता.

“काय झालं?” वीरसिंहाने विचारले.
“प्रभु! नेमकं नको ते घडलं आहे. जे काही घडलं त्याचं अत्यंत दुःख आहे मला! पण नाइलाज झाला प्रभु!” कोतवाल उत्तरला.

“झालं काय? नीट स्पष्ट सांग ना! काय झाल ते स्पष्ट शब्दात नीट वर्णन झालं सांग काय झालं ते.” वीरसिंहाने गरजत विचारले.

चोहीकडे चौकरापणे पाहून, आसपास कोणी नसल्याची खात्री करून घेत कोतवाल म्हणाला—“बुद्ध मन्त्री, शिपायांच्या ठावडीतून निसटून पळून गेला आहे.”

“काय? पळून गेला? म्हणजे नक्कीच तू या झाल्या चांगल्या समर्थ लोकांची नेमणूक केली नव्हतीस; असंच ना? नाहीतर तो म्हातारा मुळ्याच कसा असता? कोणत्या कामावर कोणाची नेमणूक करावी हे तुझ्या लक्षात आलं नाही! अशीच कामं करणार का इयून पुढं तू?” वीरसिंहाच्या तळपायाची आग मस्तकाक पोचली.

“हे सांगायलाही शिपायांच्या पैकी कोणी जिवंत नाही. सर्व मारले गेले आहेत.” मान खाली घालत कोतवाल म्हणाला.

“छीं, छीं! तू जगदीच भिड्या लोकांना नेमलंस या कामावर!” वीरसिंह गुरकावला.

“प्रभु! झाला क्षमा करावी. तर काय झालं हे मला माहीत नाही. पण सकाळी नगरसीमेजवळ होन्ही शिपायांची प्रेन पडलेली होती. एक गोष्ट मात्र नक्कीच, की आपल्या बुद्ध मन्त्र्याने एकाच वेळी तीन बोर गोठ्यांना स्वतः मारले होते ही विस्वास्त ठेवण्यायोग्य गोष्ट नव्ह. दुसऱ्याच काणाचं तरी काय पाहिजे.”

“मग कोणी केळ असेल मांग पाहू!” वीरसिंहाने विचारलं.

“तेच रहस्य उकलत नाहीय पत्ता लावण्यासाठी मी गुप्त हेर नेमले आहेत. चारी दिशांना मान आहेत. रुसून तपास करण्याचं काम चालू आहे.” कोतवालाने सांगितलं.

कोतवाल थोडा वेळ गप्प राहिला. वीरसिंह मुठी आपटत म्हणाला—“थोका आपल्याला मुळापासून उपटायला हवा हे असंच चालू दिल तर आपल्याच प्राणांवर वेतेल. तर वाटलं की आपल्या-विषूद्ध काही कारस्थान चालू असलं पाहिजे. कारस्थान करणारे सर्वजण एक होऊन आपल्याविषूद्ध काही हालचाल करण्या-पूर्वीच आपल्याला त्यांच्यावर हल्ला करायला हवा. बरे हं!...काल आपल्या शिपायांकडे शान्तिदेवदेव्हल चौकशी करणारा

तो तरुण कुठे आहे? तो सुद्धा या कारस्थान करणाऱ्यांपैकीच असला पाहिजे.”

“प्रभु, त्या तरुणाच नाव आहे वसन्त, तो काही कारस्थानं करणाऱ्यांपैकी असावा असं आढळत नाही. आपण राज्य करत आहात मालाच पक्कत त्याच्या विरोध आहे. असं वाटलं.” कोतवाल म्हणाला.

“उगीच काही तरी बोलू नको. तो जर कारस्थानी नसेल तर मला आन्धान करून विरोध करण्याची हिंमत झालीच कशी त्याला? त्याचा छळ करा म्हणजे तो सत्य बरोबर बोकल की नाही पहा.” वीरसिंहाने दिली.

"स्वामी, आम्ही त्याला अनेक प्रकारे छळले, पण काहीही उपयोग झाला नाही त्याचा!" कोतवाळाने आपली वाजू मांडली.

"तर मग त्याचा ताबडतोब करा. नगराच्या सर्व प्रमुख रस्त्यांनी त्याला करपटत ओढून त्या सर्वांना कळू दे, को शासनाच्या विरुद्ध आन्दोलन करण्याचा कसा भयंकर परिणाम होतो. त्या तरुणाला सार्वजनिक ठिकाणी फाशी म्हाणजे ते पाहून जनतेचा होईल." वीर-सिंहाने फरमावले.

वीरसिंहाची बेडल कोतवाल तेथून निघून गेला.

ताबडतोब दबंडी पिटवण्यात आली की, वसन्तला फाशीची शिदा सुनावण्यात

वाली आहे. नगराजवळीलच एका मैदानात फाशीची व्यवस्था करण्यात आली होती.

दिवसी दुपारीच वसन्तला तुबंगातून काढून प्रमुख रस्त्यावरून त्याची धिड काढली गेली.

त्यावेळी नगरातल्या लोकांचे लक्ष वेधून घेण्यासाठी कोतवाल प्रहक रंगाचा विचित्र पोशाख घालून एका मजबूत खरबो घोड्यावर बसून त्या मिरवणूकीपुढे राहून— "वाजूला म्हा...वाजूला म्हा." असे ओरडत होता. वसन्तला दिल्या जाणाऱ्या मृत्यु-दण्डामुळे प्रजा मयसीत न झाली तरी हरकत नाही, पण थोडेपणा पाहून प्रजेने आपली बाहवा करावी—असे त्याला

वाटत होते. पण अचानक त्याच वेळी दाट धुकें पसरले आणि त्याला स्पष्टपणे पाहूही शकली नाही; यामुळे तो फारच निराश होता.

कोतवाल होता त्या घोड्याच्या मागे मागे वसून, अन् दोन्ही बाजूंना दोन शिपाई चालत होते. या सर्वांच्या मागून सैनिक चालत होते. वसन्त नेहमीवर कोणताच भाव न दर्शवता गंभीरपणे पावले होता.

तसे पाहता, रस्त्यात लोकांची किंवा इतर कसलीच नव्हती, तरीही केवळ प्रजेला आकृष्ट करण्यासाठीच कोतवाल शारला "वाजूला म्हा." असे ओरडत होता.

इतक्यात अचानक कोणीतरी कोतवाला घोड्यावरून उकलून दिले आणि तो घाडकान् खाली कोसळून हातपाय झाडू लागला. दुसऱ्याच क्षणी विजेच्या वेगाने वसन्तच्या हाताचे बन्धन त्याने तळवारीने कापून टाकले!

वसन्तने मागे वळून पाहिले, तो एक दुरखाधारी वीर त्याला म्हणत होता— "चटकन् माझ्यामागे घोड्यावर बस." इतके बोलून त्या घोड्याने आपल्या घोड्यावर उडी मारली आणि पकडला. पाठीपाठ वसन्तही उडी मागे अन् थोडा वायुवेगाने तेथून नाहीसा झाला. शिपाई व आदर्याने जागीच उभे राहिले. पण कोतवालाचे कण्ठुने

व्यक्तीने मध्यभागी पोचून एका गृहिच्या तोंडाशी आपला घोडा यांबवला. दोघेही घोड्यावरून खाली उतरले.

"आपण वेळेवर पोचला नसतात तर एकहाना माझे प्राण उडून गेले असते." हात जोडून कृतज्ञता व्यक्त करत वसन्तने बुरखाधारी वीराला नमस्कार केला.

"तू म्हणतोस ते बरोबर आहे, पण मृत्युदण्ड दिला जाण्याइतका मोठा अपराध तरी कोणता घडला तुला ह्यातून?" त्या वीराने विचारले.

"आमने महाराज शान्तिदेव कुठे जाहेत अन् रातोरात सेनापति राजा कला वनला, हेच मी बघीवाल्याला विचारले. बस! माझ्या प्रश्नांना काहीही उत्तर न देताच शिपायांनी मला कैद केले. मी एकलं की रात्री कोणी अज्ञात व्यक्तींनी तीन शिपाई मारून टाकले आहेत. म्हणून माझ्यावर आरोप केला गेला की त्या शिपायांचा वध करणाऱ्यांशी माझा संबंध असला पाहिजे, आणि बोर-सिंहाला गादीवरून दूर करण्यासाठी माझी काही कारस्थाने रचत आहे. हा अपराध माझ्यावर लादून मृत्युदण्ड सुनावला गेला." वसन्तने सांगितले.

"असं? नरं ते बसो. पण राजा शान्तिदेवचं काही ही असलं तरी

एकून मी भानावर आले. जवळ जाऊन त्यांशी कोतवालाला व्हळूच उठवून वसे केले.

"मला घोड्यावरून कोणी पाबलं? घोडा कुठेय माझा?" पाबरत्या स्वराने कोतवालाने विचारले.

"घोडा पळून गेला." शिपाई

"काय? पळून गेला?" कोतवालाने आश्चर्य प्रकट केले.

"हं! अन् कैदीही सुटून गेलाय." दुसऱ्या एका शिपायाने माहिती पुरवली.

"कैदीही पळून गेला? सालंच, म्हणजे माझाही मृत्यूच ओढवला म्हणायचा!" असे म्हणत आपली सगळी दाकत वेदनेने कोतवाल विव्हाळू लागला. इकडे बुरखाधारी

तुम काय विघडलं त्यात? काय इतका धुळका?" बुरखेवाल्याने विचारले.

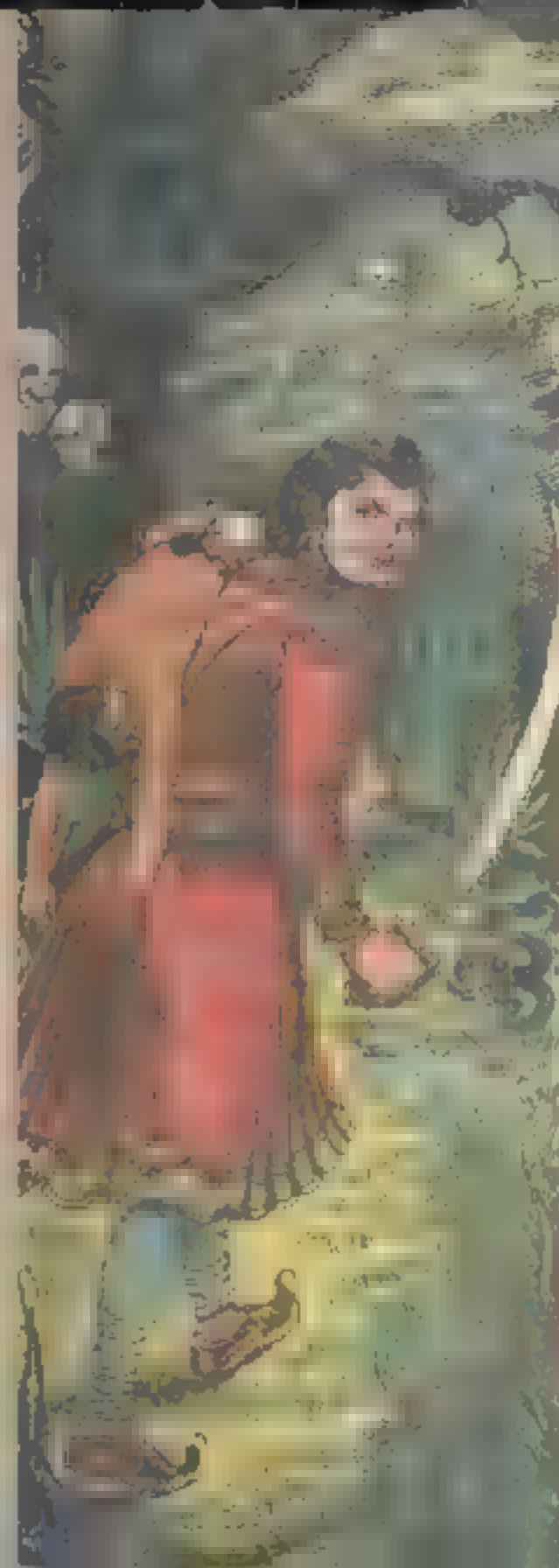
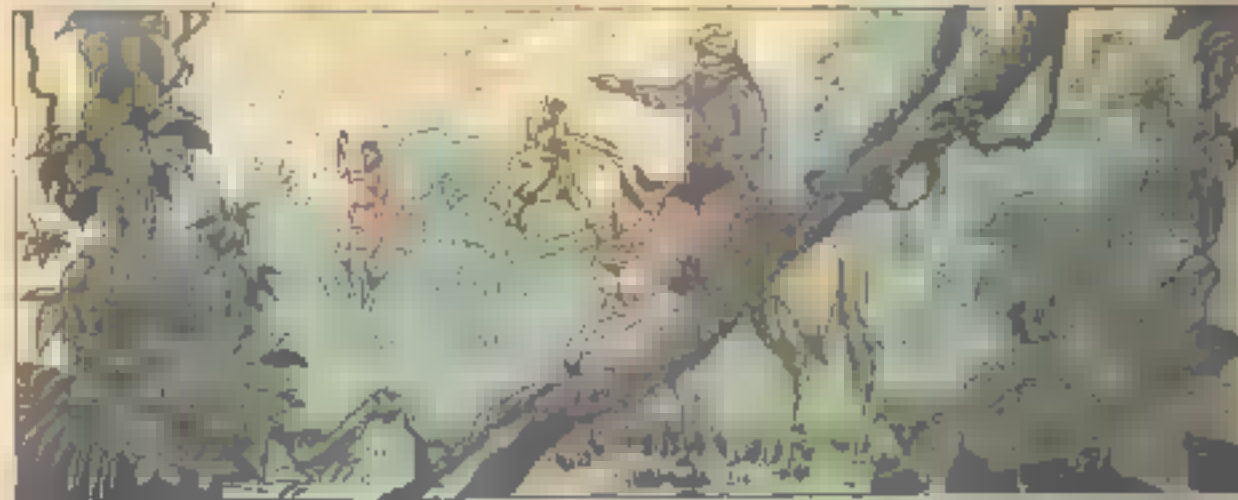
"वा! असं कसं? वान्तिदेव महाराज आम्हा प्रजाजनांना आपल्या विद्यासारखे वाटतात. अतिशय दयाळू आहेत ते. अशा त्या धर्मात्म्यावर काय प्रसंग ओढवला आहे. जाणून घेणं आमचं कर्तव्यच नाही का? विवाह हा वीरसिंह अतिशय दुष्ट माणूस आहे. हाती अधिकार आल्यावरच धर्मेहीत घेऊन जगतेचा आरंभला आहे त्याने?" वसन्त म्हणाला.

"तुम म्हणणं अरोबर आहे वसन्त! त्या दुष्टाचा काटा ह्या आपल्याला! एकट्याने नव्हे, सर्व शत्रूंना आपण आपल्याकडे वळवून घ्यायला सामर्थ्य आयाजात तो वीर म्हणाला.

"मग काल रात्री त्या शिपायांचा वध आपणच केला वाय?" वसन्तने विचारले.

"होय, पण त्यांच्या वध करायला उद्देश नव्हता. त्यावेळी मन्ष्याचा वध करणार होते. मन्ष्याला वाचवायचं,

ठर त्या शिपायांचा वध करणं भाग होतं. दुसरा तपायच नसल्याने मला तसं करावं लागलं. नाहीतर अविकार्यांचं आज्ञापालन करणाऱ्या दिवान्या अवोष व्यक्तींचा वध करणं मला अजिबात पसंत नाही. आज कुणाचेही प्राण-हरण न करता मी तुला वाचवू शकलो याचा फार आनंद वाटला. भित्री माणसच अशा अवोष अन् असहाय तळवार चालवतात. एक महान् कार्य करायला फटबट झालो आहेत, तेव्हा आपल्याला साहसपूर्वक लढल पाहिजे." असे म्हणून बुरखापारी वीर गुहेत जाऊन काही गोष्टी घेऊन आला. वसन्तला ती देऊन त्याने अरण्यातून अमृतपुरीला जाण्याचा रस्ता समजावून सांगितला, आणि म्हटले—“तू आला अमृत-पुरीला जा. तेथे नगराच्या पश्चिम सीमेवरील महाकालीच्या मन्दिरात जा. मंदिर आपण यानंतर.” इतके सांगून तो बुरखापारी पोटा घोटपावर स्वार होऊन ठेपून निपुन गेला. (कथा:)

बहुरूपी

दुर्निवचयी विक्रमादित्य त्या नाटाकडे परत आला, फान्दीला लटकणारे प्रेत साठी काढून त्याने आपल्या खांब्यावर टाकले आणि नेहमीप्रमाणे मौन स्वीकारून तो स्मशानाकडे चालू लागला. दयात रहाणारा प्रेताला त्याला म्हणाला—“राजा, एका देशाचा राजा असूनही, आपले सिंहासन तात्पुरते दुसऱ्या एकाद्या राजावर सोपवून, स्मशानात अशा तऱ्हेने आपला वेळ पाळवत असावा. तो तुझ्याशी दगाफटका करून तुझ्या अनुपस्थितीचा वेळ शकेल, उदाहरण म्हणून मी तुला राजा मन्दीवर्धनची गोष्ट सांगतो.”

मणिमेखला देशचा राजा धर्मेचन्द्र म्हात्तारा आला, तेव्हा राज्य आपला पुत्र मन्दीवर्धन याच्यावर सोपवून आपण विश्रान्ति घ्यावी असे त्याने ठरवले.

वेताळाच्या गोष्टी

पण आपल्या गिऱ्याना हा निर्णय नन्दी-वर्धनला मात्र काहीसा गैरसोयीचा वाटला. आतापर्यंत जास्तीत जास्त एकाकी राहून तो भविष्यात जनकल्याणासाठी काय काय योजना राबवता येतील यासंबंधी विचार करत असे. आता नाइलाज होऊन स्वतःला राज्याभिषेक करवून घेण्यास त्याने संमति दिली. नन्दीवर्धनच्या राज्याभिषेकांतर पोड्याच काळात राजा धर्मचंद्र मृत्यु पावला. नन्दीवर्धन मोठ्या समर्थपणे राज्य-कारभार करू लागला. परन्तु त्याला अनेकदा आपल्या एकाकी पूर्वापण्याची आठवण होई व तेच जीवन यापेक्षा जास्त चांगले, असे त्याला वाटे.

एके दिवशी नन्दीवर्धन आपल्या विश्रामगृहात विश्रान्ति घेत असताना एक तरुण त्याला भेटण्यासाठी तेथे आला व म्हणाला—“महाराज, माझ नाव विश्वकर्म. वेपंतर कन्यात मी चांगला प्रवीण आहे. वाटने तर माझी परीक्षा घेऊन आपण आपल्या दरबारात एकादो नोकरी घावी अशी माझी विनंति आहे.”

नन्दीवर्धनलाही वाटले की या बहुरूपाची परीक्षा घेऊन पहावी. तेव्हा त्याने शेजारील दगाचा राजा सिंहमूपति, मणिमेललाचा सेनापति विक्रम व मन्त्री गुगुडि यांची सोंगे घेऊन दाखवली. त्या त्या वेळी त्याने केलेला वेप, बोलण्याची-चालण्याची लकव वगैरे शक्ती हुबेहुब घडवले की ते पाहून राजान आश्चर्याने तोंडात वाद घातले!

आसा नन्दीवर्धनच्या आज्ञेवरून विश्व-कर्मने खूप राजांचेच रूप धारण केले. त्याचे बोलणे-चालणे आणि एकूण रूप असदी हुबेहुब स्वतःचेच पाहून राजा भान हरवून मचाक् झाला!

विश्वकर्मचे अभिनंदन करीत नन्दी-वर्धन त्याला म्हणाला—“तुझ्यासारखा कुठाल माणूस माझ्या दरबारात राहिला तर माझे अहोभाग्यच म्हटले पाहिजे! तू थोडे दिवस इथेच रहा. तुझ्यासाठी एकादो चांगलीशी नोकरी पाहून देईन मी!”

खरा राजा एका खास महालात बसून बेल काढत असतो ही गोष्ट प्रजेला कळून चुकली.

आपली जबाबदारी टाळून स्वच्छन्दपणे आपला वेळ घालवणाऱ्या नन्दीवर्धनपेक्षा विश्वकर्म हाच अधिक समर्थ आहे आणि पुढेही त्यानेच राज्याचा भार बहून करावा असे मान्दोलन प्रजा करू लागली.

आपल्या श्रमसमोर आपली नाचवकी झाली त्याबद्दल नन्दीवर्धनला मनोमन फार दुःख झाले. यावर तो विश्वकर्मला म्हणाला—“हे पहा विश्वकर्मा, जनतेत माझ्याबद्दल जो आदर होता, माझी पसरलेली होती, तो सर्व तुझ्यामुळे धुळीउड मिळाली

तू जर अस वेपंतर केले नसते तर अनर्थ झाला नसता.”

“महाराज, आपला जेव धारण केल्या-मुळेच जनतेत आपणाबद्दल असतो पसरला जर आपलं म्हणणं अगेल तर, म्हणावं लागेल की आपण पणके स्वार्थी आहात.” विश्वकर्म उत्तरला.

त्याचे हे बोलणे ऐकून नन्दीवर्धन रागावून म्हणाला—“जनतेचा क्रोध माझ विघडवू पाकणार आहे? त्यांच्या म्हणण्यावरून मी सिंहासनाचा करीत, अन् तू बनशील शक्य आहे का?”

“महाराज, करा मला. मी काही बोललो, त्याचा नोट शान्तिपूर्वक विचार करावा आपण!” विश्वकर्म बोलला.

त्याच्याबद्दल कासलाच संशय पगरे आला नाही. जनतेच्या निजिराळ्या अडचणींवर आपले लक्ष केन्द्रित करून विश्वकर्माने थोड्याच दिवसात त्या दूर करण्याबद्दलच्या योजना बनवल्या अन् त्या अमळात आणण्यासाठी त्याने अभिकाऱ्यांच्या नेमणुका केल्या. पूर्वीच ठरवून ठेवल्याप्रमाणे दोन महिन्यांनंतर नन्दीवर्धनच्या रुपातला विश्वकर्मा नन्दीवर्धनला भेटायला गेला.

राजा नन्दीवर्धन त्याला म्हणाला-
"आता काही वेळाकरता तू या खास महान्यातच रहा. मी स्वतः जरा बाहेर जाऊन तुझ्या राज्य-शासनावद्दल काय जनमत आहे, हे पाहून येतो."

राजवाड्यात पोचलेल्या नन्दीवर्धनला भेटायला मन्त्री सुबुद्धि आला आणि म्हणू लागला-
"महाराज, आज सकाळीच मी मी आपल्या गुप्त हेरांशी देशातल्या हालचालीबद्दल मंत्रणा केली. मला वसं म्हणजे आपण अलिकडे गेल्या दोन महिन्यात नवे निर्णय घेतले आहेत त्याबद्दल जनता आपली खुप प्रशंसा करत आहे."

नंतर नन्दीवर्धन खास महालात गेला आणि विश्वकर्माला म्हणाला-
"मी आपली काही दिवस या महालात राहू इच्छितो, मी पहिल्याप्रमाणेच राज्य-कारभार संभालत रहा होपर्यंत."

आपली महिने असेच निघून गेले. अवधीत जनतेच्या उद्धारा संबंधीच्या निरनिराळ्या योजना राबवून विश्वकर्माने देशाची नेत्रदीपक प्रगति केली. धर्मशाळा त्याने बांधल्या, प्रत्येक गावात स्थापन केल्या, शेतोवाडो साठी नवे पाटबंधारे बनवून घेतले-या सर्वांमुळे देशभर राजाची खुप स्तुति केली जाऊ लागली.

परन्तु याच परिस्थितीत एक महत्त्वाची घटना घडली! ती अशी कि हल्ली राजा नन्दीवर्धन राज्य करत नसून त्याचे सौम घेतलेला विश्वकर्मा राज्य करत असतो, जन्

सरा राजा एका खास महालात वेळ काढत असतो ही गोष्ट प्रजेला कळून चुकली.

आपली जबाबदारी टाळून स्वच्छन्दपणे आपला वेळ घालवणाऱ्या नन्दीवर्धनपेक्षा विश्वकर्माने अधिक समर्थ आहे आणि पुढेही त्यानेच राज्याचा भार बहून करावा मान्योक्त प्रजा लागली.

प्रजेसमोर आपली नाचवकी सारी त्याबद्दल नन्दीवर्धनला मनोमन फार दुःख झाले. यावर विश्वकर्माला म्हणाला-
"हे पहा विश्वकर्मा, जनतेत माझ्याबद्दल जो आदर होता, माझी पसरलेली होती, सर्व तुझ्यामुळे धुळीस मिळाली.

तू जर वेष्टांतर केलं नसतंस तर अनर्थ झाला नसता."

"महाराज, वेष्ट धारण केल्यामुळेच जनतेत आपणाबद्दल असतोच पसरला जर आपलं म्हणणं असेल तर, म्हणावं लागेल की आपण पणके स्वार्थी आहात." विश्वकर्माने उत्तरला.

त्याचे बोलणे ऐकून नन्दीवर्धन रागावून म्हणाला-
"जनतेचा क्रोध काय बिघडवू शकणार आहे? त्याच्या म्हणण्यावरून मी सिंहासनाचा त्याग करीन, मन् तू राजा बनशील हे शक्य आहे का?"

"महाराज, करू नका मी काही बोललो, त्याचा नीट शान्तिपूर्वक विचार करावा आपण!" विश्वकर्माने बोलला.

यानंतर नन्दीवर्धन आपल्या राज-
वाङ्मयात गेला. पुढील कार्यक्रमांमध्ये
खूप विचार करून त्याने एक निर्णय घेतला.
दुसऱ्या दिवशी राजा नन्दीवर्धनने त्याच्या
राज्यात दख्खी पिढ्याली की देशातल्या सर्व
प्रतिष्ठित व्यक्तींनी आणि नगरातल्या प्रमुख
माणसांनीही मुख्य सभामंडपात हजर व्हावे.
त्या सर्व प्रमुख माणसांना संबोधित
करून नन्दीवर्धन म्हणाला-“आपली जबाब-
दारी विशरून मी वागत असल्याचं जनतेचं
मत आहे, असं मला कळून आलं आहे.
जनतेचा निर्णय मानायचा मी ठरविल
आहे. आजपासून विश्वकर्मेच राज्याचा
राज्याचा राजा होईल.”

राजाचे हे बोलणे ऐकून सर्वांनी स्वीकृति-
सूचक टाळ्या वाजवल्या. यावर नन्दीवर्धन
विश्वकर्मेला म्हणाला-“जनतेचा अभिप्राय
जाहीर झालेला आहे. आता तूच सिंहासना-
वर बस.”

ही गोष्ट मान्य करता विश्वकर्मेने
सभामंडपामोर निवेदन केले की-“महा-
राजांनी आपली जबाबदारी टाळण्याचे
चतन कधीही केलेले नाही. बलिकडे काही
काळ मी ज्या योजना ममलात आणल्या
त्या सर्व राजानेच आपलेल्या होत्या.
राज्यकारभार ही माझ्या शक्ति-
वाहेरची गोष्ट आहे. आपण सर्वांनी मला
क्षमा करावी.”

विश्वकर्मेच्या तोंडचे बोलणे ऐकून
सभामंडपांनी हसंताद केला-“महाराज
नन्दीवर्धनचा विजय असो.”

आता नन्दीवर्धन सभामंडपांना म्हणाला-
“आपणा सर्वांना वाटत असेल की
सिंहासन त्यागणारा हा विश्वकर्मे किती
थोर असला पाहिजे! तो किती योग्य
माणूस आहे, आपण ओळखलंच असेल.
म्हणूनच मी आजपासून त्याला माझा
'व्यक्तिगत सल्लागार' म्हणून नेमून
आहे.”

जनतेने या गोष्टीला आनंदाने मान्यता
दिली. राजा विश्वकर्मेने नन्दीवर्धन

विश्वकर्मेला बरोबर महालात
गेल्या. ज्ञानाने वाटत विश्वकर्मे राजाला
म्हणाला-“महाराज, आपण फारच
निस्वार्थी माणूस आहात.”

ही गोष्ट सांगून वेताळाने विक्रमराजाला
विचारले-“राजा, अगदी सहजपणे मिळ-
णाऱ्या सिंहासनाचा विश्वकर्मेने त्याग
केला? अशाकरता, की खरोखरच राज्यभार
वाहणे त्याच्या शक्तिवाहेरचे होते? तो
एकदा नन्दीवर्धनला 'स्वार्थी' म्हणाला होता
अन् दुसऱ्या वेळी तोच त्याला 'निस्वार्थी'
म्हणाला-याच कारण वर? या प्रश्नांची
उत्तर माहीत असूनही दिली नाहीस
तर तुझ्या मस्तीचाच चतन तुकडे होऊन
पडतील.”

यावर विश्रामादित्य उत्तरला-“हे तर
वाचित झालं होतंच की विश्वकर्मे राज्य-
शासनात अगदी आहे पण त्याबरोबरच
तो अतिशय प्रामाणिक स्वामीभवतही
होता. त्यामुळे 'राज्यकारभार करणं
आपल्या शक्तिवाहेरचं आहे' असं खोटेच

सांगून त्याने सिंहासनाचा त्याग केला. एका
संदर्भात तो राजाला 'स्वार्थी' म्हणाला,
ते अशाकरता की, खरोखर नन्दीवर्धन-
समोर जी समस्या उत्पन्न झाली ती
विश्वकर्मेच्या वेतांतर करण्यामुळे नव्हते,
तर स्वतःच्याच प्रत्यक्षपणाच्या आवडीमुळे!
केवळ ती आवड भागदण्यासाठीच राजा
अज्ञातवासात गेला होता, या गोष्टीची
चेतावणी विश्वकर्मेने त्याला दिली. आता
राहिला नन्दीवर्धनला पुन्हा 'निस्वार्थी'
म्हणण्याचा प्रश्न! कारण असं आहे
की-काही महिनेपर्यंत राज्य कारभारासंबंधी
रहस्यं समजून आलेल्या विश्वकर्मेला कुठं
बाहेर जाऊ देता राजाने त्याला आपला
'व्यक्तिगत सल्लागार' बनवून आपल्या
बुद्धिमत्तेची नुणूक दाखवली. यासाठीच
विश्वकर्मे राजाला निस्वार्थी म्हणाला.”

राजाचा मोनभंग होताच वेताळ त्या
प्रेतासह अवृण्व होऊन पहिल्या प्रमाणे
त्याच आडावर जाऊन लटकू लागला.
(कल्पित)

स्वार्थ ■ परमार्थ

माझि कुठुर नावाच्या गावात दोन प्रौढ माणसे ~~आले~~ देऊळ बांधण्यासाठी लोकांकडून वर्गणी गोळा ~~करून~~ करणारे. त्या गावातला भूषणसिंह नावाचा माणूस एक नंबरचा कंजूस होता. वर्गणीदारांच्या यादीत आपणे ~~नाही~~ नाही हे ~~कारण~~ कारण अपमानकारक वाटते. एके दिवशी भूषणसिंह गावाकडे परतत असताना अचानक त्याला हे वर्गणी वसूल करणारे दोघजण वाटेत भेटले. त्या दोघांना भूषणसिंहाने घरी बोवले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी ते दोघे जेव्हा भूषणसिंहाच्या घरी पोचले, तेव्हा त्याने हसून त्यांचे स्वागत केले. पण चिक्कितक शिवराजला आपल्या भूषीच्या ~~बरोबर~~ बरोबर.

भूषीला तपासून तिच्या कानात कसलासा रत शिवराजने पिल्ला.

भूषणसिंहाना उद्देमून भूषणसिंह भूषाभा- "नमनसिंह, आपण घांगले वस्तुनास्त्रात आहात. माझ्या मागी-भूषी बांधायला कुठे गेला बांधावा ■ खांगा बरं जरा!"

माघर भूषणसिंहाने गेला बांधायला ~~आला~~ आला निश्चित ~~करून~~ करून काढून दिला. ~~दिवशी~~ दिवशी बांधायला चालवीवर जमलेल्या लोकांसमोर शिवराज आणि भूषणसिंह गवनि बोलले- "एका लोकहो, भूषणसिंहासारक्या एक नंबरच्या कंजूस बाणवाकडूनही बांम्ही देवाळासाठी ~~आले~~ रुपये वर्गणी उमटली बरं का."

■ ऐकून सर्व लोकांना मोठे आश्चर्य वाटते. ~~एका~~ एका म्हातऱ्या माणसाने शिवराजला विचारले- "कायरे, तू ऐक्या एकाद्या ~~आला~~ आला इतक्या करायला जातोस, तेव्हा त्याची ~~आला~~ पों घेतोस?"

"वीस रुपये घेतो मी." शिवराज ~~आला~~ आला.

"आणि तू रे, असा नकाशा काढून विनास ~~आला~~ आला घेतोस." म्हातऱ्याने भूषणसिंहाला विचारले.

"मी कमीत कमी सव्वाशे रुपये तरी घेतोच." भूषणसिंहाने उत्तरिले.

"ओहो, तर मग भूषणसिंहाने तुम्हाला वर्गणी देऊन आपला स्वार्थ मग परमार्थ दोन्हीही धाग्रत की!" म्हातारा हसत म्हणाला.

बांधोवा पुरवणी-१६

जानाचा खजिना

तो कोण?

एके काळी एका ब्राह्मण तरुणाने आपल्या काही मित्रांसमवेत समुद्र-यात्रा करण्याचे साहस केले. कित्येक आठवडे त्यांनी नावामधून जल-प्रवास केला. शेवटी त्यांनी एका दीपाचा पत्ता लावला. पण त्यांच्या नावा जेव्हा समुद्रकिनाऱ्या-जवळ पोचल्या, तेव्हा त्यांना दिसले की तेथे एक सवास्य सैन्य उभे आहे. ब्राह्मण-कुमाराने आपले घनूष्य ~~आले~~ केले, पण त्याला एकही बाण चालवावा लागला नाही. कारण त्या तरुण स्त्रीने कोणतीच प्रतिक्रिया व्यक्त केली नाही. शेवटी ब्राह्मण तरुणाने समुद्रकिनाऱ्यावर पाऊल ठेवले आणि ~~आला~~ तरुणीने एक सुंदर ~~आला~~ त्याला नजर केले. नंतर त्या दोघांनी विवाह केला. त्या ब्राह्मण-तरुणाने तेथे एका हिन्दू राज्याची स्थापना केली. ही ~~आला~~ इ. स. १९७ मधील आहे.

या गोष्टीतील हा ब्राह्मण पुर्वक कोण?

[पान ३६ पहा]

तुम्हाला माहीत आहे?

१. पाकिस्तानला ~~आला~~ नाव कोणी दिले?
२. हे ~~आला~~ केव्हा दिले गेले?
३. या पुऱ्या नावाचा काही अर्थ काहे काय?
४. बुझावा ~~आला~~ मुस्लिमी येथे सात्ता होता. आज त्या भागाचे नाव काय आहे?
५. हे स्थान कसे ओळखले गेले?

[पान ३६ पहा]

गांधार- तक्षशिला

आजच्या आपल्या देशाच्या नकाशात गांधार नावाचा प्रांत दिसून येत नाही. तरीही आपल्या देशात असा कोणो भागू नसेल, की ज्याला गांधार देश साहीतच नाही.

आपल्या प्राचीन साहित्यातही जिथे-तिथे गांधार देशाबद्दल उल्लेख सापडतो. अग, चंग, कलिंग आणि छप्पन राज्यांत गांधार ही एक प्रमुख राज्य आहे. धृतराष्ट्राची परत्री गांधारी ही गांधार देशाची मुखराज्ञी होती, यामुळेच तिचे नाव गांधारी पडले. गांधारीचा भाऊ शकुनी गांधार देशाचा राजा होता. कौरव-पांडवांच्या युद्धात शकुनीचा जो महत्त्वपूर्ण भाग आहे तो सर्वश्रुतच आहे.

सिंधु नदीच्या दोन्ही बाजूंना गांधार राज्य पसरलेले होते. तो प्रदेश आज पाकिस्तानात रावळपिन्डी व पेशावर जिल्ह्यांच्या नावाने व्यवहारात आहे.

प्राचीन काळानंतरही मगंधार राज्याचे वैभव तसेच राहिले. विशेषतः त्या राज्यातील तक्षशिला आणि पुष्कलावती ही नगरे उच्च शिक्षण, संस्कृति व व्यापारउद्योग यांची महान् केन्द्रे बनून राहिली होती.

विश्वविख्यात तक्षशिला विश्वविद्यालयात जगद्विख्यात अनेक बुद्धिमान लोकांनी आपला विद्याभ्यास केलेला होता. इ.स.पू. ५ व्या शतकात बिम्बिसाराने मगध देशावर राज्य केले होते. त्याच्या दरबारात मिळामेला वैद्यकशास्त्रज्ञ जीवक, याने वर्षे तक्षशिला विश्वविद्यालयात आपले अध्ययन केले होते.

रावळपिन्डीपासून ३० किलोमीटर अंतरावर असणाऱ्या सराय-कोला नामक रेल्वे स्टेशनच्या तक्षशिलेचे अवशेष सापडले आहेत.

गांधार राज्य काही काळपर्यंत पर्शियन साम्राज्यात समावलेले होते. या राज्याचा काही भाग ग्रीक लोकांनीही जिंकलेला होता. याच कारणांमुळे प्रवेशातील कला व शिल्पकला यावर विदेशी प्रभाव पडलेला असल्याचे स्पष्टपणे दिसून येते. आजही गांधार कलांसाठी एक विशिष्ट स्थान प्राप्त झालेले आहे.

पर्वतमय प्रदेशात अधून मधून असणाऱ्या सततच प्रदेशात राहणाऱ्या, आणि असामान्य धर्म व साहस यांसाठी प्रसिद्ध असणाऱ्या पठारांशी मातृभूमि म्हणून पेशावर हे सिद्धार बनून राहिलेले आहे.

साहित्य सोनियाचिया खाणी

कल्याणाचा परिचय देणारे दोन प्रसंग पाहू कीणते ?

तोग निरनिराळे भाव महत्वाच्या विषयांना परिचय देणारी तीन शतके

विषयाचे महत्त्व स्पष्ट

साहित्याचे महत्त्व

त्या काळाचे महत्त्व

साहित्याचे महत्त्व

साहित्याचे महत्त्व

साहित्याचे महत्त्व

तो कोण ?

कांमोज. त्याने काबीबिया देजाची स्थापना केली.

तुम्हाला माहीत आहे !

१. बोधरी खुमस अली.
२. १९३३ मध्ये.
३. पवित्र भूमि.
४. केपाळ मधील स्वान समिती.
५. सम्राट अशोकाने निर्माण केलेला तिला-स्तम्भ. तो आज ही तेथे आहे.

साहित्य

१. भागवत व महाभारत.
२. अर्जुन.
३. श्रीमद् भगवद्, वैराग्य शतक नि नीतिशतक.
४. उन्मत्तबिनीत. उन्मत्तबिनीचा मुदराज म्हणतात.
५. मृतकाचा ग्रंथ.
६. काही भाग रिली पुर्व १२०० मध्ये विद्यमान होता.

नकाळी सोन

शिकणुरीत कनकदास एक सामान्य गृहस्थ रहात असे. त्याला मोहनदास अन् कृष्णदास नावाचे दोन मुलगे आणि आणि राधाबाई नावाची एक मुलगी होती. यथात आल्यावर दासने तोगही मुलांची लग्ने करून टाकली. तो मरेपर्यंत सर्वजण एकत्रच रहात राधाबाईलाही दिलेली होती.

कनकदासच्या मृत्यूनंतर त्याच्या दोन्ही मुलांनी त्याची जी काही संपत्ति होती. ती आपसात सारखी-सारखी वाटून घेतली. आणि दोघे निरनिराळे राहू लागले. कनकदासची बायको सुगुणाबाई आपल्या दोन मुलांकडे पाळी-पाळीने राहू लागली.

सुखातील सुगुणाबाईच्या मुला तिला आदराने वागवत असत, नंतर हळूहळू घुसफुस सुरू झाली. त्याचे मुख्य कारण म्हणजे सुगुणाबाईजवळ दागिने किंवा पैसे

बागैरे काहीच नव्हते. ती कधी आजारी पडली तर पैसे खर्च झाल्या नकोत म्हणून नोट इलाजही केला जात तसे तिच्यावर ! तिच्या मुलांचे आपआपल्या बायकांपुढे काहीच चालत. त्यामुळे थोड्याच दिवसांत ते दोघेही असे बागू लागले की जणू काही आपली आई आपल्याला भारच होऊन रहात आहे !

सुगुणाबाईला आता आपल्या मुलांकडे रहाणे कठीण वाजं, म्हणून ती आपली मुलगी राधाबाई हिच्याकडे जाऊन राहू लागली. राधाबाईनेही काही दिवस आपल्या आईला चांगली वागणूक दिली, पण नंतर तीही आडून आडून चालून-पाडून चालू लागली. ती टोमणा मारायची-“हं ! इस्टेट वाटून घायला तेवढे मुलगे, अन् पालन-पोषण वारायला मात्र मुलगी ! खासा ग्याय आहे !”

मुगुणाबाईलाही पटले, की मुलीचे वोलणे खरेच आहे. तेव्हा एक दिवस ती गावप्रमुखाकडे गेली आणि तिने त्याच्या-अवळ आपल्या मुलाबद्दल तक्रार केली. या गावप्रमुखाला गावातले सर्वच लोक खूप मान देत असत. त्याने घेतलेल्या निर्णयामुळे सर्वांना बरोबर न्याय मिळतो असाच सर्वांचा विश्वास होता.

मुगुणाबाईची तिच्या मुला-मुलींच्या कटु-व्यवहारागागचे कारण या प्रमुखाने बरोबर हेरले. सग त्याने तिला समजावले—“ताई, मुलीच चिन्ता करू नकोस. तुझ्या नवऱ्याने मरण्यापूर्वी काही दिवस अगोदर सोन्याचे काही दागिने ठेवलेली एक पेटी माझ्या हवाली केली होती. असे करण्या-

नागे त्याचा उद्देश होता, हे काही त्याने मला सांगितले नव्हते. आता मी तुझ्या मुलांशी या वादत बोलून, तो पर्यंत तू माझ्याच घरी रहा.”

नंतर प्रमुखाने मुगुणाबाईच्या दोन्ही मुलांना व मुलीला बोलवून घेतले आणि त्यांना सांगितले—“मुगुणाबाईचं नोट पालनपोषण करणं हा अन्याय आहे. ते करणं हे मुलांचे कर्तव्यच असते. तुम्ही तिची नोटणणे देखभाल केली नाहीत, तरीही सुखाने जगता येईल अशी तिची सोय आहे—हे नोट ठेवा.”

प्रमुखाचे बोलणे मुलांच्या लक्षात आले नाही. त्यांनी म्हटले—“काकाजी, आपल्या बोलण्याचा आम्हाला नोट

समजला नाही. जरा स्पष्टपणे सांगा ना!”

“गोष्ट अशी आहे. की कतकदासने आपल्या मृत्युसमयी सोन्याच्या दागिन्यांची एक पेटी माझ्या हाती देऊन दागिने तुम्हा दोघा भावांना अन् राधाबाईलाही सारखे सारखे वाटून द्यायला सांगितले होते. पण त्याबरोबरच हे ही सांगितले होते की, तुमच्यापैकी कोणी तिला मांभाळण्यात काही कसर केली तर त्याचा हिंसा त्यांना द्यायला मी साफ द्यावा! आजची विचारीची परिस्थिती पाहून दादलंय की ते दागिने विकून मोच तिच्या पालनपोषणाची व्यवस्था लावून द्यावी. बोला, तुमचं काय म्हणणं आहे?”

यावर मुगुणाबाईची मुले इतर सर्वच त्या प्रमुखाकडे आश्चर्याने पाहू लागले. प्रमुख घरात जाऊन एक पेटी घेऊन आला आणि त्याने सर्वासमक्ष तिचे आकण उघडले. त्यात कितीतरी दागिने होते! त्यांची किंमत पन्नास हजार तरी नक्कीच झाली असली!

मुगुणाबाईचे मुलगे म्हणू लागले—“काका, झाल ते झाल. आजपर्यंत हातून जी चूक झाली, तिच्याबद्दल आम्हाला करा.” असे बोलून ते तिथंही मुगुणाबाईला आपापल्या घरी नेण्यासाठी आता आग्रह लागले.

मुगुणाबाईने प्रत्येकाच्या घरी आळी-पाळीने एक-एक महिना रहायचे कबूल

केले. त्या दिवसापासून तिची मुलगी व मुनाही मोठ्या प्रमाने तिची काळजी घेऊ लागल्या. तिच्यासाठी सर्व सोयी त्यांनी करून दिल्या. यानंतर काही दिवस सुगुणाबाईने मोठ्या सुखाने घालवले आणि शेवटी एक दिवशी तिने राम म्हटला।

मुलांनी अन् जावयाने मोठ्या समारंभ-पूर्वक तिचे श्रियाकर्मही पुरे केले.

एके दिवशी ते सर्व गावप्रमुखाकडे गेले व त्यांनी त्याला ते दागिने वाटून देण्यासाठी विनंती केली. प्रमुखाने ती मान्य केली आणि दागिन्यांची खरी किंमत करण्यासाठी शरभ नाथाच्या सोनाराला बोलावून घेतले.

दागिने पाहून शरभ आश्चर्यचकितच झाला, कारण ते दागिने सोन्याचे नव्हतेच ! छोटे-नकली सोन्याचे होते ते ! शरभच्या सांगून ३ एकूण सुगुणाबाईचे मुलगे, मुना व मुलगी सर्वजण आश्चर्यात पडले.

सर्वजण एका स्वर्गमंथ म्हणू लागले-
"काय कपट हे ! कोणाचा दिला

आम्हाला ! खरे दागिने लपवून आमच्यावर अन्याय केला आहेत काका तुम्ही !"

यावर थोडेसे हसून प्रमुख म्हणाला-
"तुम्ही तरी असे कोणते संस्कार केलेत ? दागिन्यांच्या मोहाने सुगुणाबाईवर खोट प्रेम दाखवलेत तुम्ही ! खोट्या प्रेमाचे फळ म्हणजेच छोटे दागिने !"

जाता कोण तोंड उघडू शकणार ? सुगुणाबाईची ओ निर्दय वागणूक केली होती त्याचे स्मरण करून त्यांनी सर्वांनी क्षमेने माना जाली घातल्या.

"तुम्ही सोन्याची ऐकलेच असेल को-जसे बीज, ३३ रोप ! तुमचे मन असं बाहे, ठेकेच हे दागिनेही फक्त ३३ वसचम दाखवत आहेत; आतून ते काही निराळेच आहेत ! जाऊ शकता सर्वजण तुम्ही आता." प्रमुख म्हणाला.

खरी गोष्ट अशी होती की, कुनकदासने प्रमुखाजवळ भुलात दागिने दिलेच नव्हते ! त्याच्या मुलांच्यात मनपरिवर्तन घडवण्यासाठी प्रमुखानेच ती कल्पना लढवली होती.

राज्यावर अद्भुत

दोन भाऊ होते-अरविन्द नि मुकुन्द. श्रीकांतपुर मध्ये दोघांनी ३३ जवळ आपली नवी घरे बांधली. गृह-प्रवेशाच्या वेळी पुरोहित वेंकट शास्त्रींनी मळा दिला-"वास्तुशास्त्राच्या नियमानुसार ही शेन्ही घरे निश्चित बांधली गेली आहेत, पण इतक्या बाजूच्या ३३ मुकुन्द नि उजवीकडील घरात अरविन्द राहिल तर उत्तम !"

दोघे भाऊ अमळ घाबरले आणि मोठ्या उत्कंठेने त्यांनी वेंकट शास्त्रींना विचारले-
"समजा की आपल्या सूचने प्रमाणे आम्ही घरे बदलली नाहीत तर ३३ होईल न ?"

पुरोहितजींनी सांगितले-"तुम्हा दोघांची जन्म-कुंडली पाहून त्या हिशोबाने मी सल्ला दिला आहे. ३३ तुम्ही दोघांनी आपापली घरे न बदलली तर काही दुष्ट शक्ति

तुम्हाला ३३ देतील पण त्यामुळे तुमच्या जिवाला मान घोळा नाही."

"वस्, एथेच ना ? आम्हाला वाटले की काही भयंकर अश्वत्ति अस घडेल काय ! ३३ दुष्ट शक्तींवर विश्वास नाही. आपल्या स्वतःच्या शक्तीवर आमचा संपूर्ण विश्वास आहे. मुकुन्द, माझ म्हणणं बरोबर आहे की नाही ?" अमळ कोपित स्वराने अरविन्दने आपल्या खोट्या भावाला विचारले.

"नाही तर काय ?" इकडे तिकडे पहात मुकुन्द मोठ्या गवनि म्हणाला.

दोघां भावांच्या बोलण्यावर ३३ नाराज होत वेंकट शास्त्री म्हणाले-"असं असेल ३३ माझ्या हस्ते गृह-प्रवेशाचे कार्य तुम्हीं का करवलेत ? मला जे काही समजतं ते तुम्हाला सांगणं मी माझं कर्तव्य समजतो. आतां तुमच्या नशिवात जे असेल ते भोगा

हाल!" इतक झोळून शास्त्रीजी तिथून निघून गेले.

यमनंतर अरविंद नि मुकुन्द यांनी आपापल्या घरात आपलं सामान समजवल. खूप समान होतं, म्हणून काही सामान त्यांना गच्चीवर ठेवावं लागलं. अरविंदने आपल्या घराच्या गच्चीवर दोन तैलाचे डबे अन् दहा वाण्याची पोती ठेवली. मुकुन्दने आपल्या घराच्या गच्चीवर पाच लडोदांची पोती आणि लोणच्याच्या बरण्या ठेऊन दिल्या.

त्या रात्री दोन्ही भावांची कुटुंबीय मंडळी आपापल्या घरात झोपली. मध्य रात्रीच्या सुमारास अरविंद काही विचार

करीत होता, मग एक वाण्याचं पोतं खाली बाणायचा विचार करून तो गच्चीवर गेला. पाहिली तर काय, तिथं वाण्याच्या पोत्यांऐवजी उडदाची पोती नि लोणच्याच्या बरण्या त्याला दिसल्या. अरविंदने विचार केला—ही पोती तर मुकुन्दची आहेत! तो झटपट गच्चीवरून खाली आला नि आपल्या घाकट्या भावाच्या घराकडे निघाला.

आकळी झोपेतून जागे झाल्यावर अरविंद विचार करू लागला—हे कसलं दुस्वप्न! आपल्या घाकट्या भावाकडील समाधार जाणून घेण्यासाठी तो मुकुन्दच्या घरी गेला.

त्यावेळी मुकुन्द आपल्या घराच्या शहरांधात बसून कसला तरी विचार करीत होता. त्याच्या झोळपाकडे पाहून असं वाटत होतं की रात्र भर त्याला काही झोप मिळालेली नसावी.

घाकट्या भावाकडून जाऊन अरविंदने विचारलं—"का रे? रात्री नोट झोप नाही का मिळाली?"

मुकुन्दने थोड्या भावाच्या चेहऱ्याकडे नोट निरखून पहात विचारलं—"असं दिसतंय की तुला ही रात्र भर झोप आलेली नाही काय, झालं काय तुला?"

यावर अरविंदनं रात्री घडलेला सर्व वृत्तांत सांगून केला. मुकुन्दने विस्मयपूर्वक सांगितलं—"मला ही काही असाच अनुभव

आला वर! गच्चीवर जाऊन उडदाच पोतं खाली बाणायचा विचार केला, तर तिथं काय पाहिलं की वाण्याचीच पोती ठेवलेली आहेत."

"हे सगळं काही विचित्रच दिसतं आहे. दुष्ट शक्तीवर तुला विश्वास आहे?" अरविंदने आपल्या छोट्या भावाला विचारलं.

मुकुन्दने उत्तर दिलं—"पुरोहित वेंकट शास्त्रींना तर त्याच सांगितलं होतं की शक्तीवर विश्वास नाही!"

"होय, आपण सांगितलं होतं नाही का? मी तर अगदीच विसरून गेलो ते!" असं म्हणून अरविंद आपल्या घरी निघून गेला.

दोन्ही भावांनी त्या दिवशी रात्रा दुस्वप्नांचं कारण शोधून काढायचा निश्चय केला आणि आपापल्या गच्चीवर जाऊन झोपले.

दुसऱ्या दिवशी अरविंद झोपेतून जागा झाला नि त्याने पाहिलं सगळं सामान बिघलं तिथं सुरक्षित आहे. त्याने आनंदाने आपल्या बायकोला हाक मारली.

हाक ऐकून धाकटा भाऊ मुकुन्दची पत्नी बर आली नि म्हणाली—"भायजी, तुम्ही आमच्या गच्चीवर केव्हा आलात हे मला समजलं नाही."

अरविंदला आवडयं वाटलं आणि तो काही उत्तर देणार एवढ्यात झोपेतून जागा झाला. त्याच वेळी त्याची बायको

गच्छीपर्यंत पोचली आणि अमळ चिडून म्हणाली—“काही काम असलं म्हणून का असं गच्छीवरून हाक मारायचं?”

“हे तर एक आणखी दुःस्वप्न आहे!” असा काही विचार करीत अरविन्द जगेच थाकट्या भावाकडे गेला आणि समळं सांगून म्हणाला—“मुकुन्द, तू तर रात्री काही दुःस्वप्न पाहिली नाहीस ना?”

रडक्या चेहऱ्याने मुकुन्दने उत्तर दिलं—“दुःस्वप्न! एक ना दोन, किती म्हणून लक्षात ठेवू? सगळी रात्र स्वप्नच पहात राहिलो असतो तरी घरं झालं! पण मधून मधून रात्रसा झोपेत व्यत्यय होत राहिला. असंच चालू राहिलं तर माझी तब्येत आणखी बिघडायला फार दिवस लागणार नाहीत.”

“दुष्ट शयतीवर तुझा विश्वास नाही ना?” अरविन्दने प्रश्न विचारला.

“मी राग सांगू? वेकट शास्त्रींनी आपल्याला घरं बदलण्याचा मसला दिला होता, तेव्हा तूच असल्या अंधविश्वासाचा

विरोध केला होताना ना? तू न म्हणालास त्याच वेळा मी मगधन केले होते!” मुकुन्दने उत्तर दिलं.

थोडा वेळ विचार करीत अरविन्द गप्प चमळा, आणि मग म्हणाला—“दुष्ट शक्ती आहेत की नाही, हे आपण घटका भर सोडून देऊ वेकट शास्त्रींनी आपल्याला जो मसला दिला त्यामुळे आपल्या दोघांच्या नचात शका जकर निर्माण झाली. मला वाटते, आपण या वाद-विवादात न पडलेले बरे. ही असली दुःस्वप्न पहात आपण किती दिवस जोगेवाचून राहणार? शास्त्रीजींच्या सूचनानुसार पर बदलून आणू या कशी!”

प्रसन्नतापूर्वक मुकुन्द म्हणाला—“मला ही अमच कळू या.”

त्याच दिवशी दोन्ही भावांनी आपापलं सामान बदलण्याच्या घरात नेलं. नंतर त्याच रात्री काय, पण कोणत्याही रात्री त्यांनी दुःस्वप्न पाहिली नाहीत. तो प्रसन्न कायमच गेला.

कृष्णवजार

द्वौपदी, श्रीकृष्णाच्या वायका अन्ध स्त्रिया एका बाजूला गप्पा-गोष्टी करीत होत्या. दुसऱ्या बाजूला सर्व पुरुष-मंडळी एकत्र जमून वादविवादात रंगली होती. त्यावेळी अनेक मुनी बलराम व श्रीकृष्ण यांना भेटण्यासाठी आले. पांचो पांढव सर्व राजांनी उठून मोठ्या आदराने मुनींना नमस्कार केला. सर्वां-जरोबर श्रीकृष्ण नि यांनी ही श्रद्धा-भक्तिपूर्वक मुनींची पूजा केली.

श्रीकृष्णाची प्रशंसा करीत मुनी म्हणाले—“आपण तर मानव-रूप धारण केलेले साक्षात् आदि देव आहात! आम्ही लोक मोठे उत्त्वशाही असलो तरी आपल्या मायेच्या लवीत आहोत.”

मुनींच्या सल्ल्यानुसार वसुदेवाने देवांचे फेडण्याचा संकल्प केला. त्यासाठी एक यज्ञ करण्याची योजना तयार आली. यज्ञासाठी आवश्यक सामानाची एक सूची तयार केली. तीनुसार रादवांनी यज्ञासाठी आवश्यक सर्व सामग्री जमवली. वसुदेव व त्याच्या अठरा बायकांनी स्नान करून यज्ञ-पुरुषाची आराधना केली, आणि ऋत्विकांना संतुष्ट करण्यासाठी गायी, जमीन आणि सुंदर कन्या यांचे दक्षिणा म्हणून दिले. संपल्यावर वसुदेवाने अवभृत् स्नान केले आणि आपल्या सर्व

बंधु-जनाना प्रीतिभोजन दिले. नंतर सर्व मुनी संतुष्ट होऊन आपापल्या आश्रमाकडे रवाना झाले. श्रीकृष्णाने प्रेमाने सर्वांना निरोप दिला.

एक दिवशी देवकीच्या मनात एक विचार आला, तिचे पुत्र बलराम नि श्रीकृष्ण ही काही सामान्य लोकांना नाहीत, ते मोठे शक्तिशाली आहेत. त्यांनी आपल्या गुरूंच्या मृत पुत्राला जिवंत पुनः त्यांच्या हाती दिले. कंसाने तिच्या सर्व मुलांना मारून टाकले होते. त्या सर्वांना श्रीकृष्ण काय आपल्याला दाखवू शकणार नाही?

हाच प्रश्न देवकीने बलराम आणि श्रीकृष्णाला विचारला. देवकीची इच्छा

पूर्ण करण्यासाठी दोघे बघ योगनाचा धारण करून घेतले. बलि चक्रवर्तीने तिघे त्या दोघांचे अपूर्व स्वागत केले नि त्यांच्या येण्याचे कारण विचारले.

“महाराज, प्राचीन काळी स्वायंभू मन्वन्तराच्या वेळी भीरीचींचे सहा मुलगे ब्रह्मा आणि सरस्वती यांना एकमेकांवर प्रेम करताना पाहून हसले होते. यावर ब्रह्माने त्यांना राक्षसांच्या रूपात जन्म धारण करण्याचा शाप दिला होता. नंतर ते स्मर, उद्गीष, परिष्वंग, पतंग, सुहृभ आणि धृणि नावाने सर्वप्रथम हिरण्य-

पुत्रांच्या रूपात जन्मले आणि नंतर आम्ही आई देवकीच्या गर्भातून उत्पन्न झाले. कंसाने सर्वाना मारले आणि सध्या ते सर्व आपल्या राज्यात आहेत. आपण जर त्यांना आमच्या बरोबर पाठवले तर आम्ही त्यांना आमच्या आईला दाखवून तिची काळजी दूर करू शकू. नंतर त्यांना पुन्हा उत्तम लोकात पाठवून देऊ.” बलि चक्रवर्तीला श्रीकृष्ण म्हणाले.

बलीने श्रीकृष्णाची विनंती मान्य केली आणि त्या सहा मुलांना श्रीकृष्णाच्या बरोबर पाठवून दिले. आपल्या मृत पुत्रांना पुन्हा एकदा पाहून देवकीला खूपच आनंद झाला. तिने त्या सर्वांना आलिंगन दिले, दूध पाजले नि त्यांना उत्तम भोजन

दिले. नंतर ही सर्व मुले श्रीकृष्णाच्या कृपेने ऊर्ध्व लोकात विघ्न गेली.

काळचक्र फिरत राहिले. मध्यंतरी महाभारत युद्धात कौरव आणि पांडव यांच्या आजूचे असह्य लोक मारले गेले. या युद्धात युधिष्ठिराचा जय झाला. त्याला सिंहासनावर बसवून श्रीकृष्ण द्वारकेला परत आले.

एक दिवशी विद्वामित्र, असित, कण्व, दुर्वास, भृगु, अंगीरस, कश्यप, वामदेव, अत्रि, वसिष्ठ, तारक इत्यादि मुनी श्रीकृष्णाला भेटण्यासाठी आले. त्या वेळी काही यादवकुमारांनी सांबूला गर्भवती स्त्रीचा वेष घेवला आणि त्यांच्या मुनींसमोर आणून अत्यंत आव

आणून विचारले—“आपल्या गर्भातून कोण जन्माला येईल हे विचारायला हिला फार लाज वाटत आहे. म्हणून तिच्या बतीने आम्ही विचारीत आहोत. आपण तर सर्वज्ञाते आहात. हिच्या पोटी कोण शिशु जन्माला येईल सांगाल?”

यावर मुनी अत्यंत रागावले नि त्यांनी शाप दिला—“मुलींनो, याच्या गर्भातून कुलनाशक मुसळ येईल.”

यादव-कुमार घाबरून पळून गेले. सांबूचे कपडे काढून पाहिले तर खरंचच त्याच्या पोटातून मुसळ बाहेर पडताना दिसले. त्यांनी ते बाहेर काढले नि पश्चात्ताप करू लागले—“अफ, काय मुनींसमोर आणून अत्यंत आव

समजल्यावर यादव प्रमुखा काय म्हणतील कोण जाणे?" घाबरत घाबरत ॥ राजा उग्रसेनकडे गेले आणि त्यांना झालेलं सर्व वृत्त सांगितलं.

मुनींचा शाप नि मुसळाची वातमी लवकरच सर्व यादवांना समजली. त्यांना मोठं आप्त्त्यं घाटलं अन् भीति पण! राजा उग्रसेनने यादवांना सल्ला दिला की त्यांनी ते मुसळ जगाळून त्याचं चूर्ण समुद्रात टाकून घ्यावं. यादवांनी त्याप्रमाणे केलं. समुद्रातील लाटामुळे ते चूर्ण किनाऱ्याकडे वाहून आले आणि तेथे नागरमोठ्याच्या रुपात उगवलां. मुसळ जगाळून संपल्यावर शेवटी लोडंडाचा एक

तुकडा शिल्लक राहिला तो समुद्रात टाकून दिल्यावर एका माशांने गिळला. तो मासा ॥ मासांबरोबर एका कोळ्याच्या जाळ्यात अडकला नि कोळ्याच्या तावडीत सापडला. कोळ्याने मासाच्या पोटातून तो ॥ आणि एका शिकान्याला दिला. शिकान्याने तो तुकडा आपल्या बाणाच्या टोकावर बसविला.

॥ प्रकारे यादव-वंशाच्या सर्वनाशाची सर्व तयारी संपूर्ण झाली.

यानंतर थोड्याच काळात द्वारकेत भयंकर उत्पात सुरू झाले. श्रीकृष्णाने सर्व यादवांना सुधर्म समा-मंडपांत बोळवून घेतले नि ॥ समजाऊन सांगितले-

" मित्रांनो, द्वारकेत निरनिराळे ॥ यशताना दिसत आहेत. ॥ सर्व आपल्या हानीची सूचना देत आहेत. मुनींनी यादव वंशाला दिलेला ॥ तुम्हा सर्वांना ठाऊकच आहे. म्हणून आता इथून पुढे एक क्षण ही आपण इथे रहाणं उचित नाही. बायका, मुलं आणि वयोवृद्धांना आपण धंखडारकडे पाठवून देऊ, आणि बाकीचे ॥ सर्व ॥ सरस्वती नदीच्या किनाऱ्यावरील प्रभास तीर्थाकडे प्रयाण करू. तिथे जाऊन शुचिभूत होऊन उपवास करू व देवतांची पूजा ॥ ब्राह्मणांना गायी, रत्न, हत्ती, घोडे ॥ घरे ॥ करू. त्यांच्या हातून

जाति-कर्म घडवून आणू. जशा रीतीने आपली सर्व संकटे टळतील आणि आपले शुभ होईल."

श्रीकृष्णाची योजना सर्व प्रमुख यादवांनी मान्य केली. लगेचच स्त्रिया, मुलं नि वृद्ध-जनांची धंखडारकडे रवानगी केली गेली आणि बाकीचे यादव नावात असून समुद्र पार करून ॥ तीर्थ-स्थानी पोचले. पण इथं त्यांना देव-मायेने घेरलं. सर्वांनी भय-प्राशन केलं आणि ते आपाप-सात लडू लागले. ॥ या सर्वांना एकाचा युद्धाचं ॥ प्राप्त झालं. या युद्धात अनेक हत्ती व घोडे मारले गेले. रथ मोडून पडले. प्रमुख यादव-मंडळी आपाप-सात ॥ खेळू लागली. प्रद्युम्न नि सांब

यांनी आपापसात युद्ध केले. त्याच प्रमाणे बक्रुराने भोजा बरोबर, अनिरुद्धाने सारथ्यकीर्ती, सुभद्राने संग्रामजित बरोबर, सचारतं गदुशी, सुमित्राने सुरथ बरोबर ॥ केले. तसेच इतर अन्य वीर ही आपापसात लडू लागले. त्यांच्यातील वधू व मित्रभाव नाहीसा झाला. वेड्यासारखे एकमेकांचा संहार करू लागले.

थोड्याच वेळात त्यांचे सर्व बाण संपले. सर्वांची धनुष्ये मोडून गेली. त्यांच्या हाती एक ॥ आयुध शिल्लक राहिले नाही. समुद्राच्या किनाऱ्यावर नागरमोठे उगवलेले होते. ॥ उपटून यादव एकामेकांना मारू लागले. श्रीकृष्णाने त्यांना थांबवण्याचा प्रयत्न केला. यावर ते रागाच्या भरात

बलराम नि श्रीकृष्ण सांग्यावर तुटून पडले. श्रीकृष्णाच्या रागाचा पारा चढला. त्यांनी भग्नूर नागरापोषे उभे राहून यादवांचा सहार केला. अशा प्रकारे मुनींच्या सापामुळे दावानला प्रमाणे सर्व यादव-वंश समूळ नष्ट झाला.

आता सर्व लोक धारातीर्थी पडलेले होते. श्रीकृष्णाने चारी बाजूंना दृष्टि फिरवली नि सुस्कारा टाकला—“वळा, आता पृथ्वीचा भार हलका झाला.”

बलराम समुद्र-किनाऱ्यावर योग-समाधि लावून बसला नि त्याने प्राणार्पण केले. श्रीकृष्णांनी स्थितः हे दृश्य पाहिले आणि ते एका विशाल पिंपळाच्या शाखाच्या

नुच्याशी उजव्या मांडी वर डावा पाय ठेवून बसले. एक शिकारी त्यांच्या डाव्या लाल फेंकला. एक जनावर समजला नि त्याने फेंकला. यादवांनी मूसळ उगालून उरलेला लोखंडाचा जो तुकडा समुद्रात टाकला होता, तो या टोकावर बसवलेला होता.

फेंकून तो शिकारी पळत सावजापाशी आला. तो ज्याला जनावर हातात होता एका माणसाचा पाय होता हे त्याच्या लक्षात आले. त्याने येऊन श्रीकृष्णाला निवेदन केले—“महाराज, माझ्या हातून मोठी चूक झाली. कृपया मला क्षमा.”

श्रीकृष्णांनी शिकार्याला समजाऊन सांगितले—“तू कालजी नकोस. माशी जो होतो तेष बघले!” आणि त्यांनी शिकार्याला रवाना केले.

एवढ्यात राहक श्रीकृष्णाला शोधत तिथे येऊन पोचला. श्रीकृष्णाला पहाताच रघातून खाली उतरला आणि बघले आता श्रीकृष्णांनी सांगितले—“तू द्वारकेला जाऊन सर्वांना सांग—आपल्या वंशातील सर्व लोक मेलेले आहेत. बलरामाने ही प्राण ठेवली आहे, नि माझे स्थिति ही अशी आहे. आपण सर्व लोक द्वारका सोडून जा. मी शरीर सोडले की

द्वारका समुद्रात बुडणार आहे. माझे आई वहील तसेच अन्य लोकांनी इन्द्रप्रस्थी जाऊन अर्जुनाच्या आवरग्याला रहावं. तू ही सर्व घटना विसरून जा आणि ज्ञान-निष्ठतेत आपले बाकीचे जीवन घालव."

दारुकाने व्यथित अंतःकरणाने श्रीकृष्णाला प्रदक्षिणा घातली आणि तो द्वारकेला परत आला. तेथे उग्रसेन आणि वसुदेव यांच्या पायांवर डोकं ठेऊन त्याने सर्व यादवांच्या मृत्युची खबर त्यांना दिली. सर्व जण विटोत व आक्रोश करीत यादवांच्या मृत्यु-स्थानी पोचले. वसुदेव, देवकी व रोहिणी यांनी आपले पुत्र बलराम व श्रीकृष्ण यांना शोधून काढले. पण ते त्यांना कोठे दिसले नाहीत. याच त्यांना भयंकर दुःख झाले आणि त्यांनी तेथेच आपले सोडले.

यादवांच्या बायकांनी तेथेच आपल्या नवऱ्यांच्या शरीरा बरोबर सहनमान केले. बलरामच्या सर्व ही आपल्या पत्नीच्या चितेत भरून झाल्या. वसुदेवाच्या

व श्रीकृष्णाच्या बायकांनी ही अन्य यादव-स्त्रियांचे अनुकरण केले.

यानंतर अर्जुन तेथे येऊन पोचला. त्याने आपल्या सर्व नातेवाईकांची अन्त्येष्टि क्रिया संपन्न केली. याच वेळी द्वारका नगरी समुद्रात बुडाली. नगरीतील एक मंदिर पाण्यावर स्पष्ट दिसू लागले.

शिल्लक राहिलेल्या स्त्रिया, मूल व वृद्धांत बरोबर घेऊन अर्जुन इन्द्रप्रस्थ येथे पोचला. त्याने वज्राचा राज्याभिषेक केला. यानंतर पांडव द्रौपदी सह महाप्रस्थाना-सगठी निघाले.

श्रीकृष्णाच्या निर्वाणाच्या वेळी तेथे ऋषी, इन्द्र, अन्य देव, प्रजापति, सिद्ध, अप्सरा तसेच विशाखर सर्व आले. सार विमानांनी भरून गेले. विमानातून पुष्पवृष्टि झाली. श्रीकृष्णाने दिव्य विष्णुरूप धारण केले. आपल्या दर्शनासाठी आलेल्या सर्वांकडे श्रीकृष्णाने एकदा डोळे मरून पाहिले आणि सत्य, धर्म, श्रुति, श्री आणि कीर्ति सह वेकुण्ठाकडे प्रयाण केले.

मंत्र्यांची युक्ति

प्राचीन काळी अरबस्तानात एक सुल्तान राज्य करीत असे. राज्यकारभाराच्या कामात तो नेहमी निष्कालजी असे. सुतोपभोगाशिवाय त्याला अन्य काही सुख नसे. त्यामुळे राज्याची स्थिति दिवसें दिवस खालावत वासली.

सर्व अधिकारी वर्ग आलशी बनला. सर्व उद्योग व्यवसायांना अवकळा आली. जतनेत सर्वत्र निराशा भरून गेली.

सुल्तानाच्या पदरी अनेक मंत्री होते. त्यांच्या पैकी काही सुल्ताना सारखेच ऐश-व्यवसाय मज्ज झालेले होते. बाकीच्या मंत्र्यांच्या मनात राज्याच्या दुर्दशेबाबत काळजी लागून राहिली होती, ते अशासाठी मग्न बसून रहात की बरी गोष्ट सुल्तानाला संपून पटली त्याचाच त्याची आपल्यावर मर्जी न्यायची!

शेवटी एका मंत्र्याने सुल्तानाला सावध करण्यासाठी एक नामी युक्ति शोधून काढली. एक दिवशी तो सुल्ताना बरोबर बागेत फिरण्यासाठी म्हणून बाहेर पडला. परत येते वेळी अंधार पडला होता. त्यावेळी घुबडाच्या ओरडण्याचा आवाज ऐकू आला. तो आवाज ऐकून मंत्री घोडा घाबला आणि अत्यंत काळजीपूर्वक तो ऐकू लागला.

सुल्तानाला मोठे आश्चर्य वाटले. त्याने मंत्र्याला विचारले—“मंत्री महाशय, एवढे काय विशेष ऐकता आहात?”

“हजार, दोन घुबडांचे आपापसात झोळण चालू आहे. त्यांचा संवाद मी ऐकतो आहे!” मंत्र्याने उत्तर दिले.

“म्हणजे तुम्हाला घुबडांची भाषा समजते? ते म्हणत आहेत बरे?” सुल्तानाने विचारले.

"यांच्या या सर्व खोटेचा गोष्टी मला सुद्धा ऐकवत नाहीत. आपण कशा या ऐकू शकाल?" मंत्र्याने नम्रपणे विचारले.

"जर असलं तर घुबडांना चांगली कठोर शिक्षा देऊ. पण ते म्हणतात तरी काय कळू द्या ना मला!" सुल्तानाने पुन्हा आपली जिजासा प्रकट केली.

"तर मग एकाच! ही घुबडे आपल्या मुलांच्या लग्ना दोळत आहेत. तर घुबडाची आई मादी घुबडाच्या आईला हुंडा म्हणून पन्नास ओसाड गावांची मागणी करित आहे! यावर मादी घुबडाची आई म्हणते-पन्नासच काय, मागशील काचचे ओसाड गावे मुद्या देईन! तर घुबडाची आई विचारते-काचचे ओसाड गाव कशी ग देऊ शकशील? उत्तरा-मादी घुबडाची आई म्हणते? आमच्या सुल्तानाच्या राज्यात ओसाड गावांची काय कमतरता आहे बर!" मंत्र्याने घुबडांचा पधितार्थ सांगितला.

सुल्तानाला कळून चुकलं की आपल्या राज्याची दुर्दशा आपल्याला दाखवण्यासाठी मंत्र्याने ही कपोल-कल्पित गोष्ट रचली आहे.

यानंतर दोघे जण राजवाड्याच्या दिशेने चालू लागले. मंत्र्याने सुल्तानाला विचारलं-"हुजूर, असली आपला उडवणाऱ्या दुष्टांना काय बरं शिक्षा द्यावी?"

"त्यांनी जरी गोष्ट वोलून दाखवली, माबद्दल त्यांना का शिक्षा द्यायची? की आता तुम्हाला प्रधान मंत्री बनवतो. तुम्ही राज्याची अशी व्यवस्था करा की घुबडांना हुंड्यादाखल एक ही उजाड गाव नाही!" सुल्तान म्हणाला.

मग काय, त्या दिवसा पासून सुल्तानात जपच बदल झालेला दिसू लागला. आपला ऐव-आराम सोडून सुल्तान शासनाच्या कामात मग्न घालू लागला. घोड्याच उद्योग-व्यवसाय, व्यापार शेती यांची जपच प्रगति झाली. राज्यात सुख समृद्धि वाढून सर्व लोक सुखाने आपले दिवस घालवू लागले.

दागची कडी

रामभद्र नावाचा एक गृहस्थ आंधोळीसाठी

म्हाणीघरात गेला आणि त्याने आतून दाराला कडी लावली. आंधोळीनंतर तो कडी काढायला लागला, खूप कष्टांनी कडी काढी काढी उभेना! कुठेतरी अडकली होती तो! नशेवाने रामभद्रला म्हाणीघरातल्या कोपऱ्यात एक हातोडी दिसली. त्याने तो हातोडी कडीवर मारली बन् कडी निघाली!

म्हाणीघरातून बाहेर त्याने आपल्या शायको मुलांना सांगितले-"कडीची दुरुस्ती करेपर्यंत तुम्ही कोणी आतून दाराला कडी लाऊ नका हं!"

हे ऐकून रामभद्रचा चाकटा मुलगा सुतारकडे पळाला; पण त्याला कळलं की सुतार शेजारच्या गावी गेला आहे आणि त्याला परतायला एक तरी लागेल.

'सवम बदलणं इतकं सोपं नसतं!'

चुकून रामभद्रच्या मोठ्या मुलाने ती कडी एकदा लावलीच आणि ती उधळायला त्याला चांगला अर्धा तास खटपट करावी लागली. तेव्हापासून घरातले सर्वजण कडीबाबत सावध राहू लागले.

या घटनेनंतर चारच दिवसांनी रामभद्र घरी कृष्णचंद्र नावाचा त्याचा एक नातेवाईक पाहुण म्हणून आला. दिसायला तो अगदी बारीक अशक्त होता. घरात पाऊल बरोबर तो म्हणाला-"काय उन्ह पडलंय बाहेर! सारं अंग घामाने खवखळंय मार्श. तेव्हा सर्वात अपोदर मी आंधोळ करतो; तेव्हाच माझा भकका नाहीसा होईल!" आणि कृष्णचंद्र सरळ म्हाणीघरात घुसला.

नंतर लगेच आतून दाराला कडी घातल्याचा आवाज आला!

तो आवाज ऐकून रामभद्र तर भिळूनच गेला! न्हाणीघराच्या दाराला आतून कडीचा आवाज आला आणि दार उघडून कृष्णचन्द्र बाहेर आला. चेहरा हसरा करीत तो म्हणाला— "अरे! बाप्ता कुठे माझा जीव सातत बुवा!"

"काही असो, हातोडीचा आतच आहे. तेव्हा कृष्णचन्द्रला आत्ताच सावध करून ठेवतो." रामभद्र म्हणाला.

"दाराची कडी काढता न आली, तर तेच हाका मारतील आपल्याला. अगोदर काशाळा आपण त्यांना वावरवून सोडायचं?" रामभद्रच्या आयकोने त्याच बोलणे खोडून काढलं!

याबद्दल घरातले सर्वजण काहीसे धावरून वावरत होते. इतक्यात न्हाणीघरातून पुन्हा कडीचा आवाज आला आणि दार उघडून कृष्णचन्द्र बाहेर आला. चेहरा हसरा करीत तो म्हणाला— "अरे! बाप्ता कुठे माझा जीव सातत बुवा!"

कुटुंबातल्या सर्वांनाच फार आश्चर्य वाटले अन् सर्वजण कृष्णचन्द्राकडे विस्मयाने पाहू लागले! तेव्हा त्याने विचारलं— "अरे, बाहे काय भानगड? न्हाणीघरासमोर उमे राहून तुम्ही सर्व माझ्याकडे पहात आहात की जणू काही एकादं भूत समोर उभं आहे तुमच्या?"

"अं, अं, तसं काही नाही!" चाचरत रामभद्रने विचारलं— "आंधोळ करताना काही त्रास तर नाही माला तुम्हाला?"

"हे पहा लोक तर प्रवासात काही त्रास धरून झाल्याबद्दल विचारतात, अन् तुम्ही लोक आंधोळीच्या त्रासाबद्दल विचारता आहात! मला नाही की आंधोळ करताना आला आहे त्रास न् बस!" आश्चर्याने कृष्णचन्द्र म्हणाला.

हे ऐकून, आपली चूक लक्षात येऊन गण झाला त्याला मनातल्या मनातल्या वाटलं की, कडी आपोआपच मोट झाली भसावो. त्या दिवशी रात्री उकाड्यामुळे पुन्हा आंधोळ करताना

रामभद्रने दाराला आतून कडी घातली, पण ती उघडताना त्याला खूप त्रास झाला. न्हाणीघराबद्दल येऊन कृष्णचन्द्रने विचारलं— "अरे रामभद्र, हा हातोडीचा कसला आवाज येतोय आतून? करतोयस तरी काय आत?"

मोठ्या कष्टाने कडी काढून न्हाणीघरातून बाहेर आला आणि म्हणाला— "या दाराची कडी बिघडली आहे. ती दुरुस्त करायची म्हटली, तर सुतार गावात नाहीये. कडी उघडायला त्रास होतो, म्हणून हल्ली आम्ही सर्वजण आतून कडी न आंधोळी उरकतो. तुम्ही मात्र सकाळी आरासात कडी घालून उघडलीत; म्हणून मला वाटलं की आपोआप डीक झाली असावी. तुमच्या नशिबानेच ती सहज उघडली आहे, की तुमच्या या दिसणाऱ्या शरिरात इतकी ताकत आहे—हेच समजत नाहीये! मला तर अजूनही खूप त्रासच होत आहे!"

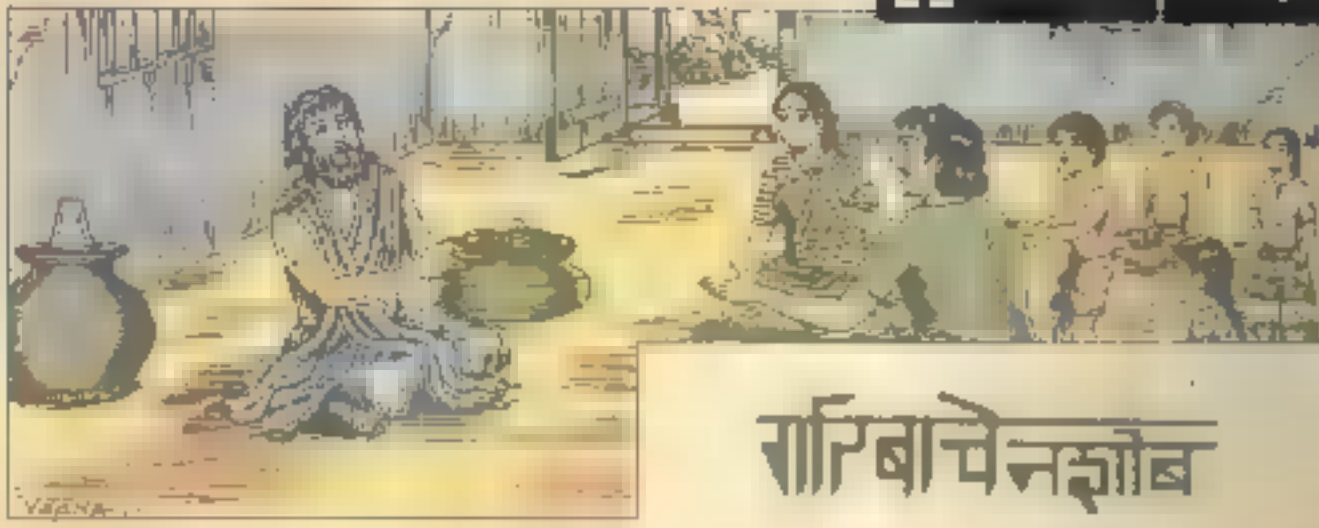
"ओहो, असं झालं होय?" असे म्हणून कृष्णचन्द्र खो खो हसू लागला.

"हसायला काय सालं तुम्हाला? अरे कारण तर सागळ की नाही?" हैराण होत रामभद्रने विचारलं.

आपलं हसं थांबवून कृष्णचन्द्र बोलू लागला— "मी तर असा अगदी लुकडा माणूस आहे. आमच्या घरी माझी सर्वजण दर उदवतात, आमच्या न्हाणीघराची कडीही अशीच जाम बसते. घरचे सर्वजण सहज ती; पण मला मात्र फार तिथ्याशी! सगळ्यांचे चिडचण म्हणून मी आतून कडी घालता, नुसताच कडी घातल्यासारखा करतो. मला ती झाली आहे, म्हणून मी इथेही तसंच केलं सकाळी!" असे म्हणून तो पुन्हा हसत सुटला!

कडीचं हे रहस्य तोंडून ऐकून रामभद्रच्या घरातल्या सर्वांचीच हसून हसून पोटां लागली!

राजबाचेनशोब

एका **शेतकरी** एक शेतकरी रहात असे. तो त्याची पत्नी - दोघंही फार धार्मिक वृत्तीचे होते. पण त्यांना मुलं जास्त असल्यामुळे खूप मेहनत करतही **सुलांत** आयला केवळ कांजीप देऊ शकत असत. एकाद्या वेळी कधी घरात हाळ शिजली किंवा पोळ्या **आल्या** तर 'घरात मेजवानीच झाली' असं वाटे त्यांना.

अशा प्रकारे **दाण्या-दाण्यासाठी** रखडत असतानाही घरी कुणी आलं तर **काही न काही** लायला घातल्या-शिवाय ते कधीच रवाना करीत नसत.

एके दिवशी त्या कुटुंबातले लोक जेवायला बसले; इतक्यात एक मुकेलेला भिकारी त्यांच्या दारी आला. शेतकरी व त्याच्या पत्नीने आपल्या वाटणीच्या कांजीचा अर्धा-अर्धा हिस्सा बाजूला काढून त्या भिकार्याला दिला. मरायला टेकल्यासारखा

दिसणारा तो भिकारी कांजी प्यायला; तेव्हा त्याला **वाटलं** की, आपण जणू काही अमृतच पीत आहोत. शेतकऱ्याला तो प्रसन्नतेने म्हणाला-**"भांड्यात तुम्ही कांजी शिजवलीत ते एकटं आणा, 'अक्षयपात्र' बनवून देतो."**

शेतकऱ्याच्या बायकोने भांडं आणून भिकार्याच्या हाती दिलं. त्यावर हात ठेवून भिकारी काही मन्त्र पुढपुढू लायला. **संपल्यावर भांड्यावर एकटं ठेवून** शेतकऱ्याला देत म्हटले-**"यापुढे तुम्हाला कधीही सायलाप्यायला कमी पडणार नाही. राजाच्या जेवणात बनणारा प्रत्येक पदार्थ तुम्हाला याच भांड्यातून मिळत राहील."**

शेतकरी जोडप्याचा भिकार्याच्या बोलण्यावर विश्वास बसला नाही, पण या रूपाने भिकार्याने आपल्याला आज

सांगितले. नंतर तो म्हणाला-**"बाबांनो, वाडू ते मुकाट्याने खाऊन घ्या, पण आम्हाला कृपा करून कमलें प्रपन्न-विपन्न विचारू नका!"**

पन्नावळीवर वाढले जात असलेले पदार्थ पाहूनच वेपारंतर करून आलेल्या राजा **मन्त्र्याने ओळखले की** पदार्थ तर राजवाड्यातलेच आहेत! खरे तर ते जेवणासाठी तिथं गेलेच नव्हते. म्हणून त्यांनी शेतकऱ्याला विचारले-**"मोठ-मोठ्या घनवानांनाही अग्राध्य असे हे पदार्थ तुमच्या घरी कसे काय?"**

"कृपा करून मला असलं काही विचारू नका." शेतकरी म्हणाला.

तादलाजाने शेतकऱ्याने सगळी हकीकत सांगितली त्यांना! ते ऐकून राजा रागाने जाल साला. तो उठून उभा राहिला आणि हातातल्या छडीने त्याने मातीचं ते भांडं फोडून टाकलं! ताबडतोब मन्त्र्याला बरोबर घेऊन तिथून निघून गेला.

शेतकऱ्याची बायको ते तुकडे गोळा करीत छाती पिटून घेत **लागली**.

"अग, गप्प बस ना! आपण पहिल्या-पासून घोडंच जेवण जेवत आलोत! आजपासून आपलं भोजनसुख संपलं हे खरं, पण आपली कांजी किंवा पेज तर कुठे गेली नाही ना? काही काळजी नको करू तू."

शेतकरी आपल्या बायकोचं सान्त्वन करू लागला.

मातीचं भांडं फोडून टाकून राजा राजवाड्यात परत गेला. पण त्याला व मन्त्र्याला त्यावेळी जेवणासाठी मुदपाक-**अन्नच शिल्लक नव्हतं**.

"महाराज, पदार्थ खुलीवर असतानाच नाहीसे होत आहेत. वाटलं तर आपण भांडी तपासून पहावीत. बाहेरून भांड्यांवर काजळी घरली आहे, पण आतून ती अगदी स्वच्छ आहेत पहा! प्रत्येक पदार्थ चार-चार पाच-पाच वेळा शिजत घातला, पण दुसऱ्याच सणी खुलीवरचे पदार्थ नाहीसे होत आहेत." आचारी म्हणाला.

राजा शेतकऱ्याच्या घरीही जेवला नव्हता, म्हणून मन्थाने आपल्या घरात राजपरिवारासाठी जेवण पाठवले, राजवाड्यात येताच ते पदार्थही झाले !

राजाच्या लक्षात येऊन चुकले की, आपण जो अन्याय केला त्याचंच फळ आपल्याला असं भोगावं लागतंय. मग काय ! बरोबर घेऊन तो पुन्हा शेतकऱ्याच्या घरी गेला. अन् शेतकऱ्याच्या पायावर सोटांगण घेत तो म्हणाला— "रामाच्या भरात मी तुला जो अपराध केला आहे, त्याबद्दल क्षमा कर मला ! मी तुला मातीचं भांडं फोडून टाकलं, परिमार्जन म्हणून मी तुला जूपशी जमीन इनाम देतो; आणि आजपासून माझ्या मुदपाकसान्यात जे पदार्थ पिजवले जातील, त्यातले अर्धे तुझ्या घरी पाठवले जातील. पण तू आम्हाला भुकेने मारू नकोस." असे म्हणून त्याने शेतकऱ्याला विनवले. शेतकरी म्हणाला— "महाराज,

मी जाणून वृजून आपला कोणताच अपराध केलेला नाही. भांडं कुटल्यामुळे माझी बायको रडू लागली, तर मी तिची समजूत काढली कि आपण कांजी किंवा पेज पिऊन आपलं पोट भरू पहिल्यासारखं. आपल्यावर काही अन्याय असेल तर नक्की विश्वास ठेवा तो माझ्याकडून झालेला नाही. आपणाला कोणो क्षमा शकेल तर तोच सज्जन माणूस, ज्याने मला ते भांडं दिलं होतं."

राजाने शेतकऱ्याला जेव्हा असं म्हटलं, की माझ्या स्वयंपाकातले अर्धे पदार्थ मी मी तुला पाठवीन-तेव्हाच इकडे राजवाड्यातल्या मुदपाकसान्यातले पदार्थ माझ्यात तसे राहू लागले ! राजाकडून जमीन मिळाल्यामुळे शेतकरी मुखाने आपली कासक्रमणा करू लागला; पण तरीही राजमहालातून दोन्ही वेळी त्याच्याकडे पाठवले जात राहिले. प्रकारे पुढच्या तीन पिढ्यांपर्यंत ही पाठवण्याची प्रथा चालू राहिली.

आशिर्वाद दिला, असे त्यांना वाटलं. रात्री कांजी वनवण्यासाठी शेतकऱ्याच्या आयकोन भांड्याचे उघडले तो काय ! त्यातून सुवास पदार्थांचा तुवास आला. सरोवरीच राजाघरचं जेवण मिळालं सर्वांना !

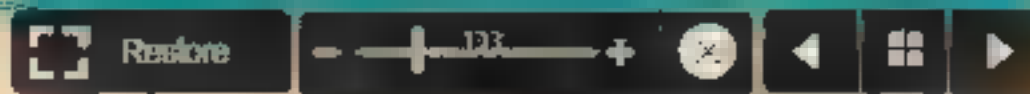
त्या दिवसापासून शेतकऱ्याच्याघरचे सर्वजण रोज राजभोजन जेवू लागले; इतकेच नव्हे, तर आपल्याकडे आतिथींनाही तेच जेवण दोघं वाटू लागलं यंगऱ्या अतिथींना हात जोडून शेतकरी विनवत असे की— "शाबांनं, माग्ही जे वाटू ते भुकाटघाने खा; पण आम्हाला काही प्रश्न-विश्न मात्र विचारू न्हं !"

इकडे शेतकऱ्याच्या घरची हो हकीकत, तर तिकडे राजाच्या मुदपाकसान्यात निराळच काही होते ! तिथले पदार्थ रोज कमी होते ! हो गोष्ट प्रथम राजाच्या मुख्य आवाऱ्याच्या लक्षात आली. आवाऱ्याला प्रथम वाटलं की हा एकाद्या भोरापाच उद्योग पण पाळत ठेवूनही चोर काही खापडला नाही. शेवटी त्याने हो विचित्र गोष्ट राजाच्या कानी वातली. राजाचा यावर विश्वासच बसेना, पण त्याने नीट चौकशी करवली तेव्हा ते सदेख असल्याचे आढळून आले. सरोवरीच शिजवलेले पदार्थ कमी होत होते !

राजाने ही गोष्ट मन्थ्याच्या कानावर घातली. मन्थ्यानेही पडताळून गोष्ट अरीच असल्याचे जाणले. राजपरिवाराशी संबंधित असणाऱ्या अशा प्रकारच्या गोष्टी कधी गुप्त रहात नाहीत. कर्णोपकर्णी नगरात सर्वांना ही गोष्ट समजली. दुसरीकडून ही हकीकतही फैलावली की एका साध्या शेतकऱ्याच्या घरी अतिथि लोकांना फार उत्तम जेवण मिळत असतं ! या दोन्ही बातम्या जुळवल्यानंतर जो निष्कर्ष निघत होता, तो असा की, राजाच्या मुदपाकसान्यातले घटत जाणारे पदार्थ या शेतकऱ्याकडेच जातत, ही बातमी राजा व मन्दी यांच्या ऐकण्यात आली.

मन्त्र्याने चौकशी करून राजाला म्हटले-
 "महाराज, मी शेतकऱ्यांच्या बाबतीत
 चौकशी करवली. शेतकरी आपल्या
 नगराच्या टोकाशी असणाऱ्या एका शोपडीत
 रहातो. तो अतिशय गरीब आहे, पण
 लोक म्हणतात की तो एकाद्या देवासारखा
 आहे. ही गोष्ट अविश्वसनीय
 आहे, की तो रोज राजवाड्यात घुसून
 मुदपाकखान्यातून अन्न चोरून नेत असावा!
 तो जर गुप्तपणे राजवाड्यात घुसून
 अन्न, केवळ अन्नाचीच चोरी
 काय म्हणून करील? काही किमती आभूषण
 किंवा धन चोरून आपले सर्व आयुष्य
 अन्नमात नाही घालवू शकणार? अन्

दोन्ही वेळच जेवण चोरण्यासाठी प्रत्येक
 वेळी राजवाड्यात शिरणं ही सामान्य
 गोष्ट नव्हे!"

"तरीही आपण जर एक दिवस त्याच्या
 घरी जाऊन तिथलं जेवण जेवलो, तरी
 खरी गोष्ट आपल्याला कळून चुकेल की
 नाही? असं कळून की त्याच्या घरी जो
 कोणी अतिथि जाईल, त्याला तो जेवण
 दिल्यावाचून तिथून जाऊ देत नाही!"

मूचवले

योजनेप्रमाणे राजा आणि मन्त्री
 मांडमांडपा ठेवून अन्नात
 चारण सर्वांची नजर
 पायीच निघाले. बाहेर पडण्यापूर्वी
 आज मुदपाकखान्यात कोणकोणते पदार्थ
 शिजवले जात आहेत त्यांनी जाणून घेतले
 होते.

ठकठे शेतकऱ्याकडे सर्वजण जेवायला
 तयारीसच होते; इतक्यात हे
 दोन अनोळखी पाहुणे पोचले व म्हणू
 लागले-"आम्ही दोघं शेजारच्या गावचे
 रहिवासी आहोत. आता दुपारी इथे पोचत
 आहोत. आम्हाला आता थोडं जेवण
 मिळू शकेल काय तुमच्याकडे?"

शेतकऱ्याने उठून मोठ्या प्रेमाने दोघांचं
 स्वागत केलं, जेवणासाठी दोन पत्रावळी
 मांडल्या आणि कायकोला दाढायला

चांदोबाच्या वातव्या

पनामावर हल्ला

पनामात सैनिकशासन नियंत्रक
 अँटोनियो नोरिएगा त्याच्या
 पदावरून खाली ओढण्यासाठी अमेरिकेने वेल्हा
 डिसेंबरच्या २० तारखेला हल्ला केला.

नोरिएगाच्या नेतृत्वाखाली झालेल्या निवडणु-
 कीत विरोधी नेता एन्डोरा याचा
 झाला. परंतु त्याच्या हाती अधिकारचुंबे
 सोपवण्यास नोरिएगाने नकार दिला व स्वतःच
 अधिकार हस्तगत करून घेतला.

नोरिएगाचे अन्नावर अपराधपूर्ण नफेकीच आहे;
 परंतु एकाद्या देशाच्या आंतरिक
 हस्तक्षेप अमेरिकेला हक
 नाही, असे म्हणून जगातल्या

देशांनी अमेरिकेच्या या कृत्याला विरोध
 दर्शवला.

नोरिएगा हा केवळ नियंत्रक आहे असे नव्हे,
 तर गेल्या वर्षात त्याला विरोध करणाऱ्या
 सध्याच्या त्याने पायमल्ली केली अन् त्याला
 वासही दिला. यावर विरोध अमेरिकेने
 बाजू ठेवण्यासाठी त्याने जगातील तरुण
 निहत्ते जीवन नरकातुल्य बनवणाऱ्या नशीबाला
 पदार्थाच्या प्रायातनिधोशीत बरोही भयंकर
 या संदर्भात अमेरिकेच्या समर्थकांचे
 म्हणणे आहे. नोरिएगाच्या या अनुभूति
 कृत्यांना आज घामप्यासाठीच अमेरिकेने
 पनामावर हल्ला केला.

9950

FIRE TRUCK

INTRODUCING

The Sammo range of mechanical toys. Every toy made to exacting standards set by our collaborators - Sammo Corporation of S. Korea, one of the leading toy manufacturers in the world.

Toys crafted to look like the real thing. With dynamic crackling sounds. Glossy, non-fading colours. Exciting

ZAP GUN

colourful packaging which prevents damage and shop soiling.

Smooth edges and non-toxic colours ensure the child's safety.

Indeed, these are toys children will love playing with, toys which parents will love to buy for their

SUPER DUMPER

WRECKER

Watch out for more additions to the Sammo Collection

CHANDAMAMA TOYTRONIX

Chandamama Toytronix Pvt Ltd,
Chandamama Buildings, 188, 189, 190,
Vadapalani, Madras - 606 026
Tel: 421 422, Ext: 245, 250, 15, 000, 01

चांदोबाच्या बातम्या

पूर्व युरोपात काय चालले आहे ?

अल्बेनिया, बुल्गेरिया, सेकोस्लोवाकिया, हंगेरी व्होल्गा, रमानिया, युगोस्लाविया इत्यादि देश पूर्व युरोपात मोडतात. काही संदर्भात जर्मन डेमोक्रेटिक रिपब्लिक व सोविएट रशियाचा काही भाग यांचा ही पूर्व युरोपात समावेश केला जातो.

दुसऱ्या महायुद्धाच्या जर्मनीचा नेता हिटलर आणि इटलीचा नेता मुसोलिनी यांनी मिळून या पूर्व युरोपीय देशांचा पराभव केला. शेवटी जर्मनीचा पराभव झाला, तेव्हा मित्र राष्ट्रांनी या देशांना स्वतंत्र केले. तसे नाझिपुरेले हे देश स्वतंत्र झाले पण, पण सोविएट रशियाचा साम्यवादी नियंत्रण स्टॅलिन याच्या अंकित होऊन राहिले. या सर्व देशांचे शासक साम्यवादीच होते. ते सर्व स्टॅलिनच्या एक-कामेत राहून त्यांचे विचाराकपास बनले.

परंतु युगोस्लावियाचा नेता मार्शल टिटो याने सोविएट रशियाने सर्वस्व न मानता एका निराळ्याच मार्गाने अनुसरण केले. बाकीच्या

सर्व देशांचे शासक स्टॅलिनच्या मृत्यु नंतर ही सोविएट रशियाचे अंकित राहिले. शासकांच्या विषय कोणी बंड केले तर मोठ्या निवेद्यमने ते बाबून टाकले जाई. काही रशियाने सैन्य ही त्यांच्या मदतीला धावून येई. राज्य-शासनाच्या बाबतीत साम्यवादी पलायनात अन्य कोणत्याही पार्टीला निर्णय देण्याचा अधिकार नसे.

या परिस्थितीने दोन प्रकारचे दुष्परिणाम झाले. एक तर आपले मन कधी स्वतंत्रापूर्वक करू शकली नाही आणि दुसरी गोष्ट म्हणजे साम्यवादी पार्टीच्या नावावर काही व्यक्ति आपली निरंकुश सत्ता गाजवू लागल्या. याचे अंतिम उदाहरण म्हणजे रमानियाचा निवृत्ता निकोलाय चुस्को. हा एकाद्या अकस्माती राज्याप्रमाणे सोव-विस्तारकाम करत बसले, वेदप्रमाणाने त्याने अफाट संपत्ति जोडली. त्याला जर कोणी विरोध केला, तर विरोधकाला तो केवळ बाबून टाकी असे नव्हे, त्याला नेहनापूत करून टाकी. बसा

निर्घृणपणे तो आपली सत्ता गाजवी. गेल्या १२ डिसेंबरला त्याच्या विरुद्ध जे भक्कर वंडे लागले, त्यात त्याची हत्या केली गेली आणि अज्ञा प्रकारच्या शासनापासून जनता मुक्त झाली.

एकच एक पार्टी अवका एकाच परिवाराच्या शासनाचे कटु अनुभव प्राप्त आज समाजिया लोकशाहीच्या मार्गावर वाटचाल करीत आहे. पूर्व युरोपवर्तीन अन्य वेगळी ही काहीसे भिन्न समस्याचे विस्तार. एकाच पार्टीच्या शासनाला कंटाळून जनता आपला लोकशाही शासनाकडे आकर्षित झाला आहे. सोविएट रशियात अलिप्त जे बदल

घडून आला, त्यामुळे या स्थितीला अधिक उत्तेजन मिळाले. मिशेल गुबचिन्स यांच्या नेतृत्वाखाली सोविएट रशिया संपूर्ण उदार सिद्धान्तांचे अनुसरण करीत आहे. पश्चिमेला विचार-स्वातंत्र्याचा उपयोग करून देण्याकडे आज रशियाचा दिसत आहे.

साम्यवादी दलांनी पुरस्कारिलेल्या समाजवादाच्या स्वातंत्र्याचा आव्हान या घटनेमुळे अचंभून झाला असं समजण्याचं कारण नाही. परंतु अलीकडे अगतीस बुद्धिमान लोक हे समजून घ्यावे काहीत की सोविएट रशिया-संलग्न समाजवादाचा विकास होऊ शकत.

निकुंभाच्या गर्व-भंग

निकुंभ नावाच्या एका पंडिताने देशात भ्रमण केले नि आपल्या पांडित्याने तेथील पंडितांना हारवले. दिवस-दिवस त्याचा अहंकार गेला. त्याला वाटले की आपल्याला जिंकणारा पंडित आता कोणी राहिला नाही.

असा प्रकारे देशाटून करीत एकदा निकुंभ सौशील्य देवाची राजधानी मलया-वतीला पोचला. तेथील राजा सर्वोत्तमने निकुंभाचे यशोचित स्वागत केले नि त्याच्या येण्याचे कारण जाणून घेतले. मग एक दिवशी राजसभेत दरबारी पंडितांची सभा बोळवून शास्त्रार्थ करण्यात आला.

दरबारी पंडितांनी निकुंभापुढे अनेक विव्ध समस्या ठेवल्या, पण निकुंभाने चुटकी सरशी त्या सोडविल्या. निकुंभाच्या प्रश्नांची उत्तरे मात्र दरबारी पंडित देऊ

शकले नाहीत, निवृत्तर होऊन ते हफडे-तिकडे पाहू लागले.

सर्व दरबारी पंडितांनी आपला पराभव मान्य केल्यावर निकुंभाने राजाला विनंती केली—“महाराज, आपल्या पंडितांना धी हारवले आहे. आपल्या पंडितांनी माझी विद्वत्ता मान्य करण्यावाकल माझ्या पायांना स्पर्श करावा. एवढीच माझी इच्छा!”

राजा सर्वोत्तमला निकुंभाची ही अपेक्षा अपमानकारक वाटली. तो विचार करू लागला की त्याला काय उत्तर द्यावं? इतक्यात तेथे हजार असलेल्या लोकातून एक माणूस पुढे आला नि त्याने राजाला अभिवादन करून म्हटले—“महाराज, मी घरहास, आपण मला परवानगी दिलीत तर मी या पंडितांना काही प्रश्न विचारू इच्छितो.”

शेवटी निरुपाय होऊन निकुंभने आपला पराजय मान्य केला नि मग विचारले— "बरं, तर आता तूच सांग तुझ्या प्रश्नाचं उत्तर! तो माणूस का बरं सांबला?"

"ज्याची त्याची इच्छा! त्याला थांबा-यसं वाटलं. तो सांबला! बस, एवढंच आहे उत्तर माझ्या प्रश्नाचं!" घरहास म्हणाला.

निकुंभाला चेहरा काळा-ठिक्कर पडला. राजसभेतील सभासदांनी आनंदाने टाळ्यांचा कडकडाट केला. राजाने प्रशंसा-पूर्वक मजरेने घरहासकडे पाहिले!

मान खाली घालून जमिनीकडे पहात बसलेल्या निकुंभला घरहास म्हणाला— "आपण मोठे पंडित असू शकाल, पण ज्ञानधनी मात्र नाहीत. कारण ज्ञानाची काही सोमा नसते. जो आपल्याला ज्ञानो समजतो, त्याने आपल्या हातात मूठभर वाळू घेऊन सभेला विचारले—"आत किती वाळू आहे?" तर आपण उत्तर दाल—"त्याचा, हिशोब करणं अशक्य आहे!"

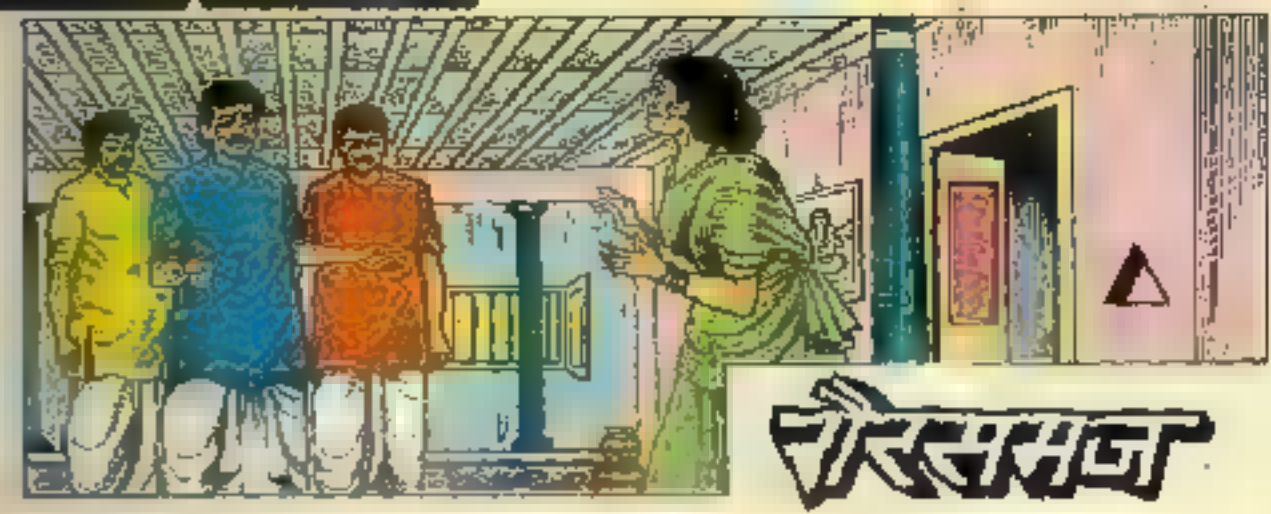
आपण असं साधं उत्तर देणार नाहीत की "हातात मूठभर वाळू आहे!" आपण त्या श्रेणीचे पंडित आहात सारं!"

घरहासचं हे म्हणणं ऐकून राजा नि घरहास यांच्याची एक ही न बोलता निकुंभ पुकाट्याने राजसभा सोडून चालता दाना.

राजा सर्वोत्तमने घरहासला बोलवले आणि त्याची दिव्यारपूस केली.

घरहासने नम्रतापूर्वक निवेदन केले— "महाराज, इथून थोड्या अंतरावर मृणा-लिकी नदी वाहते. तिच्या किनाऱ्यावर आमचं छोटे गाव आहे." भावांकडे बोट दाखवीत तो म्हणाला—"माझ्या धाकट्या भावाचं गाव मंदहास, निमोठ्या भावाचं गाव आहे अट्टहास! आम्ही तिथे जग काही नोकरी मिळाली या आपले जग जाले आहेत."

मग राजा सर्वोत्तमने घरहासचा भव्य सत्कार केला आणि तिन्ही भावांना आपल्या दरबारात त्यांच्या योग्यतेनुसार नोकऱ्या दिल्या.

सोतापुर गावात कृष्णकान्त नावाचा एक कीर्तनकार रहात असे. त्याच्या कथांना श्रीहरो, सगपती आणि चन्द्रनाथ आपल्या माण्यांची अन् वाद्यांची साथ देऊन छान रंगत भाषत असत. आसपासच्या गावांमध्ये कवेकरीबुवा चांगले लोकप्रिय झाले होते.

एक सांगण्याचे कृष्णकान्त एकदा सोळा रुपये घेत असे. याशिवाय थोड्या-पैकी काहीजण सुखीने थोडे-फार पैसे देत असत. शेवटी देवाची भारती सात्वानंतर त्या तबकात धरून पैसे लोक टाकत, ते पैसे कृष्णकान्त घेत असे. आपल्या सावीदारांना कृष्णकान्त फारच कमी पैसे देई.

कृष्णकान्त एकदा बाहेरगावी गेला आहे असे पाहून हे तिघं साथवाले त्याच्या घरी गेले अन् त्याची पत्नी अन्धुतावा हिला दोनतेने म्हणाले—"वहिवीवाई, कृष्णकान्त

मिळणाऱ्या पैसांचा फारच थोडा वाटा माम्हाला देतात. आम्हालाही बायकासुलं आहेत, आम्हालाही अनेक गोष्टींची जरूर असतेच—ही गोष्ट ते जर विचारात घेतील तर बरं होईल।"

कवेकरी बुवांची बायको अणभर विचार करून म्हणाली—"ठीक आहे. संधी पाहून तुमचं म्हणणं कानावर घालीन मी त्यांच्या। तुम्ही आता उगीच काळजी करत बसू नका."

त्या दिवशी संध्याकाळी अन्धुतावाने आपल्या नवऱ्याजवळ सायवाल्यांची गोष्ट सांगून म्हटले—"अहो, तुम्ही तर सगळ्या ठिकाणी असता की, तुम्ही पुराण सांगता, त्यात या साथवाल्यांचं ही महत्त्वाचं स्थान असतं. पण मग यात तुम्हाला जे पैसे मिळतात, त्यातला न्याय्य हिस्सा त्यांना द्यायला नको का?"

■ ऐकून कुण्णकान्त घरासा रत्तावळीच !
■ बीम्या आवाजात बावकोला म्हणाला—
“ते बघ, या बावलीतला न्याय बघू अन्वाय
मका कागला फळतो बरं! पुन्हा कधी
याबाबतीत माझ्यानी कोणाबचा प्रयत्न
काऊ नकोस.”

मागची काही विवक्ष असेच निघून गेले.
कडेकरीबुवांनी एका योग्य अशा मुलाची
आपल्या मुलीचे मोठ्या वाटावाटाने लक्ष
लावून दिले. नंतर बोही नवीन जमिनी
खरेदी केली. बण अनेक वर्ष साध
करणान्या लोकसो पहिल्यासारखाच
कंधूवपणा ते करत राहिले. श्रीहरी,
गणपती व चन्द्रनाथ यांचा बाता हा जन्माय

बहुन होईनासा झाला आणि त्यांनी
सावीला जेणे नन्द करून टाकले.

कारण चाणून घेण्यासाठी कुण्णकान्त
ब्रह्म श्रीहरीच्या बरी गेला. त्याला पाहून
श्रीहरीच्या बायकोला माणस्यच वाटले.
तो म्हणाला—“तुम्ही तर सूपच दिवसांनी
येत बाहेर आम्हाकडे! या कथा-
कीर्तनाच्या नाही लागून आयचे
तर कुटुंबाची काहीच काळजी करीत
नाहीत. आम्हाच्या मुलीचं लग्नाचं
उलटत चाळणं. बाता मुळीच उशीर
करता तिच्यासाठी एकाच पक्कं
करायला हवं.” अशा प्रकारे तिने
कुटुंबाच्या काही बाबतीनी त्याला
ऐकवल्या.

हे सर्व बोलणे ऐकून घेऊन कुण्णकान्त
सरळ गणपतीच्या बरी गेला. गणपतीच्या
आजारी बावकोने जंयकन घरले होते.
त्याच्या पंचरा वर्षाच्या मुलाने कुण्णकान्त-
जवळ तक्रार केली—“माझे पडेल आईच्या
आजाराची मुळीच काळजी घेत नाहीत.
तिची तन्वेत सुधारण्याचं काही विन्ह विसत
नाही. एकाद्या चांगल्या वैजाकडून दवाज
करवायला म्हटलं तर आम्हाच्या जवळ पुरेसे
पैसेही नाहीत. आम्ही सूप सक्ती केली
म्हणून आताच ते गावानून कुठून तरी
उत्तन पैसे आणायला गेले आहेत.”

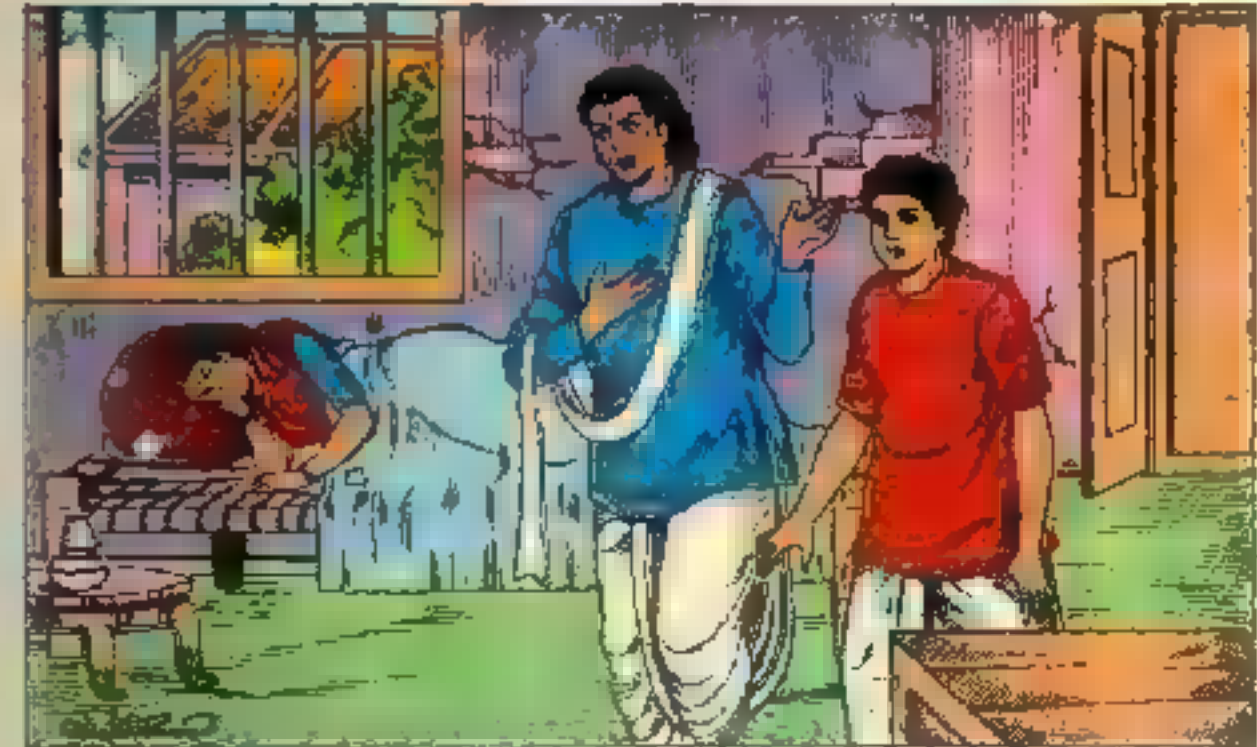
कुण्णकान्तने गणपतीच्या बायकोची
विचारपूस केली, बाजार किती मुरला
आहे याचा अन्दाज घेऊन तो बेट चन्द्र-
नाथच्या घरी पोचला.

घराबाहेरच ओटघावर एक फाटक्या
मुठक्या बटईवर चन्द्रकान्त उदास मुडने
बसलेला होता. कुण्णकान्तचो हाक ऐकून
तो भटाभटा बोलू लागला—“महाराज,
माझ्या असमर्थतेमुळे आणि निष्काळची
पणामुळे आज आम्ही सर्व जसा हाजत
दिवस कंठत आहोत. साण्या-पिण्यापुरते
बघू कपड्या लस्यापुरतेही पैसे मिळवू न
जकल्यामुळे मी माझ्या बायकामुळांना
आतापर्यंत काहीच सुख दिस नाही. जसा
यापुढे मी तुमच्याबरोबर फिरू नाही,

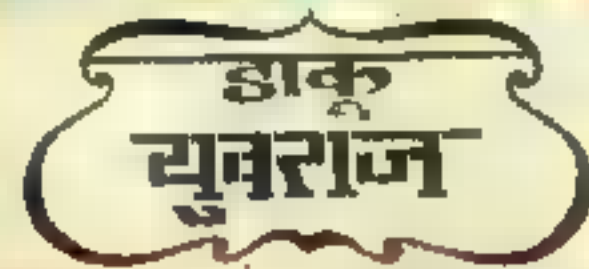
म्हणारा जालोय मी! जस्त हिडाफिरायची
तक्रार नाही राहिली माझ्यात!”

“असं होय!” असे कुण्णकान्त हसून
म्हणाला. नंतर आपल्या घरी जाऊन
तोन्ही साधवाल्यांना त्याने बोलावून घेतले
आणि गावातल्या चार बडिल्यांच्या
माणसांसमोर त्याने तिघांनाही म्हटले—
“माझ्यावरून तुमच्या मनात जे काही आहे
ते स्पष्टपणे बघू निःसंकोचपणे बोलून
टाका.”

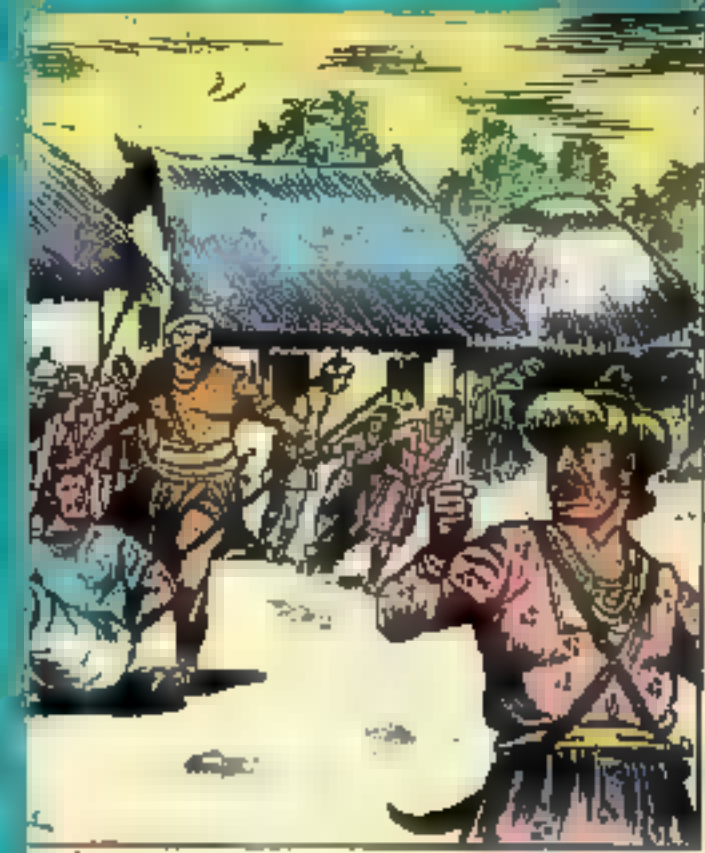
कथाकार कुण्णकान्तच्या बसणुकीमुळे
गांजनेत्या श्रीहरी, गणपती व चन्द्रनाथ या
तिघांनीही कुण्णकान्तला अत्यंत कजूत व
लोभी म्हणून त्याच्या बागमुकीची निर्मरतना
केली.

कुण्डलकास्तमे तिष्ठानाहो रथा येन्या
समर्पित करुन मृदसे—”मी तुम्हापैकी
प्रत्येकाका हे वहा-वहा हजार रुपये देत
आहे. या जन्मनाथच्या म्हणण्याप्रमाणे तो

44 — 4-9

“साबास! जा. मला नुसत्या कोरकथा गप्पा नकोत, काही सरोब काम पाहिजे!” वीरसिंहाने त्याला प्रोत्साहन दिले.

नवा कोतवाल तेथून निघून गेला. बरोबर दहा शिपाई घेऊन तो सान्तिपुरच्या नगरसीमेवरील वसन्तच्या गावी पोचला. वसन्तचे नुसते आई-वडील, त्याचा धाकटा भाऊ व बहीण या सर्वांना फरपटत ओढत त्याने गावाच्या मध्यावर असलेल्या बाबडी-पर्यंत आणले. त्या सर्वांना तेथे उभे करून त्यांच्या छातीवर मासे रोखून, त्याने विचारले—“हं बोला. वसन्तला तुम्ही सर्वांनी कुठे लपवून ठेवला आहे?”

“हजूर, त्याला तर राजाचे शिपाई कैद करून घेऊन गेले आहेत.” वसन्तच्या बाबांनी हात जोडून गरिबीने उत्तर दिले.

“अहा! ते तर सर्वांनाच माहीत आहे. पण बाता तो कुठे आहे! ज्या कोतवालाला घोड्यावरून टाकलून देऊन, मज्हा बाकी शिपायांच्या डोक्यात बळ फेकून वसन्तला सोडवून नेणारा तो बदमाश कोण आहे बोला?” गर्जून कोतवालाने विचारले.

“जामच्या भावाला कोणा गुर वीराने जेव्हा बाचवले, तेव्हा जाम्ही तर तेथे नव्हतो ना? उलट जाम्ही ऐकलं, की त्यावेळी आपण स्वतः तिथे होता! माझ्या मावाची माहिती जामच्यापेक्षा

तुम्हालाच वास्तव असायला पाहिजे ना?”

धाकटा बाळ कोतवालाला पेचात टाकत म्हणाला.

“त्या मिरवणुकीत आपणच कोतवालाने मागे-मागे चालत होता नं? याचाच अर्थ असा, की तो बुरखावारी तेथे बाला, तेव्हा आपणही तेथेच होता!” गर्जितला एक तरुण म्हणाला.

“अरे मूर्ख तरुणा, मी जर त्यावेळी तेथे असतो, तर तुमच्यातला एक तरी माणूस जगू शकला असता काय?” असे म्हणून कोतवालाने तब्येताला आपल्या बंधुमाने मारले.

“अरे, त्या विचाऱ्याला आपण का म्हणून मारत आहात?” एका गृहस्थाने विचारले.

“महाराज, सान्तिदेवाच्या मर्यादावर कधीच चढला नाही.” मावातला एक म्हाठारा म्हणाला.

“हे तर सर्व विद्रोही लोकांचंच गाव दिशतंय! जाळून टाका! ताबडतोब! होऊ दे सर्वांची राख! हं, लावून आ माग!” कोतवालाने आपल्या शिपायांना हुकूम दिला.

“हजूर, जामचं गाव का जाळता? जाम्ही काय अपराध केलाय तो तर सांगा!” मावकरी एका स्वरात ओरबू लायले.

तरी त्यांच्याकडे मुळीच लक्ष न देता दोन शिपाई एका घरात घुसले. बुनीतलं

जळलं लाकूड जाणून त्यांनी घराच्या छपराला भाग लावून बिली.

मोठ्या लुपीने मिठांना पीळ देत कोतवाल म्हणाला—“जाम! या पेटवून सगळी घरं! एकही घर सोडू नका. होऊ दे अरुम सगळ्याचं!”

घोड्याच वेळात सर्वच आगीचा बोंब लागला! सर्वच घरं पेटू लागली बडाबडा! सोफ आग विज्जवायचा प्रयत्न इकडून तिकडे पावू लागले. पण एकीकडची आग विज्जवाची तर दुसरे घर नव्याने पेटत होतं. आगीच्या ज्वाळातूनच मधून मधून बांबू फुटण्याचे वावाजही येत होते. मोठं इंधनविदारक दृश्य दिसू लागले तिथे

चालत म्हणाला—“प्रभु, आपल्यासाठी मी आपले प्राणही द्यायला तयार आहे.”

“प्राण-जीव द्यायची काही जरूरी नाही मुर्ख! खरोखरीच तुला प्राण गेला तर मला पुन्हा नवा कोतवाल पहायची याता-पात करावी लागेल!” वीरसिंह रागावून त्याला म्हणाला.

“खरंच महाराज, आपण जाम डोळे उघडलेत माझे! आता मी आपणाला विरोध करणारांचे प्राण हरण करीन. आम्हा द्यावी महाराज!” असे म्हणत नवा कोतवाल वीरसिंहाला मुजरा करून तेथून निघाला.

थोड्याच वेळात! ते पाहून जडाकडा हसत फोंतवाळ आपल्या शिपायांना बेटून, थोड्यावर बसून राजधानीकडे निघून गेला.

त्या रात्री पाऊस पडत होता. आकाश येथान्छादित होते, अभून-मधून विजा चमकत होत्या; अरण्यातून जयपुरी कडे जाणाऱ्या रस्त्यावर मुनि जयानन्द धुकडाच जालत होता. त्याच्या मागून धिम्या गर्ताने वाधीण चालत होती. मुनीच्या खांद्यावर एक सुंदरसा पोपट बसलेला होता.

त्या राज्याची राजधानी होती जयपुरी. पण ते शान्तिपुरसारखे मोठे शहर नव्हते. दिसायला ती एकाच मोठ्या सेंट्रल-सारखीच भासत होती. तरीही ते एक

स्वतंत्र राज्य होते—त्या राज्याच्या एका बाजूला सुमेध होते आणि दुसऱ्या बाजूला होता समुद्रकिनारा. बाकीच्या दोन बाजूंना घनदाट वस्त्रे विशाल जंगल पसरलेले होते.

काही पिढ्यांपूर्वी जयपुरीच्या सामन्त राजाने सुमेधच्या त्या वेळच्या राजाचे प्राण एका महासंकटातून वाचवले होते. तेव्हापासून शान्तिपुरच्या राजांनी जयपुरीच्या राजांना पूर्ण दिले होते; आणि त्यांच्या राज्याच्या संरक्षणाचीही काळजी घेतली होती. कारण जयपुरीवर हल्ला करायचा झाला, तर हल्लेखोरांना सुमेध राज्य मोळाडून जाणेच असे.

जयपुरीच्या राजाचे नाव होते शंकरवर्मा. तो मुनि प्रमुख शिष्यांपैकी एक होता.

मुनि निजेंत रस्त्याने जाऊन जयपुरीच्या सीमेवरील एका मन्दिराजवळ पोचला. तेथे त्याने वाघिणीला म्हटले—“आता मी परत येईपर्यंत तू इथेच थांब.” आणि खांद्यावरच्या पोपटाला हातात घेऊन तो म्हणाला—“भल्ली, तू राजाजवळ जाऊन त्याला सांग की, माझी त्याला भेटायची इच्छा आहे.”

पोपट लगेच पंख फडफडवीत कितल्याकडे उडून गेला.

राजा शंकरवर्मा उत्तीरानेच जेवून, ‘महात्मा’ म्हणत असे. केवळ याच दोन विश्राम्तीसाठी आपल्या शयनकक्षाकडे निघाला होता. इतक्यात त्याला हाक ऐकू आली—“वत्स!” राजाने मागे वळून पाहिले.

पोपट फुरंकरून उडून राजाच्या खांद्यावर येऊन बसला आणि त्याने पुन्हा हाक दिली—“वत्स!”

“काय झालं भल्ली?” पोपटाला कुरवाळत राजाने विचारले.

“महात्मा.” पोपटाने सांगितले.

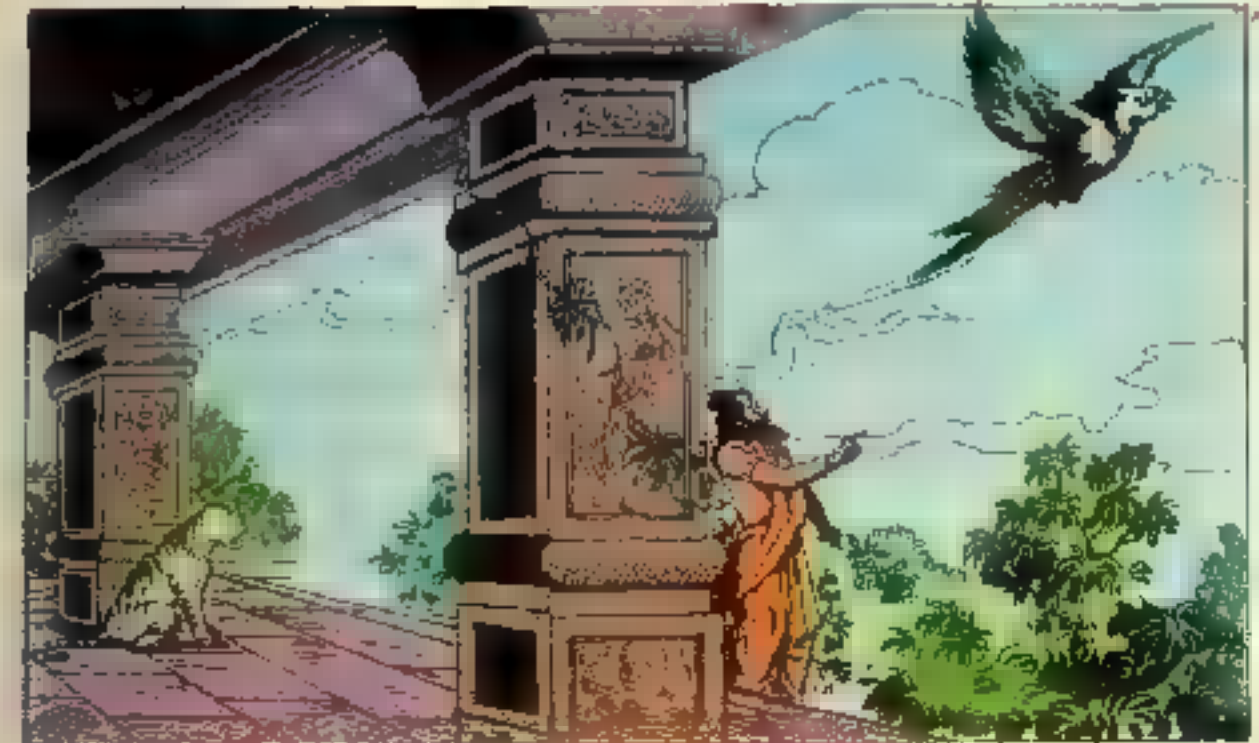
“असं होय?” असे म्हणून शंकरवर्माने एका शिपायाला बोलावून कितल्याच दूरवाजा उमडायची आज्ञा दिली.

मुनि जयानन्द शंकरवर्माला ‘वत्स!’ म्हणून आली हाक मारत असे अन् राजा मुनीला म्हणाला.

‘महात्मा’ म्हणत असे. केवळ याच दोन शब्दांचा उच्चार करून पोपटाने आपले निरोप देण्याचे कार्य साधून घेतले.

शंकरवर्माने पुढे होऊन मुनीला मोठ्या भक्तिभावाने नमस्कार केला ■ म्हटले—“महात्मा, स्वतः इतक्या दूर येण्याचे कष्ट का बरं घेतलेत? मल्ली-कडून निरोप दिला असताच, तर मी स्वतःच आपल्या सेवेला हजर झालो असतो.”

“होय, गोष्ट खरीच! पण तू माझ्या आज्ञांमार्त असतास म्हणजे सगळी वृष्टि तुझ्यावर केन्द्रित झाली असती; म्हणून स्वतःच आलो इकडे.” मुनि म्हणाला.

यथ्या विचारत होती." राजा म्हणाला.

"शान्तिपुरमध्ये पडलेल्या घटनेनेच तुला मन दुःखी वाहे काय?" मुनीने विचारले.

"होय. कित्येक पिढ्यांपासून कोतोच्या शिकरावर असणारा राजवंश पार नाहीसा झाला. राजचराण्याची मूर्त जमूनही वीरसिंह बंडखोर. त्याचे अत्याचार दिवसेंदिवस वाढतच आहेत. कोण आता बाळू हाकणार त्याला? लवकरच त्याची दृष्टि पडल्याचीही शक्यता आहेच ना!" संकरवर्मा म्हणाला.

"पण अस्ता, त्या जुन्या वंशाचा अन्त झालेला नाही. आहे हातात!" यसे म्हणून मुनीने आपली मुठ उघडली. यसे पदक असणारा एक सुवर्ण-हार मुनीच्या हातात चमकत होता. त्या पदकावर सुमेध राजवंशाची मोहोर अंकित केलेली होती!

ते पाहिल्याबरोबर संकरवर्माला डोळे मादक्याने विस्फारित झाले.

"हा सुमेध राज्याच्या युवराजाचा कंठहार! आपल्या हातात कसा आला तो?" उत्सुकतेने त्याने विचारले.

"युवराजासह हा हारही माझ्या हाती आला आहे. पत्ता! युवराज

संकरवर्माने जोळसले की मुनि काही गुप्त बातमी सांगण्यासाठीच आलेला आहे. राजा त्याला आदराने आपल्या महालात घेऊन गेला. त्याला कपडे बदलून ताजे-सवाने होण्यास सांगून, बसामला एक उज्वासन दिले. राजाने, मुनि बसल्यावर राजाने स्वतःच्या हाताने त्याला गरम दूध दिले, आणि मुनीच्या आज्ञेने तो सधोर.

"अस्ता, ऐकलं की अलिकडे कशामुळे तरी कार व्याकुळ झालेला आहेस. खरं आहे हे?" मुनीने एकदम मुद्याला हात धातला.

"होय खरं! तसं पाहता मी स्वतः आपणाला भेटून माझी व्यथा सांगा-

राज्याजवळच आहे." जरासे हसत मुनि ज्ञानानंद म्हणाला.

"महात्मा, आपण तर ही मोठीच ज्ञानानंददायक वार्ता सांगितलीत की! आपुढे युवराजाला संभाळण्याची जबाबदारी माझी!" शंकरवर्माने मदतीचा हात पुढे केला.

"हे काम तर अंगावर घेव्हील मसे मला चाटलेच होते. पण हे काम तुला व युवराजाला हितकारक ठरेल काय?" मुनीने विचारले.

शंकरवर्मा थोडा वेळ गप्प राहिला, अंतर डोके हसवीत तो म्हणाला—"महात्मा, जरा नीट विचार केल्यावर मलाही पटकळी, आपण म्हणता त्याप्रमाणे हे काम आपणा बोधासाठी हितकर नव्हे! कारण आपला माहीत आहे की, त्या कुष्ठ पीरसिंहाने युवराजाला सोबण्यासाठी पारी विशांना आपले गुप्त हेर पाठवलेले आहेत. अशा परिस्थितीत युवराजाला आपण गुप्तपणे कपनू राखणार नाही ना इचे!"

"तुला सत्य परिस्थिती बरोबर समजली आहे, तेव्हा आता युवराज गुप्तपणे जंगलात माझ्याकडेच राहणं हितकर होईल. पण युवराजाची संबंध असणारा हार माच तूच सुरक्षिततेने संभाळायला हवास. युवराजाच्या गळ्यात तो राह देणं शक्याच होईल." मुनि राजाला म्हणाला.

"अशी आपली आज्ञा! तरीही मला राजवंशासाठी माचली काही योग्य अशी मदत सुचवावी. मी ती करीम." शंकरवर्माने मुनीला आपली इच्छा सांगितली.

"तुला तर मविष्यात कूपच करायचं आहे. पहा प्रत्येक गोष्टीसाठी योग्य वेळ येणं आवश्यक असतं. तोपर्यंत सुमेध राज्यातल्या दुःख आतां घेवनि ऐकत रहा. सुमेध राज्याच्या जनतेचं दुःख त्याचे कष्ट दूर करण्यासाठी आपल्याला आपली कर्तव्ये प्रथम पार पाडायला हवीत." मुनि म्हणाला. (क्रमशः)

तीन मित्र

दुर्जनपुत्राची विक्रमादित्य साबाकडे परत आला. पांढीवकन प्रेत उतरवून त्याने ते आपल्या लाद्यावर टाकले आणि नेहमी प्रमाणे मीन स्वीकारून तो श्मशानाकडे चालू लागला. तेव्हा त्या प्रेतात राहणारा वेताळ राजाला म्हणू लागला—"राजा, या मध्यरात्रीच्या वेळी, खरे म्हणजे आपल्या राजवाड्यात मऊ शस्त्रेवर झोपलेला जसायला हवा होताना. पण मला समजत नाही, कि या भयानक नसणवटीत कसलं काम साधायला असा भटकत आहेस? तुझे कष्ट कधी आसावेत म्हणून मी तुला हरिणी नावाच्या मुलीची गोष्ट सांगतो. नोट लक्षपूर्वक ऐक."

वेताळ गोष्ट सांगू लागला—

प्राचीन काळी दण्डकारण्यात एक गुरुकुल होते. आचार्य विद्यासागर या गुरुकुलाचे संचालन करीत असत. गुरु-

वेताळाच्या गोष्टी

कुळाचा कोणत्याही प्रकारचा राजाभय मिळत नसल्यामुळे भीमन्त लोक आपल्या मुलांना त्यांच्याकडे शिकवता. त्यामुळे विद्यासागरना ते चालवणे कठीण जात असे. अगदीच सामान्य कुटुंबातल्या मुलांना आपले शिष्य म्हणून स्वीकारून त्यांच्या जावणी प्रमाणे ते त्यांना शिकवत असत.

या गुरुकुलात हरिणी नावाची एक मुलगी साहित्य विषय शिकण्यासाठी दासल झाली. संगीताचा अभ्यास करणारा मल्लीनाथ आणि खड्गविद्या शिकणारा शशिधर यांच्याशी तिची दख्खे ओळख झाली आणि हळूहळू तिचे जण चांगले मित्र बनले.

हरिणीला संगीत विशेष आवडे. त्यामुळे मल्लीनाथची मधुर वाणी ती तल्लीन होऊन ऐकत असे. खड्गविद्येचा शशिधर हाही चांगला कला-प्रेमी होता, पण स्वतः पाच तो कोणत्याही अभिनय कलेत प्रवीण होऊ नव्हता.

घोड्याच काळात हरिणी एक उत्तम कवयित्री बनली, मल्लीनाथ महान् संगीतज्ञ बनला अन् शशिधर ही आपल्या खड्गविद्येत चांगलाच पारंगत झाला.

एके दिवशी विद्यासागरना एकत्र बोलावून विद्यासागर म्हणाले— "आजपासून तुमची विद्याची अवस्था संपली. तुम्ही तिथेही जाता बाहेर पडून नशीब चाचो." आणि त्यांचे कल्याण वितून त्यांनी आपल्या शिष्यांना आशीर्वाद दिले.

शशिधर एका घोड्यावर बसून वाटेतल्या एका जंगलातून आपल्या गावाकडे जात होता. रस्त्यात काही बुरजाचारी लोक एका माणसावर हल्ला करीत असलेले त्याला दिसले. त्याने ताबडतोब आपली तलवारी घ्यानातून बाहेर खेचली अन् तो त्या बुरजाचारीवर चालून गेला. विजेच्या गतीने फिरणाऱ्या त्याच्या तलवारीसमोर ते बुरजावाले टिकाव बसू शकले नाहीत; आणि त्यांनी तेथून धाड्याने केला !

काहीसा जखमी होऊन जमिनीवर पडलेला तो माणूस शशिधरला म्हणाला— "मी या देवाचा राजा आहे. तू मला ऐन वेळी केलीस. तुम्ही खड्गविद्या प्रशंसनीय आहे."

"महाराज, प्रशंसा करायचीच, माझ्या गुरुजींची हवी." शशिधर मोठ्या नम्रतेने म्हणाला.

"ओहो, असं होय ? तुम्हे गुरुजी इतके महान आहेत ? बरं बासा तुला हवं ते मागून घे माझ्याकडून." म्हणाला.

"मी गुरुजींना-विद्यासागरना-काही नुसदसिगाही देऊ शकलो नाही; इतका गरीब आहे मी ! माझी इतकीच

इच्छा आहे, की ते जे गुरुकुल चालवत आहेत, त्याला जापण काही आर्थिक मदत करावी." शशिधरने विनंती केली.

राजधानीत पोचल्यानंतर स्वतःचे प्राण पणस भावून आपले प्राण वाचवणाऱ्या शशिधरची राजाने जंग-रक्षक म्हणून नेमणूक केली; आणि त्याचे गुरु विद्यासागर यांच्याकडे आपल्या एका अधिकार्याकरवी संपूर्ण घन पाठवले.

एके दिवशी शशिधर त्याच शहरात रहाणाऱ्या आपल्या मित्राकडे-मल्लीनाथ-कडे त्याला भेटायला गेला. आपल्या मित्राला राज-दरबारात नोकरी मिळाल्याचे ऐकून मल्लीनाथला फार आनंद वाटला. तो शशिधरला म्हणाला—"अरे दोस्त,

मलाही तुझ्या ओळखीने परवारात एकादी नोकरी दे ना मिळवून!"

शशिधरने मल्लिनाथची राजाशी भेट घडवून आणली नाही, परंतु राजघरवारात उच्च पद भूषवणाऱ्या काही अधिकारी आणि शहरातल्या काही मुख्य व्यक्ति यांच्याशी मल्लिनाथची ओळख करून दिली. शशिधरने त्यांना सांगितले, कि मल्लिनाथ हा एक उत्तम संगीतकार आहे. त्यांच्यातील काहींनी मल्लिनाथला संगीत विद्यालय उघडायला प्रोत्साहन दिले.

घोड्याच दिवसात मल्लिनाथने संगीतातले कौशल्य शहरातल्या सर्व प्रमुख लोकांना कळून चुकले. ते लोक संपदा त्याने जलसे

घडवून आणू लागले. अशा सर्वच जलसांना हजार असणारी त्या गावातली एकच एक व्यक्ति म्हणजे हरिणी असे! वेळ होईल तेव्हा शशिधरही आपली हजेरी लावत असे.

एके दिवशी मल्लिनाथ हरिणीला म्हणाला—"राजघरवारात शशिधर चांगला प्रभाव जमवून आहे. पण त्याने जवून एकदाही दरवारात माझ्या शाळाचा कार्यक्रम घडवून आणला नाही. मला वाटत की यशाबद्दल त्याला इर्ष्या वाटत असावी! ते काही असो, पण तू एकदा येतून दरवारात माझ्या कार्यक्रमा करण्याचे जमवलीस?"

यानंतर हरिणीने अनेकदा शशिधरजवळ याबद्दल बोलणे केले.

घोड्याच दिवसांनी शशिधरच्या प्रयत्नांने राजासमोर मल्लिनाथचा शाळाचा बतसा झाला. त्याच्या संगीतावर मुग्ध होऊन राजाने त्याला अमूल्य अशा भेटवस्तु आणि संपत्ती देऊन त्याचा अपूर्व असा सत्कार केला. यामुळे जाता त्याच्या संगीत विद्यालयाची कीर्ती केवळ त्याच नगरात नव्हे, तर सर्वजण पसरली.

एके दिवशी नेहमीप्रमाणे मल्लिनाथच्या एका जलसानंतर हरिणी घराकडे होती. तेव्हा मल्लिनाथ तिला गाठून म्हणाला—"हरिणी, मी खूप दिवसांनी

तुझ्याजवळ माझ्या मनातली एक इच्छा प्रकट करत आहे. तुझ्याशी विवाह करावा अशी माझी इच्छा आहे."

यावर हरिणी शान्तपणे म्हणाली—"मी तुमच्या प्रत्येक सभेला यासाठी हजर रहाते, की तुमच्या संगीताचे मला फार आकर्षण वाटतं. वस, इतकंच! तेव्हा कृपा करून माझ्यासमोर विवाहाबद्दल पुन्हा कधी बोलू नका." इतके बोलून हरिणी तेथून निघून गेली.

तिचे हे उत्तर ऐकून मल्लिनाथला वाटले की, हरिणी केवळ गर्दिष्टच नव्हे तर मूर्खही असली पाहिजे.

एके दिवशी हरिणी शशिधरच्या घरी गेली आणि तिने त्याला विचारले—"माफ

करा, मी एकदम स्पष्टच बोलते आहे. पण, म्हणून मी जगदीच अशोभली मुलगी आहे असे मात्र समजू नका. माझे आई-वडील माझ्या लग्नाच्या प्रयत्नात आहेत; पण माझी मात्र तुमच्याशी विवाह करायची इच्छा आहे. तुमचा काय विचार आहे?"

हरिणीचे हे निदर्शनाचे बोलणे ऐकून शशिधर खूश झाला आणि त्याने आपली सन्मति देऊन लवकरच तिच्याशी विवाह केला. एवढी गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—"राजा, संगीतप्रेमी हरिणीने त्या विद्येत अत्यंत यशस्वी व संपन्न अशा मल्लिनाथची मागणी धुवकावून आणि स्त्रीसुलभ अशी लाजही गुंडाळून ठेवून शशिधरशी लग्न केले. ही तिची कुति तिचा गर्व अन्

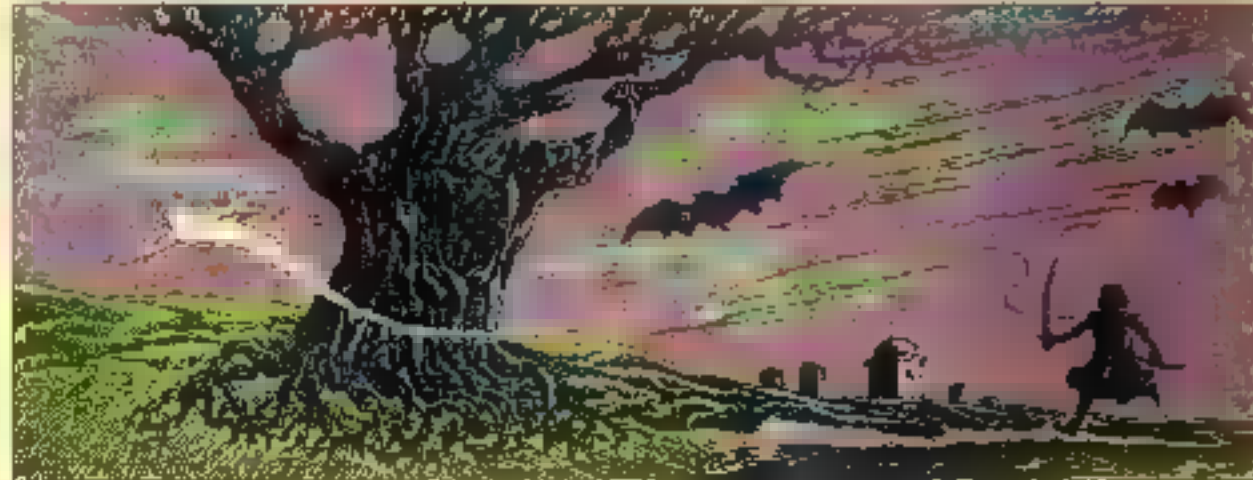
अविवेकाची चोतक नव्हे काय? बापला मित्र मल्होनाथ याने विनवूनही सशिधरने राजदरबारात त्याच्या जलशाची व्यवस्था केली नाही. पण हरिणीने म्हटल्यावर मात्र त्याने लगेच ती व्यवस्था केली. ही गोष्ट त्याने केवळ ईर्ष्यामुळेच केली ■ सिद्ध होत नाही काय? या शक्येच उत्तर माहीत असूनही तू दिलं नाहीस तर पहा राजा, तुझं मस्तक कुटून त्याचे तुकडे तुकडे होऊन पडतील."

विक्रमादित्य यावर ताबडतोब उत्तरला-
"हरिणीच्या वर्तनावर गर्व अन् अविवेकी-पणाचा शिकका मारणं चुकीचं होईल. कोणत्याही प्रकारचा राजाश्रय नसलेल्या गुरुकुलात तिने आपले शिक्षण पूर्ण केले होते. त्यामुळेच तिने जांगला तर्कसंगत विचार करून, कीर्ति व पैसा यांच्या मोहात ■ आपल्या वर्गबळूपैकी जी भाषार-विचाराने अधिक उत्कट वाटला, त्यालाच वरले."
"आता राहिली सशिधरची गोष्ट! जी मागितल्यावर मदत करतो, तो मित्र

असतो, पण न मागता मदत करणारा हा आप्त असतो. त्यामुळे सशिधरने प्रथम मल्होनाथचा शहरातल्या प्रमुख लोकांशी परिचय करून दिला. त्याने लगेचच राजदरबारात मल्होनाथचा जलसा न करवण्याचे कारण ईर्ष्या वगैरे काहीच नव्हते. सरी गोष्ट अशी की, जलशासाठी राजाची परवानगी मिळवायची असेल तर त्या संगीत-विद्वानाची केवळ लायकीच पुरेशी नसते, पण त्याची लायकी सिद्ध झालेली असावी लागते. नगरातल्या प्रमुख व्यक्ति आणि अन्य संगीत प्रेमी लोकांनी त्याच्या संगीत-कलेची स्तुति केली, अन् त्याची लायकी सिद्ध झाली. त्या नंतर हरिणीने त्यासाठी विनंती करणे आणि ■ होणे या गोष्टी आपोआपच चडून माल्या योगायोगाने!"

इतके बोलून राजा मौन होताच प्रेतासह केताळ अदृश्य ■ आणि पुन्हा त्या ■ जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

वांगोबा पुरवणी-१७

मानाचा खजिना

तो कोण?

दिल्ली वर राज्य करणारा एक मुलतान आक्रमण करण्यासाठी निघाला. ज्या ज्या राजांशी त्याने युद्ध केले त्या सर्वांना हरवले. ■ रीतीने अनेक राज्ये जिंकून मुलतान विजयाच्या गर्वात दिल्लीला परत यायला निघाला. त्या काळी दिल्लीत एक फकीर रहात असे. मुलतान त्या फकीरावर फार चिडून होता. म्हणून फकीराच्या शिष्यांनी त्याला सुचवले- "मुलतान दिल्लीकडे परत येत आहे. ■ आपण कोठे तरी पुसरीकडे जाणे योग्य होईल."

यावर फकीर म्हणाला- "मुलतानाला दिल्ली तर अजून खूप दूर आहे!"

फकीराचे ■ बोलणे ऐकून तिचे जमलेल्या सर्व लोकांना मोठं आश्चर्य वाटले. ■ तोपर्यंत मुलतान दिल्ली शहराच्या सीमेत प्रवेश करून चुकला होता.

पण मुलतान जेव्हा दिल्लीत प्रवेश करीत होता, तेव्हा त्याच्या स्वगतासाठी उभारलेलं तौरण-द्वार अचानकपणे मोडून मुलताबादर पडलं नि त्यातच त्याचा अंत झाला. फकीर बोलल्याप्रमाणे मुलतान काही दिल्लीत प्रवेश करू शकला नाही.

या फकीराचं नाव ■ ? नि ■ मुलतान कोण ?

[पान ३६ पहा]

तुम्हाला माहीत आहे ?

१. जगात सर्वात अधिक लोक बोलतात अशी भाषा कोणती ?
२. ■ भूमिती वर तिहिलेला सर्वात पहिला ग्रंथ कोणता ?
३. मानव धारत्याच्या साधारण भावरिकाने सरासरी कि काय ?
४. ■ सासरेने सर्वात अधिक उत्पादन कोणत्या देशात होते ?
५. जगात सर्वात अधिक चिकपट निर्माण करणारा देश कोणता ?

[पान ३६ पहा]

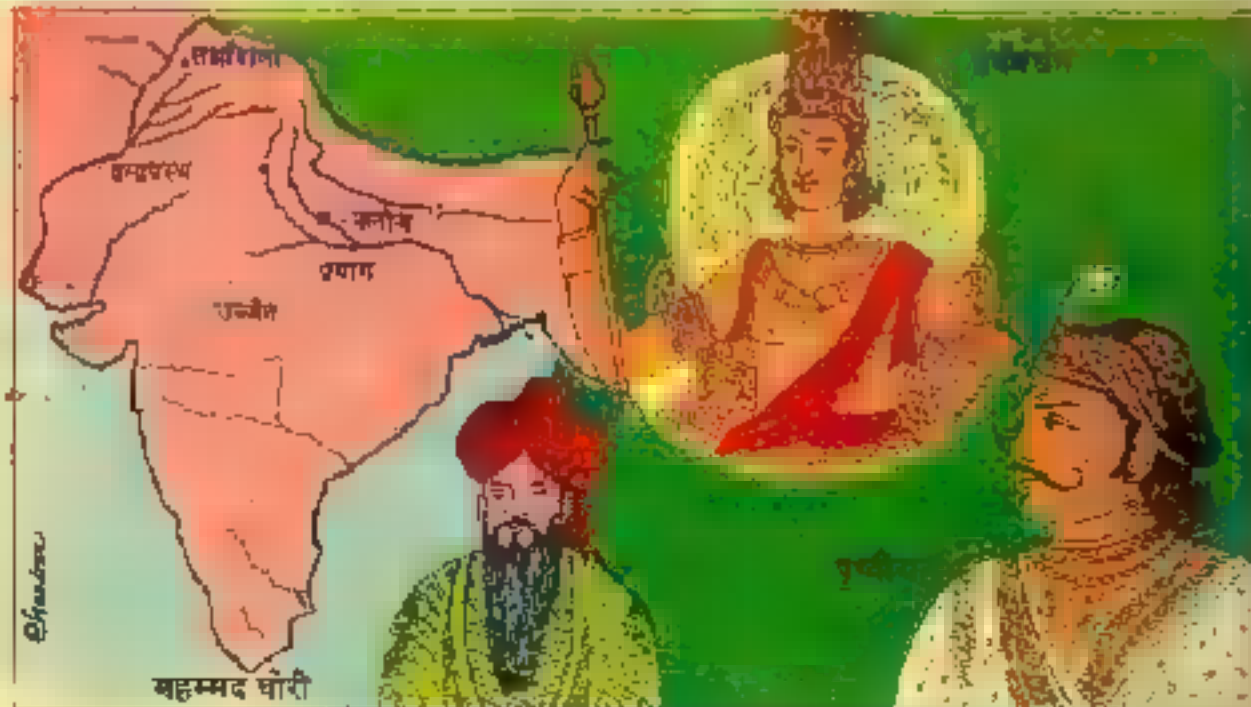
भारत : तेव्हा आणि आता

कान्यकुब्ज नावाने प्रसिद्ध कनौज

उत्तर प्रदेशातील कुरुक्षेत्र जिल्ह्यात कनौज हे एक छोटे शहर आहे. या शहराजवळ अर्धवर्तुळाकार क्षेत्रात प्राचीन कान्यकुब्ज शहराचे अवशेष जवळ जवळ सात किलोमीटर अंतरापर्यंत पसरलेले आहेत.

महाभारताच्या काळात नि त्यापूर्वी हो कान्यकुब्ज नगरी एका महासाम्राज्याची राजधानी म्हणून प्रसिद्ध होती. सातव्या शतकात शहर अनेक हिन्दू मंदिर नि

बौद्धारामातून येणारे शंखनाद नि घंटांच्या षण्-षण् ध्वनींनी बुमबुमलेले येते. प्रसिद्ध बीनी यात्री ह्यू-एन्-त्संगने ६३६ मध्ये शहराचा भेट दिली आणि इथे आपल्या जीवनातील सात वर्षे घालविली. कान्यकुब्जला आपली राजधानी बनवून हर्षवर्धनाने राज्य केले. हर्षवर्धनाने अनेक तलाव कोवले, उद्याने व राजमार्ग यांची निर्मिती केली नि यात्रेकरूंनाठी अनेकशाळा बांधल्या. शेतीने

हर्षवर्धनाने कान्यकुब्जला एक सुंदर नगर बनविले.

अकराव्या शतकाच्या प्रारंभी सुलतान महम्मदाने या नगरीवर आक्रमण केले आणि तिचा बराच भाग उध्वस्त केला. यानंतर राठोड राजांनी कान्यकुब्जाची पुनर्निर्मिती केली. शेवटचा राठोड राजा जयचन्दने अजमेर व दिल्लीचा शासक पृथ्वीराज याच्याशी बंड आरंभिले. कारण पृथ्वीराजने जयचन्दच्या इच्छेविरुद्ध त्याच्या मुलीशी लग्न केले. याचा सूड

जयचन्दासाठी जयचन्दने महम्मद घोरीला पृथ्वीराज वर चढाई करण्यास प्रवृत्त केले. प्रथम झालेल्या लढाईत पृथ्वीराजाने घोरीचा पराभव केला. पण नंतर घोरीने पृथ्वीराजचा पराजय केला आणि त्याला ठार मारले.

एवढ्या तो गप्प बसला नाही. परत येताना त्याने जयचन्दशी युद्ध त्याला ही हरवले. घोरीचा सेनापति कुतुबुद्दीन याने इ.स. ११९२ मध्ये जयचन्दला ही मारले.

चांदोबाच्या बातम्या

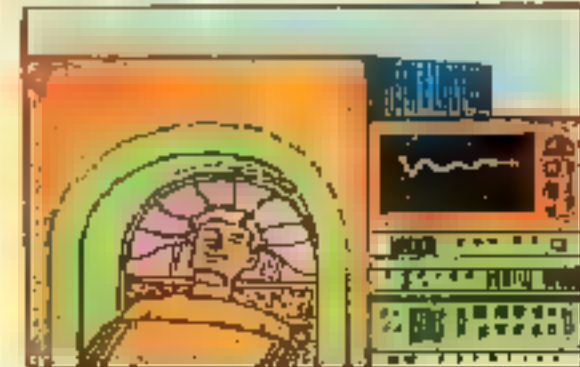
नवी दिल्ली

हवेतील प्रदूषण असे म्हणू शकता की मुंबई शहरातील हवेत स्वतःसोबतच असलेल्या धूळ, सिगरेट जोडल्या इतकी हानि होते. हल्ली शहरात हवेचे प्रदूषण वाढले आहे. दिल्लीची स्थिती काही निमित्त अंतोपजनक आहे असे नाही. कारण जगातील अत्यधिक हवेचे प्रदूषण असलेल्या शहरात दिल्ली एक आहे.

अजूनही काही राज्यांनी जे सर्वेक्षण केले त्यांमून ही गोष्ट लक्षात आली. या भयानक प्रदूषणातून मुक्त होण्यासाठी सर्व सरकारी व खाजगी उद्योगांशी संबंधित लोक जनता यांनी एकत्रित येऊन प्रयत्न केले पाहिजेत.

रक्षण करणारे नवे यंत्र

अर्धा तास पर्वत कोणी कुवाला त्याचा मृत्यु साध्याजिवाय राहिल का? जासवंतच्या निवासी मुरे जावन बर्फाळ पाण्याच्या प्रवाहात कुवाला. जेव्हा बाहेर काढले तेव्हा सर्वांना को तो येतला आहे. त्याच्या नेहमी येतला नाहीतो झालेला होती. पण तरी जेटनेनेने बनविलेल्या यंत्राच्या साहाय्याने एका विशिष्ट पद्धतीने उष्णता दिल्यावर काही तासातच तो शुद्धी बर आला. चिकित्साशास्त्रातील हा एक अद्भुत प्रयोग मानला पाहिजे.

साहित्य सेनियाचिया खाणी

१. दोन सुप्रसिद्ध बाळोपबोणी पुस्तके-सर म्हणजे ती मोठ्यांसाठी लिहिली वेली आहेत. ही पुस्तके कोणती?
२. बायबलच्या दोन भागांची नावे कोणती?
३. पहिल्या भागात किती प्रकरणे आहेत?
४. दुसऱ्या भागात किती प्रकरणे आहेत?
५. जगातील सर्वात मोठा काव्य-बंध कोणता?

तो कोण?

मिजामुद्दीन, मुसताफ गवामुद्दीन

मुसताफा माहीत आहे?

१. चीनी भाषा
२. भारतात इसवी १००० पूर्वे भाषा
३. ५४ वर्षे
४. भारत
५. भारत

साहित्य

१. मार्क ट्वेनने लिहिलेली दोन पुस्तके-
'टामसायर' ■ 'हकीत बेवीकिन'
२. 'बोल्ड टेस्टामेंट', 'न्यू टेस्टामेंट'
३. २९
४. २४
५. महाभारत

तीन परीक्षा

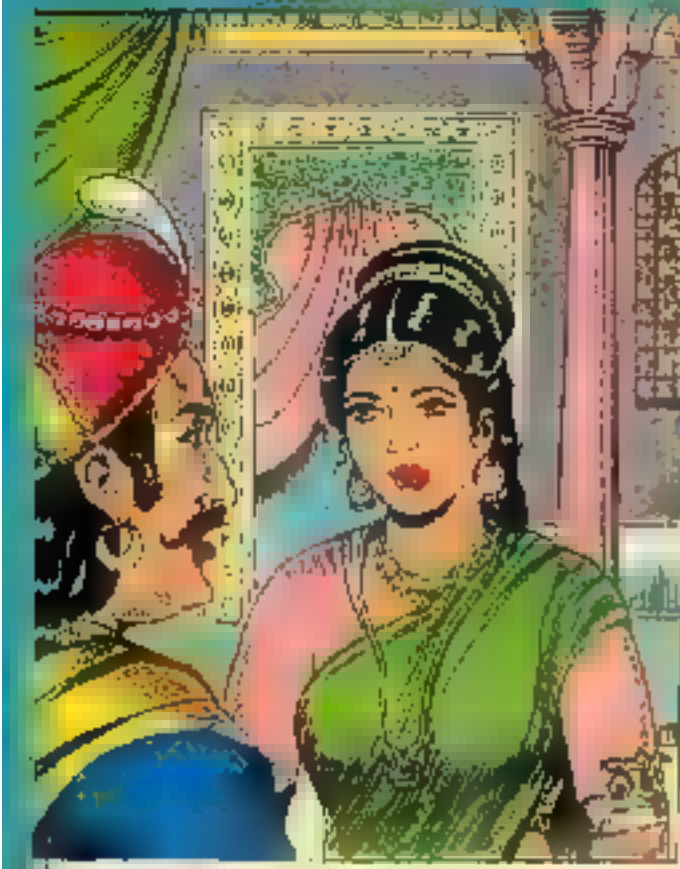
प्राचीन काळी केकय आणि गान्धार या देशांच्या मध्ये कौमुदी नावाचा एक लहानसा देश होता. लोक म्हणत की त्याही पूर्वी कौमुदीही एक जूप मोठा देश होता. पण अनेक युद्धात पराजित होत गेल्यामुळे या देशाचे भाग शेजारील देशांना मिळवले गेले.

सध्या कौमुदीचा राजा चन्द्रकान्त होता. त्याला मुलगा नव्हता. एकुलती एक मुलगी होती, ■ नाव ज्योत्स्ना. उपवर होता होता एक अद्वितीय सौन्दर्यवती व बुद्धिमान राजकन्या म्हणून ज्योत्स्नाची कीर्ति सर्वत्र पसरली.

आपल्या या मुलीबद्दल रावाला मोठा अभिमान धाटे. त्याने मनात निश्चय केला होता, ■ योग्य मसा वर पाहून मुलीचा विवाह करून देऊन ■ हाती राज्यही सोपवावे. एक दिवस राजकन्येला

तो म्हणाला-"वाळा, मला वाटतं होतं की, तुज्या विवाहाचा प्रश्न अतिशय सोपा आहे. पण ■ वाटतंय की तो एक राजनीतिक ■ बनून रहाणार आहे! आपल्या सोम्वी बाजूच्या शक्तिशाली राज्यांची तुला माहिती आहेच. मला असं कळतंय की त्यापैकी केकयचा राजकुमार सिंहवर्मा याला तुज्या सौन्दर्याचं फार आकर्षण वाटत आहे. आपल्या गुप्त हेरांकडून मला असं समजलंय की वेळ आली तर युद्धही करून तुला तो आपली सखाईनी बनवावयाचा विचारात आहे."

"आता गान्धार राजकुमार कृष्णवर्माच्या मनात काय आहे हे तर आपल्याला माहीत नाही, पण तोही चांगला लायक राजकुमार आहे. तेव्हा असं वाटतं की तोही केकय राजकुमाराशी स्पर्धा करू पाहील. ■ दोघांपैकी कोणाही एकाला तू

वरजेस तर, मला वाटतं की, दुसऱ्याची युद्ध आहे."

चमत्क्रान्त पुढे बोलू लागला—
"आता जे सांगणार आहे, आपल्या वरातसच आहे. तुझ्या आईचा हट्ट आहे की तुला विवाह आपल्या छोट्या भावाशी, म्हणजेच तुझ्या छोट्या मायाशी व्हावा. तिची इच्छा अशी की आपल्याला मुलगा नसल्यामुळे, इतर कोणी बाहेरचा राजकुमार माझ्या गादीवर बसण्यापेक्षा, चाकटा माऊ माणिक्यवर्माच आपला जावई बनून देशाचा राजाही बनावा. मी अजून या समस्येचं योग्य उत्तर शोधू शकलो नाही, म्हणूनच हे सर्व तुझ्यासमोर मांडत

आहे. आपले मित्रच आपले शत्रू बनून रक्ताची नदी वहाण्याचा न वेईस अशा प्रकारे मोठ्या दक्षतेने तुच आपल्या विवाहाचा प्रश्न सोडव. ही जबाबदारी मी आता तुझ्यावरच सोपवत आहे."

हे सर्व बोलणे ऐकून ज्योत्स्ना म्हणाली—
"बाबा, मला या सर्व गोष्टी माहीत आहेत. या सवयणीला तोंड घायचं हेही मी ठरवून ठेवले आहे. ओ तरुण माझ्याशी विवाह इच्छित असेल, त्याला मी हीम प्रश्न विचारणार आहे. या तिन्ही परीक्षेत जो होईल, त्याच्याशीच मी विवाह करीन. तुम्ही ही गोष्ट सर्व राजकुमारांना कळवायची व्यवस्था करा."

आपल्या मुलीचे बोलणे ऐकून राजाने कुतुहलाने विचारले—
"तीन परीक्षा? कसल्या त्या?"

मावर हसत ज्योत्स्ना म्हणाली—
"आता आई कशासाठी बाबा? लवकरच तुम्हाला सर्व दिसेल."

ज्योत्स्नेच्या सूचनेप्रमाणे लवकरच विविध देशांकडे दूत रवाना केले गेले. इकडे परीक्षांसाठीही त्या सोयी केल्या गेल्या. या स्पष्ट माग घेण्यासाठी पुष्कळसे राजकुमार आले आणि परामुत होऊन परतही गेले.

यानंतर माणिक्यवर्मा, सिंहवर्मा आणि कृष्णवर्माही दोन दोन दिवसांच्या अंतराने येऊन पोचले. आपल्या गुप्त हेरांकरवी ज्योत्स्नाने त्यांच्या हालचालीवर नजर ठेवायची व्यवस्था केली. त्यांच्याकडून तिला असे समजले की माणिक्यवर्मा व सिंहवर्मा एकमेकांचे चांगले मित्र बनले आहेत. कृष्णवर्मा अन् या दोघांचा अजून साचा परिचयही झालेला नाही. हे ऐकून ज्योत्स्नाला मनातल्या मनात आले. नंतर ही सवरही मिळाली की, माणिक्यवर्मा आणि सिंहवर्मा दोघांना परीक्षेत भाग घेऊन पराजित झाले. ही बातमी मिळताच आपल्या पित्याला सांगून कृष्णवर्माच्या निवासस्थानाच्या संरक्षणाची ज्योत्स्नाने करविली.

दुसऱ्या दिवशी कृष्णवर्मा परीक्षा-गृहात पोचला. तिचे अगोदरच हुजूर असलेल्या ज्योत्स्नेच्या सख्यांनी त्याचे सादर स्वागत केले, आणि त्या त्याला एका दालनात घेऊन गेल्या. त्या दालनाच्या भिंतीवर धर्धर् तऱ्हेतऱ्हेची चित्रे लटकवलेली होती. त्यातच मध्ये अपूर्व सुन्दरी राजकुमारी ज्योत्स्नाचे चित्रही प्रदर्शित केलेले होते.

तो सर्व चित्रे कृष्णवर्माला दाखवून सख्यांनी त्याला विचारले—
"या सर्व चित्रात सौन्दर्य व चित्रकाराच्या प्रतिभेच्या दृष्टीने

सर्वात धेऊ असे चित्र कोणते आहे हे आपण सांगाने."

मावर कृष्णवर्माने आपले डोके हलवून त्यातील एका चित्राकडे संकेत केला म्हटले—
"तुम्ही एका उत्तम चित्राची जी लक्षणे सांगितलीत, त्या दृष्टीने हेच चित्र सर्वात उत्तम होय. सर्व लक्षणांनी युक्त असं चित्र आहे हे!"

चित्रात रंगीबेरंगी फुलांनी भरून गेलेल्या झाडांच्या मध्ये उभी असलेली एक गाय मोठ्या प्रेमाने आपल्या चाटत आहे; आणि तिच्या जवळच पूर्णविकसित अशा कमळांनी विभूषित असा तलाव असल्याचे दृश्य चित्रित केलेले होते.

“वेव्हा कोची कला-दृष्टीने सौन्दर्याची समीक्षा करतो, तेव्हा त्याने काव्यत आणि निर्मळ ■■■ नैसर्गिक सौन्दर्यालाच ■■■ स्थान द्यावे. जसास्वत आणि नवरसपूर्ण मानवी सौन्दर्याला अर्थातच दुसरे स्थान मिळेल. मानवी सौन्दर्य ■■■ असतं. त्याच रेखाटन करण्यासाठी चित्रकाराला जास्त अभ्यसनाची आवश्यकता नसते. एव निसर्गाचे सौन्दर्य अस्पष्ट असतं. ते अस्पष्ट सौन्दर्य मनमोहक रंगांनी रेखाटणारा हा चित्रकार आपल्या प्रयत्नात पूर्णतः सफल झालेला आहे. म्हणूनच हे चित्र उत्तम होय.” कृष्णवर्माने आपले म्हणणे स्पष्ट करून सांगितले.

हे उत्तर ऐकून ज्योत्स्नाच्या सख्या त्याला प्रणाम ■■■ म्हणाल्या—“आमच्या राजकुमारीला हेच उत्तर अपेक्षित होतं. आता आमचा दुसरा प्रश्न येतो.” असे म्हणून त्यांनी कृष्णवर्माच्या हाती एक तारुपत्र दिले.

त्यात लिहिजे होते—“विवाहेच्छु स्त्रीने पुरुषाच्या बाबतीत, आणि पुरुषाने स्त्रीच्या बाबतीत दोन प्रश्ने विचारात घेऊ नयेत. ते प्रश्ने कोणते?”

हा प्रश्न वाचून कृष्णवर्मा उत्तरला—“पुरुषाने केवळ स्त्रीचे सौन्दर्य पाहून व स्त्रीने पुरुषाचे ऐश्वर्य पाहून विवाह करू

नये. कारण सौन्दर्य हे असास्वत असते. ऐश्वर्याच्या बाबतीतही हेच सत्य बन्याच व्यक्तींनी लागू पडते.”

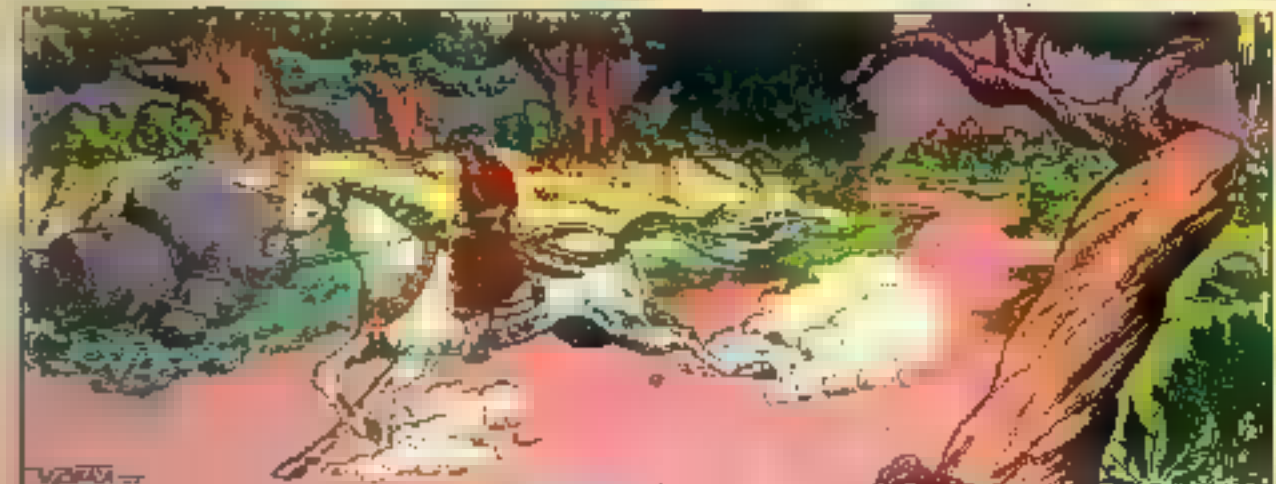
■ उत्तराने सख्यांच्या वेव्हारावर प्रसन्नता झळकली. त्यांनी ताबडतोब पाकून त्याला प्रणाम केला आणि त्या म्हणाल्या—“राजकुमार, आपण आमच्या ज्योत्स्ना-देवीच्या दुसऱ्या परीक्षेतही उत्तीर्ण झालात. आता शेवटच्या परीक्षेचही उत्तर द्यावं.” असे म्हणून सख्या आत गेल्या आणि एक छोटीशी खंदनी पेटी आणून त्याच्या हातात देऊन म्हणाल्या—“आमच्या राजकुमारीने आम्हाला सांगून ठेवले होते की जो राजकुमार पहिल्या दोन परीक्षात उत्तीर्ण होईल, त्याच्या हाती ही मंजूषा द्यावी. तिचे रहस्य जाणव्यासाठी आपणास एक दिवसाची मुदत दिली जात आहे. आता आपण ती घेऊन आपल्या निवास-स्थानी ■■■ शकता.”

मंजूषा घेऊन कृष्णवर्मा ■■■ निवास-स्थानी पोचला. आणि बारकाईने तो त्या

पेटीकडे पाहू लागला. चौरसाकार असलेल्या त्या पेटीच्या सभोरच्या व बाजूच्या भागांवर सुन्दर विभे कोरलेली होती. पेटीत निरनिराळ्या प्रकारची घातलेली व जोली घाने, काटे वगैरे मोठेसे यवत—असे सर्व मिसळून ठेवलेले होते. मंजूषेवर प्रमातकालीन सूर्याचे चित्र काढून त्याच्या लागी एक ■■■ दाखवलेले होते. आढावा घेऊन साप्यांनी विळखा घातलेले होता. त्या वृक्षाच्या चारी बाजूंना वेल कोरलेले होते.

ते सर्व पाहून त्या पेटीचे रहस्य समजल्या-प्रमाणे कृष्णवर्माने आपले झोके हलवले. नंतर त्याने आपल्या एका सेवकाकरवी ज्योत्स्नाला निरोप ■■■ की, त्याला आणखी तीन दिवसांची मुदत हवी. कृष्णवर्माची ही मागणी मंजूर करण्यात आली. त्याच दिवशी अंधार झाल्यावर वेष बदलून तो थोड्यावर स्वार होऊन कौमुदी देवाच्या पूर्वे दिशेला निघून गेला.

(पुढील अंकी समाप्त)

संन्यासी कोण ?

एके दिवशी भर दुपारच्या वेळी नन्द व सुनन्द नावाचे दोन संन्यासी एका जंगलातल्या रस्त्यावरून चालत होते. त्यांचे मूळ ज्ञाननेत्र यांना आश्रम तेवून झुपन दूर होता. अंधार होण्यापूर्वी आश्रमात पोचण्याच्या विचाराने ते भरभर पाय उचलत होते. वाटेत एक नदी आदवी आली. नदीत पायी तसे गुजण्यापयत्तच होते, पण धारेला वेग मात चांगलाच होता !

ते तरुण संन्यासी नदी पार करतानाही पाण्यात पाय घालताना, इतक्यात त्यांना एक तरुणी त्या पाण्याच्या धारेकडे मानतल्या नजरेने वहात उभी असलेली दिसली.

"तार्ई, कोण आहेस तू ? कुठे जायचंय तुला ?" सुनन्दने त्या मुलीला विचारले.

"या नदीच्या पलिकडल्या किनाऱ्यावर माझं गाव आहे. पाण्याचा वेग पध्दुन मला भीती वाटतेय !" तरुणी उत्तरली.

"नदी ओलांडायला मी मदत करतो तुला. ये एकवे." असे म्हणून सुनन्दने तिला आपल्या बोऱ्ही हातांनी उचलले अन् पलीकडे नेऊन सोडले.

कुतुबतेने सुनन्दकडे पाहून ती तरुणी आपल्या गावाकडे निघून गेली.

नंतर ते दोघे संन्यासीही आपल्या मूळच्या आश्रमाकडे जाणु लागले. वाटेत एक-दोन वेळा सुनन्दने नन्वला हाक मारली, पण त्याला काही उत्तर न देता मुळाट्याने चालत राहिला !

दोघे जेव्हा आश्रमाजवळ पोचले, तेव्हा नन्दने तीव्र स्वराने विचारले--"भुनन्द ! आपण सर्वसंग परित्याग केलेले संन्यासी आहोत ना ? आपण तर स्त्रीकडे डोळे बंद करून वहायचेही नाही. यथा परिस्थितीत नदीच्या त्या बाजूच्या तटावर त्या तरुणीची कोलवण ! अन् इतकेच नव्हे, तर तिला आपल्या बोऱ्ही हातात उचलून नदी ओलांडून विहीत ! संन्यासी आहेस तू; तुम हे कुठे संन्याशांला योग्य आहे काय ?"

मागे सुनन्दने उत्तर दिले--"अरे नंद, मी तर त्या तरुणीला नदी पार देऊन, तिचे सोडूनही दिलं. पण मला वाटतं, तू माण अजूनही तिचे ओसे वहात आहेस !"

घंटाचा देव

गोष्ट लूपच जुनी आहे. चीन देशातल्या

एका गावात 'चांगला' नावाचा एक नावाचा एक टोप्या विकणारा व्यापारी रहात असे. पिढ्यान् पिढ्या त्याच्या कुटुंबाचा हाच वंदा आलेला होता.

परन्तु पिढ्यांच्या मृत्यूनंतर त्याला हे काम आवडनासे आले. त्याच्या मनात ही भीतीही भर कळन. होती की, आपण अचानक आपला वंदा सोडून दिला तर आपला 'घंटाचा देव' आपल्यावर माराण होईल ! त्यामुळे वंदा सोडून न देता तो अगदी निष्काळजीपणे टोप्या सिवू लागला. गावचे लोक त्याच्या या वागणुकीमुळे त्याच्यावर नाराज झाले, अन् त्यांनी जवळच्या गावातल्या 'चांगला' नावाच्या सिप्याला आपल्या गावी बोलावून घेतले. चांगलाने घंटाचा छान जम बसवला.

चांगला एक दिवशी आपल्या दुकानात मारामात बसला असताना, अचानक त्याला दिसले की, चांगलाच्या दुकानात एक संन्यासी शिरत आहे. त्याच्याजवळ जमकत्या सोनेरी रंगाचे एक हरणाचे कातडे होते. त्याची एक पिशाची शिवायला सांगून, कातडे चांगलाच्या हाती सोपवून तो संन्यासी निघून गेला. चांगलाने छान पिशाची तयार करून दुकानात टांगली.

पण पुढल्याच दिवसापासून चांगला गावातल्या लोकांना, पैसे न घेताच टोप्या घेऊ लागला, अन् कोणी संन्यासी वर्गारे आले तर त्यांना तो जेवणही देऊ लागला !

बोड्याच दिवसापूर्वी आपल्या गावात आलेला हा चांगला इतका दानधर्म करू लागला आहे; तेव्हा त्याच्यामागे तक्कीच रहस्य असावे--असे चांगलाला वाटले; अन् त्याचा पत्ता लाबायाचे स्थाने ठरवले.

एके दिवशी बांगलाने आपले दुकान बन्द केल्यानंतर बांगला त्याच्या दुकाना-जवळ गेला आणि दाराच्या फटीतून आत पाहू लागला. दुकानात बांगला संन्यासा-साठी बनवलेली ती पिशवी हलकत उभा होता, जन् त्यातून सोन्याची ताणी साडी पडत होती !

बांगलाचा आपल्या डोळ्यांवर विश्वास बसत नसा ! त्याने दुसऱ्या दिवशीही ते दृश्य पाहून घेतले; आणि त्याच्या मनात ती पिशवी हळुपण्याचा विचार पोळू लागला.

दुसऱ्या दिवशी काही कायासाठी बांगला दुकानातून आतल्या खोलीत गेला असे पाहून, संधीची पहात असलेला बांगला घटकन त्याच्या दुकानात शिरला अन् भिंतीवर लटकवलेली पिशवी घेऊन त्या जागी तशीच विसणारी दुसरी पिशवी ठेवून आपल्या दुकानात परत आला.

त्या दिवशी संन्यासासाठी दुकान बन्द करून बांगलाने ती ओळून आजलेली

पिशवी खटकून पाहिली. पण त्यातून काही ताणी-विणी बाहेर पडली नाहीतच; उलट त्याच्या घरातले सर्व सोन्याचे दागिने मात्र अचानक नाहीसे झाले !

बांगला घाबरून जाऊन बांगलाकडे गेला. त्याने आपण केलेल्या दुष्कृत्याचा पाडा त्याच्यापुढे आणि आपले रक्षण करण्याची विनंति केली. बोटघास वेळात तेथे नव्याच लोकांची गर्दी जमली. त्या गर्दीतूनच एक संन्यासी पुढे येऊन म्हणाला—“बांगला, तुला आपल्या पंथावर विश्वास नाही. म्हणून आजपासून हो पिशवी—ही मोठीच तुझ्या निर्वाहाचे साधन बनून राहील.” इतके बोलून तो संन्यासी एकदम अवृक्ष

बस ! दिवसापासून तो मोठी साम्राज्यवर लटकावून बांगला भीक मागून आपले पोट भरू लागला. लवकरच ही बातमी सर्वत्र पसरली. लोक म्हणू लागले की, ‘बन्दाचा देव’ च संन्याशाच्या रूपाने तेथे आला होता.

श्रीमन्नारायण इतिहास

राजा इन्द्रधुम्य जवळी राज्यावर करीत असे. तो मोठा वर्मात्मा होता. त्यामुळे त्याच्या राज्यात सर्वत्र आनंदी-आनंद असे. सुखी होती, कुषाळा पुढाची नीति नसे. अन्न-धान्य वही-कुषाची कमतरता नसे. कोणी शत्रु दिके ते घेवारा कोणी नव्हता. राज्यात ज्याला कशाचा आहे माणूस नसे. राजा इन्द्रधुम्य कलाप्रेमी होता, तो कवि व पंडितांना आश्रय देत असे. त्याचे उत्तम गुण आवर्त यांची प्रशंसा करणारी अनेक काव्य कवींनी रचली.

इतकं सगळं असलं तरी राज्याच्या मनात कसला तरी बसंतोच असे. तो त्याचे मन

उद्विग्न करून टाकी. एकदा राजाची ही इच्छा प्रकट झाली. जणू काही आकाशातील काळे अवृक्ष होऊन चन्द्राने आपले शीतल चांदणे सर्वत्र पसरून टाकले ! सद्गुण मनात एक विचार आला. भावी पिढ्यांच्या भक्तांसाठी याचास्मान होईल असे एक मंदिर आपण निर्माण करावे. हा विचार मनात येताच राजाच्या मनातील असंतोख भावळून गेला. तरी पण त्याच्या पुढे एक प्रश्न उभा राहिला की या नवनिर्मित मंदिरात कोणत्या मूर्तीची प्रतिष्ठापना करावी ? त्या दिवशी सोपण्या-पूर्वी राजाने खूप गंभीर चिंतन केले आणि त्या सन्दीप्त त्याला झोप लागली. झोपेत राजाला एक स्वप्न पडले. स्वप्नात त्याला

एक बाणी ऐकू आली—“तू प्रथम मंदिर बांधून पूर्ण कर, योग्य वेळी तुला मूर्ति प्राप्त होईल।”

राजा प्रसन्न अंतःकरणाने सोपेपून उठला. सकाळ होताच त्याने आपल्या सर्व भय्यांना बोलवले आणि आपल्या मनातील इच्छा त्यांना सांगितली. यानंतर वास्तुशास्त्रज्ञांना बोलवून मंदिर बांधण्यासाठी योग्य स्थळ शोधून काढण्याचा आदेश त्यांना देण्यात आला. तसेच ज्योतिषांना निमंत्रण देऊन मंदिराच्या पाया-मरणीसाठी एक शुभ मुहूर्त शोधायला सांगण्यात आले.

यानंतर एका शुभ मुहूर्तावर पूर्व समुद्राच्या किनाऱ्यावरील एका विशाल प्रदेशात आगम

भास्व्यांच्या नेतृत्वाखाली मंगल वाघे ■ वेद-मंत्रांच्या घोषात नव्या मंदिराच्या बांधकामाचा शुभारंभ झाला.

मंदिर बांधण्यासाठी आवश्यक असलेल्या मोठमोठ्या शिळा दूर-दूरच्या पर्वतांवरून आल्या. समुद्र व नद्यांच्या जल-मार्गांनी अहाजातून व नानावरून नि हत्ती जूपलेल्या वाहनांवरून या शिळा समुद्र-किनाऱ्यावरील बांधकामाच्या ठिकाणी पोचविण्यात आल्या.

वेश्या काना-कोपऱ्यातून आलेले हजारो सिल्पकार ■ कारागीर रात्र-दिवस मंदिराच्या बांधकामात गुंग झाले. थळा व भक्तिपूर्ण ■ अंतःकरणातील उत्साह आणि अथक परिश्रमातून त्या कठिण शिळातून मोहक कुळे ■ लागली. एकाहून एक सरस शिल्पाकृति निर्माण झाल्या. काही वर्षांतच मंदिराचे बांधकाम पूर्ण झाले. या यमकबंधी भव्य मंदिरावर समुद्राच्या लाटा येऊन नित्य आदळू लागल्या.

मंदिर उर बांधून तयार झाले. सर्व जण एकच प्रश्न विचारू लागले—“मंदिरात परमेश्वर कोठे आहे?” राजा हृदयमग्न हो या संबंधी गंभीरपणे विचार ■ लागला, त्याला सोडीच चिंत वाटू लागले. एक दिवशी राजाने मंदिराच्या गाभान्यात प्रवेश केला नि ठोळ्यात बंधू आणून

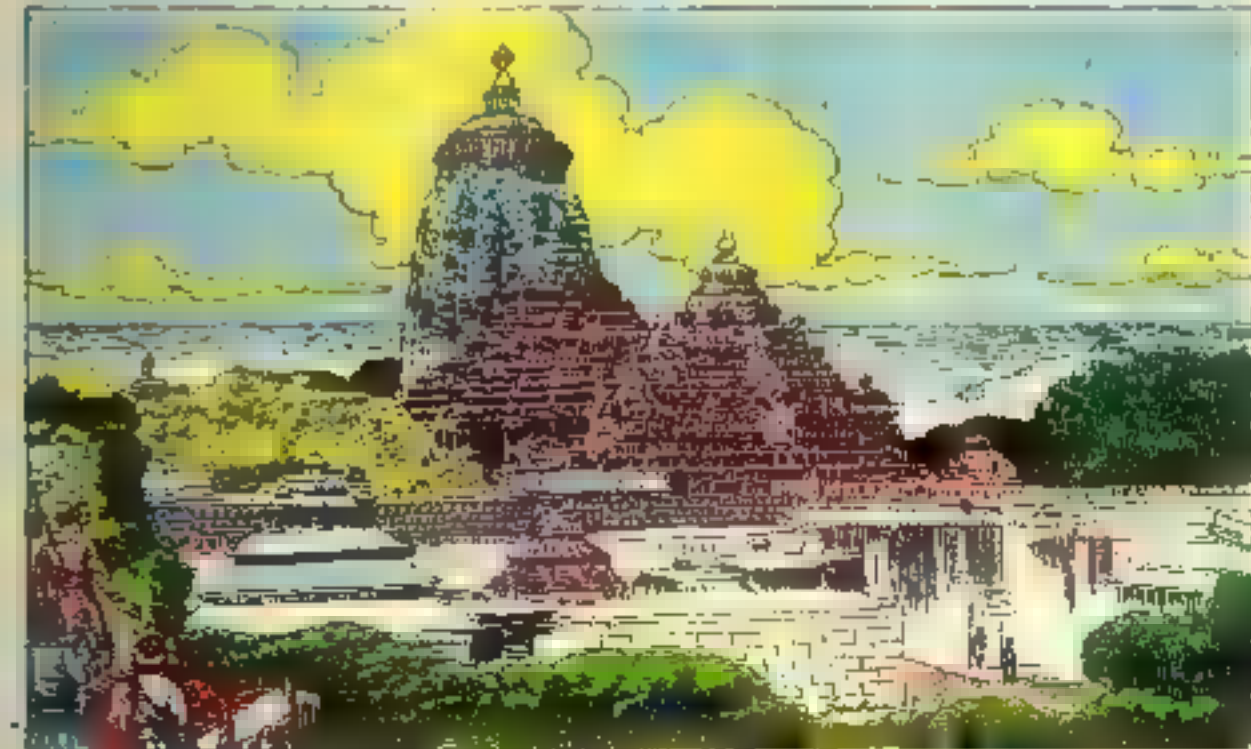
म्हणाला—“परमेश्वरा, या मंदिरात कोणत्या रूपात तू अविष्टित होणार आहेस? मूर्ति प्रकट होण्याची ती वेळ अजून आली नाही का? आणखी किती दिवस आम्हाला वाट पहावी लागणार? किती परिश्रमपूर्वक हे देऊळ बांधले, आणि आता या देवळात परमेश्वराची मूर्ति नाही! हे पाहून लोक मला हंसणार नाहीत का?”

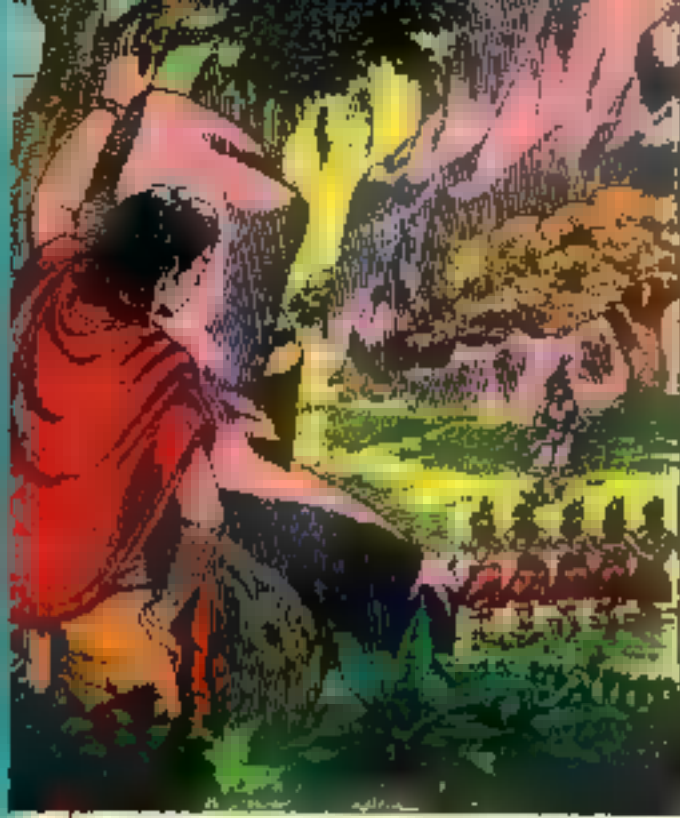
त्या दिवशी रात्री राधाळा पुन्हा एक स्वप्न पडले. त्या स्वप्नात त्याला एक दिव्य संदेश मिळाला—“इयं जगत्पथ परमेश्वर श्रीकृष्णाच्या रूपात आहे! शीघ्रं अंत तर तो कृपा-निधान तुला वस होईल निश्चित!”

भक्तांशी लपटावाचा ■ खेळणं हा श्रीकृष्णाचा ■ आहे. राधाळा हे

कळून थकले की हे काम अगदी सहज होणारे नाही. विवेकशील व निर्मल हृदयाच्या भक्तालाच तो सापडू शकेल. म्हणून राजाने हे महत्कार्य आपल्या दरबारातील चार पंडितांवर सोपविले. चारी पंडित चार दिशांना रवाना झाले.

सर्वात मल्पवयीन पंडित विद्यापति पूर्व दिशेकडे निघाला. काही अंतर चालून गेल्यावर तो उत्तरेकडे वळला. तिथं त्याला एक जंगल आढळले. विद्यापतीने शरणागत भावाने मनांतल्या यमात श्रीकृष्णाची प्रार्थना केली नि म्हणाला—“परमेश्वरा, आता पुढील सर्व जबाबदारी तुझीच.” जणू काही परमेश्वरच आपल्याला वाट दाखवीत

आहे असा विचार करून त्याने जंगलात प्रवेश केला. हळू हळू जंगल घनदाट होत गेलं.

जंगलाच्या मध्यभागी त्याला एक झोंगर दिसला. झोंगराच्या बरण्या बाजूने लयबद्ध संगीताचे सूर ऐकू येऊ लागले. 'हा एकाद्या संगीत-पर्यंत तर नाही?' असा विचार करीत विद्यापति त्या झोंगराजवळ गेला. मृदंग, तासरी आणि टाळ्यांच्या संमिश्र चालावर अद्भुत गाणं ऐकू येत होतं. विद्यापतीच्या लक्षात आलं की संगीत-सहरी झोंगरा पत्तीकडून येत आहेत.

त्याने झोंगरावर चढून पलिकडे पाहिलं. झोंगराला लागून एक सुंदर दरी होती,

नि तिथं काही भिल्ल तरापी नाचत होत्या. शेजारच्या झाडाची फांदी हातात घेऊन विद्यापति ते मनोरम दृश्य पहात राहिला. बरेच अंतर तो पायी चालून आला होता, त्यामुळे त्याला हे दृश्य विशेष आल्हाददायक वाटले.

एकाएकी बांधाचे गर्जन ऐकून तो घाबरला नि त्याने मागे वळून पाहिलं. गर्जना करीत त्याच्याच रोजाने येत होता. काय करावं हे चटका भर त्याला समजेना. या विचित्र परिस्थितीत तो वेचूड होऊन सालो पडला.

एका युवतीने हाक मारली— "राजा!" ती ऐकून बांध निश्चल उभा राहिला.

त्या युवतीने पुन्हा पुकारलं— "परत ये!" बांध परत फिरला आणि हळू हळू त्या स्त्रियांच्या बाजूला चालू लागला. त्याला बोलविणाऱ्या युवतीच्या जवळ आऊन तिच्या पायाची एकाद्या बालकाप्रमाणे जाऊन बसला. त्या युवतीने बांधाच्या पाठीवरून प्रेमाने हात फिरवला. तेथील सर्व स्त्रियांत ही युवती अधिक उंच सुंदर होती. तिचं नाव होतं ललिता. भिल्ल सरदार विश्वावसूची ती एकुलती एक मुलगी होती.

ललिताच्या आज्ञेवरून दोन स्त्रिया वेचूड पडलेल्या विद्यापतीकडे गेल्या आणि

केळाच्या पानाने त्याला चारा चालू लागल्या. एक स्त्री नवळच्या झन्झावर गेली आणि कमल-पत्राच्या दोऱ्यात पाणी घेऊन आली. तोंडावर पाणी शिंपल्यावर विद्यापतीने हळू हळू बोलं उघडलं. स्त्रियांनी विद्यापतीला प्यायला पाणी दिले.

माता ललिता विद्यापतीजवळ आली आणि म्हणाली— "महाराज, मला माहीत नाही की कोण आहात? कोठे जायचे आहे ते हो ठाकक नाही.

कदाचित जंगलात चुकून येथे आला असावा! स्थितीत येथे सोडून जाणे मनाला भावत नाही. आपण माझ्या बरोबर आपल्या दस्तीवर चला?"

ललिताच्या बोलण्यावर विद्यापती फार खुश झाला. तो तिच्या बरोबर जायला तयार झाला.

ललिता पुढे झाली नि रस्ता दाखवू लागली. मागे विद्यापती नि ललिताच्या मैत्रिणी चालू लागल्या. काही अंतर चालून गेल्यावर ललिताने एका मैत्रिणीला बोलवून सांगितलं— "थोडी पुढे आणि बाबांना या पावण्यांच्या आगमनाची सूचना दे." ती घाबत विचाली आणि थोड्याच वेळात वृक्ष-रात्रीत वदंश झाली.

काही वेळाने समोरच्या झोंगरावरून आज्ञाबुद्ध भिल्ल सरदार विश्वावसू तेथे येऊन पोचला. त्याने हात जोडून विद्यापतीला नमस्कार केला आणि नम्रपणे म्हणाला— "मी अंतःकरणपूर्वक आपले स्वागत करीत आहे. या."

उत्तरादाखल प्रणाम करीत विद्यापती म्हणाला— "मी महाराज इंद्रमुक्ताच्या आदेशावरून एक देव-कार्य करण्यासाठी इकडे आलो आहे."

विश्वावसू विद्यापतीला आदरपूर्वक आपल्या दस्तीवर घेऊन गेला आणि त्याचे योग्य ते आदरातिथ्य केले. विद्यापति एक महान् पंडित आहे हे जाणून विश्वा-

वसुधा जायंत आनंद आला. विद्यापतीने काही दिवस तेथे राहून वर्तन-सास्नातीस काही राहत्याचे सभे प्रतिपादन करायचे अशी त्याने विद्यापतीला विनंती केली.

विद्यापतीने ही विनंती मान्य केली. काही दिवस इथेच रहावे असा त्याने विचार केला. श्रुति व स्मृति या संघातील काही स्लोक घेऊन त्यांचा अर्थ व तात्पर्य विद्यापति उदाहरणांसह समजावून सांगू लागला. त्याची ही प्रवचने विद्यावसु व ललिता मोठ्या जावडीने ऐकू लागली.

या अवधीत विद्यापतीला कळून चुकलं की ललिता त्याच्याकडे विशेष आकर्षित झालेली आहे. पण जे कार्य करण्यासाठी

तो राजधानीतून निघावा होता, ते अत्यंत महत्वाचे होते. म्हणून त्या कामाबाबत चिंतन करीत तो सदां कदा परमेश्वराचे प्रार्थन करीत राहिला.

विद्यापति याच दिवसात एकाएकी आजारी पडला. सल्लोखाने नित्य त्याच्या जवळ राहून त्याची सेवा-भुरग्या केली. हळूहळू ॥ दोघे एकमेकांच्या अधिक जवळ आले. विद्यापतीच्या ही ॥ आलं कि त्याचं ललिता वर प्रेम ॥ आहे. विश्वासूने इच्छा ॥ केली की ॥ दोघांनी विवाह-बद्ध व्हावे. विद्यापतीने हे मान्य केले.

वसंत ऋतु मुक ॥ सर्वत्र हिरनेगार मालीचे पसरले गेले. रंगी-बरंगी फुलांचा माधक ॥ वातावरणात बरबळू लागला. कोकिलाची कुह-कुह आणि झिल्ल मुंबतीच्या नृत्य-गालाच्या मुमभुर गालावरणात ललिता नि विद्यापति यांचा विवाह जायंत वाटा-वाटात साजरा झाला.

मोठ्या मानशात काही दिवस गेले. ललिताची लग्न करून विद्यापतीला रूप प्रसन्नता वाटली असली तरी एक एकात्म त्याच्या मनात सतत सळत होती. जे देव-कार्य करण्यासाठी तो राजधानीतून बाहेर पडला होता, ते अजून पूर्ण झालेलं नव्हतं.

या काळात एक गोष्ट विद्यापतीच्या लक्षात आली. विश्वावसु रोज पहाटे उठून कोठे तरी बाहेर जातो नि सूर्योदयानंतरच परत येतो. भयंकर असो, मुसळधार पाऊस असो, त्याच्या हा कार्यक्रम कधी टळत नसे. विश्वावसुच्या नियमित कार्यक्रमाबद्दल विद्यापतीला मोठे कुतूहल आहे. विश्वावसु रोज पहाटे जातो तरी कोठे हे जाण्याची उत्कण्ठा त्याच्या निर्माण झाली. एक दिवशी त्याने ललितेची याबाबत बोलणे केले.

ललितेने विद्यापतीला समजावून सांगितले—“ते आमचे एक बंधूच आहेत. ते कोणालाही सांगणे इष्ट नाही, तरी पण आपण माझे पति आहोत, म्हणून आपणापासून कपडून ठेवणे मला योग्य वाटत नाही. इधून थोड्या अंतरावर एक लेणं आहे, त्या लेण्यात जी परमेश्वर आहे, त्याची माझी पिढ्यान् पिढ्या पूजा करीत आलो आहोत. त्या परमेश्वराची पूजा करण्यासाठी माझे बघील रोज तेथे जात

असतात. जसं सांगतात की माझ्या बहिणा-प्रमाणेच माझे बाबोबा व पणबोबा ही या आराध्य देवाची पूजा करीत.”

विद्यापति उत्साहाने म्हणाला—“त्या परमेश्वराने दर्शन करण्याची माझी फार उत्कट इच्छा आहे!”

“त्या परमेश्वराबाबत कोणाला काही सांगणं हा ही माझ्या बहिणांच्या दृष्टीने मोठा अपराध आहे. तेव्हा दर्शन करण्याची गोष्ट दूरच! कृपा आपण आपली ही इच्छा विसरून जावी बरे.” ललितेने विनवणी केली.

विद्यापतीने होऊन विचारले—“माझ्याशी सज्ज केल्यानंतर ही मजून मला परका समजतेस?”

ललितेने बोला विचार करीत राहिली. म्हणाली—“ठीक आहे. चिन्ता करू नका. आपणास त्या लेण्यातील परमेश्वराने दर्शन पड्याने यासाठी की आपल्या बाबांना विनंती करीन. ते विनंतीचा अन्वेष करणार नाहीत.” (क्रमशः)

साहसी विक्रम

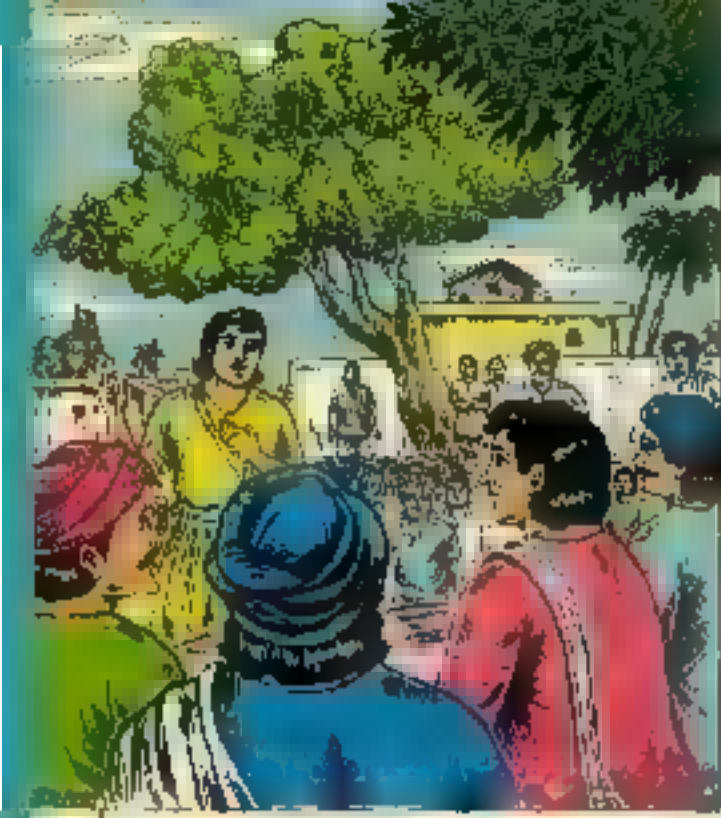
प्राचीन काळी उज्जयिनीवर अनेक महान् राजांनी राज्य केले. एकदा एक कुष्ठ नि दुबळा राजा ही राज्य करीत होता. त्याच्या जुलूमी कारकीर्दीत प्रजा अत्यंत दुःखी-कष्टी होती. काही साहसी तरुणांनी या राजाबिरुद्ध बंड पुकारले. प्रजेच्या बंडाने बाबुराव कुष्ठ राजा उज्जयिनी सोडून पळून गेला.

उज्जयिनी जवळून नर्मदा नदी वाहते. नर्मदा नदीच्या पलीकडे राजा मारताण्डव राज्य होतं. उज्जयिनीचा पळपुटा राजा मारताण्डवच्या बांधवाला गेला. मारताण्डवने उज्जयिनीच्या राजाच्या कुष्ठपणाचा विचार न करता दया-बुद्धीने त्याला आचार विका नि उज्जयिनी विकण्याचा वेत करून आपण सैन्य तयार केले.

या काळात उज्जयिनीत बबलेचं राज्य स्थापित झालं. देशातील बबोवृद्ध नागरिक,

तरुण, स्त्रिया नि योद्धे यांनी नव्या शासनाला मान्यता दिली. देशातील अन्याय-कारक कायदे रद्द झाले. अधिकाऱ्यांचा स्वबला कमी झाला. जनता थोर-डाकूंच्या कचाट्यातून मुटली. प्रजेला अभय-दान मिळालं. सर्वच एका नव्या जीवनाचा प्रारंभ होत असल्यासारखं लोकांना वाटलं. या विश्वासाबुळे प्रजा सुखी झाली.

राजा मारताण्डव उज्जयिनी वर आक्रमण करण्याची तयारी करीत असल्याची बातरी गुप्त हेरांकडून उज्जयिनीच्या नागरिकांना मिळाली. उज्जयिनीचे शासन संघाटणारे वृद्ध व त्यांचा मदत करणारे त्यांच्या हाता खालचे लोक ही बातमी ऐकून बाबकन गेले. कारण उज्जयिनी जवळ सैनिक बळ नसल्यासारखं होतं नि राजा मारताण्डव माण युद्ध-कलेत निपुण होता. तसेच इधून पुढे सैन्याची जबाबदारी करायला आला

उज्जयिनीच्या शीसला वेळ ही नव्हता. एका विशाल मैदानावर एक सार्वजनिक सभा बोलविण्यात आली. अनेक तरुण मंडळी सभा-स्थानी हजर आली- "उज्जयिनीचं संरक्षण केलं पाहिजे." अशा आरोळ्यांची आकाश दुमदुमलं.

बुद्धानी विचारलं- "उज्जयिनीचं रक्षण कोण करणार? ज्यांना काही उपाय सुद्धत आसेल त्यांनी पुढे यावे."

तरुण मंडळीतून विक्रम नावाचा एक वीर युवक पढीतून पुढे सरसावला आणि म्हणाला- "भारण मला फक्त बौध्द योद्धे आ. मी उज्जयिनीच्या रक्षणाची जबाबदारी घेतो."

विक्रमने हे बोलणे ऐकून सर्वांना मोठं आश्चर्य वाटलं. बौध्द हुज्जत प्रसिद्धित सैनिकांचा सामना विक्रम केवळ बौध्द योद्ध्यांच्या साहाय्याने करणार! हे कसं शक्य आहे?

याच्या उत्तरादाखल विक्रमने गमजावून सांगितलं- "राजा मारताण्डच्या सैन्याला उज्जयिनीत प्रवेश करण्यासाठी फक्त एकच मार्ग आहे. तो मार्ग म्हणजे नर्मदा नदीवरील प्रचलत अहद पूल. या पुलावरून एका वेळेला एकच सैनिक चालू शकतो. राजा मारताण्डच्या सैन्याला ही अगं एक-एक करूनच पूल ओलांडावा लागेल. जर पुलाच्या खांब्यांमागे आपलं योद्धे उभं राहिलं तर पुलावर येणाऱ्या एकूण सैनिकांचा परामर्श सहज घेता येईल. हेच योद्धे तशी केल आली तर पूल गाडून टाकू शकतो. म्हणून राजा मारताण्डच्या प्रचंड सैन्याला पाहून जाण घाबरण्याचे कारण नाही."

विक्रमची ही सूचना सर्वांना पसंद पडली. ताबडतोब बौध्द तरुण विक्रम वरोधर जाण्यासाठी तयार झाले. त्यांच्या हातात तलवारी व कुन्हाडी देऊन विक्रम लगेच नर्मदेवरील पुलापाशी पोचला. पुलाच्या खांब्यांच्या आडोऱ्याला या योद्ध्यांना शिस्तोत ठरं करण्यात आलं. पुलावरून

येणाराचा बस करणं आता अगदी सोपं होतं. शिवाय पुलावरून येणाऱ्या अगदी सैनिकांच्या ताबडतोब उज्जयिनीचे हे वीर मापडणे शक्य नव्हते.

सूर्योदयाच्या वेळी राजा मारताण्डचे सैनिक लाकडी पूल पार करू लागले.

पुलाच्या पट्टीच्या खांब्यांमागे स्वतः विक्रम उभा राहिला. सर्वात प्रथम पुलावर चढून येणाऱ्या सैनिकांना विक्रमने आपल्या तलवारीने यम-सदनाला पाठविले. मारताण्डच्या सैनिकांना मोठं आश्चर्य वाटलं की हे तलवारीचे वार कुठून होत आहेत? जाणून घेण्यासाठी काही सैनिक पुढे आले, विक्रमने त्यांची ही सोच गत केली, भगवाकीचे सैनिक पावळून मार्ग हुटले.

राजा मारताण्डला ही बातमी मिळाली, तेव्हा त्याला ही आश्चर्य पुलासाठी गुप्तपणे उभे राहून आपल्या सैनिकांना करवाऱ्या योद्ध्यांचा व्यूह मोडून टाकायचे त्याने अनेक प्रयत्न केले. नदीत पोहून इकडे येण्याचे वा छोट्या नावात वसून नदी पार करण्याचे काहीही प्रयत्न केले. ते जेव्हा नदीच्या मध्यापर्यंत येत तेव्हा झाडां-झुडपांतून बाण घेऊन त्यांच्या बर्फी लागत.

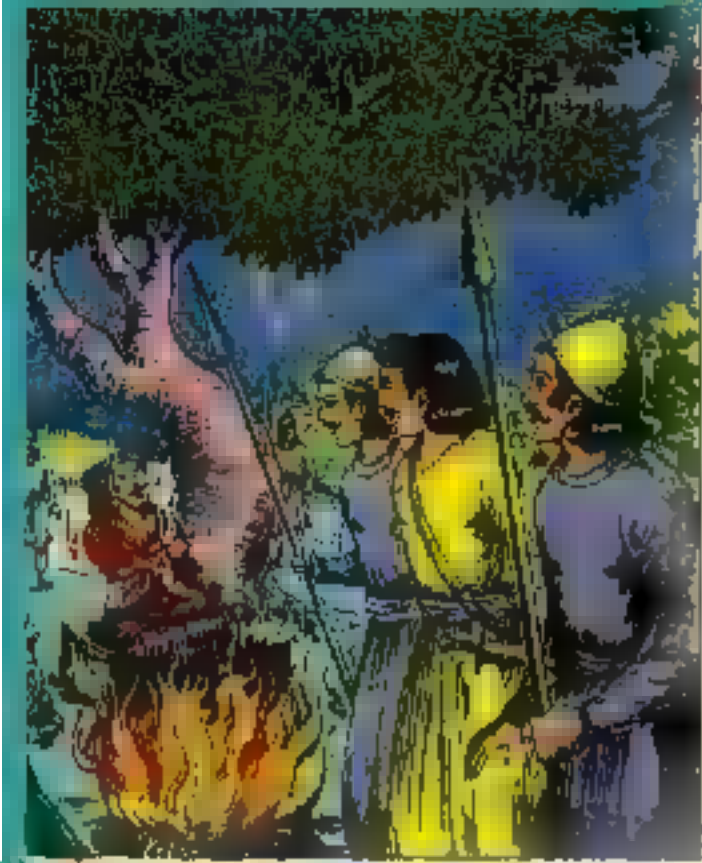
तिकडे पुलाचे रक्षण करणाऱ्या योद्ध्यांची स्थिति हो चित्तावनक झाली. कारण राजा

मारताण्डचे सैनिक शत्रू आडून पालत येत तलवारीचे वार बाचवू लागले. अशा रीतीने काही सैनिक पुढे पाळून आले. तसेच खांब्यांच्या मार्गे लपून आपले कार्य करणाऱ्या काही योद्ध्यांना मारताण्डच्या सैनिकांनी मारून टाकले.

आता विक्रमच्या लक्षात आलं की राजा मारताण्डचे सैनिक प्राणांची पर्वा न करता बसेच चढाई करीत राहिलं तर पुलावर ते गावा भिळवू शकतील. राजा मारताण्ड पण आपल्या सैनिकांची या युद्धात आहुति द्यायला कचरणार नव्हता.

म्हणून आता विक्रमने आपल्या साथी-दारांना आदेश दिला की त्यांनी कुन्हाडीचा

जापर म न पुलाचे जांज एक-एक करून सोडून टाक वेत आणि पुल मोडून पडेल तेव्हा मग गंगी आपली मागे जावे. विक्रम झोडून बाकीच्या सर्वांनी पुढ पाडायला हुकूमत केली. एक-एक झाड तोडत ते मागे जात राहिले. झाडांचा केव्हात जवळ सारा पुरा ध्वस्त होऊन नवीत वाहून गेला.

विक्रमचे सर्व सारीदार आता नदीच्या त्या वाळूळा पोचले. पण राजा मारताण्ड्या सैनिकांनी विक्रमला नन्दी ननविके नि ते त्याला कैद्याच्या शिबिरात घेऊन गेले.

त्या रात्री राजा मारताण्ड व त्याचे काही अधिकारी आपल्या पडावींवर हात शोकत

गप्पा-गोष्टी करीत बसले होते काही सैनिक नन्दी विक्रमाला तेथे घेऊन आले. शेकोटीच्या ज्वाळांच्या विक्रम एकाच्या अद्भुत वीरासारखा नमकला.

विक्रम वीरोचित वाणीने गरजला—
"मी भ्याड माणूस नाही. पडून जाणार नाही. मला बघनानून मुक्त करा."

"सांबाच्या बाई उभे राहून आमच्या सैनिकांना करणारा सूर, वीर, पाहसो कसा म्हणून घेवोले स्वतःला?"

राजा मारताण्डनं सवाई गरजून विचारले.

विक्रमने जरा ही न पावतता विचारले—

"अधर्म युद्धाचे सुद्धा काही नियम होय?"

"माझे युद्ध काय अधर्म युद्ध आहे होय?"

"संभर टक्के अधर्म युद्ध! आमच्याची युद्ध मुक्त करण्यापूर्वी तुम्ही काही घोषणा केली होती का?"

"भराजक देवाबरोबर युद्ध करण्यासाठी घोषणा करण्याची काय जरूर आहे?"

"आमच्या देवात प्रजाप राजा आहे! आमचा देश प्रजातंत्र आहे."

"प्रजातंत्र हे काही राज्य होऊ शकत नाही. टिकूच शकणार नाही!"

"आम्ही आमचे राज्य टिकवणार आहोत. मला बघनमुक्त करा. मला

तुमच्याशी काही बोलायनं!" विक्रम म्हणाला.

राजा मारताण्ड ने विक्रमला बघनानून मुक्त करून आपल्या जवळ बसायला सांगितले. मग तो त्याला म्हणाला—
"मी तुझ्या देशाची सर्व भजा चटकी सराफी नष्ट करून टाकीन! तुझ्या सारख्या म्याड माणसाची मी मुळीच पर्वा करीत नाही. समजलास? जोपर्यंत तुमच्या देशाचा कोणी राजा नाही, तोपर्यंत मी या देशाचा राज्य म्हणून कधीच मान्यता देणार नाही. माझ्या विशाल सैन्यापुढे तुमचा देश किती दिवस टिकू शकणार आहे. तु पाहणीकच!"

"माझ्या देशात सारके नि माझ्याहून अधिक पराक्रमी लोक अनेक आहेत. देश-प्रेम त्यांच्या रक्ताच्या कणा-सामावलं आहे. नुसते वेतनभोषी सैनिक नाहीत हे आपण कशात ध्यावे. ते प्राण पणाला लावून आपल्या देशाचे संरक्षण करतील. त्यांच्या साहसाचा

एक नमुना मी आत्ताच आपल्याला दाखवतो." असे म्हणत विक्रमने आपला डावा हात शेकोटीतून निघणाऱ्या ज्वाळात धरला.

दुसऱ्याच क्षणी त्याचा हात जळू लागला. तरी पण त्याने आपला हात मागे घेतला नाही. जळणाऱ्या हाताकडे पहात विक्रम म्हणाला—
"आम्ही साहसी सूर वीर आहोत. आपण आमचे हाल-हाल करून आम्हाला पराभूत शकणार नाही. आपल्या प्रजातंत्र राज्यासाठी आम्ही मोठ्यात मोठा त्याग अत्यंत आत्मदाने करू. प्रजातंत्र राज्यच आदर्श राज्य! राजशाहीचे दिवस आता संपुष्टात आले आहेत. एक दिवस असा येईल, तुमचे राज्य ही प्रजातंत्र होईल!"

विक्रमचे साहस आत्मविश्वास पाहून राजा मारताण्डका मोठे आश्चर्य वाटले. त्याने सादवतीव विक्रमला बंधनमुक्त केले. आणि आपल्या प्रचंड सैन्यासह तो राजधानी कडे परत निघाला.

मन्त्र्याची नीति

कोण एके काळी मगध देशावर राजा चन्द्रसेन राज्य करत असे. त्याला चार पुत्र होते. गुरुकुलात जेव्हा त्यांचे शिक्षण पूर्ण झाले, तेव्हा राजाने त्यांना आज्ञा दिली, की पुढील एक वर्षभर मन्त्री-महामायांजवळून राजनीतीचे सर्व शिक्षण घेऊनच त्यांनी परत यावे. मन्त्र्याला जेव्हा ही बातमी समजली तेव्हा राजा चन्द्रसेनला मंदून तो म्हणाला— "महाराज! राजकुमारांनी सर्वत्र विद्याचा अभ्यास गुरुकुलात पूर्ण केला आहे; अन् तरी गूढा राजनीतीबद्दलचे काही बारकावे जाणण्याची जरूर जणू असेल, तर ते शिक्षण त्यांना आपणच देणे उचित होईल. मगध-राज्याच्या मन्त्र्यांचे काम राजवंशातल्या लोकांना योग्य सल्ला देणे, त्यांना विद्या शिक्षण नये!"

चन्द्रसेन यावर हसून म्हणाला— "मन्त्री-महामाया, आपणाला राजनीतीचे जितके

ज्ञान आहे, त्यातला कितीसा-भाग मला माहीत आहे? राजकुमारांना राजनीतीचे ज्ञान द्यायला माझ्यापेक्षा आपणच जास्त समर्थ आहात."

तरीही राजकुमारांना राजनीतीचे शिक्षण देण्याचे स्थाने मान्य केले नाहीत म्हणाला— "महाराज, राजनीति ही काही उपदेशाने प्राप्त होणारी वस्तु नव्हे. आता राजनीति या विषयावर राजकुमारांचा वेळ व्यर्थ घालवू नका. माझा मुलगा त्यांना सर्व प्रकारचे सहाय्य करील."

मन्त्र्याची सूचना ऐकून राजा चन्द्रसेन म्हणाला— "मन्त्रीमहामाया, मला आपल्या मनस्तली गोष्ट तुम्हाला सांगायची आहे. राजकुमारांच्या प्रतिभेची परीक्षा करून, त्यांच्यापैकी राज्याचा उत्तराधिकारी बनावला कोण अधिक योग्य आहे, याचा निर्णय घेऊन तुम्ही मला तो सांगावा.

राजनीतीचा वहाणा करून मी मुख्यतः यासाठीच राजकुमारांना तुमच्याकडे पाठवत आहे."

"पण महाराज, राजकुमारांपैकी ज्येष्ठ वसा धर्मसेनच राज्याचा अधिकारी आहे. आपल्या देशाची ही परंपराच आहे. ती तोडणे उचित होणार नाही." मन्त्री म्हणाला.

क्षणभर विचार करून यावर राजा म्हणाला— "परंपरेच्या नन्कावर, योग्यतेची उपेक्षा करणे मला आवडत नाही. अनेक पिढ्यांपासून आमच्या घराण्यात एकच पुत्र ~~राज्याचा~~ आलेला आहे, म्हणून आजपर्यंत आमच्या पूर्वजांसमोर हा प्रश्न कधी उभा राहिलाच नाही, पण आता माझा असा संकल्प आहे की, आपल्या चार पुत्रांपैकी जो अधिक योग्य असेल त्याच्या हाती राज्य सोपवून मी जनतेचे कल्याण साधायचात मला तुमची मदत हवी."

राजाच्या या झोलण्यावर मन्त्री काहीच उत्तरला नाही. केवळ थोडसे हसून तो गप्प राहिला. हे राजाला तितकेसे रुचले नाही. त्याने मन्त्र्याला विचारले— "तुमच्या या हंसण्याचे कारण काय बरे?"

"महाराज, आपलं बोलणं मला जेव्हा तयुक्तिक वाटत नाही, तेव्हा मला हंसू येतं. फार मनावर घेऊन आपण माझ्या

हंसण्याचे कारण विचारू नये, आपल्याला त्यामुळे वाईट वाटेक, अन् ते मला आवडणार नाही." मन्त्री म्हणाला.

तरी मुळा हंसण्याचे कारण जाणून घेण्यासाठी राजा हट्टच धरून बसला. शेवटी नाइलाजाने मन्त्र्याचे समितले— "प्रभु, युवराज धर्मसेनच माझी मुलगी त्रिपुरसुन्दरी हिच्यावर प्रेम आहे. ऋष, गुण आणि लावण्य याबाबतीत कोणत्याही देशाच्या राजकुमारीशी तिची तुलनाच होऊ शकणार नाही. मग आता काय परंपरा व संप्रदाय सोडून, केवळ योग्यतेच्या जोरावर आपण माझ्या मुलीचा 'सून' म्हणून स्वीकार कराल?"

मन्याचे बोलणे ऐकून राजा चांगलाच गरम झाला, तरीही आपल्या रागावर ताबा ठेवून तो म्हणाला—“आपल्या मुलीच्या योग्यतेचा निर्णय तुम्ही नाही, मी करायला हवा.”

यावर पुन्हा एकदा हसून मन्त्री गप्प झाला. राजाने पुन्हा त्याला हसण्याचे कारण विचारले. मन्त्री म्हणाला—“महाराज, आपल्या पत्नीची निवड करायचा हक्क प्रत्येक पुरुषाला असायला हवा. धर्मसेनची त्रिपुरसुंदरीशी विवाह करायची इच्छा आहे. या गोष्टीला विशेष करायचा हक्क आपणापेक्षा माझाच अधिक आहे, कारण राजकुमारांपैकी राजा

बनण्याची योग्यता कोणात आहे, याचा निर्णय आपण करू शकला नाहीत. ती जबाबदारी माझ्यावर सोपवत आहात. राजाच्या बाबतीत जो माणूस निर्णय घेऊ शकतो, तो राणीच्या बाबतीतही योग्यायोग्य काय, हे नाही ठरवू शकणार?”

चन्द्रसेन जरा वेळ विचाराला पडला. नंतर तो म्हणाला—“तुमचं बरोबर वाटतंय मन्त्री महोदय! धर्मसेनचं त्रिपुरसुंदरीवर प्रेम असेल, तर हा विवाह मोठे स्वतः घडवून आणून. बाबतीत कोणतीही शंका मनात न बाळगता, आता आपण राजकुमारांपैकी राजा बनायची लायकी कोणात आहे, हे ठरवावे.” वेळोवेळी मन्त्री पुन्हा हसला.

“माझी चित्तशुद्धि माझ्याबद्दल मजून तुम्हाला खात्री वाटत नाही का? तुम्ही उगीचच हसत का आहात?” राजा चन्द्रसेनने अस्वस्थ होत विचारले.

“महाराज, धर्मसेन जाचई वनत असताना, मी राजाची योग्यता ठरवताना दुसऱ्या कोणाची निवड करीन यावर आपला विश्वास बसूच कसा शकतो?” मन्त्र्याने विचारले.

“पण तुमच्या निस्वार्थी वृद्धीवर माझा विश्वास आहेना. तुमच्या बाबतीत माझ्या

तरी मनात कुठलीच शंका नाही.” राजाने ग्वाही दिली.

“मग एकाच तर माझा निर्णय. अलिकडे धर्मसेन वऱ्याच दिवसांपासून माझ्या मुलीवर प्रेम करत आहे; म्हणूनच मी मोठ्या सतर्कतेने त्याच्यावर लक्ष ठेवत आलो आहे. मनात नेहमी हे पक्कं ठरवतं, की राजा बनायला धर्मसेनच सर्वस्वी योग्य आहे; तेव्हाच दोघांच्या विवाहाचा मी आपणासमोर मांडला.” मन्त्री म्हणाला.

यावर चकित होऊन राजा म्हणाला—“मला कधीही वाटलं नव्हतं की तुमचं धोरण असं पक्षापातोपणाचं असेल! आपल्या स्वतःच्या स्वायत्तीसाठी तुम्ही

माझ्या आदर्शांच्या कल्पनेची पायमल्ली केली आहे.”

आताही मन्त्री पुन्हा हसून गप्प झाला.

आता मात्र राजाने खवळून विचारले—“तुमचं हे वेळोवेळी हसणं मला मुळीच आवडत नाहीय! शेवटी तुमची काय इच्छा आहे, ती स्पष्टपणे सांगून टाका ना.”

मन्त्री यावर नम्रपणे म्हणाला—“महाराज, आपल्या ‘आदर्श’ या कल्पनेचा अर्थ माझ्या लक्षात येत नाहीय. केवळ योग्यता असलेल्या व्यक्तीलाच राज्याभिषेक करायची आपली इच्छा असेल तर आपण केवळ चार राजकुमारांचीच परीक्षा घ्यायची गोष्ट का करता? सर्व

प्रकारची योग्यता असणारे लोक आपल्या देशात काय कामी आहेत? आपल्या पुत्रांपैकी कोणाला तरी राज्याभिषेक आला पाहिजे या परंपरेचं पालन करत असतानाही, आपण परंपरेचं पालन वारत नाही, आपण आदर्शवादी आहोत असं कसं मानता? आपण जसे आपल्या मुलांपैकीच एकाला राजा बनवू इच्छिता, तसंच मीही जर माझा जावईच राजा व्हावा अशी इच्छा केली तर माझ ती चुक संपन्नता आपण! तेव्हा, आता आपणच सांगा की आपल्या या दृष्टिकोनाला मी हंसावं, नाहीतर करावं?" मन्थ्याने आपला विचार राजासमोर मांडला.

मन्थ्याचे हे विचार ऐकल्यावर आपण वेत असलेल्या निर्णयातील दोष राजाच्या लक्षात आला. मग परंपरा मोडण्याचा आपला विचार राजाने बाजूला सारला आणि मन्थ्याला विचारलं—“तुम्ही तोंड स्पष्ट सांगा, जरोखरच धर्मसेन राजा बनविला योग्य आहे का?”

“महाराज, एकाद्या राजाला समर्थ मन्त्री, शक्तिशाली परिवार, विद्वान्मित्र नोकर, योग्य साथ देणारी पत्नी आणि राजभक्ति असणारी प्रजा मिळाली तर तो राज्य शासन करायला योग्य बनतो. धर्मसेन सिंहासन ग्रहण करायला योग्य मसाच आहे.” मन्थ्याने आपले मत दिले.

मन्थ्याची ही सूचना राजाने लगेच मान्य केली. मन्त्री गुन्हा हंमून म्हणाला—“महाराज, आता मी का हंमलो, मात्र मला विचार हं!”

मन्थ्याच्या बोलण्यातले मर्म जाणून धर्मसेन हंमून म्हणाला—“मन्त्रीवर, जस आपणही मान्य कराल की राजनीतिपेक्षा मन्त्रीनीतीच धोऱ अस्तं! राजनीतीने तर आपल्या मुलीला राणी बनवले आहे! आपल्यासारख्या समर्थ व्यक्तीचा जावई बनणाऱ्या धर्मसेना या राज्यात काहीही कामी पडणार नाही.” असे म्हणून राजाने ताबडतोब धर्मसेनचा विवाह आणि राज्याभिषेक या दोन्हीची केली.

निसर्गातील आव्हाने:

मधमाशांचे परिश्रम

एक पीण्ड मध जमविण्यासाठी मधमाशा सुमारे ४० लाख फुलानून मकरन्द संग्रहित करतात.

उलटा पोहणारी मासा

आफिरेतील कट-चिछ (मिनो डोन्टिस वाटनेबोवा) मासा उलटा पोहतो, अशा प्रकारे पोहण्यामुळे पाण्याच्या पृष्ठभागावरील काण ती अधिक सहजपणे मिळवू शकतो.

लांब कान

बामुफामय प्रदेशातील सव्वांचे कान साधारण सव्वापेक्षा अधिक लांब असतात. या लांब कानात रसा अधिक असतात, त्या शरीर बंड ठेवण्यासाठी उपयोगी पडतात.

चांदोबा

जून १९९०

जगात ही मौजमजा राहील जगूट केवल फजवाइट करील ती न्हय

भारतीयील सर्वात मोठे मासिक

Over 100000
Subscribers

MA

MA

MA

विश्व - वार्ता

सत्तावोस वर्षा नंतर सूर्योदय

रंगभेदाचा विरोध करण्यासाठी संघर्ष करणारे आफ्रिकेच्या राष्ट्रीय

आंदोलनाचे महान नेता नेल्सन मंडेला जेवढी सत्तावीस वर्षे व सात महिन्यांच्या दीर्घ कारा-काळातून मुक्त झाले. दक्षिण आफ्रिकेतील गोन्वा सरकारने आजपर्यंत रंगभेदाची नीति अवलंबिनी, परंतु अगातीन बदलत्या राजनैतिक हवेच्या प्रवाहात ही टिकू शकली नाही आणि म्हणून हा निर्णय **आत्मसात** सारे जग रंगभेदाकडे तिरस्काराने पाहते आणि म्हणून रंगभेदी सरकार नष्ट करण्याचे उपाय जोधत आहे. अनेक मंडेला बाबत भक्ति-भाव, थड्या, याद प्रेम वसा येतीने उद्भासून गेले आहे की लोक मंडेलाच्या मुक्तीला मानवतावादाचा जय मानू लागले. आज

नेल्सन मंडेला दक्षिण आफ्रिकेचे राष्ट्र-पिता बनले आहेत.

आफ्रिका खंडाच्या दक्षिणी टोकाकडील भू-भागातच दक्षिण आफ्रिका म्हणतात. त्याचे पार **आहेत-केप ऑफ गुड होप**, नेटाल, ट्रान्सवाल आणि वॉरेज फ्री स्टेट. या सर्व भागावर गोन्वाचे राज्य होते. सन १९६० मध्ये दक्षिण आफ्रिकेला स्वातंत्र्य मिळाले. येथील राजधानी आहे प्रिटोरिया. **देशाची लोक-संख्या तीन कोटींहून अधिक आहे** क्षेत्रफळ आहे १२,२९,०३७ चौरस किलोमीटर,

अग्रात हाच एक देश आहे जिथे धोने आणि हिरे विपुल प्रमाणात मिळतात. पण येथील राज्य-संचालन मात्र अग्रम आणि

अन्धशायने कलंकित झालेले आहे. गोव्या लोकांची संख्या कमी असली तरी येथील गौरवाजिण्या सरकारने गोव्यांना अनेक विशेष अधिकार दिलेले आहेत. काळे लोक संख्येने अधिक असले तरी त्यांच्यावर माझ अनेक बंधने लादलेली आहेत. या रंगसेवाच्या विरोधासाठी जनतेने प्रचंड [] सुरू केली. जगातील सर्वांना या नळबळीबद्दल सहानुभूति आहे. नेल्सन मंडेला 'आफिकन नॅशनल काँग्रेस' चे सूत्रधार होते आणि त्यांनी द्याले मुक्ति-संघास पाठबळ. म्हणून गोव्या सरकारने त्यांना सत्तावीस वर्षे कैदित ठेवले आणि शेवटी ११ फेब्रुवारी रोजी कारावासातून मुक्त केले. मंडेला येथे कैदित होते, तेव्हा त्यांची पत्नी चिनी हिने [] चानू ठेवली.

आज गोव्या सरकारला कडून बुचकळ [] काढण्या लोकांवर अत्याचार करण्याचा उद्योग

बंद करायची वेळ आलेली आहे. रंगभेदी सरकार विरुद्ध तिरस्काराची [] साठ दक्षिण आफ्रिके-पुढती मर्यादित राहिली नाही, तिने एका बाजवर-राष्ट्रीय चळवळीने रूप ग्रहण केले. सर्व दिशांनी जोरदार विरोध होऊ लागला, तेव्हा दक्षिण आफ्रिकेचे अध्यक्ष एफ. व्हर्स्यू, डी. व्हर्माक जागत आले आणि त्यांनी आपली परंपरा सोडून मंडेलांना मुक्त करण्याचा निर्णय घेतला. सध्याची एकूण परिस्थिती पाहता रमार्क साहेबांनी कोणत्या दृष्टीने मंडेलांना मुक्त केले हे निश्चितपणे सांगता येणार नाही. दक्षिण आफ्रिकेतील हा तय्यार युगाचा प्रारंभ क्षिपत टिकून राहील हे [] ठरविले. आपापसातील सं-जाचना बाबीस लागण्यात, तसेच काढ्या व गोव्या जमातीत नि रमार्क आणि मंडेला यांच्यात कांतिपूर्ण सुलंकाय स्थापित व्हावा अशी आपण आशा करू या.

लोकेशाची अडचण

विश्रामपुरमधे एक व्यापारी रहात असे. त्याचे नाव होते लोकेश. साठ वर्षांचा होता होता त्याला आपल्या कामधंद्यातून सुट्टी मिळाली, कारण आता त्याचा मुलगा केशव सर्व कामधंदा [] संभाळू लागला होता. लोकेशला आता [] आरामच आराम होता!

घरात असून वेळ काढणे लोकेशला जड [] लागले. म्हातारपणामुळे त्याची बूट्टी गाठी झाल्यासारखी झाली अन् तो काहीतरी बडबडत राहू लागला. बायको, मुले अन् सुना यांना आता तो त्रास देऊ लागला.

दिवसभर बायको-मुलांकडून तिरतिराळ-दाराय बनवून घेऊन तो आपल्या जिभेचे चोबले पुरवून घेऊ लागला. पोटभर खाऊन दिवसाच तो चमगला घोरत पडू लागला. दिवसभर अशा क्षोषा काढल्यावर

लोकेशला रात्री झोप येईनाशी होऊ लागली.

रात्री कोणी आरामात झोपलेसे दिसके की लोकेशला त्यांचा द्वेष वाटू लागला. विचारा एकटा एकटा जागून करील तरी काय? मग गाळ झोपलेल्या आपल्या बायकोला उठवून तो विचारी—"मग, दुधाच्या पातेल्यावर [] ना नीट?" अशाच तऱ्हेने तो आपल्या मुलालाही झोपेतून उठवून उगाच काही-बाही विचारत राही—"कायरे! सुतबाई काय करत आहे?"

रात्री चांगले [] झोपलेल्या लोकांना असे मधेच उठवून भलते-सलते [] विचारल्यावर ते विचारे रागाने लाल होत. पण घरातला सर्वात वयस्क, अनुभवी म्हातारा होता न तो! त्यामुळे आपला राग दाबून, पण जरा कडक आवाजात

त्यांनी लोकेशांना सांगून टाकलं की-“माणुढे मसं आम्हाला रात्री-बेरात्री उठवून धामपो शोप सराव करायची नाही!”

रात्री शोपही येत नाही, इतर कुणाका उठवायचीही मनाई; नाहीतर काही-वाही बोनभ्यात तरी वेळ घालवता जाला बसता। त्यामुळे कंटाळून एका रात्री लोकेश बराबाहेर पडला. निर्मंभुष्य गस्त्या-गस्त्यां-मधून फिरत तो उलावाजवळ पोचला. तेथे एक पिचेचे झाड होते, त्याच्याशी कोणीतरी जोरजोरात धोरत पडलेले होते.

ते दृश्य पहाताच लोकेशाच्या मनात पुन्हा द्वेष जावा. आपल्या चांगली मळमळ गावी असूनही आपल्याला

शोप न्ही, मन् हा माणूस अंधारायला काही नसूनही सहबडीत जमिनीवर इतका आरामात कसा शोपू शकतो?

लोकेशने त्या व्यक्तीच्या पाठीवर जापटत त्याला विचारलं-“कोण आहेस बाबा तू? इतक्या आरामात इथे कसा काय शोपला आहेस!”

शोपलेला माणूस बाबरतच उठून बसला आणि बबळ जापवतून त्याने सोटा उचलून हातात घेतला. इतके केव्हावर त्याला जन्म बळ माले, त्याने एकदम सेकसून विचारलं-“कोण आहेस तू? कोणी चोर-डाकू की पिशान्न?”

सोटाकडे पहात विचकट विचकट लोकेश उतरला-“मी कोणी चोरही नाही न् भूत-पिशान्नही नाही. मला एक विचित्र रोग बडलाय-शोप न येण्याचा रोग! बरात सगळींजणं मजेत शोपतात; मी कुणाका उठवलं तर रागावतात भाव्या-वर ते. तूच सांग बाबा मला, की करावं तरी काय? म्हणून मला चालत या बाब-वेळी इथे जालो आहे; बाता स्वतःबद्दल सांग वरं तू?”

बाबर तो माणूस म्हणाला-“मी रात्री गावात पहारा देण्याचं काय करतो. मासं मासं मजदूर, दिवसभर घरातचं कामकाज, एक सजमरही उरत मिळत नाही मला।

नातवंडं जराही डोळ्या लामू देत नाहीत पहा दिवसा! मी तरी काय करू? म्हणून पहारा करता करता मी मधे-मधे शोपतो.”

लोकेशने बरा विचार म्हटलं-“हे पहा मजदूर, तुला दिवसा शोपता येत नाही. मन् मला रात्री शोप येत नाही, तेव्हा बाता वेळ काढण्यासाठी आपण करंमरं खेळू या. ज्ञान चांदणं माहे नं? प्रकाशही मरपूर आहे.”

“करंमरं खेळावला तर मला मुळा जावडतं, पहारा कोण करील? कुठे चोरी-चिरी झाली उगीच माझा नोकरीवर पदा येईल नं? तेव्हा मासं एक ऐक, आपण दोघ इथं बसून करंमरं खेळू

या; पण मधेमधे माझ्या ऐवजी तू एका गावात फेरी मारून पहारा घायचा. त्या वेळात मी थोडा वेळ शोप काढू शकेन. तुझी करंमणूक होईल, मन् मासंही काम साधेल. काय, आहे कबूल?” पहारेकरी गबडूने विचारलं.

लोकेशने हे म्हणजे मान्य केले आणि दोघेही साडासाडी अहा जमवून बसून करंमरं खेळू लागले. थोड्या वेळाने जांभई येत गबडू म्हणाला-“बाता मला शोप येत आहे.” आणि तिथेच जमिनीवर माबला पडून तो शोपून गेला.

बाता गबडूचा सोटा उचलून लोकेश पहाण्यावर निघाला. अशा तऱ्हेने रोजच लोकेश बरातून निसटून जायला लागला.

तो थोडा वेळ गवडूची खेळी भन् मग सोटा वेळन गवडूच्या कामावर गेल्या-गेल्या फिरे. लोकेशच्या मुलाच्या केशवच्या मनात एकदा त्याच्याबद्दल काही वांका घाली आणि एका रात्री पित्याच्या मागे लपत-छपत जाऊन रात्री तो काय करतो, हे पाहून घेतले.

मध्यरात्री लोकेश घरातून बाहेर पडला, सलावाकाठच्या बिचेखाली थोडा वेळ गवडूची फरंमरं खेळला अन् मग गवडूचा सोबा उचलून गावच्या गल्ली-बोळ्यातून पहारा देत फिरू लागला. पहाट होता होता थोडा पुन्हा गवडूच्या हाती सोपवून हळूच घरी येऊन पोचला-हा सर्वच उद्योग त्याला दिसला.

त्या रात्री केशवला झोपही नीट लागली नाही. पण बापाच्या या उद्योगाबद्दल तो जापल्या आर्जवळ, फिवा बावकोबवळही काहीच बोलला नाही. पण तो वनात जायचं हे वागणं कसं बदलावं याचा मान विचार करत राहिला.

याच परिस्थितीत एक दिवस केशवचा मामा-मोस्वामी पाहुणा म्हणून आला. तेव्हा आपल्या मामाला केशवने सनं हुकिकत सांगून त्याचा विचारला.

यावर हसत हसत गोस्वामी म्हणाला-
"ही काही मोठी अवघड मोष्ट नव्हे. तुम्हाला सुधारायचं पाड्याकडे जाऊन, रात्री मो फाटकातच टाकून झोपतो. पाड्याजवळ एक सोटाही ठेव. पहाट होता-होता लोकेश घरात आला, की काय होईल ते तू स्वतःच जवळपास लपून पाहून पहा."

आपल्या मामाचे सांगणे मानून केशवने मामाच्या म्हणण्याप्रमाणे सर्व व्यवस्था केली.

रात्री जापल्या मनासारखं सगळं करून-म्हणजे गवडूची फरंमरं खेळणे, गल्ली-बोळ्यातून सोटा हाती घेऊन पहार्यासाठी फिरणे वगैरे सर्व करून झाले आणि लोकेश घरी आला, तेव्हा बाहेर साडेवर बसलेला मोस्वामी म्हणाला-
"काय दाजी, यवडू पहारेक्याला सोटा

परत करायला विसरलात वाटतं? हा पहा सोटा!"

"कोण गवडू? कसला सोटा? काय म्हणतोस काय तू?" जापला घाबरटपणा लपवायचा प्रयत्न करत लोकेश बोलला.

यावर खो खो हसत गोस्वामी म्हणाला-
"हे पहा, तुम्ही रात्री गवडूची फरंमरं खेळता अन् मग गल्लीबोळ्यातून पहारा देत फिरून येता. हे रहस्य तुमच्या केशवला माहोत आहे, अन् आता मलाही कळलं आहे. गावातल्या आणखी कोणाला या गोष्टीचा तर ते आपलात कुजबुज करतील अन् मग गावभर नाचकी होईल तुमची."

"हो, तुमं म्हणचं मान्य आहे पला. पण मातं कोण ऐकणार? रात्री मला झोप येत नाही. मग रात्रभर भीकता वेळ काडू? काय करू, तूच सांग तर?" लोकेशने विचारले.

"ऐका सांगतो, दिवसभर तुम्ही झोपून रहाता. म्हणूनच रात्री झोप येत नाही तुम्हाला. त्यापेक्षा दिवसा काही काम करा

न! तुमच्या व्यवसायतलं एकादं लहान-थोडं काम सांगला, घरातल्या मुलांवरोवर खेळा, त्यांना खेळवा. घरातलं एकादं काम करा! तुमच्या मुलाच्या डोक्यावरचाही थोडा भार हलका होईल, त्यालाही बरं वाटेल यामुळे! दिवसा केशवाने तुम्हाला जो यकवा येईल, त्यामुळे तुम्हाला रात्री झोप चांगली येईल, तुमची अवचणही दूर होऊन जाईल पहा. मीही जाता थोडे दिवस इथेच राहीन. मीही पाहीन की असं केशवावरही झोप कशी येणार नाही ते!"

हे बोलणे लोकेशला आवडले. त्याच दिवसापासून त्याने आपला नवा कार्यक्रम आखला. मग पहातो मला झोप कशी येत नाही ते! दिवसभर लोकेश विचारा चांगलाच धकून जाई अन् रात्री अंधाराला पाठ लागताच तो थोरू लागे. रात्रीच्या झोपेची त्याची तक्रार दूर झालेली पाहून केशव व गोस्वामीही खूष झाले!

यशाची सालसा

सोनपुरचा राजा मोठा विनोदी नि वास्तव्येनी होता, त्याच तो कार हुंवार ही होता.

एकदा त्याने आपल्या राज्यात रवंडी पिटवली. घोषणा केली होती—“आमा यशाची मुळीच सालसा नाही, त्याने अमुक दिवशी [] मावे. त्याचा [] केला जाईल.”

आमा यशाची [] काही त्याचा सत्कार करण्याचा दिवस [] चा सत्कारासाठी काही लोक [] हुंवार झाले. त्यांच्याकडे पाहून राजा विनोदाने म्हणाला—“बर, तर [] तुम्ही सर्वजण या सत्कारासाठी आपल्याला योग्य [] ह? [] मावे तुमची यशाची सालसाच नाही का? म्हणून मी तुमच्या पैकी कोणत्या ही या सत्कारासाठी योग्य समजत नाही! तुम्ही जाता जाऊ शकता.”

त्यांच्यातील प्रत्येक मारवाचा एक चातू माणूस पुढे [] नि राजाला म्हणाला—
“महाराज, कुठरा कोणो या सत्कारासाठी योग्य आहे की नाही हे मला माहीत नाही। पण स्वतः बद्द [] माझ मी म्हणू नव्हतो [] मी या सत्कारासाठी सर्वोत्तम योग्य आहे. [] मनात यशाची [] अगदी मुळीच नाही!”

राजाने विचारले—“असं असेल तर सत्कारासाठी इथे जाऊन कशाचा?”

[] प्रमोदने [] विचारले—“प्रभु, याचं एक कारण आहे. [] मावातील जीवानी अनेक वेळा माझा [] करण्याचा घाट घालला. पण मी [] ब्रुकावून भावला, कारण मला यशाची सालसा परिकल्पित [] नाही. [] बघेर करण्यास म्हणून [] आपण मला मिळाले यश! माझा मी सम्मान स्वीकारला नाही तर माझं [] मावाची वाढणार नाही का?”

प्रमोदच्या चातुर्वर्ग्येवर राजा खुश [] नि त्याने सत्कार-समारंभ बघवून जावला.

[८]

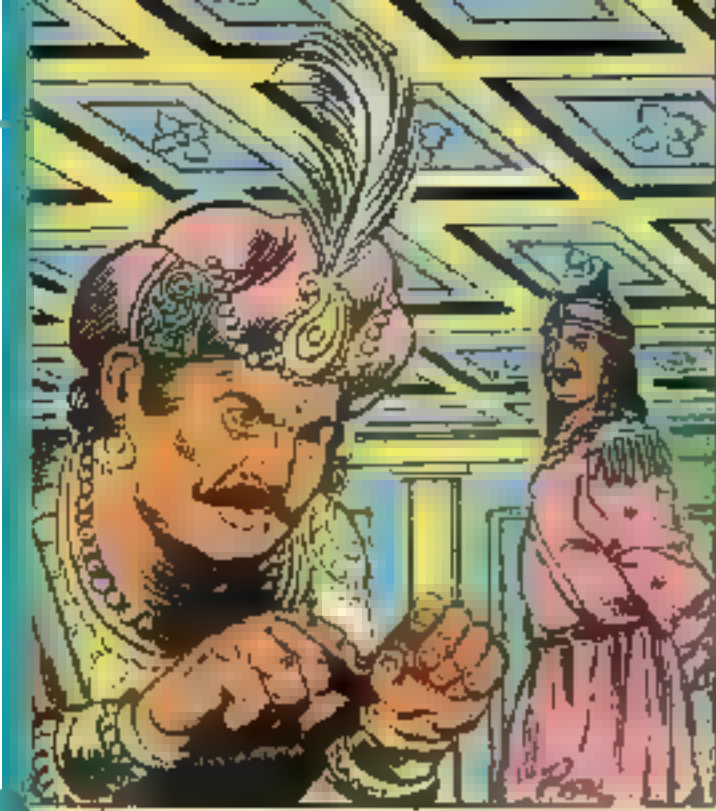
[] कारस्थान करून वीरसिंह मुनेषच्या तिहासनावर [] बसला, पण तो शुद्धांतनाथाने राहून बसला [] ज्या बुरखाधारी व्यक्तीने वसन्तला वाचवले, तो कोण होता [] काही त्यांना समजू शकले नाही. कोण केव्हा [] करून उठेल, याची भीती त्याच्या मनात [] पड करून होती. या भीतीमुळे तो जन्तला अधिकच छद्म जाणला. पुढे काय—]

जसजसा काळ जात राहिला, तसतशी वन-संपत्ति लुटण्याची संधी त्याला मिळणार होती. वीरसिंह बरोबरच त्यांचाही हात व्यक्तित्वगत लाभ होणार होता, त्यामुळे ते लोभी सरदार एकदम खूप झाले!

वीरसिंहच्या कळपातील खास सरदार खूपच खूप झाले।

वीरसिंहच्या कळपात खास सरदार होता कपालकंठ. त्यालाच वीरसिंहने आपला सेनापति नेमले. दुसऱ्या दिवशी रात्री आपल्या-

“बांदोबा”

कबे बोलावून बीरसिंहने एकांतात रणाळा विचारले—“मला वाटतं, आता आपण शेजारची राज्य जिंकायला मुखात करावी. कसा वाटतो माझा हा विचार तुला?”

“मी पूर्वीच याबद्दल विचार करून ठेवला आहे. आपली मुखात अमृतपुरी-पासूनच व्हायला हवी. त्याचं एक कारणही आहे. अमृतपुरीचा राजा सत्यसेन हा राजा शांतिदेव याचा मामा आहे. तो आपणावर फार जळत असतो.” कपालकंठ उत्सुकतेने बोलत राहिला.

बीरसिंहला कपालकंठचे हे बोलणे फार आवडले. तो म्हणाला—“मला हेरांकडून कळलय की सत्यसेन हल्ली आजारी आहे,

ही तर आपल्याचा चांगली संधी आहे. तेव्हा आता रुककरच मुद्द्याची चर्चात तयारी कर. हां, आणि नवी पार करण्यासाठी आता-पासूनच पुरेशा नावा बांधायला मुखात करायची आज्ञा दे.”

यावर हसत हसत कपालकंठ म्हणाला—“आपण कसली काळजी नये महाराज!”

मिनिटभर मग्य राहून बीरसिंह पुन्हा म्हणाला—“अच्छा, हे कपालकंठ, नवी पार करण्यासाठी सैन्य किती दिवसात तयार ठेवू शकतो?”

यावर जराही विचारात न पडता सेनापती तत्परतेने म्हणाला—“महाराज, आपली इच्छा असेल तर आपण उद्या रात्रीच नवी मोळावू शकू! सर्व तयारी आहेच.”

एकदम आनंदून बीरसिंह यावर म्हणाला—“अरे, असेल तर आपण परवा रात्रीच निघू या. मला फार आनंद वाटतोय, की माझं मन ओळखून तू जमोदरच सर्व तयारी करून ठेवतो आहेस. अमृतपुरी जिंकून आपण जेव्हा परत येऊ, तेव्हा मी तुझा चांगला सत्कार करीन. सेनापती असावा तर असा!”

“महाराज, आपली विचारशक्ति तर अजबच आहे! आपण सूप बुद्धिमान

आहात. परवा जेव्हा अचानक जाऊन आपलं सैन्य अमृतपुरीला वेढा घालील, तेव्हा अमृतपुरीतलं लोक हैराण होऊन जातील! सकाळ उजाडता उजाडता ते राज्य आपल्या हाती पडेल महाराज!” कपालकंठ उत्साहाने उतावळा झाला होता.

नव्या सेनापतीच्या उत्साहामुळे बीरसिंह सूप आनंदून गेला. त्याची पाठ जोराने घोषटक्की. कपालकंठलाही स्वयं दोन बोटे उरला असे वाटले. मोठ्या अवधीने बीरसिंहला मुजरा करून तो तैय्य निघून गेला.

त्याच रात्री कपालकंठने सर्व सरदारांना बोलावून घेतले आणि त्यांना बीरसिंहचा विचार बोनून दाखवला. तेही सर्वजण प्रसन्न झाले हे ऐकून! त्यांना माहीत होते की अमृतपुरीचे सैन्य आपल्या सैन्यापुढे टिकाव धरू शकणार नाही. दुकंद लोकांना सत्ताचढ्यात बुष्ट लोकांना नेहमीच आनंद वाटत असतो. या लढाईनंतरच्या जूटपारीत व्यक्तिगत सूप फायदा होईल, सूपची घनदौलत हाती लागेल या विचाराने ते सर्वजण आनंदित झाले. सर्वांनी मिळून हल्ला कसा करावा वगैरेबद्दल योजना बनवली. नंतर कपालकंठ म्हणाला—“आता या क्षणापासून आपण मुद्द्याच्या तयारीला लागू या. पण लक्षात

ठेवा, ही लढाई अगोदर कुठे बाहेर फुटली तर तुम्हापैकी कोणीही वाचणार नाही; नीट सावध रहा.”

पण याचा काही उपयोग झाला नाही. त्याच्यातला एक सरदार तैय्य सरळ दारुच्या गुऱ्यावर पोचला. दारुच्या नशेत तो काहीबाही बरळू लागला. दारुबाजांची तर ही सवयच असते न!

गुऱ्याच्या मालकाला तो म्हणू लागला—“बाजीची पन्नास नाणी तुला द्यायला आल्याकडून काही दिवस उशीर होत आहे ना? आता बघ, मी परत येईन ना, तेव्हा चान्दीचीच काय; पण सोन्याची पन्नास नाणी देईन चष तुला!”

त्याच्या बोलण्याने चमकलाच! त्याने आश्चर्याने विचारले—“जरे पण जाणार आहेस कुठे? कुठून आल्यावर देणार आहेस सोन्याची नाणी मला?”

“ए, जोरात बोलू नकोस हं! एक गुप्त गोष्ट आहे. मी नवी पार करून जाईन ना, तिथून आल्यावर देईन बघ! समजलं? आता जास्त काही बोलू नकोय.” उत्तरादाखल सरदार म्हणाला.

पण मालकाने विचारलेच—“ठोक वाहे. पण परत केव्हा येणाल?”

“उद्यानन्तर कधीही! कारण हत्त्या तर होणार उद्या रात्रीच.” सरदार हसत बोलला.

गुत्याच्या उंबरठ्याजवळच बसलेला एक तरुण हे सर्व लक्षपूर्वक ऐकत होता. पण मालकाच्या किंवा सरदाराच्याही ते लक्षात आले नाही. तो तरुण भिकान्यासारखा दिसत होता, पण त्याच्या डोक्यात एक साहसी व बुद्धिमानाची चमक होती! हा होता आपला वसन्त! तो मल्लोडडे अमृतपुरीत रहात होता, पण सुमेष राज्यात वेध बदलून वारंवार फेरफटका करीत असे तो! आणि आपल्या सारख्या साहसी व बुद्धिमान तरुणांना आपल्या पक्षात घेण्याचे काम करीत असे. जनतेचे कल्याण व्हावे म्हणून वीरसिंहचे शासन हाणून पादायका त्याचा विचार होता. ■ कसे हाणून पादाये तो सदासर्वदा विचार करत असे. अजून पर्यंत त्याला योग्य मार्ग सापडून नव्हता. बुरखाधारी भयक्तीने त्याची मृत्युदंडातून सुटका केल्यापासून त्याचा बुरखाधारीवर चांगलाच विश्वास बसला होता.

कधीकधी तो बुरखाधारी वीर म्हणे—“भोळ्याभावट्या अन् निरपराध जनतेचं वीरसिंह्यासून आपल्याला रक्षण करायला हवं, परंतु असं करताना आपण कोणचीही हिंसा नाही करायची. वीरसिंहाचा सरदार असो, की मामुली गिपाई असो—त्यांना आपण मारायचं नाही, कारण त्या भिकाऱ्यांना आपापल्या अधिकार्यांच्या

भाजेचं पाळन करावं लागतं. हां, पण जर कोणी अबोध जनतेला किंवा स्थितींना त्रास देत बसेल, तर मात्र आपण त्यांची गव करायची नाही, त्यांना योग्य शिक्षा हवी.”

बुरखाधारी खरोखरीच कोण वाहे, हे भोळसण्यासाठी लूप प्रयत्न केला, पण त्याला जमले नाही. वसन्तने एकदा स्वतः त्याला विचारले, तेव्हा तो वीर म्हणाला—“वेळ आली की प्रत्येक गोष्ट आपोआपच कळू लागते. तोपर्यंत वाट पहाणं हेच सहाणपणाचं असतं.” ■ आवाजातल्या दृढतेमुळे वसन्त गप्पच झाला.

आता वसन्त हळूच गुत्याबाहेर पडला. समोर काळाकुट्ट अंधार पसरलेला होता. तिथेच एका सांजाला सरदाराचा घोडा बांधलेला होता. आत सरदार व गुत्याचा मासक अजून बोलण्यातच गुंतलेले आहेत अशी सात्री करून वसन्त घोड्याकडे वळला. त्याने फुरफुर किंवा सिकाळू नये म्हणून तोंडाने हळूच प्रेमाचा आवाज करत व त्याच्या पुतूधावरून प्रेमाने हात फिरवत ■ वसन्तने त्याची दोरी सोडली अन् पटकन त्यावर स्वार होऊन त्याने घोड्याला टाच दिली.

वसन्तला घेऊन घोडा मुकाट्याने सरपट घावत निघाला, तामबराच्या दोडोनन्तर

वसन्त सुबारा नदीच्या किनाऱ्यावर पोचला. घोड्याला तिथेच सोडून ■ नदीच्या ■ शिरला. प्रवाहाला वेग फारसा नव्हता अन् पाणीही उथळच होते. एका तासाच्या जातच वसन्तने नदी पार केली, अन् पैलसीरावरल्या अमृतपुरीत पाय ठेवला त्याने.

अमृतपुरी तसं एक छोटंसंच नगर होते. तेथली जनताही क्षान्तिप्रेमी होती. सर्वजण शांतपणे शोपलेले होते. वसन्त सरळ मन्थ्याच्या दारी पोचला अन् त्याने दरवाजा सांगितले की—“मला ताबडतोब काही महत्त्वाच्या कामासाठी मन्त्री महाराजांची भेट हवी.” मन्त्री जागाच होता.

सोडून तर गेलेच. जन् माझं राज्यही
आणार असं वाटू लागलंय मला !”

यावर सेनापती दृढनिश्चयी बावाबात
राजाला म्हणाला—“बापण असे होताच का
होता महाराज ? अरीरात रक्ताचा
असेरचा बॅब अनेपर्यंत मी राज्याचे रक्षण
करत राहीन.”

सत्यसेन तरीही म्हणाला—“सेनापति,
तुमची राजवृत्ति कशी आहे हे मला
माहीत का नाही ? पण सुमेषच्या तुळनेत
आपले सैन्य कमी जन् दुर्बल आहे. यापेक्षा
तू नदीकिनारी जा जन् जन् पोचताच
त्यांच्याशी तह कर. आपसात मिटू शकतं
उगीच आपल्या लोकांचे रक्त कशासाठी
सांडायचं ? त्यांना कांढणीही कबूल
कर; तू सांग त्यांना तसं.”

मन्त्री जन् सेनापति यावर खोडा वेळ
गप्पच झाले. नंतर मन्त्री म्हणाला—
“प्रभू, माझी आपल्या आज्ञेचं पालन कर.
मलाही असंन वाटतंय की सध्या तरी
आपला विचारच ठीक आहे. पण त्यांनी
आपला प्रस्ताव मानला नाही तर ?
तर लढाई करावी लागेल ना ?”

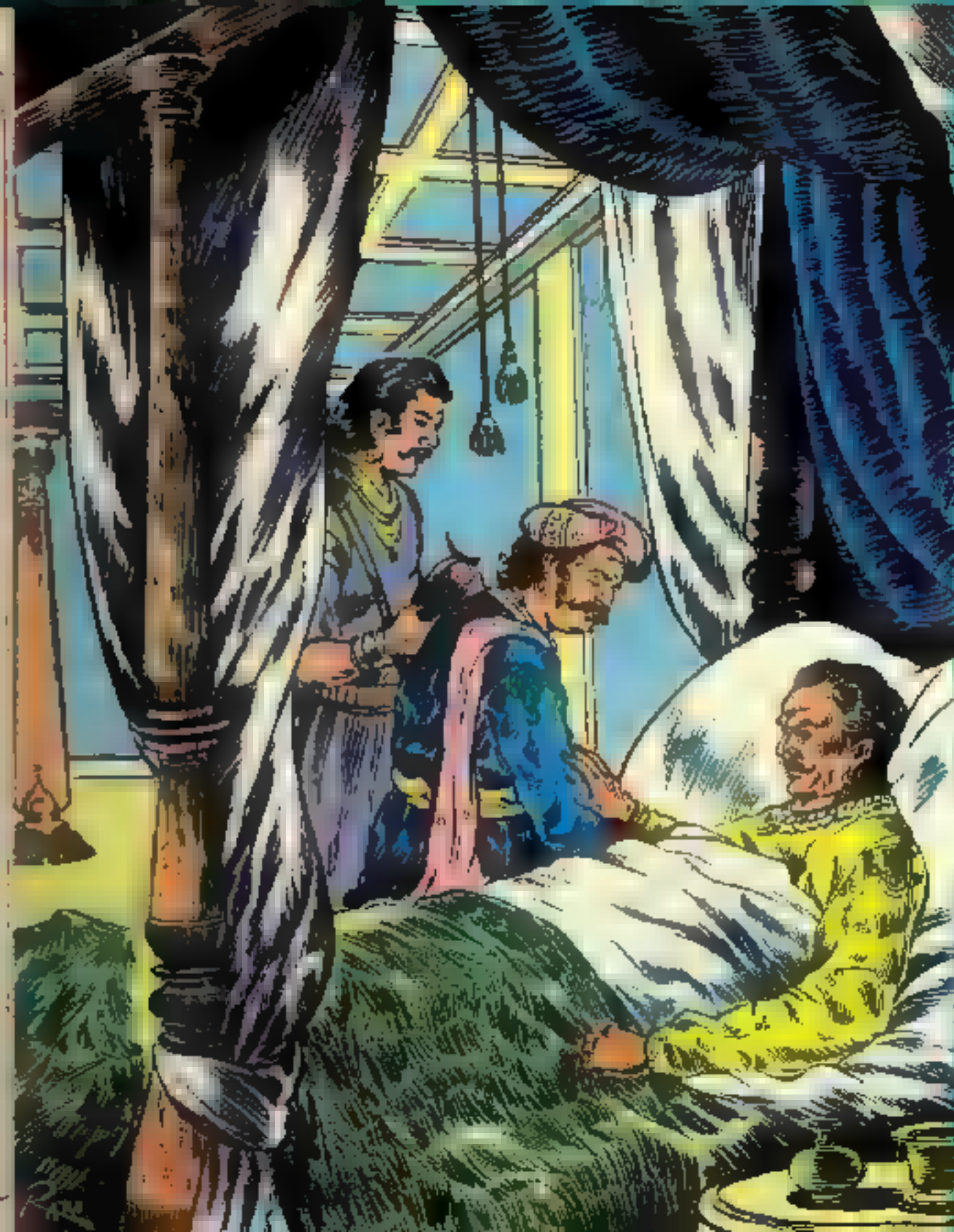
राजा काय बोलणार ? सर्वांचीच
अंतःकरणे जड झाली होती !

ठरलेल्या योजनेप्रमाणे त्या रात्री वीर-
सेनचे सैन्य सुपारा नदीच्या किनारी

त्याने वसन्तच्या भावाजातली भीती
ओळखली व घरवानांना त्याला ताबडतोब
आत पाठवण्याची आज्ञा दिली. त्यामुळे
काहीही मडचण येता वसन्त घेत मन्त्र्या-
समोर जाऊन पोचला.

वसन्तने ताबडतोब वीरसिंहाच्या हाल-
चालीची व योजनेची विसंवातमी मन्त्र्याला
सांगितली. मन्त्री सावध झाला जन् त्याने
आपल्या सेनापतीला बोळावून घेतले. ते
दोघेही मिळून राजाकडे गेले.

आजारी असलेल्या सत्यसेनने मन्त्र्याच्या
सोडून राज्यावर हल्ल्याची बातमी ऐकली
जन् तो दचकूनच गेला. दुःखाने तो
म्हणाला—“माझी मुलगी जन् जावई मला

पोचले. सर्व हत्यारे नावांवर चढवली गेली वन् काही सरदारही नावांवर चढले. नंतर, बाकी सैनिकांना उद्देशून कपालकंठ म्हणाला—“आता तुम्ही सर्वेक्षण नदीत उतरा आणि पोहून पैलतीरावर पोचा.”

जवळच असणारा वीरसिंह कपालकंठच्या कार्यवाह्याचे मनाकल्या मनात कौतुक करत होता. तो नंतर स्वतः एका नावेत बसला. सर्व नौकांना जव्वा आता नदी पार करू लागला.

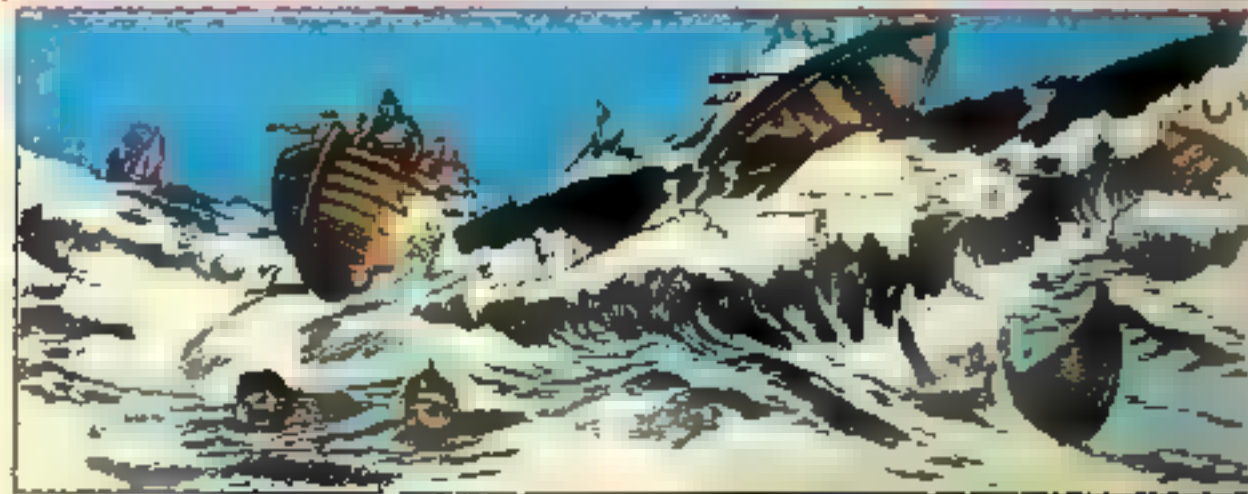
नदीच्या पलीकडे उभी असलेली सैना दिसू लागली. वीरसिंह आला त्याच्याची बोलणी करून तह करण्यासाठी अमृतपुरीचा मंत्री तयार होऊन होता.

पण वेळी भयानक नदीचे पाणी चढू लागले. रात्री बहुधा नदीच्या प्रवाहात जोरदार वृष्टि झालेली असावी. भयानक पुराने सुधारण पाणी क्षणभंगाला वाढू लागले वन् प्रवाहासोबत एकदम वेग धरला. वीरसिंहचे लोक ओरडूआरडू लागले. त्यांच्या ओरडपाने

वेला. नावाही प्रवाहाच्या वेगावरच वाहून जाऊ लागू लागल्या. शेवटी त्या उलटल्या. त्यावरचे लोक व पोहणारे सैनिक घाबरून घाबरून कसेकसे जीव वाचवायचा प्रयत्न करू लागले. प्रत्येकाचा आपलाच जीव ध्यारा! कोण कुणाचा जीव वाचवू पहाणार? यशातच किती सैनिक बुडून गेले वन् किती बारीक लागून वाहून गेले. याचा पत्ताच लागला नाही. वीरसिंह आणि कपालकंठ कसेकसे संकटातून वाचले होते. आणि बोटच्या वेळाने सर्व वातावरण आपोआप शान्त झाले.

आस्मानी मुलतानीची हकीकत ऐकून अमृतपुरीचा राजा सत्यसेन मान गुश होऊन गेला! तो म्हणाला—“देवानेच आमची संकटातून सुटका केली, आपुढे माथ आपल्याला संकटाला तोंड घायला नेहमी तयार असले पाहिजे. आपल्याला आपल्या सैन्याचे संगठन केले पाहिजे.

मंत्री म्हणाला—“ही प्रमु! याची व्यवस्था मी ताबडतोब करतो.” (क्रमशः)

राजासीच्या वेड्या

राजा विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो पुन्हा भांडपासो गेला, भांडावरून प्रेत काढी उतरवले नि आपल्या टाकून नेहमी प्रमाणे मुकाट्याने स्मशानाकडे चालू लागला. वास करणारा वेताळ राजाला म्हणाला—“राजन्, अर्ध्या रात्री या बीभत्ता व भयानक स्मशानात आपण जे कठोर परिश्रम करीत आहात, पाहून मला भोठं आश्चर्य वाटतं! मनात काय शंका ही पेंते की राज्यकारभाराचं काम विट्कासाने कोणावर तरी सोपवून आपण आला आहात. राज्य-संभालासाठी भार ज्याच्या वर विवासपूर्वक आपण सोडला आहे, त्याने दगा दिला तर? अनेक वर्षांपूर्वी एका राजापुढे अशीच समस्या निर्माण झाली. त्या राजाचं नाव होतं शत्रुबिज. त्या वेळी त्या राजाने काय केले हे मी तुम्हाला

वेताळाच्या गोष्टी

सांगतो. गोष्ट ऐकून तुमची एकाकट हो थोडी पूर होईल." म्हणून वेताळ विक्रमाविषय राजाला गोष्ट सांगू लागला.

प्राचीन काळाची गोष्ट आहे. शत्रुजित नावाचा एक राजा होता. तो विशालपुर देशावर शासन करी. शत्रुजिताच्या मनात निरर्थक प्रजेच्या कल्याणाचे विचार असत. राज्याकांक्षा त्याच्या मनात मुळीच नसे. त्याने आपले राज्य शंभर भागात विभागले. एकेका भागावर एक एक अधिकारी नेमला. या अधिकार्यांना पूर्ण स्वातंत्र्य दिले.

बरेच दिवस कोणी काही तक्रारच आणली नाही. कोणी वादी आला नाही.

म्हणून राजा शत्रुजित समजला की आपल्या राज्यात सर्वत्र आबादी-आवाद आहे.

अशी काही वर्षे गेली. एक दिवशी शरदिज नावाचा एक माणूस राजाकडे आला नि तक्रार करू लागला—"महाराज, आपण राज्याचे शंभर भाग केलेत आणि त्यांवर शंभर अधिकारी नेमलेत ! हे सर्व अधिकारी बेइमानो नि भ्रष्टाचारी होऊन नेलेले आहेत."

हे सर्व ऐकून शत्रुजितला आश्चर्य वाटले. त्याने शरदिजला विचारले—"तुझ्यावर काय काय झाला बरं?"

"प्रभु, मी भागात रहातो, तिथला अधिकारी आहे वीरसिंह. तो एक नंबरचा लाचखोर आहे. त्याला काही रुपयांची दिली की कुठल्या ही नालायक माणसाला चांगली नोकरी मिळू शकते." शरदिजने राजाला वस्तुस्थिति सांगितली.

"बरं, पण तुझ्यावर काय अन्याय झाला तर सांगतील बगोदर?" राजा शत्रुजितने विचारले.

"महाराज, भ्रष्टाचार्यांना जागच्या जागी पकडण्याचं काम वीरसिंहाने माझ्याकडे सोपवले होते. मी भ्रष्टाचार्यांना पकडले म्हणून नोकरी गमावून बसलो." शरदिजने राजाला सांगितले.

राजाने विचारले—"मग तुला आपली नोकरी परत मिळवून देऊ का?"

"नको महाराज, काही ना काही काम करून मी राजधानीत आरामात राहू शकतो. नोकरी करण्याची मला मुळीच इच्छा नाही. एकदा स्वतः आपण जाऊन आपल्या झोळ्यांनी वीरसिंहाचे प्रताप पहावेत. हेच आपल्याला सांगायला मी इथं आलो आहे." शरदिज म्हणाला.

दुसऱ्याच दिवशी शत्रुजित वीरसिंहाकडे आकला मिघाला.

वीरसिंह मोठ्या मदनीने राजाचा आदर-सत्कार करू लागला. तेव्हा शत्रुजित त्याला म्हणाला—"हे वीरसिंह, तुझ्या भातिव्यासाठी मी इथं आलो नाही. प्रजेची सुख-दुःख पाहण्यासाठी मी आलो आहे. तशी भागात घोषणा कर."

वीरसिंहाने तसे बाहेर केले. राजाला भेटण्यासाठी अनेक लोक येऊ लागले. एका शेतकऱ्याने राजाला सांगितले—"महाराज, माझी दहा एकरांची शेती आहे. नियमानुसार लाकडाच्या करा व्यतिरिक्त वीरसिंह माझ्याकडून वीस पोती घान्य वसूल करतो. अशी दहा वर्षे झाली. मला दोनशे पोती घान्य परत मिळवून देण्याची कृपा करा?"

एक मुलीचा राजाकडे आला नि निवेदन केले—"प्रभु, माझ्या मुलीला एक

सांगून आले. हुंडा म्हणून मी एक हजार रुपये दिले, तर वीरसिंहाने मला धमकावले—'हुंडा देण्याच्या अपराधाबद्दल तुला तुझ्यात का डांबू नये?' मी त्याला पाचशे रुपये दिले नि मग माझ्यावरून संकट टळले. हुंडा दिल्याबद्दलच मुलीची लग्न होत नाहीत. आणि आता तर हुंड्याबरोबरच वीरसिंहाला ही छानशी रक्कम द्यावी लागते. आपणच आमचं रक्षण करा माय-बाप या वीरसिंहाच्या कधाट्यातून."

एका मुलाच्या बापाने राजाला सांगितले—"महाराज, मी आपल्या मुलाच्या लग्नात हुंडा घेऊ इच्छित नव्हतो. पण या वीरसिंहाने मला तसे ही करू दिले नाही.

त्याने मला हुंबा घ्यायला भाग पाडला नि त्यातील सर्वां रक्कम माझ्याकडून जबर-दस्तीने वसूल केली."

व्यापारी पाळी पाळीने मोठ-मोठ्या रकमा वीरसिंहाला देत होते. वीरसिंह स्वतः महत्तर व्यापाऱ्यांकडून मर्या मोठ्या रकमा मागून घेत असे. कलाकार मंडळी नृत्य-गायन वा अन्य मनोरंजनाचे कार्यक्रम वीरसिंहासाठी फुकट सादर करीत. विकडे पहावे तिकडे अत्याचार नि भ्रष्टाचाराचा सुळसुळाट होता।

हे सगळं ऐकून राजा शत्रुजितला मोठं आश्चर्य वाटलं. त्याने लगेच काही कर्म-चाऱ्यांना बोलवून आणि म्हटलं—

"वीरसिंहाने तुम्हाला नोकरी दिली खरी! पण पगार म्हणून तुम्हाला जो पैसा मिळतो ते प्रजेचं घन आहे. तुम्ही लोक प्रजेवर अन्याय करीत आहात. इथे जो अन्याय अंदाधुंदी चालली आहे, त्याबाबत तुम्ही मला काही ही सूचना दिली नाहीत, हे नरोत्तर आहे का? तुमचं काय म्हणणं आहे या बाबतीत?"

सर्वे ■■■ माना जाली घालून क्षण भर गप्प बसले. नंतर त्यांनी राजापुढे आपली वाजू मांडली—"महाराज, आपण वीर-सिंहाला सर्वाधिकार दिलेत. त्याने काही ही केले, तरी त्याच्या विरुद्ध कोण काय करणार? त्याचं म्हणणं ऐकलं नाही म्हणून विजाच्या शरदिजला आपली नोकरी गमवावी लागली. राज्याचा हा भागच सोडून जावं लागलं त्याला! त्याच्या इतकं पैसं नि भाडस आमच्यात नाही, आम्ही मूग मिळून सर्व काही पहात राहिलो झालं मुकाट्याने!"

शत्रुजितने सर्वाधिकारी वीरसिंहाला बोलवून घेतलं. स्वतः ज्या सर्व तक्रारी ऐकल्या, त्या सर्व सांगून राजाने विचारलं— "आता सांग, तुझं काय म्हणणं आहे ■■■ सर्वांवर?"

वीरसिंहाने उत्तर दिलं—"महाराज, सर्व लोक माझ्या विरुद्ध बोलत असतील, तर

मी ते सर्व नाकघुल कसं करू? मला एक वर्षाची मुदत द्या. मी स्वतःला मुधारून घेईन, कृपा करून मला एक संधि द्यावी आपण."

शुर्वाती राजाला दिवसभे की वीरसिंहाला मुळीच मुदत देण्यात येऊ नये. तरी पण ते न ऐकता राजा शत्रुजितने वीरसिंहाला एक वर्षाची मुदत दिली आणि तो आपल्या राजधानीकडे निघून गेला.

■ एक वर्षाच्या मुदतीचा वीरसिंहाने संपूर्णपणे दुष्परयोग केला. त्याने आपल्या वर्तनात थोडा ही बदल केला नाही. ज्या लोकांनी राजाकडे त्याच्या विरुद्ध तक्रार केली, त्या सर्वांवर चांगलाने मूढ उगवला त्याने. हे सर्व लोक प्रतिकारार्थ ■■■ होऊन उठले. त्यांनी आपल्यापैकी काहींना आपला प्रतिनिधि बनवून नि राजा शत्रुजितकडे त्यांना पाठवून दिलं. प्रति-निधींनी जाऊन राजाला सांगितलं— "आम्हाला सरोखरीचा श्रेष्ठ ■■■ सुविचारी असा सर्वाधिकारी पाहिजे. आपण ताकड-तोब अशा एकाद्या अधिकार्याची आमच्या भागात रवानगी करावी. तसेच या छष्ट वीरसिंहाला चांगली कडक शिक्षा द्यावी."

राजा शत्रुजितने वीरसिंहाला कसली ही कठोर शिक्षा दिली नाही. फक्त त्याला अधिकारजबाबदारून दूर केलं. त्याच्या

जागी नवीन अधिकारी म्हणून शरदिजची नेमणूक केली.

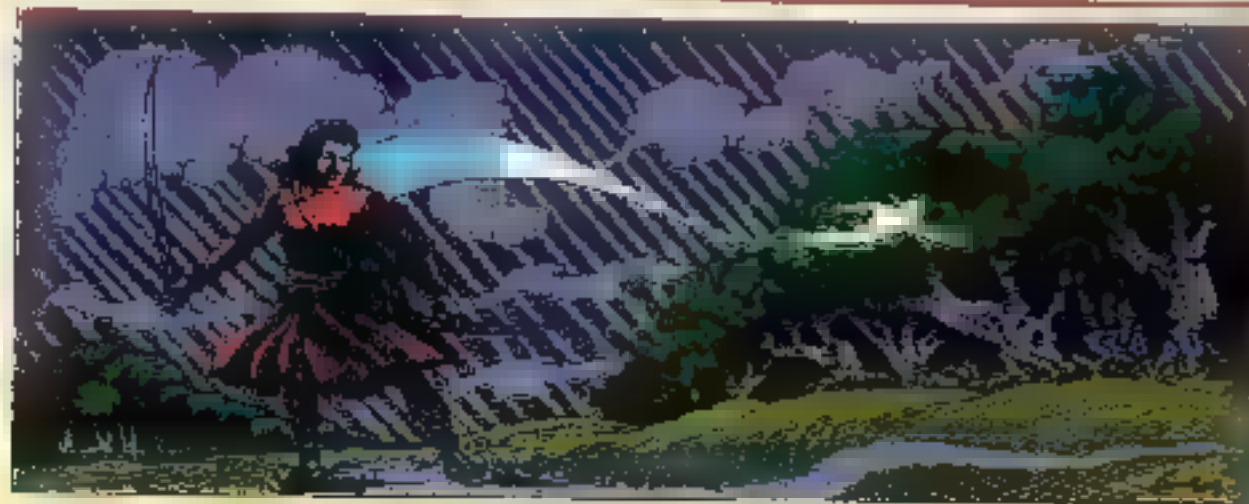
वेताळाने आपली गोष्ट संपवली आणि राजा विक्रमादित्याला विचारलं—"राजन्, शत्रुजितने वीरसिंहाला काही ही शिक्षा केली नाही हे थोडं असंगत नाही वाटत आपल्याला? शरदिजने तक्रार केली म्हणून बस्तुस्थिति जाणून घेण्यासाठी राजा शत्रुजित निघाला. तिथं वीरसिंहाबद्दल एक काय अनेक तक्रारी त्याला ऐकायला मिळाल्या. कित्येक लोकांनी वीरसिंहाच्या अत्याचाराच्या अनेक कहाण्या राजाला ऐकवल्या. तरी सुद्धा राजाने विक्रमसिंहाला एक वर्षाची मुदत दिली. या अवधीत

वीरसिंह तक्रार करणाच्या लोकांवर मूढ धेईल हे काय राजाला माहीत नव्हतं? शेवटी वीरसिंहाला केवळ आपल्या अधिकाऱ्यावरून दूर करून शत्रुजित गप्प बसला. त्याने वीरसिंहाला कडक शिक्षा का केली नाही? या माझ्या प्रश्नांची उत्तर माहीत असून ही जर तुम्ही न दिली तर तुमचं होकं फाटून त्याचे दातवाः तुकडे होतील!"

राजा विक्रमादित्याने उत्तर दिलं— "शत्रुजितने जे काही केले त्यात असंगत असं मला तर काही दिसत नाही! केवळ प्रजेच्या कल्याणासाठी शरद्विजने राजाकडे तक्रार केली होती. स्वतःच्या कायद्याचा उद्देश त्याच्या मनात मुळीच नव्हता. म्हणूनच त्याच्या सांगण्याचा पडताळा पाहण्यासाठी राजा शत्रुजित वीरसिंहाकडे आला होता. लोकांनी फक्त आपल्यावर झालेल्या अत्यायाची गोष्ट राजाला सांगितली. राजा आपण होऊन त्यांच्याकडे आल्यावर लोकांनी आपलं तोंड उचकटलं. त्यांच्या कल्याणासाठी शरद्विजने प्रयत्न

केला, पण या लोकांनी त्याला जरा मुद्दा मरत केली नाही. यावरून राजाच्या लक्षात आलं की सगळे भेकड आहेत, संघिसाधू आहेत. म्हणून राजाने विचार केला की जनतेत चेतना आली पाहिजे. मगच त्याने वीरसिंहाला एक वर्षाची मुदत दिली. यानंतर जे काही घडलं ते राजा शत्रुजितच्या अंदाजाप्रमाणे घडलं. गुलामीच्या वेड्या कोणी माहेरून येऊन तोडील असं समजणं चुकीचं आहे. या वेड्यांना तोडून टाकण्याचं काम गुलामांमोच केलं पाहिजे. हे रहस्य लोकांना फार उशीरा लोकांच्या भेकड चुकीने वीरसिंहाला दुष्ट बनवतं होतं. माणसाला त्याच्या पदावरून दूर करणे ही एक कठोर शिक्षाच आहे. प्रजेवर अत्याचार करणाऱ्या वीरसिंहाला ही शिक्षा म्हणजे जिवंतपणी मरण नव्हे का?"

राजाच्या उत्तराने बेताळाचे समाधान झालं. मग तो प्रेतासह अदृश्य झाला नि साबावर जाऊन बसला. (कल्पित)

पोपटाचे बोल

एक होती म्हातारी. घन-संपत्ति पुष्कळ होती तिच्याजवळ. पण एका नाती-सिवाय आपलं म्हणावं कोणी नव्हतं तिचं. तरीही म्हातारी नातीचे मुळीच साठ करीत नसे; कडक शिस्तीत वाढवत असे ती नातीला!

नातीला घर म्हणजे तुमगाच बाटे! एवढ्या मोठ्या लहान जिवाला फक्त आजो अन् एक पाळलेला पोपट तेवढा पहायला मिळे, कंटाळून जाई विचारी! पण आजोच्या जीतीने ती काही बोकूही नसे. म्हातारी जेव्हा काही कामासाठी बाहेर जाई, तेव्हा मात्र नातीचा राग खूप उफाळून येऊन बोकका होई. मान न राहून ती कडक आवाजात म्हणे— "देवा! ही म्हातारी मेली छटपट तर!"

म्हातारीच्या गैरहजेरीत हेच शब्द नात अनेकदा उच्चारो अन् आपला राग

हलका करी. पण घरातल्या पोपटाने मात्र ते शब्द नेहमी नेहमी ऐकून चांगले पाठ केले. एक दिवस म्हातारीच्या समोरच पोपट म्हणाला— "देवा! ही म्हातारी मेली तर!"

पोपटाचे बोलणे ऐकून म्हातारीने होठे वटारले! पोपटाला हे शब्द शिकवले तरी कोणी? खूप विचार केला तिने. पण आपल्या नातीबद्दल मात्र तिला मुळीमुळा शंका आली नाही; कारण म्हातारीसमोर तर ती कधी 'व' ही काडत नसे.

एक दिवस म्हातारीची गप्पा पाचामला सेनारची एक म्हातारी आली. दोघीजणी बघून काही-बाही बोकत बसल्या. तिथेच पोपटाचा पिजराही टांगला होता. त्याला वाटलं आपणही बोकलाचं काही तरी. तो म्हणाला— "देवा! ही म्हातारी मेली छटपट तर!"

ते ऐकताच शेजारची म्हातारी पांढरीच पडली! एक शब्द सुद्धा बोलू शकेना ती! एकाएकी जणू तिची वाचाच गेली! काही न बोलता ती एकदम उठून निघून गेली तेथून! म्हातारीला हा अपमानच वाटला आपला! पोपटाचं बोलणं सुधारण्यावद्दल तिने खूप विचार केला. त्याच गल्लीत रामशास्त्री नावाचा एक पंडित रहात असे. त्याच्या घरीही एक पोपट होता पाळलेला. म्हातारीला वाटलं की, पोपटाच्या बाबतीत पंडिताला खूप माहिती असेल.

त्याच दिवशी म्हातारी गेली राम-शास्त्रीकडे, अन् म्हणाली—“शास्त्रीबुवा, माझा पोपट काही चांगलं बोलत नाही. कोणी आलं अन् पोपट वेडंवाकडं बोलला तर नरं नाही वाटत न! तेव्हा तो चांगलं बोलेल असा काही उपाय सुचवा न!”

बावर हसून पंडित म्हणाला—“हे तर मोठं सोपं काम आहे! आमचा पोपट खूप चांगले शब्द बोलतो. त्याला एकही वाईट

शब्द माहीत नाही. दोन-तीन दिवस आमचा पोपट तुझ्या पोपटाबरोबर राहिला, तर त्यालाही काही चांगलं बोलता येईल. बघून जा आमचा पोपट थोडे दिवस, अन् त्याला तुझ्या पोपटाच्या पिबण्यातच ठेव.”

म्हातारीने पंडिताचे आमंत्रण मानलं अन् पंडिताचा पोपट घेऊन ती घरी परतली तिने पंडिताचा पोपट पोपटाबरोबर ठेऊन दिला. अन् मगच सुटकेचा श्वास सोडला!

इतक्यात नव्या पोपटाला पाहून म्हातारीचा पोपट झोळे मिचकावून बोलला—“देवा! ही म्हातारी मरपट गेली तर!” बावर पंडिताचा पोपट ताबडतोब बोलला—“तथास्तु!”

रागाने म्हातारी लाल झाली! अन् विवून तिने पिजरा बघवला! पोपट बाहेर पडून उठून लागले, तर म्हातारी म्हणाली—“जा मरा मेत्यांनो, निरंज कुठचे!”

जातोय पुरवणी

ज्ञानाचा खजिना

तो कोण?

प्राचीन काळाची गोष्ट आहे. मथुरा नगरीत एक स्वरूप-सुंदर राजनर्तकी रहात असे. नगरातील मोठ-मोठे शेंद्रेकार तिच्या घरी येत.

एका राजनर्तकी आपल्या महालच्या खज्यात उभी होती. एक तरुण भिक्षू राजनर्तकीच्या महालासमोर कोणाशी तरी बोलत उभा होता. नर्तकीने त्या तरुण भिक्षूला पाहिलं. त्याचं रंग-रूप नि बोलण्याची शैली तिला फार आवडली.

त्या रात्री तोच तरुण भिक्षू नर्तकीच्या महाला बाहेर एका वृक्षाखाली विभांति बेंत होता. नर्तकीने पाहिलं. त्या भिक्षूला बोलवण्यासाठी तिने आपल्या एका सेविकेला पाठवला. त्याच सेविकेच्या हाती भिक्षूने प्रतिसंदेस पाठविला—“अह्मर येईन, पण इतक्या लवकर नाही. अजून ती वेळ जालेली नाही.”

ही घटना बघून बराच काळ लोटला. त्या नर्तकीवर चोरीचा आला. तिचे दोन्ही हाथ कापून, तिला मथुरा नगरीच्या बाहेर हाकलून देण्यात आलं. या स्थितीत तरुण भिक्षू विचारपूत करण्यासाठी तिच्याजवळ तर्कण भिक्षूने झोक-विझक नर्तकीचं आपल्या मांडीवर बेंतलं नि म्हणाला—“तुझ्या देण्याची माझी वेळ आता आली आहे.” मग त्या युवक भिक्षूने आपल्या अमृत बाकीने तिला कान्धवना दिली. तिच्या चातला मिळाली. नंतर नर्तकीने चातलापूर्वक प्राण सोडला.

या सुप्रसिद्ध कथेतील तो युवक भिक्षू कोण? हो नर्तकी कोणती?

[पान १५ पहा]

सुन्हाला माहीत आहे?

१. इतकी सन पूर्व खीच्या बतकात एका परदेशी मावळकटने भारताचा प्रवास केला आणि जे अनुभव आले ते पुस्तक रूपाने लिहून ठेवले आहेत. हा परदेशी कोण?
२. लघ्माट बतकाचा एक संदेशवाहक येथ्या खीकनेत पोचला होता, तेव्हा तेथे कोण राहण करीत होता?
३. हा संदेशवाहक कोण? तो कोणत्या जाती पोचला?
४. या संदेशवाहकानंतर जो दुसरा संदेशवाहक खीकनेत पोचला, त्याचं नाव होतं?
५. दुसरा संदेशवाहक आपल्या बरोबर जो जनमोल उपहार घेऊन गेला होता तो कोणता?

[पान ३६ पहा]

साहित्य सोनिघाचिया खाणी

१. भारताच्या प्राचीन राजवंशांचे चित्रण कोणत्या पुराणात आहे?
२. 'छांदोग्य' या कवितेचा कवि कोण?
३. भारताच्या एका राजनैतिक नेत्याने रामायण आणि महाभारत सौम्या भाषेत संक्षिप्त स्वरूपात लिहिले आहे. तो नेता कोणता?
४. अंकगणित व बीजगणितावर लिहिलेल्या प्राचीन ग्रंथाचे नाव काय? त्याचा लेखक कोण?
५. इंग्रजी भाषेत कितो शब्द आहे?

तो कोण?

उत्तरणुक्त : []

मुम्हाला माहीत आहे?

१. ग्रीस देशाचा मेगॅक्लेनीस.
२. बेबनामिय तिसरा भावाचा राजा.
३. बशीकाचा मुलगा महेंद्र; इ.पू. २५१ मध्ये.
४. बशीकाची मुलगी संघमित्रा.
५. बोधिवृत्ताने कवय.

साहित्य

१. मत्स्यपुराण.
२. मुहम्मद इब्नअल.
३. सी. राजगोपालाचारी.
४. बीजावती भास्कराचार्य.
५. कुमारे ३,००,००० शब्द.

तीन परीक्षा

[मागील अंकपर्यंत पुढे]

कृष्णवर्मा राज भर [] राहिला नि दुसऱ्या दिवशी दुपार पर्यंत कीमुडी देशाच्या पूर्वेकडील जंगलात पोचला. त्या जंगलात एका ठिकाणी जूप मोठे एक [] शाद [] दिसले. त्या शादाला दोन सापांनी लपेटलेली एक दगडाची मूर्ति त्याला दिसली. कृष्णवर्मा लक्षपूर्वक आसपास पाहू लागला.

त्याने आपल्या बोट्याला एका बाजूला उभे केले. म्यानानून तलवार काढली आणि त्या मूर्तिकडे तो जाऊ लागला. इतक्यात मागून एक आवाज त्याने ऐकला— "बाबा!"

मास्वर्याने कृष्णवर्माने भागे वळून पाहिले. नुकत्याच मिना फुटलेल्या एका तळ्याने कृष्णवर्माला नमस्कार केला नि तो त्याच्या [] आला.

कृष्णवर्माने आपल्याकडित होऊन विचारले— "तू कोण?"

मागेर मतमस्तक होऊन तो तळ्या म्हणाला— "ज्याच्यासाठी तुम्हाला [] पाव लागले, तो [] मी!"

[] उत्तर नि त्याच्यातील स्वराचे मार्ग पाहून कृष्णवर्माने तिला ओठकळे, आणि जमळ संशयपूर्वक विचारले— "राजकुमारी?"

"होय, मीच राजकुमारी ज्योत्स्ना! मंजूवेवरील काढलेल्या चिन्हाच्या साह्याने माघण वरीवर पक्षास्थान आलात. तिसऱ्या परीक्षेत ही अणा रीतीने तुम्ही पास आलात. आता चला." राजकुमारी म्हणाली.

ज्योत्स्ना एका आडाखाली बसली. आपल्या पदरात बांधून ठेवलेले एक जुने ताडपत्र तिने काढले. आणि म्हणाली— "माझा तुमच्यावर विश्वास आहे. दिलेला शब्द तुम्ही परत पेशार नाही हे मी जाणते.

विदधान् विदधा आमच्या कुटुंबाची संवर्धित
ताड-पत्रावर लिहिलेला एक पत्र आहे.
त्याच हे एक पत्र आहे. याबाबत काही
महत्वाचे आपल्याला सांगायचे आहे मला."

आणि मग ज्योरेस्ता पुनः सांगू लागली—
"गोष्ट फार जुनी आहे. शेकडो वर्षा-
पूर्वीची. आमच्या देशात एक राजा होऊन
गेल्या-हैहयवर्मा. तो मोठा वीर-पराक्रमी
होता, नि राजनीतिज्ञ पण। त्याला मंत्र-
तंत्र विद्या ही अवगत होती.

दुर्भाग्याची गोष्ट अशी की त्याचा मुलगा
अजेयवर्मा निघाला बूडू नि मूर्ख शिरोमणी।
हैहयवर्माला धास्ती वाटू लागली की मोठ्या
परिश्रमाने जी राखे आणि संपत्ति त्याने

मिळविली, मुलाच्या राज्यात ती सर्व नष्ट
होणार! म्हणून त्याने बरीच संपत्ति व मंत्र-
तलवार एका सुरक्षित जागे लपवून ठेवली.
जादू-विद्येच्या आपल्या गुरूच्या मदतीने
त्याने त्या ठिकाणी जादूचा पहारा ठेवला.

पण त्या पहाराबाबत [] ती
संपत्ति परत मिळविण्याचं रहस्य त्याने
कोणाला ही सांगितलं नाही. तरी पण []
सर्व गोष्टींची माहिती या ताडपत्रावर
लिहिलेली आहे. ती अशी—'सर्व संपत्ति
मी कीमती देवाच्या पुढेकडे लपवून
ठेवलेली आहे. सर्वांनी लपवलेल्या []
मूर्तीवरून ती [] ओळखता येईल. []
अथार संपत्ति नि मंत्र-तंत्र मिळविण्यासाठी
मी योजलेला जादूचा पहारा हटवून []
जागी पोंचण्यासाठी मंत्र-तंत्राचे ज्ञान
अनघ्याची मुळिक आवश्यकता नाही. []
चित्तशक्ति नि कुशाग्र बुद्धि असली म्हणजे
बस. साहसी, बुद्धिमान आणि धार्मिक
वृत्तीच्या माणसाला ही सर्व संपत्ति प्राप्त
करणं सहज शक्य आहे!' आमच्या वंशाचा
असा नियम आहे की हे ताड-पत्र केवळ
राजानेच वाचावं.

हैहयवर्माला जे मय वाटत होतं ते
बरोबरच ठरलं. अजेयवर्मा आणि मंतरच्या
राजांनी फारच गळमानपणं राज्य वास्तव्य.
त्यामुळे प्रादेशिक राजे बंडखोर बनले.

त्यांनी आपलं स्वातंत्र्य घोषित केलं. एवढंच
नाही तर काही राजांनी कीमती राज्याच्या
काही भागावर हल्ला करून ते भाग
आपल्या राज्यात सामिल केले. हैहयवर्माने
आपली सारी संपत्ति मोठ्या रहस्यपूर्ण
पद्धतीने लपवून ठेवली होती, त्यामुळे
तीबाबत मात्र कुणाला काही कळू शकलं
नाही. आमच्याच वंशातील दोन-तीन
राजांनी ही संपत्ति मिळविण्याचा प्रयत्न
केला, [] त्यांना काही मिळू शकलं नाही.
सापांनी वेढलेली ही मूर्ति दूर हटविण्याचा
काही राजांनी [] केला. त्यांची कल्पना
होती की साप्ती एकादा भुयारी मार्ग जसेल.
[] ही मूर्ति एक इंच भर इकडे-तिकडे
सारख्याच त्यांना जमलं नाही.

[] बडिलांना मुलगा नव्हता,
मीच त्यांची एकुलती एक मुलगी. म्हणून हे
ताड-पत्र आमच्याची मला संधि मिळाली.
ते वाचून मी ही ज्ञे जालं, ही सर्प-मूर्ति
पाहिली. मला समजत नाही की हा सजिना
कसा मिळवावा.

तुमची योग्यता नि चित्तशक्ति
सज्जात घेऊन माझा तुमच्याकरील विश्वास
पक्का झाला. माझी साथ आहे की हे
असंभव काम तुम्ही सहज करू शकाल!
सजिना मिळेल [] मिळेल, पण माझी इच्छा
आहे की ते मंत्र-तंत्र तुम्हाला मिळावे.

म्हणून माझं तान जेव्हा राखनेतिक समस्या
झाली, तेव्हा मी तिच्या तीन परीक्षांच्या
स्वरूपात बदलून टाकलं आणि या मंजूषेवर
ती चित्रांकित केली. जेव्हा माझ्या हेरांनी
मला सांगितलं की तुम्ही एकटेच घोड्यावर
बसून इकडे निघालात, तेव्हा मला वाटलं
की आपल्याला रहस्य समजलं आहे. तुम्ही
कोणत्याही संकटात पडू नये असं पाहणं हे
मला आपलं कर्तव्य आहे असं वाटलं.
म्हणून मी आपल्या मागोमाग निघालं.
जादूने बरलेली ही समस्या आहे. कोणास
[] पुढे जाणली काय काय वाटून
ठेवलंय [] आता या शेवटच्या क्षणी मला वाटू
लागलंय की मी तुम्हाला प्रोत्साहन देऊन

एकाद्या अज्ञात संकटाशी तोंड द्यायला लावीत आहे." कृष्णवर्माला ■ सर्व सांगत असताना ज्योत्स्ना भयभीत झालेली दिसत होती.

ही गोष्ट ऐकून कृष्णवर्मा हसला. ज्योत्स्नाला त्याने सांगितले—"असं बघ राजकुमारी, या ज्ञानिच्यावर जादूचा पहारा असला, तरी तो मिळविण्यासाठी जादू-विद्येचं ज्ञान आवश्यक नाही हे हेतुवर्माने स्पष्टपणे सुचविले आहे न? ते तू विसरत आहेस. यावानतीत विषयाचे काहीच कारण मला तरी दिसत नाही. तू अकारण काळजी करीत आहेस. मी प्रयत्न अवश्य करीन. माझी चिंत्ता-शक्ति आणि शारीरिक बलाचा मी संपूर्ण उपयोग केल्यावर सग

मिलो वा न मिलो, मला त्याची पर्वा नाही. बघ." कृष्णवर्मा सापांनी वेढलेल्या त्या मूर्तीजवळ गेला आणि शारकाईने तिचे निरीक्षण करू लागला.

बोळा वेळ मूर्तीचे निरीक्षण केल्यावर कृष्णवर्मा एकदम म्हणाला—"ज्योत्स्ना, बघ, या इथे बघ बघ!" मूर्तीच्या वरच्या भागात जिथे त्या सापांच्या ओडण्याचे फणे एकमेकांसमोर आले होते, त्या जागी तो पहात होता. ज्योत्स्नाने पण पाहिलं. तिथं मधली दोन इंदांची जागा विक्षेप उभारलेली दिसत होती.

"होय, याच जागेत काही तरी विशेष असलं पाहिजे अकर!" ज्योत्स्ना म्हणाली.

कृष्णवर्मा म्हणाला—"निःसंशय! इथं बोळा प्रयत्न करून पाहिला पाहिजे. त्याने ज्योत्स्नाला जरा बाजूला व्हायला सांगितलं. हातात धनुष्यबाण घेतला, बाणाचा असा नेम घेतला की बाण वरोवर ■ बोक जागेच्या मध्यावर जाऊन लागावा त्याने बाण सोडला नि तो ठोक आपल्या लक्षावर जाऊन आपटला.

दुसऱ्याच क्षणी तिथं प्रखर प्रकाश पसरला. एक भयानक आवाज ऐकू आला. सर्पांनी लगेटलेली ती मूर्ति एकदम अदृश्य झाली. तिथं एक भुमार दृष्टीस पडलं आत उतरण्याच्या पायऱ्या दिशू लागल्या.

अन्ना रीतीने कृष्णवर्माचा प्रयत्न आता यशस्वी झाला होता. या यशामुळे दोघांना ही उत्पन्न आनन्द झाला. पुढे कृष्णवर्मा नि मागे ज्योत्स्ना असे दोघे जण त्या भुयारात उतरून गेले. पायऱ्या उतरून गेल्यावर एक अरुंद वाट दिसली त्यांना. ■ रस्त्याने पुढे गेल्यावर कृष्णवर्मा आणि ज्योत्स्ना एका लुप्त्या मैदानात पोचले.

त्या मैदानाच्या मध्यभागी एक सरोवर होतं. त्या सरोवरात सर्वत्र सुवर्ण-कमळे दिसतलेली होती. बासपासचा सर्व परिसर मोठा नयनरम्य दिसत होता. तलावाच्या मध्यभागी एक स्नेतकमळ फुललेलं होतं. सरोवराच्या उजव्या बाजूला एक विशाल वृक्ष होता. ■ वृक्षाच्या चौफेर एक दगडी चबुतरा बांधलेला होता. या चबुतर्यावर दोन कलश ठेवलेले होते, आणि त्यांच्यावर साकणं घातलेली होती.

■ सर्व पाहून ज्योत्स्ना म्हणाली—"असं वाटलं की इथं ही काही रहस्य सपलेलं आहे!"

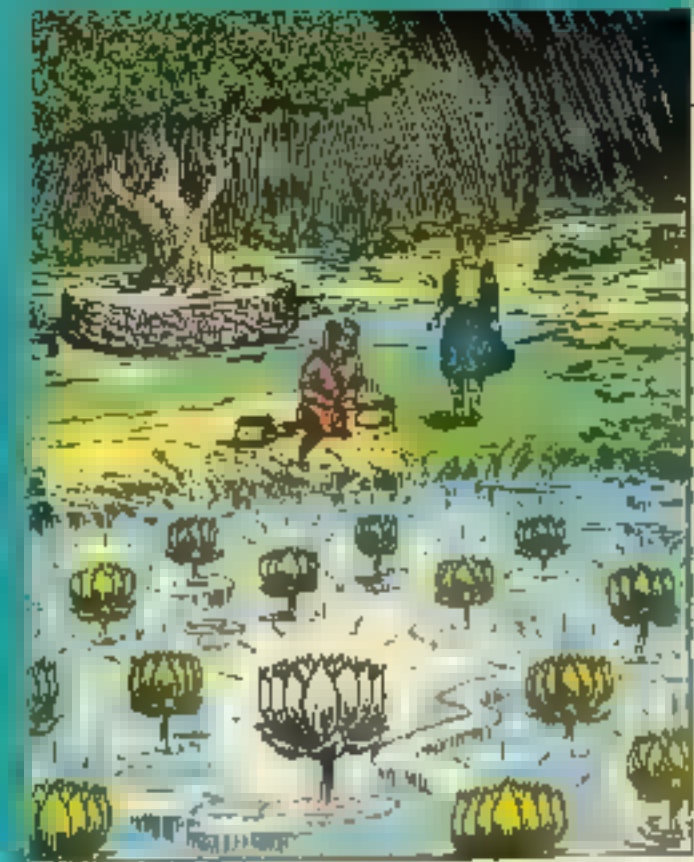
कृष्णवर्मा म्हणाला—"मला ही असंच वाटतंय. अमृतपूर्वं वस्तु सहज बऱ्या हाती लागतील!" बोळा विचार करून तो पुन्हा म्हणाला—"कदाचित् ही सोन्याची कमळे असतील. घन-संपत्तिचा सजिना! हे स्नेत-कमळ असेल जादूची सलवार!

तिथपर्यंत कसं पोचायचं याच रहस्य या कलशांत लपवून ठेवलं असेल हेतुवर्माने।"

पण तो सरळ त्या झाडापाशी गेला. बोन्ही कसबाची साकणं त्याने उचळली, एका कमळात निरनिराळी स्थापिष्ट पक्वान्ने भरलेली होती, त्याचा घुबास दरवळत होता ■ दुसऱ्या ■ तांदूळ भरलेले होते.

कृष्णवर्माने त्या बोन्ही कलशांकडे पाहिले, अमळ विचार केला नि तो झाडाच्या मागे गेला. तिथे त्याला विसत्या दोन चुली, दोन बोन्ही नि दोन साकडं! ज्योत्स्नाकडे वळून तो म्हणाला—"पाहिलंस ना! सजिन्यासाठी जे इथे घेतील, त्यांच्या

बुझीची ही परीक्षा आहे. अनोळखीच्या ठिकाणी गेलं म्हणजे शिजवून तयार ठेवलेलं अन्न खाऊ नये." मग तांदूळ भरलेला कलश हातात घेऊन तो सरोवराकडे निघाला.

कलश आपल्या हाती मागत ज्योत्स्ना म्हणाली—"मला द्या तो. मी तांदूळ घेऊन आणते."

पण कुण्वर्मनि काम तिला सोपविले नाही.

"नाही, हे काम मीच करीन. या सरोवरात ही काही रहस्य लपलं असण्याची शक्यता आहे. तू इथंच थांब." असं सांगून कुण्वर्मनि एक आगळी रिकामा भांडं आपल्या हातात घेतलं आणि तो सरोवरा-

कडे निघाला. रिकाम्या भांड्यात त्याने सरोवरातील पाणी घेतलं नि त्या पाण्याने तांदूळ कुण्याचा प्रयत्न तो करू लागला.

पण पाहता पाहता तांदूळाचा स्पर्श होताच पाणी गरम होऊ लागलं. तांदूळा-बरोबर संपूर्ण भांडं असं काही गरम झालं की ते घळून ठेवणं ही कठिण झालं. अशा स्थितीत कुण्वर्मनि ते भांडं दिलं सोडून सरोवरात.

भांडं जसं सरोवरात पडलं, लगेच ते जाकूचं सरोवर अदृश्य झालं. तिथे हिरे-मोत्यांच्या राणी दिसू लागल्या. ज्योत्स्ना नि कुण्वर्मनि आश्चर्य आणि आनंदाने त्या धनराणींकडे पाहू लागले. एकदम त्यांना जादूच्या तलवारीची झाली, कारण ती तिथं दिसत नव्हती. राजिना सापडल्याचा आनंद संपुष्टात आला नि ते दोघे ही जादूची तलवार शोधू लागले.

फार शोध न करता, त्या रत्न-राशीत त्यांना धमकती कमळ दिसली. पण ही बहुधा जादूची तलवार नसावी.

ज्योत्स्ना म्हणाली—"आता पर्वत स्वर्ण-कमळाच्या हिरे-मोत्यांच्या राशी आपण वनवू शकलो, जाता या स्वैत-कमळांतून जादूची तलवार कशी बरे काढता येईल?"

कुण्वर्मनि या प्रश्नाचं काही उत्तर दिलं नाही. तो त्या स्वैत-कमळाजवळ

गेल्या. हातात घेऊन कमळ त्याने जोरात उपटलं. ते फुल झालं अदृश्य नि तिथं एक रासस दिसू लागला!

कुण्वर्मनि आणि ज्योत्स्ना तलवारीच्या ऐवजी राक्षसाला पाहून आश्चर्यचकित झाले. राक्षसाने विकट हास्य करीत प्रश्न विचारला—"राजकुमार, तुला सजिना तर मिळाला! तो घेऊन जाण्याचं टाकून मला अशा रीतीने बोलवण्यात काय बरं तुझा उद्देश आहे?"

कुण्वर्मनि गंभीरपणे राक्षसाला मागितलं—"मी जर धनलोभो राजकुमार असतो, तर माझ्याकडे तू तुच्छपण पहाण योग्यच होतं. पण मी नाही. मी संपत्तिमाडी मरगारा लोभो माणूस नाही. ती जादूची अद्भुत तलवार मला पाहिजे, आणि मी ती प्राप्त केल्याशिवाय राहणार नाही."

हे बोलणं ऐकून लक्ष्मणा हासत राक्षस म्हणाला—"लोभ आणि स्वाधं या काही बाईट गोष्टी नाहीत. त्या भागसाग प्रगति घडवून आणतात. राजधर्म जाणणाऱ्या सर्वोत्तम भागसालाच ती तलवार मिळू शकेल. युद्धाच्या वेळी उपयोगी पडणाऱ्या त्या तलवारीत अशी काय विशेषता आहे? पैशाने मिळत नाही असं काय आहे या अगात? भाई ऐकतील तर सजिना घे नि आपल्या वाटेने परत जा."

कुण्वर्मनि मंथ-स्मित केलं आणि म्हणाला—"तुझं म्हणणं मला मुळीच पडत नाही. जरा नीट ऐक. माझ्या उत्तरांतून मी राजधर्मच निभावीत असल्याचं तुझ्या लक्षात नाही आलं? प्रगति होते परिधम करण्याने, धन-संपत्तीने नव्हे. या सर्वत्र पसरलेल्या निसर्गा द्वारे परमेश्वराने मनुष्याला आवश्यक असलेले पाणी दिलेले आहे. जेव्हा निसर्ग अन्न-पाणी देणार नाही, तेव्हा वेड्यासारखे लोक ज्या संपत्तीच्या मार्गे लागतात ती संपत्ति माणसाची तहान-सूक मागवू शकेल का? म्हणून निसर्गातील हा मूळ श्रोत कायम ठेवणं, सदाकल माणसाच्या तावडीतून दुर्बलाना

वाचवणं हाच तर राजघरमें नाही का? कुष्ट शक्तीपासून जनतेचें रक्षण करणं हाच राजाचा धर्म. म्हणूनच राजाला बंड-दमन नीतीचा अवलंब करावा लागतो. म्हणून राजाला आपल्या कर्तव्याचे पालन करण्यासाठी तलवारीचाच अधिक उपयोग आहे."

कृष्णवर्माचे उद्गार ऐकून राजासाच्या मनात त्याच्याबद्दल आदर निर्माण झाला. त्याला नमस्कार करून राजास म्हणाला— "राजकुमार, तुझ्यासारख्या सर्वोत्तम व धार्मिक प्रवृत्तीच्या माणसाची मी अनेक दिवस वाट पहात आहे. ही ये अद्भुत महिमाशाली मंत्रवद जावूची तलवार! या तलवारीचें नाव चन्द्रहास." राजाने हवेत हात फिरवला आणि आपल्या हातात आलेली तलवार कृष्णवर्माला दिली. मग त्याने कृष्णवर्माला सांगितलं— "राजकुमार, ज्याच्या हातात ही जावूची तलवार असेल, त्याचा कधी ही पराजय होणार नाही. ही जावूची तलवार आणि अपार संपत्ति यांच्या साहाय्याने तू आपल्या प्रजेला सुखी कर."

एकदं सांगून राजास अदृश्य झाला. ज्योत्स्नाच्या हाती ती तलवार देण्यासाठी हात पुढे करीत कृष्णवर्मा म्हणाला— "ज्योत्स्ना, तुम्ही तिसरी परोक्षा ही संपत्ती आता. तुम्हा वंशाच्या पूर्वेजांचा अपूर्व ठेवा असलेली ही तलवार राहू दे तुम्हा हाती. ये ही!"

पण ज्योत्स्नाने आपल्या हातात घेतली नाही. गोव हतत ती कृष्णवर्माला म्हणाली— "पहा, परोक्षेत उत्तीर्ण होऊन जो पुरस्कार तुम्हाला मिळाला आहे, त्याच्यावर फक्त तुमचाच अधिकार आहे. अधिकारावर मी का बरे करावे?"

कृष्णवर्मा पण संतोषपूर्वक हसला. दोघे ही राजधानीत परत आले. चन्द्रकान्त राजाने आपल्या मुलीच्या तोंडून सर्व हकीगत कोतुकाने ऐकली नि ती अत्यंत प्रसन्न झाला. एका सुमुहूर्तावर ज्योत्स्ना नि कृष्णवर्मा यांचा विवाह-समारंभ मोठ्या थाटात साजरा

श्रीमन्नारायण इतिहास

त्या रात्री संधि मिळताच ललिताने आपल्या बडिलाना सांगून टाकलं की आपल्या पतीची लेण्यातील परमेश्वराचा एकदा वाहण्याची इच्छा आहे.

विश्वावसूने जमल रागाने मुलीकडे पाहिले, पण तो काही बोलला मात्र नाही.

ललिताने थोडा वेळ काही बोलली नाही, मग म्हणाली— "पिताजी, मी आपली एकुलती एक मुलगी आहे ना! ज्या परमेश्वराची तुम्ही पूजा करीत आहात, तुमच्या नंतर ती पूजा कोण करणार बरं? जावई असल्यामुळे ती जबाबदारी विद्यापतीची नाही का? असं जसेल तर पतीला त्या परमेश्वरार्थ दर्शन घडवण्यात चूक काय आहे?"

विश्वावसूने विचारलं— "मुली, तुला मधरा आपल्या बरोबर या जंगलात कामग्या राहिल असं तुला निदनास वाटतं?"

"पिताजी, जर तुम्ही त्याला आपला मुलगा मानलंत आणि त्याच्यावर प्रेम केलंत तर तो इथं न राहता कोठे बरं जाईल?" ललिताने बडिलाना विचारलं.

मुलीच्या बोक्यावर प्रेमाने तार फिरवीत विश्वावसू म्हणाला— "असं बघ, विद्यापती इथल्या पेशा निराळं नासावरण, आचार-स्वभाव नि संस्कृतीत वाढला आहे हे तू जाणतेसच. ठीक आहे. तुम्हा संतोषासाठी मी तुम्ही ही इच्छा पूर्ण करीन."

परमेश्वराच्या पूजेची जबाबदारी दुसऱ्या कोणावर सोंपवण्याच्या वेळीच त्या लेण्याचा

रस्ता कुणाला दाखवणं शक्य होतं, तोपर्यंत तो गुप्त ठेवण्याचा एक नियम होता. ■ नियमाचं उल्लंघन करणं योग्य नाही म्हणून विश्वावसूने सांगितलं की विद्यापतीच्या डोक्यावर एक पट्टी बांधण्यात येईल. विद्यापतीने ही अट मान्य केली.

दुसऱ्या दिवशी तेहथी प्रमाणे विद्यावसू सूर्योदयापूर्वी एक तास आचरणातून उठला आणि तयार झाला. नंतर विद्यापतीच्या डोक्यावर एक काळी पट्टी बांधली आणि त्याचा उजवा हात पकडून त्याला रस्ता माहीत न होईल अशा रीतीने विद्यावसू जेव्हाकडे जायला निघाला.

विद्यापतीने अगोदरच आपल्या बाव्या हाताच्या मुठीत थोडी मोहरी घेतली होती.

ती रस्त्यात थोडी टाकत तो चालू लागला. अशा रीतीने लेंव्याच्या विद्यापतीने सर्वत्र थोडी थोडी मोहरी विकसून टाकली.

एका ठिकाणी विश्वावसू थांबला. त्याने विद्यापतीला सांगितलं—“आपण लेंव्यापाशी पोचलो आहोत आता. जमळ वाकून लेंव्यात प्रवेश करायचा हं. चल.” आता गेस्वावर विश्वावसूने विद्यापतीच्या डोक्यावर पट्टी सोडून टाकली.

विद्यापतीने दोळे उघडून पाहिलं. चारो बाजूंना ■■■■■ अंधार! इळू इळू बोटं बिंबू लागलं. अस्पष्ट! लेंव्याच्या मध्यभागी एक दगडाचा चौबरा होता. त्यावर विद्यापतीची दृष्टि खिळली. विश्वावसूने त्या चौबऱ्यावर काही फुलं बांधली.

एकदम त्या लेंव्यात निळ्या रंगाचा प्रकाश पसरू लागला. थोड्याच वेळात बांसरो बाबवणाऱ्या थोकळणाचो प्रतिमा विद्यापतीला तिचं दिसली. ■■■■■ आणि आश्चर्याने विद्यापती भावविह्वल झाला. त्याच्या तोंडातून शब्द उमटला—“वाहवा!”

विश्वावसूने विद्यापतीच्या पाठीवर हात ठेवीत विचारलं—“काय झालं बेटा!”

आता विद्यापति खुद्दीवर आला, पण काही बोलला ■■■■■ नाही. गप्पच राहिला.

विश्वावसूच्या ■■■■■ मातं की ■■■■■ भावोद्गाराचं कारण विद्यापती सांगू इच्छित नाही. म्हणून विश्वावसूने पुन्हा आपला प्रश्न निवारला. गृहेपर्यंत येताना विद्यापतीच्या डोक्यावर जशी पट्टी बांधली

होती, तरी विश्वावसूने पुन्हा पट्टी बांधली. पतीला पाहताच ललिताने विचारलं—“काय दिसलं तुम्हाला गुहेत?”

विद्यापति दुःखाने म्हणाला—“सर्वत्र अंधार पसरलेल्या गुहेत मला काय दिसणार? मी काहीच विशेष असें पाहिलं नाही.”

गुहेत जे अलौकिक नि अद्भुत दृश्य त्याने पाहिलं होतं. त्या बाबत आपली पत्नी ललित हिच्याशी बोलणं विद्यापतीला इष्ट वाटलं नाही. ■ रहस्य आपल्या मनात साठवून ठेवणं ही त्याला मोठ्या कष्टाचं झालं. अशा विशेष परिस्थितीचा अनुभव जमून पयेंत कधी त्याला आलेला नव्हता.

इन्द्रधुम्म महाराजांनी वैबी प्रेरणेने मावो पिड्यांच्या कसयाणासाठी एक महत्कार्य

अंगिकारक आणि एक मोठी जबाबदारी माझ्या वर सोपविली. महाराजांच्या आज्ञेवरून एक रेली कार्य संपन्न करण्यासाठी मी स्वतः निघालो होतो, पण वाटेस वादलो मि ललिताची लग्न केले. म्हणून गुहेतील अनुमनाबाबत ललिताची बोलण्याऐवजी सोपवलेले कार्य पूर्ण करणे अधिक महत्वाचे-विद्यापतीच्या असे काही विचार जाले.

हे रहस्य ललिताला न सांगितले, तर कदाचित् आपली समस्या समजून घेऊन असे विद्यापतीला वाटले. विश्वासु म्या मूर्तीची पूजा करीत आहे ती श्रीकृष्णाची आहे हे विद्यापतीला समजले. त्याने बेट केला की

ही श्रीकृष्णाची मूर्ती घेऊन राजधानीला जायचं. जगेंच त्याच्या मनात जाणली ही एक विचार जाला की ज्या विश्वावसूने आपलावर इतका विश्वास ठेवला, त्याच्याची ही प्रतारणा तर नाही ना होणार? असा दुष्टपणा करण होण होईल का?

रौतने विद्यापति वधे-वधने नि बरं-वाईट याबाबत बराच वेळ विचार करीत राहिला. एक विचार त्याच्या मनात जसा ॥ माला की विश्वावसूने सरोसरोष त्याच्यावर विश्वास ठेवलाच नव्हता. अन्यथा कुहेपर्यंत जाण्यासाठी होळपावर पट्टी बांधल्यात माजी नसती. असेल तर गुहेतून परमेश्वराची मूर्ति घेऊन जाण्यास वधने कसला?

याप्रमाणे दिवस भर विद्यापति विचार करीत राहिला. मनात तो थोडा सचिंत ही होता. याच विचारांनी त्याला रात्री सोप ही येईना. पण केवळ विचार करीत राहून समस्या सोडण्यास सुटतात?

विद्यापती मध्ये जागेला बसत पाहून ललिता उदास झाली. विद्यापतीच्या उदासीनेच कारण काय जसाच याबाबत ती विचार करू लागली. त्याचं मन सहरातल्या भुल-सोयीकडे अधिक आकर्षित होत आहे का? आपल्याची विवाह करून त्याला पचारासारखे तर जालेला नाही? सरी

आणि शिवाय तुझ्यावर एवढं प्रेम करणारे तुझे वडील तुझ्या विरहाने येथे सुसाने राहू शकतील का?" विद्यापतीने विचारले.

ललिता म्हणाली—"अपेक्षित माझ्यावर तुमचं प्रेम जाहे, तोपर्यंत मला कसली ही काळजी नाही. लोक माझ्याविषयी काय म्हणतील—याची मला पर्वा नाही." बोंदा वेळ गप्प राहून दोघे पुन्हा ललिता सांगू लागली—"माझी तुमच्या बरोबर येण्याची सूप आहे, आले तर वडिलांची वेळरेक कोण करणार याचीच मला काळजी लागून राहिली आहे."

"तुला काळजी वाटणे साहजिकच जाहे. वडिलांना असे एकटं सोडून माझ्या बरोबर येणं योग्य होणार नाही. म्हणून तू इथून रहा. तू परवानगी दिलीस मी आपल्या आई-वडिलांची एकदा भेट घेऊ इच्छितो. मी लवकरच परत येईन तुला घेऊन येईन." विद्यापतीने आपवाकून दिले.

आपला चेहरा बर करीत ललिताने विचारले—"सरंच? तुम्ही नक्की परत याल?"

"तुला टाकून मी एकटा कसा राहू शकेन?" विद्यापति म्हणाला. ललिताला आपवाकून मिळालं.

"असें असेल तर तुम्ही जाऊ शकता. उचकर परत यायचं हं! माझ्या सामु-सासऱ्यांना आपण सांगाय की त्यांचे आशीर्वाद प्राप्त करण्याच्या शुभ दिवसाची मी वाट पहात आहे." ललिताने विनवणी केली.

आपल्या पतीच्या इच्छेबाबत ललिताने वडिलांशी बोलणे केले. विश्वावसूने ही त्याला आपली संमति दिली.

विश्वावसूला विद्यापतीचे विचार योग्यच वाटले. जावयाच्या परतीच्या प्रवासासाठी एक ठाम बोवा सजविण्यात आला.

विश्वावसू आणि ललिता यांचा निरोप घेऊन विद्यापति बोव्यावर बसला नि राजधानीकडे निघाला. ललिताने सामु नयनांनी विद्यापतीला रवाना केले.

काही दिवसांपूर्वी गुहेकडे गुप्त रीतीने जी मोहरी विद्यापति रस्त्यात टाकत गेला, ती त्या त्या ठिकाणी आता उगवून आली होती. सुनाच्या साह्याने तेथेच रस्ता विद्यापतीला स्वच्छ दिसला.

आणि तो सहज त्या गुहेजवळ पोचू शकला. गुहेच्या प्रवेश-द्वारी मोठमोठे दगड ठेवलेले होते.

विद्यापति बोव्यावरून खाली उतरला. अत्यंत सावधपणे त्याने गुहेत प्रवेश केला. मनातल्या मनात त्याने परमेश्वराची समा-याचना केली—"भगवन्, आपणावर संपूर्ण विश्वास ठेवून मला जे अंध डाटतं ते कर्तव्य मी करणार आहे. काही अपराध घडला तर आपणच मला क्षमा करायची! दुसरे कोण संरक्षण करणार?" नंतर दगडी बोरंगावर ठेवलेली ती छोटी दगडी मूर्ति त्याने आपल्या हातात उचलली आणि आपल्या डोळ्यांनी तिला स्पर्श केला. मग ती मूर्ति आपल्या पिशवीत घालून तो गुहेच्या बाहेर आला, जि बोव्यावर स्वार झाला.

विद्यापतीला राजधानीचा बरोबर माहीत नव्हता. तरी पण परमेश्वरावर विश्वास ठेवून त्याने बोव्याला टाक दिली. विद्यापतीला बरोबर घेऊन बोवा धीऊ लागला. (पुढील अर्कात समाप्त)

गोष्ट जाणून घेण्यासाठी एक दिवशी ललिताने विद्यापतीला विचारलं—"नाच, आपण का बरे असे दुःखी-कण्डी जाहात?"

"बाह्यरातील सुख-सोयी इथं नाहीत याचं मला बरा ही दुःख नाही. राजधानीत राहणाऱ्या आपल्या आई-वडिलांना सोडून मी इथं आलो. आता बरेच दिवस झाले. माझ्याबद्दल काही वार्ता कळल्यामुळे ते काळजी करीत असतील. मुलगा या नात्याने माझे कर्तव्य नाही का की एकदा जाऊन आपल्या वृद्ध आई-वडिलांची सबर ध्यावी? तुला सोडून जाणं ही मला नाही. बरं, तुला घेऊन गेलो तर तेथील सर्व लोक मोठ्या विचित्रपणे तुझ्याकडे पाहतील !

चाणाक्षपणा

विजयपुरीच्या दरबारतला रामदेव, मोठा जाडगार होता. आणि त्याचबरोबर चाणाक्षही होता तो! एकदा राजाने राजघराण्यातील ठंडी वस्तूंच्या प्रदर्शनाचे आयोजन केले. सर्वे जनतेलाही सर्वे पहाण्याची संधि मिळाल्याचा आनंद नुटता. बसो त्याची रुच्यता होती. रामदेवही आपला मित्र हरीश याच्या घेऊन ते प्रदर्शन पहायला गेला.

तेथील पहारेकऱ्यांची नजर चुकवून हरीशने हळूच एक भवनाथ हार खिशात पण हरीशच्या नजरेतून हा प्रकार गुटला नाही; ते पाहून मनात चांगलाच चरकला! चोरी उघडकीस आणाची तर प्रिय मित्र कंठेत आचार! ऐन मोक्षायार रामदेवची बुद्धि मोठ्या चाणाक्षपणे करी; त्यावरूनच तो खूप प्रसिद्ध होता.

दरबारी जाडगार रामदेवने प्रदर्शन पहायला लोकांना आवाहन करून भुटले- "साईबंदांनो! मी आता तुम्हाला एक जाडू कडून दाखवतो पहा मी वाटून भवनाथ हार नाहीसा करून मिळवता खिशातून बाहेर काढून दाखवतो!" इतके बोलून त्याने आपला हात हुंतेतून एकदा किरणव्यासारखा केला आणि दोस्त हरीश याच्या खिशातून हार बाहेर काढला! लोकांनीही चकित होऊन टाळ्या वाजवल्या.

दोस्त हरीशने सरमेने पाणी-पाणी लागे! पण चाणाक्षपणाने रामदेवने खुबीने आपल्याला दाखवले, ते पाहून त्याने मनात रामदेवची खूप तारीकही केली.

म्हातार्याची ह्मारी

खूप जुनी गोष्ट आहे. ग्रीस देशात एक म्हातारा-म्हातारी रहात असत. एके दिवशी म्हातारा आपल्या बायकोला म्हाणाला- "बन, आज पैसांची फार गरज आहे. बायली गाय बाजारात विकून ये. मीच गेलो असतो, पण पाव कचकला आहे, चालता नाही येणार मला."

गाय हाकत हाकत म्हातारी निघाली बाजाराकडे. रस्त्यात म्हातारीला तीन चोरांनी हेरले, गाय खूपच आवडली त्यांना! म्हातारी गाय विकायला चालली आहे हे ही ताडले त्यांनी. आता ती गाय स्वस्तात कधी मिळवायची याबद्दल एक योजना बनवली चोरांनी.

त्यातला एकजण म्हातारीला गाठून म्हणाला- "बाजी, ही बकरी विकायलाच चालवली आहे ना?"

"भरे वेडा कुठला! समोर गाय विसले आहे, बन् बकरी म्हणतोस तिला?" त्याभावर रागावत म्हातारी म्हणाली.

चोराने मोठे बोलून बोलून केसमासारसं करून गायीकडे तीन-चारदा बारकाईने पाहिले; आणि पुन्हा म्हटले- "बाजी, रामाची शप्पथ! मी खोटं नाही बोलत! ही तर बकरीच आहे. तीस शपथाला बायली असली तर बघा, मीच भेईन विकत ही."

म्हातारी पुढे निघाली, तिच्या पाठी पाठीने दुसऱ्या तिच्या चोरांनी ही तिला गाठले. गायीला बकरी म्हणून त्यांनी म्हातारीची सोदा करायचा धाट घातला. म्हातारीचा आपल्याबरोबर विश्वास उडाला.

म्हातारीने अशा तऱ्हेने गाय बकरीच्या किमतीत विकून टाकली बन् धरी जाऊन

म्हातान्या नवऱ्यापुढे पाडा वाचला. विक्रीवद्दल्या चोरांचं वर्णनही तिने भगवी बरोबर सांगितले, त्यावरून तीम्ही ठक आपल्या सोजारच्याच गावचे आहेत, हे म्हातान्याने बरोबर ओळखले. म्हातारा चायकोला म्हणाला—“म्हायचं ते भाळं, तू आता काळजी करू नकोस. पुढचं सगळं मी घेतो संभाळून.”

म्हातारा नंतर बाहेर गेला. एकाच प्रकारचे विसणारे दोन ससे तो बाजारातून घेऊन आला. एक त्याने घरात टोपल्याखाली झाकून ठेवला, आणि दुसरा ससा आणखी एका टोपल्यात घालून बरोबर घेऊन तो बाहेर पडला. चाताना

चायकोला त्याने सांगितले—“बग, आज आपल्याकडे जेवायला पाहुणे येतील. पुरणाच्या पोळ्या, बदकाचं तळलेलं मांस आणि भजी असा स्वयंपाक तयार ठेव. घरो परत जाल्याबरोबर मी तुला विचारीन कि काय स्वयंपाक काय काय केला आहेस? तेव्हा तू लगेच उत्तर दे, की ससाहाती तुम्ही निरोप दिल्याप्रमाणे सर्व तयार आहे.” म्हातारीला नीट सर्व समजावून सांगून म्हातारा निघून गेला.

तो जेव्हा सोजारच्या गावी पोचला तेव्हा तिघेही चोर त्याला गुस्यात दिसले. तिघेही झूप पिऊन तरं झालेले होते. म्हातान्याला पाहून त्यांनी ओळखले आणि धट्टा करच्याच्या सुरात म्हणू लागले—“अरे म्हातान्या, तुज्या चायकोला गाव आणि बकरी यांच्यातला करकही नाही बरं का!”

“अरे काय मुलांनो! तिचं अलिकडे डोकंय फिरलंय असं काही! हो, पण स्वयंपाक माज घेऊनही ननवते ती!” म्हातारा म्हणाला.

“चला, येवढं तरी चांगलं आहे ना!” एक चोर म्हणाला.

काहीतरी विचारात पडल्यासारखे करीत म्हातारा स्वतःशीच बोळू लागला—“माज काय बरं स्वयंपाक करायला

कळवावं?... हां...भजी, पुरणाच्या पोळ्या वग्नं तळलेलं मांस वा! काय मधा येईल जेवायला!” नंतर टोपल्यातून बाहेर काढून तो त्याला म्हणाला—“हे बघ ससा, चरी जा, अन् मासकिणीला सांग की, पुरणपोळी, भजी आणि तळलेलं बदकाचं मांस तयार ठेव.” सवाल असा निरोप सांगून म्हातान्याने त्याला सोडून दिले.

बापरे! टवाटण उड्या मारत क्षणार्धात तिघून नाहीता झाला! पाहून चोर तर दचकलेच! एकाने म्हातान्याला विचारले—“तो ससा काय तुज्या चरी जाऊन म्हातारीला निरोप देईल?”

“हा, हा! देईल तर! इतकासा छोटा होता ना, तेव्हापासून अंगासांखावरच वाडला आहे तो! असली सगळी कामं तर तोच करतो रोजच्या रोज! आज तुम्ही तिघेही चसा माझ्याबरोबर. आमच्याच चरी जेवा आज. म्हणजे कळेल तुम्हाला मी म्हणतो ते बरोबर आहे की नाही. मग तर बसेल विश्वास? चला तर!” म्हातान्याने आग्रहच.

तिघं चोरही निघाले खरं काय पहाम्या. खरं असेल तर चांगलं जेवायलाही मिळेल. चरी पोचल्या बरोबर म्हातान्याने विचारले—“स्वयंपाक काय केला आहेस?”

“सद्याच्या हाता जे जे करायला कळवलं होतं, ते सर्व बनवलंय मी!” म्हातारी उत्तरली.

म्हातारीने नंतर चारी कथाना जेवण वाडले. म्हातारा म्हटल्याप्रमाणेच सर्व पदार्थ तयार होते. चोर आपसात कुजबुजू लागले. नंतर तो ससा आपल्याला विचारला, बघी ते म्हातान्याला गळ घालू लागले.

“ए! लांबका ससा मी का म्हणून विकीन? नाही रे बाबा, मी नाही विकणार त्याला!” म्हातारा म्हणाला.

बाबर चोरांनी ससाची किंमत हजार रुपयांपर्यंत वाढवली. तरी म्हातारा

आपलेंच म्हणणें धरून बसला. मग म्हातारी मध्येच नवऱ्याला म्हणाली—“अहो, पहा, पोरानें मन गेलेंय सशावर. विकून टाका नें रयांतर! तुम्हालाही पैशाची गरजच आहे ना?”

आता म्हातारा पोराना म्हणाला—“बरे आमची गाव जशी बकरी बनली, तसं सशाचं काही सालं तर?” चोर म्हणाले—“तसें काही होणार नाही बरं []”

इतकें बोलून सश्यावर हजार रुपये घेऊन म्हाताऱ्याने टोपल्याखाली साकलेला ससा त्यांना घेऊन टाकला.

ससा घेऊन चोर निघाले आपल्या गावाकडे, वाटेत त्यांना वाटले की आपणही आपापल्या घरी निरोप पाठवून आपल्या बायकांना काय काय तयार ठेवाचं, हे कळवू या. तिघांनीही सशाला आपले निरतिराळे [] सांगितले अन् सोडून दिले त्याला. ससा एकदम अक्षय झाला!

तिघांही आपापल्या घरी गेले तेव्हा त्यांना कळलं की, सवाने निरोप गेले!

दिलाच नाही! मग तिघांही त्याच पावलो पुन्हा म्हाताऱ्याकडे गेले. अन् लागले तपतणायला.

म्हाताऱ्याने त्यांना विचारलें—“बरे, पण सशाला पाठवताना तुम्ही त्याला चांगलं कुरवाळलं होतं की नाही?”

चोरांनी [] मान हसवत म्हटलें—“नाही बाबा!”

“हो, मग नवकीच सशाचं मूठभार हवेत कपांतर सालं असलं पाहिजे बघा!” म्हातारा म्हणाला.

“काय? हवेत कपांतर? शुद्धीत माहेस न म्हाताऱ्या?” चोरांनी विचारलें.

यावर हसत म्हातारा म्हणाला—“पहा बाबा पोरानो, येवढी मोठी गाव बदलून बकरी झाली, तर सशाची हवा आली असेल [] काय नवल?”

आता चोर समजून चुकले की म्हाताऱ्याने चांगला सुट घेतला आहे! अन् एवढंसं तोंड [] तिघून निघून गेले!

नुकसान-भरपाई

सुरकुलवाडीत एक कोंडिबा नावाचा माणूस रहात असे. आपल्या परछात त्याने एक गुठवेळ लावली. मोठ्या प्रेमाने तो तिची देखरेख करी. मधून मधून खत घाली, [] वर पाणी देई. वेळ खूप परसली थोड्याच दिवसात, शेजारच्या घराच्या भिंतीवर ती वेळ चढली.

शेजारी एक शेतकरी रहात असे. त्याचं नाव भीमल. तो चांगला लठ्ठ आणि श्रीमंत होता. भीमलची बकरी भिंतीवर चढली नि तिने गुठवेळीची काही पाने खावली. योगायोगाने कोंडिबाने ते पाहिले. त्याने दगड फेकला नि बकरीला हुसकाऊन लावला. भीमलकडे जाऊन याबाबत तक्रारही केली. आणि वर त्याला सूचवलं की त्याने आपल्या बकरीला घरात एकाद्या खंड्याला बांधून ठेवावं, नाहीतर जंगलात चरायला पाठवावं.

भीमलला कोंडिबाचा राग आला, पण तो काही बोलला नाही. यानंतरही तीन-चार वेळा बकरी आली, कोंडिबाने सधुरीने तिला हाकलून दिलं.

एक दिवशी सकाळी भीमलची बकरी आली आणि तिने सारी गुठवेळ फस्त केली. हे पाहून कोंडिबाला अनावर राग आला. त्याने उचलली कुन्हाड आणि फेकली बकरीच्या दिशेने. कुन्हाड बकरीच्या थोड्यावर पडली, आणि ती तिथेच व्याकुळ होऊन मेलेली पाहून कोंडिबाला फार दुःख झालं!

भीमलला आपली बकरी मेल्याची वार्ता समजली. तो लगेच कोंडिबाच्या घरी आला. मिशांवर लाव देत म्हणाला—“तुला माहीत आहे माझी बकरी चांगल्या जातीची होती. यांभर रुपये मोजून मी तिला खरेदी केलां होतं. आता माझी नुकसान-भरपाई कर.”

कोंडिबा दहा रुपये नुकसान-भरपाई घासला तयार होता. फार तर बकरीच्या बडली बकरी कायला त्याची हरकत नव्हती. पण भीमल आपलीच मागणी करून बसला. त्याला शंभर रुपये नुकसान-भरपाई पाहिजे होती.

कोंडिबाला भीमलचा खूप राग आला. त्याने साफ सांगून टाकलं—“असलील मोठा मान्यवर शेतकरी! मला नाही त्याची परवा! दहा रुपयांहून जास्त एक फुटकी कवडी देणार नाही मी तुला. काय करावचंय ते कर.”

भीमल तडक गावच्या जमीनदारकडे गेला. कोंडिबाच्या कुन्हाडीने कशी त्याची

बकरी घेऊन हे त्याने सांगितले. आणि विनंती केली की त्याला शंभर रुपये नुकसान-भरपाई मिळवून द्यावी.

सुरकुलबाजीचा जमीनदार होता शंकेसोर. कोणाचा दोष आहे नि कोण निर्दोष आहे हे ताबडतोब त्याच्या लक्षात येत नसे. कोणी त्याच्याकडे येऊन काही सांगू लागला की त्याला हे सगळं सरं वाटायचं. एवढ्या-तेवढ्या गोष्टीला तो पाबरून असे.

भीमलची तक्रार ऐकून जमीनदाराने कोंडिबाला आपल्याकडे बोळवून घेतले.

कोंडिबा म्हणाला—“मी काही आपून-बुजून बकरीला मारलं नाही. माझी सगळी गुळवेळ तिने काऊन टाकली म्हणून मी तिच्यावर कुन्हाड फेकली. ती नेमकी तिच्या डोक्यावर पडली नि मेली विचारी!”

“चूक तुझी आहे न? मग आता नुकसान-भरपाई कर.” जमीनदाराने त्याच दिला.

कोंडिबा म्हणाला—“माझी काय बरं चूक झाली? मी गुळवेळ लावली नसती, तर बकरी आली नसती, नि अशा रीतीने ती मेली नसती. जे काही घडलं त्याचं कारण आहे ही सिची गुळवेळ!”

“बरोबर आहे तुझ म्हणणं! तू ही वेळ लावलीसच का?” जमीनदाराने विचारले.

कोंडिबाने थोडा विचार केला. आणि मग म्हणाला—“समोरच्या घरात राहुंगारा केसर एकदा भाक्याकडे आला. आणि त्याने मला गुळवेळीचं बी दिलं. मग मी ते भाक्या परसात लावलं. आपणच सांगत माझी काय बरं चूक आहे यात?”

आता जमीनदाराला वाटलं की थारा दोषी आहे केसर. त्याने केसरला बोळवला. भीतीने केसर घर धर कापू लागला.

“मला समजलं की तू कोंडिबाला गुळवेळीचं बी दिलंस! सरं सरं सांग तू विल्स की नाही मी?” जमीनदाराने दरडावून केसरला विचारलं.

केसरने कबूल केलं. तो म्हणाला—“ही गोष्ट तर सरी आहे. मी विल्स बी.”

“मग बघ, तू त्याला बी दिलंस. त्याने ते आपल्या परसात लावलं. वेळ भितीवर पसरली आणि भीमलच्या बकरीने ती खास्ली. कोंडिबाने तिच्यावर कुन्हाड फेकली नि विचारी बकरी मेली. तू जर बी दिलं नसतंस, तर हे सगळं घडलं नसतं. चूक तुझी आहे. आहे की नाही?” जमीनदाराने केसरला विचारलं.

हे सर्व ऐकून केसर चांगलाच घाबरला. जरा सावरून म्हणाला—“दुखूर, मला तर यात माझा जरा सुद्धा दोष दिसत नाही. सगळा दोष त्या धनेश्वरचा आहे!”

“धनेश्वर? तो कोण?” जमीनदाराने विचारले.

केसरने सांगितलं—“तो आहे या गावा-तला एक छोटा वैद्य. एकदा माझ्या भंगाला आज मुटली, म्हणून मी धनेश्वरकडे गेलो. मला भूक ही लागत नसे. त्याने मला गुळवेळीचं बी दिलं आणि सांगितलं की तू गुळवेळीचं सत्त्व खाल्लंस तर तुझी तब्येत छान सुधारेल. त्या बीपैकी काही मी कोंडिबाला दिलं. मला वाटलं, त्याला ही गुळवेळीच्या सत्त्वाचा उपयोग होईल. यात मी काय बरं अपराध केला? तेव्हा या सगळ्याचं मूळ आहे धनेश्वर!”

केसरचं म्हणणं जमीनदाराला पटलं. त्याने लगेच धनेश्वरला बोलवून घेतलं. जमीनदार कसा एक नंबरचा लहरी आहे हे धनेश्वरला चांगलं माहीत होतं. तो धावत-पळत जमीनदाराकडे येऊन हजर झाला.

धनेश्वरला पाहताच जमीनदाराने त्याला धमकी दिली—“का रे धनेश्वर, तू काय केलेस? केसर तुझ्याकडे आला तर त्याला औषध द्यायचं टाकून तू गुळवेलीचं बी दिलेस? गुळवेल परसांत लावून तिचं सत्त्व तू त्याला का खायला सांगितलेस?”

धनेश्वरच्या लक्षात येईना की त्याने केलं त्यात विषडलं काय? त्याने जमीन-

दाराला विचारलं—“मग यात कुणाचं काय नुकसान केलं बी हुजूर?”

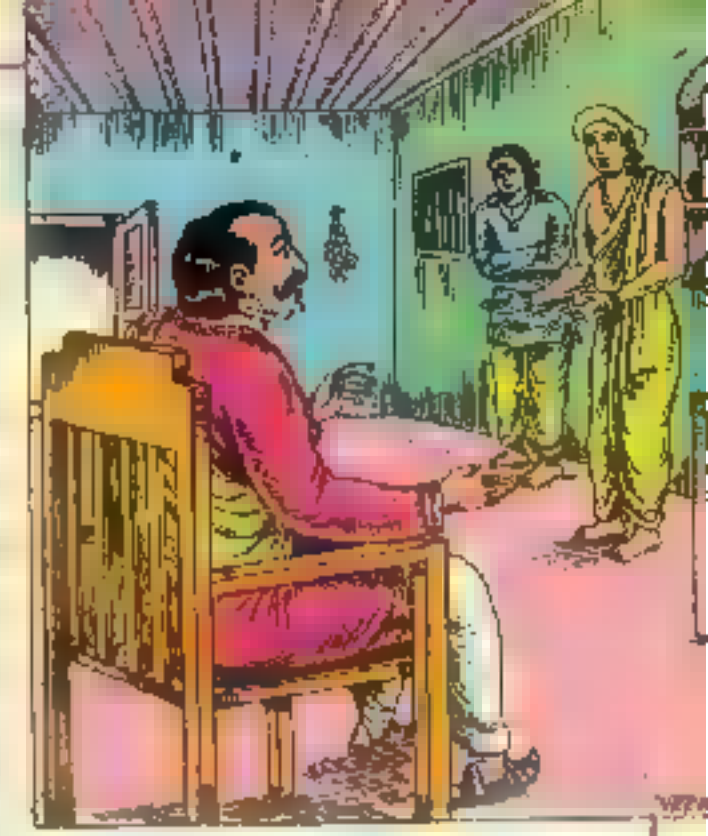
“नुकसान अवश्य झालं. असं बघ, तू केसरला जे बी दिलेस त्यांतून काही त्याने कोंडिवाला दिलं. कोंडिवाने हे बी लावलं. एक वेळ उगवलो. ती चांगली वाढली-पसरली. भीमलक्ष्मी बकरीने ही वेळ लाऊन टाकली. कोंडिवाने रागाच्या मरात बकरी वर कुन्हाड फेकली, ती जमिनीवर पडली नि तडफडून गेली. भीमलक्ष्मी म्हणचं असं आहे की त्याने संभर रुपये सवई ही बकरी सेवच्या बाजारातून आणली होती. माता भीमलक्ष्मी नुकसान-भरपाई कोण देणार? तू वर केसरला बी दिलं नसतंस तर सगळं घडलं नसतं. मग दोषी नाहीस का?” जमीनदाराने विचारलं.

सगळं ऐकून धनेश्वरला आपल्यावर बळ-पात झाल्यासारखं वाटलं. यात सारा अपराध भीमलक्ष्मीच होता. त्याने आपल्या बकरीला खुंट्याला बांधून ठेवलं असतं तर हे सगळं न घडतं! स्वतः अपराध करून हा भीमलक्ष्मी नुकसान-भरपाई मिळवण्याच्या प्रयत्नात आहे. जमीनदार कसा लहरी माणूस आहे हे कोंडिवा नि केसर यांना चांगलं माहीत होतं. म्हणून शिताफीने धनेश्वरला दोषी ठरवण्याच्या प्रयत्नात होते. धनेश्वरला एक नाभी युक्ति सुचली.

धनेश्वरने जमीनदाराला सपवाऊन सांगितलं—“हुजूर, काही साधारण औषध दिलं तर आजार बरा होतो. पण गुळवेलीचं सत्त्व हे असं रागवाण औषध आहे की त्याने अनेक रोग सबूळ नाहिसे होतात. केसरला कायम उपयोगी पडेल अशी गुळवेल घरच्या घरी असावी विचार करून बी त्याला ते बी दिलं. गुळवेलीचा केवळ त्यालाच नाही अनेकांना उपयोग होईल मी विचार करून बेश्च म्हणून माझं कर्तव्य पार पाडलं. मी या गावात बेश्च बनून बेटून राहिलो, त्यामुळे हा सर्व अनर्थ घडला. अन्यथा भीमलक्ष्मी हे नुकसान झालं नसतं! जे काही झालं त्याचं मला दुःख आहे. पण याचा याचा नाइलाज आहे.”

जमीनदार पुन्हा मोठ्या विचारात पडला. धनेश्वर जे काही सांगत होता ते जमीनदाराला पटलं. मग त्याने धनेश्वरला विचारलं—“ठीक आहे. मग तुला बेश्च बनून या वरं रहावं लागलं?”

यावर धनेश्वर म्हणाला—“हुजूर, आपण अमदी बोलत प्रदन विचारलात मला! यात माझा विचाराच्या काहीच दोष नाही. मी आपल्या गुरूकडे वैद्यकी शिकत होतो. एकदा आपले पिताश्री श्री. जगन्नाथजी यांच्या गुरूकडे आले नि म्हणाले—‘सध्या सुरकुळवाडीत एक ही वैद्य राहिला नाही.

लोकांची यामुळे कारण गैरसोप होत आहे!’ त्यावेळी भीमलक्ष्मी बडील बरेच बाजारी होते. आपले बडील नि भीमलक्ष्मी बडील चांगले दोस्त होते. हे बास-पासच्या गावातील सर्वांना चांगलं माहीत आहे. आपण स्वतः ही जाणताच नाही का?”

“हो हो, अवश्य! त्यांच्या दोस्तीच्या गोष्टी आज ही लोक सांगत असतात.” जमीनदार आनंदाने म्हणाला.

“हुजूर, ती मंत्री आपण विसरला नाहीत! आपली स्मरण-शक्ति फार चांगली आहे!” धनेश्वरने जमीनदाची तोंड भरून स्तुति करायला सुरुवात केली.

जमीनदाराला खूप आनन्द झाला. पण त्याने घनेश्वरला विचारलं-“हे सगळं सोडून मूळ मुद्यावर तर येशील?”

“होय, तेच तर मला आपल्याला सांगायचंय! आपल्या वडिलांची अजबण माझ्या गृहजीनी जाणली आणि रोग्यांची सेवा करण्यासाठी मला दिलं इधं पाठवून नि काय! तुमच्या पिताजीची विनंती आणि भीमलच्या पिताजीचा आजार या दोन कारणांमुळे मला असं इधं येऊन रहावं लागलं. म्हणून नुकसान-भरपाई त्या दोघांनी घावी हेच न्यायाचं होईल.” घनेश्वर मूळ मुद्यावर आला.

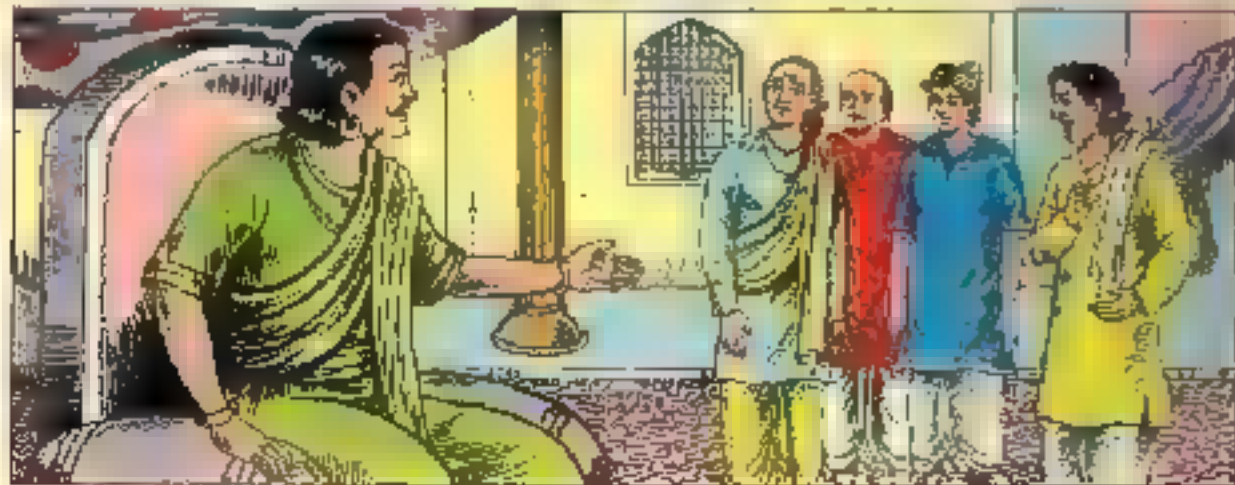
घनेश्वर वेंचलं म्हणणं जमीनदाराला योग्यच वाटलं. म्हणून जमीनदाराने असा निष्कर्ष काढला की खरे अपराधी आहेत त्याचे वडील नि भीमलचे वडील! मग जमीनदार वेंचाला म्हणाला-“हे बघ घनेश्वर आता मला वस्तु-विषयीची कल्पना आली. कन्या पुढे सोडं टिकूच शकत नाही असं म्हणतात ते खरं! तेच इधं सिद्ध

झालं. जे घडलं त्यात तुझा दोष काहीच नाही. माझ्या नि भीमलच्या वडिलांचाच खरं म्हणजे संपूर्ण दोष आहे. त्यांच्या-पैकी कोणी आता जिवंत नाही. त्यांच्या-कडून भरपाई कशी वसूल करता येणार?”

घनेश्वरच्या आतां कोठं जिवंत जीव आला. तो जमीनदाराला म्हणाला-“हुजूर, आपण हो आपल्या वडिलांप्रमाणे फार हुशार आहात खरोखर! मेल्ले लोक नुकसान-भरपाई कशी करणार?”

यावर जमीनदार भीमल वर चांगलाच मरजला-“जे काही घडलं त्याचं मूळ कारण तूच! शेळ्या-मेंढ्या पाळण्याची तुमी योग्यता नाही म्हणजे, इधून पुढं हे काम सोडून नि झालं! नाही तर तुला या मी राहू देणार नाही समजलं?”

हा निर्णय ऐकून सगळे खुश झाले. भीमलला मात्र फार दुःख झालं. नुकसान-भरपाई न होताच हे सगळं अशा रीतीने संपलं.

अद्भुत फुले

मलेशियात

सीताफळासारखी दिसणारी

एक विचित्र जातीची झाडे आहेत. त्यांना इतर झाडांप्रमाणे फांद्यांवर फुलं येत नाहीत, झाडाच्या बुंध्याला आणि त्याच्यामुन निघणाऱ्या फांद्यांच्या मुळांनी फुले येतात.

अतिशय खारट पाणी

जगातील अतिशय खारट पाण्याचं खरो-
खर आहे जिवोटोच
'मेक मल्टान'! याच

पाणी समुद्राच्या पाण्याच्या इस्पट आहे. म्हणून या पाण्यात मासे जिवंत राहू शकत नाहीत. हे समुद्र सपाटीहून ५१० फूट आहे. संपूर्ण आफ्रिका हा एक तलाव समुद्र सपाटीच्या खाली आहे. आणि जगातील पर प्रकारच्या हा किसऱ्या आहे.

विशाल वारुळे

ऑस्ट्रेलियातील पाडच्या मुंग्या मोठ-मोठी वारुळे बनवतात. ही वारुळे २० फुट उंच कि १०० फुट रूंद बनवतात.

आपल्या पुराणात असा उल्लेख आहे की
कश्यप मुनींच्या नावावरून 'कावमीर'
हे नाव आले.

प्राचीन भारत में अनेक छोटी-छोटी
राज्य होती थी या राज्यावर अनेक महान-
महिम राज्या करीत. निरनिराली राज्यें

**मैगी कलबलफे
जोगलाची धम्भाल !**

आपल्या भेटवस्तू मिळवा

अमलीने मला - [redacted] सोबत राहणं करा जाणं सज्ज
 नावडली प्रत्येक भटवला घालून राहणारी ती गोष्टीक
 धावा १०० भावकमला भेटी राखणकी राखणक जवळी
 मनपलीन मजशीन राखणकरी राखणक मिळत.

विशम नक्षत्र

तुम्ही योगी कलबुर्जे येथेच राहावे तर तुम्हाला
 शरीरासमोरील अडथळ्यांचे नाव आम्हाला
 सांगायलाय. तुम्हाला याच पद्धती सिद्ध
 पाठवा. तुम्ही योगी ~~आम्हाला~~ सम्यक्
 आचार ~~आम्हाला~~ येथेच राहावे ~~आम्हाला~~
 मला लिहून पाठवा.

परिस्टेस कोष : धर्म

आमच्या पत्ता: द योगी बालक
पोस्ट बॉक्स 5788, नवी दिल्ली-110055

माणखीनु एक ~~अवस्था~~ : तम्ही जर द्रव्हन इच्छया
 नेम अजन्तपर्यंत मिळविली नसेल, तर आता प्राप्त करा।

बंगल स्टूडिओज सेट

અવજનો તરી તો સર્વે ભારતીયે અભિન્ન ગ્રંથ
મમજલો જાત.

भारताच्या स्वातंत्र्य-लक्ष्याच्या ध्वनी
महमद अली जिन्ना यांच्या नेतृत्वाखाली
'मुस्लीम लीग' ने मुसलमानांच्या संपूर्ण
आघात राष्ट्राची मागणी केली. लोकांना
हे माहीत नाही की आमच्या देशाचे बालक
इतिहास सरकारने जिस्ताना ~~खाला~~ होतं.
आमो देशाच्या फाळणीबाबत ~~खाला~~ धरला.
त्या काळी अनेक मुसलमान पुढाऱ्यांचा
शुद्ध असा विचार होता की धर्माच्या
आधारावर देशाची फाळणी करणं योग्य
नाही. तरी पण जिन्नांच्या आग्रहास्तव
पाकिस्तान भारतापासून ~~आपला~~

त्या काळी जम्मू-काश्मीर थर महाराजा
अर हरिसिंह यांचे राज्य होते ते असे
अधिकृत पवले की आरण कोणाच्या राज्या
आहे? याच वेळी पाकिस्तानने काही
महारी लोकांना काश्मीर वर आक्रमण
करण्यासाठी भडकावले. काश्मीरची
अधिकतर जनता मुस्लिम होती ति शीख
अब्दुल्ला त्यांचे पक्षारी होते. शीख
अब्दुल्लांच्या सल्ल्याने महाराजा हरिसिंहानी
भारताची निर्गडित राज्यांना निर्णय
घेतला. यानंतर भारत सरकारने आपली
मना पाठवून आक्रमकांना पळवून लावले.
पण तोपर्यंत आक्रमकांनी काश्मीरचा

काही भूभाग आपल्या अधिकाराखाली
आणलेला होता. नुकताच स्वतंत्र झालेला
भारत शांतिप्रिय देश होता, म्हणून हल्ले-
खोरांना पळवून जावण्यासाठी युद्ध करून
आवल्याची त्याची इच्छा
नव्हती. म्हणून भारताने पाश्चात्तीत संयुक्त
राष्ट्र-संघाच्या सुरक्षा परिषदेकडे त्याबाबत
मागणी केली.

या आक्रांत प्रदेशासंग पाकिस्तानने नाव ठेवले 'बाजाद काश्मीर'! येथील बहुसंख्य जनता अशिक्षित व गरीब होती.

एक गोष्ट स्पष्ट झाली की वर्गाच्या
आधारावर देशाची वाटणी करणे निरर्थक
आहे. 'बंगला देश'ची बनता पण मुसलमान
आहे. तरी पण तो देश पाकिस्तानपासून
अलग झाला. पाकिस्तानही तुलना केली
तर सगळ्या देशातून मुसलमान अधिक
आहेत. पण या वस्तुस्थितीकडे अनेकांचे
लक्षन जात नाही. घरेलू लोक आज
काश्मीरी जनतेच्या मनात नसत्या भाषा
निर्माण करीत आहेत. लोकांचे अपहरण
आणि ~~कत्ल~~ कत्लाच्या अतंकवादी व
विभाजनवाजिण्या लोकांना प्रशिक्षण देऊन
राज्यात अशांतता माजवीत आहेत. तसेच
लोकांच्या या सर्व कारवाया आहेत.

यामुळे कायमोवला अनेक समस्या
■ संकटांशी सामना द्यावा लागत आहे.

सुमपुरी ॥ कीर्तिसेन नावाचा
राजा राज्य करीत असे. तो मोठा
शूर ॥ पराक्रमी होता, आणि तरी सुद्धा
कार शान्तिप्रिय होता. त्याच्या ॥
॥ सुखाने नांदत ॥ कीर्तिसेनच्या
पत्नीचं नाव होतं प्रियंवदा. अकून पर्यंत
आई वनण्याचं तिच्या ॥ नव्हतं
पुष्कळ उर-वैकल्ये ॥ केली. ॥ कशाचा
काही परिणाम झाला नाही. मूल-बाळ
नसल्यामुळे ती नेहमी दुःखी-कष्टी
असे.

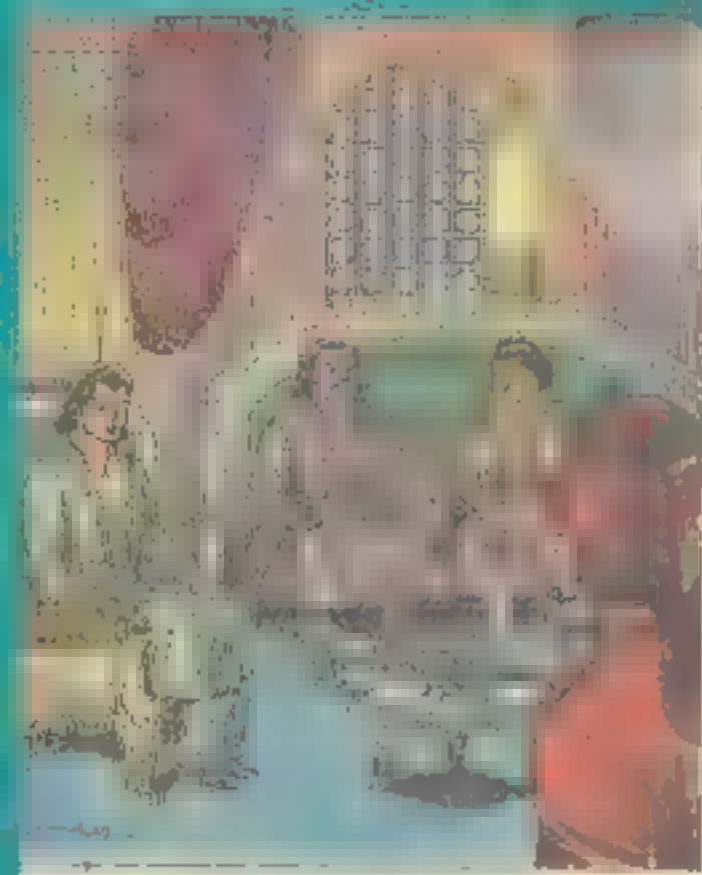
शेवटी राणी प्रियंवदेने राजााला समजावले आणि दुसरं लग्न करायला भाग पाडले. स्वयंप्रभा नावाच्या एका राजकुमारीशी राजा कीर्तिसेननं लग्न केले. काही दिवस गेले नि ~~राजा~~ ~~राजा~~ झाली. तिला एक मुलगा झाला. राजााला फार आनंद झाला. त्याने राजकुमाराचं नाव

ठेवल विजय. काही दिवसानंतर मोठी राणी प्रियंवदाला ही दिवस राहिले. तिला ही एक मुलगा झाला. ~~२२२~~ भूलार्च नान ठेवल आदित्य.

यालत राहिलं. विजय नि
आदित्य मोठे शासने. गुरुकुलात राहून दोघे
भाळ विद्याध्ययन लागले. दोघांनी
सब विद्या शिकून घेतल्या. विशेषतः
अविद्योचित क्षात्र-विद्यात दोघे खूप
तरबेज. गुरुकुलांतील त्यांचे विद्याध्य-
यन संपले. गुरुजींचे आशीर्वाद ग्रहण करून
दोघे गुरुकुलांतून निघाले आणि
राजधानीत पोचले. दोन्ही मुलांना भेटून
राजा कीर्तसेनला खूप आनंद झाला
अनेक विद्या व राजकुमारांची गति
पाहून राजा अत्यंत प्रसन्न

राजा कीर्तिसेन आता वृद्ध झाला होता.
राजापुढे एक समस्या खभी राहिली. दोन

नारायण भाखे

राजकुमारांपैकी कुणाला गादीवर बसवावं? मोठ्या राणीच्या मुलाला राजा बनवणं ही राज-परिवाराची परंपरा होती. पण मोठ्या राणीचा मुलगा आदित्य विजय पेक्षा कपाने लहान होता.

ही समस्या कशी सोडवावी हे राजा कीर्तसेनला समजेना. मुमारास हिमगिरि राज्याचा सहस्राक्ष सृम-पुत्रीवर आक्रमण करण्याच्या तयारीत होता. सहस्राक्ष मोठा बलशाली होता, कीर्तसेन वृद्ध होता, युद्ध करण्याची ताकत नव्हती. कीर्तसेनचे दोघे ही मुलगे शूरवीर होते, पण अजून लहान होते. म्हणून आपल्या मुलांना युद्धावर

पाठवाव की नाही याबाबत कीर्तसेन विचार करू लागला.

दिवशी संध्याकाळी राजा कीर्तसेन युद्धाबाबत राजकुमारांशी बोलणो करीत होता. इतक्यात एका दारपालालाने येऊन राजाला दिली- "महाराज, आपणान भेटण्यासाठी मंत्रपाल नावाचा एक पंडित आला आहे!"

मंत्रपालाला यात येऊन येण्याबाबत राजाने दारपालाला आदेश दिला. योडघाच वेळात मंत्रपाल तेथे येऊन पोचला. त्याने दोन्ही राजकुमारा कडे पाहिले म्हणाला- "विजयी भव!"

राजा कीर्तसेनने मंत्रपालाच्या घोरोदात चेहऱ्याकडे एकदा पाहिल आणि म्हटलं- "पंडितजी, बलशाली शत्रूशी सामना करण्याची वेळ आलेली आहे. आपल्या या आशीर्वादाने माझे भय काढून घ्या आहे!"

मंत्रपालाचा चेहरा अधिक गंभीर झाला. मंत्रपालाने राजाला आश्वासन दिले- "महाराज, शक्तिरूपिणी नावाचा एक मंत्र पाला माहीत आहे. मंत्राच्या माहाने एका माणसातील शक्ति दुसऱ्या माणसात संचालित करता येते. असं केलं तर तुमचा माणूस प्रचंड शक्तिशाली बनतो. अर्थात हे काम करण्यासाठी शक्ति देणाऱ्याची नवारी असायला हवी. तसेच या दोन माणसात

रक्ताचं नातं पाहिजे. काम शकल्यावर दुसऱ्या माणसात संचारलेली शक्ति पुन्हा पाहिल्यात आणता येते या मंत्राच्या साह्याने या युद्धात जय मिळविता येईल

यावर कीर्तसेन मंत्रपालाला म्हणाला- "पंडितजी, आपल्या मनात काही आहं ते अधिक स्पष्टपणे सांगू शकता?"

गोष्ट हसून मंत्रपाल म्हणाला- "महाराज, क्षात्र धर्मानुसार दोन्ही राजकुमारांनी सहस्राक्षाशी युद्ध करणं योग्य नव्हतं ना? म्हणून कोणी तरी एकन शत्रूशी लढेल. तर मोठा शक्तिशाली आहे. तेव्हा तो असा विचार करतो आहे की एकाच राजकुमारात दोघांची शक्ति एकवटावी. माझ्या मदतीने काम करता येईल शत्रूशी सामना करीज एकच राजकुमार, पण त्याच्यात दोन्ही राजकुमारांची शक्ति असेल. यामुळे युद्धात आपणान जय निश्चित मिळेल. तसेच आपल्या मुलाच जप नाव होईल. आपल्या राज्याची प्रतिष्ठा वाढेल सर्वत्र"

यावर राजा कीर्तसेन म्हणाला- "पंडितजी, मंत्राचा विचार तर ज्ञान आहे! तसंच करू या"

असं करायला आदित्य माग तयार नव्हता. तो म्हणाला- असं केलं तर दगा-

वाटोळा

फटका केल्यासारखं होईल. अशा रीतीने छळकपट करून शत्रू विजय मिळवणं आपल्या शूराला शोभत नाही. विजयची शक्ति येऊन सहस्राक्षावर जय मिळवणं भला पसंत नाही. जे नाव मिळेल, मला आनंद नाही मिळणार! हे असताना मादित्यच्या स्वरात संपूर्ण उत्साह वेगं पांज प्रदर्शन होत होतं

"आदित्य, संकट-काली युक्तीने काम करण्यात वाईट काय बरे? दगा-फटका कसला? आपण काही करणार आहोत. ते युक्तीचं काम आहे! राजा-महाराजात राजनीति जसलीच पाहिजे.

राज्याचं संरक्षण करणं आपलं कर्तव्य नाही का? ती आपली जबाबदारी वार पाडण्यासाठी आपण जे काही करू, ते आहे राजधर्म!" विजयने शांतपणे आपला विचार सांगितला.

राजा कीर्तिसनने आपल्या मोठ्या मुलाला विचारलं—“विजय, जर तुझ्या चाकट्या भावाने आपली शक्ति बुळा दिली, तर तू शत्रू बरोबर लढाई करायला तयार आहेस ना?”

विजयने याला मान्यता दिली. तेव्हा आदित्य म्हणाला—“वृत्त वीर लढाईत प्राण समदील, पण आपली शक्ति दुसऱ्याला चाखला कधी तयार नाही होणार!”

यासाठी काही तरी दुसरा उपाय शोधून काढला पाहिजे असं आदित्यने सूचवलं. मंत्रपालाने मध्येच पडून सूचना केली—“राजकुमारांनो, वादविवाद करीत बसण्याची ही वेळ नव्हे. तुम्हा दोघांपैकी एकाने आपली शक्ति वडिलांना दिली, तर राजा स्वतः शत्रूशी युद्ध करील.”

विजयने हे ही मान्य केले. पण आदित्यला हे पसंत नव्हते. रोवटी त्याने विजयला आपली शक्ति देणे कबूल केले, पण असे करण्यापूर्वी मंत्रपालाशी एकांतात काही बोलण्याची प्रकट केली.

आदित्य नि आदित्य यांनी एकांतात बोलणी केली. मग मंत्रपालाने आपल्या मंत्राच्या मदतीने आदित्याची शक्ति विजयच्या शरीरात संचारित केली. आता दुष्पट शक्तिशाली विजय सहस्राक्षशी युद्ध करायला निघाला. युद्धात विजयने सहस्राक्षाचा पराभव केला. विजयने या युद्धात जो पराक्रम गाजवला, त्याची सर्वांनी तोंड खुलवून स्तुति केली.

युद्धात यशस्वी होऊन विजय परत आला. राजाने मंत्रपालाला निरोप पाठवला की आदित्याची शक्ति त्याला पुन्हा परत देण्याची उपाय-योजना करावी. पण मंत्रपाला कुठे गेला याचाच मुळी शतक लागेना!

कीर्तिसनने बराच गंभीर विचार केला नि आदित्याला राज्याभिषेक करण्याचा निर्णय घेतला. हा निर्णय समजल्यावर विजय वडिलांला म्हणाला—“पिताजी, मो एकटा शत्रूशी लढलो आणि विजय संपादन केला! आणि राजा मात्र आदित्याला शरणागती देऊन, इतं मान्य करू? आदित्य शक्तिहीन पुढे का आहे हे आपण विसरत तरी पण आपण त्यालाच राजा बनवू इच्छित असाल, तर आम्हा दोघात इतं-युद्ध होऊ ना. फक्त एक होईल त्याला राजा बनविले जावे! हेच न्यायोचित नाही का?”

विजय नि आदित्य हातात पंऊन इतं-युद्ध लढले. लढाईत आदित्य शक्तिहीन मुळीच नाही. चलाखीने त्याने तलवार घालवली की विजयच्या हातातील तलवार हुवेत उडून गेली. काही क्षणातच आदित्यने विजयला पराभूत करून टाकलं. विजयला पाच फारज आश्चर्य वाटलं. शक्तिहीन आदित्यात एवढी शक्ति कुठून आली हे त्याला समजेना. निरुपायाने विजयने आपला पराभव कबूल केला आणि आदित्याने राजा व्हावे याला आपली स्वीकृति दिली.

आदित्याचा राज्याभिषेक झाला नि तो सुमपुरीचा राजा बनला.

राज्याभिषेक झाल्यानंतर एक दिवशी चाकट्या राणीने राजाला विचारलं—“महाराज, आपण पुत्र विजय अधिकार ठावतून आदित्यला राजा म्हणून मी जरा असंतुष्ट नाही. ईर्ष्या आहे गंरसमज करून घेऊ नका. केवळ म्हणून विचारते. शत्रू सहस्राक्षाचा पराभव करून आपल्या राज्याचं संरक्षण करण्यासाठी आपली शक्ति विजयला देण्याचे आदिस्थाने सहस्राक्षी कबूल केले असं समजू नका. माझा मुलगा तर प्रत्येक प्रत्येक गोष्टीला संमति देत गेला. शक्तिरूपिणी मंत्राच्या साहाय्याने मंत्रपालाने आदित्याची शक्ति तर

विजयला दिली, तरी मुद्धा आदित्यात आता इतकी ताकत कोठून आली? दुद्ध-युद्धात त्याने विजयचा पराभव केला? या प्रश्नांची उत्तरे मला तर सापडत नाहीत. याच्यामागे काय रहस्य आहे, हे आपण मला सांगू शकाल प्रभु?"

यावर कीर्तसेनने मंद-स्मित केले. घाकट्या राणीचे समाधान करीत राजाने निवेदन केले-"जो वीर असेल, त्याने आपल्या ताकतीवरच भिस्त ठेवली पाहिजे. मंत्र-संज्ञाने मिळणाऱ्या दक्षितवर अवलंबून राहणे योग्य नव्हे. कारण मंत्र-विद्या जाणणारा महारमा नेहमीच आपल्या मदतीला कसा धाकून येईल? म्हणूनच आदित्य म्हणाला होता की शत्रूशी लढण्यासाठी दुसरा काही मार्ग शोधला पाहिजे शेवटी आपला मोठा भाऊ विजय आपली शक्ति तो जेव्हा तयार झाला, तेव्हा त्याने मोठ्या विचार-पूर्वक काम केले. म्हणूनच त्याने मंत्रपालाशी एकांतात भाही समलत करण्याची इच्छा

प्रकट केली." अशा प्रकारे राजा मागची काही सांगणार, एवढ्यात स्वयंप्रभेने मध्येच प्रश्न विचारून राजाला थांबवले.

राजाचे संपूर्ण निवेदन न ऐकताच स्वयंप्रभेने विचारले-"मंत्रपालाचे पुढे काय झालं? आदित्याने मंत्रपालाशी एकांतात काय बरे बोलणे केले असावे?"

आपल निवेदन पूर्ण करीत कीर्तसेन म्हणाला-"आदित्याच्या मनात अगोदरच शंका होती की विजयला जेव्हा युद्धात जय मिळेल, तेव्हा त्याची बुद्धि होईल. म्हणून मंत्रपालाला एकांतात भेटून मुद्धा-नंतर आपली शक्ति परत मिळविण्याचा मंत्र त्याने जाणून घेतला असावा. हे जर विजयला समजलं तर तो मंत्रपालावर मूढ उगवेल, कदाचित तो त्याची हत्या ही करील. भीतीने मंत्रपाल घाबरून राज्य सोडून अन्यत्र निघून गेलेला असावा."

राजाचे हे निवेदन ऐकून स्वयंप्रभे हातप्रभ आणि इथेच आपली गोष्ट ही संपली.

डाकू युवराज

[९]

[पूर्वका-सत्यसेनच्या कायदा वेळी वीरसिंहने अमृतपुरीभर तुलना करायचे कारस्थान रचले. तो बातमी सत्यसेनने त्याच्याशी सहाजी भोसणी करायची आपल्या बलवासा मुखवटे. पण वीरसिंहच्या जेव्हा जोडीद्वया पाण्यात सोडल्या गेल्या, तेव्हा अचानक पुर आणि त्यात त्याचे वाहून गेले.]

या 'आस्मानी सुलतानी' मुळे वीरसिंह तर अवाक झाला. आणि नदी किनाऱ्यावर एकाद्या पुतळ्यासारखा राहिला! भीती व दहशतीमुळे सेनापति कणाळ-कंठ परभर कापू लागला! त्याची शोचनी बळून गेली! त्याचे जे सैनिक आपले प्राण वाचवून प्रवाहांतून बाहेर येऊ शकले, ते वहात जाणारी शस्त्रे पकडून किनाऱ्यावर पाठवायच्या उद्योगाला लागले, तरीही कित्येक शस्त्रे वाहून गेलीच. काही शस्त्रे पलोकादील किनाऱ्यावरील अमृतपुरीच्या शिपायांच्या हाती लागली. त्याचप्रमाणे वाहून चाललेल्या काही सैनिकांनाही त्यांनी पाण्यावाहेर काढून नंतर त्यांना मूढकंदी म्हणून तुंग्यात पाठवले.

दुसऱ्या दिवशी राजा सत्यसेनने आपले सेनाध्यक्ष व एक अधिकाऱ्यांना एकत्र बोलावून म्हटले-"शत्रूची जी हत्यारे

आपल्याला मिळाली आहेत ती चांगली भाफसूक करून तयार ठेवा. आता आपण कोणाला त्यागले नाही! या पश्चात वीरसिंहने अनेक सैनिक मेले असतील, जे त्यामुळे त्याचेही सैन्यबळ कमी झाले असले पाहिजे. पुन्हा आपले सैन्य भरवून करून आपल्यावर हल्ला करायला यायला त्याला पुकळ वेळ लागेल. त्या अवधीत आपण आपलीही ताकत वाढवू या अन् युद्धाला तयार राहू या. युद्ध-केंद्री म्हणून पकडलेल्या वीरसिंहाच्या सैनिकांना आता मुक्त करून टाका."

त्या रात्री मन्त्री, सेनाध्यक्ष आणि दोन पथक-प्रमुख गुप्त सल्लोखासाठी राजा सत्य-

सेनला भेटायला आले. त्यावेळी सेनाध्यक्ष राजाला म्हणाला- "प्रभू, आपल्या सैनिकांनी ज्या शत्रु-सैनिकांना पुरवून वाचवले होते, त्यांच्यापैकी कोणीही परत वीरसिंह-कडे जाऊ इच्छित नाही."

सोळा विचार करून राजा सत्यसेन म्हणाला- "वीरसिंहने जेव्हा मुमेषवरच आक्रमण केले, तेव्हा मी आज्ञा देतो, त्यांच्यासाठी काहीच करू शकलो नाही. सर्वत्र पडामोडा अगदी अचानक आणि वेगाने पडल्या. माझा जावई, मन्त्री आणि नातू यांचे काय झाले, काहीच कळले नाही. त्यांचा पत्ता जावायला नसावा आपल्याला. वीरसिंहने जे शिपाई आपल्या सैन्यात घेऊ इच्छितात त्यांना भर्ती करून घ्या. पण तत्पूर्वी प्रत्येकाची नीट पारख करून घ्या."

नंतर मन्त्री पुढे होऊन म्हणाला- "महाराज, एक आणखी सुशस्त्रधर आहे! महाराज शान्तिदेव यांचा वृद्ध मन्त्री सर्व अडचणीवर मात करून आपल्या राज्यात घेऊन पोचला आहे."

"अस? आपणा सर्वांना माहीतच आहे की हा मन्त्री मोठा गुणवान आणि विवेकी आहे. आता आपल्याला हे ही कळून चुकले की तो मारेकऱ्यांच्याही हातून सुटून जाण्याची ताकत असणारा

साहसी माणूसही आहे." राजा म्हणाला.

"नाही, नाही; अस नाही महाराज. ऐन वेळी कोणी एका बुरखाधारी वीराने घोड्यावरून येऊन पहाता पहाता वीरसिंहने नेमलेल्या मारेकऱ्यांची फत्तल करून टाकली! आणि त्यानेच मार्याला आपल्या राज्यात पाठवून दिले. मार्याच्या मते तो बुरखेवाला दुमरातिमरा कोणो नसत...". मन्त्री अस काही दोलतादोलताच राजा सत्यसेन अधोऽधोत पददम पडगायकत विद्वान नागला- "कोण? कोण आहे तो बुरखेवाला? स्वतः राजा शान्तिदेव तर नाही? त्याच्या मज्याला आता ताबडतोब बोलावून घ्या इथे. मला त्याच्याशी बोलायचय!"

"हा महाराज, आता बोलावतो. एक आणखीही ऐकून घ्या महाराज. मुमेष राज्याचा एक तरुण नागरिक इतके यत्नाही घात बुरखेवाल्या वीराने वाचवले होते. वस्तुतः आपल्या मनात राजा शान्तिदेवबद्दल अत्यंत भक्ति आणि अथार गौरवानो भावना बाळगून आहे. तो दुष्ट वीरसिंहाची राजवट उलथून पाडण्याचे स्वप्नही बाळगून आहे. यानाठी मुमेषमज्जे हा गुप्त-रूपाने हिडून येथील तरुणाना आपल्या पक्षात घेऊन घेण्याचे काम करत असतो.

वीरसिंहच्या आपल्यावरच्या हल्ल्याची वास्तवीही त्यानेच आपल्याला कळवली होती त्याला आपण कधी मदत पोचवावी हे आम्हांला सुचत नाही महाराज!" मन्त्री म्हणाला.

राजा सत्यसेन पुन्हा जरा विचारात पडला आणि तो म्हणाला- "मन्त्रीवर, वीरसिंह तर पूर्ण राजपरिवाराचा सत्यानाश करायला टपला होता! त्या निमकहरामाने आपणावरही हल्ला करायला प्रयत्न केला. तेव्हा आता वसतला आणि त्याच्या साथी दारांना मदत करणे हे आपले कर्तव्यच आहे."

नदीच्या किनाऱ्यावर उभे असलेले वीर-
सिंह, कपालकंठ, सरदार आणि बाकी
शिपाई उवास होऊन परत फिरले. त्यांच्या
सैन्याची अपार हानि झाली होती. कपाल-
कंठला समोर बोलावून वीरसिंह म्हणाला-
"तू अगदीच मूर्ख आहेस. सर्वेच []
निवृत्त झाले आहात. पुरावदल कोणीच
कशी सूचना दिली नाही?"

या ऋतुत सर्वसामान्यपणे कधीच पुर
येत नाही, महाराज! त्यामुळेच कुणाच्या
मनातही आलं नाही [] काही होईल
म्हणून! आपल्या दरवारी ज्योतिष्यानेही
बुद्धासाठी हाच मुहूर्त काढून दिला होता,
पण पुरावदल त्यांनीही काही ओळखले

नाही!" कपालकंठ [] होऊन
म्हणाला.

"त्या नालायक ज्योतिष्याला फासावर
चढवा. [] सैन्या नाशाला तोंच कारण
आहे." रागाने ओरडून वीरसिंहने आज्ञा
दिली. [] तेल बांध्यावर निघतं ते असं।

"तो तर कुठं दिसतच नाहीये महाराज!
आपलं सैन्य नदीकिनारी पोचलं, तेव्हा
[] मागे तो ही होता इथेच! कळत
नाही पुरात वाहून गेला, [] जीव वाचवून
अमृतपुरीला []!" कपालकंठ म्हणाला.

"अमृतपुरी! अमृतपुरी!! आपल्याला
तर [] घनपुरोच होणारलं दिसतंच।"
[] ओठ खात वेड्यासारखा ओरडायलाच
लगाळा वीरसिंह.

"असं नका म्हणू महाराज! तुमकी
जिजू आपण ते राज्य! साहली तरुण पाहून
आपण त्यांना सैन्यात भरतो करून घेऊ
आणि पुन्हा नवीन हत्यारं जमवू. इतकं केळं
की मग वेळ [] बालवता सावडतोच अमृतपुरी
जिंकून घेऊ, [] घोर धरा महाराज."
कपालकंठ आत्मविश्वासाने म्हणाला.

"आता कुठवर घोर धरू? हत्यारं
जमवणार कशी?" वीरसिंहने निराश
सुरात विचारले.

"आपल्याजवळ पुरेसा पैसा असेल तर
हत्यारं जमवणं कठीण नाही. दूर-दूरच्या

प्रान्तातूनही ती भागवता येतील. सैन्यही
तसंच येईल वाडवता." कपालकंठ घोर
देत म्हणाला.

"ते सर्व खरं. पण आपल्याजवळ इतका
पैसा तरी कुठे आहे? विहोरी खोदणं,
रस्ते बनवणं, विद्यालय आणि धर्मशाळा
बांधणं वगैरे कामांसाठी शान्तिदेवने मारा
बजिना रिकामाच [] केला होता.
आता आपल्याला घन जमवायला []
करायला हवं?" वीरसिंहने विचारले.

"महाराज, या वर्षी तर आपल्या
राज्यात पीक-पाणी उत्तम झालंय. चन्न-
पुरीत [] चांगला आहे.
आपल्याकडल्यापेक्षा त्यांच्याकडचा भाव
चोपट जास्त आहे. तसेच तिथले भाले
चांगले मजबूत असतात. आपल्या देशचं
धान्य तिथे पाठवून आपण त्यांच्याकडून
भाले घेऊ या." कपालकंठने सुचवले.

हा सल्ला ऐकून भाव वीरसिंह []
झाला! तो म्हणाला-"बा! काय कमालीचा
छान सल्ला दितोस तू कपालकंठ! आपण
सैद्रकन्यांकडून त्यांच्या पिकाचा अर्धा आणि
जमीनदारांकडून पिकाचा तीन-चतुर्थांश
हिस्सा कराच्या रूपात वसूल करू.
आत्ताच माझ्या या आज्ञेची दवंडी पिटव
आपल्या राज्यात." वीरसिंह उत्साहाने
म्हणाला.

"होय महाराज, असेच करतो. प्रथम
जमीनदारांकडून करवसुली करून घेऊ.
आज सर्वप्रथम रघुनाथकडे पाठवतो लोकांना
करवसुलीसाठी." [] म्हणून कपालकंठ
तेथून निघाला.

रामपुरात रहाणारा रघुनाथ नावाचा
जमीनदार मोठा धर्माचरण होता. त्याची खूप
जमीन होती, आणि भरपूर पीक येई त्याच्या-
कडे. गरजेच्या वेळी रामपूरची गरीब जनता
त्याच्याकडेच जाऊन धान्य घेत असे आणि
आपल्या सोयीप्रमाणे त्याचे पैसे देत असे,
किंवा [] बदली [] देत असे. []
प्रकारची जडसेवा रघुनाथच्या घराण्यात
पिढयान् पिढया चालत आली होती.

त्या दिवशी ऐन दुपारी रघुनाथच्या धान्याच्या कोठाराजवळ आपापल्या टोपल्या घेऊन कित्येक लोक उभार नेंण्यासाठी उभे होते. त्याच वेळी राजाचा एक नोकर वीस शिपाई आणि ब्रॅलगाड्या घेऊन तेथे धडकला. मोठ्या तो म्हणाला—“या सर्व धान्याचा तीन-चतुर्थांश भाग राजाला मिळायला हवा.”

“का बरं?” रघुनाथने विचारले.

“का म्हणजे? तुम्ही हा इतका कर देणं लागता म्हणून!” अधिकारी म्हणाला.

“मी तर पुरा कर दिलेला आहे अगोदरच! माझ्या नावे वाकी काहीही नाही.” रघुनाथ म्हणाला.

“हा अतिरिक्त कर आहे, हे धान्य आजच्या आज चन्द्रपुरीला जायला हवे.” तरुण अधिकारी माणखीच ठाठ होत म्हणाला.

“असं असेल, तर पाच धान्याच्या भरवशावर राहिलेल्या आमच्या गावातल्या लोकांचे काय होईल? त्यांनी कोणाच्या तोंडाकडे पहावं?” रघुनाथने विचारले.

“पण याच्या भरवशावर राहायला सांगितलं कोणी त्यांना? हे आता त्यांचं नशीब!” अधिकारी उत्तरला.

आणि चावकाने हुबेत धावाज काढून लोकांना पाबरबत आपल्या शिपायांना त्याने आज्ञा दिली—“चला चला, आट्या लवकर. ही मणळी बाग्याची पोती घडवा आपल्या गाड्यांवर!”

“आमच्या पोटावर नको मारू बाबा, दया कर आमच्यावर!” आतं आवाजान गावचे लोक अधिकाऱ्याला विनवू लागले. पण काही उपयोग नाही झाला! त्या लोकांच्याच मदतीने धान्य गाड्यांमध्ये भरले गेले अन् गाड्या निघाल्या पश्चिमेकडे. लोक काही वेळ गाड्यांच्या मार्गे काकुळतोम बोलत येऊ लागलेले पाहून अधिकारी मनोमन खूश होत होता पण अचानक त्याच्या मनाने एक शंका आली—हे गावकरी असे गाड्यांच्या मार्गे मार्गे

येत आहेत? यांच्यात कोणी एकादा बंडखोर तर नाही? त्याने त्याच्या म्हाणातून काढून हवेत फिरवत म्हटले—“आता तुम्ही सर्व लोक मुकाट्याने परत फिरा बरं!”

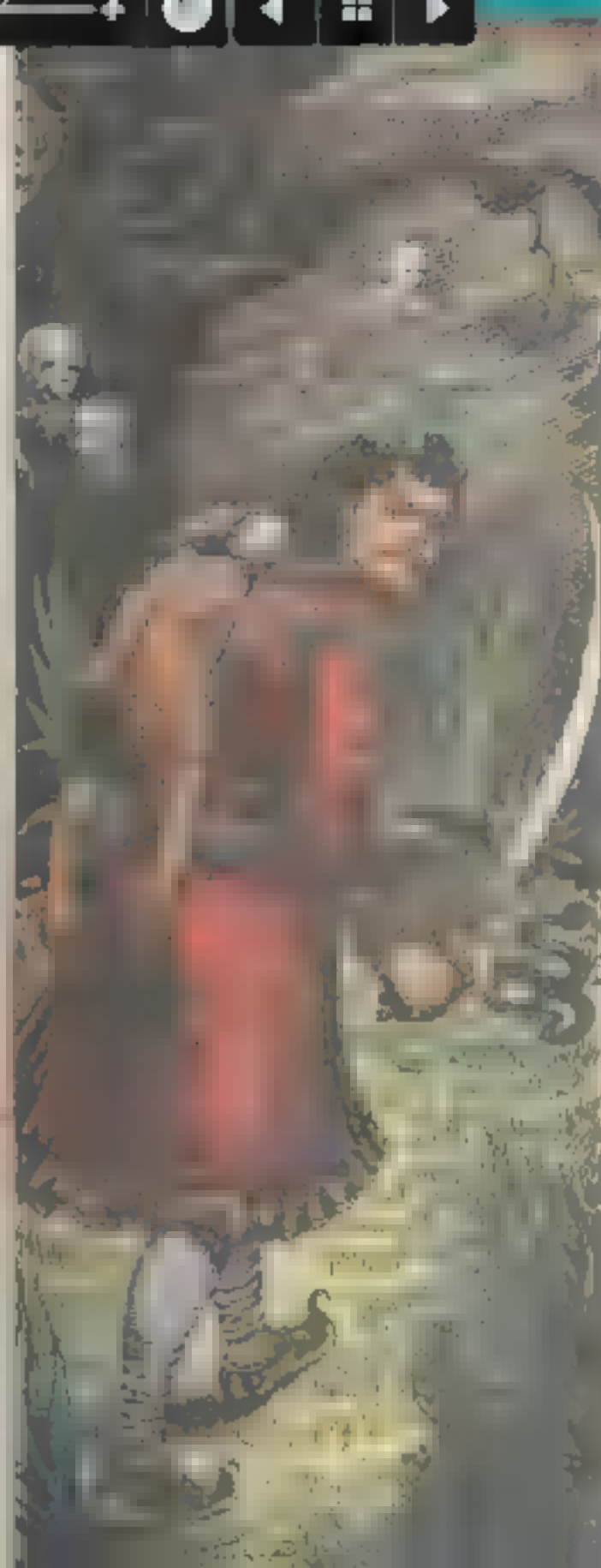
यावेळी गावच्या एका डोंगराजवळील अरुंद रस्त्याने चालेल्या होत्या. इतक्यात गावकऱ्यांच्या त्या गर्दीतून एक तरुण जोरात ओरडला—“टाका!” दुसऱ्याच अणी थोड्यावरच्या अर्धे अधिकार्याच्या गळ्यात एक दोरीचा फास पडला! दोरी डोंगरावरच्या एका पुरुषभर ऊंचीच्या एका मोठ्या खडकामागून आलेली होती. दोरीबरोबरच, अधिकारी थोड्यावरून आली जमिनीवर पडला. ज्याने तो फास फेकला होता, तो खडकाभाडून बाहेर आला. वरोवर आणखीही काही होते.

साऱ्या जवानांनी तो अधिकारी आणि त्याचे सर्व शिपाई यांचे हात बांधले आणि त्यांना म्हणाले—“हे पहा! पावर नका आम्हाला. आम्ही

तुम्हाला काहीही फास देणार नाही.” नंतर तरुणांनी सर्व पोली गावघातून खाली उतरवली आणि तिथल्या तिथेच सर्व पान्य त्या गावकऱ्यांना वाटून टाकले. गावकऱ्यांना त्यांनी धीर दिला—“तुम्ही वीरसहस्या लोकांना मूठीच नका. ते काही करू शकणार नाहीत तुमचं!”

मोठ्या आनन्दाने पान्य घेऊन गावकरी आपापल्या घराकडे निघून गेले.

प्रमुख तरुणाने आपल्या साथीदारांना, राजकर्मचारी शिपायांना तेथील आडांना बांधून ठेवायला सांगितले. साडांना बांधलेल्या त्या सर्वांना उद्देशून तो तरुण म्हणाला—“आम्ही तुमच्या नव्याला तुम्हाला इथे बांधून ठेवल्याबद्दल कळवू. तुम्हाला सोडून येण्याची व्यवस्था केली जाईल त्याच्याकडून! तुम्ही लोक आऊन त्या कपालकंठला सांगा की आम्ही इथून जबरदस्तीने कोणासाठी असा नेऊ देणार नाही.” त्याने त्यांना आम्हात देणारा तो तरुण होता वसन्त। (क्रमशः)

केलेची धन्दा

दुर्जनस्वयी थिकम पुन्हा त्या आडाजवळ गेला. फादीवर लटकलेले शव धावली पाहून त्याने ते आपल्या टाफाले, आणि नेहमीप्रमाणे तो स्मयानाच्या दिशेने पावले टाकू लागला. तेव्हा त्याचे मोनभंग करण्याच्या ठरावाने प्रेतातील वेताळ म्हणाला—“राजा, मध्यरात्रीच्या वेळी कोणत्या उद्देशाने ही सर्व घडपड करीत आहो, ते मला मुळीच ठाऊक नाही. काही लोक आयुष्यभर एकादी विशिष्ट गोष्ट मिळवण्यासाठी घडपड करीत राहतात; फळ हाताशी आणून त्याचा अस्वीकार करतात. मला शंका आहे, की अशापैकीच तर एक नसशील? काही दिवसांपूर्वी नीलमपुरमधे असाच एक कलाकार रहात असे. मी त्याची गोष्ट आता तुला सांगतो, ती ऐक. तुझा यकवाही कमी होईल त्यामुळे.”

वेताळाच्या गोष्टी

वेनाळ गोष्ट मांगू लागला-

नोलमपूर एक लहानसे गाव होते. त्या गावात रामदेव नावाचा एक गरीब शिल्पकार रहात असे. त्याला एकदा कोणीतरी सांगितले की-"तुला राजाशय लाभला तर तुझी नजीक नव्हते." म्हणून रामदेव निघाला राजधानीकडे. पण रामदेव पडला एक भोळाभायड! खेदून! अशा माणसाला सहजपणे काय, पण मोठ्या प्रयत्नांनेही राजदर्शन मिळणे कठीण असते! रामदेवच्या बाबतीतही असेच घडले आणि खूप प्रयत्न करून रामदेव शेवटी विचारा आपल्या गाबी परतला.

रामदेव खरोखरच एक चांगला कलाकार होता. त्याच्या हातून बनणाऱ्या

मूर्ति अतिशय नक्की व सुन्दर असत. त्या गावात त्याच्या कलेचा गारखी किवा मोक्ता ही कोणी नव्हता; त्यामुळेच मूर्ति विकल्या जात नसत. कवीकवी तर त्याला असे वाटे की इतक्या हाऊ अपेक्षा सोराण्याऐवजी आत्महत्या करणेच श्रेयस्कर!

अशातच एकदा दूरच्या एका गावच्या प्रभुखाचे आमन्त्रण त्याला मिळाले. रामदेव ताबडतोब जाऊन त्याला भेटला. तो प्रभूख त्याला म्हणाला-"हे पहा रामदेव, तुम्हाला माझ्या ऐकण्यात आले की तू एक प्रतिभावान शिल्पकार आहेस आणि हुळ्यानीत दिवस काढत आहेस. मला वाटते की तुम्हाला माझ्यासाठी काही मूर्ति बनवून पाठवात

रहा; मी तुला दरमहा पन्नास मोहोरा इतका पत्तार देत जाईन."

रामदेवने हसून ती गोष्ट कबूल केली. बुरख्याचा काडीचा आधार! आता आपल्याला भूकेने मरणाची वेळ येणार नाही अशा विचारानेच त्याने हा होकार दिला होता.

आता रामदेव रात्रदिवस काम करू लागला. नहमी काही नवनवीन कल्पना करून तो अनेक सुंदर मूर्ति घडवी; आणि ती गावप्रमुख आसणामच्या बाजारात त्या निरून खूप पैसे मिळवी. चांगले श्रीमंत होऊन त्या नगरेदी करीत असत. हळूहळू रामदेवच्या मूर्तीचा चांगला प्रचार होऊ लागला.

एकदा त्या घान्ताच्या एका जमीनदाराने रामदेवच्या मूर्तीबद्दल ऐकले आणि त्याने बतवलेल्या मूर्तीही प्रत्यक्ष पाहिल्या. त्याने ही रामदेवला आपल्याकडे बोलावून घेऊन म्हटले-"रामदेव, तो गावप्रमुख तुला फक्त पन्नास मोहोरा पत्तार देऊन तुझ्याकडून ज्या मूर्ति बनवून घेतो, त्या विकून तो तर खूपच पैसे मिळवतो. पण तुम्हा पत्तार साठवावा, असे काही त्याच्या मनात येत नाही. गावदे तु मूर्ति घडवून मला देत बल. मी तुला दरमहा शंभर मोहोरा देत जाईन."

रामदेवने हसून त्याला समति दिली अन् आता त्याच्या मूर्ति जमीनदाराकडे जाऊ लागल्या.

जमीनदाराने मूर्तीपासून चांगलाच धनसंग्रह केला.

एके दिवशी त्या प्रांताच्या मामन्त राजाच्या कानी रामदेवची कीर्ति पोचली. आणि तो अधिक किमतीने त्याच्या मूर्ति घेऊ लागला.

या मूर्ति तो राजा आपले दोस्त व बरोबरीच्या सामन्त राजांकडे भेटीदाखल पाठवत असे.

एकदा या मामन्त राजाने महसूला-बरोबरच सम्राट राजाकडे काही उत्तमात उत्तम अशा मूर्ती ही पाठवल्या. त्यातील कलाकौशल्य पाहून महाराजा अगदी मूग्ध होऊन गेला. त्याने ताबडतोब एक

सोन्याची पालखी रामदेवला आपणाकडे घेऊन येण्यासाठी पाठवली.

नेमत्या त्याच वेळी संतोष नावाचा एक गरीब तरुण रामदेवकडे आला आणि त्याने मोठ्या श्रद्धा-भक्तीने रामदेवच्या पायांना हात लावून नमस्कार केला. तो रामदेवला मोठ्या नम्रतेने म्हणाला-
“मला योडी घोडी मूर्तिकला येते. माझे इच्छा आहे की ~~आपला~~ मला आपला शिष्य म्हणून स्वीकारून माझ्यावर अनुग्रह करावा.”

रामदेव म्हणाला-“मी जाता आपल्या महाराजांकडे निघालो आहे. तेथून परत आल्यावर आपण याबद्दल बोलू या.” नंतर रामदेव सम्राट महाराजांकडे गेल्यावर राजा त्याला म्हणाला-
“रामदेव, तू एक महान शिल्पकार आहेस. मी तुझी 'दरबारी-शिल्पकार' म्हणून नेमणूक करणार आहे.”

यावर रामदेव म्हणाला-“प्रभू, आपल्या सद्भावनेबद्दल मी आपला ऋणी आहे. आपण मला क्षमा करावी, मी आपले उर्वरित आयुष्य आपल्या गावातच व्यतीत करू इच्छितो.”

महाराज हसत त्याला म्हणाले-“हे पहा महाशिलपी, तुमची जशी इच्छा असेल तसेच करा. मी देत असलेले पारितोषिक

घेऊन तुम्ही मला उपकृत करावे.” इतके बोलून खूपसे धन देऊन व गौरव करून राजाने रामदेवची सन्मानाने पाठवणी केली.

राजाकडून मिळालेल्या घनाच्या साहाय्याने रामदेवने आपल्या गावात एक 'मूर्तिकला विद्यालय' ~~आणि~~ आणि संतोषला त्याने आपला पहिला शिष्य बनवले.

इतकी कथा सांगून वेताळ म्हणाला-
“राजा परत मालमानलार आपली नाव जाळून टाकण्यासारखान प्रकार केला रामदेवने? गावप्रमुखापासून ते सामंतापर्यंत निरनिराळे मालक त्याने बदलले हा त्याचा पराकोटीचा लोभीपणा नव्हे का? 'दरबारी शिल्पकार' या पदाची किंमतच त्याला न कळल्यामुळे त्याने असे केले? भा शकाचं उत्तर माहीत असूनही न दिलंस. तर राजा, तुज्या मस्तकाचे हजारो तुकडे होऊन पडतील.”

राजा विक्रम उत्तरला-“वेताळा, बरोबर वेताळ त्या प्रेतासह पुन्हा अदृश्य रामदेव लोभी नव्हता, अन् गर्विष्ठही

नव्हता. गावच्या प्रमुखापासून तो सम्राट महाराजापर्यंत जेव्हा जेव्हा, ज्यात बोलवाले तेव्हा तेव्हा तो त्यांच्याकडे गेला ही गोष्ट खरीच! पण या लोकांनी त्याच्या कलेचा व्यापार करू इच्छिला. राजानेही रामदेव उत्तम मूर्तिकार असल्याचे पटल्यावरच त्याला दरबारी शिल्पकार बनवण्याचा घाट घातला. पण ज्या कलाकाराला खरा आनंद तेव्हाच मिळतो, की जेव्हा एकादा खरा कला-प्रेमी त्याची प्रशंसा करतो. असा आनंद रामदेवला संतोषने कोळणे ऐकल्यावरच मिळाला. उगीचच शुकडून तिकडे थपहा खात भटकणाऱ्या रामदेवला आपल्यासारखे आणखी कलाकार निर्माण करण्यातच कलाकाराला अपूर्व संतोष ~~हो~~ सृष्टि मिळते हे सत्य उमजले; आणि त्याने 'मूर्तिकला-विद्यालय' स्थापन केले.”

असे उत्तर देऊन राजा भव्य साल्या-बरोबर वेताळ त्या प्रेतासह पुन्हा अदृश्य होऊन जाडावर ~~वसला~~ वसला. (वाल्मिक)

दिवस-भिराजणी

शेठ राजीमल पक्का सावकार होता. त्याचा सावकारीचा मोठ्या प्रमाणावर चाले. त्याचा व्याजाचा हिशोब हरीश नावाचा एक कारकून पहात असे. एकदा तेथील जमीनदाराने हरीशला आपल्याकडे बोलावले आणि जागल्या मोठ्या पगारावर त्याची तिपल्या दिवाणाची कारकून म्हणून नमणूक केली. त्यामुळे हरीशने राजीमलकडची नोकरी सोडून दिली.

आता राजीमलला हिशोब-खतावणी लिहायला कोणी लायक कारकून मिळना! त्यामुळे शेठजींना एकीकडे सर्व देण्या-घेण्याचे काम संभाळावे लागे अन् दुसरीकडे हिशोबही लिहावा लागे. हा नर्व व्याप संभाळणे त्याला कठीण जाऊ लागले. याच काळात एकदा त्याचा जुना कारकून हरीश साने चन्दन आणि सोहन नावांच्या

दोन तरुणांना फारकुनी कामासाठी शेठ राजीमलकडे पाठवले. दोघांना पाहून शेठजी म्हणाले—“मी तुम्हा दोघांना दोन बंधा देतो नीट बारकाईने आपापल्या बंधा तपासून पहा द्यावे हो. कुठे काही चुक असले तर नीट पाहून मला सांगा.”

इतके बोलून राजीमल गेला व दोन बंधा आणून दोघांच्या हाती एक एक देत तो म्हणाला—“सद्या संध्याकाळपर्यंत दोघेजण आपापली बंधा नीट तपासून पाहून माझ्याकडे घेऊन या.”

चन्दन आणि सोहन दोघांनीही होकारात्मक माना हलक्या आणि आपापली बंधा घेऊन ते तेथून निघून गेले. दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळी बंधा घेऊन ते शेठ राजीमलकडे गेले.

जरासे हसून चन्दनकडे पहात शेठजी म्हणाले—“काय रे, माझ्या हिशोबात

कुठे काही चुक-दीक सापडली तुझा?”

शेठजीच्याकडे पहात चन्दन म्हणाला—“तसेतर सर्व हिशोब बरोबरच आहेत शेठजी तुमचे; पण चार कर्जदारांच्या बाबतीत आपण व्याज कमी घेतल्य आणि चुकून पाच सोळांकडून व्याज जास्तही घेतलय.”

आता सोहनकडे वळत शेठजींनी विचारले—“आणि तू सांग बरे, तुझ्या बंधाची काय हकीकत आहे?”

“शेठजी मी जी बंधा बरोबर घेऊन गेलो, त्यातले हिशोब बरोबरच आहेत सर्व—फक्त तीन देण्याच्याचे सोडून! तिघांच्या बाबतीत आपली एक चुक झाली आहे.” सोहन म्हणाला.

“माझ्याकडून चुक? काय बरे चुक झाली?” आश्चर्याने शेठ राजीमलने विचारले.

“आपण देण्यांकराकडून व्याज कमी घेतलय शेठजी.” सोहन म्हणाला.

“ओहो, असं झालं होय?” असे म्हणत राजीमल हसला. आणि पुन्हा चन्दनकडे वळून तो म्हणाला—“हे पहा चन्दन, तू माणखी दुसरीकडे कुठे काम कुठेच नाही मिळालं काम, तर माणखी काही दिवसांनी माझ्याकडे मध्यवर्ती मी हरीशला एकदा भेटण. गैरसमज नको करून घेऊन जा आता तू.” चन्दन मुकाट्याने तिघून निघून गेला.

चन्दन निघून गेल्यावर शेठजीनी सोहनाला विचारले-“अच्छा, मी तीन कर्जंदाराकडून व्याज कमी घेतलय हो गोष्ट तर खरीच; पण, चार कर्जंदारांकडून मी जास्त व्याज घेतलय, म्याचा हिशोबही आहेच की त्या बहीत. मग त्याबद्दल नाही काही योललास तू? ते कसं नाही ओळखलेस तू?”

मावर सोहना हसला. तो म्हणाला-“शेठजी, चुकून [REDACTED] जास्त घेतलं गेलं, तर काही नुकसान नाही ना? मग आपल्याला त्याची चिन्ता कायला? कर्जदार बरी गेल्यावर बाहील हिशोब आपला-आपण, अन् चुक सापडली की धावत येईल आपल्याकडे विचारायला।”

“पण चुक त्याच्याही [REDACTED] नाही आली तर?” शेठ राजीमलने विचारले.

मावर सोहना हसत उत्तरला-“शेठजी, हिशोब चकवताना देणेकरी कधीही गैरसादच नसतो. राजे चुकवायला येण्यापूर्वी हिशोब काढत निघतो. अन् खरोखरच एकाद्या

कर्जंदाराला चुक नाही कळली, तर विचडन कुठे आपलं? जे व्याज जास्त वसूल होईल ते आपल्या फायद्यातच जाईल न? आपलं चुक लक्षात येऊनही मी ती चुक घ्यायला नाही. मला वाटतं माझा विचार आपणाम ही योग्यच वाटेल.”

“असं? मग मी व्याजात जे पैसे कमी वसूल केले त्याकडे मात्र का बोट दाखवलेस तू?” शेठजीनी विचारले.

“आपण जर चुकून व्याजाची वसुली कमी केली, [REDACTED] नुकसान आपलं होत ना? असं जालं की नंतर कर्जंदाराकडून ती नुकसानी वसूल करणं सोपं नसतं! म्हणून मी ताबडतोब तिकडे तुमचं लक्ष वेचून घेतलं.” सोहना म्हणाला.

या [REDACTED] उत्तरावर शेठ राजीमल फार खुश झाला आणि तोहनाच्या बुद्धिमानीची तारीफ [REDACTED] हसत म्हणाला-“माझ्या जुन्या कारकुनाच्या तुलनेत तू कुठेही थोडासुद्धा कमी नाहीस बघ! उद्यापासूनच कामाला सुधवात कर माझ्याकडे.”

मातोबा पुरवणी-१९

जानाचा खजिना

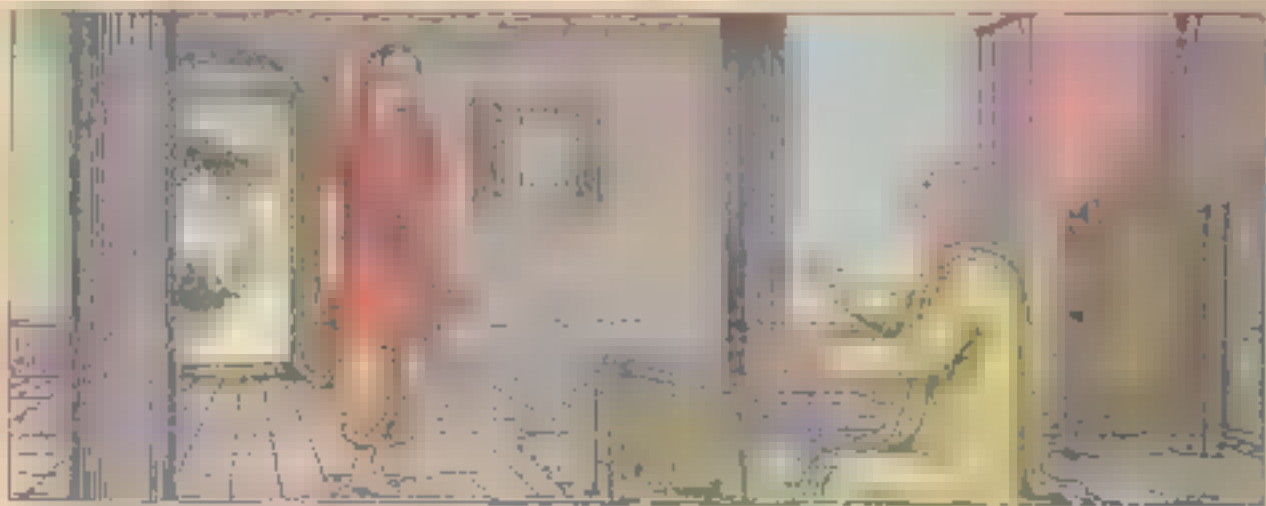
तो कोण?

नर्मदा नदीच्या उगमस्थानी एक मुनि राहात असे. अनेक वर्षे पुत्रप्राप्ति न झाल्यामुळे त्याने त्यामाठी शिवाची तपस्या केली. भगवान शंकराने त्याला प्रत्यक्ष दर्शन देऊन विचारले-“वत्सा, तुला सर्वसामान्य बुद्धीचा दीर्घायुषी मुलगा हवा, की केवळ बारा वर्षेच जगेल असा, पण कुशाग्र बुद्धीचा मुलगा हवा? नीट विचार करून मग मला.” मुनि उत्तरला-“जांगला बुद्धिमान मुलगाच हवा मला, भले तो दीर्घायुषी नसेल!”

मुनीला मुलगा झाला आणि तो आपल्या अपूर्व बुद्धीची धुणूक दाखवत दिवाभारी वादू लागला, गूप याखाणणी होऊ लागली त्याची. परन्तु मुनि भाग उदाग दिवू लागला. कारण विचारल्यावर मुनीने गुळाला शिवाच्या सरवाना-बद्दल सांगितले. ते ऐकून मुनिपुत्र एवढ्यात प्रदोषात असून शिवाची तपस्या करू लागला. त्याने व्यायाम घेतलं, त्या दिवशी यमदूत तप यऊन पोचले. पण यमदूत मर्याद विमरलल्या मुनिपुत्राला ते पाहूच शकले नाहीत. तंतिर हा मुनिपुत्र दीर्घायुष्य प्राप्त करून घेतून पुढे पुष्कळ वर्षे जगला.

हा मुनिपुत्र कोण?

[पान १६ पहा]

तुम्हाला माहीत आहे?

१. अंटाकितकाचा सप्रे [REDACTED] फिरवलेला तर काय होईल?
२. आपल्या सूर्यमंडळातील सर्व [REDACTED] [REDACTED] सामावून घेऊ शकेल असा जून मोठा पट्ट कोणता?
३. ऐंढी टक्के [REDACTED] निघतील अशा, वातावरणाबद्दलच्या सूचना निती शेतकरी कसा प्रकारे मिळवतात?
४. [REDACTED] साह्याने जड्याळ चाखवता येईल, याबद्दलचा शोध कोणो लावता?
५. अन्नोचा उपयोग माहोत नाही अशी जमात भारतात [REDACTED] आहे?

[पान ३६ पहा]

साहित्य सोनियाच्या खाणी

१. 'महाभारत' हा काव्य महाकाव्य आहे.
२. 'महाभारत' हा काव्य महाकाव्य आहे.
३. 'महाभारत' हा काव्य महाकाव्य आहे.
४. 'महाभारत' हा काव्य महाकाव्य आहे.
५. 'महाभारत' हा काव्य महाकाव्य आहे.

उत्तरावली

तो कोण ?

महाभारत हा महाकाव्य आहे.

मुम्हाला माहीत आहे ?

१. समुद्राची पातळी २४० फुटांनी वाढेल आणि जमिनीचा कमीत कमी चौथा भाग पाण्यात बुडेल.
२. गुरु.
३. वेडकांच्या डराव आवाजाने.
४. गॅलीलियो.
५. अंदमान वेडांचेर.

साहित्य

१. वेडकी.
२. कृष्णराज कविराज लिखित 'चैतन्य चरितामृत'.
३. होमरच्या '९ इलियड' ची नाविका.
४. गटेने लिहिलेले 'काउन्ट्स'.
५. वास्तवतः २ नॉर्वेच्या आदिवासी नाव गव-गावा.

वशकरचेक

नीलमपुर सहरात धनपती नावाचा एक धनकूबेर रहात होता. त्याच्याजवळ पैसा-शुद्धी इतका होला की, अनेक पिढ्यांनी नुसत बसून खावच म्हणून तरी तपला नसता. पण इतका श्रीमंत असूनही चिन्ता-ध्याना मूल-वाळ नव्हत. त्या काळजीने त्याची बायको गेली आणि आता धनपतीही त्या दुःखाने मुक्त वळत चालला होता.

याच काळात एकदा वशकर नावाचा एक महात्मा नीलमपुरला बळन राहिला होता. तो मोठा निकालज्ञानी साणून होता. एके दिवशी धनपतीने ही मोठ्या आदराने वशकरला आपल्याकडे घण्याचे निमन्त्रण दिले.

त्याच्याजवळ आपली चिन्ता व्यक्त करत धनपती म्हणाला- "महात्मन्, माझी चिन्ता दूर होऊन ठरलं-सुरलं आयुष्य सुखा-

समाधानाने घालवता यावं यासाठी मी मी काय करावं ?"

धनपतीचे दुःखी मन वशकरने बरोबर ओळखले. त्याने त्याला रामणाऊन सांगितलं की, मूल भसत्याचे दुःख आता उगळत बसणे योग्य नव्हे!

"महात्मन्, परन्तु धन-दौलतीच्या बाबतीत लोकांची मनं किती लालची असतात! तर आपण उत्तम प्रकारे जाण-ताच माझे नातेवाईक तर गिधाडांसारखे मरणाची आतुरतेने वाट पहात आहेत." धनपतीने व्याकुळतेने सांगितले.

वाकर हसत-हसत वशकर म्हणाला- "वेदा, तू उगीचच काळजी करत आहेस बघ! इथून पुढे आपलं ठरलं-सुरलं आयुष्य तू एकाद्या निर्वन प्रदेशात घालवावं, म्हणजेच तुझ्या मनाला शांति लाभेल. तुझ्या जीवनाच्या अन्तिम काळात तुला

एक दिव्य पुरुषभेटेल. त्याच्या चेहऱ्यावर एक अपूर्व असे तेज नुला दिसेल त्याच्या संगतीतच तुझा जीवन-प्रवास संपेल. तोच तुझ्या संपत्तीचा वारसदार होईल."

हे ऐकून महात्म्याच्या पायांवर डोके ठेवून धनपतीने आपली भक्ति-भावना प्रकट केली.

आता धनपतीने आगला सर्व जमीन-जुमला. इस्टेट नीळमपुरच्या त्यायाधी-शाच्या हवाली करत म्हटले-"माझ्या इस्टेटीच्या जो सारा वारस होईल, त्याच्या हाती मी आपल्या संपत्तीचं वारसपत्र पाठवीन. तोपर्यंत आपण माझ्या संपत्तीचं रक्षण करा."

धनपती गाथ सोडून जवळ बनलेल्या एका जंगलात रहायला गेला. तेथेच नदीकिनारी त्याने एक झोपडी बनवून घेतली. तेथील वातावरण मोठे प्रसन्न होते. चोहीकडे हिरवळच हिरवळ होती! तऱ्हेतऱ्हेचे पक्षी इकडे-तिकडे उडताना दिसत. नदीच्या प्रवाहातही एक प्रकारचे संगीत ऐकू येई. झोपडीच्या आसपास अनेक फळांचे वृक्षही असत. नंदाचीव कोणत्या ना कोणत्या फळाचा बहर असे. तो त्या दिव्य पुरुषांचीही प्रतीक्षा असे मनोमन.

धनपतीच्या झोपडीच्या आसपास काही भिल्लांची वस्ती होती. ते मोठे अवोढ व भोज-भावड लावत होते. धनपतीला हे लोक फळे, कंद, मध वगैरे जंगली मेवा आणून

देत, आणि त्याला आपल्या अडचणी सांगून त्याचा सल्ला विचारत. प्रथम प्रथम त्यांचे म्हणणे ऐकून धनपती त्यांना मल्लाई; परंतु नंतर त्याला आपल्या ज्ञान-शान्तिसाठी तो आपल अहम मांडम या जंगलात आला होता तो धनपती या भिल्लांमधले आपल्याला साडून जात आहे, असे त्याला वाटू लागले.

एके दिवशी भिल्लांचा प्रमुख जटाल मान्या बोलवून धनपतीला म्हणाला-"मी इथे एका दिव्य पुरुषाच्या सांघात आलो आहे आणि आपल्या जीवनाचा श्रेष्ठता गात मी शान्तीत मालवू इच्छितो. आपला मला असं पाटत की यापुढे तुम्ही लोकांना माझ्याकडे येणे जाणे बंद करावे."

धनपतीचे बोलणे ऐकून जटाल म्हणाला-"स्वामीजी, आपले सर्व म्हणणे आम्ही जबर मान्य करू. इथून पुढे तुमच्या सनान अमेन तेच वडेल. पण माझी एक विनंति आहे, आपण इथे एकदोन राहून नका. माझा सर्वात घाकटा मुलगा विपुल हा हुणार आहे अन् खूप समजूतदार आहे. त्याला मी आपल्या सेवेसाठी आपणाकडे पाठवीन."

जटालची ही विनंति धनपतीने मान्य केली, आणि त्याच संध्याकाळी जटालने विपुलला धनपतीकडे आणून सोडले. विपुल खरोखरच खूप हुणार अन् चटपटीत मुलगा होता. सकाळी उठल्यापासून रात्री झोपे-पर्यंत धनपतीची सर्व कामे तो अगदी

निष्ठेने करी. घनपतीलाही फार संतोष वाटे यामुळे.

दुकडे घनपती रोज त्या दिव्य पुरुषाचीही वाट पहात राही. पण तो आला नाही की तो दुःखी होई. विपुल त्याला विचारी-"स्वामीजी, आपण असे उदास का?" यावर घनपती म्हणे-"मी एका दिव्य पुरुषाच्या शेण्याची वाट पहात आहे."

विपुलला कळना, कि दिव्य पुरुष असतो तरी कसा? म्हणून त्याने त्याबद्दल घनपतीला एकदा विचारले.

"दिव्य म्हणजे-दिव्य तेजाने युक्त असा, अन् चमकती रेशमी वस्त्रे करून अन्नानेक खाली उतरले असा!" घनपती उत्तरला.

असा दिव्य पुरुष आपल्यालाही पहायला मिळावा या विपुलही आता रोज वाट पाहू लागला.

असेच दिवस जात राहिले, घनपतीची प्रकृति दिवसेंदिवस ढासळत जाऊ लागली. मृत्यु जवळ आला असे वाटू लागले त्याला!

एके दिवशी काही बोलावे, म्हणून त्याने विपुलला जवळ बोलावले. पण त्यावेळी घनपतीला विपुलच्या चेहऱ्यावर एक अद्भुत असे तेज दिसले!

अथमर चमकलाच घनपति! पण त्याला आता आपली चूक समजून आली. यशकरने सांगितलेला दिव्य पुरुष म्हणजे भोळा-भावडा, अवोध पोरगा विपुलच की! पण हो गोष्ट एकदा ओळखल्यावर मात्र घनपतीने मुळीच चालवला नाही.

जडालला बोलवून आपली सारी कहाणी घनपतीने त्याला सांगितली. नन्तर आपले वारसपत्र विपुलच्या नावे करून, ते जडालच्या हाती देऊन, न्यायाधीशाकडून आपली सारी इस्टेट कशी ताब्यात घ्यायची हे सर्व त्याला समजावून सांगितले. अशा प्रकारे आपली पूर्ण संपत्तीवर घनपतीला एक अपूर्व शान्ति अनुभवास आली. त्याच शान्तीच्या भानवात, विपुलकडून सेवा करून घेऊ घनपतीने आपले डोळे मिटले!

निवृत्ती रोज इस्त्री केलेले कपडेच वापरत असे. तिचे कपडे कधी थोडेही चुरगळलेले दिसायचे नाहीत तिच्या मित्र-मैत्रिणींना। ते सर्वजण धोवी जशी कधी इस्त्री करील, तसेच कपडे वापरत. पण दुसऱ्याच दिवशी कपडे पार चुरगळून गेलेले असायचे. त्यामुळे रोजच छान, चिन सुरकुतलेले कपडे वापरण्याच्या निवृत्तीबद्दल त्यांच्या मनात एक प्रकराचो ईर्ष्या असे. निवृत्ती रोज स्वतःच आपल्या कपड्यांना इस्त्री करी. पेटलेले कोळसे एका तांब्यात ठेवून, तो एकदा जाडसा कपड्याने घट्ट घरून, ती आपल्या कपड्यांच्या अवस्थित घडपा करून ठेवी. अशा तऱ्हेने निवृत्तीच्या कपड्यांच्या इस्त्रीचे काम रोज चाले, त्यांच्या घरचा घोबोही तिचे काम पाहून तिची स्तुति करत असे.

परन्तु निवृत्तीच्या आईने तिचे कधीच सौतुक केले नाही. उजळ ती म्हणे-"निवृत्ती काळात मुळीच नसत, पहाय तेव्हा नसती खेळत-वागडत असने. मला काळात काहीच करत नाही. होय, पण स्वतःच्या कपड्यांना इस्त्री मात्र करते. पण दुसऱ्या कुणाचा काय त्यात? आपले तेवढे बघते. दुसऱ्याच्या कपड्यांना धूकूनही कधी इस्त्री देत नाही!"

तिचे असले बोलणे ऐकून निवृत्ती आजही एकदा आपल्या नातीला म्हणाली-"निवृत्ती, अग आईलाही कधी मदन करावी की कामात!" यावर चिडून निवृत्ती उत्तरली-"अग आजो, तुला काय माहीत आईच्या बाबतीत? किती काम केले तरी तिला आणखी काम हवं असतं माझ्याकडून!"

काही करीत नाहीत. मग मी त्यांची कामे करावीत ?

"अच्छा, म्हणजे तुला कुणाचेच काम करायचे नाहीये; एवढेच ना?" आजोने विचारले.

"नाही नाही ! अगं नाही काही ! मला सगळ्याची कामे करावला आवडेल, पण प्रत्येकावढेच काही न काही तक्रार आहे माझी. तुझ्या कपड्यांना इस्की करावीशी वाटते मला; पण तू कुठे इस्की देतेस ? तुझं सोपळं-ओपळं फार असतं, त्यामुळे तुझी काहीच सेवा शकत नाही मी, काम तुम्हालाच करावं ?" डोळे मिचकावत नितू म्हणाली.

"नितू, तू आतेस आपल्या आजोवां-सारखी बुद्धिमान ! बोलण्यात थोडीच हरणार आहेस ?" असे म्हणत तिला मांडीवर बसवत आजो नितूचा पापा घेऊ लागली.

इतक्यात तिची आई तिचे घेऊन म्हणाली—"नितू आपला चोवी भोलू आज गावात नाहीये. मला जमीनदारांकडे साखरापुड्याला जायचं आहे. माझी रेशमी साडी जरा चुरगळली आहे, थोडी इस्की दे ना करून."

"मी नाही करत जा." नितू वेपवाईत म्हणाली.

आता आईच्या रागाच आला. ती नितूला रागावू लागली. पण आजो मध्ये पडली अन् पुन्हा म्हणू लागली—"अगं सुनवाई, पोर काम करत नसली, तर त्यांना चुचकारून, प्रेरणा देऊन करून घ्याच, असं रागावण्यानं पोरं आपलीच विधवलात मग !"

"ठीक आहे सासुवाई, आता तुम्हांच या बट पोरीची दाजू घेताय ना ? मग तिच्या-कडून माझ्या साडीला इस्की करवून घेऊन दाखवा वर ?" तिथून नितूची आई वचली.

"हां हां, दाखवीनच ! माझ नक्कीच ऐकेल माझी नात !" आजोनेही ग्वाहाईती माघर काहीच बोलता नितूची आई तिथून निघत गेली.

आजो नातला म्हणाली—"नितू, आईच्या साडीला इस्की करून दिलीस ना, तर ती तुला रेशमी परकर-पोलकं शिवून देईल वध !"

आजोचे बोलणे ऐकून नितूला आश्चर्य वाटले. तरीही ती म्हणाली—"छ, आई मुलीच कबूल व्हायची नाही." तिच्या या शका पंथाला हसून आजोने तिला आपल्या जवळ बोलावले आणि एक उपाय सांगितला. आता आजो आणि नात विचारात पडल्या, की आपली कल्पना अमलात काही आणायची ?

इतक्यात साखराच्या राणीची आई नितूच्या आईगडे आजो आणि तिला म्हणाली—"चल आपण एकाच साड्याला

वावर नितूच्या आजोला हसूच आले. ती म्हणाली—"हं कळल कळल ! तुझी आईचढल तक्रार आहे, म्हणून तू तिला मदत करत नाहीस. पण मग दुसऱ्या कुणालाही कसली मदत करत नाहीस हे कसं ?"

"अगं आजो, तुला काही कळत नाही म्हणून असं बोलतेस तू. तुला आठवतं, बाघा माझ्यावढेच काय बोलतात ते ? ते म्हणतात-नितू अजून लहान आहे, अन् नाजूकही आहे ती ! आत्तापामून तिला कामाला नका लावत जाऊ कोणी ! म्हणून मी त्यांनाही काही मदत करत नाही. बाघा नि छोटी कोणी ही माझ्यासाठी

दुकानात जाऊ या. एक रेशमी साडी घ्यायचीय मला. ताखरपुड्याला जाण्यासाठी चांगलीशी साडी नाही माझ्याकडे."

नितूच्या आईने आपघर्याने तिच्याकडे पहात विचारले—"अग काय म्हणतेस तू? गेल्या महिन्यातच तर एक चांगली भारी रेशमी साडी घेतली होतीस की नू!"

यावर उदास चेहरा करीत राणीची आई म्हणाली—"माली मुलगी बरेच दिवस रेशमी परकरपोलकं मागत होती अन् चालूकल करत राहिले होते. गेल्या महिन्यात घेतलेली ती साडी इस्वी करता करता जाळून ठेवली अघ तिने!"

आपघर्याने नितूची आई म्हणाली—"म्हणजे काय, मुद्दाम जाळली तिने? असं करून काय कायदा तिचा?"

"प्रथम मलाही काही कळलं नाही. मला साडीचं परकर-पोलकं पिकलं तिच्या, तेव्हा आपल्या मैत्रिणीला ती म्हणत होती की यासाठीच तिने मुद्दाम साडी

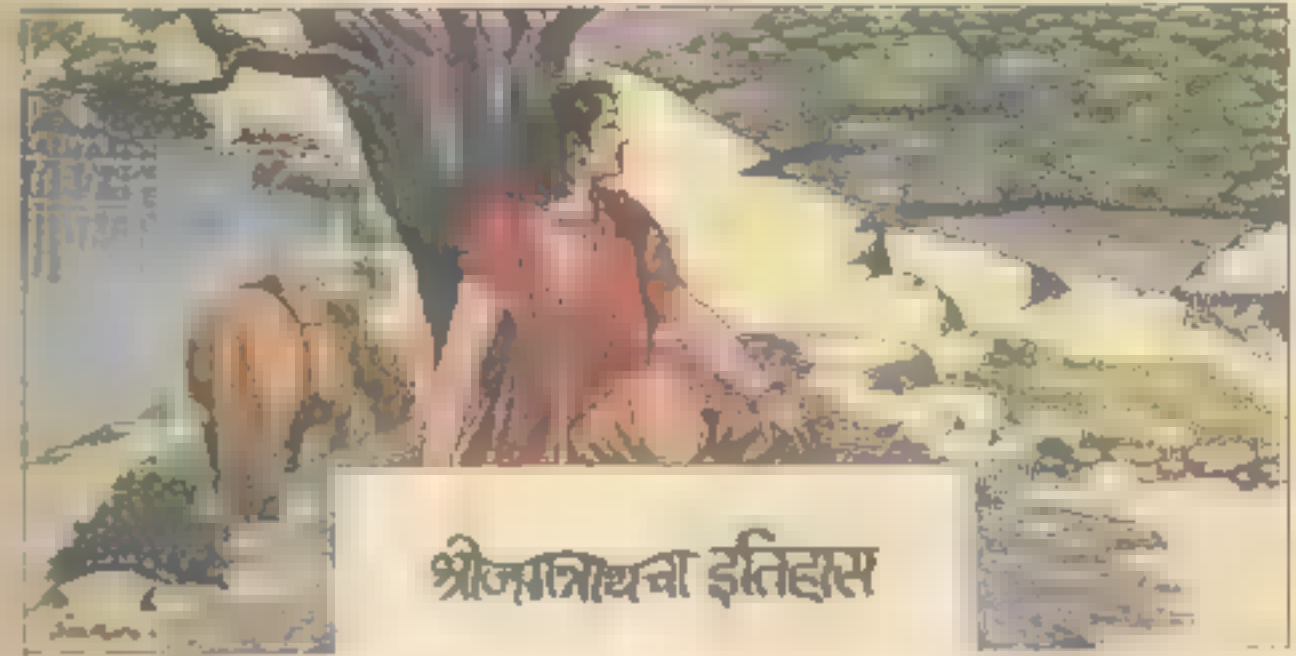
जाळून ठेवली होती." राणीच्या आईने माहिती पुरवली.

यावर नितूची आई आश्चर्यचकित झाली! ती म्हणाली—"ठीक आहे, दुपारी जाऊ आपण साड्यांच्या दुकानात."

राणीची आई निघून गेल्यावर नितू आईजवळ आली अन् म्हणू लागली—"आण तुम्ही साडी इकडे, मी इस्वी करून देते."

यावर आई रंगायून नितूला म्हणाली—"ओहो! मला इतकी मोठी समजू नकोस, मला मनातलं मला काही कळतच नाही! इस्वी करताना माझी साडी जाळून ठेवलीत तरीही मी काही तुला त्या साडीचं परकर-पोलकं पिकून देणार नाही, सांगून ठेवलेय!"

हे ऐकून नितू दचकलीच! पण तिला किंवा तिच्या आजीला काही केल्या कळना, हे गुपित नितूच्या आईला कळलंच कसं! राणीची आई अन् नितूची आई यांच्यात मालेला संवाद राना कुठ होता?

श्रीजगन्नाथचा इतिहास

काही तासांच्या थोड-थोडीमंतर विद्यापति जयल्लतून बाहेर पडला. एका विशाल मैदानात पोचला. आरंभ-मुद्रपे नि हिरवेगार पर्वत यांनी ते मैदान सुंदर दिसत होते. आपण ने काम करण्यासाठी निघालो मग मिळाल्यामुळे विद्यापति फार खुश होता. एका थोड्यावरून खाली उतरला नि एका रंगडावर बसला. लज्जताने दिलेलं काही खाद्य-पदार्थ खाल्ले. थोडा वेळ विभ्रान्ति प्रेऊन लगेच तो राजधानीकडे निघाला.

संध्याकाळ होईपर्यंत तो राजधानीत पोचला नि राजवाड्याकडे जायला निघाला. राजाच्या एका सेवकाने दुरूनच विद्यापतीला पाहिलं, आणि त्याच्या आगमनाचा वार्ता

राजाला दिली. राजाला फार आनंद झाला आणि विद्यापति भेटताच राजाने त्याला विचारले—"तुम्हा परत येण्याची काम्ही कित्येक दिवस वाट पहात आहीत, यमस्वी होऊन आलास की नाही आपल्या कामात?"

"ज्या दिव्य मूर्तीच्या शोधापे मी गेलीं होतो मी आलो आहे असं मला वाटतं. तरी पण....." आणखी काही मांगण्याचा विद्यापति करीत होता, पण राजाने त्याला संधीच दिली नाही कोलायला!

"शंका नि संदेह यांना मनात बारा देऊ नकोस. मोठमोठी कामं करण्यासाठी जीवनात अनेक संकटांना सामोरं जावं लागतं. हे महान् नि पवित्र काम करताना

तुला कोण-कोणत्या अडचणी आल्या सांग बरे! अडचणीचं निवारण करण्यासाठी मी संपूर्ण श्राद्ध करीम तुला." राजाने आश्वासन दिले.

"भाभी ~~आज~~ तर भाभी स्वतःची आहे. दुसऱ्या कोणाला ती दूर करता येणार नाही. ~~आज~~ दिव्य मूर्तीचा शोधात मी गेली होती, ती मी चोरून आणली ~~आज~~ गोष्टीचं मला ~~आज~~ फार दुःख आहे." विद्यापतीने आपली व्यथा सांगितली.

जसला विचार ~~आज~~ ताबडतोब सोडून दे, विद्यापति. आपण जे ~~आज~~ करीत आहोत, ते एक महान् पवित्र कार्य आहे. हे पवित्र काम करीत असताना जर कुणाचं काही नुकसान झालं तर ते स्वाभाविक आहे.

म्हणून तुला दुःख करण्याचं काही कारण नाही. हं, एक गोष्ट तू मला सांग, मी स्वप्नात जसं राहिलं की उद्या सकाळ पर्यंत समुद्रातून एक ओडका व्हात येईल. हा एक दैवी संदेशच आहे. हा ओडका तासून, त्याच्यावर नक्षीकाम करून एक परमेश्वराची मूर्ति आपण बनवू या. तू जी मूर्ति घेऊन आला आहेस, तिच्यात भगवान् विष्णूचा अंश आहे. आहे न? या मूर्तीला ~~आज~~ ओडक्यांतून बनविलेल्या मूर्तीत सुरक्षित ठेवू या.

दुसऱ्या दिवशी सूर्योदयापूर्वी एक तास ~~आज~~ सपरिवार विद्यापति सह समुद्र किनारी पोचला. सूर्योदय होऊ लागला, तसा आनंदातिशयाने राजा उद्गारला— "तो ~~आज~~ ओडका! तुम्ही सर्व जण पहात आहात ना? पहा, काटावर तरंगत येत आहे तो!"

लग्नच दहा नाका त्या दिशेने निघाल्या. नावेत घसलले लोक त्या ओडक्याला किनाऱ्याकडे ढकलू लागले, पण तो ओडका जरा ही हलेना. लोकांनी त्याला ढकलण्याचा खूप प्रयत्न केला, ~~आज~~ तो एक इंच भर सुद्धा हलला नाही.

आता राजा मनात उदास झाला. विद्यापति नि तिथे उपस्थित असलेल्या राजसेवकांपैकी कोणाला ही काही सुचना की ही समस्या कशी सोडवावी? राजाने मनांतल्या मनात निश्चय केला—जोपर्यंत हा

ओडका समुद्र-किनाऱ्यापर्यंत येत नाही तोवर इपून परत फिरायचं नाही.

संध्याकाळ झाली रात्र झाली. महाराणी गूढिचादेवी सोल्याच्या पालखीत बसून सागर-तीरी आली आणि राजाला भेटून तिने विचारलं—"स्वामी, ~~आज~~ होईपर्यंत आपण असे इथेच राहणार की?"

"देवी, मी काय करावं हेच माझ्या लक्षात येत नाही!" ~~आज~~ म्हणून राजाने लण भर डोळे मिटून घेतले. थोडा विचार केला. समुद्राकडे पहात राजाने आदेश दिला—"पुरे, आता काम थांबवा!" मग राजाने विश्वापतीला आपल्या अवळ बोलवला ति म्हणाला—"आज ~~आज~~ ~~आज~~ महापुरुष या मूर्तीची पूजा करीत आला त्याच्याकडे मला घेऊन वस."

विद्यापति पुढे झाला. राजा सपरिवार त्याच्या मागे धाकू लागला. भीलनायक विश्वावसूला भेटण्यासाठी सर्व जण निघाले.

भिल्लाच्या गावात सर्वत्र निराशामय वातावरण सात्राज्य पसरलेलं होतं. रोजच्या प्रमाणे विश्वावसू भल्या पहाटे उठून गुहेत गेला. ज्या परमेश्वराच्या मूर्तीची पूजा करायची ती तेथे नसल्याचं त्याच्या लक्षात आलं. मूर्ति विद्यापतीने चोरून नेली ~~आज~~ ताबडतोब त्याने तर्क केला.

थोड्याच वेळात तो परी परत आला आणि 'मूली, हे काय केलं तुझ्या नवऱ्याने?' असं ललिताला विचारत असतानाच तो

कोलमडला. ललिताला रडत वडिलांना घेऊन आत गेली. त्याच्या तेव्हाच्यावर पाणी शिपडलं. थोड्या वेळात विश्वावसू शुद्धीवर आला. डोळे लपडून त्याने चारी बाजूंना पाहिलं. आणि पुन्हा डोळे मिटले. अपार दुःखाची छटा त्याच्या चेहऱ्यावर स्पष्ट दिसत होती.

दुसऱ्या दिवशी विश्वावसू पुन्हा गुहेत जाऊन खिन्न अंतःकरणाने तेथे बसून राहिला. नतेवाईक त्याला सात्वन येत राहिले. दुपारच्या वेळी एक भिल्ल युवक घाबत ~~आज~~ लेण्यापाशी आला आणि त्याने दातमी दिली—"डोंगरावरून काही लोक आपल्या गावाकडे येत आहेत. त्यात आपले महाराजा ~~आज~~ आहेत।"

बोलण्यासाठीच महाराज जाले असले पाहिजेत."

विश्वावसु लेण्यातून बाहेर आला. राजा येत असल्याचं त्याने दुरूनच पाहिलं. विश्वावसु दोन्ही हात जोडून वगदासारखा उभा राहिला. राजा सरळ विश्वावसूच्या आला आणि बाहुपायात घेऊन म्हणाला—"मित्रा, तुझी जावई चोर नाही, चोर तर मी आहे. मला मला!"

ऐकून सर्वांनाच आश्चर्य वाटलं, ते राजाकडे पाहू लागले.

विश्वावसूने होळं पसले नि राजाला एका शिलालंबावर बसण्याची विनंती. राजाने शिल्लेवर बसून एकदा बारकाईने विश्वावसूकडे पाहिले. आणि म्हणाला—"विश्वावसु, मी नं सांगतो ते नीट शोवटपर्यंत एक परमेश्वराच्या प्रेरणेने मी स्वतः जगन्नाथपुरीच्या समुद्र-किनाऱ्यावर एक नवीन मंदिर बनवलं आहे. या मंदिरात परमेश्वराच्या ज्या मूर्तीची प्रतिष्ठापना करायची तिच्या शोधार्थं मी काही पंडितांना पाठविलं. म्हणून विद्यापतीने मूर्तीची चोरी केली."

राजाने विश्वावसूला विनंती केली—"तुझ्या वंशातील लोक पिढ्यान् पिढ्या मूर्तीची पूजा करीत आले!

येथून पुढे ही अनेक भक्तांनी या मूर्तीची पूजा करावी अशी परमेश्वरी योजना दिसते. एका देवदंत आकडी ओडल्यातून मूर्तीत तुझी ही दिव्य मूर्ति मी सुरक्षित ठेवू इच्छितो. यासाठी मला तुझी स्वीकृति पाहिजे. अनेक भक्ताना सेवा करता यावी म्हणून भारत्या वंशाची ही दिव्य मूर्ति पुरीच्या मंदिरात प्रतिष्ठापित व आनंदाने स्वीकृति द्यावीच अशी तुला प्रार्थना करतो."

विश्वावसूने मुकाट्याने अनुमति दिली. मग राजाने समजावतं तसे धरून हालजण्याच्या ओडक्याची गोष्ट सांगून म्हटलं—"मूं या दिव्य मूर्तीचा प्रिय आहेस. म्हणून तुझ्या हस्तेच या मूर्तीची प्रतिष्ठापना व्हावी अशी परमेश्वराची इच्छा आहे. माझी पण अशी इच्छा आहे की तू बरोबर चलावस नि त्या ओडक्याला स्पर्श करून आमच्या कार्यात मदत करावीस. हे देवी कार्य पूर्ण कामी तुझे महकार्य मिळेल असा मला विश्वास आहे."

विश्वावसु अमळ मोन राहिला आणि मग म्हणाला—"महाराज, आपली इच्छा मी आज्ञेसमान मानतो. मी आपल्या बरोबर यायला तयार आहे."

हे ऐकून राजाचा उत्साह वाढला. आपल्या ओडक्यावरच जोडून जमळ

आल्यासारखं त्याला वाटलं. आनंदशिश्याने त्याने पुन्हा एकदा विश्वावसूला आळिगान मग लज्जतागडे पाहून राजा म्हणाला—"बंदा, तुझ्या पतीने जं काही केले त्याबद्दल वाईट वाटून घेऊ नकोस. एक महान् काय सिद्ध करण्यासाठी त्याने तुला सांगितला मूर्तीची चोरी केली. मला चांगलं माहीत आहे की त्याने काही केले त्याबद्दल त्याला अत्यंत पश्चात्ताप झालेला आहे."

त्याच वेळी ललिता नि विद्यापतीने एकमेकांकडे पाहिले. विद्यापति म्हणाला—"परमेश्वराचं कार्य केलेत असता मी तुझ्यापासून एक गोष्ट लपवली. मला कर. मी लवकरच परत येईन नि

ऐकून सर्वांनाच आश्चर्य वाटलं!
बोड्या वेळाला आणखी एक मिलत युवक आला नि त्याने सबर दिली—"आपल्या गांवाकडे जे लोक येत आहेत. त्यात विद्यापति पण आहे!"

"वा रे वा, आमची दिव्य मूर्ति चोरून घेऊन गेला. एवढ्याने नाही झालं का? आता आमचं सर्वस्व लुटायला आलाय काय?" एक वयस्कर माणूस म्हणाला.

एका वृद्ध माणसाने तर्क केला—"नाही नाही, नसेल! महाराजा स्वतः जाले आहेत, तेव्हा जरूर काही तरी ज्ञान गोष्ट मसली पाहिजे. नंतरही

तुला राजधानीला घेऊन जाईन. दिवसा शब्द मी परत येणार नाही. थोडा धीर धर!'

हे एवढा एवढा कलित्याच्या होळ्यात अश्रू भरून आले. काय तरी तिने आपलं दुःख भाबरलं.

दुसऱ्या दिवशी संध्याकाळी राजा सपरिवार चिडवावसु सह समुद्र-किनारी पोचला. चिडवावसु नावेत वयला नि समुद्रात थोडे अंतर जाऊन त्याने भक्तिभावे लाकडाच्या ओडक्याला स्पर्श केला. लगेच तो ओडका आपला आपण तरगत किनाऱ्या जवळ आला. हे पाहून तेथील उपस्थित सर्व लोकांना कार आनंद झाला. राजाच्या तर आनंदाला पारावार राहिला नाही. राज-

सेवकांनी तो ओडका राजवाड्यात आणला. पुढील दिवशी सकाळी रावाने मूर्तिकार दरवारी गिल्फकांना बोलवून विचारलं- "या ओडक्यातून कोणतो देवी मूर्ति बनविणं शुभदायक होईल?"

तेव्हा नम्रतापूर्वक मूर्तिकार राजाला म्हणालं-"प्रभु! दगडातून देवी-देवतांच्या मूर्ति घडविणं आम्ही आणतो. पण या लाकडातून परमेश्वराची मूर्ति तयार करणं आमच्या शक्य नाही. या कामापा आम्हाला अनुभव नाही."

त्याच वेळी एक म्हणारा माणूस तेथे आला त्याने राजाला निवेदन केलं- "राजन्, ~~आम्ही~~ बनविलेल्या या मंदिरात दलभद्र व सुभद्रा यांच्या सह धोकण्याच्या रुपात परमेश्वरान विराजमान व्हावे असा देवी मंकन्य आहे. या मंदिराची हीच विशेषता राहिल. ~~आम्ही~~ अनुमति दिली तर मी हे पवित्र कार्य स्वीकारून मूर्ति बनवून देईन. पण माझी आपणास एक प्रार्थना आहे. मी हे तवें काम एकांतात करीन. माझी हजारे नि हा ओडका घेऊ. मी जेथे काम करीन, तेथे कोणी ही येऊ शकणार नाही. दारं बंद करून एकांतात वसून मी हे ~~काम~~ करीन. काम पूर्ण झाल्यावर मी दरवाजे उघडोन. दरम्यानच्या काळात कोणी माझ्या जवळ येता कामा नये. कोणी ~~आम्ही~~ बोलवायचं ही नाही. मला संपूर्ण एकांत पाहिजे."

राजाने आश्चर्याने विचारले—'मग आपल्या खाण्यापिण्याची वावव्या काय करायची?'

"आपण ही काळजी करणे नसणे, राजन्! काम संपवयेंत भूक-तहान वगैरे काही नाही!" वृद्ध म्हणाला.

वृद्धाच म्हणणं राजाने मान्य केलं. राजवाड्यातील एका विशाल बूड्याने आपले काम सुरू केले, दरवाजे बंद केले; आतून येणाऱ्या आवाजावरून समजत होतं की आत वाळू आहे. महाराणी गुंडिचादेवी बाहेरून दाराला कान लावून काम चालू असल्याचे ऐकत होती. हातोडी यांच्या आवाज बाहेर स्पष्ट ऐकू येई. याप्रमाणे रोज आवाज ऐकू येत असे.

एका दिवशी खोलीतून आवाज येईनासा आला. दुसऱ्या दिवशी पण आला नाही. वृद्ध तहान-भूक यांची पर्वा न करता काम करीत होता, काम असेल त्याची असा विचार गुंडिचादेवीला

फार दुःख झालं म्हणून राणीने ताबडतोब दरवाजे उघडले, जात वाकून पाहिलं.

वृद्ध लाकडातून ध्यानपूर्वक मूर्ति बनवीत होता. राणीला पाहताच वृद्ध राजवाड्यातून बाहेर पडला नि बदरम झाला. अशा रीतीने देवी-देवतांच्या मूर्ति अपुऱ्याच राहून गेल्या. सर्वाना असं वाटलं की देवतांचा शिल्पकार विषवकर्मा स्वतःच या वृद्धाच्या आला होता. राणीला आपल्या चुकीबद्दल पश्चात्ताप झाला. राजाने विचार केला—जे म्हायचं ते झालं! विद्यापतीने मूर्ति श्रीकृष्णाची मूर्ति म्हणून प्रतिष्ठापित केली गेली. तिच्याच बरोबर सुमन्या यांच्या ही स्थापण्यात आल्या. विद्यापतीचे वंशज मंदिराचे पुजारी म्हणून करतील अशी राजाने घोषणा केली. या दिवसापासून श्री जगन्नाथाचे मंदिर आपल्या देशातील प्रसिद्ध विष्णू-मंदिरां पैकी एक म्हणून गणले लागले. (समाप्त)

फार प्राचीन काळची गोष्ट आहे. स्वेन देशात एक ठमदा तरुण रहात असे. त्याच पेढोशांन तो अकलेचा पुतळा होता. त्या देशातील काही साहसी खेळाडू चांगल्या तगड्या बॅलाची धुज देऊन लोकांचे मनोरंजन करीत असत. काही मंदळी या धण्टपुष्ट बॅलांना प्रथम भाल्यांनी चम्याळ करीत. अशा रीतीने भडकावलेले बॅल रागाने धिंग धुपसण्यासाठी खेळाडू वर धाकून येत. ऐन वेळेला बुद्धिमान खेळाडू मारून एकाच जागाची फांदी पकडून आपला प्राण वाचवोत असे अशा वेळी तो मारुडामारवाच दिते, म्हणून लोक त्याला 'बुद्धिमान मारुड' या नावाने पुकारत असत.

पेढोळा निरतिराळ्या देवात भटकन्ती करून तिवल्या भजन गोष्टी पाहण्याची

भारी होत! त्याला भक्ती संधि मिळत नसे. अधानकाणं एका अलाशाची त्याची गट्टी जमली. मग पाच अलाशाच्या मदतीने पेढो सभुद्री सकरीसाठी निघाला आणि काही दिवसात चीन देशात पोचला.

त्या काळी चीन देशावर एका महाराणीच राज्य होतं. तिच्या काळ्यागोर केश-कलापांत एक दिवशी चांदीच्या तारेसारखा एक केस दिसू लागला.

महाराणीच्या मदतीने म्हणाल्या— "महाराणीजी, काळ रात्री आपल्याला परमेश्वराने एक चांदीची तार बहाल आहे."

लगभग महाराणीने आरशात पाहिलं. खरेचच ती पिकलेला केस चांदीच्या तारेसारखा चमकत होता. विचार

करून महाराणीने तामडतोव ज्योतिषांना बोलवणे घाडले.

एकदम एका तरुण ज्योतिषाच्या मनात एक विचार झळकला तो नम्रतापूर्वक महाराणीला म्हणाला—“महाराणीजी, आपण एक गोष्ट सुचली आहे. पण ती सांगताना मला फार दुःख होत आहे।”

“वाईट माटून बस नकोस. अगोदर सांग तर काय ते।” महाराणी म्हणाली.

जरा धावरत ज्योतिषी म्हणाला—“आपल्या केसात ज्या वृष्ट आत्म्याने प्रवेश केलेला आहे, त्यामुळे आपल्या दातांत भयंकर वेदना सुरू होतील!” हे सांगत

असताना तो बुबक ज्योतिषी सरोसरच रडू लागला.

रडताना पाहून महाराणीचे डोळे हो पाणावले. महाराणीने लगेच गळ्यातोल मोत्यांची माला काढून ज्योतिषाला दिली.

सर्व ज्योतिषी ठेवून निघून गेले. महाराणीवर बंड घातलेल्या संकटाची वार्ता ऐकून राजपरिवारातील अवलंब्या व पुरख्या सर्व नातेवाईकांना अत्यंत दुःख झाले.

पेडो राजधानीत पोचला. तो जेव्हा राजमहालाच्या आगारात पोचला, तेव्हा लोकांच्या आक्रोश त्याने ऐकला. महाराणीवर झालेल्या आपत्तीची वार्ता जाणून सर्व नोकर-चाकर ओकसा-बोक्षी रडत होते.

पेडोशांत आपल्या विचार-तन्त्रीत राज-मार्गावरून चालला होता. हा आक्रोश ऐकून तो बाबरला. त्याच्या मनात आले की मागून एक बैल घावत येत आहे व तो त्याला आपल्या शिगांनी मारणार. त्या बैलापासून आपला उचाव करण्यासाठी पेडो राजमहालाच्या एका मोठ्या खिडकीवर टुणकत वडी मारून बडला. तिथे एक सिपाई पहारा करीत होता. त्याला वाटले पेडो कोणी पोर-

वचल्या असावा, त्याने त्याला पकडले नि दिवाणाच्या पुढे हजर केले. वृद्ध दिवाणाला काही विदेशी भाषा थोड्या-फार येत होत्या. म्हणून पेडोशी त्याला काही बोलता आले. मोठक्या-तोडक्या का होईना, पण पेडोच्या भाषेत दिवाण बोलू लागला.

दिवाणाने पेडोला विचारले—“कुठल्या देशातून तू आला आहेस?”

पेडो बोला—“प्रश्नांचे एकच उत्तर त्याने दिले—“बुद्धिमान माकड!”

बुद्धिमान शब्दावरून दिवाणाच्या लक्षात आले की हा तरुण हुशार आहे. म्हणून त्याने पेडोला विचारले—“तुम्हाला हुशार आहेस ना? मामच्या महाराणीवर जे संकट झाले आहे, त्यापासून तिला मुक्त करशील?”

पेडोने आश्चर्याने विचारले—“महाराणीवर संकट आलेय! कोणतं बरं?” दिवाणाने त्याला सर्व समजून सांगितले. पेडो मोठ्या उत्साहाने म्हणाला—“हात्तिच्या! यात काय एवढं मोठंसं? मी आपल्याला विश्वासपूर्वक सांगतो की असल्या संकटाचे निवारण मी खुटकी सरशी करू शकतो.”

हे ऐकून दिवाण एकदम झाला. दिवाण पेडोला महाराणीकडे घेऊन गेला. त्याने सांगितले—“महाराणीजी, हा जवान जगातील फार प्रतिष्ठित बुद्धिमान आहे. आपल्या सांग्याने हा आले आहे.”

पेडोने महाराणी पुढे साक्षात् लोटांगण घातले. महाराणी त्याला

म्हणाली-“जनप्रसिद्ध बुद्धिमान माणसा, आता तू ऊठ ना!”

महाराणी जे म्हणाली ते काही पेड्रोला समजलं नाही. तथाच अवस्थेत पडून राहून पेड्रोने दिवाणाला विचारलं-
“दिवाणजी, महाराणी साहेब काय कर म्हणाताहेत?”

दिवाणाने पेड्रोला उत्तर दिलं-
“महाराणी म्हणाताहेत, उठू नकोस. असाच पडून रहा. डोकं वर करशील तर ते कापून टाकलं जाईल!”

महाराणीने दिवाणाला विचारलं-
“दिवाणजी, हा बुद्धिमान परदेशी काय सांगत आहे?”

“महाराणीजी, हा म्हणतो आहे- आपणावर आलेलं संकट हा एका क्षणात पळवून लावील.” दिवाणाने सांगितलं.

महाराणी म्हणाली-“असं असेल तर आता उशीर का करता? त्याला सागर की त्याने भागला उपाय ताबडतोब सुरू करावा.”

दिवाणाने पेड्रोला तसे सांगितलं. पेड्रो मोठ्या उत्साहाने लगेच उठला. नम्रतापूर्वक राणीच्या जबळ गेली आणि मऊभार काळघामोर केसातून तो पाडला. केस आपल्या हातात पकडला. नाजूकपणे त्याने तो उभटला आणि माहिर केलं की आता महाराणी वर आलेलं संकट टळलं आहे. पाडला केस उभटताना पेड्रोने आपल्या भावेंतील काही मजबूत शब्द उच्चारले. म्हणून सर्वांना वाटलं की महाराणी वरच अक्षय टळलं आता. दिवाणाने महाराणीला जेव्हा ही बात सांगितली, तेव्हा सर्वांचे चेहरे खुलले.

महाराणीला तर फारच आनंद झाला. ती दिवाणाला म्हणाली-“दिवाणजी, हा तरुण खरोखरीच मोठा बुद्धिमान दिसतो आहे. असा बुद्धिवाली माणसाला आपण सोडून देणं करू नये. आजच या बुद्धिमान तरुणाला तुमच्या जागी दिवाण म्हणून मी नियुक्त करू ह्छिते आजपासून आपण

कार्यभार सांभाळा आहात. आपल्या राज्याच्या दिवाणानुसार आपणास फाशी देण्याची सुरेख व्यवस्था झाली पाहिजे, त्याची अखिल व्यवस्था करा आता. आपल्या आत्म्याला शांति मिळावी यासाठी दहा हजार पुजाऱ्यांनी पूजा-साठ केला पाहिजे. ताबडतोब सर्व व्यवस्था करा आता.

हे सर्व ऐकून दिवाणजीच्या दरदरून घाम गुटला. शेवटी शाळं पेड्रोच्या येईना, म्हणून त्याने दिवाणजीला विचारलं-“दिवाणजी, वर घडलं? मला सांगाल?”

दिवाणाने पेड्रोला सर्व सांगितलं. त्यांनी हो सांगितलं की या देशाच्या प्रथेनुसार नवीन दिवाण आला की जुन्याला फाशी देण्यात येते.

हे ऐकून पेड्रोने अमळ विचार केला नि म्हणाला-“दिवाणजी, आपण उगाच घाबरत आहात. महाराणीला सांगा की त्यांनी उपदिवाण नेमवावे,

मी दिवाण व्हायला तयार आहे. नाही.”

पेड्रोची सूचना ऐकून दिवाणाच्या जिवात जीव आला, आणि त्याने पेड्रोचं म्हणणं महाराणीला सांगितलं.

“ठीक आहे! हा महान बुद्धिमान माणूस म्हणत असेल तर आपण आपली प्रथा सोडून टाकू या. दिवाणाला फाशी देण्याची राजपरिवाराची सुप्रसिद्ध प्रथा आजपासून बंद केल्याची घोषणा आम्ही करीत आहोत!” महाराणीने जाहीर केलं.

“महाराणीजी, आपले कसे आभार मानावेत हेच समजत नाही!” म्हणत दिवाणाने महाराणी पुढे साष्टांग नमस्कार घातला.

अशा रीतीने पेड्रोशॉन चीनचा दिवाण बनला. त्याने एका सुंदर चीनी मुलीशी लग्न केले. आणि अनेक वर्षे बुद्धिमान दिवाण बनून ऐव-आरामात आपले सर्व आयुष्य घालविले.

धन्यातली मरुखी

मोक्षीराम नावाचा एक व्यापारी होता. त्याच्या व्यापारात त्याने बांगले बदाद कमावले होते. त्याचा दोत मुलगे होते. मरणापूर्वी मोक्षीरामाच्या दोघी मुलांना बोलावून मोक्षीराम आपल्या उन्हाळहून सांगू लागला—“पहा मुलांनो, कोणत्याही व्यापारात एकाकाने फसवा-फसवी किंवा त्रासमागिकपणा करू नका. कोणत्याही मेणार नाही. तुम्ही कधीही कोणाशी नवारी नका. कोणाचा विश्वासघातही नका. हे फी बारकाने तुम्हाला आपोआप कळू लागतील हळूहळू.”

पोडधान दिवसात सोनीरामने 'सम' म्हुटका अतिता त्याचा मोठा मुलगा मोटू आणि वाकटा न्हानू तुपाचा व्यापार करत जागले. सत्तादुषा घन्दा लानच जाले. मोटू सोरस्वती स्थिति भगदी होतो. त्याची गिज्जाक दिवसेंदिवस कमी होत होऊ लागली.

एके दिवशी मोट्टा आला जहानकुल; अन् ~~सुख~~ विचारले—“महान्, मरे मायल दोषही मगदी एकाच ~~आत्म्या~~ रूप विकातो की नाह्य ! माय दुस्मान दुस्मानत भिन्नाहतांची रूप मदीं होले अन् माझी गिन्नाहकं मात ~~आत्म्या~~ जालली माहेत, ~~आत्म्या~~ ~~आत्म्या~~ ~~आत्म्या~~ होत ?”

मायव [] हसत महानु भूषणमा- शब्दा, मायं वास [] काहीच कारण नाही. जरा त्या पिपाकडे लक्ष दे [] !” [] म्हणून हंवापाजवळच्या तुपाच्या पिपाकडे [] बोट दाखवले. त्या पिपावर तुपाच्या भावाची [] चिन्हातलेकी होती-’तीस रुपये.’

"अरे, तुम के काय कहानू ? एकोणतीस सपनाओं रूप में स्वर्गामी का चिकितो बाहेल ?
जवाबी : "ना ?" धीरलमाने धनकून बिचारले.

अरे दादा, तुला भाटतंग आहे; तूक मोकळा बाळगणे की की मोठा विश्वासू ध्यापायी आहे. एक क्षणच तूक भावल्यामुळे सोकांना काढत आहे की भाव्याकडून रूप त्यास सांगितलं असत पाहिजे. त्यास नव्हे तर तोक तर भाव्या प्रमाणिकपणाची स्तुतिही करत नाही.” जहानने म्हणाला, “मन्यातली मन्धी चोरत्याचा सांकून टाकली.

नवा अमलदार

त्या काळी कर्नाटकावर चामुण्डराय
 करीत जसे. गुडप्पा
 नावाचा राज-पूरोहित होता. राज-परि-
 वारातील पूजा, यांसारखी धार्मिक
 कार्ये आपल्या देखरेखीखाली गुडप्पा फार
 व्यवस्थितपणे पार पाडी. त्याच्यावर
 नाम ठेवले होते.

एक दिवशी राजा मुठ्ठ्याला म्हणाला-
 “मुठ्ठ्या, आज पर्यंत तुला ज्ञानाचे सर्व धार्मिक
 विधि योग्यतापूर्वक संपन्न करीत आलास
 मी तुझ्या कामावर खुश आहे. तुझ्या
 मनात काही विशेष ~~असा~~ असली ~~तुला~~ सांग
 मला. मी तुझी इच्छा-पूर्ति करीन.”

याचर गुड्या म्हणाला- "महाराज,
तसा तर मी मूर्खी आहे. फार
दिवस मनात एका इच्छा आहे ती एकदा
जिल्ह्याचा अंमलदार वतून लोकांवर
गाजवावी. काही अक्षयण नसेल

तर एकही माझी इच्छा पूर्ण करानी
आवण !”

संदर्भित करोत राजाचे आदेशानुसार
विले—“ठीक आहे, करीन एवढा तुमचा
संमेलनदार।”

दशमिर जिह्यावर
अंमलदाराची नमणूक करायची होती.
राजाने त्या जागे गृहस्थाची योजना केली.
गृहस्था जागला शिबला-सवरलेला होता,
शानी पण होता. म्हणून राजाला वाटल
की तो आगली जबाबदारी योग्यतापूर्वक
पाडील तरी पण गृहस्थाला
संबंधी कामांचा फारसा अनुभव नसल्यामुळे
राजाला त्याला काही महत्त्वाच्या सूचना
दाव्यादा वाटल्या. म्हणून राजाने त्याला
खालील सूचना दिल्या.

અમલદારાને નેહમી હતરાવાસુન આપલું
તોંડ કાઢું કેલું પાઢિવું. (મ્હળજે લોકાંપાસન

२. राजिल पाहिजे. कोणाशी राजा नको, कोणाशी पण्डित नको.)

अंमलदाराने नेहमी इतरांचे कान एकडायला पाहिजे. (म्हणजे मारीक-मारीक चुनबाबद्दल ही सेवकांना माफी करू नये, किरकोळ शिक्षा देऊन त्यांना सचेत केले पाहिजे.)

अंमलदाराच्या हाती सर्वांच्या दोड्या असल्या पाहिजेत. (म्हणजे अंमलदाराने सर्वांना ताब्यात ठेवले पाहिजे. सर्वांचे दोष जाणले पाहिजेत, अशा साठी की योग्य वेळी त्यांना फंलावर घेता येईल.)

राजाने थोडक्यात ज्या सूचना दिल्या त्या लक्षपूर्वक ऐकून गुंडप्पाने राजाला

आश्वासन दिले—“समजलं महाराज, आपण सांगितलं तसंच करीन अगदी!”

मग नियुक्ति-पत्र घेऊन अंमलदार गुंडप्पा मोठ्या आनंदाने घरी गेला. गुंडप्पा गेल्यावर राजाने देवगिरीकडे खबर पाठवली की जिल्ह्यासाठी एका नवीन अंमलदाराची नियुक्ति केलेली आहे आणि उद्याच नया अंमलदार कार्य-सूत्रे हाती घेईल

देवगिरीच्या राज-सेवकांना आनंद झाला. अंमलदाराचे करण्यासाठी त्यांनी सर्व व्यवस्था केली. नगर सोमेवर नवीन अंमलदाराच्या स्वागतासाठी ठे बाले नि पाहू लागले.

नवीन अंमलदार तालेला गुंडप्पा सकाळीच निघाला होता. आपलं घोतर, अंगपुसणं वगैरे कपड्यांचं गाठोडं त्याने डोक्यावर घेतलं होतं. तो पायीच निघाल्या-मुळं आरामात देवगिरीला पोचायला त्याला वांगलाच उशीर झालेला होता.

सत्कारासाठी नगराबाहेर सकाळ पासून घेऊन यांबलेले राज-सेवक कडक उन्हात विचारे वस्त झाले, पण नवीन अंमलदाराचा तर पत्ताच नव्हता.

दुपारच्या वेळी जेव्हा त्यांनी गुंडप्पाला पाहिलं तेव्हा त्यांना वाटलं की नवीन अंमलदाराबाबत काही बातमी हा आपणाल

देऊ शकेल, कारण तो राजधानीच्या मार्गाने आलेला होता.

एका अधिकाऱ्याने गुंडप्पाजवळ जाऊन विचारलं—“व्हितजो, आम्ही दाराची वाट पहात आहोत. तुम्हाला त्यांच्याबद्दल काही माहीत असलं सांगाल?”

गुंडप्पाने डोक्यावरच गोठोडं घाली ठेवलं, कडोसरीला नि आरामात धंवीतून आपलं नियुक्ति-पत्र बाहेर काढलं. त्या अधिकाऱ्याच्या हाती बापल नेमणूक-पत्र दिलं.

असल्या मणसाला राजाने कसं वनघलं याचं सर्वांनाच आश्चर्य वाटलं. जेवण झाल्यावर गुंडप्पाने सर्व अधिकाऱ्यांची चौकशी केली नि कामावर जायला सामिललं.

सर्व अधिकारी आवापल्या कचेरीत निघून गेले. अंमलदार गुंडप्पाने राजाने दिलेल्या सर्व सूचना स्मरणात ठेवल्या होत्या. लगेच त्याची अंमल-बजावणी करायची होती त्याला. सूचनांचा नोट अर्थ समजून घेण्याचा त्याने केला नाही.

त्याला वाटलं, तर राजाच्या सूचनेनुसार आपलं तोंड काळं केलं पाहिजे. पण ते कसं करायं हे त्याच्या लक्षात येईना. त्याने एक

उपाय केला, मागवळ नि ते पासून तोंड काळं करून घेतलं! आणि अवतारात तो कचेरीत गेला. सर्व राज-सेवक रूप बघून घाबरले. थोडी गडबड झाली. निरुपाधास्तव गप्प बसले. बोटो हे चालं करणारा कोणी सामान्य माणूस नव्हता, जिल्ह्याचा अंमलदार होता तो!

राजाची दुसरी सूचना होती—दुसऱ्यांचे पकडावेत. नवीन अंमलदार गुंडप्पाने एका सेवकाला आपल्याकडे बोलवलं. अंमलदाराने कशासाठी बोलवलं हे त्या सेवकाला माहित नव्हतं. तो मुकाटपाने गुंडप्पा पासो गेला. गुंडप्पाने त्याला बाणखी

जवळ बोलवलं. सेवकाला वाटलं की नवीन अंमलदार त्याला काही रहस्य सांगू इच्छितो, म्हणून तो आणखी गेल्या.

यावर नवीन अंमलदाराने त्याचा कात जोरात पकडला. विचारा सेवक वेदनांमुळे ओरखू लागला, या सेवकाने काही चुक केली, म्हणून नवीन अंमलदार त्याला शिक्षा देत आहे लोकाना वाटलं.

आता राजाची आणखी एक सूचना शिल्लक होती. दुसऱ्याच्या शेंड्या आपल्या हाती ठेवल्या पाहिजेत अंमलदार गुंडप्पाच्या मनात या बाबतीत अनेक विचार येऊ लागले.

अंमलदार बसूनच राहिला आपल्या कुर्ची वर! त्यामुळे सेवक ही कामे सोडू शकले नाहीत. आली, पण आली, तरी गुंडप्पा आपल्या जायबळून शालला नाही. म्हणून विचारे कमंडारी नाहीत. त्यांना शोष येऊ लागली. प्रयत्न करून ही त्यांना शोष आवरता आली नाही.

अर्धी रात्र संपली. सर्व सेवक आपापल्या जागी गेले. राजाच्या तिसऱ्या सूचनेची अंमलबजावणी गुंडप्पाच्या मनात तो ठरला. हातात एक काची घेतलो नि एकेक सेवकाजवळ जाऊन त्यांच्या शेंड्या वगणून टाकल्या अशा रीतीने सर्वोच्या शेंड्या आपल्या हाती आल्यावर अंमलदाराला आराम मिळाला.

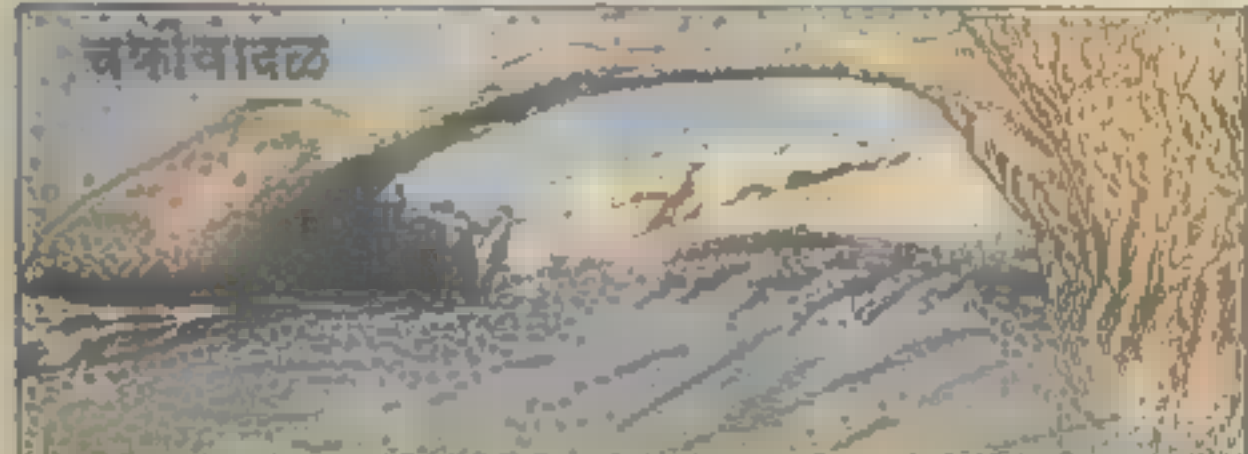
आता गुंडप्पाला असं वाटलं की राजाच्या सूचनानुसार आपल्या अंमलदारीच्या पाहिल्याच दिवशी जे कार्य केले अहवाल राजाला दिला तर कृपा होईल. म्हणून दुसऱ्या सकाळीच गुंडप्पा राजधानीकडे जायला निघाला.

गुंडप्पा कडून सर्व हकीगत ऐकून राजाला मोठं आश्चर्य वाटलं! त्याच वेळी देवगिरीचा एक अधिकारी राजाकडे आला नि नवीन अंमलदाराची सर्व करतूत सांगितली. आता आपली चुक राजाच्या लक्षात आली आणि त्यान पुन्हा गुंडप्पाला राज-पुरोहित पदी नेमले.

गौतम शंभूमंडळाच्या भावे जमनेली थंड कोरडी हवा अधिक हवेच्या संपर्कात येवे, तेव्हा छुपसे ढग बनतात. या ढगात असलेल्या कमी हवेमुळे ढग पत होतात, व त्याच्यात मोठे-मोठ्या नोकड्यासारखी फोकळी निर्माण होते. ते जेव्हा जमिनीला स्पर्श करतात तेव्हा चककाकार गतीने दुफाजी वारा वाहू जायतो. घुळीने चक्रीवादळ १३२० फुटांवाक्याही रुंदीचे वगणून ३०० मीत वेगाने वाहू जायते. अमेरिकेच्या पश्चिम वर्षी वसंत ऋतूत वर्षी १५० तरी वादळे होतात. १९६५ साली येथे जे चक्रीवादळ शानि २०० प्राणस मुणले होते. राज्या काही प्रांतही या विनाशस्तून बाधू शकले नाहीत.

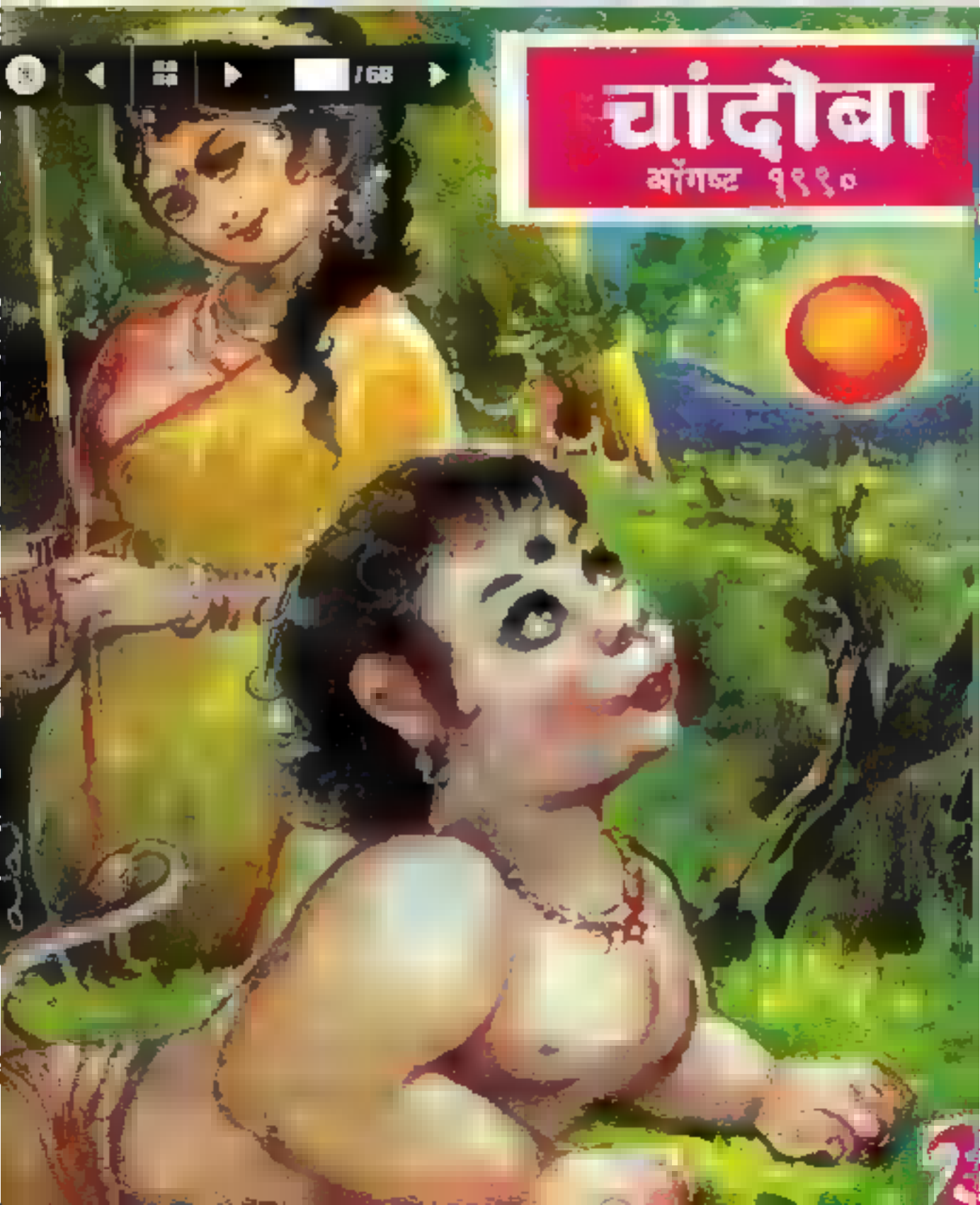

चक्रीवादळ

अमेरिकेतील प्लॉय देवोल नॅशनल पार्कमध्ये असणारी रगडो क्यान ही जगातील सर्वात मोठी वशी नवीनच पंगडी कमान होय. तिची लांबी २९९ फूट आहे! याच पार्कमध्ये आणखीही काही जगा-स्तरंम कमानी आहेत. या सर्व कमानो म्हणजे १५ कोटी वर्षांपूर्वी बनलेल्या निर्मणीचा जयकारण म्हणजे! याळच्या दगडातील वेगांमधे जेव्हा पायसाचे पाणी गिरते, तेव्हा या भूगा रेंदवतात. पुढे हवा आणि वर्षा यामुळे या भूगा हुळहुळ वजून जायतात. अर्चि त्यामुळे त्या दगडात भोके पडतात. आणि अशा नैसर्गिक कमानो निर्माण होतात. काळाबरोबर या कमानो दिवत जाते. तेव्हा स्वाभाविकच एक न एक दिवस या कमानो तुटून जातो हे नक्की

चांदीबा

अगस्त १९९०

THE MOST ENDEARING GIFT
FOR YOUR NEAR AND DEAR WHO IS FAR AWAY

CHANDAMAMA

Give him the magazine in ☐ language ☐ choice—
Assamese, Bengali, English, Gujarati, Hindi, Kannada,
Malayalam, Marathi, Oriya, Sanskrit, Tamil or Telugu
—and let him enjoy the warmth of home away from home.

Subscription Rates (Yearly)

AUSTRALIA, JAPAN, ☐ ☐ LANKA

By Sea mail ☐ Rs. 81.00 By Air mail ☐ Rs. 156.00

FRANCE, SINGAPORE, U.K., U.S.A.,
WEST ☐ & OTHER ☐

By Sea ☐ Rs. 87.00 By Air mail ☐ Rs. 156.00

Send your remittance by Demand ☐ or Money Order favouring
'Chandamama Publications' to:

नेपाळ मध्ये लोकशाही

हिमालय पर्वताच्या दक्षिण बाजूस लागून
नेपाळ देश पसरलेला आहे. आपल्या
देशाच्या उत्तरेकडील सीमेवर अखंडतः
नेपाळ राज्याच्या पश्चिमेला सतलज नदी
वाहते. याच्या पूर्वेच्या ☐ वर सिक्किम
आहे. सुमारे दीड कोटी लोकसंख्या असलेल्या
या नेपाळची राजधानी आहे काठमांडू.

नेपाळ ☐ हिन्दू ☐ बौद्ध धर्मीयांची
संख्या अधिक आहे. नेपाळचा शेवारी
आजही एक देश आहे चीन, ☐ नेपाळचे
भारताशी अधिक निकटचे संबंध आहेत.
हे संबंध अलीकडच्या काळातील नव्हेत, तर
पुरातन काळापासून ☐ आलेले आहेत.
सम्राट असोक व समुद्रगुप्ताच्या ☐
ही नेपाळ यांच्या ☐ एक भाग
होता.

सन १८४६ ☐ सन १९५१ पर्यंत
नेपाळ ☐ राजे राज्य करीत नसत.
वंश-परंपरेने आलेले सरदारच 'राणा'
नावाने नेपाळ ☐ राज्य करीत.

सन १९५१ मध्ये या राजा लोकांच्या
चिंत्त एक जनता-आंदोलन इथे सुरू झालं.
राजांच्या हातातली राज्य-कारभारची सूत्रे

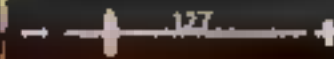
राजांच्या हाती आली. तरी पण लोकांची
लोकशाही ☐ लढा चालू ठेवला. जनता
कधी निवडणुकीच्या आघारे आपला मंत्री
नियुक्त करी, पण तो फार ☐ टिकत
नसे; कारण शेवटी राजाचा निर्णय
अंतिम ☐.

सन १९६१ मध्ये राजा महेन्द्रने पार्टी-
रहित 'राष्ट्रीय पंचायत' पद्धति अंमलात
आणली. पण लोकसत्ताला याचा फोडायला
ही पद्धत ही तितकी उपयुक्त ठरली नाही.
सामान्य जनतेच्या अडचणी ती दूर करू
शकली नाही. म्हणून नेपाळच्या जनतेने
सर्वश्रीम राजा नि अनुरयुक्त 'पार्टीरहित
राष्ट्रीय पंचायत' यांच्या विरुद्ध चळवळ
सुरू केली. जनतेने सर्वसाधारण निवडणूक
नि पार्टी-पद्धति यांची मागणी केली.

सन १९७२ मध्ये राजा महेन्द्रचे वैहा-
☐ सात्त्वानंतर त्याचा मुलगा बीरेन्द्र
राजा बनला. काळाची पावळे ओळखून
आपल्या अधिकार-पदावर राहून राजा
बीरेन्द्रने अधिक समजूतदारपणा दाखवला
आणि लोकांच्या इच्छेनुसार लोकशाही
स्वीकारण्याचा निर्णय घेतला. हा निर्णय

Fullscreen

10

/ 68

राजा बीरेन्द्र

मोठा प्रशंसनीय ठरला. यामुळे राजा बीरेन्द्र लवकरच ब्रिटनच्या राणीसारखा नामधारी शासक होणार होता, पण त्याने याची पर्वा न करता लोकांच्या मानंदात आपला आनंद मानला.

आता नेपाळी प्रजा खुश झाली. बऱ्याच दिवसांची इच्छा आता पूर्ण झाली आहे.

नेपाळचे लोक आपल्या नवीन अधिकारांचा उपयोग करून आपल्या नेत्यांची निवड आता करू शकतात. नि लोकहाशीचे फायदे मिळवू शकतात. होय, त्यांचे पुढारी त्यांना कोणत्या दिशेने घेऊन जातील, यावर नेपाळी जनतेचे भविष्य अवलंबून राहील.

सत्कार करणेचा

लुझिमपुराचे धर्मवीर नावाचा न्यायाधीश होता. ■ मोठा बुद्धिमान व कुन स्वावसास्त्राचे त्याचे अध्ययनही गाढ होते. राज्यशासनाकडूनच त्याची न्यायाधीश म्हणून नेमणूक झालेली होती. याबाबतचे सर्व लोक जाणून होते की याबाबतीत मांडणे मिपटने म्हणजे धर्मवीरच्या हाताचा मळ होता! तेथील राजाच्या कानी ही वार्ता पोचली की न्यायदानाच्या बाबतीत धर्मवीर हा अगोठ न्यायाधीश आहे.

राजाचा बाटसे की बापण धर्मवीरचा सत्कार करणे उचित होईल. नंतर सत्कारसमारंभाची व्यवस्था होऊन ■ धर्मवीरलाही कळवले गेले. धर्मवीरला असल्या सत्काराची मुळीच आवड नव्हती. पण तो राजाचा स्वतःचा निर्णय असल्याने, न्यायाधीश-महाराज मुकाट्याने राज-धानीला जायला निघाले.

बाटेत धर्मवीरची रामध्यानशी भेट झाली. रामध्यान ही लुझिमपुराचा होता आणि धर्मवीरच्या बांगला माहितीचाही होता. तसा ■ तो एक सामान्य ■ बोलकरी होता, अन् हरीश नावाच्या एका मोठ्या बोलकऱ्याच्या ■ सापडलेला होता. या हरीशने छोटे कागदपत्र घालवून त्याला सांगितले होते- " ■ बघ, तुझ्या बापाने ■ वडिलांकडून मोठी रक्कम कर्जाक घेतलेली होती, अन् ती परत न करताच तो मरून गेला." आणि त्या कर्जाच्या बसुलीसाठी त्याने रामध्यानशी जमीन हडपली होती. रामध्यानने याबाबत धर्मवीरकडे तक्रार केली होती, आणि धर्मवीरने हरीशजवळचा दस्तावेज सोडा असल्याचा निर्वाळा देऊन रामध्यानचे शेत त्याला परत देण्याबाबत आज्ञा दिलेली होती.

धर्मवीरने रामध्यानला विचारले-
"रामध्यान, माठा कसं काळसंय
तुसं?" यावर रामध्यान उत्तरला-"हं! त्या दयाळू सत्यपालच्या कुपेने ठीकच आहे मी सध्या!"

"म्हणजे? सत्यपालने तुला काही विशेष अशी मदत केलेली दिसतेय!" असे म्हणत धर्मवीरने रामध्यानकडे धनरात्मक खुदेने पाहिले.

"हां सरकार! आज मी जन्म भाग कुटुंब मुक्तेने मेलं नाहीये ही सत्यपालजीच तर कृपा! माझं सगळं शेत जाळून मी जेव्हा अगदीच कंगाल बनलो, तेव्हा सत्यपालाने आपल्या शेतीपैकी दोन एकराचा

तुकडा मला दिला. त्या वापारानेच तर आज मी उभा आहे आणि माझं नरं जालं आहे." रामध्यानने धर्मवीरला माहिती पुरवली.

हे ऐकून धर्मवीर चाटच पडला! त्याला समजेना की आपण न्याय दिल्यावरही रामध्यानला त्याची जमीन का मिळू नये? "अरे रामध्यान, तर तुझ्या बाजूने न्याय दिला होता ना? हरीशने तुम्ही जमीन परत का नाही दिली बरं तुला?"

यावर कसतुळे हसून रामध्यान म्हणाला-"सरकार न्याय तर दिलाच, उपयोग काय? त्याची अंमलबजावणी कोण करणार?" इतके बोलून तो आपल्या रस्त्याने चालू लागला.

जाता धर्मवीर विचार करू लागला आणि रामध्यानच्या सत्यकथनातला तिकटपणा आला त्याच्या!

राजाकडून धर्मवीरचा होणारा सत्कार समारंभ पहायला लखिमपूरचे सूपसे लोक राजधानीला आले होते; जमीनदार सत्यपालही होता आणि न्यायाधीशाने त्या समामंडपात पाहिलेही होते. राजाने त्या भरसमेत धर्मवीरच्या सत्काराची घोषणा त्याच्या व्याखणीठावर आपल्या जवळ बोलवले.

परंतु धर्मवीरने आपल्या जागेवरच उभे राहून राजाला सांगितले-"महाराज, मी या सत्काराला लायक असा याणूस नव्हे, म्हणून मी तो स्वीकार इच्छित नाही. आज माझा सत्कार मशासाठी करू इच्छित जाहात की, मी न्यायदान यवदी बरोबर करतो; पण याही पेक्षा अधिक मौलिक जनसेवा कोणी करत असेल तर ती व्यक्ति म्हणजे जमीनदार सत्यपाल! जाता मा समेत हजरही आहेत. माझी आहे की माझ्याऐवजी आपण त्यांचाच सत्कार केला जावा. जरोवरच ही त्यांची योग्यता आहे."

धर्मवीरचे हे अकस्मात बोलणे ऐकून सर्व आणि सुरु सत्यपालही चकित झाले! राजाही आश्चर्याने धर्मवीरकडे पाहू लागला.

धर्मवीर म्हणाला-"महाराज, मी जे म्हणतो आहे ते संघट्टक बरोबर आहे." नंतर रामध्यान बरोबर वाटेत झालेला आपला संवाद त्याने राजाला कथन केला.

वाणि तो बोलू लागला-"महाराज न्यायाधीश म्हणून मी न्यायदान करतो हे खरेच; परंतु काही भ्रष्ट आणि लाचखोर राजसेवक पांच्यामुळे मी दिलेल्या निर्णयांची अंमलबजावणी होत नाही. अशा परिस्थितीत गांजलेल्या लोकांना सत्यपाल मदतीचा हात पुढे करतात. म्हणूनच माझी अशी इच्छा आहे की माझ्याऐवजी आपण सत्यपाल यांचाच सत्कार केला जावा."

हे सर्व बोलणे ऐकून राजा म्हणाला-"धर्मवीर, मला ही गोष्ट मान्य आहे की सत्यपालही सत्कार करण्यास योग्य आहेत. पण त्याबरोबरच न्यायदानात प्रसिद्ध असलेले आपणही तितकेच सत्कारास योग्य जाहात. तेव्हा आपण तुम्हा दोघांचाही सत्कार इच्छितो."

नंतर राजाने धर्मवीर व सत्यपाल या दोघांचाही मोठ्या कामळीने सत्कार केला आणि यानंतर लाचखोर भ्रष्टाचारी लोकांना बरोबर नेवून त्यांना चांगलीच शिक्षा दिली.

तीन गुलाम

खूप जुनी गोष्ट आहे. त्यावेळी बंगलाच मध्ये एक खूप मोठा व्यापारी रहात असे. त्याच्याजवळ तीन गुलाम कायम रहात असत. त्यापैकी एक गुलाम रात्रभर जागून व्यापाऱ्याचे पाय दाबत असत असे. दुसरा गुलाम बीस फूट सोलीच्या बिहीरीतून पाणी काढून त्याच्या महाकात ते भकन ठेवण्याचे काम करी. आणि तिसरा गुलाम व्यापाऱ्याकडे आवश्यक असणारे सर्व सामान बाजारातून खरेदी करून ते आपल्या पाठीवर घातून आणून त्याच्या महाकात पोचवत असे.

तसे हे तीनही गुलाम त्याचे विभार धरूनच करत परन्तु व्यापाऱ्याने त्यांना कधीही कसली दया दाखवली नाही. ते विभारे रात्र-दिवस व्यापाऱ्याची बाबरी करत अन् त्यांना फक्त दोन वेळचे जेवणच काय ते मिळे !

व्यापारी विवाहित होता, खूप वर्षेपर्यंत त्याला कोणी मुलबाळ झाले नाही. बऱ्याच काळाने त्याला एक पुत्रवा झाला. अन् बाप बगल्यामुळे व्यापारी कार्यामन्यित झाला ! आपल्या आयुष्यातला पहिला बान्दावा मिळाल्यामुळे त्याने आपले मित्र-मंडळ व नातेवाईक लोकांना खूप मोठी येवजानी दिली, गरीबांना भोजन-कपडे वगैरे देऊन खूप केले; सहरातीस एका चौकात एक धर्मशाळाही त्याने बांधली. रीतीने हसून-खेळून काही दिवस एक दिवस त्याच्या मनात एक विचार बोकवला !

व्यापाऱ्याने आपल्याकडे करवाऱ्या आपल्या तीनही गुलामांना बोलावून बेंतले आणि नोठ्या प्रेमाने तो त्यांना म्हणाला— “तुम्ही तिघं माझ्याकडे खूप दिवस करत आहात, माझ्या घरी मुलवा जन्मला.

या बान्दाप्रीत्यर्थं तुम्हा तिघांचंही कल्याण करावं असं माझ्या मनात आहे. आज तुम्हापैकी जो खूप काम करून मला प्रसन्न करील, त्याला मी गुलामीतून मुक्त करीन.”

त्या दिवशी तिसऱ्या गुलामाने महाका-साठी आवश्यक असा खूपशा जिनसा बाजारात खरेदी केल्या आणि त्या आपल्या पाठीवर लादून आणून आणून टाकत राहिला.

मिशती काम करणारा तो दुसरा गुलाम रात्रंदिवस पाणी आणतच राहिला. तऱ्हेने जरूरीपेक्षा जास्त सामान आणून आणून त्याने त्या खूपच मेहनत केली. अखेर जास्त मेहनतीमुळे तो बेशुद्ध होऊन !

तिसरा गुलाम मात्र विवस भर भिडसत राहिला. तो मालकाचा दावायला गेल्याच नाही. शेवटी व्यापाऱ्याने तिघांचा चौकशी केली. दोन गुलाम बेशुद्ध होऊन पडल्याचे त्याला कळले. व्यापाऱ्याने आपल्या नोकरांकडून त्यांना आपल्या समोर आणून टाकले.

बेशुद्ध पडलेल्या दुसऱ्या आणि तिसऱ्या गुलामांना नोकरांनी व्यापाऱ्याच्या समोर आणून टाकले. व्यापारी नोकरांना म्हणाला— “यांना शुद्धीवर आणा.”

नोकरांनी दोघांच्या तोंडावर पाणी मारून त्यांना शुद्धीवर आणले. ते शुद्धीवर

आजलेले पाहून व्यापाऱ्याला आनंद झाला. दिवसभर खूप मेहनत करून त्यांनी मालकावर आपली भक्ति व भक्ता दाखवली होती.

त्यांना मालक म्हणाला— “तुम्ही दोघांनी माझ्या बोलण्यावर पूर्ण विश्वास ठेवला, माझ्यावरची तुमची भक्ति पाहून मी खूष झालो आहे. आता, या क्षणापासून मी तुम्हाला मुक्त करत आहे. तुम्ही आता स्वतंत्र आहात. यापुढे आपल्या इच्छेप्रमाणे आपले आयुष्य तुम्ही व्यतीत करा.”

दोन्ही गुलामांनी व्यापाऱ्याचे मनापासून आभार मानले. नंतर पुन्हा एकदा पहिल्या गुलामाकडे पहात व्यापारी रागाने म्हणाला—

“अरे नालायका, मुर्खा, एक उत्तम संघी गमावलीस तू! इतका उद्धट आणि कुतूहल कसा बनलास तू? आजहीपणा करायला आजचाच दिवस सापडला तुला? स्वतःच होण्याची इच्छाच नाही का तुझी?”

मालकाचे हे ओरडणे ऐकून गुलामाचे डोळे भरून आले. दुःखी आवाजात तो म्हणाला—“मालक, मी जोवर जिवंत असून, तोपर्यंत आपलीच सेवा करत राहीन. आपल्याला सोडून जायचं नाही मला कुठेही! गुलामीतून मुक्त होण्याची संघी आपण दिली होती, पण आपल्याला सोडून जायची इच्छाच नाही माझी। म्हणून मुरामब मी आज आपली सेवा करायला आलो नाही. मी कायम आपला गुलामच बनून राहीन इये!”

आता कुठे व्यापाऱ्याला खरी गोष्ट कळून चुकली! आणि त्याच्या मनात गुलामाबद्दल दया आणि प्रेम उफाळून आले! त्याचा कंठ भरून आला. तो गद्गद् आवाजात म्हणाला—“अरे वेड्या,

तू गुलामीतून मुक्त झालास तर त्याचा अर्थ असा नव्हे, की तू मला सोडूनच जायला हवे! काही असो, आतापर्यंत खूप प्रामाणिकपणे तू माझी सेवा केली आहेस, अजूनही तुझे माझ्यावर प्रेम आहे. तेव्हा मी आज तुला मुक्त करीत आहे. आजपासून तू स्वतंत्र आहेस. हा, पण तुला मला सोडून जायचं नाही ना? आजपासून मी माझा नोकर म्हणून तुझी नेमणूक करीत आहे. आता तरी खुब आहेस?”

मागेर अतोय आनन्दाने तो गुलाम मालकाच्या पायांवर पडला. व्यापाऱ्याने त्याला मोठ्या प्रेमाने आपल्या मिठीत घेत म्हटले—“सविन्यात तुझे दिवस हसत-खेळत आनन्दात जातील. एकाद्या मुलीशी मी तुझे लग्न लावून देईन.”

सरोसरच गुलामाला चांगले विवस आले. व्यापाऱ्याने त्याला चांगलीशी नोकरी दिली व त्याचे लग्न करून दिले. आता तो आनन्दाने मापले दिवस घालवू लागला.

[१०]

[पुर्वकथा : वीरसिंहाचे सैन्य अमृतपुरीपर हल्ला करण्यासाठी निघाले; परन्तु सुधारा नवीना पुर येऊन त्यात ते बाहून गेले. सैन्यबळ वाढवण्यासाठी आणि गरजे विकत घेण्यासाठी पुरेदार पैसा गरजिण्यात नव्हता. यासाठी वीरसिंहाने प्रजेकडून धिमेपणे वसूल करायचे कवामकंठावर घोषवले. या करामुळे जनतेत प्रतिकाराची भावना जागृत झाली.]

संततनुच्या जागमनामुळे जंगलात एक आगळेच सौंदर्य पसरले! हिरव्या-हिरव्या झाडांवर रंगी-बेरंगी फुले उमलली. कोकिलेच्या कूजनाने सारे जंगल दुपदुमले!

शान्तिपुरच्या युवराजाने पाऊल ठेवले आणि तेव्हापासून वसन्त-शोभेत आणखीनच मर पडली. युवराज आता सहा वर्षांचा साला होता. जयानन्द मुनींनी त्याचे 'सन्दीप' असे नामकरण केले होते.

जंगलातल्या पशुपक्षांना आपल्या इशान्यावर चालवण्याची जी शक्ति या मुनीत होती, तिच्या सहाय्याने तो आपली सारी कामे करून घेई. परन्तु बऱ्याच जणांना ही गोष्ट माहीतच नव्हती. हळूहळू आपली ही शक्ति संदीपमधेही संक्रमित करायला मुक्तात केली मुनीने. त्याच शक्तोच्या साहाय्याने तो त्या वन्य पशुपदयांशी खेळू लागला—बसा काही मानव शिशूंचीच तो

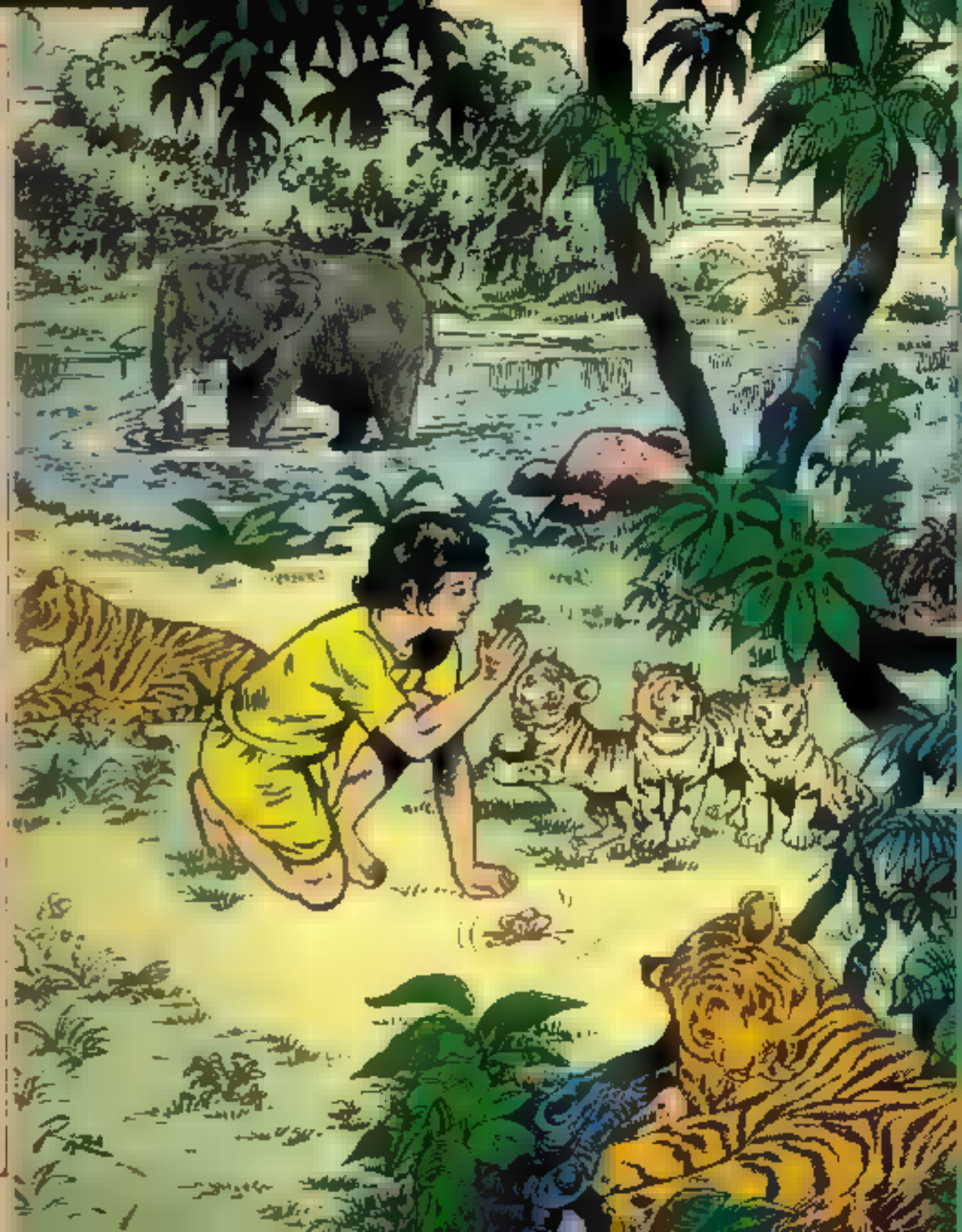
“पांदोरा”

युवराज जंगलात जात्यपावून मुनीच्या बागेने मल्हूक नावाचे एक [] त्याचे रखण करायची जबाबदारी निभावत होते. ते जंगलातले मोठ-मोठे कंद उकळून जायून संदीपला खायला देई. कधी कधी जंगलाच्या सीमेवरून मोठे उत्तही [] उपटून जाणी. दोन बानरे एकमेकांशी चुरस करित युवराजासाठी कोटून कोटून सोबून मागे, पेक न केळी यासारकी फळंही पेटून येत.

जूपदा संदीप याच्या भित्तांशी [] खेळे आणि हिरवळीवरून जाग्याने आरहत ओरहत धावत त्यांच्याशी कुस्तोही करी.

युवराज पाच-सहा वर्षांचा होता होता रोज सकाळी उठल्या उठल्या स्वतःच ज्ञान्यावर [] स्नानही करू लागला. यानंतर तो मोठ्या भक्ति-धावाने गुरूच्या समोर जाऊन बसे. गुरू त्याला शार्चना, श्लोक आणि ज्ञानाच्या निरनिराळ्या पद्धति शिकवत. त्याच्याजवळ नंतर बोडा वेळ तो किहिनेबाचजेही शिके. यानंतर नुकंदरीवर तो [] फिरायला जाई. असा वेळो मुनी जयानन्द [] तेथील माहेरुडुपे राखवून त्यांची नावे, लक्षण व विशेष गुण समजावून सांगत. ते म्हणत— “बाळा! या सुन्दर निसर्गाचे उपकार स्मरण हे आपले कर्तव्य आहे. मानव

वेळत आहे. त्याच्या मित्रांमधे मोठ्या मोठ्या सुळ्यांचा एक हत्ती होता. त्याचे नाव करीन्द्र। [] सर्व हत्तींचा तो प्रमुख होता. हा करीन्द्र रोज युवराजा-जवळ येई. त्याच्या पाठीवर स्वार व्हायचे यनात आले की आपले हात वर उचलून संदीप त्याला जूण करी. यग करीन्द्र त्याला आपल्या सोडने अलगद उचलून आपल्या पाठीवर बसवी. तो बसक नवे म्हणून सावघागिरी बाळगत एक बानर त्याच्या मागे त्याला धरून बसे. मल्हूक नावाचा एक पोपट रस्ता निघाक असल्याची सूचना देत या साक्षावरून त्या साक्षावर असा पुढे पुढे जात राही.

चापभाच्या फुलांच्या रंग, रूप, सुवास हे सर्व चमेलीच्या फुलांच्या रंग, रूप आणि मन्वापेक्षा वेगळंच आहे की नाही? नोट लक्ष दिसंय तर यात छपसेलं रहस्य तुला उलगडेल! याच जमिनीवर उगवलेलं एक झाड बांध्याची फळं देतं, तर दुसरं एकाच झाड फणस देतं! यापेक्षा चमत्कार तो माणकी कसला बसणार रे!”

गुरूचे बसले बोलणे सन्दीप लक्षापूर्वक ऐकत राही आणि निसर्गाच्या साक्षिण्यात अपूर्व मिळतं.

“सन्दीप, माणकी एक नोपट ओळखलीस? हे बघ फळे देतात ना? त्याच्या आपल्या काडून कसलीही अपेक्षा नाही करत! तू माडाचे आंबे, पेक तोडलेस ती तुझ्याकडून काही मागतात का? काही मिळेल अशी अपेक्षा तरी करतात ती? नाही नं? दुसऱ्यांना देत राहण्यात, त्यांना लुच ठेवण्यातच त्यांना आनंद वाटतो. अशा प्रकारे ही गुरू आनंद मिळवतात तसाच आनंद मिळवण्याचा नीही प्रयत्न केला पहिजे. निसर्गात छपलेला हा महान् आणि अपूर्व बसा गुण आपण मानवांनीही त्याच्यापासून शिकायला हवा, आरमसात करायला हवा!” अशाच तऱ्हेने बोलून गुरूजी युवराज सन्दीपला निसर्गावर

प्रेम करायचा आणि त्याच्यातले महान् गुण शिकायचा उपदेश करीत.

संध्याकाळच्या वेळी मूनि सन्दीपला बरोबर घेऊन डोंगरावर आत. आकाशात चमकणाऱ्या ताऱ्यांचा ते त्याला परिचय करून देत. त्या ताऱ्यांबरोबर ब्रह्मसंस्था पुराण-कथाही ते त्याला सांगत.

बसा तऱ्हेने राजधानी पासून दूर निसर्गसंभिध्यात आणि प्रशान्त अशा वातावरणात मुनि ब्रह्मसंस्थेच्या देसरेसीत युवराज सन्दीप दिसामासांनी वाढत होता.

गुरूंनी सांगितलेल्या नोपटीसलं ‘राम, कृष्ण, ध्रुव अन् गचिकेता-या सर्वांना त्यांचे त्यांचे आईवडील होते. पण मग आपल्यालाच कोणी आई-बाप का नाहीत-असा प्रश्न एकदा सन्दीपच्या बालमनात उभा राहिला अन् पटकन त्याने मुनींज्या विचारले-“माझे आईबाप कोण आहेत गुरूदेव? कुठे आहेत ते?”

“बाळा, तुला माहीत आहे? एका मुलाला आई-बापांची कथासाठी बकरी असते? समवान आपलं प्रेम वा आई-बापांच्या द्वारे मुलांना देत असतो, यासाठीच त्यांची आवश्यकता असते. पण तू तर इतर सर्व-सामान्य मुलांसारखा नाहीच आहेस, कोणीतरी महान् बसा विशेष मूळमा आहेस, म्हणून कुठल्या माध्यमा-

विषाच, म्हणजे आई-बापांशिवायच देवाच प्रेम तुला सरळ त्याच्याकडूनच मिळतं.” प्रेमाने सन्दीपचे मस्तक कुरवाळत मुनि म्हणाले.

बाबर डोके हलवून हसत सन्दीप म्हणाला-“नाही गुरूदेव, मलाही देवाच प्रेम एका माध्यमातूनच मिळतं-तुमच्या माध्यमातून! तुम्हीच माझे आईबाप आहात गुरूदेव!”

मुनि त्याला जवळ घेत गहिबरत म्हणाले-“तू तर मोठाच विवेकसंपन्न आहेस बघ! आपल्या भोवतालच्या प्रवस्तूत तुला भगवन्ताचेच वर्णन पडो-असा तुला आशिर्वाद आहे.”

मुळापासून उपटून काढलं पाहिजे. त्यांना जे कोणी मदत करत असतील त्यांनाही कठोरात कठोर शिक्षा द्यायला हवी." वात-ओठ कात वीरसिंह म्हणाला.

इतक्यात अचानक कुठूनसा एक बाण महालाच्या सिडकीवाटे आत आला आणि भिंतीवर आदळून लणकन् खाली जमिनीवर पडला! त्याच्या टोकावर एक कापडाचा तुकडा बांधलेला होता!

दपकून वीरसिंह एकदम सिंहासनावर उभा राहिला. त्याबरोबर सर्व दरबारीही आपली बांसने सोडून उभे राहिले.

बाण उचलण्यासाठी कपालकंठने आपले पाऊल उचलताच वीरसिंह गरजला— "बरे मूर्ख! तेथेच उभा रहा!"

ते किंवाळणे ऐकून कपालकंठ तिबल्या तिथेच सिट्कून उभा राहिला. वीरसिंह इतका का चिडका आहे, हेच त्याला समजले!

"लवकर नीच, तो बाण कोणी सोडला याचा ताबडतोब पता लाव. आपल्या कोणी शिपायाने त्याला पकडले बघेल तर ठोकच; नसेल तर त्याचा पाठलाग पकडून आणायला! आ, जा; लवकर नीच!" वीरसिंहने त्याला केले.

कपालकंठ नेमाने महालाबाहेर निघाला. त्याच्या मागे माणसी काही अधिकारीही

निघून गेले. "हं, आता पाहू — त्या बाणाने काय निरोप आणला आहे. आणाय बरं उचलून तो!" वीरसिंह म्हणाला.

वीरसिंहाच्या मुख्य अंगरक्षक जाऊन उचलून घेऊन आला. बाणाला बांधलेला कापडा सोडून त्यातून एक ताडपत्र काढून त्याने वीरसिंहाच्या हाती दिले. तो बाणू लागला— "आम्ही तुम्हा भोकांना लुटत नाही आहोत. खरं म्हणजे तुम्ही लोक आपल्याच भोळ्या-माबक्या, निर्याप शेतकऱ्यांना लुटत आहात. याला म्हणतात चोराच्या उलट्या...! आपलं रक्त ओतून शेतकऱ्यांनी जे धान्य निर्माण केले, तुम्ही लुटत आहात. तुम्ही मूर्ख माणसं त्या पैशांनी हत्यारं, सरीशायच्या विचारात

आहात. जनतेला भाकरी आणि कपडा हवा; हत्यारांची काही गरज नाही त्यांना! त्यामुळे तुम्ही जे धान्य लुटत आहात ते परत मिळवण्याच्या प्रयत्न आम जनता करत आहे!"

चिट्ठी वाचून क्रोधाने वीरसिंहाचे डोळे विस्तवासारखे लाल झाले! थोडा वेळ 'सुई पडली तरी आवाज ऐकू येईल' अशी शांतता पसरली तेथे!

बाण सोडणाराकला त्याचे हातपाय बांधून कपालकंठ ताबडतोब घेऊन येईल अशा अपेक्षेने वीरसिंह महालाच्या दाराकडे मजूर लावून बसला. पण काही उपयोग झाला नाही. अधीरपणे वीरसिंह बेबचासारका येरमारा घालत म्हणाला— "आताच तर

मी म्हणत होतो ना, की आपल्या लोकांना कोणी लुटत आहे! त्यानंतरच ही चिट्ठी जात आली ना? म्हणजे बाचाच बर्ब असा, की आपल्यातच कोणीतरी शत्रूचा गुप्त हेर आहे! पाहिजे, त्यानेच शत्रूला ही लबर दिली; किंवा त्याने स्वतःच ही चिट्ठी लिहिली. इतकं सारं बडत्यावर गप्प राहणं आपल्याला अजकब आहे! कारण ही गोष्ट अत्यंत घोळावायक आहे! आता, मणी त्या दुष्टाला माकन टाका! नाही, नाही...बाबा...माक नका त्याला! त्या दुष्टाकडून शत्रूचे गुप्त बेट माहीत करून घ्यायला हवेत; म्हणजेच सगळ्या बंडखोरांना दडपता येईल आपल्याला! माकन टाकू नका त्याला!...." वेड्यासारखा तो करतच राहिला.

इतक्यात कपालकंठ व त्याचे साक्षीदार वरबारात परत आले. वीरसिंहाने उत्साहाने विचारले-“कुठे आहे तो दुष्ट? तुम्ही लोकांनी माकन नाही ना टाकलं त्याला?”

“नाही महाराज, तो दुष्ट निमटला आपल्या ठाबडीतून! त्याने बाच सोडला तेव्हा आपल्या एका शिपावाने पाहिलं होतं आणि त्याला पकडायचा प्रयत्नही केला त्याने, तेवढ्यात तो पोटपावर बसून पळून गेला.” कपालकंठ म्हणाला.

“पोटपावकन पळाला? मग आपले पोटे मेळं होते सगळे? पाठलाग नाही केला त्याचा?” विठ्ठल वीरसिंहाने विचारले.

“तो शिपाई जख्खाळून बाहेर पडण्यापूर्वीच शत्रू पळून गेला होता महाराज!” कपालकंठने माहिती दिली.

“त्या मालाबक शिपावाला फाळी लावडतोब! बाबा, बाबा! त्या पोटपाकाही त्याच्याबरोबरच!”

वीरसिंह वेड्यासारखा ओरडत म्हणाला. वीरसिंहाचा तो अवतार पाहून दरबारी दबकलेच. एकमेकांच्या तोंडाकडे नुसतेच वहात राहिले ते. (कमजः)

राजाची परीक्षा

दुर्जनरायाची विभवादिष्ट्य पुरा त्या माडावाली गेला, आडावर लोबगारे प्रेत घाली उतरवून आपल्या खाद्यावर टाकले आणि नेहमीप्रमाणे मीम धारण करून तो स्वशालाकडे निघाला. तेव्हा त्या प्रतापला बेंताळ राजाला म्हणाला-“अरे राजा, मध्यरात्रीच्या वेळी, भोसाद अनुभवात्मक समजानात जे कष्ट करत आहेस, ते पाहून मोठं आश्चर्य वाटतंय. असं वाटतं की कुठल्या तरी विशेष अशा कामगिरीत मिलाबण्यासाठीच तू सर्व सहन करीत आहेस. बडीलधारी भाणस म्हणत असतात की राजे-लोक फार चंचल स्वभावाचे असतात. मीही या गोष्टीशी सहमत आहे. त्यामुळे तू जे करत आहेस, त्यात सफल झाल्यावर तुला आनंद वाटेल, बावर माझा बुळीमुढा विश्वास नाही. उदाहरण म्हणून मी तुला राजा चन्द्र-

बेंताळाच्या गोष्टी

विवाह करून देऊ. आता उघोर करणं ठीक नव्हे.”

“दोघांपैकी तुला कोण अधिक पसन्त आहे?” राजाने विचारले.

“तसे तर दोघेही चांगले आणि योग्य आहेत. पण माझ्या मनात वीरबाहुच जास्त भरला आहे. कारण तो सुभाषहूनही अधिक सुन्दर दिसतो न!” राणीने अभिप्राय व्यक्त केला.

यावर हसून राजा म्हणाला—“पहा कुवा! मला तर सुभाषच जास्त बघा वाटतो. तरोही केवळ बाहेरच्या रंग-रूपावर आकर्षित होऊन आपला जावई ठरवणं उचित होणार नाही. एकाद्याच्या स्वभावातच काही लोट असेल, तर बाहेरून तो किती सुन्दर दिसत असला तरी काय फायदा? उवाची चालचलमूक चांगली असेल तो कुकूप असला तरी, लोक त्याला चांगला मान देतात.”

“तरीही मला आपला वीरबाहुच पसन्त आहे. तो सुन्दर, अन् विचाराय गुणीही आहे. मला विचारात तर तोच आपल्या मुली-साठी जास्त योग्य आहे.” राणी निश्चयाने म्हणाली.

“ठीक आहे. आपण एकाही परीक्षा ठेवून पारक करू या. मला आपलं अजूनही वाटतं की सुभाषच अधिक

बुद्धिमान आणि योग्य आहे.” राजा म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी सुभाष अन् वीरबाहु या दोघांनाही बोलावून घेऊन राजा म्हणाला—“आपल्या देशाच्या सीमेवरील धान्यकूट प्रस्तावहून तुम्हाला माहिती असेलच. त्या धान्याच्या गावांकडून आपली करबसुली अजून मिळालेली नाही. मला संशय आहे की तिचलं आपलं अधिकारी गाफिल आणि बेजबाबदार आहेत.” नंतर तो वीरबाहुला उद्देशून म्हणाला—“हे मधे वीरबाहु! धान्यकूटच्या उत्तर भागातल्या गावांची कर-बसुली मी तुम्हावर सोपवत आहे. सुभाषने दक्षिण भागातल्या गावातली कर-बसुली करावी.”

सुभाष अन् वीरबाहु ठेवून जायला निघाले, तेव्हा त्यांना पाववून राजा म्हणाला—“पहा मुलांनो, धान्यकूटमधे आपला जो पहात आहे, तेथेच तुम्ही दोघांनी रहावेच. येताना दोघं निरनिराळे पेऊ नका; बरोबरच या. हा! पण मी तुमच्याबरोबर कोणी अंगरक्षक किंवा शिपाई वर्गेचे देणार नाही. का, ते माहीत आहे? मला हे पडताळून पाहायचंय की तुम्ही आत्मरक्षण अन् त्याबरोबरच राजसजिन्द्याचं रक्षणही करायला योग्य वाटत किंवा नाही. कोणाची मदत वगैरे

न घेता, तुम्हाला स्वतःलाच काम पार पाडायचंय. दोघांपैकी एकाला सेनाध्यक्ष म्हणून नेमायची इच्छा आहे माझी.”

धान्यकूटमधले राजकर्मचारी कर बसूल करतच होते, नेमके त्याच वेळी वीरबाहु आणि सुभाष तेथे आऊन पोचले. सेतकरी आणि व्यापाऱ्यांकडून अधिकाऱ्यांनी जी वसूल केली होती, ती सगळी त्यांनी या दोघांच्या हाती सुपूर्त केली. अशा रीतीने कर-बसुलीची सर्व रक्कम फारच सुलभतेने त्यांच्या हाती आली. केवळ दोन वाळवड्यातच दोघांचे काम पूर्ण झाले.

आता दोघांनीही दुसऱ्याच दिवशी राज-भत्तीला परत निघायचे ठरवले. परन्तु त्याच

देवची गोष्ट सांगतो. ऐकतामा करमणूकही होईल तुम्ही. ऐक हं—

वेताळ गोष्ट सांगू लागला—

दक्षिणापुरी राज्याची धुरा राजा चन्द्र-देव संभाळत होता. त्याला मुलगा नव्हता. लक्ष्मीप्रिया नावाची एक मुलगीच काय ती होती त्याला. सुभाष आणि वीरबाहु माघाचे राज्याचे दोन तरुण नातेवाईक ही राज-वाड्यातच रहात असत. दोघेही मोठे सुन्दर आणि बुद्धिमान होते. राजाची ते फार अदबीने भागत.

एक दिवस राणी राजाला म्हणाली—“सुभाष आणि वीरबाहु यांच्यातील एकाची निवड करून आपण लक्ष्मीप्रियाचा त्याच्याशी

राजी बीरबाहुच्या सोलीचा दरवाजा कोणी-
तरी जडवटावला. नंतर एक बुरजापारी
भात सिरका धनु सुरीचा भाक दाखवून कबी-
बसुलीच्या रकमेची बेली त्याने हुस्तगत केली;
सोलीच्या बाहेर येऊन त्याने बाहेरून कडी
धातुची आणि तेथून आपली बाट धरली.

सोलीच्या आतून बीरबाहुच्या ओरड्या-
ओरड्याचा जावाज ऐकून महाकाच्या
पहारेकऱ्यांची येऊन दरवाजा उघडला.
सुमाषही तेथे येऊन पोचला. बीरबाहु जेव्हा
बोड्या वेळाने पूर्ण खुद्दीत आला, तेव्हा त्याने
माझ्या बटनेची सर्व वार्ता सांगितली.

ते ऐकून पहारेकरी दचकलेच. ते
म्हणाले—“अशा तऱ्हेने इथे चोरी पडल्याचा

हा पहिलाच प्रसंग आहे. राजकर्तव्याच्या-
साठी लुटचारा जो कोणी बसेल तो मोठाच
हुशार बसला पाहिजे. वाम्ही तर नेहमी-
प्रमाणेच जवळी जावकपणे पहारा देत
होतो.”

सुमाष आणि बीरबाहु दुसऱ्याच दिवशी
राजदरवाजेकडे परत निघाले. तेथे पोचताच
सुमाषने आपल्या जागाच्या कर वसुलीची
रकम राजाला देऊन दिली. पण विचारा
बीरबाहु मात्र भरल्या डोळ्यांनी राजापुढे
मुकाट उभा होता।

राजाने त्याला सात्त्वना देत म्हटले—
“सुमाष काळजी नको करत बीरबाहु!
तुमच्या जागी मी बसतो तरी असंच केलं
असतं! चोर राजमहालातही घुसतील अशी
कोशाळा कल्पना येणार?”

सुमाष मात्र गुप होता, कारण त्याने
आपले काम सफळतापूर्वक केलेले होते।
राजाही आपल्यावर गुप होईल याची
जाणी होती त्याला।

त्याच दिवशी चोरचा येळाने कृपाल
राजाकडे आला आणि पैसांची बेली
राजापुढे ठेवत तो म्हणाला—“महाराज,
हे बीरबाहुच्या हातून हरवलेलं घन।”

राजाने जावकपणे विचारले—“हा काय
प्रकार आहे कृपाल? तू बीरबाहुचा का
लुटसंस?”

“ते काम माझ नाही महाराज! आपण
काही तशी आज्ञा नव्हती दिली मला! पण
बंभारातून चोर जेव्हा पळू लागला, तेव्हा
त्याच्या हातून पैकी मात्र हिसकली मी!”
कृपाल म्हणाला.

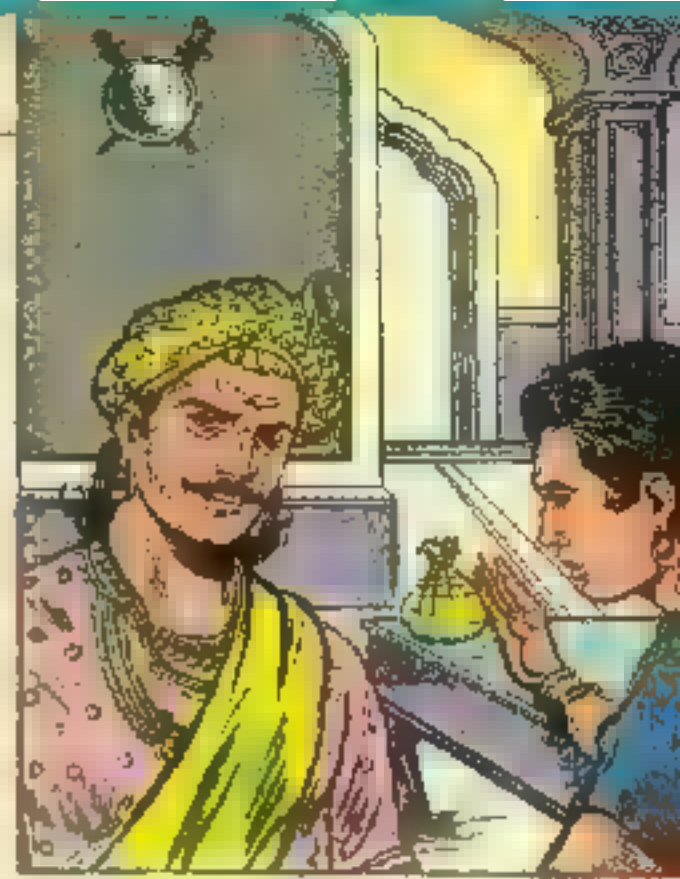
“असं होतं, तर चोराला का नाही
पकडवसं तू?” राजाने विचारले.

“महामात्र मी तसं केलं नाही महाराज!
मनात मागलं असतं तर नक्कीच पकडू
शकलो असतो मी त्याला! इतकंच काय,
पण मी त्याला माझ्याही टाकू शकलो
असतो. पण मी त्या बुरजापारी व्यक्तीला
बोळवतं होतं, म्हणून मी केवळ पैसां
तेवढीच काढून घेतलो. नंतर तो अतिभि-
शाळेकडे पळाला होता.” कृपालने माहिती
दिली.

“काय म्हणालास? राजमहालातल्या
अतिविशाळेकडे होता तो चोर?” राजाने
दचकून विचारले.

“होय महाराज, रधाची सोली बीर-
बाहुच्या सोलीजोवारीच होती.” कृपाल
म्हणाला.

खजमर गण्य राहून राजा पुन्हा
म्हणाला—“तू त्या चोराला पकडवसं असतंश
ना कृपाल, तर छत्र असतं वध! त्याने जो
गुन्हा केला आहे, तो काही मामुली
नव्हे.”

“भाणजी एक गोष्ट आहे महाराज, तो
इथे नक्कीच येईल. आपल्याला बाटलं तर
आपणच त्याला कैद कराल असा विचार
केला मी! मी तर वेच बदललेला होता, त्या-
मुळे त्याने मला ओळखलेलं नाही. तो मला
बीरबाहु समजला असणार.” कृपाल म्हणाला.

त्या रात्री राधा राणीला म्हणाला—
“या राज्याचा वारस कोण होणार याचा
निर्णय करून टाकला मी. आता तुम्हीही
संमति मिळाली तर काम पुरं झालंच असं
समजायला हवं.”

“या परीक्षेत बीरबाहु हारलेला आहे तेव्हा
सुमाषचीच जावई म्हणून निवड झालेली
असणार; होय ना?” राणीने विचारले.

“एकदम धूक! मी तर कुपालची निवड केली आहे. तो आपली जबाबदारी फारच चांगली ओळखतो, आणि चांगला बुद्धिमान मुद्दा आहे तो! कोणतं काम त्याच्यावर सोपवणं तर तो सार्वजनिक पुर करू शकतो. आवश्यक तिथेच तो तोंड उघडतो, एक शब्दही बोलत नाही तो! त्याच्यात लोभ नावाकाही नाही, अन् तो अत्यंत प्रमाणिक आहे. इतका गुणसंपन्न असा एकही तरुण मी पाहिला नाही आज-पर्यंत!” राजा म्हणाला.

ते ऐकून राणी जरा वेळ गप्प राहिली. नंतर हसत हसत ती म्हणाली—“असं काही होईलसं मनातही आलं नाही! माझ्या!

तुमच्या निपण्याची पूर्णतः सहमत आहे मी! मला वाटतं की लक्ष्मीप्रियाही आवडतो तो!”

नंतर लक्ष्मीप्रिया आणि कुपाल यांचा विवाह घूमवडास्थाने अन् वाटाघाटात पार पडला.

इतकी गोष्ट सांगून झाल्यावर वेताळ राजा विक्रमादित्यला म्हणाला—“राजा, कुपालने काम केलं, ते कोणी सामान्य राजकर्मचारीही असता करू शकला की! मग त्याच्यातच एवढं काय विशेष होतं की राजाने आपला जावई म्हणून निवडला? हां, इतकं सर, की तो आपली जबाबदारी ओळखणारा आणि धैर्यवान् युवक आहे. पण तो प्रामाणिक आहे, लोभी नाही—असं आपण कसं म्हणू शकतो? एकदम? कुपालच्या बाबतीतली राजाची वागणूक, त्याची अचलताच प्रदर्शित करते की नाही? शिवाय दुसरं काही कारण सुचतं तुला? माझ्या प्रश्नांची उत्तरं माहीत असूनही तू न विलीस, तर तुझ्या मस्तकाचे तुकडे तुकडे होऊन पडतील.”

विक्रमादित्य ताबडतोब उत्तरला—“मुभाषने वीरबाहुकडून पैसांची थैली अशा करता पळवली की—आपणच त्याच्याहून अधिक योग्य आहोत असं त्याला राजा-समोर सिद्ध करायचं होतं. वीरबाहु

असमर्थ आहे असं वाटलं असतं राजाला! त्यामुळे दोघेही सारखेच तालायक आहेत हेच सिद्ध झालं. कुपालने सर्वच घटना आपल्या डोळ्यांनी पाहिलेल्या आहेत. एका सामान्य चोरापासूनही आपला बचाव न करू शकण्याइतका वीरबाहु असमर्थ आहे. मुभाष तर चोरी करण्यामारखा गुन्हा करण्याइतका चरित्रहीन आणि धोकेबाज निघाला! उलट कुपाल हा धैर्यवान् आणि भावुरी आहे. आपली जबाबदारी त्याने उत्तम रीतीने पार पाडली. मुभाषच्या चोरीबद्दल धान्यकूटमध्ये कोणाजवळही काहीही बोलला नाही. त्याने ही गोष्ट बाहेर फोडली असती राजपरिवारातला एक नातेवाईक चोर आहे अशी घटनाही झाली असती बाहेर! त्यामुळे रहस्य कुपालने केवळ राजासमोरच प्रकट केलं! त्याने असा विचार केला की मुभाषला काही शिक्षा मिळायचीच असेल तर ती खुद्द राजाकडून मिळणेच योग्य! हा राज-परिवाराचा प्रामाण्य असल्याने आपण त्यात

जितका अत्यंत आवश्यक, तितकाच भाग घेणे उचित होईल! याचाच अर्थ असा की कोणीही आपले नियम, अधिकार व सीमा यांच्या बाहेर पाऊल टाकू नये; याचे उल्लंघन केल्यास त्याचे परिणामही भोगावे लागतात. कुपालने मुभाषकडून जेव्हा थैली हिंसकली तेव्हा त्याने नेपांतर केलेलं होतं. त्याला कोणी ओळखूही शकत नव्हते. मनात असतं तर ती सारी रक्कम तो स्वतःच हडपू शकला असता. पण तसं न करून त्याने आपला प्रामाणिकपणाच सिद्ध केला. या सर्व कारणांमुळे राजा कुपालवर खुश झाला. यात राजा बंचक असल्याचा प्रश्नच येतो? त्याला बंचक म्हणणे नव्हे का?”

इतके बोलून गप्प होताच विक्रमादित्याचा मौनमग झाल्यामुळे वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन पुन्हा त्या भाडाच्या फान्दीला खटकू लागला.

(कल्पित)
[आधार—श्री मनोज दास यांची रचना]

आत्मज्ञान

एक शेतकरी ॥॥॥ शेताची राखण करीत होता. तेव्हाच एक संन्यासी पासला होता. थोडा वेळ निश्चांति घेण्याच्या विचाराने दोघे ही एका शाखावाली बसले.

संन्यासाने शेतकऱ्याला विचारले-“हे तुमंच शेत आहे न? पीक-पाणी कसं काय? यदा पण वेळेवर पाऊस होणार का?”

तमस्कार करून शेतकरी संन्यासाला म्हणाला-“स्वामीजी, पीक कसं काय हे ते हाती आल्याशिवाय कसं सांगू? ॥॥ वेळेवर येणार ॥ नाही ॥ जसाच कसं सांगता येईल बरे? बरं, पण आपण कुठं चालला आहात ॥ का सांगणं?”

शेजारच्या डोंगराकडे बोट लावत संन्यासी म्हणाला-“तिथं एक महान् चिड पुढक जाहे. मी उपवेश घेण्यासाठी त्यांच्याकडे चाललो आहे.” बरा उदासपणे संन्यासाने भाषणी सांगितलं-“या पूर्वी ॥ मी तीन कुकडी घेऊन गेलो, ॥ कोणी आत्मज्ञान दिलं नाही. ॥ पहायचंय, या ॥ होतंय ते!”

यावर शेतकरी हसून म्हणाला-“बाळीत सर्व पीक ॥ सर्व ॥ तर मी स्वतः पहात आलो आहे. तरी पण क्षया काय होईल ॥ जाणण्यासाठी ॥ सर्व अनुभवाचा काबीचा उपयोग नाही. आणि आपण ॥ दुसऱ्याच्या अनुभवावरून आत्मज्ञान मिळविण्याचा प्रयत्नात आहात! कुणास डाकड आपली ही ॥ पूर्ण होईल ॥ नाही?”

शेतकऱ्याच्या या शेतकऱ्यामुळे संन्यासाला ज्ञानोदय ॥ आत्मज्ञान प्राप्त ॥ साठी स्वतःच प्रयत्न केला पाहिजे. ॥ जाणून संन्यासी जाल्या गेल्याने परत फिरला.

महोबा पुरवणी-२०

ज्ञानाचा खजिना

तो कोण?

भारताचा पहिला स्वातंत्र्य-संग्राम । तैलिंगच्या बंडाचे ॥ दिवस होते! एका छोट्या राज्याचा राजा फिरंग्यांकडून बंड करणाऱ्या सिपायांचा नेता बनला. एका बाजूला तो शत्रूशी लढत होता, तर दुसरीकडे ईस्ट इंडिया कंपनीच्या सैन्याने त्याच्या राज्याला वेढा दिलेला होता. बातमी लघताच तो आपल्या राज्याकडे जाण्याची तयारी ॥ लागला. पण त्याका रस्ता न देता इंग्रज सेना त्याच्याशी निकराने लढू लागली. तरी पण शत्रूच्या सैन्याशी बाडसामे ॥ तो पुढे निघाला. इंग्रजांच्या बंदुकीच्या गोळ्या त्याच्या उजव्या हातात घुसल्या. प्राण नावनाशचा असेल तर ॥ हात कापून ॥ पाहिजे अशी त्याची अजस्था झाली.

सत्य-चिकित्सेसाठी बंधाना बोलविण्याची ही वेळ नव्हती. म्हणून गंगा नदीच्या किनाऱ्यावर उभे राहून, आपल्या ॥ हाताने उजवा हात कापून टाकून तो म्हणाला-“गंगा माते, ही माझी भेट स्वीकार कर!”

हा धाडसी वीर एकादा तरुण असता, तर कदाचित् विजय ही राहू ॥ असता! ॥ त्या नेहमी या महाप्रतापी वीराच ॥ होतं ७५ वर्षे! या बटनेच्या दुसऱ्याच दिवशी ॥ लढवण्याचा वेहान्त ॥ हा वीर कोण?

[पान ३६ पहा]

तुम्हाला माहीत आहे?

१. व्हार्ड कसं हा काय आहे?
२. आपल्या वेळात व्हार्ड मंदिर कोठे आहे?
३. 'उडबान्या तक्कड्या' सर्वप्रथम कोणी पाहिल्या?
४. त्या त्याने केव्हा पाहिल्या?
५. त्यांना 'उडबान्या तक्कड्या' कसं का म्हणतात?

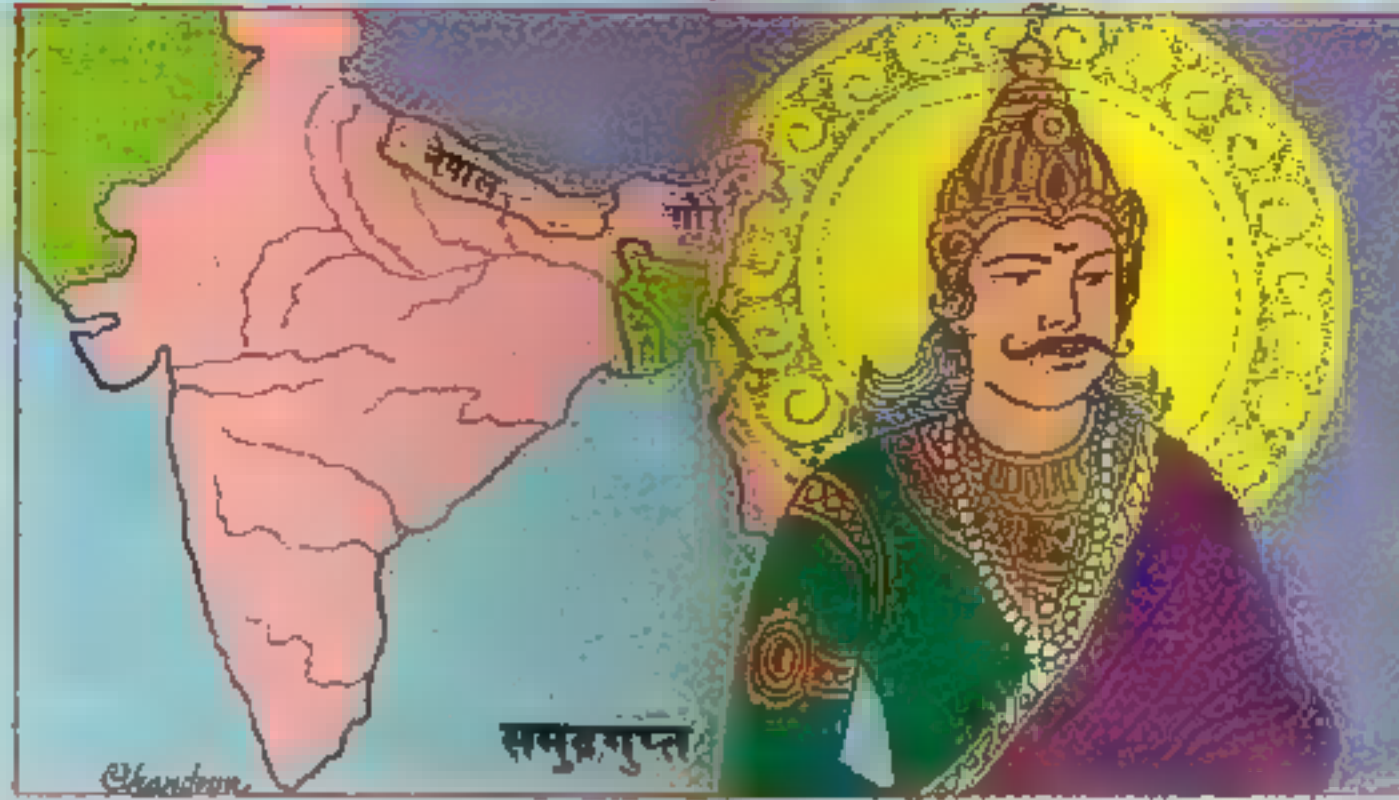
[पान ३६ पहा]

कामरूप राज्य

आपल्या पुराणात ज्यांचा उल्लेख येतो अशा राज्यात कामरूप राज्य प्रसिद्ध आहे. त्याची राजधानी होती प्रागज्योतिषपुर. या राज्याचं नाव 'कामरूप' का पडलं? या सृष्टीवर जो जो इच्छा करील तो पूर्ण होते. म्हणून या राज्याला कामरूप हे नाव मिळालं असे काही विद्वान म्हणतात. दुसऱ्या काही विद्वानांनी या नावाशी एक पुराण-कथा जोडली आहे. ती अशी— श्रीशंकराच्या शोकाशीत काम (नवन) जळून भरम झाला. यावर त्याची परात्री रति हिने कठोर तपश्चर्या करून शंकराला केळं आणि मन्मथाला पुन्हा जिवंत केळं. कामदेवाने इथे आपलं रूप पुन्हा धारण केळं, म्हणून या भूमीचं नाव 'कामरूप' पडलं.

प्रागज्योतिषपुर या नावाचा अर्थ आहे पूर्व दिशेकडील ज्योती सारले नगर!

आजचं असाम राज्यच कोणं एके काळीच पुराण-प्रसिद्ध कामरूप राज्य होय आणि गोहाटीचं प्राचीन नाव प्रागज्योतिषपुर! येथील जवळच्या तोंगरात कामरूप

राक्षसी पालीसाठी बोर-काम

कोणं एके काळी या पुष्कोवर राक्षसी पाली (डापनीसोर) रहात होत्या. यांच्या बाबत अधिक माहिती मिळविण्यासाठी वैज्ञानिक एक अतक सर डेनवर पर्वताच्या आसमंतात बोरकाभ करीत आहेत. या पर्वताच्या जवळपास—म्हणजे १४ कोटी वर्षा पूर्वी इथे राक्षसी पाली होत्या. त्यांची पाषाणयुग जालेची हावे येथे सापडत आहेत. साद्याने राक्षसी पाली बाबत आपली काही माहिती मिळेल अशी शक्यतांना आशा आहे.

कमी होत चाललेले व्यसन

येथे वर्षी अमेरिकेतील धूम्रपावाने व्यसन पाच टक्के कमी सन १९८९ मध्ये इथे एकूण ५३,३०० कोटी सिगरेटी वळत आल्याचे एका परीक्षण-नमितीने आपल्या अहवालात नमूद केले आहे. नागरिकांचा सरासरी वार्षिक सिगरेटीचा उपयोग सात टक्क्यांनी कमी आला आहे.

राज्यातील प्रसिद्ध देवता 'कामाक्षा' चं मंदिर आहे.

पौराणिक कथेनुसार नरकासुर मिथिला सोडून कामरूप राज्यात आला होता. त्याचा मुलगा भगवत याने महाभारतातील युद्धात कौरवांचा पक्ष घेतला आणि त्या युद्धातच त्याचा अंत झाला.

आता आपण इतिहास-काळात पाहू लागलो तर असे दिसते की धर्मध्वा इसवी शतकात समुद्रगुप्तचा सामंत राजा पुष्य-धर्मा येथे राज्य करीत होता.

तेराव्या शतकात उत्तरी ब्रह्मदेवातील 'शान' जातीच्या अहोम राजांनी येथे येऊन बराच भूभाग आपल्या अधिकाराखाली आणला. तेव्हा पासून याचं नाव आसाम पडलं असं म्हणतात.

सन १८२४ मध्ये हा प्रान्त इंग्रजांच्या ताब्यात आला.

अहोम राजांनी 'शान' जातीची नावे हळू हळू सोडून हिन्दू नावे स्वीकारली. घाडगी राजे म्हणून ते प्रसिद्ध झाले. या राजांनी मुस्लिम व पठाणी राजांच्या आक्रमणापासून आपल्या राज्याचे संरक्षण केले.

आजचे राज्य ७८, ५२३ चौरस किलो मीटर क्षेत्रात पसरलेले आहे. गोहाटी जवळचे दिसपुर सहर ही राज्याची नवी राजधानी आहे.

साहित्य सोनियाचिया खाणी

१. कादंबरीकार म्हणण्यास योग्य वसा इंग्रजीचा पहिला कादंबरी-लेखक कोण ?
२. त्याने सर्वोत्कृष्ट कोणती कादंबरी लिहिली आहे ?
३. ती कल्पित आहे की प्रत्यक्ष घटनांवर आधारलेली आहे ?
४. या कादंबरीचे प्रमुख पात्र कोणत्या व्यक्तीवर आधारलेले आहे ?
५. फ्रेंच व इंग्रजीत वाक्यस्य-निमित्त करून घ्याव्या केवळ २१ व्या वर्षी निधन पावलेला भारतीय कादंबरीकार कोण ?

तो कोण ?

बिहारच्या जनकीसंपुर्णा राजा कुंवरसिंह.

तुम्हाला माहीत आहे ?

१. इराणच्या बहाउल्ला (१८१७-९२) ने हा धर्म स्थापन केला. सर्व धर्म-सामानता व शांतिप्रेम ही याची प्रमुख तत्वे आहेत.
२. मल्या विद्वलीत.
३. केनेन कर्नाल नावाचा अमेरिकी शास्त्रज्ञ.
४. जून १९४७ मध्ये.
५. कर्नालधर्म म्हणजे असे की पाण्याच्या पृष्ठ-भागावर फेकलेल्या तमकड्या जसा उडतात, तसा या त्याचा उडसाना विसरल्या; म्हणून-

साहित्य

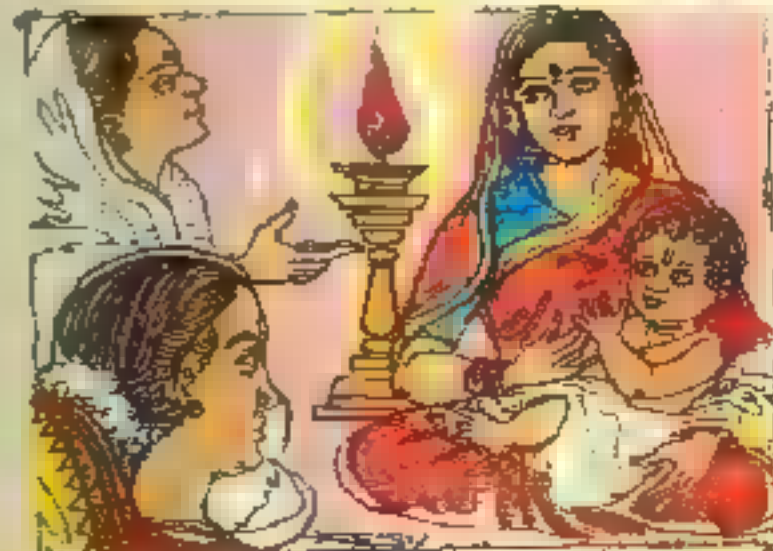
१. रॉबिन्सन क्रोको (१९११-१९२१).
२. रॉबिन्सन क्रोको.
३. प्रत्यक्ष घटनांवर आधारित.
४. जेम्स कर्नल सेमिकी नावाचा खताली
५. लोक वत.

श्री रामकृष्ण परमहंस

आपल्या देशात ज्या महापुरुषांनी जन्म घेतला, त्यांपैकीच एक म्हणजे श्री रामकृष्ण परमहंस हे होते. त्यांच्या जिवनकाळात फारसे कोणी त्यांचा ओळखताही नसे. परंतु नंतर त्यांचे प्रमुख शिष्य स्वामी विवेकानंद आणि पुढच्या काही शिष्यांमुळे त्यांचे नाव सर्वतोपरि झाले आणि जगवैजा त्यांची शिकवण समजली.

बंगालमध्ये एक छोटेसे गाव होते कर्पूरपुर. तेथे श्रीराम नावाचा एक शास्त्रज्ञ राहत असे. एकदा तो तीर्थक्षेत्र गंगा येथे दर्जनासाठी गेला असता त्याला एक भद्रभूत असे स्वप्न पडले. त्या स्वप्नात सर्वकाळ महाविष्णूने दर्शन देऊन त्याला सांगितले की-मी तुला पुनः पुनः होऊन जन्माला येणार आहे.

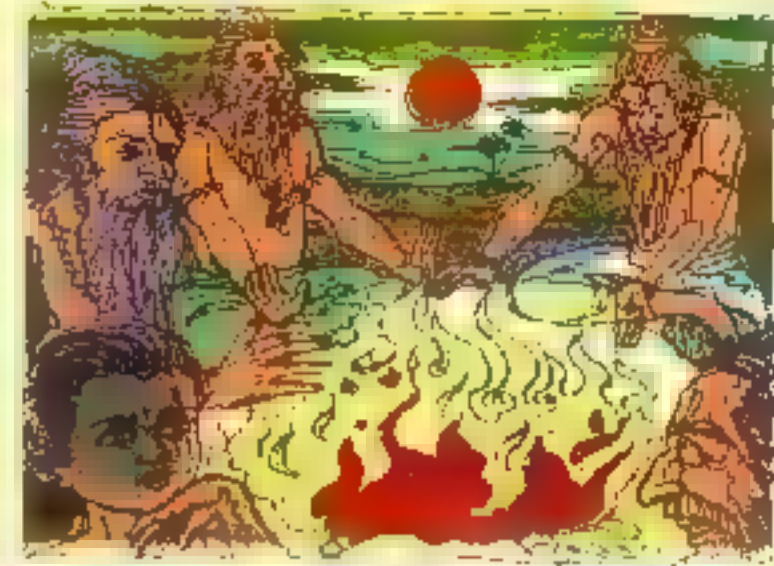

श्रीरामाची पत्नी चन्दादेवीला १७ फेब्रुवारी १८३६ रोजी तिसरे म्हणून एक मुलगा झाला. चित्पाते बाळाचे नाव ठेवले गदाधर. चित्पाते शिष्यांच्या जनेक नावांपैकीच हे एक नाव आहे. या बाळाची जन्मकुंडली पाहून व्योतिध्यात्री म्हटले की एक महान् या बाळाच्या रुपाने धरतीवर अवतरला आहे.

गदाधर जसजसा मोठा होत नसा,
तसतसा तो अधिकाधिक नांकांचा
नाटका बनत राहिला. गावच्या
स्त्रिया त्याचे कौतुक करताना
नवत ! जहानपक्षापासूनच मोठा
हुशार आणि चपळ होता. ~~जेव्हा~~
बागडणे अन् पोहणे त्याचा खूप आवडे.

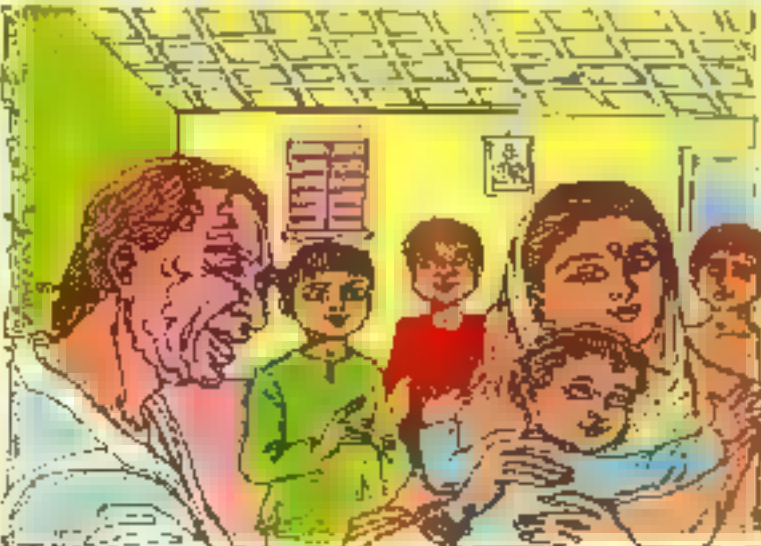
कमपुंकर हे एक सुखपत्र पाव होते.
बागच्या रस्त्याने जाणाऱ्या यावेळी
साठी त्या गावच्या जमीनदाराने एक
धर्मशाळा बांधलेली होती. यथमंचालेत
सधु-महात्म्य वेहमीने नास्तिक्यास नवत.
गदाधर तेथे जाई अन् वाचनतास वचून
त्याचे बोलणे एकत वसे. ते त्या रुबा
सांगत त्या तो मोठ्या आवडोने ऐके !

गदाधर सात वर्षांचा असताना एक
विचित्र हिरव्या-हिरव्या शेतातून एकटाच
फिरत होता. त्याने लहानच आकाशाकडे
पाहिले. काळ्या-निकट्या उगांती
गाठशिंदगी - करत पांढऱ्या-सफेद
पक्षांचा एक चमकत होता ! एकूण
ते दुसरे मोठे लोचसवाणे होते. ते
वाहून गदाधरला परमानन्द पाडला !
अन् आयुष्यात प्रथमच त्याला काही
विचित्रशी अनुभूति झाली. ही काहीशी
समाधि सारखी अवस्था होती !

एके दिवशी काही संध्याकांनी
गदाधरला बालसंघाशाचा वेव
चढवला, अंगाला विभूति पासली
आणि त्याच वेदात त्याला बरी
गाडवून दिले पण्ड-कमण्डलू हाती
घेऊन आलेल्या भायल्या पोराला पाहून
आई भक्क झाली !

तेथेच तो बंद्दीक होऊन पडला. त्याच्या
मित्रांनी त्याला बरी पोचवले.
मूढीवर तो हसत हसत
चहूकडे पाहू लागला. जवळी सामान्य
स्थितीत होता तो. पण त्या दिवसा-
पासून संध्या-अवस्थेचा अनुभव
त्याला वेळोवेळी येऊ लागला.

भाट वर्षाच्या लहान संघातच गदाधर
बायल्या अस्पृश तीक्ष्ण बुद्धीची चपूक
दाखवू लागला. एके दिवशी जमीन-
दाराच्या घरात बसलेल्या मोठ-मोठ्या
वंदितांना एका समस्येचे उत्तर सापडेल.
ते खूप डोक्यां खाजवत राहिले. त्यावेळी
तेथेच बसणाऱ्या मासक गदाधराने उत्तर
मोठ्या सहजपणे सांगितले आणि
सर्वांनाच आश्चर्याने तोंडाला बोट
लावले.

गावात एकदा मोठा साजरा केला जात होता. शिवांच्या इच्छेवरून भगवान शिवाचा वेव धारण वदासर मंचावर सोकांपुढे बाला. एक तिथेच त्याची समाधि लागल्यामुळे कथंक्रम मध्येच स्वर्गित करावा जायला.

नवाच

गवावरचे बडोस कारणे आणि आपला मोठा रामकुमार यांच्याबरोबर तो कलकत्त्याला आला. गवावरच्या मोठ मोठ्या इमारती, येणारी-जाणारी वाहने आणि आपापल्या उद्योगात व्यस्त असणारी रस्त्यातून इकडे-तिकडे जाणारी इतकी कूच आपले पाहून गवावरला अचंभा वाटला.

रामकुमारने एक सहामाजी संस्कृत शुरु केनी. गवावरही तिथेच गिक. परन्तु काही दिवसातच तो मोठ्या मावाला म्हणाला-“मला प्रजे मानवत नाहीत मुझे ! मला वाटत की आपण कर ज्ञान आणि सत्य रावतीत माहिती मिळवावी. मला कर हवे !” (जमनाः)

गोवर्धनगिरी राज्यावर राजा नरेन्द्र भूपाल राज्य होता. तो मोठा बघालू आणि बुद्धिमान होता. जनतेच्या सुखासाठी नेहमी काही न काही करत असे तो. जनतेच्या अडचणी समजून घेऊन त्या दूर करण्यासाठी तो आटोकाट प्रयत्न करी. रोज सकाळी एका ठारीच वेळात कोणीही येऊन आपल्या अडचणी किंवा तक्रारी राजापुढे मांडू शके. नंतर राजा त्या अडचणी सोडवायचा प्रयत्न करी. आपली बुद्धि समज यांच्या मदतीने तो पटकन अडचणी सोडवून देई.

एके दिवशी सकाळी रुपांनी नावाची एक स्त्री राजाकडे आपली तक्रार आली. त्या वेळी राजा आपल्या मन्त्र्याची काही सास विषयावर बोलत होता. राजाने तिला ताबडतोब विचारले-“काय तारी ?”

“महाराज, माझे नाव आहे रुपांनी. माझे पति रामचेंव रोज नानेतून नदी पार करून शहरात जातात आणि तिथे आपला व्यापार करून संध्याकाळी घरी येण मी असं ऐकलं की काल सकाळी नवी ओसाडत असताना ते पाण्यात पडून वाहून गेले.” रुपांनीने आपले म्हणजे मांडले.

आपल्याने राजाने विचारले-“ऐकलं ? म्हणजे वाचा अर्थ काय ?”

“हां, हा महाराज ! मी तरच ऐकलं बस. आमच्या शेजारी राधेश्याम नावाचा एक व्यापारी रहातो. कधी कधी एकाच नावेतून ते नदी पार होतात, तर कधी निरनिराळ्या नावांनी मुकर करतात ते. काल राधेश्याम एका निराळ्या नावेत बसला होता अन् त्याने दुकूनच माझे पति बसलेली नावही पाहिली; ते एकटेच होते

त्या नावेत! नावाची जागरी याने माझ्या पतीच्या हातातली बैली स्नेहून घेतली अन् त्यांना नावेतून खाली पाण्यात टाकून दिले! ही सर्व घटना राधेश्यामने दुरूनच पाहिली. ही बातमी ऐकताच मी न्यायासाठी आपणाकडे धावत आले!" डोळ्यात पाणी आणून रूपानीने आपली कथा सांगितली.

राजाने ताबडतोब आपल्या शिपायांना रूपानीच्या पतीचे शरीर नदीतून बांधून काढायला पाठवले; आणि आपली एका शिपायाला पाठवून राधेश्यामला बोलावून घेतले.

राधेश्याम ताबडतोब हुजर साक्षा त्याने राजाला मुबरा करून म्हटले— "महाराज, माझे नाव राधेश्याम! दुकन पाहिले."

मी आपल्या डोळ्यांनी प्रत्यक्ष पाहिले— जागरीने रामदेवची बैली हिमकावून घेतली आणि त्याला नावेतून नदीत टाकून दिले! दुरूनही दोघांना ओळखण्यात मी चुक करणं अशक्य आहे!"

आता राजाने रूपानीला विचारले— "ठीक आहे, तू सांगू शकतेस, रामदेवच्या बैलीत काय काय होतं?"

रूपानी उत्तरली— "होय महाराज, बैलीत चाळीस गाणी आणि दोन बांगड्याही होत्या. त्या गहाळ ठेवून कर्ज घेण्यासाठीच माझे पति सहाराकडे निघाले होते. ते सर्व हद्दगण्यासाठीच जागरीने खाण्यावर हल्ला केला असला पाहिजे."

इतक्यात काही शिपायांनी तेथे येऊन रामदेवचं प्रेत सापडलं असल्याची बातमी दिली. राजा आणि बंत्री प्रेत पहायला निघून गेले. जाता जाता राजाने एका शिपायाला सांगितले— "तू ताबडतोब जाऊन आमरोला दरबारात घेऊन ये." प्रेत पाहून राजा परत आला. तोपर्यंत जागरी तेथे पोचलेसा होता.

राजा जागरीला म्हणाला— "तुझ्या बाबतीत तक्रार आहे. की तू रामदेव नावाच्या व्यापाऱ्याला काळ आपल्या नावेतून नदीत टाकून माकन टाकलेस!"

जागरीने जटकन उत्तर दिले— "महाराज, हे सर्व सोट आहे! रामदेव नावेच्या कडेला बसून वेगळ होता वन् तो स्वतः आपला

आपण नदीत पडला. हातातल्या बैलीसकट तो प्रवाहात वाहून गेला महाराज!"

"मग त्याला वाचवायचा प्रयत्न का नाही केलास तू?" राजाने विचारले.

"प्रयत्न? वा, वा! प्रयत्न केला तर! तो जेव्हा बुडू लागला, तेव्हा त्याच्या डोळ्याने ओसे-केस पकडून त्याला वर स्नेहायचा जूप प्रयत्न केला मी! पण, माझा नाइलाज झाला, वाचवू शकलो नाही मी त्याला! त्याचे ते ओले केस माझ्या हातातून निसटून गेले." जागरीने आपल्या बाबूने समर्थन करायचा प्रयत्न केला.

आता मात्र राजा फारच रागावला— "अरे नालायका, पैशाच्या लोभाने तू रामदेवला दिलेस माचा पुरावा

त्या नावेत! नावाही जागरी याने माझ्या पतीच्या हातातली पेंढी खेचून घेतली अन् त्यांना नावेतून खाली पाण्यात ठकवून दिले! ही सर्व घटना राधेश्यामने दुरूनच पाहिली. ही बातमी ऐकताच मी न्यायासाठी आपणाकडे धावत आले!" डोळ्यात पाणी असून रूपानीने आपली कथा सांगितली.

राजाने ताबडतोब आपल्या विपायांना रूपानीच्या पतीचे शरीर नदीतून सोडून काढायला पाठवले; आणि आणखी एका शिपायाला पाठवून राधेश्यामला बोलावून घेतले.

राधेश्याम ताबडतोब हजर झाला. त्याने राजाला मुजरा म्हटले— "महाराज, माझे नाव राधेश्याम! दुकम

मी आपल्या डोळ्यांनी प्रत्यक्ष पाहिले— जागरीने रामदेवची पेंढी हिमकावून घेतली आणि त्याला नावेतून नदीत डकवून दिले! दुरूनही दोघांना ओळखण्यात मी चुक करणं अवश्य आहे!"

आता राजाने रूपानीला विचारले— "ठीक आहे, तू सांगू शकतेस, रामदेवच्या पेंढीत काय काय होतं?"

रूपानी उत्तरली— "होय महाराज, पेंढीत चाळीस नाणी आणि दोन दागड्याही होत्या. त्या गहात ठेवून कर्ज घेण्यासाठीच माझे पति मंदराकडे निघाले होते. ते सर्व हरगण्यासाठीच जागरीने खाण्यावर हत्का केला असला पाहिजे."

वीर हनुमान

प्राचीन काळी सुपर्व पर्वतावर केसरी एक नानर रहात असे. त्या पर्वतावर असे जवळ जवळ साठ हजार रहात. केसरी हा त्यांचा होता.

केसरी हा मोठा बळवान व माध्यमालीही होता. तरीही तो ब्रह्मचारीच राहिला आणि कठोर तपस्वा करून त्याने अनेक जडमूत सन्निध करून घेतल्या.

त्याच संवसाधन तावाचा एक राक्षसही त्याच भागात रहात असे. तपस्वा करून त्याने ब्रह्मदेवाला प्रसन्न करून घेतले. तिन्ही लोकांना आपण जिकू शकू असा वर प्राप्त करून घेतला. पण असा वर मिळाल्यापासून तो फार गर्विष्ठ बनला.

मुनि, सिद्ध पुरुष व देव-देवता यांची करण्यात त्याला वाटू लागला.

त्यामुळे जातून सर्व ब्रह्मदेवाकडे वेले आणि 'संवसाधनाचा त्रास सहन करण्याची ताकद आपल्यात नाही' अशी त्यांनी तक्रार केली, आणि त्यापासून मुक्ति मिळवण्याचा उपायही विचारला. ब्रह्मदेवाने त्या सर्वांना केसरीकडे पाठवले. ते सर्व देव आता संवसाधनाच्या त्रासाबद्दल निवेदन करण्यासाठी केसरीकडे गेले. आपले निवेदन संपल्यावर त्यांनी विनवले— "केसरी, आता या दुष्टापासून तुम्ही आमचे रक्षण कर, आमचा तूच हो."

मगची त्याच वेळी हक्के नारदमुनि शंखसाधनकडे गेले व त्यांनी त्याचे कभीष्ट-चिन्तन केले.

शंखसाधननेही नारदमुनींना नम्रतापूर्वक नमस्कार करून विचारले—“कोठून आणमन होत आहे आपलं मुनिवर? काही कास बातमी?”

“इम्रावि देवता एक मानरा करून तुम्हा मारण्याचा बाव रचीत आहेत ही बातमी तुम्हा देव्यासाठी मी आली आहे।”

हे ऐकून तर शंखसाधनाच्या तळपावाची आण मस्तकाला पोचली. मोठ्याने हुंकारीत तो म्हणाला, “अरे, मी मोठ्या दयाळू-पणाने या देवांना प्रणवान दिसं होत.

जाता ते माझ्याच निवावर उठले आहेत काय? मी पण पहातोच की एक भाकर भाकत वाक ते! जाता-पर्यंत मरपळलेले देव मला मारावचं स्वप्न पहात आहेत काय! त्यांनाही कळेल म्हणजे माझी ताकद काय आहे ती!”

प्रलयकाळच्या सदाप्रवाचे मयंकर भासणारा तो राजप हातात तळपती तलवार घेऊन केसरी बाऊन पोचला. संवसाधनने एक हुंकार मरला. तो ऐकताच केसरीच्या असणाऱ्या देवांची हुरवे मीतीने पडपडू लागली! ते सर्व आसपासच्या मुढातून आणि झाडांच्या मागे लप्यायचा प्रयत्न लागले.

“जाता कुठे पळणार रे तुम्ही? मी तुम्हा सर्वांना एकाच वारात धरासाठी टाकलो पहा.” असे म्हणत देवांच्या मागे लागला. स्वाकरोबर केसरी त्या सर्वांच्या पुढे होऊन राजमासमोर पाय रोवून उभा राहिला. अन् तो म्हणाला—“अरे दुष्टा, हातून भरण्यासाठीच आपण होऊन आला आहोस नु! चल ये, लड पाहू माझ्याशी!”

“अरे हट! एका भाकडाशी काय लढायचं! माझ्याशी लढावला तर मूर्ख मजबान निवसंकरही मितात. तू काय टिकणार माझ्यापुढे? मी जाता ताकडतोच

माकून टाकतो तुला!" असे म्हणत शंभसाधनने तलवार उगारली.

इतक्यात केसरीने एक मोठा दगड उचलून तो जोरात राक्षसाच्या छातीवर भिरकावला. त्या दगडामुळे त्याच्या छातीचा चुराडा झाला. तेव्हा राक्षसाने लगेच केसरीच्या छातीवर गदेचा प्रहार केला. परंतु उलटा त्यामुळे गदेचाच चुराडा झाला, केसरी जरा सुडा हसला नाही! आता शंभसाधनने केसरीवर भाला फेकला. केसरीने तो मोठ्या कुशळतेने पकडला आणि आपल्या गुडघ्यावर टेकून मोडून टाकला. केसरीला मारायला आता तलवार घेऊन राक्षस पुन्हा सरमावला. केसरीने

ताचडतोव आपल्या सेपटीचा फटकारा त्याच्या हातावर मारला, आणि तलवारच त्याच्या हातून गळून पडली!

खाली पडलेली तलवार उचलायला शंभसाधनचे मन तयार नव्हते. त्यामुळे आता तो मुष्टिमुडाला तयार झाला. केसरीने आपल्या मूठीनी त्याला असे धुकलून काढले की सेपटी रक्त ओकून शंभसाधन पडला. अशा तऱ्हेने देवावरचे संकट टळले!

आता देवांनी केसरीला सुचवले- "मत्ता तू आता किती दिवस ब्रह्मचारी रहाणार? आता विवाह कर आणि गृहस्थाश्रम स्वीकार." देव निघून गेल्यावर केसरी स्वतःसाठी योग्य जमीन व चोच काढला.

ब्रह्मदेवाने अहिल्या नावाची एक रूपवती स्त्री निर्माण केली आणि गौतम मुनींशी तिचा विवाह करून दिला होता. या रूपतीला एक मुलगी झाली. तिचे नाव होते अंजना.

पूर्व जन्मी अंजना ही एका विद्याधराची मुलगी होती. आणि ती एक ब्रह्मचारी अशी गायिका होती. त्यामुळे तिचे नाव 'सुकंठी' असे पडले. सुकंठी एके दिवशी आपल्या सख्यांसह हिमालयात विहार करीत असता, तेथील एका सरोवरात स्नान करून एका

झाडाखाली बसून उभी राहिली. त्याच वेळी अग्निदेव त्या रस्थाने जात होते. त्यांना पाहून सुकंठीला हसू आले. यावर कोपित होऊन 'पुढील जन्मी तू एका वानराला जन्म देशील' असा शाप त्यांनी तिला दिला.

नंतर कुंजर नामक एका वानराने पुत्रप्राप्तीसाठी शिवाची तपस्या केली. होऊन त्याला दर्शन देऊन भगवान शिव म्हणाले- "मुला, तुला मुलगा होणे आहे, पण एक मुलगी तुला मिळेल. सुयोग्य अशा मुलीला माझ्या अंशापासून एक पुत्र होईल. हा मुलगा प्रसिद्ध होईल आणि तुझ्या वंशाचा उद्धार करील."

आपल्याला कथारसम केव्हा लाभेल याची कुंजर प्रतीक्षा करू लागला. काही दिवसांतच गौतम मुनी अंजनाला घेऊन त्याच्याकडे आले. तिला हाती सोपवत म्हणाले- "कुंजर, तू या मुलीचे कर." अशा रीतीने शिवाचा वर सुफल झाला. कुंजर धूपच आनंदित झाला. त्याने अंजनाला खूप लाडा कोडालाच वळवले. इतके की ती आपल्या आई-वडिलांनाही विसरून गेली.

अंजना कुंजरकाच जाता आपला पिता समजू लागली होती आणि कुंजरची पत्नी

विध्यावती हिला ती 'आई' म्हणून हाक लागली. अंजना दिसागाशी वादू लागली व उपचर झाली. कुंजरच्या मनात आले की अशा हिचा विवाह करायला हवा. बतत केसरीने अंजनाच्या सौंदर्याची आणि सुरेख आवाजाचीही कीर्ति ऐकली होती. तिला एकदा पाहून घ्यावे म्हणून तो निघाला. त्यावेळी अंजना वनविहार करत होती. या तपणीची सुवर्णकान्ति पाहून केसरी चकित झाला. तिचे अद्भुत सौंदर्य पाहून तो तिच्यावर मोहित झाला अंजना आपली परची झाली तर आयुष्यात आपल्याला दुसऱ्या कशाचीही गरज आसणार नाही असे त्याच्या मनात आले.

अंजनानेही केसरीला पाहिले. तिलाही तो फार पसंत. पण तिने आपल्या मैत्रिणीला याबद्दल काहीच सांगितले नाही. वनविहार तिथेच थांबवून ती घरी परतली. केसरीने दुसऱ्या दिवशी अंजना आपल्याला आवडल्याचे प्रिय जनांना सांगितले. त्याने विचारले-“अंजनाली विवाह कसा काय घडून येईल वर?”

त्याचे सगे-मित्र त्याला म्हणाले-“कुंजर हा आपला नातेवाईक बनायला जगदी योग्य आहे. तेव्हा आपण जाऊन मानाने त्याच्या मुलीला मागणी घालू आणि कन्यादान करून देण्याबद्दल त्याला विनंति करू. त्याने आपली मागणी स्वीकारली नाही, तर

मात्र आपण आपल्या बळाचा. कर्क. नंतर काही बडोळधारी माणसे केसरीच्या बाजूने मगनाची सोसणी करण्यासाठी कुंजरकडे गेली. त्यांनी कुंजरला केसरीची इच्छा विबित केली. केसरीसारखा सुयोग्य जावई आपल्याला लाभत आहे हे पाहून कुंजर फारच प्रसन्न झाला. त्याने साबडतोब हे स्वच्छ पसंत असल्याचे सांगितले, आणि अंजना व केसरी यांचा विवाह विष्णूपूर्वक पार पडला.

पुढे बरेच दिवस अंजनाच्या अपत्यकाळ नाही. तिने केसरीने अनेक पूजा केल्या, तीर्थांला गरीरे केली; परंतु काही उपभोग नाही. शेवटी अंजनाने अपत्यासाठी वायुदेवाची करावचे ठरवले. केसरीनेही तिला यासाठी अनुमति दिली. ही म्हणाला-“ही तपस्या तू पुष्कळ-स्वच्छावर जाऊन कर.” स्थानी भगवान वायुचे ध्यान करून तिने आपली तपस्या सुरू केली.

शेवटी वायुदेव प्रसन्न होऊन अंजनाला एक दिव्य देऊन मिळून घेले. ते मलय केल्कावर अंजना गर्भवती झाली. आपली गर्भ-बिम्बे पाहून अंजना प्रथम चकित झाली आणि नंतर ती व्याकुळ होऊ लागली.

तेव्हा वाकाशवाची झाली की-“मुली, बाबू नकोस. एकदा भगवान शिवसंकरांनी वायुदेवाला एक दिव्य असे फळ दिले होते. तेच वायुने तुला दिले आहे. तू फळ जाल्ल्यामुळे तुझ्या गर्भात भगवान शिवच मूल म्हणून आहेत. असा प्रकार वायुदेवाने तुला गर्भवती बनवण्यास मक्ष केली, म्हणून तुला पुन ‘वायुपुत्र’ म्हणवता आईक आणि तिम्ही लोकात त्याला कीर्ति मिळेल.”

प्रकारे त्या भसरीरी वाकाशवाची नंतर सुद वायु-भगवान अंजनासमोर प्रकट होऊन म्हणाला-“मुली, या अवृद्ध, भसरीरी बापीने तुला जे काही सांगितले, ते सर्व करेच आहे. आता तू घरी आपल्या पतीला ही वार्ता दे.” आणि वायुदेव अदृश्य.

अंजनाने घरी जाऊन केसरीला जेव्हा सर्व हुकीगत सांगितली, तेव्हा केसरीचा गगनात मायेनासा झाला.

अंजनाने एका सुंदर सुदुध अशा मुलाला जन्म दिला. जन्मसमयी देवांनी स्वर्गातून दुर्दुर्गि राजबल्या आणि वाकाशातून पुष्पचूडि झाली. नवनात शिशुला पाहून केसरी आनन्दित. त्याने उत्सव साजरा करावची तयारी सुरू केली. नाट्याची मूक मागण्यासाठी अंजनाने

काही फळे आणावच विचार केला, आणि अंकुरांच्या शय्येवर त्याला निजवून आणण्यासाठी ती बाहेर पडली. मुकेल होत, आईपाठोपाठ तेही पर्णवाले बाहेर आले. त्याने पुर्वेकडे नजर टाकली, तर त्याला वीरभद्रागुल उगवणारा सूर्य दिसला.

सूर्यविज म्हणजे एकाच फळ समजून ते पकडण्यासाठी ते जाळ आकाशात उडाले! सूर्याकडे उबत जाणारा तो मुलगा पाहून यक्ष, राक्षस, नाग वगैरे सर्वजण आश्चर्य-चकित झाले! त्यांना असे वाटले की आता प्रलयच होणार असावा! त्यांना हा कोणी नवीन अवतार वाटला.

त्या मुलाला पाहून सर्व अनुयायी चाबुरु लागले. तेव्हा सूर्य त्यांचे सान्त्वन करीत म्हणाला—“चाबुरु नका. ईश्वरी तेजाच्या साहाय्याने लोकांचा उद्धार करण्यासाठी जन्मलेला आजनेय आहे हा तो मोठा बलवान व पराक्रमी आहे. अजून खूप लढान आहे ना, त्यामुळे तो मला एक सायचे फळ समजून तो माझ्याकडे येत आहे. तुम्ही विनाकारण चाबुरु नका.”

आपल्याला समजून येणाऱ्या आजनेयाला पाहून सूर्याने प्रेमाने आपली उष्णता कमी केली. इतक्यात तो तेथे पोचलाच. सूर्याला पकडून त्याने आपल्या तोंडात टाकले. अन् तो गरम लागला म्हणून तोंडातून बाहेर टाकून दिसा। सूर्याला आपल्या हाताने मारपीट करत तो आरडा ओरडा करू लागला.

तो असावस्थेचा दिवस होता. त्या दिवशी राहु सूर्याला गिळतो. सूर्याला गिळायला नेहमीप्रमाणे राहु तेथे आला. त्याला पाहून आजनेय जोराने जोरडला. त्याचा तो

आवाज एकून राहु चाबुरुन गेला. आणि तेथून स्वर्गात जाऊन तो चट इन्द्रसभेत पोचला.

त्यावेळी विचार इन्द्राचा स्तुतिपाठ करत होते ■ नारद मुनि वीणावादन करत होते. अप्सरा नाचत होत्या व चिन्तामणी-पीठावर इन्द्र मोठ्या माटापाटाने बसलेला होता. इन्द्राजवळ जाऊन राहु म्हणाला—“वा, वा! आपण इथे नाच-गाण्यात मग्न होऊन मारामात बसून राहिला आहात काय?”

यावर इन्द्र आश्चर्याने बोलला—“मग काय झालं? काय भावगड आहे?”

“माज पर्वाचा दिवस आहे. मी सूर्याला पकडायला येतो, पण आजही एक राहु माला फन् वनून तेथे माला आणि सूर्याला गिळू लागला. सूर्य व चन्द्र यांना गिळायला आजही एक राहु असेल, ■■■■■ काय उपयोग?” राहुने इन्द्राला विचारले.

“आजही एक राहु? कुठे आहे तो? चला दाखव वर?” असे म्हणत वज्रायुध धारण ■■■■■ इन्द्र ऐरावतावर जाऊन बसला व पुढे निघाला. (क्रमशः)

सेवा-धर्म

एका गावात एक श्रीमंत माणूस रहात असे. त्याच्याकडे काम करण्यासाठी नेहमी नवीन नवीन नोकर येत रहात असत. परन्तु आपल्या कामाद्वारे मालकाला प्रसन्न करण्यात ते नेहमी असफल होत. त्या श्रीमंत माणसाची वाटे, की आपल्याकडे कामाला येणाऱ्यांच्यात सेवा-तत्परता नसते, कामात त्यांना रुचि नसते. त्यामुळेच कोणत्याही नोकराला तो कार दिवस आपल्याकडे ठेवून घेऊ शकत नसे.

एकदा त्याच्याकडे काम मागण्याला दोन नरूण आले. त्यांची परीक्षा घ्यायचे मालकाने ठरवले. त्या दोघांच्या हाती एक एक टोपली देत तो म्हणाला—“मागल्या बाजूला फुलवागेत एक विहीर आहे, तिथे जा आणि पाणी काढून तुमच्या टोपल्यात भरून घेऊन या. गंध्याकाटपर्यंत आपलं काम पुरं करू शकलात तर प्रजेकाला एक एक रुपया

मजुरी मिळेल. दोघेही आश्चर्याने एकमेकांकडे पाहू लागले, अन् मुकाटघाने घराच्या मागील परसाकडे चालू लागले.

वाटेत मोठघाने छोटघाला म्हटले—“मालक तर बाबळटच दिसतोय. टोपल्यात कधी तरी पाणी टिक् शकेल काय?”

“तुला काय वाटतं, मालकाला ही गोष्ट ■■■■■ नसेल?” छोटघाने विचारले.

दोघेही विहिरीशी पोचले आणि पाणी काढून काढून टोपल्यात ओतू लागले. टोपलीत पाणी कसे बरे टिकणार? पाणी ओतल्या बरोबर ते गळून जाऊ लागले.

तरीही छोटा पाणी काढून काढून टोपल्यात ओततच राहिला. पण मोठघाला मात्र हे काम निरर्थक वाटले. कितीही पाणी टोपल्यात टाका, ते आपले अशाच प्रकारे निघून जाणार, काही उपयोग नाही त्याचा। मग अशा नसत्या कामात आपला

वेळ कयाळा वाया घालवायचा? असा विचार करून बसून राहिला तो.

घाकटा भात्रे संध्याकळ पर्यंत विहिरीतून पाणी उपसून उपसून टोपल्यात टाकतच राहिला. शेवटी विहिरीतले पाणी संपून त्याबरोबर तळचा गाळही निघू लागला. सहजच त्याची नजर टोपल्याकडे पडली. काहीतरी चमकले टोपल्यातल्या गाळात! त्याने ती वस्तु उचलून पाहिली. तर काय? ती एक सोन्याची अंगठी होती! अंगठी घेऊन तो मालकाकडे निघाला.

मालकाने घाकटघाच्या हातून अंगठी घेत म्हटले—“यासाठीच तर मी तुम्हाला पाणी काढायचं काम दिलं होतं. ही चे तुम्ही मजुरी!” असे म्हणून घाकटघाच्या हातावर त्याने एक रुपया ठेवला. नंतर थोरल्याला ती म्हणाला—“तू काय काम केलं नाहीस?”

लाजेने मान झाली घालत थोरला म्हणाला—“आपण तर टोपल्यात पाणी अरायचं काम दिलं. तासम् तास पाणी

भरत राहिलं तरी टोपलं काही भरणार नाही हे माहीत होतं मला!”

थोरल्याचे उत्तर ऐकून मालकाला हसू आले—“आणि तू समजलास की मला वेळ लागलाय; होय ना? पण तुला असंच का वाटलं, की टोपलं पाण्याने भरलं येवढाच माझा हेतु होता? माझ्या मनातला उद्देश मोठे जाणू शकतो, तू नाही. बरोबर ना? मी जे काम सांगितलं ते करत रहावं हे तुझं काम! भन् वेळ संपेपर्यंत काम मजुरी घेऊन जावं हा तुझा धर्म!”

फळाबाबत विचार करणं माझं काम आहे, तुझं नव्हे! ■ बघ तुझ्यात सेवा-धर्माचे मुळीच नाही. काम करण्यात तुझा समर्पण भाव नाही; म्हणून तू नोकरी देण्यालायक नाहीस.” असे म्हणून घाकटघाला त्याने कामाला ठेऊन बसले.

घाकटघाने आपल्या सेवा-वृत्तीने मालकाचे मन जिंकून त्याच्याकडून वाढवा मिळवली, पुढे बरीच वर्षेपर्यंत त्याने त्या श्रीमंत माणसाकडे काम केले.

पुणतुम्हाला आज्ञा

वस्तुभने एक तरुण सेनारच्या गावी काही कामासाठी गेला होता. तेथून परत येत होता. अंगणातील पाऊलवाट होतो, ■ पुकून भलतीकडेच कोठे तरी गेला. एका ठिकाणी साडाझाली एक माणूस शोपलेला होता. त्याचं नाव शीतल. एक विचारी साप शीतलला पावण्यासाठी येत असलेला त्याने पाहिला. वस्तुभने चपळ्याने सापाची शेपूट पकडली जि दूरच्या झाडीत त्याला फेकून दिले.

एवढ्यात शीतल जागा झाला. त्याच्या आलं की वस्तुभने आपला प्राण वाचवला आहे. शीतल त्याला म्हणाला—“बाळ, जगदी वेळेवर तू माझं रक्षण केलंस. तुझे उपकार मी कधी विसरणार नाही. माझ्याकड एक जादूची पिशवी आहे, ती मी तुला देतो. ■ भोजन सांगितलंस की ही पिशवी तुला भोजन देईल.”

वस्तुभने आश्चर्याने शीतलला विचारले—“जादूची पिशवी? भन् ती तुमच्या कशी आली?”

“बेटा, मी चांगला श्रीमंत माणूस होतो. माझ्या भासपासची माणसं माझ्यावर नाही, माझ्या पैशांवर प्रेम करीत. गोब गोड बोजून त्यांनी माझा सर्व पैसा लुबाडला. मी मात्र भिकारी झालो. लोकांच्या या वागणूकीने मी वस्तू झालो आणि निरुपायास्तव या जंगळात आलो. मध्यंतरी मला इथं एक महारभा भेटला. त्याला माझी दया आली, आणि त्याने मला ही जादूची पिशवी दिली. फारा विवसांनी आज तुझ्या सारखा एक माणूस भेटला. फार आनंद वाटला मला!” शीतलने आपली हकिंगस सांगितली. आणि पुढे म्हणाला—

“जातापर्यंत ज्यांनी माझे अहित केले, त्यांना ही मी मदत देत आलो. बऱ्याच

दिवसांनी माझ्यावर उपकार करणारा तूच पहिला माणूस आहेस. म्हणून त्याच्या बदल्यात तुला मदत करणे माझे कर्तव्य नाही का? मला स्वतःची चिन्ता नाही. माझे दिवस कसे न कसे जातीलच!" शीतलने सांगितले.

वल्लभ म्हणाला—"असं असेस तर, माझी एक गोष्ट आपण मान्य केली पाहिजे. मी पण एकटाच आहे. तुम्ही माझ्या बरोबर चला आणि माझ्या घरी रहा."

शीतलने हे म्हणणे मान्य केले. दोघे ही जंगलातून निघाले आणि रस्ता सोडून काढत वल्लभच्या गावी पोचले.

काही दिवस आनंदात गेले. जादूची पिशवी जवळ असल्यामुळे वल्लभला आता

भोजनाची काही अडचण राहिली नव्हती. पण वल्लभला एवढ्यात संतोष नव्हता. पुष्कळ पैसा मिळवावा, एक शानदार घर बांधायचे आणि नोकर-चाकर ठेवून आरामात दिवस घालवावेत असं त्याला वाटे. आपला विचार त्याने शीतलला सांगितला.

शीतलने वल्लभला सावध केले—"तुला विचार छान आहे. कष्ट करून पैसा मिळवलास आणि मोठा माणूस झालास तर मला त्यात आनंदच आहे. एक गोष्ट मात्र लक्षात ठेव—मी दिलेल्या जादूच्या पिशवीचा दुर्पयोग करू नकोस."

श्रीमंत होण्याची आपली इच्छा वल्लभला दाबून टाकता आली नाही. जादूच्या पिशवीतून पदार्थ निर्माण करून त्याने दिकायला सुरुवात केली. विनम्रावली बंधूत त्याला कायदाच कायदा दिसू लागला.

आता शीतलने गावात काही लोकांच्या घरी काम करायला सुरुवात केली. वल्लभने त्याला असेक वेळा असं करायला मनाई केली. पण शीतलने तिकडे लक्ष दिलं नाही. इतकंच नाही, पण तो जेथे काम करी तेथे कामाच्या मोवडल्यात पैसे घेत नसे.

गावातले लोक वल्लभला सांगू लागले—"बाबा, तू तर खूप पैसे मिळवून राहिला आहेस, मग तुझ्याहून वयाने मोठ्या शीतलला का अशी नोकरी का करू देतोस?"

म्हणून एक दिवशी तो शीतलला म्हणाला—"हे वच, तुझ्यामुळे माझी बदनामी होत आहे. दुसऱ्यांच्या घरी जाऊन काम करणे नू आता सोडून दे."

हसत हसत शीतल म्हणाला—"वल्लभ, मी तुला जो जादूची पिशवी दिली आहे, ती माझ्या पुण्याची प्रतीक आहे! जो पर्यंत माझं पुण्य धिल्लक आहे तोपर्यंतच ही पिशवी काम करील. माझं पुण्य लवकर संपुष्टात येऊ नये म्हणून मी फळाची अपेक्षा न करता दुसऱ्या लोकांकडे करीत आहे."

शीतलच पुण्य अशा रीतीने आपल्या उपयोगी पडत आहे हे जेव्हा वल्लभला समजलं, तेव्हा तो बरप वसला. वल्लभने पुष्कळ धन कमवलं. एक वर्ष भरत त्याने एक घर बांधलं. एका श्रीमंत परिवारातील मुलीशी त्याने लग्न ही केले.

पण एक दिवशी वल्लभ एकाएकी आजारी पडला. अनेक वैद्य आले नि त्यांनी वल्लभच्या आजाराचे निदान करण्याचा प्रयत्न केला. पण कोणाच्या काही लक्षात येईना.

वल्लभची बायको एका प्रसिद्ध योग्याकडे गेली. तिने आपल्या नवऱ्याच्या आजाराची कथा योगी महाराजांना सांगितली.

वल्लभकडे पाहून योगी म्हणाला—"तू परिश्रम न करता मुक्त मिळविण्याचा प्रयत्न

केलास. धन न करता तू आपली संपत्ति वाडवीत आहेस. आता तू आजारीच राहिलास तरी बिघडलं कुठं? पैसे मिळविण्यासाठी घटपाकट तब्येतीची काय आवश्यकता आहे?"

"महाराज, आपण असं का बरं म्हणता? जर प्रकृति घड नसली तर या संपत्तीचा काय उपयोग आहे? या धन-दौलती पासून सुख मिळवण्यासाठी शरीर सुद्धा असणं आवश्यक नाही का?" वल्लभ दुःखी अंतःकरणाने म्हणाला.

योगीराजांनी आजाराचं निदान केलं—"धनकरणाऱ्यांचा सुखाचा अनुभव घेण्याचा अधिकार असतो. तुझी गोष्ट मोठी विचित्र

आहे. तू दुसऱ्याचा अमांषा उपयोग करीत आहेस. याच तुझ्या पापाच्या पायी तुला हा आजार जडला आहे."

वल्लभले सांगितले—"माझ्या एक जादूची पिशवी आहे. एका महापुरुषाने मोठ्या प्रेमाने मला ती दिलेली आहे. त्यानेच मला सांगितले की जी जर पिशवीचा अधिक उपयोग केला तर त्याचे पाप त्यालाच लागेल, मला नाही."

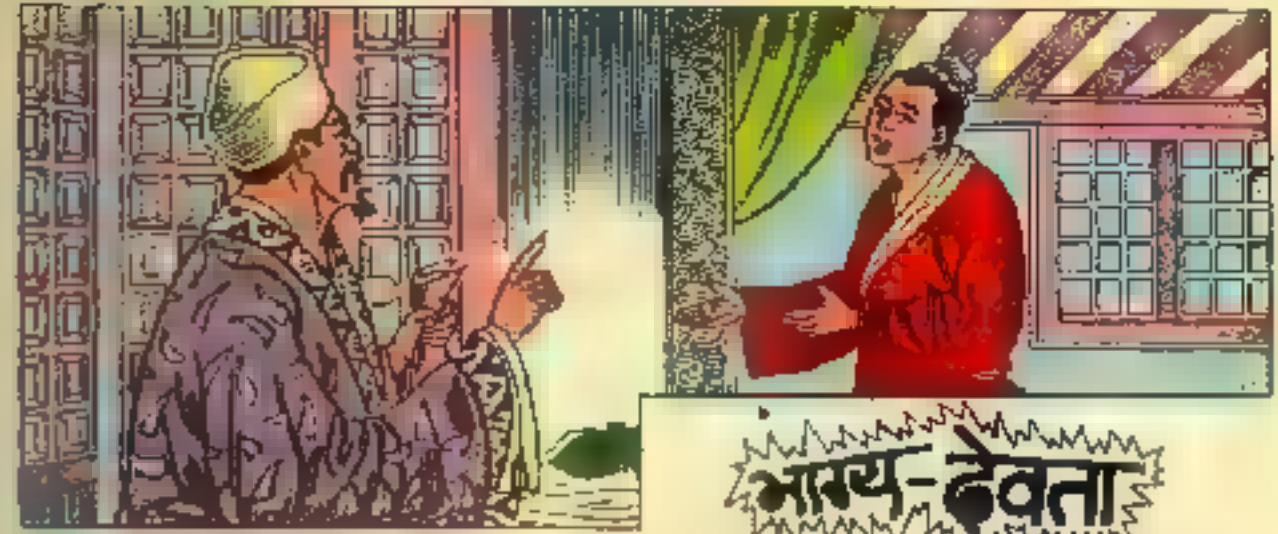
"अरे भूमी, तूच पाप आपल्यावर घेणारा तो कोणी भला माणूस आहे निश्चित, पण तुझ्यामुळे त्याला खूप श्रम करावे लागत असतील. त्याचं तुझ्या वर खूप प्रेम मसेल, तो तुझ्या वर रागावत नसेल; तरी पण तो जे परिश्रम करीत आहे, ते सर्व तुला गिळंफुत करण्यासाठी पाप होऊन एकत्र जमा होत आहेत. तू अजून ही आपल्या वर्तनात सुधारणा कर, त्या महापुरुषाची सेवा कर. पैशांच्या मागे न लागता जीवनातील जरा आनंद उपभोगायला शीक. केलस तर तूला

आजार हळू हळू जात राहील!" योम्याने वल्लभला सर्व समजानून सांगितले.

आता आपली चूक वल्लभच्या लक्षात आली. त्याने मस्तिभावाने योम्याला नमस्कार केला आणि त्याच्या उपदेशानुसार आपले वर्तन बदलण्याचा निश्चय करून तो घरी परतला.

पैसे मिळवण्यासाठी जादूच्या पिशवीचा उपयोग करणं त्याने सोडून दिलं. त्याने शारीरिक श्रम करायला सुरुवात केली. वल्लभने शीतलला आपल्या घरी बोलवले आणि आपल्या बदलप्रमाणे तो त्याची सेवा करू लागला.

हळू हळू वल्लभची प्रकृति सुपाक लागली. त्याने पैसा जमवला होता, त्यामुळे व्यापार करायला त्याला काही अडचण नव्हती. असजळी त्याची तब्येत चांगली होऊ लागली तसतशी व्यापारात ही त्याची प्रगति होऊ लागली. आता वल्लभ सुखा-समाधानाने आपले जीवन जगू लागला.

भाग्य-देवता

प्राचीन काळची गोष्ट आहे. तीन मशील एका गावात नानाचा एक गरीब खेतकरी रहात असे. त्याला आपलं असे कोणो नव्हतं; आई-वडील, न भाऊ-वहीण. तो अगदी एकटा होता. त्याच्या वारसा हक्काने चांगलं आलेली दीड एकर जमीन होती. तो आपल्या शेतात काम करी आणि काही न काही पीक काढी. आपला उदर-निर्वाह करून जे काही पिल्लक राही, तो काळजी-पूर्वक जतन करी.

वांगच्या शेताला लागून एक छोटी जमीन होती, बरेच दिवस ती पडीक राहून गेली होती. ही जमीन खरेदी करून ती ही लागवडीस आणावी असा विचार वांगच्या मनात आला.

मावातल्या एका व्यापाऱ्याची ही जमीन होती. एक दिवशी वांग व्यापाऱ्याकडे

गेली नि पडीक जमीन खरेदी करण्याचा भाषा विचार त्याने व्यापाऱ्याला सांगितला. त्याची ही आणून व्यापाऱ्याने जमिनीचा वांगच्या वाढता भाव धांगला सांगितला.

वांग जवळ हतकी रक्कम तर नव्हती. जेमतेम अर्धी रक्कम त्याच्याजवळ होती. व्यापाऱ्याने ही रक्कम स्वीकारली नि बाकीच्या रकमेचा कर्ज रोखा वांगकडून लिहून घेतला. जमीन आपल्याला मिळाली मशा आनन्दात वांग घरी आला.

असे काही दिवस गेले. एक दिवशी व्यापाऱ्याने विचार केला—वांग आपल्या जमीनीत कासं काम करीत आहे एकदा पहावं! त्याला विसलं की वांग त्या पडीक जमिनीत नांगर चालवीत आहे. एकाएकी नांगराचा फाळ जमिनीत पुढे सरकेनासा झाला.

वांगने नांगर बावबला अन् फावडधाने तेथील माती बाजूला केली. व्यापारी तिथं होताच, तो ही खड्ड्यात काय आहे हे पाहू लागला. वांगला खड्ड्यात दोन कळसा सापडल्या. दोन्ही कळशा खूप जुन्या-पुराण्या होत्या, पण होत्या त्या सोन्याच्या। आर्यदेवतेची कृपा असली तर ती सोन्याच्या [] स्वरूपात एकाद्या-कडे जाते, जसा त्या काळी चीनी लोकांचा समज असे. हे वांगला माहीत नव्हतं, पण व्यापारी हे [] जाणून होता. व्यापार्याने दावा केला की कळसा आपल्या मालकीच्या आहेत. वांगला हे मान्य नव्हतं. बोवें ही कोर्टात न्यायाधीशा-कडे गेले.

आपण पडोकांमधीन व्यापार्याकडून खरेदी केली नि नांगर चालवीत असताना [] कळसा सापडल्या असं वांगने न्यायाधीशाला सांगितलं. पण व्यापारी म्हणाला-“न्यायाधीश महाराज, हा माणूस धोकेबाज आहे. ही पडोक जमीन माझी आहे. ती मी कोणाला विकलेली नाही. मला स्वतःलाच इथं बोली करायची होती, म्हणून जमीन नांगरण्याचं काम मी माला सांगितलं. कळसांच्या रूपात आर्यदेवता पाड्या चरी चालून आलेली आहे. जाता याला [] सुटली आणि खोट बोलतो आहे. या जमिनीवर दावा काही ही अधिकार नाही.”

वांग काकुळतीला येऊन सांगू लागला-
“हजूर, जवळचा सगळा पैसा देऊन तो

सरोखरोख ही जमोन खरेदी केलेली आहे.”

“बरं तर मग [] पुरावा काय आहे तुम्हा जवळ?” न्यायाधीशाने विचारलं.

जाता वांग काय करणार? व्यापार्या बरोबर जसा सौदा माला, तशी सव हकीगत त्याने न्यायाधीशाला कथन केली.

न्यायाधीशाच्या लक्षांत आला की सोन्याच्या कळसा पाहताच व्यापार्याचं मन बदललंलं आहे. तरी पण बोझ विचार करून न्यायाधीश म्हणाला-“आर्यदेवतेची व्यापार्यावर कृपा-कृष्टि आहे. म्हणून या कळसा [] आहेत!” त्याने व्यापार्याला कळसा देऊन टाकल्या.

मोठ्या आमंदाने व्यापारी चरी गेला.

मग वांग न्यायाधीशाला म्हणाला-
“महाराज, कळसा नाही मिळाल्या तर नकोत मला. पण कमीत कमी माझी जमीन मला देवना. पै-पैसा जमवून एकत्र केलेली सव [] देऊन मी ही खरेदी केलेली आहे.”

न्यायाधीशाने वांगचं समाधान केलं-
“काळजी करू नकोस. सगळं काही तुम्हा मनासारकं होईल!” वांग विचारा चरी परत आला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी न्यायाधीश काही जिवायांसह व्यापार्याच्या चरी गेला नि त्याला कैद केलं. गावात ही बातर्ता हा हा म्हणता पसरली. कित्येक लोक व्यापार्याच्या घरापुढे [] माले.

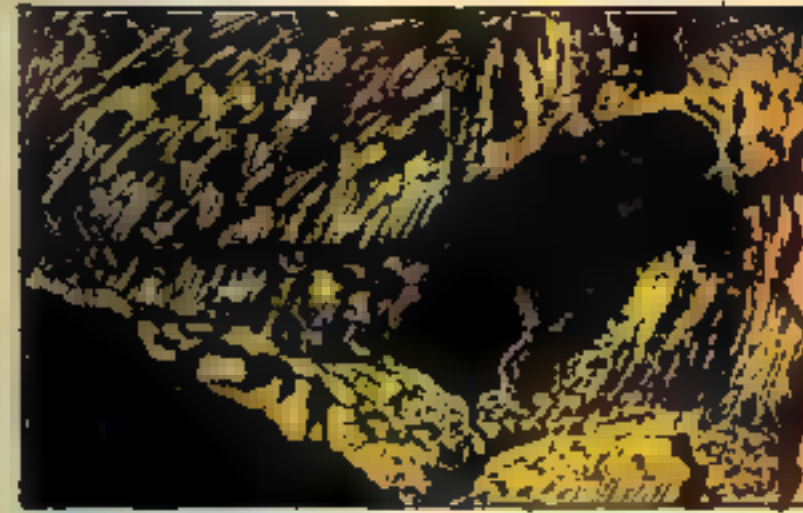
त्या सर्व लोकांना उद्देशून न्यायाधीश म्हणाला—“बंधून्ही, सोन्याच्या कळशा आपल्या शेतात मिळाल्या काल या व्यापाऱ्याने खोटे सांगितले. आपल्या राजाच्या खजिन्यातून ओरलेल्या कळशा आहेत. आता आता माझ्याकडे ही बातमी आलेली आहे. म्हणून मी व्यापाऱ्याला कैद केलं आहे. रयाला आता बांगली जबर शिक्का होईल!” असं म्हणत न्यायाधीशाने व्यापाऱ्याकडे पाहिले.

हे सगळं ऐकून व्यापाऱ्याची पांजावर चारण बसली. भोक्तीने घर घर कापत तो न्यायाधीशाला सांगू लागला—“महाराज, मी काल खोटे बोललो. मी काही अपराध केलेला नाही. खरोखरीच कळशा-बद्दल काही माहीत नाही. माझी पत्नीक जमीन काही दिवसांपूर्वी मी बांगला विकली. चोरी मागे कदाचित् त्याचाच हात असेल. माझ्या जमिनीतून कळशा काढून हा माझ्यावर अपराधाचं खापर फोडत आहे. शिक्का तर बांगला माली पाहिजे!”

न्यायाधीशाने विचारलं—“तू जमीन बांगला विकलीस याचा काय पुरावा आहे तुम्हापाशी?”

बांगकडून लिहून घेतलेला कर्जरोखा सगळं व्यापाऱ्याने सादर केला. अणाची वाट पहाणाऱ्या न्यायाधीशाने तो कर्जरोखा बांगच्या हाती दिसा नि कळशा मागून देत म्हणाला—“लोक हो, व्यापारी धोकेबाज आहे! बांगच्या जमिनीत मिळालेल्या सोन्याच्या कळशा गिळंकृत करण्याचा यत्ने घाट घातला. याच्या सांगण्यावर विश्वास काल मी नुसतं केलं. या कळशा राजाच्या नाहीत. जमिनीत या सापडल्या म्हणून त्याच्याच आहेत या! खरोखरीच भाग्यदेवतेची याच्यावर कृपा आहे!”

वस्तुस्थिती जाणून बांगला खूपच आनंद झाला. न्यायाधीशाची हुशारी आणि न्यायदानातील कुशलता पाहून सर्वांनी त्याची तोंड भरून प्रशंसा केली.

प्रचंड गुंफा

सन १९५१ मध्ये फ्रान्सच्या पिरनीज पर्वतात 'वियरी सेंट मार्टीन' या गुंफेचा शोध साधला. ही जगातील अतिविशाल गुंफा आहे. प्रवेश वाटा पाहून मात खोजवर हिची लांबी ४,११४ फुट आहे.

एकमेका करू साहय!

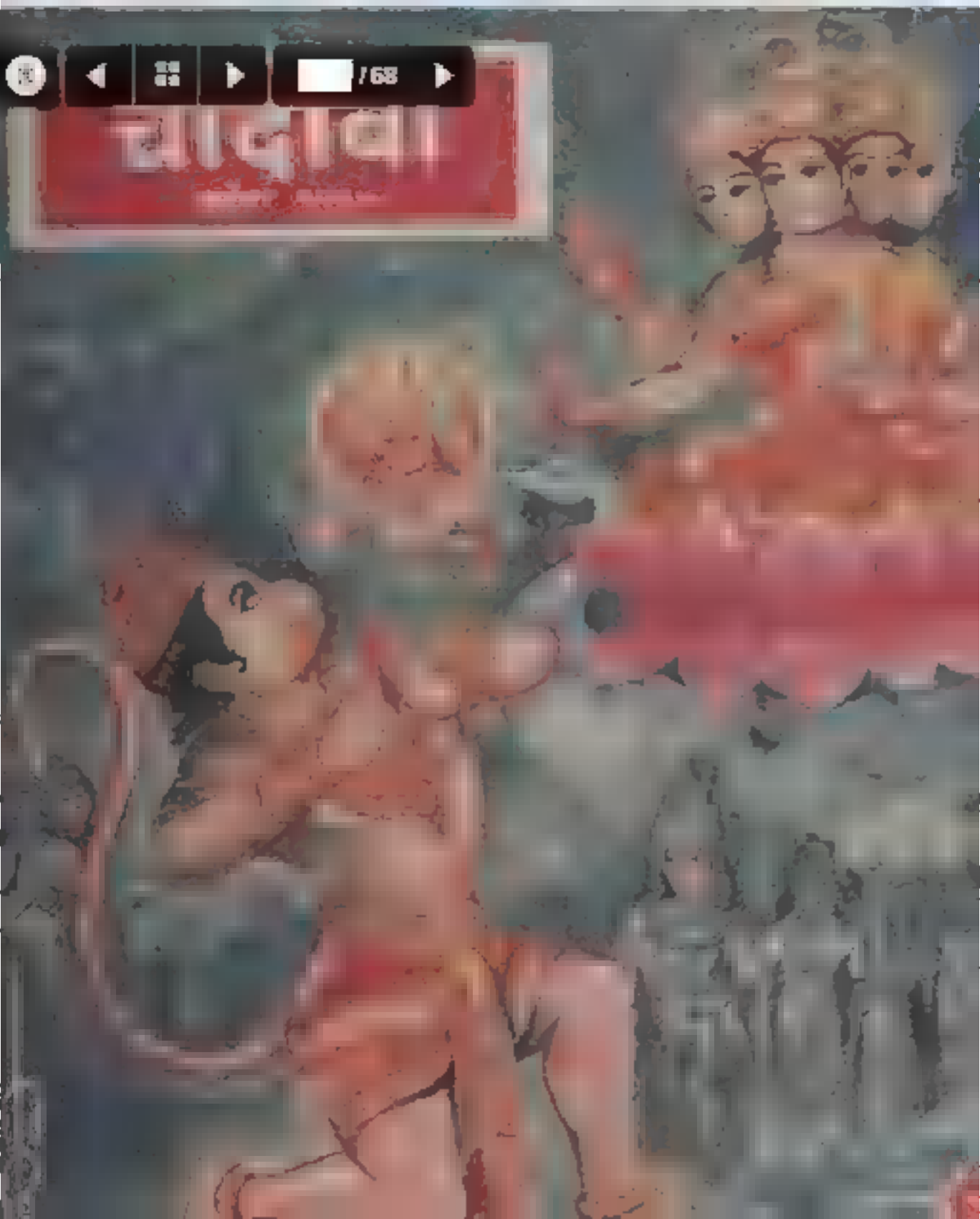
जाफिकेतील गेंड्यांच्या पाठी वर बेहमी 'आक्सपेकर' मावाचा एक बसलेला दिसतो. गेंड्यांच्या करिंदावरील सहान-सहान किंवे वेचून जातो. याच्या मोदकल्यात, वर एकाच संकट भानं, जोर-जोरात ओरडून गेंड्यांना सावध करतो.

बीज

असं अनुमान नेम आहे की, जगात साधारणपणे, कोठे ना कोठे, प्रत्येक तासांना ३,६०,००० वेळा बीज जन्मते.

लहान मुलांचे दांत
सुलभतेने येण्यासाठी
उपयुक्त

डेन-टॉनिक®

दर्जेदार होमिओपॅथिक औषध

टॉन्सिलच्या सर्व विकारांवर
कोणत्याही व्यक्तींना
सारखेच उपयुक्त

ऑन-टॉन्सिल

दर्जेदार होमिओपॅथिक औषध

विद्यार्थ्यांचा वाढवून त्यांना
तरतरीत बनविणारे व अभ्यासात
त्यांचे तज्ञ करणारे

स्कोला-टोन

(स्टडी टोन)

दर्जेदार होमिओपॅथिक औषध

वारंवार होणाऱ्या सर्दी-
पडशापासून त्वरीत
उपयुक्त

ब्रायो-पिल्स

दर्जेदार होमिओपॅथिक औषध

आमची औषधे वापरल्यामुळे कोणतेही
अनिष्ट परिणाम होत नाहीत.

होमिओपॅथी : आधुनिक वैद्यकीय शास्त्राची ठरलेले वैद्यकशास्त्र

होमिओ लॅबोरेटरीज्

सी-१, सोना उद्योग, अंधेरी (पूर्व),

मुंबई-४०० ०६९

फोन: ६३२७२९५/६३४००८९

अति

पाकिस्तानात काय चाललं आहे!

सन १९३३ मध्ये चौधरी रहमत अली
यांनी 'पाकिस्तान' हा वाद निर्माण
केला. याचा अर्थ आहे-पवित्र भूमि!

मोहम्मद अली जिन्ना यांच्या नेतृत्वा-
खाली 'मुस्लीम लीग'ने धर्माच्या
आधारावर भारतीय उपखंडाचे दोन तुकडे
करण्याबाबत हट्ट धरला. अनेक समजूतदार
नेत्यांनी या घोष्टीला विरोध केला होता.
स्वातंत्र्य, समता, लोकशाही इत्यादि महान्
आवशं दुष्टोपुढे ठेऊन मानव-जाति एकजूटोने
प्रयत्न करीत होती, अशात धर्माच्या नावावर
एकाद्या देशाची फाळणी करणे ही पुष्प-
प्रगतीच होती.

भारतात विविध धर्म संस्कृति एकत्र
मांडत आहेत. इथे अनेक भाषा बोलल्या
जातात. अनेक भाषा-व्यवहार करतात.
मधून मधून धार्मिक रंगे होत असतील.
म्हणून देशाची फाळणी करणे काही
वाकरील होवना नव्हे. असल्या समस्या
केवळ देखात आहेत असे नाही,
बल्कि देखात ही आहेत. समजूतदारपणे
जापापसात चर्चा करून, योग्य कायदे-कानू
बनवून या समस्या सोडविता येणे आहे.
कोणती ही मंडळण सोडविता येणारच नाही
असं नाही-असं आपला इतिहास सांगतो.

आपल्या देशाच्या प्रमुख नेत्यांनी मुस्लीम
लीगला समजून सांगण्याचा परोपरीने
प्रयत्न केला की स्वतंत्र पाकिस्तानचा हट्ट
सोडून चाबा पण त्याचा काही
उपयोग नाही. तशी इयजोबी
कूटनीति अशी होती. 'विभागणी करा
आणि पाळू देवा.' म्हणून इंग्रजांनी
अप्रत्यक्षपणे मुस्लीम लीगला भडकावले,
आपला चालू देव्याचा दिला.

शेवटी देशाची फाळणी साजोब. तरी
पण मुस्लीम लीगला जे मांस पाहिजे होते
ते सर्व काही मिळाले नाहीत. काश्मीर
भारतातच राहिला. यामंतर पाकिस्तानचा
एक भाग 'पूर्व पाकिस्तान' बंगलादेश
आणि बंगला देश स्वतंत्र जाला.

पाकिस्तानची तुलना केली तर भारतातच
मुसलमान लोक अधिक आहेत. ते सर्व
धर्मियांप्रमाणे भारताला आपली
मातृभूमि मानतात. पण बंगला देश
गमावल्यामुळे ओ अपमान झाला, तो
पाकिस्तान विसरू शकणं नाही. काश्मीर
मध्ये बहुसंख्य मुसलमान आहेत, म्हणून
काश्मीर पाकिस्तानात माला पाहिजे असा
वारंवार बारडा-ओरडा करून देणे भाज-

विण्याचे पाकिस्तानचे धोरण आहे. काश्मीर मधील काही तरुणांना गुप्त रीतीने सैनिकी प्रशिक्षण देऊन [] मार्फत कुरापती करविण्यात येत आहेत.

खरं म्हणजे पाकिस्तानातील स्थानिक परिस्थिती दिवसेंदिवस बिघडत चालली आहे. भारतातून पाकिस्तानात [] मुसलमान आणि पाकिस्तानी मुसलमान यांच्यात निरव्य भांडणे, मारामाऱ्या व [] होत आहे. सरحد प्रांतातील पठारणांचा पाकिस्तानी राज्यकर्त्यांवर कधीच

विश्वास बसला नाही, म्हणून ते स्वतःच होण्याची धमकी देत आहेत. देशातील अंतर्गत विघळलेल्या परिस्थितीपासून लोकांचे लक्ष अन्यत्र वेधण्यासाठी पाकिस्तानी पुढारी अशा रीतीने काश्मीरसाठी भांडण उकळून काढीत आहेत. धर्माच्या नावावर जनतेला भडकावणे [] भारामाऱ्या व [] चढवून आणणे [] अत्यन्त निन्दनीय कार्य आहे. धर्माच्या नावावर सामान्य जनतेला भोसवत आणता येते [] स्पष्ट होते.

मोहम्मद अली जिन्ना

तांब्याचे कडे

सीतापुर गावात श्रीमुख [] एक विद्वान गृहस्थ रहात []. निव्वाथं सेवाभावाने [] अनेक विद्यार्थ्यांना विद्यादान करत असे. स्वतःसाठी तो कधीच कोणा-समोर हात पसरत []. त्यामुळे गावचे लोक पुष्कळदा त्याला बक्षीस-रूपाने काही देऊन त्याच्याबद्दल आपला [] करत. [] कुटुंबासाठी आवश्यक [] सर्वच वस्तु गाववाले त्याच्याकडे आणत होऊनच पोचत असल्याने त्याचे दिवस सुखासमाधानाने व्यतीत होत [].

परन्तु श्रीमुखचा मुलगा चतुर्मुख याला मात्र अभ्यासाची मुळीच आवड नव्हती; नेहमीच तो गावात इतरांच्या खोड्या काढत फिरत असे. गाववाले जरे तर त्याच्या खोड्यांमुळे चक्रमून [] होते, परन्तु त्याच्या मनात श्रीमुखबद्दलचा आदर असल्यामुळे ते हा वास निमूटपणे सहन

करीत. श्रीमुखला [] सर्व कळत असे, परन्तु त्याला सुधारायचे सर्व प्रयत्न [] तो झारला होता. आपल्या या एकुलत्या एका पोराच्या नशियात काय आहे याची त्याला नेहमीच चिन्ता लागून राहिलेली असे.

एक दिवस श्रीमुखचा एक जुना विद्यार्थी महानन्द हा त्याला भेटण्यासाठी आला. महानन्दने श्रीमुखकडे सकल शास्त्राचा अभ्यास केला होता आणि तत्तर कळीण तपस्या करून रयाने अनेक अद्भुत अशा सिद्धि प्राप्त करून घेतल्या होत्या. आता आपला गृह श्रीमुख याला काही गुरुदक्षिणा देण्याच्या विचाराने तो त्याच्याकडे आला होता.

"तू चांगलं नाव मिळव. तीच माझी खरी गुरुदक्षिणा होईल." श्रीमुख महानन्दला म्हणाला. पण श्रीमुखने आपणाकडून काही घ्यावेच असा महानन्दचा आग्रह होता.

"बसुंधरा"

असले म्हणजे विद्वत्ता आणि तद्वर्तन या बाबतीत तुझ्याशी कोणीही बरोबरी शक्यार नाही. या कड्यापासून केवळ तुझ्या एकट्याचाच फायदा होईल. रोज आघोळ झाल्यावर सगळे ते हानात चढवत आ. यामुळे तुम्ही नक्कीच होईल."

त्या दिवसापासून लरोसरीच चतुर्मुख आमुकामु बंदलून गेला. प्रत्येकाशी तो मोठ्या जीनतेने झोळू लागला. त्याच्या बोलण्यात विलक्षण अशी विद्वत्ताही प्रतीत होऊ लागली! श्रीमुखने आपल्या चिर-जीवाच्या विद्वत्तेची परीक्षा करून त्याला म्हटले—“चतुर्मुख, तुम्ही विद्वत्ता इथे अशी कुजरा रहाणं बरे नव्हे. तू राजधानीला जा आणि प्रसिद्ध अशा विद्वानांसमोर आपल्या विद्वत्तेचं प्रदर्शन कर. अशा प्रकारे तुम्ही विद्वत्ता साधकी लागेल."

पित्याच्या आज्ञेनुसार चतुर्मुख राजधानीला गेला, पण राज्याचे दर्शन काही त्याला मिळाले नाही.

कोणीतरी त्याला सांगितलं की विद्वत्ता दाखवून शायची असेल तर दरवारी पंडीत विद्याधर याला खूप करायला हवे. हे ऐकून चतुर्मुख विद्याधरकडे गेला. पण त्या दरवारी पंडिताने चिडून, मोठ्याने गर्जत चतुर्मुखाला हाकलून लावले!

आता चतुर्मुख वेतामून गेला. त्याला वाटले की आपण परत आपल्या गावी निघून जावे. पण पुन्हा दुसरा विचार असाही आला की आपल्या पित्याची आज्ञा न पाळता तसेच निघून जाणेही योग्य नव्हे.

आणखी काही दिवस गेले आणि चतुर्मुख जवळचे पैसेही संपून गेले तेव्हा अगतिही होऊन तो रहात असलेल्या खाणावळीच्या मालकाला म्हणाला—“महाराज, माझ्या जवळचा पैसा तर संपून गेला, पण अजूनही मला राज्याचे दर्शनही झालं नाही. ते होई पर्यंत आपण मला इथं राहून दिलेल, तर त्या बदल्यात मी रोज आपणाला गीतासार सांगत जाईन."

चतुर्मुखाच्या एकूण बालबळणुकीवर तो मालक खूप होता, त्यामुळे त्याने हा प्रस्ताव मान्य केला. त्या दिवसापासून चतुर्मुख खाणावळ-मालकाला भगवद्‌गीतेतल्या श्लोकांचा सांगू लागला. चतुर्मुखाच्या गीतासाराच्या विवरणावर तो मालक फारच मोहून गेला.

एके दिवशी राजाने राजधानीतल्या सर्वच खाणावळमालकांना बोलावून घेऊन म्हटले—“तुम्ही सर्वजण राजधानीतल्या खाणावळी मोठ्या उत्तम तऱ्हेने चालवत आहात. तुम्ही हे सर्व कसे शकता? तुमच्या घशाचे गमक मला सांगात?"

सर्व खाणावळवाले आपल्या मोठेपणाच्या गोष्टी अगदी अहमहमिकेने सांगू लागले. परंतु चतुर्मुख रहात असलेला खाणावळवाला मात्र म्हणाला—“एका खाणावळीचे असे जे सर्वसाधारण नियम असतात, तेच मी असतो. बाकी सर्व त्या देवाची कृपा! वस, त्यामुळेच तर सर्व ठीकठाक चाललयु!"

राजा यावर आश्चर्याने म्हणाला—“अरे, देवाच्या कृपेच्या गोष्टी कशा सांगतोस. तुझा स्वतःच्या शक्तीवर विश्वास नाही काय?"

“महाराज, आम्हाला जे करायला हवं ते मी करतोच. पण त्याचं फळ किंवा

यावर खाणावळवाला चकित होऊन म्हणाला—"महाराज, या सत्काराला मी योग्य नाही. ज्याने मला ॥ ज्ञान दिलं तो पंडित विचारा कितो दिवसांसाठी आपल्या दर्शनाची प्रतीक्षा करत आहे. त्याची दृष्ट्या ॥ पूर्ण करावी महाराज !"

दुसऱ्या दिवशी चतुर्मुखला बरोबर घेऊन येण्याची आज्ञा राजाने त्या खाणावळवाल्याला दिली. बरी गळ्यावर हे सर्व वर्तमान त्याने जेव्हा चतुर्मुखला सांगितले तेव्हा त्याने याबद्दल आपली कृतज्ञता व्यक्त केली. दुसऱ्या दिवशी चतुर्मुख राजदरबारात हजर झाला. चतुर्मुखने तेथे जेव्हा पुराणावर व्याख्यान दिले, तेव्हा दरबारातील सर्व पंडित ते आश्चर्याने ऐकत राहिले !

राजाने चतुर्मुखची प्रशंसा केली. तो म्हणाला—"आपण तर महान पंडित आहात ! मला भेटण्यापूर्वी आपण जर पंडित विद्याधर यांचा भेटला असता तर आपल्याला इतके दिवस वाट पहावी लागली नसती."

तेव्हा चतुर्मुखने आपण एरुदा विद्याधरची भेट घेतली असल्याबद्दलची बातों सांगितली आणि त्याने विडून आपल्याला कसे हाकळून दिले, ते ही सांगितले.

हे ऐकून राजाला वाईट वाटले. तो चतुर्मुखला म्हणाला—"महाराज, आपला

असा अपमान झाला, याचे मला फार दुःख होत आहे. मी तर हा आपल्या दरबारचाच अपमान मानतो. ॥ ॥ आम्ही दरबारी पंडित विद्याधर माला काही शिक्षा द्या, तेव्हाच माझ्या मनाला शांति लाभेल."

स्वीकारात्मक होके हसवून चतुर्मुखने हातातले तांब्याचे कडे काढून राजाच्या हाती दिले. नंतर तो विद्याधरजवळ गेला आणि त्याने अनेक प्रकारे शिवीगाळ करून त्या दरबारी पंडिताची भर ॥ ॥ निन्दा केली. त्यावेळची चतुर्मुखची वागणूक एकाद्या अनिश्चित अडानी माणसासारखी होती. ते पाहून राजालाही मोठे आश्चर्य वाटले. विद्याधर तर काहीच बोलू शकला नाही; तो विचारा वरमेने मान खाली घालून ॥ ॥ ऐकत राहिला.

यानंतर चतुर्मुखने तांब्याचे कडे राजाकडून परत घेऊन हातात घातले. राजा त्याला म्हणाला—"महापंडितजी, मी आपल्याला एक लहानशी संधी काय दिली, अन् तुम्ही तर विद्याधरला वागेरड्या शिब्या देऊन त्याची निन्दा केलीत. तुमची वागणूक तर या दरबारालाच अपमानजनक अशी झाली. तसेही मला असं वाटतंय की यात काही विशेष असा अर्थ दडलेला असावा. सांगा वरं काय प्रकार आहे, आम्हाला तरी कळू दे ?"

चतुर्मुख मोठ्या अदबीने राजाला म्हणाला—"क्षमा असावी प्रभू, आपल्या वागणूकीची मला ॥ ॥ आज वाटते आहे. ॥ ॥ मोठेपणा, ॥ ॥ माझा स्वतःचा नव्हे. तो या तांब्याच्या कड्याचा मोठेपणा आहे." असे म्हणून त्याने आपली स्वतःची कहाणी राजाला कथन केली.

ती ऐकून राजाला आणखीच आपचर्य वाटले. तो म्हणू लागला—"पंडितोत्तम ! मग तुम्ही हे कडे धारण करूनच विद्याधरला शिक्षा ॥ ॥ गेला असतात, तर किती वरं झालं असत ! तुम्ही ॥ ॥ कडे उतरवून माझ्या हाती देऊन विद्याधरची अयोग्य शब्दात निन्दा करायला सरसावलात !

आपणाला हे उचित वाटतं? एका सामान्य ज्ञानाबळवाल्याच्या मनात इतके उत्तम मस्कार उत्पन्न करणाऱ्या, आपल्या स्वतःच्या मनात इतका द्वेष कसा काय? मला तर आश्चर्यच वाटतय याचं! विद्याधरला शिक्षा द्यायला मी सांगितलं तेव्हा तरी आपल्या मनात योग्य विचारच यायला दवे होते ना?"

यावर झळून हसत चतुर्मुख म्हणाला- "प्रभु, विद्या-विद्वत्ता नसेल तर मी असं हे तर आपण पाहिलेलेच प्रत्यक्ष! पांडित्य मी स्वतः मिळवलेलं असून ते शास्त्राच्या कडव्यामुळे माझ्या मालं, पा पांडित्या मुळेच माझ्यात सदैवर्तन आलं असं मी मानतो. पण विद्याधरने तर सिद्ध दाखवला की पांडित्याबरोबर माणूस परिष्कृत होत नसतो! जेव्हा जेव्हा गेलो त्यावेळी त्याने आपलं पांडित्य उचलून जसे काही अन्यत्र कुठं ठेवलं होतं, मी कडं काढून ठेवू न, तसं! अन् माझ्या पांडित्याची परीक्षा न त्याने माझी उपेक्षा केली, अपमान केला माझा! त्या

वेळी मी जे दुःख अनुभवलं, ते कस असेल, हे मी त्याला हातातलं कडं उतरवून ठेवून प्रत्यक्षात आणून दिलं! म्हणता त्याप्रमाणे मी नेहमीच कर चारण केलेलं असावं हे उचित व उत्तम! त्याचप्रमाणे प्रत्येक पंडितानेही नेहमीच आपल्या पंडित्याला योग्य अशी वागणूक ठेवावी. राग-द्वेष, अस्मिता-अहंकार यांच्या आहारी न जाता पंडिताने नेहमीच पांडित्याचा मान ठेवावा हे सांगण्यासाठीच मी असं केलं. तस पाहिलं तर विद्याधरच काय, पण कोणाबद्दलही माझ्या मनात राग किंवा नाही.

चतुर्मुखाच्या उद्देश आता राजा, विद्याधर व अन्य दरबारी लोकांच्या लक्षात येऊन चुकला. यामुळे त्या सर्वांच्या मनातला चतुर्मुखमहलचा आदरभाव दुणावला. राजा तर इतका प्रभावित त्याने त्याने चतुर्मुखाची तावडतोम आपला दरबारी पंडित म्हणून नेमणूक केली व त्याचा मोठा सत्कारही केला.

डाकू युवराज

[११]

[पूर्वकथा : बोरसिंहाने पुन्हा सैन्य जमवावच ठरवले. त्याने आपल्या मोकरांना आज्ञा दिली, वनपुरीहून नवीन तस्त्रे त्यांनी जवळकडून घाव्य गोळा करावे. वनतेने मावईत ज्येष्ठ गेला. तेव्हाचाली काही युवकांनी वनदेव्या संरक्षणासाठी प्राणपणाने प्रयत्न राग्या घेतल्या. यानंतर-]

एके दुपारी जयानन्द मुनि त्रिशंखीसाठी एका झोपाळाली पण्डल असताना त्यांचा एक शिष्य गोविन्द तथे येऊन म्हणाला- "गुफ्फा, एक बुरखाधारी माणूस अलिकडे आपल्या आश्रमापाशी फिरत असलेला दिसतो. मनाच पाणी पिऊन, डोंगरातल्या गुहांकडे बारकाईने पहात बसलेला असताना काल संध्याकाळी तिसऱ्यांदा पाहिला मी त्याला!"

"होय, दुकून मी ही पाहिलं त्याला, मला वाटतंय की तो कोणी महान् माणूस असावा, अन् काही मोठं महत्त्वाचं काम जंगिकारतच तो असा फिरत असावा. पुन्हा तू त्याला कधी पाहिलंस, तर लगेच मला येऊन साग, त्याच्याशी बोलायचंय मला." जयानन्द मुनि म्हणाले.

जसेच आज्ञाची काही दिवस गेली. एका संध्याकाळी सन्दीप सिंहाच्या शावकाशी

मजेने खेळत होता. त्याला त्या वाक्यांशी कुस्ती करताना पाहून भल्लूकी मोठ्या खुशीने उड्या मारू लागली. तो बुरखाधारी एका लढकामाड उभा राहून हे दृश्य पहात उभा होता.

इतक्यात जयानन्द मुनींनी मागून त्याच्याजवळ येत म्हटले—“सुस्वागतम्!”

बुरखाधारी एकदम दबकून सरकून मागे वळला व मुनींना पाहून, स्वतःला सावरत त्याने नमस्कार केला.

“काही तरी शोधत तू अलिढाडे नव्ही या जंगलात फिरत असतोस. तांग, काय शोधतो आहेस तू? मी कदाचित् काही मदत करू शकेन तुला!” हसत मुनि म्हणाले.

“मला तर वाटत होतं की माझे इथलं अस्तित्व कोणालाच माहित नाही; आश्चर्यच आहे! आपणाला कसं कळलं?” बुरखाधारीने विचारलं.

“तुझ्या बाबतीत वीरसिंहाच्या शिष्यांना पत्ता लागेल, अशी मुळीच काळजी करू नकोस तू! इथे आसपास कोणीही आलं तरी ताबडतोब कळतं.” मुनि म्हणाले.

जरा वेळ नोट पाहून बुरखाधारी मुनींना म्हणाला—“आपणच जयानन्द मुनि ना? नमस्कार.”

मुनि हसत राहिले. मुनींच्या पायांना हात लावून त्यांना बंदन करत बुरखाधारी म्हणाला—“महारामन्, माझा मित्र-जयपुरीचा राजा शंकरवर्मा—माझ्या तोंडून मी आपणाबद्दल काही ऐकलंम्! तरी पण, वीरसिंहाच्या गुप्त हेरांमिळ आपणाला सूचना कोण देतं? मला तर इथे तशी काही खास व्यवस्था, किंवा नोकरचाकर असलेले भजरेस पडले नाहीत?”

“अरे वातमी देण्यासाठी कोणी माणसंय पाहिजेत, जसं काही नाही!” आश्चर्याने पहात असलेल्या बुरखाधारीला मुनि म्हणाले.

“म्हणजे, अर्थात् आपणाला काही अतीन्द्रिय शक्ति अवगत आहेत, असंच

ना?” ती बोर अजून आश्चर्याने पहात म्हणाला.

“इतक्याशा झटकन गोष्टीसाठी अतीन्द्रिय शक्तीची जरूर येता? अशा शक्ति मिळवण्याऐवजी इथेच आपल्या आसपास असलेल्या प्राण्यांशी दोस्ती करणं अधिक सोपं नव्हे का?” मुनीने त्याला विचारलं.

मुनींच्या या बोलण्याने तो बुरखाधारी फारच खूश झाला.

“महारामन्, माझा लहानसा मुलगा सिद्ध अन् अस्वलाशी कसा जेळतो आहे! पण महाराज, हा मुलगा कोण?” त्याने विचारलं.

“तुझ्या उत्तर देण्यापूर्वी तूच मुळात कोण आहेस, हे जाणून घेण आवश्यक वाटतं मला!” मुनि म्हणाले.

बोडा बुरखाधारी गप्पच आणि मग आपला बुरखा काढत तो म्हणाला—“महारामन्, विश्वास आहे आपणावर!”

त्याच्या चेहेरा पाहून आनंदित होत मुनि म्हणाले—“मला शंका आलीच होती! हा आपलाच पुत्र आहे महाराज! मी एकदाच पूर्वी पाहिलं होतं राजा तुला! अन् या युवराजाच्या चेहऱ्यामूळे ही तुला ओळखण सोपं गेलं मला!”

राजा शान्तिदेव आश्चर्यचकित झाला! अन् त्याचे डोळेही भरून आले एकदम!

“राजा, काही होती, की तू जिवस्त असशील, तर नवकीर्ण राणीला अन् राजपुत्राला पोषत केव्हातरी हकडे घेतील. युवराजाला माझ्या हाती सोपवून राणीने प्राण सोडला! तू जिवस्त आहेस, इतके जरी माहीत झाले असते, सुखाने प्राण गेला तिचा! मी तिला शेंवटी म्हटलं की—भक्तिव्याचा भार देवावर टाक, अन् शान्तिपूर्वक डोळे मिटून घे. तसंच केलं विचारीने!”

आपलं उफाळणारे दुःख दावायचा प्रयत्न करत राजाने विचारलं—“पुढं काय झालं?”

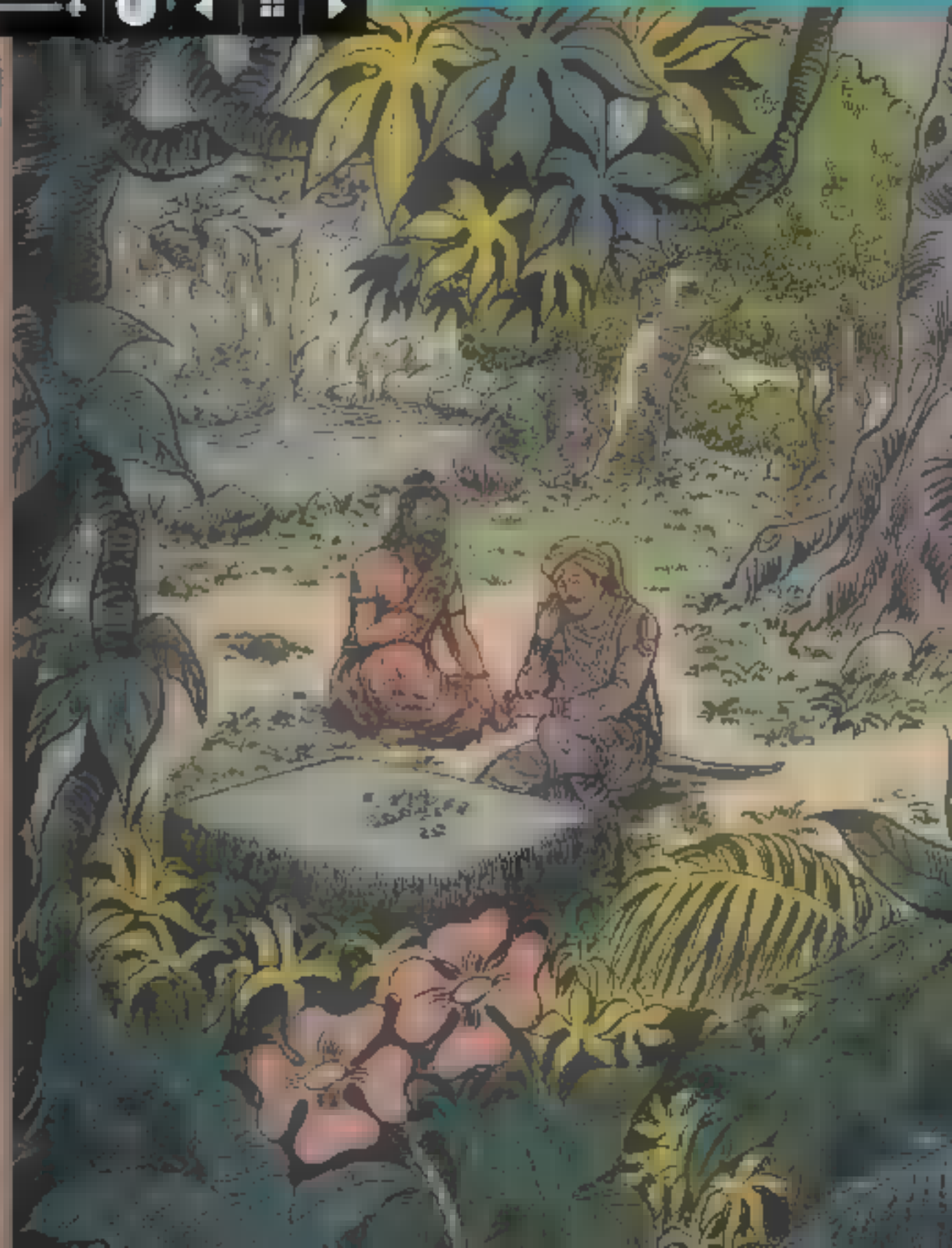

थोड्या वेळाने सयत होत राजाने विचारले—“मुनिवर, मी आपल्या पुत्राला भेटाव काय?”

“हो! शान्तदाने भेट को! माझी काही हरकत नाही!” मुनि काहीसा विचार करत म्हणाले.

पण [REDACTED] बरा गप्प आला, अन् विचार [REDACTED] म्हणाला—“[REDACTED] यादलंय की आरत्या मनात काही [REDACTED] विचार आहे. आपण जोवर अगदी मनापासून परवानगी [REDACTED] नाही, तोवर [REDACTED] भेटणार नाही त्याला!”

“खरंच राजा, सध्या राजकुमार निसर्गसाक्षिण्यात [REDACTED] माझ्याजवळ सर्व विद्या शिकत आहे. तो अतिशय तीक्ष्ण बुद्धीचा आहे. त्याची महण-शक्ति अगदी सुखम [REDACTED]. तुला पाहिल्याबरोबर, तूच [REDACTED] पिता भावेस [REDACTED] तो ओळखेल; परिणामतः त्याला सर्व सत्यपरिस्थिति कळून चुकेल आपला इतका धर्मनिष्ठ पिता असा कृष्णकारस्थानाला बळी पडलेला पाहून त्याला अतिशय दुःख होईल, अन् सुडाची भावनाही त्याच्या मनात तीव्र होऊन उठेल. या सर्वामुळे मध्याच्या त्याच्या शान्त जीवनात आणि पर्यायाने विद्याजंन-तही [REDACTED] येईल—माझ्या मनातली शंका हीच आहे!” मुनि म्हणाले.

एका मोठ्याशा उम्या पराशराकडे संकेत करत मुनि म्हणाले—“तिथे पुरलं आम्ही तिला!”

त्या पराशवर काही फुल बाहिलेकी दिसत होती.

“मुवराज रोज आपल्या आईच्या या समाधीवर फुलं बहातो. त्याचा रोजचा परिपाठच आहे तो!” मुनि म्हणाले.

[REDACTED] मान राजा आपले दुःख दाखवू शकला नाही. त्या समाधिजिजेजवळ जाऊन, तिला आपले [REDACTED] टेकवून तो गद्गदून रडू लागला. जयानन्द मुनीनी त्याचे योग्य शब्दात सान्त्वन केले.

“कारण आज आपणाजवळ ती वे शिकत आहे. तर मी त्याला शिकवू शकणार नाही! आपल्याजवळ त्याला ज्या सोयी उपलब्ध आहेत, तितक्याही आपणाजवळच्या परिस्थितीत माझ्याजवळ मिळणार नाहीत. मी त्याच्या कल्याणासाठी काही वेळही देऊ शकणार नाही. अन् त्यानेमाही काही काम जबाबदारी मला पार पाडायची आहे. सर्व गोळा केवळ आपणावर आहे.” राजाने म्हटले.

“अशी कोणती महत्त्वाची जबाबदारी आहे?” मुनींनी विचारले.

“सुमेध राज्याच्या सध्याच्या परिस्थिती-बहुल आपणाला कितपत माहिती आहे, याची मला, राजीला अन् शंखटी पुत्राला ही टाकायचा कट रचला वीरसिंहाने! मी जिवन्त आहे मेलो, किंवा माझ्या बायको व मुलांचे झाले याबद्दल त्याला काहीच माहिती नाही. पण मी मात्र बरोबर त्याच्या मागावर राहिलो आहे. त्यामुळे त्याची मनःशान्ति नाहीशी झालेली आहे. अवशान्ति आणि भय यामुळे तो आता फारच तामस झालेला आहे. आपला क्रोध तो आता बिचाऱ्या अबोध अन् भोळ्याभावट्या जनतेवर आहे. त्याला तो रोज नवनवीन तऱ्हेने छळत

असतो. वासपासची राज्य लुटायचं आमिष त्याने आपल्या पथक प्रमुखांना दाखवलं आहे. तो स्वतः तर माझ्या मामांच्या अमृतपुरी राज्यावर हल्ला करायला निघाला होता. सौभाग्य म्हणुनच त्या रात्री नदीला अचानक पूर आला अन् त्या पाण्यात वीरसिंहाचे सैन्य आणि बरीचशी शस्त्रेही वाहून गेली. आता पुन्हा नवं सैन्य अन् नवी इतवार जमवण्यासाठी तो जनतेचं घान्य लुटायला टपला आहे. मी त्याची प्रत्येक राईट रोखायला कंबर कसून उभा ठाकलो आहे.” राजाने सांगितले.

यावर आनन्दाने होके हसत मुनि अयानन्द म्हणाले—“राजा, सुमेध राज्यात जे जे काही घडतं आहे ते सर्व मला विदित आहे. असंही ऐकलंय की काही युवक पुढे होऊन वीरसिंहाला पायी पाजोत आहेत. त्या सर्वांची कत्तल करायच्या बिचारात आहे वीरसिंह! तो इतका दुष्ट आहे, की संधि मिळाली तर

त्या युवकांच्या आईवड्यांना अन् नातेवाईकांनाही तो जिवंत सोडणार नाही! त्यामुळे युवकांनी अतिशय सतर्क असायला हवं. आपलं काम अतिशय गिस्तीने अन् योग्य पद्धतीने करत लढायला हवं त्यांदो. असं वाटतं, की प्रथम एक मुदत देऊन वीरसिंहाला कळवायला की त्या मुदतीत त्याने स्वतःला मुघारावे; तसे न झाल्यास युद्ध अनिवार्य होईल. पण युद्ध केवळ वीरसिंहाने शिपाई अन् आपले युवक यांच्यातच लढलं जावे. या पाताळातील गरीब रयतेच्या केसाळा ही धक्का लावता कामा नये! मुला काम विचार आहे राजा?”

“होय महात्मन्!” राजा म्हणाला.

“तर मग त्या युवकांना एकत्र सुमेध राज्याच्या सीमेवर राहून सर्व काम पद्धतशीर चालवण्याची जबाबदारी तुम्हीच आहे राजा!” मुनि म्हणाले.

“आपली आज्ञा मला शिरोधार्य आहे महात्मन्!” म्हणाला. (क्रमशः)

चुगल्या

मीमराज आणि रामराज यांची अनेक वर्षांची दोस्ती होती. एकाएकी ते एकमेकांचे सवू बनले, एकमेकांचा एक कर लायले.

एकादा गावा बहिरेच्या शहराच्या देवळाजवळ दोघे एकमेकांसमोर आले. तेव्हा मीमराज म्हणाला—“हे राम, आपण मजक माहोल, वागले कुठिमान आहोत. पोद्दा मजचा पुढचा विचार सध्या जाणव्याचा योग्यता आपल्या बांधी वस्तू पाहिले.”

रामराजने विचारले—“मीम, तुम्हा काय म्हणायचं हे मम नमकत नाही !”

“करावरध आहे, ते समजेल ! तुम्हा हिले-गावने हाही ही सांगितलं तर ते तुम्हा येत ना ?” मीमराजने विचारले.

रामराज म्हणाला—“जरे, उगाच टोमणे का मारतो ? काय ना समज !”

“जग राबोने काही चुगल्या केला, नि ऐकून न माझ्याला बर मारभजं. नू जस ही म्हणालास तुम्हा माझा मूळ काय आहे. एकादा बगमबोराने काही ही सांगितलं तर ते काय असे गपवण काय का ? तूच काय विचार कर बर.” मीमराजने मनातला विचार सांगितला.

मावर हसत रामराजने विचारले—“मी तुम्हा जस म्हणालो हे तुम्हा कोणी सांगितलं ?”

“भूवेन्ने काय ! काय अवस्थित !” मीमराजने ग्राही दिली.

“अहं ! जगतवा करणारांचे एक नये जग जसा सांगतो आहेस. आणि जगण जे काही जेव्हा त्याला म्हणायचं !” रामराजने विचारले तो हसू लागला. आपला कूब मीमराजच्या बाकी. तो जोर-जोराने हसू लागला.

—रविमना तळनी

स्वप्न सुंदरी

हरी विक्रमादित्य पुन्हा झाडाजवळ गेला. त्याने आपल्या सांघावर टाकले आणि तेव्हा प्रमाणे शांतपणे स्मशानाच्या वाटेने जाऊ अशा रीतीने तो वास्तव्य करणारा वेलाळ बोझू लागला—

“राजा, मध्य-रात्रीच्या वेळी या भयानक जागी नू कशासाठी करीत आहेस ! मला माहीत नाही. पण एकाद्या गुप्त खजिन्यासाठी का कोण्या सौंदर्यवतीच्या शोधार्थ तुम्ही ही भटकंती चालू असेल, तर मी तुला काही हल्ले दिसितो भरपूर परिश्रम करून ही कधी कधी आपली इच्छा पूर्ण होऊ शकत नाही. काही लोकांच्या पूर्ण होताना ही, पण आपला अविश्वसनीय मूर्खपणा यामुळे ते त्याचा सदुपयोग करू शकत नाहीत. उदाहरणादाखल मी तुला एका राज-

वेताळाच्या गोष्टी

आपली सून म्हणून पसंत केले. रत्नप्रभा सुंदर व झालीन मूलगी होती. ती बनेक कसांत प्रवीण होती. ती फार बोकत नसे, पण बोलेल ते मार्मिक बोलायची. राजाना ती एकदम आवडली. पण आपली आवड सुधीरवर लावणे राजाला पसंत नव्हते.

राजाने आपला हा विचार सुधीरना सांगितला. रत्नप्रभेचे रेखाचित्र त्याला दाखवून म्हणाला—“मी तुझ्यासाठी ही राजकुमारी पसंत केली आहे. तुझी संमति असेल तर विवाहाच्या बाबतीत पुढे बोलणे करू. बेटा, मी आता म्हातारा झालो. राज्यकारभार मी आता सांभाळू शकणार नाही. आता तुम्ही आपल्या शिरावर घेतला पाहिजे.”

सुधीरने चिन्त आपल्या हाती घेतले, उद्या सांगीत बसे राजाला आश्वासन देऊन तो आपल्या महाकाकडे गेला.

त्या दिवशी सुधीरने झोपेत असताना स्वप्नात एक अद्भुत आवण्वयली सुंदरी पाहिली. तिच्या अरीराचा रंग सोनेरी होता. दोळे कमळाच्या पाकळ्यांसारखे होते. काळे मीर नांदसडक केस नि आपल्या कळीसारखे नाक असलेली ती सुंदरी सुधीरकडे बराच वेळ पहात राहिली, नि अदृश्य झाली.

सुधीर झोपेतून जागा झाला, नि त्याला झोप लागेना. त्याच्या मनात ती स्वप्न-सुंदरी वेळ पयंत रेंगाळत राहिली. ती कुठे तरी जरूर असली पाहिजे आणि तिच्याशीच लग्न करायचं विचार त्याने पक्का केला. हा विचार करीत राजाने पसंत केलंसी ही त्याच्या स्मरणात होती. रत्नप्रभेहून स्वप्न-सुंदरीच सुधीरला अधिक आकर्षक वाटली.

दुसऱ्या दिवशी सुधीरने आपल्या बहितांना सांगितले—“पिताजी, काही दिवस मी एकटाच आपल्या संचार करून प्रजेची सुख-दुःखे जाणून घेऊ इच्छितो. राज्यकारभार सांभाळण्यापूर्वी हा अनुभव घेणे आवश्यक वाटते. आल्यावर लग्नाबाबत विचार करीन सल्ला आहे?”

राजाने मुलाची पूर्ण करायचा निर्णय घेतला नि सुधीरला अनुमति दिली. मग सामान्य नागरिकांच्या वेष्टात सुधीर घोड्यावर बसला नि स्वप्न-सुंदरीच्या शोधार्थ निघाला.

तीन महिने अनेक ठिकाणी शोध करून हो त्याला ती सुंदरी कांटे आळळली नाही. धर्मशाळेत दूर दूरच्या प्रांतातून आलेले यात्रेकरू नि व्यापारी यांना ही त्याने

विचारलं, पण कोठे तिचा पत्ता मागेना.

आणखी दोन महिने तो आपल्या स्वप्नातील राणीच्या शोधार्थ भटकत राहिला. शहरातून, खेड्यातून, घरोघरी त्याने तपास केला, पण त्याला आपली प्रेयसी सापडली नाही. आता राजकुमार सुधीर कंटाळून गेला, थकला विचारा! प्रवास आणि वेळी-अवेळी जेवण मांमुळे राजकुमाराची तब्येत बिघडली. त्याचं संपूर्ण रूप बदलून गेलं. सुधीरने दोन-तीन दिवस पूर्ण विश्रंति घेतली. आणि जरा बरा झाल्यावर आपले भ्रमण पुढे सुरू केले.

कुमाराची गोष्ट सांगतो. नीट सावधपणे ऐक, थोडा श्रमपरिहार होईल तुम्हा. आणि मग वेताळ गोष्ट सांगू.

प्राचीन काळाची गोष्ट आहे. मणिगोप राज्या वर राजा माणिकवर्मा राज्य करीत असे. सुधीर नावाचा फक्त एकच मुलगा होता. माणिकवर्माच्या उतार वयात त्याला हा मुलगा होता. तो बस वर्षाचा झाला, एवढ्यात म्हातारा झाला. त्याचे करून राज्यकारभाराचा भार त्याच्यावर टाकावा असा राजाने विचार केला. अनेक राजकुमारी दावत विचार करून शेवटी राजाने रत्नगिरीची राजकुमारी रत्नप्रभा विला

एकदम हा ऐकून दबकून त्या युवतीने मागे पाहिले. अन् काय आश्चर्य? राजकुमार सुधीरची हीच ती स्वप्नसुंदरी! तिला पाहून सुधीर झुश झाला.

उत्साहान्या मराठ सुधीर तिला म्हणाला—“शेवटी जिला मी शोधत होतो ती सापडली! मी पाहिलेली सुंदरी तुच. तुला शोधत मी किती दिवस भटकतो आहे मव. उन्हात सापसो, पावसात मिजलो, जल शेवटी एकदाची सापडलीस. माझ्या बरोबर. मला तुझ्याशी लग्न करायचंय!”

सुधीरच बहुकल्यासारखं ऐकून ती युवती धाबरली नि आपल्या सोपडीकडे तिने धूम ठोकली. सुधीर तिच्या मागे पडू लागला.

सुधीर सोपडीपाशी पोचला, एवढ्यात जातून एक म्हातारा बाहेर आला. त्याने सुधीरला न्याहाळलं आणि जावावात विचारलं—“तू कोण? कुठल्या गावातून इथं आलास? मुझे आई-वडील कोण? माझ्या मुलीला म्हणायस स्वप्नात तू तिला पाहिलंस नि तुला तिच्याशी लग्न करायचंय! काय माजवासारखं बोलचं आहे होय? जयोदर नाव सांग, माझ्या प्रज्नांभी नीट उत्तर दे पाहू!”

म्हातान्याचे सगळे प्रश्न ऐकून सुधीर चाट पडला! जरा शुद्धीवर आल्यावर जावावात म्हणाला—“बाबा, तुजच्या सर्व प्रज्नांथं एकच उत्तर मी देऊ शकतो—मी एक बूबं माणूस आहे!” एवढं सांगून सुधीर राजधानीकडे परतला. राजधानीत येऊन रत्नप्रवेशी विवाह केला आणि बनेक वर्ष सुला-समाधानाने राज्य केले. जनतेची सेवा करून तो मोठा लोकप्रिय राजा झाला.

वेताळाने गोष्ट पुणे आणि राजाला विचारलं—“राजन्, सुधीरने बनेक हाऊ-अवेढा सहन केल्या, शेवटी जो आपल्या स्वप्न-सुंदरीला पाहू तरी म्हातान्याला म्हणाला—‘मी एक बूबं माणूस आहे.’ हाती आलेली त्याने सोडली! तो बरंच का बूबं होता? माहीत असून ही बर माझ्या प्रज्नांथं उत्तर विसं नाहीस तर तुझे सस्तक काढून त्याचे मुकडे होतील.”

बाबर राजा विक्रम म्हणाला—“सुधीर बूबं नव्हता व बुद्धिहीन पण नव्हता. तो फार विवेकशील आणि बुद्धिमान होता असं ही म्हणता येणार नाही. स्वप्नांत पाहिलेल्या सुंदरीच्या शोधाचं चारी धावणं हा अविवेकच आहे. म्हातान्याने विचारलेले प्रश्न ऐकून आपली बूक सुधीरच्या आधी. एका सामान्य माणसाने आपल्या मुलीशी लग्न इच्छितान्या दस्तके प्रश्न विचारले! मग आपण स्वतः राजकुमार राणी वनगान्या मुलीशी योग्यता नीट पारलामला नको का? नुसतं सौंदर्य पाहून कुणाला राणी मूर्खपणा आहे हे लक्षात आलं. म्हणून सुधीरने आपल्या बडिलांना स्वप्न-सुंदरी बद्दल काही नाही. विवेकपूर्वक त्याने आपले पार पाडले.”

अशा रीतीने राजाचा मौन-भंग झाल्या-वर वेताळ प्रेता अदृश्य आणि ताडावर चढून लटकू लागला.

कंकणाची भेट

मलयावती नगरीत याभेककंसाठी एक मोठी धर्मशाळा होती. राजधानीत येणाऱ्या याभेककंती धर्मशाळा नेहमी भरलेली असे.

या धर्मशाळेत दूरच्या एका गावातून आलेला वीरबाहु नावाचा एक प्रवासी त्याच्या सोन्याच्या बांगड्यांची तेथे चोरी झाली. वीरबाहु विचार करू लागला की आता काय करावं. आपल्या बांगड्या मिळतील? शेवटी वीरबाहुने धर्मशाळेच्या मालकाकडे तक्रार केली.

मालकाने वीरबाहुची सोली एकदा नीट पाहिली आणि आवश्यक वस्तु तेथे आणणाऱ्या सेवक टोळारामला ताबडतोब ओलवले आणि वीरबाहुच्या बांगड्यांबद्दल विचारले.

आश्चर्य करीत टोळाराम म्हणाला— "मला बांगड्यांबद्दल काहीच माहीत नाही.

जोली माझ्यासाठी मी वीरबाहुच्या सोलीत जरूर गेलो होतो. पण मी आपलं काम केले नि बाहेर आलो." टोळारामने कपडे नि त्याची बांधणी दाखवत घेतली, पण त्याच्या काही उपयोग नाही. निरुपयास्तव धर्मशाळेच्या मालकाने शिपायांना बोलवले आणि टोळारामला सांगितले. शिपाई टोळारामला घेऊन आप्यावर गेले. मग सुनावणीसाठी टोळारामला राजा पुढे हजर केले गेले.

शिपायांकडून सगळे जाणून राजा बोलावेळ गप्प बसला. या श्रीमंत माणसाच्या जोलीत टोळाराम शिवाय तर कोणी गेलं नव्हतं. म्हणून टोळारामच थोर असण्याची शक्यता आहे.

असा विचार करीत असताना राजाच्या मनात एक शंका झाली. आपल्या कामासाठी राजधानीत आलेल्या श्रीमंत

माणसाला टोळाराम विरुद्ध तक्रार करायची काय जरूर आहे? गृह्यापणाने टोळाराम कडूनच सत्य काढून घेतलं पाहिजे.

मग राजाने टोळारामला विचारले— "अरे, चमचम धमकणाऱ्या सोन्याच्या बांगड्या पाहिल्या आणि तुझ्या मनात कोम उत्पन्न झाला, अन् मग चोरी केलीस! आपला गुन्हा कबूल केल्यास, तर त्याकडून तुला सोडून देईन नाहीतर चांगली कडक शिक्षा भोगायची लागेल."

टोळाराम जरा मुद्दा आवरला नाही. पुन्हा शांतपणे त्याने सांगितले— "महाराज, मला बांगड्यांबद्दल काही माहीत नाही."

आता राजाने दरबारी विद्वेषक वाकहासकडे पाहिले. वाकहासने बाकु-चातुरीने टोळारामकडून पदचाल को थोरे त्यानेच केलेली आहे. राजाचा हा उद्देश वाकहासच्या लक्षात आला.

गंभीरपणे टोळारामच्या जवळ वाकहासने प्रश्न केला— "हा श्रीमंत माणूस धर्मशाळेत केव्हा वरं आला?"

"तीन दिवस आले साहेब!" टोळाराम म्हणाला.

"त्याच्या बांगड्या कशा होत्या?" वाकहासने पुन्हा विचारले.

"बांगड्यां बाबत मला काही माहीत नाही." टोळाराम उत्तरला.

जरा विचार करून वाकहास म्हणाला— "वीरबाहुच्या जोलीत तुझ्या शिवाय अन्य कोणी नोकर तर आणार नाही?"

"होय सरकार!" टोळाराम म्हणाला. वाकहासने आणखी विचारले— "वरं त्या सांग हा श्रीमंत माणूस सतत बांगड्या आपल्या हातात ठेवी, की कधी कधी काढून ठेवी?"

टोळारामने ताबडतोब सांगितले— "माफ करा हुजूर, बांगड्या होत्या हे मी पाहिलं मुद्दा नाही."

वाकहासने अनेक प्रकारे प्रश्न विचारले, पण त्याचा काही उपयोग नाही. शेवटी राजा म्हणाला— "प्रभु, हा

खरोल्लरीच गुन्हेगार नाही. जो चोरीच, त्याच्या मनात कुठे तरी बोडी मीति असेलच की नाही? आणि मयापोटी तो पकडला जाईल. टोळाराम मुळीच बाबरलेला दिसत नाही. म्हणून हा निरपराधी आहे."

विदूषकाच्या म्हणण्यावर स्मित हास्य करीत राजा म्हणाला—"हा फार चांगला अभिनेता असल्याची ही गायला आहे. आपला गुरूच लपविण्यासाठी रूपच चांगला अभिनय करीत असेल!"

"होय प्रभू, मूठ मर मीठ तोंडात घालून मूळ असल्याचा अभिनय करणं काय साधी गोष्ट का आहे? याचा रूप मोठा सन्मान आपण करणं योग्य होईल. महान् अभिनेत्याला आपल्या दरबारात स्थान द्यायला आपल्याला अभिमान एक छान सोम्याचं कडं बनवून ते आपल्या हस्ते याच्या विलं जावं अशी माझी इच्छा आहे, महाराज!" विदूषकाने आपलं टाकलं.

टोळाराम हात जोडून राजाला म्हणाला—"प्रभू, मला समा करा. त्या श्रीमंताच्या चांगल्या मीच चोरल्या. मी जर एकादा निर्भय बेटला, कोणी हो त्यापासून परावृत्त करूं नाही. म्हणून आपण माझा अपराध ठोंडून बघवू शकला नाहीत."

जोराने टाळ्या वाजवीत चारहास म्हणाला—"महाराज, माली न घरी गोष्ट बाहेर? हा लोकच एक नंदरचा बोकेबाज आहे. बुद्धिमत्तेला सुटी आहे हा! भयंकर नि बोकेबाज भाणसाला समाजात स्वतंत्रपणे देणं समाजाला हानिकारक ठरेल. याला आमरण कारावासाची शिक्षा देणेच योग्य होईल.

चारहासची बुद्धिमत्ता आणि यत्नाची पाहून रूप आनंद आला. टोळारामला जन्मभर कारावासाची शिक्षा ठोठावण्यात आली. चारहासचो सर्वांनी मुक्त कंठाने प्रशंसा केली.

बायोबा पुरवणी-२१

ज्ञानाचा खजिना

तो कोण?

त्रिभुवापल्लीचा राजा विजयरंग बोधकाल्याची नगर-मंदिराजवळ राहणाऱ्या एका साधूवर विशेष अशी धर्मादायिनी मानित होती. एकदा त्याच्या मनात बाळं की साधूला त्याच्या उपयोगाची अशी एकाही भौत्यवान वस्तु भेट द्यावी.

साधू शेळी नगरातला एक व्यापारी आपल्या व्यापारानिमित्त काश्मीरला जाण्या निघाला होता. निघण्यापूर्वी तो राजाला भेटायला गेला असताना, राजाने त्याला काश्मीरहून उत्तमाची कोकरीची भाणायला सांगितली. व्यापार्याने येताना धुवेच कलाकुसर केलेली एक शाल आणून राजाने लगेच त्या साधूला दरबारात बोलावून घेऊन सन्मानपूर्वक ती शाल त्याला अर्पण केली.

दुसऱ्याच दिवशी एका राजसेवकाने येऊन राजाला सांगितले—"महाराज, तो साधू तर बराच गर्विष्ठ विसतोय की! आपण हुसकी मिमती शाल त्याला दिलीत अन् त्याने तर ती जुहाल एका भिकार्याला देऊन टाकली!"

यावर राजाने साधूला बोलावून शाकीबद्दल विचारले. साधू म्हणाला—"मी तर ती एका दिव्य मद्या मातेला अर्पण केली!"

साधूच्या या राजा भावधर्मिणे कणभर गप्पच झाला। पण वेळी राजाला ही कळून चुकले की, साधू तर प्रत्येक परमेश्वर पहात असतो! हा साधू कोण?

[पान ३१ पहा]

सुम्हाला माहीत आहे?

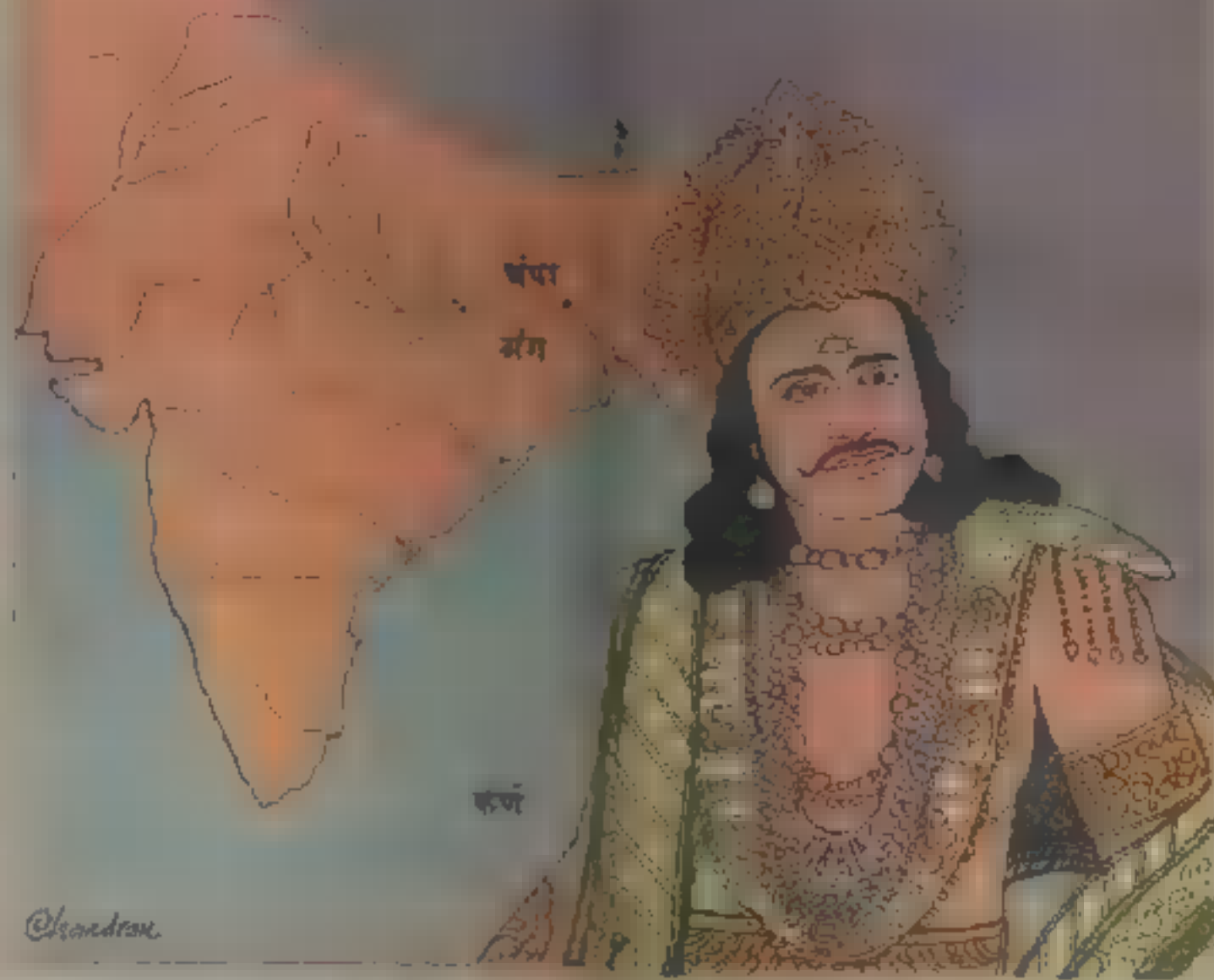
१. आपण रहातो ती पृथ्वी केव्हा बनली?
२. पृथ्वीवर प्राणी-जीवन केव्हा सुरू झाले?
३. 'दिग्ध' म्हणजे काय?
४. मंगल ग्रहावर मंदारिण वान कोणते? केव्हा?
५. सकयल्यांनी पोषावला किती दिवस जायले?
६. त्याने एकूण किती कि. मि. केला?

[पान ३१ पहा]

भारत : तेव्हा आणि आता

अंगराज्यचंपानगर

अंग राज्याचे नाव घेतले, की महा-भारतातल्या दानचूर कर्णाची होते. दुर्योधनाने कर्णाला अंग देशाचा राजा बनवले होते. तरीही कर्णाने श्रीवनाचा अधिक काळ हस्तिनापुरातच व्यतीत केला, आणि अखेर कुरुसेन्यावरील युद्धात त्याला वीरगति प्राप्त झाली.

आजच्या बिहार राज्यातल्या, पूर्वे भागातल्या गान्धाकाष पूर्वी अंग देश म्हणत असत. ते एक सुसंपन्न राज्य होते. पुढे ते मगध राज्यात सामील केले गेले. अंग राज्याची राजधानी होती चंपानगर. ते एक मोठे सुन्दर नगर होते. राजगिरी पर्वताच्या पश्चिमेला चंपा व गंगा नदीच्या संगमावर चंपानगर वसलेले होते.

इसवी सनाच्या दुसऱ्या शतकात भारतातून 'अश्वमे' (बाजचे विवृणतनाम) कचे जे हिन्दू लोक प्रवासी म्हणून गेले होते, त्यांनी या राज्याची स्थापना केली होती, आणि आपल्या राजधानीचे नाव ठेवले 'चंपा'. चंपा हे नाव तेव्हापासून प्रसिद्ध झाले.

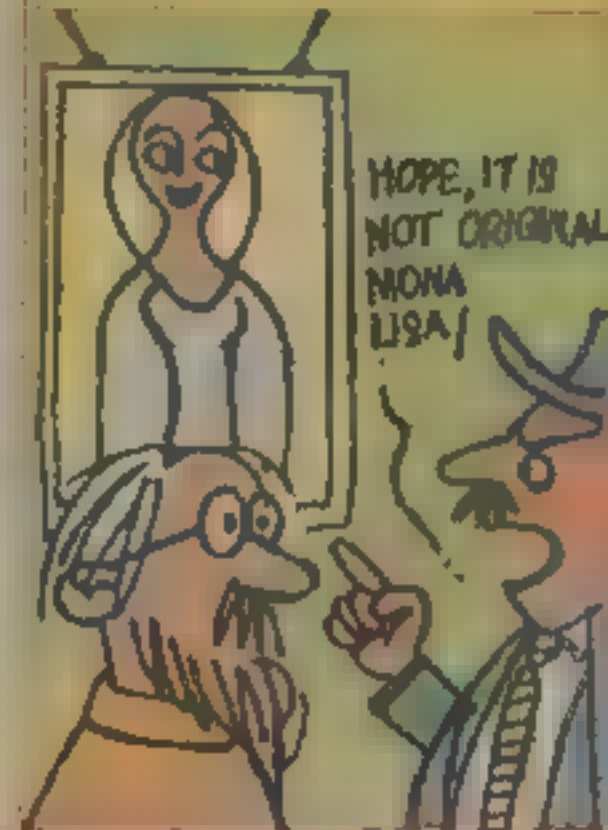
अंगराज्य हे बिहार पासून वेगळे होते, तरीही अंग देशाच्या सागासुणाही काळाच्या उदरात गडबड झाल्या! आज बिहारमधील भागलपुरच्या जवळ असणारी

चंपानगर व चंपापुर नावाची दोन गावे, जुन्या चंपानगरची आठवण करून देतात. भागलपुरला जाणारे प्रवासी कोळगांग जवळील शिलामंदिर व बरारो गुफा मोठ्या आवडीने पहातात. भागलपुर-

जवळ जाणसोही काही प्रेक्षणीय ठिकाणे आहेत, परन्तु एक काळ असा होता की तेथेच जवळ असणाऱ्या चंपानगर-जवळ भाग लोकांना काहीच माहिती नसे.

चांदोबाच्या बातम्या

अनुकरण करणे ही सुद्धा एक कलाच !
आपणा सर्वांना माहीतच आहे, सुप्रसिद्ध चित्रकारांच्या चित्रांना चांदोबाच्या किमत्त मिळते. त्यामुळे अशा प्रसिद्ध चित्रांची अनेक प्रत तयार करतात. कधी-कधी मकामी कितीही हुबेहुन चित्रकारांचीच प्रत तयार करतात. पण एका कला ती बिटिंग न्यूजियमच्या एका प्रदर्शनाचे कायम बाबून ठेवण्याची केली जात आहे. चित्रकारांची हुबेहुन प्रत करून घेऊन त्यांना प्रदर्शनात ठेवण्याची तरी चित्रकारही कुठल्या नव्हते काय ?

साहित्य सोनियाचिया खाणो

१. एका प्रसिद्ध इंग्रजी कादंबरीकाराच्या पुस्तकात भारताच्या काही जागीत बघावाही स्वतः बिलाले होते. हा कादंबरीकार कोण?
२. त्याच्या सुप्रसिद्ध काव्याचे नाव काय?
३. भारतीय सरकारने त्याला किती पुरस्कारांचा मानदान करून दिला?
४. त्याचे लिहिलेले प्रसिद्ध कादंबरी कोणत्या?
५. संपूर्ण विश्वातले प्रतिभावंत एका बापा कोणतो?

तो कोण?

राजुमानंदर

सुम्हाला माहीत आहे?

१. ई. स. पू. ४६० कोटी वर्षांपूर्वी.
२. ई. स. पू. २०० कोटी वर्षांपूर्वी.
३. (अशुपासून महाभारतपर्यंत) अतिदुष्म जबा परमाणुपासून मोठ्यात मोठी नकास भडलेही अजून सामावतात ते.
४. बायबिल, १९७६ मध्ये.
५. एक वर्षातूनही अधिक काळ.
६. २० कोटी कि. मी.

साहित्य

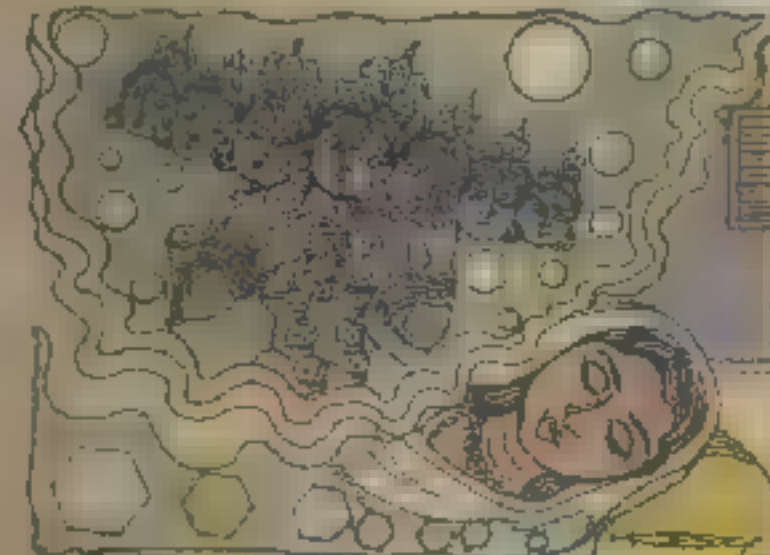
१. डॉ. रॉबर्ट (१३४०-१४००)
२. डॉ. कॅटरबरी हेल.
३. डॉ. रॉबर्ट स्कॉट (१७७१-१८३२)
४. जादूगारगो.
५. संस्कृत.

श्री रामकृष्ण परमहंस

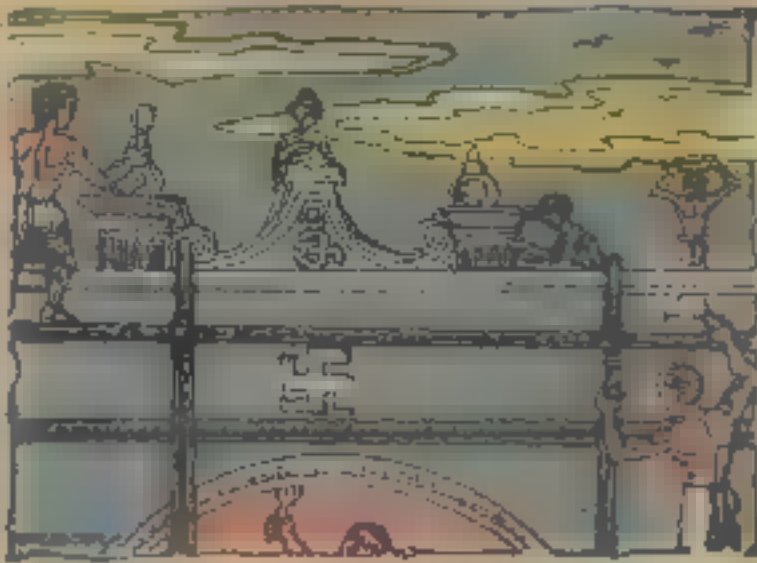
(२)

दक्षिण कलकत्त्यातील ब्राम्हणांमध्ये एक स्त्री होता मधे. तिचे नाव राणी रासमनी. ती श्रीमंत होती आणि भगवत्पूजक पण! एकादा विद्वान् राणी रासमनीच्या घनात इच्छा उत्पन्न झाली की काही लोकांचे वर्णन कराने.

एका मोठ्या भावेत बसून ती काहीना वाचता निघाली. मोठ्या मोठ्या वाचतात तिचा सर्व परिवार ही निघाला. विद्वान् भर प्रवास केव्हापर ही संवत्काळी दक्षिणेश्वरला पोचली.

त्या राणी राणीला एक स्वप्न पडले. जेव्हावेले स्वप्न: स्वप्नात येऊन तिला सांगितले—“तू माझी भक्त माहेत. तुला काहीना करून काय करायचंय? याद्वयासाठी सर्व एक पवित्र बनवलेत तर.” दुसऱ्या दिवशी राणीने बास-पासच्या सर्व प्रांत बारकाईने पाहिलान् आणि आपली काही-यादा स्वगित केले.

राणीने तिचे एक मोठी बघीन बाहेरी केली आणि मंदिर बांधण्याचं काम सुरू झालं. राणी कामी मातेची प्रकट होती, म्हणून या मंदिरात प्रमुख देवता काही मातेची मूर्ति प्रतिष्ठित करण्याचे ठरले.

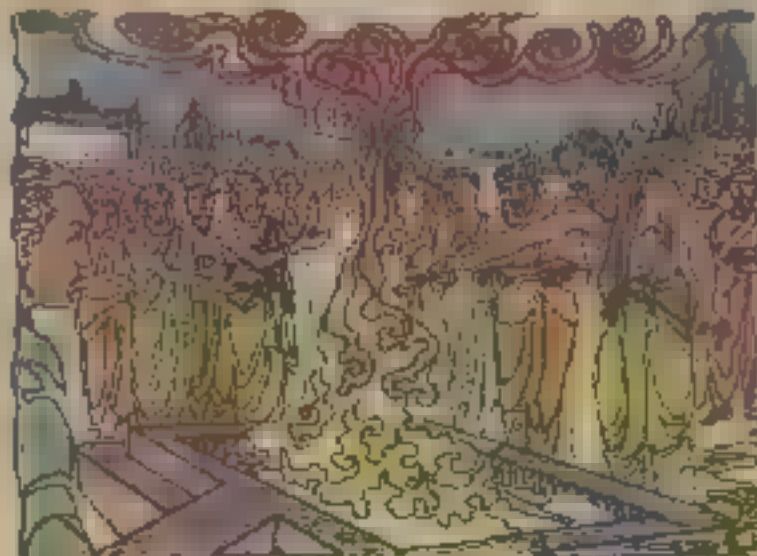
मोठ्या काळा बरोबर बदावर हो तेथे झाला. त्याला हे स्थान फार आवडले. बांधण्या बाह्याच्या बघी नदीच्या उकाहाने त्याला भाषणीय उत्तेजित केले. बदावर नदीच्या प्रवात किनाऱ्यावर व बांधपासच्या बंधनात राहणू तात ज्ञान करीत बघे.

एक दिवशी राणीचे काही सेवक यदावरचा खोरला भाऊ रामकुमारकडे आले. त्यांनी रामकुमारला राणीची इच्छा विवेचन केली. वसिष्ठेभारच्या नवीन मंदिरात काहीमातेच्या मूर्तीची प्रतिष्ठा करणे व मंदिराचे पुजादी-पर स्वीकारणे याबाबत राणीने रामकुमारला विनंती केली होती.

राणी राजमसीला मुजगा मज्जता. तिच्या जावई मधुरानाच मुनिमित्त आणि विवेकसंपन्न होता. त्याने जेव्हा यदावरला पाहिलं तेव्हा त्याला वाटलं या मुजात काही महान विवेकवा आले.

रामकुमारने ही प्रार्थना स्वीकार केली. बागप तास्त्रानुसार मंदिरात मूर्तीची प्रतिष्ठापना करण्यात आली. पार-लाच्या काना-कोपऱ्यातून खेड वंजित व बाह्यन या उत्तरवाहाडी उपस्थित होते.

मधुरानाचने बदावरला मुजबले की मंदिरातील पूजेच्या कामात त्याने खोल्या बांधांना मदत करावी. यदावरने हे बहर्ष स्वीकृत केले. काही काळी यदावर विविधत् पूजा करण्याचे विलक्षण काळ बघे, तातुन तात मूर्ती-पूजे ज्ञानस्थ बघून राही.

काही वर्षां नंतर रायकुमार बाब्याची पत्‍न्या नि त्या बाब्यासहच त्याचें देहव्यवधान झाले. यंग म्हाळार काही महिन्यां प्रवाशन पुढारी बनला. तरी यंग बाब्याच्या मनात देईस त्याप्रमाणे तो पुढेचें काम करी.

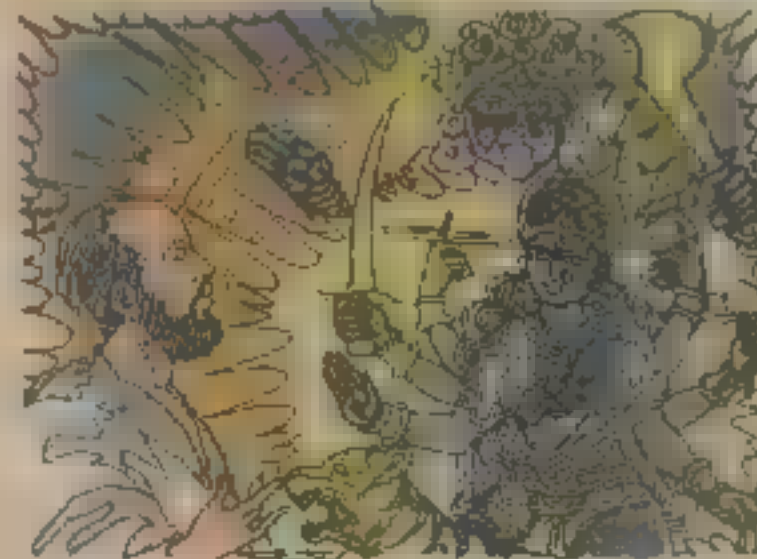

दोन चोर

गदाधरजी पूजा करवायी पञ्चत काही
आहूतार्थाना आवाजली नाही मि त्यांनी
याबाबत मधुरानाथकडे तक्रार केली.
मंदिरातील भूतीत दिव्य दक्षित
अवतरित करव्याची योग्यता पञ्चत
गदाधर मध्येच आहे हे मधुरानाथना
माहीत होतं, म्हणून त्याने या तक्रारी-
कडे जस दिसे नाही.

काही दिवस घड्या-भक्तिपूर्वक कासी-
मातेची पूजा केन्वावर जाता गदावरच्या
मनात कासीमातेचे प्रत्यक्ष दर्शन
करव्याची तीव्र इच्छा उत्पन्न होती.
एक दिवशी स्वाने अत्यंत एकाग्रतेने
कासीमातेला प्रार्थना केली-“अमात्ये,
माता जर तू दर्शन दिले नाहीस, तर
मी आपले बाले कापून तुझ्या चरबी
डेकीन !” एकदम बीच समकन्वाप्रमाणे
कासीमातेची मूर्ति प्रापण दिसली.
(कथन.)

मृदानोपुरवर राजा चित्रसेन राज्य
होता. त्या राज्यात एक भोर होता. राजधानीतल्या
अनेक घरी त्याने कुटाकूट केले होते.
पहारेकऱ्यांची बुकबुन राजधानीतल्या
रस्त्यावरून तो असे.

एकदा स्वयम्भुवः एका अधिकांशान्या
 धराया मिश्रीका भोक पादले जाणि तो
 जात चुकला. तेव त्याका अनेक मौल्यवान
 वस्तु मिळाल्या. ~~अनेक~~ व त्याच्या
 साधीदाराना जायल्या घरात पाहून तो
 अधिकारी खूप शायरला. ~~अनेक~~ जीव
 वाचवण्यासाठी त्याने मुकाट्याने सर्व वस्तु
 स्वयम्भुवा हवाली केल्या. ~~अनेक~~ मोठ्या
 मशीने त्या वस्तु घेऊन निघून गेला.

दरोबर एका आठवड्याने
रूपम एका व्यापाऱ्याच्या घरात घुसला.
जाऊ दाखवून त्याने

काजरबले; आणि धरात ज्या काही वस्तु
मिलात्या त्या सर्व एका माटोबघात आंधून
बेकल तो निपून मला.

नन्तर त्याने एका शेतकऱ्याने जल
फोडले. तेंच त्याला काही किमती द्यामि
नित्याने. तेही एका भोलीत बाबूत कपड
पडून गेला.

आणकी काही त्रिवस्ती त्याने एका पुत्रान्याच्या घरात प्रवेश केला. जे काही मिळाले त्या सवयीने एक गाडोडे आणल्या साणीदाराच्या हाती देऊन ती त्याच्यासह नाहीसा झाली.

रूपमाने जोइलेल्या सर्व वस्तु एकदा
तपासून पाहिल्या, तेव्हा त्याला असे वाटतून
आले की राजाच्या अधिकाऱ्याच्या घरात
आपल्याला जी माल मिळाली तीच इतरत्र
मिळालेल्या वस्तूंहून अधिक मूल्यवान
आहे.

रूपमने आणकी एक आदरयेजनक गोष्ट ओळखली. ती म्हणजे—आपापल्या झालेल्या चोरीबद्दल केवळ हा अधिकारी सोडून बाकी सर्वांनी राजाकडे तक्रार नोंदवली होती. हाच एकटा असा पण का राहिला गेले झाले कोडे पडले.

दोन महिन्यांनी पुन्हा एकदा याच अधिकाऱ्याकडे रूपमने परफोडी केली; अम्हावेळी तर त्याला पहिल्यापेक्षाही अधिक किमती मिळाला! नंतर त्याने कमाकमाने पुन्हा व्यापारी, शेतकरी व पुजारी यांच्या घरी चोरीसाठी प्रवेश केला. पण त्याला यापेकी कुठेच काही मोल्यवान

वस्तु मिळाल्या नाहीत. ते तिचे तर विचारे आपल्याकडे झालेल्या चोरीच्या घडक्यातून अजून सावरलेही नव्हते!

याही वेळी पुन्हा तो अधिकारी सोडून बाकीच्यांनी आपल्याकडे पुन्हा चोरीचा झाल्याबद्दल तक्रारी केल्या. याही वेळी त्या अधिकाऱ्याच्या चुप बसण्याबद्दल रूपमला आश्चर्य वाटले. त्याने ओळखले की इथे नक्कीच काहीतरी 'बाजी घुरतंय'!

एकदा एका बनवान माजसाचे घर लुटताना रूपम पकडला गेला. त्या माजसाने चोराची चौकशी केली, तेव्हा त्याला कळून चुकले की आपल्या नोकरांनी पकडलेला चोर हा कुप्रसिद्ध डाकू रूपम होय! मालक नोकरांना शाबासकी देत म्हणाला—"अरे, राजाचे शिपाई सुद्धा हर प्रयत्नाने पकडू शकले नाहीत, अशा कुप्रसिद्ध चोराला तुम्ही पकडले आहे. आता माला नीटपणे घेऊन जाऊन राजाच्या शिपायांच्या हाती सुपूर्त करून याच्या अपराधांबद्दल राजा स्वतःच चौकशी योग्य शिंसा देईल.

नोकरांनी रूपमला राजाच्या शिपायांच्या तान्यात दिले. शिपायांनी नंतर त्याला राजासमोर हजर केल्यावर राजाने त्याला विचारले—"चोर कितीही हुशार माना,

नरी एक ना एक दिवस पकडला जातोच, ही गोष्ट तुझ्या बाबतीत सिद्ध झाली असेर! आता बोल, चोरांचा सर्व माल ज्ञायच्या स्वाधीन करतोय. की आमची ज्ञाय अशी शिंसा भोगायला नकार आहेस?"

'महाराज, एकदा पकडले गेल्यावर अडकतदुटपणा करण्यान काय अर्थ! मी जे जे काही चोरले, ते सर्व तुमच्या हुवाली करावया तयार आहे.' रूपम म्हणाला.

चोरीच्या वस्तु लपवण्याच्या जागेचा पत्ता त्याने जिवापासा मागताच ते सर्व माल घेऊन आले. व्यापारी, शेतकरी व पुजारी यांना चोर पकडल्याची बाती कळताच ते राजाकडे जाऊ व 'आपल्या

वस्तु आपल्याला परत मिळाव्या' अशी व्यांनी विनंती केली.

राजाने रूपमला त्या सर्व वस्तु ज्याच्या ज्याच्या अन्वतील त्याप्रमाणे निरनिराळ्या करायला मागितले. रूपमने व्यापारी, शेतकरी व पुजारी यांच्या वस्तु वेगवेगळ्या कळन ठेवल्या व अधिकाऱ्याच्या वस्तु एका बाजूला ठेवून म्हटले—"महाराज, या वस्तु मी राजभागावरच्या संपत्त्यावरील विहिरी-जवळच्या तुमच्या एका अधिकाऱ्याच्या घरातून चोरलेल्या आहेत."

हे ऐकून राजाला आश्चर्य वाटले! "इतक्या मोल्यवान वस्तु एकाच सामान्त राजाच्या घरी आढळू शकतील पण एका माध्याना अधिकाऱ्याच्या घरात

नाही मिळायच्या! तुझ्या बोलण्यावर कसा विस्वास ठेवावा, तेच मला कळेनासं झालंय; अन् त्याने तर चोरीबद्दल आमच्याकडे तक्रारही नोंदवली नाही!"

माथेर हसून म्हणाला—"महाराज, मलाही तसेच आश्चर्य झालं होतं की, फक्त यागंच चोरीची फियदि का केली नाही? नंतर माझ्या बरोबर सध्यात मासं की अघिकाशी गहिण्या नंबरचा माणूस आहे. ओककिडून मण्याच्या तोंडतळा पुढे गेला आहे की तो माझ्यापेक्षाही अव्वल दर्जाचा चोर ठरेवा! आपल्या जुलूम-जबरदस्तीचा पत्ता मागू नये, म्हणून त्याने आपल्याकडच्या चोरीची हकीमतही लपवून ठेवली!"

"माझ्या दरबारात लाचलुचपत?" राजा आश्चर्याने म्हणाला आणि त्याने शिपायांकरवी त्या अधिकाऱ्याला बोलवून घेतले.

सबदात धमकी देऊन राजाने अधिकाऱ्याकडून गुन्हा करून घेतला.

ताबडतोब त्याला कंदेची शिक्षा सुनावली गेली. नंतर राजा रूपमला म्हणाला—"तुझ्यामुळे एका लाचलाळ अधिकाऱ्याला शिक्षा मिळाली. या उदाहरणामुळे इतर असे अधिकारीही बठणीवर येतील. ठीक आहे; बोल, तुला काय शिक्षा द्यावी?"

माथेर हात जोडून रूपम म्हणाला—"प्रभु, मी सर्वात कुप्रसिद्ध चोर पकडून दिला, याबद्दल खरं तर मला काही बक्षिस मिळायला हवं, अन् आपण बिलेंचा विचार करीत आहात?"

त्याच्या या बोलण्यावर राजा बोलला—"ओहो! तुला बक्षिस हवं ना? मग एक तर—माजपासून तू आणि तुझे साथीदार, या सर्वांनी चोरी करायचे सोडून देऊन काही कागले करून जगायला लागावे. हा, पुन्हा तुम्ही बोव्या करीत आहात अशी खबर मिळाली तर माज सर्वांनाच मुळावर चढवीन." तऱ्हेने तंबी देऊन राजाने रूपमला ताबडतोब मुक्त केले.

वीर हनुमान

इन्द्राचा पाठिचा पाहून राहु मोठ्या घेंबाने, ऐटीत आजनेयाकडे भाला. राहुला एकवार आजनेयाने नोट न्याहाळून घेतले, अन् त्यालाही एक फळच समजून त्याने पकडायचा प्रयत्न केला. अशा तऱ्हेने उग्र रूपात आजनेयला आपणाकडे येताना पाहून राहु घाबरला आणि तो इन्द्राकडे धावत सुटला! "हा पोरना मला मारायला येत आहे, वाचवा मला!" तो आर्कोश रूक लागला.

"वावरू नकोस! मी पाहून बेंतो त्याला." असे म्हणून ऐरावतावरून इन्द्र निघाला.

मोठ्याने आवाज करत आपणावर चालून येणारा तो हत्ती पाहून आजनेयला

घाटले 'ओहो! हे एक पांढरं फळ दिसतयं! छान आहे की! अगोदर हेच साऊन आपली भूक भागवावी.' अन् तो एकदम पुढे रमाला पाहून ऐरावतही स्वारयला अन् जागीच धटून पळ काढायच्या बेंतात आला.

जिडून इन्द्राने आजनेयावर आपले वफा जेकले. प्रहाराने आजनेयाची हनुवटी फाटली आणि तो उदयगिरीवर पडून बेभूत झाला.

ते पाहून वायुदेवाला फार वाईट वाटले. रम्यावून त्याने आपली हालचाल—विचरण बंद केले या अवधीत अंजना आपल्या झोपडीत परतली आणि बंधवण्यावर आपले बाल नाही चालून येणारा तो हत्ती पाहून आजनेयला असे पाहून स्फुटून स्फुटून रडू लागली.

तोडल्यामुळे वायुदेवाने आपले अमर बन्ध करून टाकले; आणि आपल्याला या संकटातून वाचवण्याची त्यांनी ब्रह्मदेवाला विनंति केली.

ब्रह्मदेव ताबडतोब हंसावर बसून वायुदेवाकडे गेले व म्हणाले—“पुत्रा! तू सर्व प्राण्यांचा प्राणदाता आणि सर्वप्राणी आहेस. तुझे असे हमणे योग्य आहे का?”

काहीही न बोलता वायुदेवाने त्या बेहोश आजनेवाला उचलून ब्रह्माच्या पायावर ठेवले आणि त्याला म्हणाले. ब्रह्मदेवाने त्याला हस्तस्पर्श केला आणि शरीरात पुन्हा जेतना आली!

ते पाहून वायुचे दुःख दूर झाले आणि आनन्दाने तो संचारासाठी निघाला. सर्व देवांना ब्रह्मदेव म्हणाला—“हा बाळ सर्व लोकांना अमरत्व प्रदान करणारा आहे, याचा आपण वरदान देऊ.”

त्यावेळी भूमातेने आजनेवाला असा वर दिला की, त्याला सर्व वेद मुखोद्गत होतील. मरण व म्हातारपणापासून यमराजाने त्याला मुक्ति दिली. कुबेराने त्याला युद्धात नेहमी विजयी होण्याचा वर दिला. इन्द्राने हनुमान नाव देऊन असा वर दिला की त्याला वज्राचे ही भय रहाणार नाही; तर ब्रह्मदेवाने हनुमानाला दीर्घायुष्य प्रदान केले.

यानंतर ब्रह्मदेव वायुला म्हणाला—“तुझ्या या पुत्राला अपूर्व कीर्ति मिळेल, हा कमीही हरणार नाही. हा पर्वतासारखा धैर्यशाली आणि बीर निपजेल, अग्निमाचि सिद्धि याला होतील. विचार आला की विषव हा पाहू शकेल. हा विरामी व कामरूपी असून याचे ठायी असामान्य धैर्य, क्षौर्य व दयागुण बसतील. अनेक मदभूत अशी हातून पार पडतील. दिसेलच तुला ‘सर्व त्या त्या वेळी.’” सामून ब्रह्मदेव निघून गेले.

सूर्याला साध्याचा प्रयत्न करणाऱ्या हनुमानाबद्दल आश्चर्याने करत अन्य देवही आपापल्या स्थानी परतले.

वायुदेवाने हनुमानाला उचलून आजनेच्या हाती सुपूर्त केले. पुनः परत मिळालेला पाहून आजनेच्या होळ्यातून आनंदाबुवाहू भागसे. तेथे रहाणारे ऋषी-मुनिही हनुमानाबद्दल ऐकून आश्चर्यचकित झाले. त्यांच्या मनात आले की—‘सूर्याच्या किरणांचीही उष्णता माणसाला होते, तर सूर्यदेवाच्या वरदानात हे बाळ वाढले ही किती आश्चर्याची आहे!’

आपल्या पुत्राला देवांकडून अनेक वर मिळाल्याचे जाणून केसरीलाही आनन्द वाटला.

हनुमान दिसामागी पाहू लागला चांगला ज्ञानी असूनही तो अनेक करी. नुसतेच बटकणे पुर्वजांचा नाश देणे बरे नव्हे असे सांगून त्याचे आईबाप त्याच्या मकंढचेष्टांना आळा घालायचा प्रयत्न करीत. तरीही त्याचा ओढकरपणा चालूच राहिला.

कोककल्याणासाठी जन्मलेला हा हनुमान कसा झाला याचे ब्राह्मणांना सोडे आपचर्य वाटे. काय करावे याचे त्यांना सुचेल. त्याला कोणी शापही देऊ नव्हता, कारण ब्रह्मदेवाच्या वरदानाभुळे तो सर्वांपलिकडे पोचलेला होता. इतक्या शक्तिसंपन्न

मुलाला अडवणारे, दडपणारे कोणी नसेल. याचे परिणाम काय होतील, या विचारांनी ब्राह्मणांनी जाणकारपणाने लोककल्याणासाठी अशी [] केनी की हनुमानाला आपल्या अफाट शक्तीबद्दल [] लागू नये.

या प्रबळ इच्छाशक्तीच्या प्रभावाने हनुमान एकाएकी एकदम सात्विक बनला. [] मुलात अचानक झालेल्या [] बघतामुळे अंजना [] केसरी पांढाही फार आनन्द वाटला.

अशा प्रकारे थोडे दिवस गेल्यावर एके दिवशी अंजना हनुमानाला म्हणाली-
" [], किष्किन्धेमध्ये वाली [] सुग्रीव

नावाचे दोन भाऊ रहातात. माझी आई वहल्या हिच्या पोटीच त्यांच्याही जन्म झाला आहे. तेव्हा ते दोघे तुझे मामा आहेत. तू आता किष्किन्धेला त्यांच्याकडे जा, आणि सुग्रीवाच्या आश्रयाला रहा. कधी काही कारणाने वाली आणि सुग्रीव यांच्यात वितुष्ट भावने तरी तू [] वालीला मारायला जाऊ नकोस." असे भजनेने त्याला समजावून सांगितले.

हनुमानाने आईला नमस्कार करून तिच्या आशिर्वादा मिळवला व तो किष्किन्धेला पोचला. वाली [] सुग्रीव यांचे त्यांच्यावर फार प्रेम वसले. हनुमान [] सुग्रीवाचा मन्त्री बनून राहू लागला. एकदा त्याला वेदशास्त्र शिकवतही दिसू लागली.

एका सकाळी स्नान वगैरे उरकून सूर्योदयाच्या वेळी आकाशात शेष बंडून हनुमान [] सूर्यदेवासमोर उभा ठाकला. आणि त्याने सूर्याला नमस्कार केला.

सूर्य त्याला पाहून प्रसन्न [] आणि म्हणाला-"तुझ्या सर्व इच्छा पूर्ण होवोत! बोल, कशासाठी [] आहेस माझ्याकडे?"

"मी आपणापाशी वेदशास्त्र लिकण्याच्या इच्छेने आलो आहे." हनुमान उत्तरला.

"असं? पण जर एवढ्यांचसाठी तू माझ्याकडे आला असशील तर पहा बाबा! माझ्याजवळून काही शिकणं मोठं

अवघड आहे. कारण मी [] मेरूपवंता-भोंवती मोठ्या वेगाने फिरत रहात असतो." सूर्य म्हणाला.

यावर हनुमानाने विचारले-"मग महत्त्वात, मी [] एक पाय उदयगिरी वर व दुसरा अस्तावलावर ठेवून आपणाजवळ विद्याग्रहण करू काय? की आपल्या पुढे पुढे वास्तव राहून ते करू?"

त्याच्या या बोलण्यावर खूश होऊन सूर्य म्हणाला-"मुला, तुझ्यासारखा मुजगा जगात कुठे सापडणार नाही. [] आपले दोन्ही पाय दोन पहाडांवर ठेवून उभा रहा. तुला [] उभा पाहून मग्य देवही खूश होतील."

"जशी आपली आज्ञा!" असे म्हणून हनुमानाने सूर्याला प्रदक्षिणा घालली आणि आपले शरीर इतके मोठे केले की तो नक्षत्रांच्याही वर गेला आणि त्याने सारे पहाड व्यापून टाकले! त्याचा हा भवतार पाहून ब्रह्मदेवही चकित झाले! आणि सारे मुनि व देवता हनुमानाला पाहून त्याला नमस्कार करू लागले.

सूर्याचे जापचर्य वर्णनातीत होते. तो हनुमानाला म्हणाला-"तू [] प्रत्यक्ष रत्नावतार आहेस, तू माझी कीर्ति वाढवण्यासाठीच आला आहेस, नाहीतर तुला उपदेश देणारा मी कोण?"

हनुमान यावर नम्रतेने म्हणाला-"महात्मा, आपल [] बोलणं उचित आहे का? आपण तर वेदांचे भूळपुरव आहात, कुपा [] मला आपला शिष्य बनवा आणि मला सोनहो [] शिकवा." इतके बोलून हनुमानाने आपले पूर्वरूप धारण केले आणि तो सूर्याच्या रथापुढे उभा राहिला.

सूर्य एका घडीत नऊ [] सत्तर हजार योजने इतके अंतर पार करतो. तेव्हा त्याच गतीने हनुमान सूर्याकडे तोंड करून मार्ग मार्ग उडत राहिला, आणि स्मृति-पुराण वगैरे सर्व शास्त्रे त्याने सूर्याकडून शिकून घेतली.

हनुमानाने सूर्य-
भगवानाला नमस्कार केला तो
किष्किन्धेला परत गेला. त्याने सर्व
शुभीवाला सांगितली. तेव्हापासून
सुभीवांचे त्याच्यावरचे प्रेम अधिकच
वाढले.

बाली सुभीव आपसात प्रेमाने
गुण्याभोविन्दाने रहात असत. त्यांचे आपसा-
तले प्रेम मोठे आदर्श होते. त्याचे पालन-
पोषण करणारा पिता ऋक्षविराट याचे
देहावसान झाल्यानंतर बाली राजा व
सुभीव युवराज बनला.

बालीचा पराक्रम व शक्ति अजोड होती.
युद्धात त्याला आतापर्यंत कोणीही जिंकू

सकला नव्हता. राजांना हारल्या-
नंतर विजयगर्वाने फुगून
बालीकडे आला व त्याने बालीला युद्धाचे
आव्हान दिले. बालीने रावणाशी युद्ध केले
व त्याला खूप पिटून जखमेला करून
टाकले! यानंतर मात्र रावण बाली
पाठ्यात नेहमीच भिन्नत्वाचा व्यवहार
राहिला.

यानंतर एकदा बालीला दुन्दुभी नावाच्या
राक्षसाने युद्धाचे आव्हान दिले. या गर्बिष्ठ
दुन्दुभीने अगोदर हिमवानासा युद्धाचे
आव्हान होते, तेव्हा राक्षसाचा
महान्ता होता—“हे बंधू, तुझ्याशी युद्ध
करण्याची माझ्यात नाही. तुझ्याशी
युद्ध शकेन मला एकदा एक बालीच
काय तो आहे. तेव्हा आव्हान
ना? तो नक्की लढेल तुझ्याशी!”

यानंतर दुन्दुभी मधुबनात आला व ते
जम जमवून करीत त्याने बालीला युद्धा-
साठी चेतवले. त्याचे आव्हान स्वीकारून
बाली तेथे आला व युद्धात त्याला मारून
टाकून त्याचे शरीर दूर फिरकावून दिले.
दुन्दुभीचे मृत शरीर क्षुब्धमूक पर्वतावर
जाऊन पडले व त्याच्या रक्ताचे काही पेंच
तेथे तप करीत असलेल्या मातंग मुनींच्या
अंगावर उडाले. यामुळे रागाने मातंग
मुनींनी बालीला विना को तो जर

कधी ऋष्यमूक पर्वतावर आला तर त्याचे मस्तक फुटून जाईल!

यानंतर दुन्दुभी-पुत्र मर्यादी व वाली यांच्यात चिंतुष्ट आले. वालीने दुन्दुभीला भारले होते हे एक कारण होतेच; आणि दुसरे म्हणजे एका स्त्रीवरूनही त्यांच्यात जन्मत्व वाढले होते.

एका मध्यरात्री मायावी किष्किन्धेच्या नकरद्वारी आला व गर्जतच त्याने वालीला युद्धासाठी ललकारले. वाली कोपेतून जागा झाला. क्षणभेदात उद्दाम घेतून त्याला सहन झाले नाही व तो लगेच युद्धासाठी निघाला. सुग्रीव व वालीची पत्नी तारा या दोघांनीही त्याला त्यावेळी न जाण्याविषयी विनवले, पण वालीने कोणाचेच ऐकले नाही.

आपण वालीला रोखू शकत नाही हे जाणून सुग्रीवही त्याच्या मागेमागे निघाला. दोन्ही भावांना एकाच वेळी समोर पाहून मायावी धावतून पळून जाऊ लागला. तेव्हा वाली सुग्रीव त्याला हाकलत त्याच्या मागे लागले. मायावी त्यांना असे वरेच

दूर धेऊन गेला व एका दोंगराच्या गूहेत धुसला. गूहेच्या तोंडावर झाडे-शुद्धे माजलेली होती.

“मी मायावीला मारून घेतो, तोपर्यंत तू या गूहेच्या दाराशी थांब.” असे सुग्रीवाला सांगून वालीही गूहेत शिरला.

बराच काळपर्यंत वाट पाहतही वाली गूहेबाहेर आला नाही; तेव्हा सुग्रीवाला काळजी वाटू लागली की वाली आत मेला तर नसेल? इतक्यात स्वताची एक चार चकत गूहेबाहेर आलेली त्याला दिसली आणि गूहेतून येणारा मावाच माघ राहिला-सारखा वाटला.

तेव्हा मन्त्रीच आपला भाऊ मेला असे समजून मोठ्या दुःखाने त्या गूहेचे तोंड एका मोठ्या शिलेने कडकडून सुग्रीवाने वालीसाठी पाण्याने तर्पण केले. जवळ हृदयाने तो किष्किन्धेला परतला. वार्ता जाणून सर्व दानराजा फार दुःख झाले. शेवटी त्यांनी सुग्रीवाला राग्यानिषेक केला.

विनीला आणि वनदेवी

गंगावर गावान एक जोरपं रहात होत- त्याची कमलापति नि चारिजा. त्यांना दोन मुलगे आणि एक मुलगी होती. मुलीच नाव होतं विनीला. वयात आली होती, पण अजून तिला एक ही स्थळ लागून नव्हतं. कारण ती अगाने स्थूल होती आणि फार भांडखोर होती. तिला भांडायला लागायच नाही. गरा तिच्या मनाविरुद्ध कुशी बोलल की लागलीच ती भांडायला! मग तो लहान- मोठं असं काही पहात नसे. तिच्या या स्वभावामुळे तिचे आई-वडील ति आसपासचे शेजारी ही तिच्याशी बोलायला धावरत. तिची जाडी आणि भांडखोरपणा कमी झाला तरच तिचे लग्न होण्याची शक्यता आहे असे सर्वांना वाटे. पण हे तिला सांगायचं कोणी घाबस करीत नसे. जशी मुरुखा वेगळी होती विनीला! तिच्या

स्थूल दरीच्यापटीकर पाहून सर्वांनाच अमळ भोत वाटे.

दरम्यानच्या काळात एकदा विनीलाची माकी पाहणी म्हणून तिच्या घरी आली. तिला जेव्हा सर्वे हकिगत समजली तेव्हा तिने विनीलाला समजून सांगण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. पण ते ही सर्वे पाळण्या धडधाधर पाणी! विनीला कसली काकीला भोक घालतोय?

माघर विनीला तणतणत म्हणाली- “मला उपदेश देणारी तू कोण? माझ्या वडिलांनी जूप कमवलेय, मी आपल्या मर्जीने वाटेल ते खार्चि! मला कोणी चिडवले तर मी गप्प बसणारी नाही! चांगली वरात काढीन, समजलं? माझ्या लग्नाच्या उठाठेवी दुसऱ्या कोणी कडाला करायच्या? काकी, आपलं गाठोडं बांधून बालू लागा! पुन्हा माझ्या वाबतीत

विनीलाचे आई-वडील म्हातारे झाले होते. आपल्या डोळ्यां देखत मुलीचं लग्न पाहण्याचं भाव्य लाभानं अशी त्यांची फार इच्छा होती. घरात भावजया आल्यानंतर सुद्धा विनीलाची संवय बदलली नाही. ती घरात एवढा कामाळा हात लावत नसे. आणि बहिऱ्यांचे माग दोष दाखवण्याचा प्रयत्न करी. काही दिवस भावजयांनी हे सगळं सहन केलं, मग माग त्यांनी विनीलाला ठकट मुनवायला सुद्धास केली.

घरात नवदा-भावजयांची रोज भांडणं मुक झाली. भांडणं झालं की विनीला रसून भाषा बाहेरच्या तलावाच्या काठी असलेल्या विनाल वडापाशी जाई, पारंग्यांचा सोपाळा बांधून त्यावर झोके घेत बसे. अंधार पडल्यावर विनीलाचे भाऊ पोतावरून घरी येत, बहिणीला गोष्टण्यासाठी आला येत आणि तिच्या विनवण्या करून तिला घरी घेऊन जात.

एक दिवशी भावजयांशी भांडून विनीला घराबाहेर पडली नि वडाच्या झाडाकडे जायला निघाली. भूक लागली की विनीला कामाचीस होई. ती सरावून काही पैसे घेई, रस्त्यातील एकाद्या दुकानातून मरपूर जाय-पदार्थ खरेदी करी नि वडाच्या सोपाळ्यावर झोके घेत राहिली. त्या दिवशी सुद्धा विनीलाने शेंगदाणे आणि मूळ खरेदी

केला नि बापल्या पदरात बांधून तलावाच्या काठी पोचली.

वडाच्या सोपाळ्यावर कुणी तरी दुसरी स्त्री झोके घेताना दिसली. हे विनीलाला मुळीच सहन झाले नाही. ती रागा-रागाने त्या स्त्रीकडून गेली नि म्हणाली—"तू कोण? माझ्या सोपाळ्या वर बसावचं घाईस कसं केलंस तू? हा सोपाळा मी माझ्यासाठी तयार झाला आहे. इतक्या वर बसायला दुसऱ्या कोणाला अधिकार? चल उठत आहेस की. ..." विनीलाने तिला हात पकडून ओराने तिला खेचलं.

होळे मिटून झोके घेणारी ती स्त्री ओरात ओरवली नि अदृश्य झाली.

तिला अदृश्य होत असलेली पाहून विनीलाचा राग आणखीच आरडा-ओरडा करीत विनीला तिला म्हणाली—"कोण आहेस तू? घेई असलं तर समोर ये माझ्या. तू भूत अस नाहीतर प्रेत, मी तुला भिणारी नाही. तांदिकाच्या मदती-शिवाय मी तुला झाडाखाली गाडून टाकीन. तू कोणी देवी-देवता असलीस तरी मी गप्प बसणार नाही. तुला सोडून काढून चांगली अड्डा घडवीन."

ती स्त्री आता विनीला समोर येऊन उभी राहिली आणि म्हणाली—"मी जवळच्या जंगलातील वनदेवी आहे. इकडून जाताना

तुला सोपाळा पाहिला, नि घेऊन लागले. तुला एवढा राग येईल असं मला वाटलं नव्हतं. आरडा-ओरडा करून माझ्या बद्दल गप्पका करू नकोस. नाही तर तो लाकूड-तोड्या येऊन मला वर मागू लागेल!"

आता विनीलाचा पारा उतरला. ती वनदेवीला म्हणाली—"ठीक आहे. मी तुझ्याबद्दल कोणाला काही सांगणार नाही. पण माझं लग्न लवकर होईल असा मला वर देशील?"

पुन्हा अदृश्य होता होता वनदेवी म्हणाली—"होय, तुझी इच्छा पूर्ण होईल!"

दुसऱ्या दिवशी सकाळी एक पेटी नि बिस्तरा घेऊन विनीलाच्या घरी

काही बोलावचं असलं तर घरी न आलेलं वर. म्हणजे पुन्हा असली तकी घायला!"

अशाच प्रकारे आणखी दोन-तीन नाते-वाईकांनी विनीलाला केला. विनीलाने त्यांना नुसती शिबीगाळच केली नाही, तर हात ही उगारला त्यांच्या वर! धावर सदांती विनीलाच्या लग्नाचा विषय आपल्या डोक्यातून काढून टाकला. परमेस्वर असं करील तसं होईल!

तिचे दोन्ही माऊ बापल्या छोट्या बहिणीच्या लग्नाची प्रतीक्षा करून थकले. शेवटी कंटाळून त्यांनी आपापल्या पसंतीच्या मुलींशी लग्न करून घेतली.

आला. विनीला खूप वेळी आरामात बसून नाप्ता खात बसली होती. तिच्याकडे पहात तरुणाने विचारले-“इथे एकाही सोली भाड्याने मिळेल का?”

एवढ्यात विनीलाने माऊ बाहेर आले. त्या तरुणाची विचारपूस केली. त्याच नाव होतं पवन. शिक्षक बनून त्या गावात आला होता. तो अविवाहित होता. त्याचं असं कोणो नव्हतं. एकटाच होता बिचारा!

विनीलाच्या दोन्ही भावांनी आपापसात सल्ला-मसलत केली नि व्हराडघातील एका बाजूची सोली साफ-सुफ करून पवनला कमी भाड्याने दिली. पवनला खूपच आनंद झाला. त्याने आपलं सामान खोलीत ठेवलं.

पवन सकाळी उठून स्नान करून आपला स्वयंपाक करी. जेवण करून तो शाळेत गेला की एकदम राखी खोली वर परत येई. कधी विनीला दिसली तर तिच्याकडे मोठ्या प्रेमाने पहात राही.

असे काही दिवस गेले. एक दिवशी पवन विनीलाच्या भावांना म्हणाला-
“माझी विनीलाशी लग्न करायची इच्छा आहे! पण त्याच्या अगोदर विनीलाने इनवलेस भोजन एकदा खाल्लं पाहिजे.”
कितीक दिवस आपलं भोजन स्वतः तयार करून तो आता कटाकला होता. हेच विनीलाच्या भावांना सांगून तो म्हणाला-

“वांगला स्वयंपाक इनवणारी राखीको मिळाली तर मी आपल्याला भाड्याली समजेन!” विनीलाचे माऊ खूप झाले. घरात सर्वांना ही शर्त समजली. त्या दिवशी विनीलाला स्वयंपाक करायला सांगितलं गेलं. पवनची अशी अट होती की विनीलाला स्वयंपाकात अन्य कोणो ही मदत करायची नाही.

स्वयंपाक करता करता विनीला विचार करू लागली. वनदेवीच्या रुपेने आता आपलं तर होणार. आताच जरा रोवयानं काम केलं पाहिजे. पवनला स्वयंपाक करायची सवय झाली होती. पण आपण केलेले पदार्थ जर पवनला आवडले तर मग

तो कधी स्वयंपाक करणारच नाही. असं झालं तर जन्म मर तिला स्वयंपाक-घरातच सितपत पडावं लागेल. म्हणून तिने जाणून-बुजून सर्व खाद्य-पदार्थ विवडून ठेवले!

दरोबर सर्व जण जेवायला बसले. विनीलाने तयार केलेले पदार्थ कोणाच्याही पशाखाली उतरू शकले नाहीत. हे हे पदार्थ खाणं म्हणजे एक शिक्षा! सर्वांना वाटलं. पवनचा चेहरा पाहण्या-सारखा झाला. तो अर्धवट जेवण सोडून पानाबचून उठला. सर्वांनी विनीलाला खूप फेलादर घेतलं. विचाऱ्या विनीलाने मुकाट्याने सर्व काही ऐकून घेतलं.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी जण उठले तेव्हा पवनने खोली सोडून दिसली होती. खोलीत एक पत्र मिळालं. त्यात लिहिलं होते-“विनीलाने तयार केलेले भोजन आपण खाल्लं शकणार नाही. वनदेवीनं काय सुद्ध परमेश्वराने वरदान दिलं तरी विनीलाची लग्नाला कोणी तयार होईल असे मला वाटत नाही.”

हे वाचून सर्वात अधिक दुःख झाले विनीलाला! वनदेवीने दिलेले वरदान असे व्यर्थ सिद्ध होईल असे तिला कधी वाटलं नव्हते. त्या दिवसापासून घरात सर्व जण तिची उपेक्षा लागले. तलावाच्या आसपास विनीलाने अनेक वेळा वनदेवीचा शोध घेण्याचा प्रयत्न केला. पण व्यर्थ! वनदेवी तिला कधीही दिसली नाही.

या घटने नंतर विनीला मध्ये एकदम खूप बदल झाला. भावजमांच्या कामात लागली. अशा रीतीने जडझडून काम करायला लागल्यावर विनीलाचा अक्षुपणा आपोआप काही होऊ लागला. आता विनीला अधिक आकर्षक दिसू लागली.

यानंतर थोड्याच दिवसात शेजारच्या गावच्या एका प्रतिष्ठित शेतकऱ्याने माफत्या मुलासो विनीलाला गाणी घातली. सर्वांचा मोठं आश्चर्य वाटलं. विनीलाचं मोठ्या घाटामाटात साजरं झालं. शेवटी वनदेवीनं वरदान रीतीने सफल झालं.

सुलतानाचे मांजर

मिशर शहरात महम्मद नावाचा व्यापारी रहात असे. एकदा तो सामान-सुमान नोकरा-चाकरासह व्यापारासाठी निघाला. अनेक शहरातून तो जवळच्या माल विक्री आणि तेथे जा माल स्वस्त मिळेल तो घेऊन पुढील शहरात विक्री. कन्यास महिन्यांनंतर महम्मद एका मोठ्या शहरात पोचला.

या शहरात थोडी विचित्रांती व्याधी या विचाराने आपल्या साथीदारांसह तो एका मुसाफिरखान्यात उतरला.

त्यावेळी आणखी एक व्यापारी तेथे येऊन महम्मदला म्हणाला—“मित्रा, इथे येणारे सर्व व्यापारी इथल्या सुलतानाला उत्तमोत्तम नजराणे भेट म्हणून वेतात. नजराणा घेतल्या की सुलतान त्या व्यापाऱ्याला बुद्धिवल्लं खेळायचे आमन्त्रण देतो.” सुलतानाला भेटायची महम्मदची जराही

इच्छा नव्हती तरीही नाइलाज म्हणून आपल्याजवळच्या काही मौल्यवान वस्तु त्याने सुलतानाला नजर केल्या.

तो नजराणा घेऊन सुलतान सध आला आणि त्याने व्यापाऱ्याला त्याची हालहवाल विचारली, त्याच्या व्यापाराबद्दल त्याच्याशी गप्पागोष्टी केल्या अन् शेवटी सुलतान त्याला म्हणाला—“आज रात्री नू माझ्या कोठीवर ये, आम्हा बुद्धिवल्लं शेंकू.”

रात्री महम्मद कोठीवर गेला. सुलतानाने त्याला आपल्या समोर बसवले.

“हे पहा, खेळ सुरू करण्यापूर्वी खेळाचे नियम लक्षात घे. माझ्याजवळ एक दुश्वार मांजर आहे. ते राजभर आपल्या शेंपटीवर सात पणत्या तोलू शकतं. आपण जोपर्यंत खेळत राहू, तोपर्यंत मांजराने शेंपटीवर सात दिवे तोलून बसले, तर तुम्ही सारी संपत्ति माझ्या ताब्यात येईल आणि मी

तुला तुल्यात बंद करून ठेवीन. पण अस होता जर मांजर हुकलं, अन् एक जरी दिवा खाली पडला तर मी आपली हार कबूल करीन. असा शिपतीत सर्व खजिना तुम्हा होईल अन् माझं काय करायचं, ते तु कसू शकतोस.” सुलतान म्हणाला.

महम्मद विचारा काय बोलणार यावर? नाइलाजच माळा त्याचा! पळून जाऊ शकत नव्हता तो तिथून, अन् नकारही देऊ शकत नव्हता! आपली इस्टेट व प्राणांचीही सोडून वेताणाने महम्मद तसाच बसून राहिला.

सुलतानाचे मांजर आणले गेले; त्याच्या शेंपटीवर सात पणत्या ठेवल्या गेल्या आणि वातीही पेटवल्या गेल्या. आता सुलतान महम्मद याचा खेळ सुरू झाला.

तीन रात्री व तीन दिवस तो चालून राहिला. मांजराने विलकुल हालचाल केली नाही. आता महम्मदची सहनशक्ती संपली व त्याने आपली हार कबूल केली. मुसाफिर खान्यातून आपला सर्व माल पैसा-अडका मागवून त्याने सुलतानाच्या हवाली केला. नंतर सुलतानाने महम्मदला आपल्या तळपरात कैदेत ठेवले.

तिकडे महम्मदची बायको शरीता आपल्या नवऱ्याची वाट पहात होती, परन्तु

महम्मद परतलाच नाही. काही काळानंतर महम्मदचा एक नोकर कसाबसा परत आला आणि रडत-रडत त्याने शरीनाला झाला प्रकार सांगितला. शरीनाने त्याचे बोलणे ऐकून घेतले. नंतर तो काहीशी विचारात पडली.

शरीनाने आपल्या नवऱ्याला सोडवून आणायची पक्की योजना बनवली. प्रत्येकसे तंदीर पकडून तिने ते एका पेटीत बंद करून ठेवले. थोडेसे सोने बरोबर घेऊन, पुरुष-वेष परिधान करून, नोकर-चाकरबरोबर घेऊन ती सुलतानाच्या शहरात पोचली.

तेथे ती एका मुसाफिरखान्यातच उतरली. सोन्याच्या घाळ्यांतून किमती नजराणे

ठेऊन ते नोकरांच्या हाती देऊन त्यांच्यासह ती मुलतानाकडे गेली. नोकरांना तिने सांगून ठेवले की ती जेव्हा मुलतानाशी बुद्धिबळ खेळेल, तेव्हा त्यांनी एक-एक सन्दीर पेटो-तून काढून त्या खेळीत सोडावा.

मुलतान सरीनाला एक पुरुषास समजला आणि नजरगणा घेऊन त्याने तिला खेळायचे निमन्वण दिले. खेळाचे नियमही सांगितले.

सरीना व मुलतान यांचा बुद्धिबळाचा हाच सुरू झाला. माजराच्या शेंपटीवर सात दिवे ठेवले गेले आणि ते अगदी दगडाच्या मूर्तीसारखे जसेच्या तसे तेथे बसून राहिले.

खेळ सुरू झाल्यावर थोड्या वेळाने सरीनाच्या नोकरांनी एक एक उन्दीर त्या खेळीत सोडून घ्यायला सुरुवात केली. पहिला उन्दीर पाहून मुलतान हाकले नाही.

आणखी थोड्या वेळाने सरीनाच्या नोकरांनी दुसरा उन्दीर सोडला अन् पाळो-पाळो आणखी तीन-चार उन्दीर एकवट

सोडले. ते सर्व सोलीत आले अन् माजराला पाहून घाबरले. नंतर त्यांनी इकडे पळायला लागले. मारायला सुरुवात केली. इतके उन्दीर समोर दिसल्यावर माजर गप्प कसे रहाणार? त्याने एकदम आपल्या जागेवरून उडी मारली अन् ते उंदरांच्या मागे धावले! त्याच्या शेंपटीवरचे सानही दिवे जमिनीवर पडले!

सरीनाचे नोकर ताबडतोब आत पळले व मुलतानाला मारू लागले. ती आरडा-ओरडा करू लागली, पण मुलतानाचे कोणीही नोकर त्याच्या मदतीला धावले नाहीत! कारण तो त्यांच्यावर जुलूम करत असे. नोकरांच्या मनात त्याच्याबद्दल अगदी तिटकारा असे.

सरीनाचे मुलतानाकडे तळपरात हाकले आणि त्या तळपरातून आपल्या घराकडे गेली. इतर नोकरांनी ठेवलेल्या व्यापाऱ्यांनाही मोडकले. नंतर मुलतानाची सर्व दोस्त आणि नजराळा घेऊन सरीना आपल्या मुसुंड्यात परत गेली.

दुसरा दिवस
नाही असा नाडू

एक दिवशी एक माणूस काकडीचाच पोत डोक्यावर घेऊन विकायला निघाला. जाळशी नित्यानंदाने काकडीवाल्याला बाबबळ मि उगाच काहीच्या काही विचारून सतावायला सुरुवात केली. काकडीवाला संतापून म्हणाला—“मोठा जालाय सरेदी करणारा!”

नित्यानंदाला राम जाळा. काकडीवाला म्हणाला—“तुझ्या पोतं भर काकडीचा काढून टाकीन! समजकास काय?”

“तुझ्यासारखे चार चायला बसले तरी तरी पोतं भर काकडीचाच काढून टाकीन! नाहीत!” काकडीवाला जोरात म्हणाला.

नित्यानंद म्हणाला—“पेज लाव.”

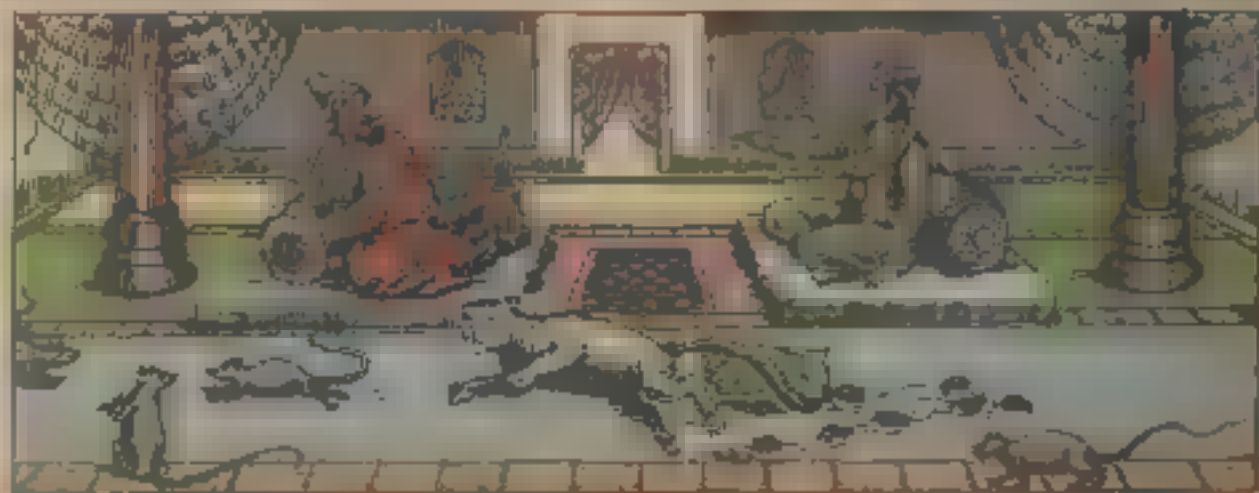
“या एकाकड्याने एकाकड्याने तर शिरणार नाही नाडू मी तुळा देईन.” काकडीवाल्याने आज्ञा दिली.

“असा लावू तू मुळीच शकणार नाहीस!” नित्यानंदाने आज्ञा परतवले. काकडीवाला म्हणाला—“या सगळ्या काकडीचा तर काढून लावव!”

“दारात न शिरणारा लावू जर तू दिलास तर मी तुला संभर वधवे देईन. पण जर तू शकला नाहीस तर मी मला संभर वधवे धाववे!” नित्यानंद म्हणाला.

काकडीवाल्याने अट मान्य केली. डोक्यावरून काकडीचाच पोत काढी उतरवले. जाळशी नित्यानंदाने एक-एक काकडी हाती घेऊन तिचा टवका काढला, नि पुंफून असा रीतीने काकडीचाच टवके काढून तो म्हणाला—“बव, काकडीचाच टाकल्या मी!”

काकडीवाला म्हणाला—“काय चढा मारवली माहेस?”

"पहा! म्हणतोस काय? सगळ्या काकडीचा मी खाल्लेला आहे. कुणाचा ही विचार, प्रत्येक म्हणेल! जो तो म्हणेल या तर काकडीचा आहे!" नित्यानंद म्हणाला.

तो पर्यंत काही लोक जमा झाले. सर्वांनी आळशीबाजू घेतली. विचारा काकडीबाला रिकामं पोतं घेऊन जायला निघाला तर नित्यानंद त्याला थांबवीत म्हणाला-"दारात न शिरणारा लाडू कुठे आहे? तो जाण."

काकडीबाल्याचा नेहुरा एकदम त्याची बाजू घेऊन लोक म्हणाले-"तो विचारा धोडून वाणणार असला लाडू?"

"नाही, जेज हारली तर देण्याची झोली होती, ते सगळे मिळाले पाहिजेत!" नित्यानंद म्हणाला. लोकांनी समजाऊन सांगितले, पण नित्यानंद जियल्या तिथे!

काकडीबाल्याची पाचापर धारण बसली. शंभर रुपये कोठून आणून घ्यायचे? एकदम त्याच्या मनात एक विचार झल-

वायाच्या दुकानात एक लाडू आणला नि तो नित्यानंदला देऊ लागला.

नित्यानंद म्हणाला-"दारात शिरणार नाही असा लाडू पाहिजे. हा पिटुकला नको."

काकडीबाल्याने सांगितले-"दारात न शिरणारा लाडू तो हाच!" काकडीबाल्या घराच्या एका दारपाशी गेला. तिथे लाडू ठेवला नि म्हणाला-"हे लाडूबा, शिर या दारातून आत खीर, शीर का बेटा!"

लाडू जरा सुट्टा हालला नाही. काकडी म्हणाला-"पहा, आहे की नाही न शिरणारा मासा लाडू?"

"आहे बाबा!" म्हणत नित्यानंद तेथून पळता पाय काढू लागला. काकडी म्हणाला-"जातोस कुठे? पैजेचे शंभर रुपये असोदर टाक, मि मग खुशाल!"

आळशी नित्यानंदाने दुकाठ्याने शंभर रुपये काढून दिले. त्याने कानाला लावला, इतून पैज मारामची नाही.

दगड बनलेले वृक्ष

अमेरिकेतून बरीलोना जंगलात बसे कित्येक वृक्ष आहेत ज्यांचे दगड बनले आहेत. एक हे फ्लोरिडा येथे आहे. तोस कोटो वर्षांपूर्वी जो प्रचंड वादळ झाली, त्याच्या मुळे २०० फुट उंचीची लांब उघडून जाईवी आली. नंतर त्याच्यावर मळी आसि वाळू पांथे बरा बर मार जमल गेले. कालांतराने हे वृक्ष प्रस्तरवत् आले. सात कोटो वर्षा पूर्वी जेव्हा पृथ्वीचा आकार पुन नाटला तेव्हा हे वृक्ष बर आले. पृथ्वीच्या पांटातीन बानुकाय दगडातून वाट काढीव ते पृथ्वीच्या पृष्ठभागावर आले.

एरिक्स पर्वत

अंटार्क्टिकाच्या अरि इशिंग टोपनावर एक शिबंत ज्वालामुखी पर्वत आहे- त्याच ज्वालामुखी पर्वत एरिक्स. याची उंची २२,४५० फुट आहे. त्याच्या शिखराच्या तोंडाचा व्यास २,६०० फुट आहे.

लाजाळू

शिमोसा पुत्रिका म्हणजे लाजाळू नामाची एक अति कोमल वनस्पति आहे. तिचा सुसवादू केला की पाने आकृष्य पावतात. नंतर काही काळाने ती गुन्हा

दिले, आणि दक्षिण भारतातील मद्रुरेच्या पांडय राजाच्या मुलीशी विवाह केला. विजयसिंहाच्या सातथे सहकाऱ्यांनी ही मद्रुरेच्या सातथे तऱ्हा मुलीशी लग्ने केली. आजचे सिंहल लोक हे त्या सवांचे वंशज आहेत. असं सांगतात की विजयसिंहाच्या नावावरूनच या बेटाला 'सिंहल' नाव मिळाले. रामायण-काळात सिंहल द्वीपाला 'लंका' असे संबोधले गेले.

श्रीलंकेत निरनिराळ्या धर्माचे व जातीचे लोक रहात असल्यामुळे तेथील तमिळ लोकांची संकृति भिन्न झाली. पूर्वोत्तर भागातील आफना मध्ये राहणाऱ्या तमिळ लोकांना योग्य वागणूक मिळत नाही, त्यांच्यावर अन्याय केला जातो असा बरेच दिवस अनेकांचा सह होऊन राहिला. श्रीलंकेचे राज्यकर्ते सिंहल लोकांशी प्रेम आदर्शपूर्ण वागत, पण तमिळ लोकांशी मात्र पक्षपातपूर्ण व्यवहार करीत. यामुळे तमिळ लोकांची दुःखे दिवसें दिवस वाढू लागली. याचा परिणाम असा झाला की ते बंड करून उठले. अनेक तमिळ उग्रवादी गट निर्माण झाले. या विद्रोही गटांनी 'स्वतंत्र तमिळ देशा'ची मागणी केली आणि ते सशस्त्र युद्धाला तयार झाले. तरी पण आफना विभक्त करण जगांतील अनेक देशांना युक्त वाटले नाही. अशात भारताने या प्रकारणी हस्तक्षेप केला नि तमिळ बहुसंख्य प्रदेशाला स्थानिक स्वायत्तता मिळवून दिली.

यामुळे तमिळ लोक खूब झाले. भारताच्या शांति-सेनेच्या देखरेखी खाली निवडणुका झाल्या आणि नवे सरकार अस्तित्वात झाले.

पण गोष्ट इथे संपली नाही. एल्.टी.टी.ई. (तमिळ देशाचे स्वातंत्र्य-सिंह) नावाच्या एका उग्र गटाने निवडणुकीला विरोध केला, तिचा बहिष्कार केला. हा एक समर्थ गट आहे, नि आफनाचे सर्व राज्यतंत्र आपल्या ताब्यात रावे अशी त्यांची इच्छा आहे. या बाबतीत जे गट विरोध करतील, त्यांना निर्दयपणे नेस्तनाबूत करण्याचे तंत्र एल्.टी.टी.ई. ने अवलंबिले आहे. खेवटी विरोधी गटाचे काही प्रमुख जे आपसे प्राण वाचविण्यासाठी भारतात छपून राहिले होते, त्यांची ही निर्दयपणे बंदुकीच्या गोळ्या घालून कत्तल करण्यात आली.

सर्व तमिळ लोकांचं हित व्हावं अशी भारताची इच्छा आहे, म्हणून तेथील तमिळ लोकांचं नेतृत्व करण्यासाठी सशस्त्र युद्ध करायला निघालेल्या कोणत्याही उग्र गटाची बाजू घेणं भारताला शक्य नाही, नि ते स्पष्ट ही नाही.

श्रीलंकेचे सरकार नि एल्.टी.टी.ई. यांच्या मागणी तर भारताची शांति-सुरक्षा सेना श्रीलंकेतून परत मायदेशी आली. पण त्यानंतर ही बोधातील लढाई चालूच आहे. परिणामतः सामान्य जनतेला अनेक संकटे भोगावी लागत आहेत.

श्रीलंकाची चतुराई

कांचनपुरी गावात एक व्यापारी रहात असे, त्याचं नाव होतं विशाल. अमर त्याचा एकुलता एक मुलगा होता. अमर मध्ये काही हुशारी नाही, जगदी मोठ्या नि अंकड मुलगा आहे असे लोक म्हणत.

एक दिवस विशाल रामायण मुलांना म्हणाला—“अरे अमर, कसा रे असा, निर्वृट! मामाचे तर तुझ्यात आले, त्याची हुशारी नि व्यवहारकुशलता तुझ्यात मुळीच आली नाही. पुढे तुझे कसे होणार काही समजत नाही.”

अमर आपल्या बडिलांच्या उद्गारांवाबत विचार करू लागला. आपला मामा जगपतीच्या हुशारी संबंधी त्याने अनेक वेळी ऐकलं होतं. म्हणून आपल्या मामा शिष्या अधिक आपल्याची त्याची सहज इच्छा होती. केव्हा तरी एकदा मामाच्या गावी जाण्याची संधि मिळावी असा विचार

सतत त्याच्या मनात चोळू लागला. आणि जे पाहिजे ते नेमके घडले!

बडील अमरला म्हणाले—“तुझ्या मामाच्या गावापासून कार फर्लींग अंतरावर इंदिरापुर गावाचं गाव आहे. तुला माहीतच आहे कि तिथं मिर्ची, आणि चिंच मिळते. मामाकडे जाऊन त्याला विचार की जखून पर्यंत माल का पाठविला नाही. हं, आणि असं ही सांग की घोन पोली मिर्ची पाठवा. भाव असेल तर माहीत नाही. थोडे पैसे पण बरोबर वेळून जा. मीट चौकशी करून अधिक पैसे पाहिजे असले तर मामांच्या हाती दे.” एवढं सांगून बडिलांनी अमरच्या हाती काही रक्कम दिली.

अमर लगेच निघाला. मामाच्या गावी पोचता पोचता अंधार झाला. घरात दिव्याच्या प्रकाशात उघा पुस्तक वाचीत

बसलेली विसली. अमरला पाहताच तिने पुस्तक उचाली ठेवले आणि अमरच्या घरातील लोकांची वास्त-पुस्त केली.

तिच्या प्रश्नांची उत्तर देत देत अमरने घराचं मीट निरीक्षण केले, आणि विचारले- "घरात कोणी नाही वाटत? सगळे बाहेर गेले आहेत का? आणि तुला एकटीला मीति नाही वाटत?"

"होय अमर, सगळे एका सभाला गेले आहेत. लवकरच परत येतील. आणि आपल्या घरात रे कसली मीति?" उषाने उत्तर दिलं.

अमरने अंधोळ केली. उषाने जेवणाचं ताट तयार केलं. अमर जेवायला बसला.

एवढ्यात एक म्हातारी दार ढकलून आत बाली. तिला पाहताच उषा हसत मोठ्या आदराने तिच्या गेली. म्हातारीने विचारले- "उषा, आई बाली का ग? एवढा मायला पाहिजे होतं तिला."

"आई आई, आई बघून नाही बाली. येईलच मोठ्या वेळात. पण आईआई, तुम्हाला काय पाहिजे?" उषाने प्रेमपूर्वक विचारले.

म्हातारीने घर अमरकडे पाहिले, मोठी लाजली. उषाला म्हणाली- "ललिता नि तिची गावाकडून आली आहेत. घरात साखर मुळीच मिळत नाही. मुलांनी चहा मागितला तर फजिती होईल माझी!"

"बस, एवढंच ना? मी देते साखर- एवढी कशाका काळजी करताय?" असं म्हणून स्वयंपाक-घरात गेली.

काटक्या पदराने आपले हात झाकत म्हातारी तिथंच बसली. मोठ्याच वेळात उषाने एक छोटा डबा भर साखर आणून म्हातारीच्या हाती दिली नि म्हणाली- "ध्या आजीआई, ही ध्या साखर."

मोठ्या आनंदाने उषा हातात घेत म्हातारीने उषाला आजीर्वाद दिला नि निघून गेली.

अमर हे सर्व काही पहात होता. म्हातारी येत्यावर त्याने विचारले- "कार ह्याच आहेच म्हणे. मामांची दुसरी नि चतुराई तुझ्यात उतरलेली विसली आहे. म्हातारी तर मोठी गरीब विसली. तू एवढी साखर तिला विसली. परत येणार का? दारिद्र्य मोठं कठीण असतं!"

अमरच्या या प्रश्नाचं उत्तर उषा येणार एवढ्यात कोणी तरी दरवाजावर बाप दिली. जाता एक उंची साडी नेसलेली माणसो दगिने वातलेली आई आली. एकदा अमरला नवसिबान्त पाहिलं नि विचारलं- "ही स्वारी कोण?" आणि ती जडळच्या लुचीं घर बसली.

उषाचे उत्तर ऐक्यापूर्वीच आईने पुन्हा विचारले- "अग, आई बघून कसाला बाली नाही?"

"अबून नाही बाली. पण तुम्ही काही कामानिमित्त आलेल्या विसताय!" उषाने बोडक्यात दिलं.

"उषा सकाळी तुझ्या मामांचे सास दोस्त येणार आहेत. लाडू नि विलंबी बनवायची आहे. पण घरातली साखर संपली आहे. दुकानातून आणायला विसरलेच मुळी. दोन घेर साखर दिलीस, तर उषाचं काम होऊन जाईल. करशील एवढं काम?" लडू आईने विचारले.

जागच्या जागी बसून उषाने दिलं- "आप्या आई, घरातली साखर अभिघात संपली आहे. आई म्हणाली- जाता आणू."

लडू आई विचारी निराश झाली. जाता म्हणाली "ठीक आहे, पहाते दुसरी- कुठे मिळती आहे का?"

ही आई गेल्यावर उषाने हसत हसत अमरला विचारले- "पाहिलंस न? योगायोगाने तुझ्या प्रस्नाचं मिळालं ना?"

उषाचा रोख अमरच्या लक्षात आला नाही. त्याने विचारलं- "काय? काय म्हणत आहेस तू उषा?"

“तुझ्या प्रश्नाचं उत्तर मी मग देईन. अगोवर तू माझ्या प्रश्नाचं उत्तर दे. म्हातारीला मी साखर विलो हे तुला योग्य वाटलं नाही. आता मी या बाईला साखर उसनी दिली नाही, हे तुला योग्य वाटलं की नाही?” तसंच हसत उषाने विचारले. अमरने आपला विचार सांगितला— “या बाईला तू साखर देणार नाहीस असं मला वाटलं मग्न. त्या म्हातारीला या बाईची काय बरोबरी? म्हातारी तर एकदम गरीब होती. ही बाई चांगली श्रीमंत दिसली. दुकानातून माखर आण-वायला विसरली असेल, म्हणून तुझ्याकडे बसवणारी करायला आली. तिच्या साखर न

देणं मला मगदी अनुचित वाटलं. साखरी बाहे, म्हातारीला दिलेली साखर मुळीच परत येणार नाही.

मावर उषा मोठ्याने हसत म्हणाली— “ओक म्हणतात की तू मगदी मोठा आहेस, व्यवहार-चातुर्य तुझ्यात अजिबात नाही. लोक असं का म्हणतात हे माता मला समजलं.”

उषाचं हे म्हणणं ऐकून अमरचा चेहरा पडला. साधने स्थाने मान खातो मातली. मग तो म्हणाला— “बरं, पण माझ्या विचारात काय चूक आहे ते तर सांगशील?”

मंढिमत करीत उषा म्हणाली— “तर मग ऐक बरं काय आहे ते! म्हातारी गरीब आहे हे कबुल. पण नेहमी उसन-वारी करायला येत नाही. फार असली तरच येते. उसनी घेतलेली वस्तु परत करीपर्यंत तिला ओप नाही येत। अशा लोकांना देणं ही दीन-दुःखी लोकांची सेवा होय. आतां त्या श्रीमंत बाईची गोष्ट ऐक. ती श्रीमंत आहे हे बरं, पण नेहमी उसनवारी करायची चाईट सचय आहे तिला. शिवाय उसनवारो करून ती सर्व विसरून जाते. मापण विचारलं तर यांडायजा उठते. अशा लोकांना उसनं काही देणं म्हणजे आपल्यावर संकट ओढवून घेणं आहे.”

हे ऐकून मान हलवीत अमर म्हणाला— “बोह, यशी गोष्ट आहे तर ऐकून? या दोघींची तुला बरीच माहिती आहे विसतय. मी पडलो एकदम नवा, हे सगळं मला कसं बरं माहीत वसणार?”

म्हणाली— “असं नको म्हणूस, इतकं तर बुझीचो चसक दाजबायची वसते. समज, उषा तू माझ्या दुकानावर वसलास, तर निरनिराळ्या प्रकारचे माहक येणारच. ज्याच्या विषयी तुला काही माहीत नाही, तुला उधार मागणार. मग काय करशील बरं? बोलणं, त्याचं मागणं, नंदाय आला पाहिजे कोणाका उधार देणं योग्य नि कोणाका न देणं योग्य। म्हणतात दुनियावारी! समजलं नाही तर व्यापाऱ्याचं विचालं निवेक. व्यापाऱ्यांनाच नाही तर गृहस्थांना ही एवढी हुशारी नि सावधगिरी वाळगलीच पाहिजे.”

उषाचं बोलणं चांगलंच पडलं. स्थाने उषाका विचारलं— “उषा, तुला प्रसिद्ध सुभाषित माहीत आहे— सखं सप्तपदीनाम्?”

“होय, ऐकलंय कुठ तरी!” संभा-पणाचा रोख बदलत आहे असे जाणून आश्चर्याने उषा म्हणाली.

अमरने विचारलं— “आता पर्यंत मापण सात पावलं तर टाकली. आता आपली दोस्ती जमली पाहिजे!”

ऐकून आपली आश्चर्य वाटलं नि तिने स्वीकृतिवर्शक मान हलवली.

अमर म्हणाला— “तर मग एका गोष्टीचा विचार कर. मी व्यवहारकुशल नाही हे तर तुला समजलंच. आता दोस्तीच्या नावाने तू काय केले पाहिजे? माझी पत्नी होऊन जा, माझं जीवन नि दुकान छान चंभाळ, हेच योग्य नाही का होणार?”

अमरचं बोलणं ऐकून उषा अमळ लाजली. हसत म्हणाली— “कोण म्हणतं तू व्यवहारकुशल नाहीस? बोलता बोलता

कसं छान मला बांधून टाकलंस? अगोदर आपल्या मामाशी तर बोललीक?"

बोवबाच वेळात अमरचे मामा, मामी नि होऊ घातलेले मेढुणे जाले. आपण कशासाठी आलो आहोत हे अमरने मामांना सांगितले. मामा अमरला म्हणाले—"या वेळी शेतकऱ्यांकडून माल मिळायला थोडा उशीर झाला. माव होता तोच आहे. तू आपल्या बडिल्यांना सगळं नीट सांग."

अमर प्रेमळ नजरेने मामांकडे पहात म्हणाला—"मामा, मी जर एकाही अमूल्य वस्तु तुम्हाला मागितली, तर मला तुम्ही ती?"

मामांनी आपल्याने अमरला विचारले—"माझ्या जवळची अमूल्य वस्तु? ती कोणती बर?"

"ते मी नंतर सांगेन मामा! तुम्ही छाल की नाही हे तर खांगा ना प्रथम?" अमरने आपल्या प्रश्नाची पुनरावृत्ति केली.

मामा जगपति हंसत म्हणाले—"अरे, तू तर लांबका भाचा आहेस.

माझ्या मुलीचा हात मागितलास तरी मी नाही म्हणणार नाही समजलं? पण तुला पाहिजे तरी काय?"

विश्वास वाटून अमर म्हणाला—"मस, तुमच्या मुलीचा हातच पाहिजे मसा! उघाला आमच्या घरांतली सून बनवाल मामा?"

हे ऐकून जगपतीला मोठं आश्चर्य वाटलं. मग ओरात हसत म्हणाला—"बाबुवा भाबेजी! मला वाटायचं की तू जवळी मोला आहेस. तू असा वाचट असलीस याची मला जराही नव्हती!"

बरी परत आल्यावर तोडून सर्व गोष्टी ऐकून आई-वडीलांना आनंद झाला. वडील हसत आपल्या बावकोला म्हणाले—"वडीलधारी माणसं म्हणतात की भोळ्या माणसाची हुशारी त्याच्या आपल्या परतीच्या निघडोत दिसून येते. आपल्या चिरंजीवांची हुशारी अशाच प्रकारची दिसत आहे."

डाकू युवराज

[१२]

[कवान्ध मुनीच्या वेवरेचीकडी वस्तु जवळच्या आपल्या भुमला राजा मागित-
देवने पाहिजे. वीरसिंहचे बाळगारे बावब्यासाठी नेतृत्वासाठी सुवेळमधील युवक जगपति व वचबराणांनी राज्याचे त्यासाठी राजाने त्यांना करावी कवान्ध मुनींनी राजा मागितदेवता दिला. मानंतर-]

सुवेळपासची राज्ये अंकासाठी वंगकात जाणा बवलत रहात असल्यामुळे बांधून तेथील बनवोतत सुटण्याचे स्थाना पकडने राजसेवकांना झाले. वीरसिंहचे स्वप्न, केवळ राहून गेले. तशीच वेळी झाली हे सारे तरुण एका सुंदरशा दरीत एकत्र येत असत. चारही बाजूंनी डोंगर, लहान-लहान नदरे वृक्षांनी झाडून गेल्यामुळे त्यांचे स्थान कोणाच्या लक्षातही येत नसे. वीरसिंह व सेनापती कपालकंठ यांनी केलेसे बाळबड्यातून एकदा ते सारे सर्व फसले. बंडखोर येथे एकत्र होत. वीरसिंहाने जे शिपाई

माध्यार्य भूमतपुरीत रहात असत, त्यांना ही या दिवली इथे ओळावले जात असे व मुद्याचे शिखण दिले जात असे.

वाकीचे विवस हे सारे बंडखोर युवक निरनिराळे वेव वेऊन सर्वान संचार करीत रहात. त्यांचे भटकणे जास्त कळन राजधानी शान्तिपुर व आसपासच्या भागात चाले. वीरसिंहाचे शिपाई कुणासा कुटायचे वर्गदे कारस्थान करत आहेत अशी कुणकुण लागताच ते वसन्तला कातकी पोचवत. मग वसन्त आपल्या साथीदारांच्या जहाज-सहान टोळ्या बनवून वीरसिंहाच्या शिपायांवर चारी बाजूंनी हल्ला चढवून कारस्थान उघडून लावी.

अशा प्रकारे आता जाठ वर्षे निघून गेली. मुमेष राज्याचे जन-जीवन संकट-ग्रस्तच होते आणि परिस्थिती दिवसेंदिवस बिचकतच चालली होती!

एक दिवशी दुपारी वसन्त लांब दाढी कावून व हातात दण्ड कमण्डलू घेऊन सावू-वेचात मुख्य सैनिक-तळासमोरच्या एका घराच्या जोटघावर बसला होता. घर दिवसा शिविरासमोर निदरपणे सावूवेचात बसलेल्या वसन्तबद्दल कोणाच्या मनात कसली संकाही आली नाही. तेथे पड्या-वरच्या एका पथक-प्रमुखाने त्याला पाहिले वन् सराच सावू समजून त्याच्याजवळ जाऊन प्रमुखाने विचारले-“सावूमहाराज, आपल्याला हस्तधामुक्तिकही माहीत आहे काय?”

“हां बेटा.” गंभीरपणे वसन्त उत्तरला. पथकप्रमुखाचा चेहरा ते ऐकून खुशीने फुलून गेला.

“महाराजा, कृपा करून आपण माझ्या घरी चला ना! माझा हात पाहून माझे बनिष्पही वर्तका महाराज!” मोठ्या नम्रतेने प्रमुख म्हणाला.

वसन्तला वाटले की, चला! त्याच्या घरी गेलो तर काही नवीन बोष्टीही जाणून येता येतील! म्हणून उठून जमे रहात तो म्हणाला-“वरं बेटा, तुझ्या मनासारखे होऊ दे! अभीष्ट सिद्धिरस्तु!”

पण, अशा तऱ्हेने जमे रहाताना वसन्तच्या नकली झुटाझुटा वर लोंबणाऱ्या एका जोसंडी सळईत जडकल्या वन् तो टोप डोक्यावरून निघून वरच्या वर लोंबत राहिला! ते दृष्य पाहून दलनायकाला संका आली वन् रामावून ओरडत तो म्हणाला-“अरे, तू तर नकली सावू दिसतोस! कोण आहेस रे तू?”

आता त्याच्याची हुज्जत चालण्यात काही वर्षे नाही हे जाणून स्वतःला वाचवण्यासाठी वसन्त तेथून पळत सुटला!

“अरे पकडा, पकडा! सवूचा वृत्त हेर आहे तो! पकडा.....!” असे ओरडत तो दलनायकही वसन्तच्या मागे घाबू लागला! त्यामागे जाणकी दोन सैनिकही पळू लागले! अशा प्रकारे घोडा वेळ तेथे सळबळ उडाली, पण जखून ते वसन्तला पकडण्यात यशस्वी झाले नव्हते, इतक्यात समोरूनच एका बोडेस्वाराला येताना दलनायकाने पाहिले.

“अरे पकड, पकड! वाला पकडलंस तर चाललं बलिष्ठ गिळेत बंध!” पथकप्रमुख बोडेस्वाराला आविष दाखवत म्हणाला.

दलनायक त्या बोडेस्वाराला आपलाच कोणी राजसेवक समजत होता. पण तो तर पूर्वी एकदा वसन्तची सुटका करणारा बुरखाधारीच होता!

तो वसन्तला म्हणाला-“पळ लवकर नदी पार करून पलीकडच्या किनाऱ्यावर थांब. मी या सर्वांना इथेच पांघवतो.” आणि त्याने आपला घोडा पुढे घातला. सरळ वेळून तो त्या दलपतीसमोर उभा ठाकला! “थांब, पुढे सरकू नकोस.” असे म्हणत तो बुरखाधारी मोठ्या जपळाईने दलपतीला चाबूक मारू लागला.

चामकाच्या एकाच फटक्यात तो पथक-प्रमुख घराशाबी झाला. त्याच्या मागे असलेले सैनिक आपल्या प्रमुखाला तेथून उचलायच्या उद्योगाला लागले.

याच वेळी तो बुरखाधारीही मागे वळून आपला घोडा वेगाने दोडवू लागला.

मन्दिनी नदीच्या किनारी पोहून बोट्याने आपल्या स्वाराला नदीपारही केले.

तेवढ्या वेळात वसन्तनेही पोहून नदी ओलांडली होती. बुरजाबारीने घोड्यावरून उतरून वसन्तला हात देऊन उठवले. तो विचारा अगदी घापा टाकत होता. पण वसन्तला उठवताना त्या बुर बीराचा बुरखा जरासा बाजूला झाला आणि वसन्तला त्याचा चेहरा अगदी स्पष्ट दिसून आला. आश्चर्याने तो म्हणाला—“महाराज! आपण?” अन् त्याने एकदम त्यांच्या पायावर जोळणच घेतली. वसन्त म्हणू लागला—“महाराज, आपण अनेकदा माझे प्राण वाचवले आहेत; अन् आता तर आपलं

दर्शन बघून ■ घन्य झालो.” वसन्तच्या बोलण्यातून आनन्दाचु झरू लागले.

वसन्तला प्रेमाने ■ राजा म्हणाला—“वसन्त, तुझं घेयं, साहस आणि काम करण्याची पद्धत कौतुकास्पद आहे. जनतेच्या सेवेचं तुझं प्रेम अजब आहे! पण एक गोष्ट मात्र नोट लक्षात ठेव; ■ जिवन्त माहे याबद्दल माझ कुणासाठीही शक्यता करू नकोस.”

“असं का बरं महाराज?” वसन्तने मापचर्याने विचारले.

“मी जिवन्त असल्याचं सामान्य जनतेला ■ तर त्यांच्यात असावू पसरल अन् यला पकडकण्यासाठी बीरसिंह त्यांचा भागजीनच सुळबाघ मागेस.” राजाने ■ समजावून सांगितले.

“महाराज, मला असं वाटतं की, कमीत कमी देखासाठी ■ आम्हा साबी-दारांना तरी कळावं की आपण आमच्यात आहात. ही बातमी कळली की त्यांना आनन्द तर होईलच, पण ■ न्याय-प्रिय राजा अजून जिवन्त आहे या भावनेने त्यांना लढासला दुप्यळ ■ बेईत! आपल्यासाठी लढावला आम्हाला अधिकच उत्साहवाटेस. आपण एकदा फक्त एकदाच आम्हा साबीदारांच्या सभोर यावे. ■ आमचं नेतृत्व करावं वसोही शक्यता

निर्माण होईल कदाचित! आम्ही तरी जसे किती दिवस बीरसिंहाच्या सैनिकांशी लढाव सुरुत रहाणार? त्या दुष्टाला ■ सिंहासनावरून जाली ओढायला हवे!” वसन्त तावातावाने बोलत राहिला.

जरासा विचार करून राजा शान्तिदेव म्हणाला—“होय, तुझं म्हणणं बरोबर आहे वसन्त! आता तुम्हा जवानांना एकत्र ■ आणि अमृतपुरीतल्या सैनिकांनाही बरोबर घेऊन बीरसिंहाच्या दुष्ट शासनाचा अन्त करण्याची वेळ येऊन ठेपलीच आहे!”

■ ऐकून ■ चेहरा आनन्दानं फुलून आला. अपूर्व ■ आनन्दाने, त्याने राजाला पुन्हा एकदा ■ केला.

वीर्जिमेची राख होती. वसन्तचे ■ जवळ संभरपर्यंत असणारे ते सर्व साबीदार दरीतल्या आपल्या मृत बहूधावर एकत्र बांधे होते. सर्वजण ■ शान्तिदेवचोच वाट पहात होते. जवानक एका विळेंमागून हाक जाली—“वसन्त!” वसन्तने जावाज पटकन ओळखला अन् राजाला येतायला तो ■ दिशेकडे पळला; शान्तिदेवला पहाताच वसन्तने प्रणाम केला.

“वसन्त, ■ पळा इथून! आपल्यावर चारी बाजूंनी ■ येऊ पहात आहे. एकाच वेळी दरीची दोन्ही उोंडं बन्द करून तुम्हा

सर्वांना माकन टाकायचा बेत रचलाय त्यांनी! सैन्य घेऊन स्वतः कपालकण्ठ घेत आहे! प्रथम ते पश्चिमेच्या तोंडावर पोचतील. पण पूर्वेच्या तोंडाशी पोचायला त्यांना अजून वेळ लागेल. मी स्वतः पश्चिम डोंकावर उभा राहूतो. तेवढ्या जवळीचा फायदा घेऊन तुम्ही सर्वे पूर्व द्वारातून बाहेर पडा अन् आपले प्राण या कोंडोतून वाचवा. बाहेर पडल्या की गिरनिराळ्या सुरक्षित स्थानी लपून बसा. पळा, पळा लवकर!” राजा शान्तिदेवने गंभीरतेने इशारा दिला.

वसन्तच्या हाबडतोब लक्षात आले की ही वेळ आता आपल्याला प्रतिकूल आहे!

जरासा जशीर झाला तर सर्वच प्राण-संकटात सापडतील! म्हणून त्याने वळून आपल्या साथीदारांना म्हटले—“बोस्तांनो! भाणीबाणीची वेळ आलेली आहे. तुम्ही सर्वजण, आपल्या आपला पूर्ण हारातून बाहेर पडून आपले प्राण वाचवा. अन् सुरक्षित ठिकाण पाहून लपून रहा. आवरा, बावा लवकर!”

आपल्या नेत्याची ही आज्ञा ऐकून सर्व लक्ष्मण मोठ्या चपळाईने पूर्वदाराकडे पळत सुटले. पण : मात्र जवळचा उभा राहिला.

“तू पण निघून जा वसन्त!” राजाने ओरडून म्हटले.

“महाराज, माझा जीव गेला तरी बेहतर! मी या परिस्थितीत आपल्यासाठी इथे एकटा टाकून मुळीच जाणार नाही.” वसन्त दृढ स्वरान उत्तरला.

इतक्यात दरीच्या पश्चिम द्वारावर सैनिकांच्या हालचालीची चाहूल ऐकू आली. म्यानातून तळवार बाहेर खेचून घेऊन राजा स्वतः दाराची उभा राहिला. दाराचा मार्ग अजून असल्याने वसन्तला राजाच्या मार्गेच उभे रहावे लागले.

“बळा, पुढे व्हा; दरीत घुसून पुढे रहा. बंडखोरांना माफीपासून सारसं कापून काढा. एकाआही जिवंत सोडू नका, व्हा पुढे!” कपालकण्ठने गरजून आपल्या सैन्याला आज्ञा दिली. तो मात्र सर्वांच्या मार्गेच उभा होता.

दरीत फिरण्यासाठी एक सैनिक पुढे सरसावला, पण राजाने त्याला जोरात जोरली पाडले. पडता तो मोठ्याने ओरडला.

राजाने उठवल्यावरून वसन्त ओरडून बोलला—“आठ वेळ नका कोणी; नाहीतर प्राणास घुकाऊ!”

“वसन्त! ही तर तुज्या जीवनाची शेवटचीच रात आहे. रात्रच का, शेवटचा क्षणच समज...” असे ओरडत पुढे झाला. त्याला वाटले होते की दारावर

असणारा शत्रु हत्यारबंद नसावा, म्हणूनच तर पहिल्या सैनिकाला त्याने गुसतो लावच भागली! त्यामुळे वाटले की आता वसन्तला पकडणे किंवा मारून टाकणे जगदीच सोपे! असं भासू की मग बोरसिंहने एकदम खूब होऊन जाईल!

“कपालकण्ठ! मापला जीव वाचव. तुला मारायचा कामचा मुळीच इशे नाही! आतास उभा परत वा.” वसन्तने त्याला सावध करायचा प्रयत्न केला.

तरीही कपालकण्ठ थांबला नाही. उकट, दाराकडे नेम वरून त्याने एक माचा फेकला. हवा फिरत तो जाला घेऊन दाराची उभ्या असलेल्या सान्तिदेवच्या छातीत घुसला! अन् तो तेथेच कोलमडून पडला! वाटले की वसन्तच कोलमडला असावा, अन् तो मोठ्या उत्साहाने पुढे

“अरे कुट्टा, दुरात्म्या! केलसं हे तू?” असे ओरडत वसन्तने चिडून तळवार खेचली अन् एका चारातच त्याने कण्ठचे मस्तक घडावेगळे केले! मरंजकत जडून त्याच्या सैनिकांसमोर जाऊन थांबले.

ताबडतोब त्याच्या सैन्यात हाहाकार उडाला! शिपाई बोरडू आगळे—“सेनापती

येला, मापला सेनापती डार झाला!...” आणि कसाव्याथा अज्ञात मयाने अन् बहुशतीने सारे सैरावीरा पळू लागले.

पूर्व दाराकडून येणारे बोरसिंहचे सैनिक कसलाही बडबळा न घेताच दरीत फिरले. पण त्यांना कुठेच एकही शत्रु न आढळल्याने तेही नुपचाप परत फिरले.

अखेरीस राजाला आपल्या सांध्यावर उचकून घेऊन वसन्त जवळच्या एका गुहेत फिरला. राजाला त्याने जमिनीवर ओपवले, त्याला ज्यायला पाणीही दिले. बोरसिंहने सर्व सैन्य परत गेल्याचे कळताना त्याने राजाला शेक मिळवा, म्हणून काही

वाळलेली साकडे बांधून ती नेटवून ठेवली.

माझीवर डोके ठेऊन पडल्या पडल्या शान्तिदेव त्याला म्हणाला— "वसन्त, मृत्यू मला बोलवत आहे. आता आहे. पण तुम्ही कदाई बाळूच ठेवा. इतके दिवस मी जंगलात छुपून दिवस काढले, वीरसिंह बदलेक जखमी काही चिन्ह दिसत नाहीत. आपल्या जोळपा-मावण्या प्रजेला तो वास्तव देत राहील. त्याच्या नातातून जनतेला मुक्ति मिळावका हवी. यासाठीच, की शेवटच्या स्वासापर्यंत तुम्ही हो कदाई बाळूच ठेवा. हीच माझी तुम्हाला शेवटची आज्ञा!"

वसन्तने राजाच्या छातीवर पट्टी बांधून ठेवली होती, तरीही जखमेतून वहात होते. राजाचा आवाजही क्षीण झाला होता.

"महाराज, आपण सोडून वेळेत, तर आम्ही कदायचे कोणासाठी? वीरसिंहाला आम्ही सिंहासनावरून काली ओढले, तरी त्या रिक्त स्वामी वसावायचे तरी कोणासाठी?

राजा कोणाला करायचे? आपल्या जनोदरच महाराष्ट्री जन् युवराजांचे निघन झाले ना?" वसन्तने दुःखाने विचारले.

राजा शान्तिदेव उत्तरला— "नाही वसन्त! ही गोष्ट करी नाही. राणी स्वर्गाला गेली तरी, पण युवराजांच्या सुरक्षिततेची व्यवस्था येती. युवराज एका मुलीच्या आश्रयाने वाढत जाई. वेळ माझी की तुम्हीच घ्यायला हवा. जनतेच्या कल्याणासाठी कदाई बाळू ठेवायला हवी."

"काय म्हणालात महाराज आपण? युवराजे करोकरीत जिवंत आहेत? किती आनंदाची बातमी ही! युवराजांना माझीवर बसवण्यासाठी आम्ही कदाई नक्कीच बाळू ठेवू! प्रभु, युवराज कुठे आहेत सध्या?" वसन्तने उत्साहाने विचारले.

राजा शान्तिदेवने सर्व काळां वसन्तला सहिस्तर सांगितली आणि राणीच्या त्या अंतिम समयी आपले कायमचे मिटून घेतले. (क्रमशः)

रूपमचा आरसा

बुद्धिनिष्ठची विष्णू पुन्हा साक्षात्प्राप्ती गेला.

साक्षात्प्राप्तीत प्रेत बाकी उतरवून आपल्या टाकलं आणि नेहमीप्रमाणे स्मृत्यात येरझार्या बाळू लागला. त्यावेळी वेळाला वेताळ राजाची बोळू लागला— "राजा, चबळ असलेली संपत्ति नि मावलेली प्रतिष्ठा एवढ्यावर तुला संतोष नाही वाटत. काही विशेष कार्यासाठीसाठी राणी बसा जवेळी तु डोर मेहनत जवानक बाणी हिटत आहेत. मी देव लावून सांगतो की तुला जाणली वन प्रतिष्ठा मिळाली तरी तुझं समाधान होणार नाही. मार्ग हे म्हणणं सिद्ध करण्यासाठी मी तुला एक नोष्ट सांगतो. नीट सक्षमपूर्वक ऐक." असं बांधून वेताळाने आपली नोष्ट सुरू केली. बौद्धपुर मध्ये दयाराम नावाचा एक माणूस रहात असे. तो आतिथ्य-

वीनसेसाठी प्रसिद्ध होता. म्हणून लोक त्याच्या सत्कारासाठी दमारास म्हणत. रूपम् दयारामचा होता. त्याची ही दयाराम प्रमाणे आपले नाव व्हावे अशी इच्छा होती. म्हणून तो ही आपल्याकडे येणारांचे आतिथ्य करू लागला. यामुळे त्याचा जर्ने तर वाढत चालला, प्रसिद्धि अधिक वाढली नाही.

एक दिवशी रूपम्कडे एक साधू आला. रूपम्ने त्याला घोटभर जेऊ घातले. आणि मग त्याला मनातील व्यथा सांगितली.

रूपम्ची कहाणी ऐकून साधू हसला नि म्हणाला—“हे रूपम्, प्रसिद्धिबाबत तु चिंता करू नकोस. तुला जमेक तेवढी तु

लोकांना कर. जे गरजू आहेत त्यांना अधिक मदत कर. यामुळे तुला समाधान वाटेक.”

रूपम्ला साधूच ह बोलणं आवडलं नाही. तो साधूला म्हणाला—“महाराज, आपल्या सारखे साधू निष्काम कार्य करतात, सारख्या सामान्य माणसाला ते शक्य नाही. प्रत्येक माणसाला जसं वाटत की आपल्या जमलपासच्या लोकात आपलं नाव व्हावं, लोकांनी आपली प्रशंसा करावी नि आपल्याला प्रसिद्धि मिळावी. जर प्रसिद्धि मिळणार नसेल, तर काय करूयात उत्साह नाही. आपण असं काही करा कि अतिशय-सत्कार करण्याची मागणी इच्छा इच्छी जाणार नाही. एवढेच माझे आपणाकडे मागणे आहे.”

साधूने रूपम्ला एक आरसा देऊन सांगितलं—“तुझ्या ज्या खोलीत पाहुणे येतात, तिथे भितीवर हा टांगून ठेव. यात कुरूप चेहरा मुळा सुंदर दिसेल। कोणाला ही आरशात चेहरा अधिक सुंदर पाहून आनंदच वाटेक. यामुळे सर्वत्र तुझे नाव होईक.” एवढं हांगून साधू निघून गेला.

त्या दिवसापासून रूपम्कडे येणाऱ्या पाहुण्यांची संख्या वाढत गेली. जो

येई तो आपले सुंदर रूप पाहून खुश होई. नंतर लोक रूपम्च्या घरातील आरशाबाबत एकडे-तिकडे चर्चा करीत. बोट्याच दिवसात लोक ‘आरसेवाला रूपम्’ म्हणू लागले.

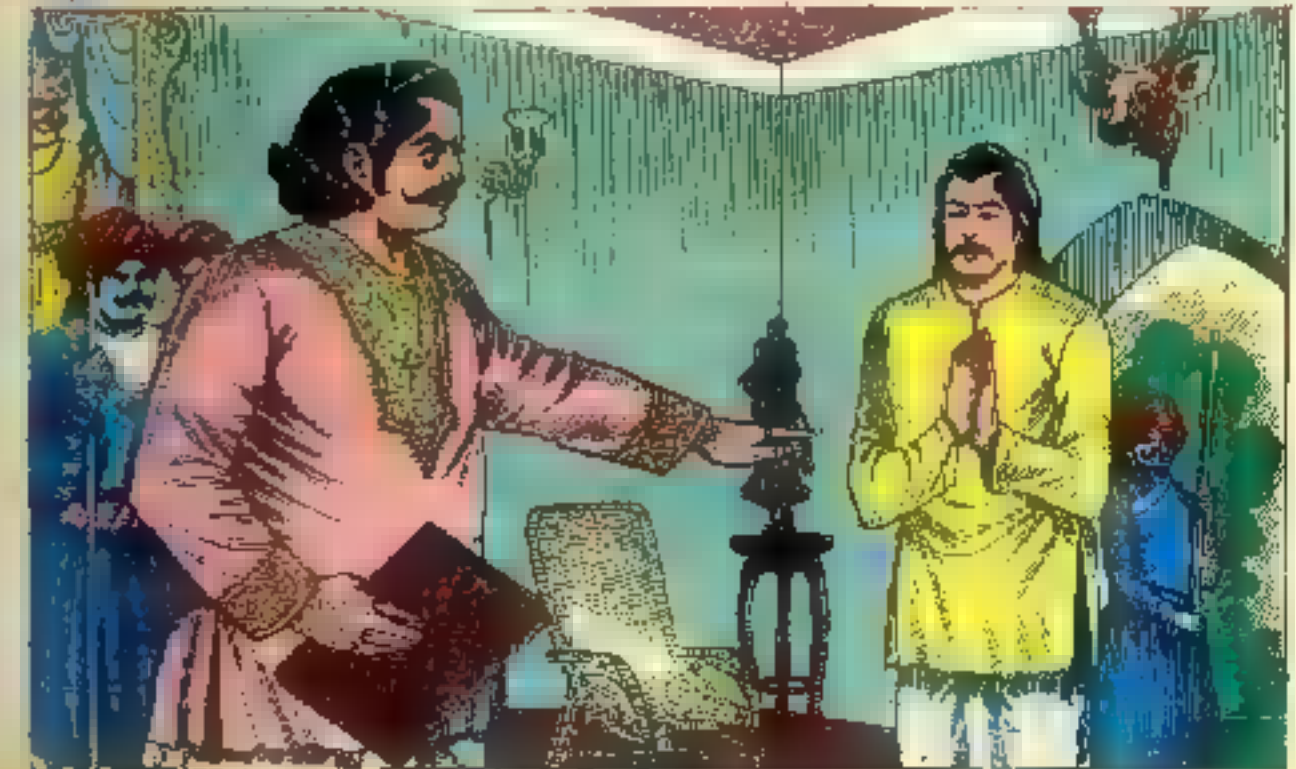
बोलपुरच्या जमीनदाराला रूपम्च्या आरशाबाबत समजलं. आपला आरसा घेऊन त्याच्याकडे येण्याचे जमीनदाराने त्याला निमंत्रण दिले. रूपम् स्वतःच आरसा घेऊन जमीनदाराकडे गेला.

जमीनदाराने आरशात आपला चेहरा पाहिला नि म्हणाला—“मला आपला चेहरा कुरूपच दिसतो आहे. का बरं होतंय?”

जमीनदाराच्या सर्व नोकरांनी ही आरशात आपले चेहरे पाहिले. कोणालाही आरशात आपला चेहरा सुंदर दिसला नाही.

“सोटा प्रचार करून प्रसिद्धि मिळवू इच्छितोस?” रागाने जमीनदार म्हणाला आणि आरसा त्याने जमीनीवर जोरात आपटला. पण आश्चर्याची गोष्ट अशी की आरसा फुटला नाही. निराश होऊन रूपम् घेऊन घरी गेला.

सर्व समस्यांवर रूपम्ची दिव-मंडळी त्याच्या घरी मागी आणि आरशात आपले चेहरे पाहू लागली. त्यांना आरशात आपले चेहरे सुंदरच दिसले. आता एक रहस्य प्रकाशात रूपम्च्या घरातच आपले चेहरे सुंदर

विसतात, अन्धन कोठे वारसात वेहरे कुरूप विसतात.

वारसाची ही विशेषता जमीनदाराला ही कळली. तो स्वतः रुपमध्या बरी आला आणि त्याने वेहुरा पाहिला. सुंदर वेहुरा पाहून त्याला आनंद त्याने एका उत्तम चित्रकाराला बोलवले आणि विसताऱ्या प्रतिविंबावकन आपले चित्र बनवून घेतले. सुरेज बनले. जमीनदार खुश झाला नि त्याने रुपमूला काही पन दिले.

मा वारसाची एक विशेषता आहे. प्रत्येक माणसाच्या चेहऱ्यात काही सीधवे

बसतं, काही कुरूपता बसते. रुपमध्या परी चेहऱ्यातलं सीधवे दिसतं, उतर ठिकाणी कुरूपताच तेवढी दिसते.

जमीनदाराने वारसातील प्रतिविंबावकन आपले जे चित्र बनविले ते पाहून इतरांनी ही बघीच आपली चित्रे बनवून घेतली. रीतीने रुपमध्या बरी येनाऱ्या लोकांची संख्या दिवसें दिवस वाढू लागली. दूर दूरच्या गावातील लोक रुपमध्या बरी नेऊन आपले वेहुरे पाहून खुश होऊ लागले.

माता आपल्या बरी येनाऱ्यां आतिथ्य करणं रुपमूला जमेना, कारण येनाऱ्यांची नवीं वेसुमार वाढू लागली. म्हणून येनाऱ्यांच्या सत्काराची चिंता करणे रुपमूने सोडून दिले. तरी पण वारसात आपले पाहून लोक खुश होत नि संतुष्ट होऊन परत जात.

एकदा रुपमूला वाढलं लोक आपल्याबद्दल काय म्हणतात स्वतःच्या कामांनी ऐकतं. म्हणून घराची ववाववाची आपल्या कामकोबर सोपवून तो रावधानी-कडे जायला निजाता.

रावधानीत एकाने रुपमूला विचारले- "वरं, तर बीसपुरतून आलात? वारसेवाला रुपम् काय आहे? आपणास तो माहीतच नसेल?"

रुपमूला आनंद तरी रुपम् माहीत हे त्याने सांगितलं नाही. तो म्हणाला-"बीसपुरतं नाव येताच सर्वांना रुपम् वाढवतो. मका तो माहीत नाही आहे बरी?"

वारसेवाल्या रुपमूबद्दल अधिक जाणव्याच्या इच्छेने त्या रुपमूला बरी बोलवले. त्या घरात रुपमने वयारामचे चित्र पाहिले. वाचण्याचे करीत रुपमूने विचारले-" कोण? यांचं चित्र आपल्या बरी कसं आलं?"

तो माणूस म्हणाला-"आपणास हे माहीत नाहीत, आपणच आहे! गावातील एक सत्पुरुष आहेत. वारसे-

वाल्या रुपमूकडे जाणारांचे आतिथ्य हेच अतिथि-सत्कार घेतावरवरच यांचं नाव डोळ्यांपुढे येते. यांच्या आतिथ्यशीलतेची कीर्ति राजापर्यंत गेली व राजाने यांचा सत्कार केला. राजाने इनाम म्हणून दिलेला पैसा ही आतिथ्यासाठी सर्व यांना लोक 'आतिथ्यमूर्ति वयाराम' म्हणतात. देश भर जनेक घरांतून यांची चित्रे आपणास दिसतील."

रुपमची निराशा सारली नि आपल्या गावी तो परत आला.

ज्या साधूने वारसा दिला होता, तो साधू वाढत त्याला भेटला. साधूने विचारले-"का रे बाबा, उद्यान दिसतो

आहेस. झालं तरी काय? लोक तुला 'आरसेवाला रुपम्' म्हणून ओळखतात! तरी पण तू आपला असा दुर्मुखलेला का रे?"

"महाराज, माझी व्यथा मलाच माहीत! कृपा करून आपला हा आरसा परत घ्या." रुपमने प्रार्थना केली.

आणि रुपमने आरसा साधूला परत देऊन टाकला.

ही गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला— "राजा, आरसेवाल्या रुपमचा व्यवहार तुला विचित्रच नाही वाटत का? देवाभर रुपम् प्रसिद्ध झाला, तरी पण त्याच्या मनात ही अतृप्ति का अरे? हा जादूचा आरसा त्याने साधूला का दिला? माहीत असून ही माझ्या या शकेंच उत्तर दिलंस, लक्षात ठेव-डोकं वडापासून वेगळं होईल!"

यानर राजा विक्रमाने निवेदन केले— "आरसेवाला रुपम् राजधानीतल्या त्या माणसाकडे गेला आणि एक महत्त्वाची

गोष्ट त्याच्या लक्षात आली. त्याच्या घरी गर्दी करणारे लोक त्याच्यासाठी नव्हे, आरशात आणले पाहण्यासाठी येत. म्हणून आरसेवाल्या रुपमला जी कीर्ति मिळाली ती आरशाची होती, रुपमची नव्हे. आणि शिवाय तो आरसा रुपमचा कोठे होता? कोणाला तरी येऊन दिलेली परकी वस्तु होती ती! आतिथ्य-शील दयारामची गोष्ट तशी नव्हती. दयारामला जी कीर्ति प्रतिष्ठा सारकी होती, ती त्याची स्वतःची होती. हा फरक लक्षात आल्यावर रुपमला समजसं की दयाराम सारकी प्रतिष्ठा त्याला कधी ही मिळण्याची नाही. समजल्यावर रुपमने तो जादूचा आरसा साधूला परत करून टाकला."

रीतीने राजाचा मीन-भंग झाला. मन वेताळ प्रेतासह अदृश्य नि झाडावर चढून पुर्ववत् छटकू लागला.

(कल्पित)

[बळार: कसबरेचो एक कथा]

आंधळं सरकार

खूप जुनी गोष्ट आहे. करीम नावाच्या शहराच्या उत्तरेत एक गरीब माणूस रहात असे. त्याचं नाव होतं शकुरा. एकदा सोळात तो राजधानीला गेला. दरबारात एकाचं धारकसं काम मिळवाचं अन् महिना दोन रुपये पगार मिळवावा, इतकीच त्याची अपेक्षा होती. त्या काळी महिना दोन रुपये म्हणजे खुळा 'अरी मिळकत' समजसं जाई.

पण अंध प्रयत्न करूनही शकुराला नोकरी मिळेली!

सेकटी त्याने एक केस. एका सोबाराच्या मदतीने त्याने एक मोहोर बनवलो. मोहोर छिछात ठेवून एक लहानचं टेबल समोर मांडून तो 'खास मदाखती'च्या बाहेर बसून राहिला. अशाचवीत वर्षे वेळून वेपारांना तो आपल्या नोळांवन त्याच्या दर्जावर तो आपली

मोहोर उठवू लागला. एकेका अर्जावर असा शिक्का मारण्याबद्दल तो एकेक पैसा अर्जदाराकडून वसूल करी. हळू हळू ही एक बनून गेली. सर्व अधिकार्यांनाही त्या शिक्क्याची सवय होऊन गेली.

पण शकुराने मान पा अवधीत बऱ्यापैकी कमाई करून ठेवली. त्याच्या ही भीती मान नेहमीच घर असे, की आपलं हे बंड फुटलं तर सर्व गोष्टी नवावाच्या कानी जातील अन् कदाचित फाशीची शिक्षाही सुनावली जाईल आपल्याला! एकदा त्याला एक उपाय सुचला! त्याने शिक्का मारण्याबद्दल एका ऐवबी दोन पैसे वसूल सुरुवात केली. एक पैसा तो स्वतःसाठी ठेवी, अन् दुसरा पैसा निराळा जमा करून ठेवी.

बस करता-करताही दहा वर्ष उलटली! एक दिवस काही कारणांने शंकरा भदासजीक आज शकला नाही. त्या दिवशी आलेल्या कुठल्याच मजगिर शंकराचा शिकवा मारला गेला नव्हता. "मावर शंकराचा शिकवा नाही, आम्ही हा वर्ष स्वीकारू नाही." कचेरीतले कारकुन म्हणू लागले. गोष्ट शोधतो अधिकार्यांच्या कानी सेली; मग चौकशी झाली-"काय शिकवा आहे हा? कोण मारत शिकवा सर्व मजगिर?"

आता जुने अर्ज मागवून तपासून राहिलं, तर अशा प्रकारचा शिकवा मारलेला जाईलला-"भायलं सरकार-पितळी बरवाचा-शंकराची मोहोर!" अरे! ही सरकारी मोहोर नव्हेच! सर्व हकीकत नवाबा-पर्यंत पोचली. त्याने शंकराला पकडून आणायची आज्ञा दिली. सास! शंकराचा नवाबासमोर हजर केला गेला! बस केव्हा सा केव्हा होणारच-याची शंकराचा म्हणून नवाबासमोर आताला, तो

दुसरा पैसावाली-बगा केलेल्या पैसांची-पैली बरोबर बँकनच होता.

शंकराचा पाहिस्त्याबरोबर नवाबाने विचारलं-"कोण माहेस रे तू? हा शिकवा तूच मारतोस ना? बसला अधिकार तुला कोणी दिला?"-मगरे जे काही विचारारयचं विचारून संपल्यावर काहीही संपवता शंकराने आपली सर्व हकीकत स्पष्ट सांगून टाकली; आणि पुढे म्हणाला-"हुबूर, आपल्या वाटचाचे आजपर्यंत तोस हजर रुपये बसून साजेंत, आपला हिस्सा." आणि ती हुजारांची त्याने नवाबापुढे ठेवली.

शंकराच्या बुद्धिमानीवर कुशाब साला! त्याने मोकरी शंकरासाठी पक्की टाकली! त्या मोहोरेवरून 'भायलं सरकार' बबला 'भायलं हा काढून टाकून केवळ 'सरकार' शिल्लक ठेवला गेला.

तन्हेने शंकराची ती मोहोर बराच पर्यंत राहिली!

पाहोवा पुरवणी-२२

मानाचा खजिना

तो कोण?

हनुमन्त मन्वा काळी सहरात एक तत्त्वज्ञानी रहात असे. रोब कित्येक लोक आपापल्या अडचणी सोडवून येण्यासाठी त्याच्याकडे येत. एकदा त्याच्याकडे आला. "महाशय, मी एक महान बन्नु इच्छितो. कित्येक प्रान्त हिंदून मी अनेक मोठ्या व्यक्तींच्या भेटी घेतलेल्या आहेत. सर्वांनी माझ्या हुजारीची स्तुति केली आहे. शिकोवची इच्छा आहे." बघा तन्हेने स्वतःबद्दल त्याने अनेक गोष्टी सांगितल्या आणि शेवटी मनातले तो बोलला-"आपण मला भाषणकला शिकवलीत मी आपला फार आभारी होईन. त्याबद्दल आपण म्हणाल ती मी मोठ्या खानखाने भरौल."

"ठीक आहे. तुला कुपट, चावी लागेल." तत्त्वज्ञानी म्हणाला.

"कुपट?" आश्चर्याने तडनाने विचारले.

"होय! कारण तुला मला मीन कसे रहावे शिकवावे लागेल. मीन-कला शिकवल्यानंतरच तुला भाषण-कलेची माहिती देता येईल." तत्त्वज्ञानी उत्तरला.

तुम्हाला माहित आहे हा तत्त्वज्ञानी कोण?

[पान २६ पहा]

तुम्हाला माहित आहे?

१. एका देशाचे राष्ट्रीय चिन्ह म्हणून वापरता मिळालेला शीराभिक कोणता? नाव काय?
२. १९४८ च्या एका अतिशय व्यक्तीचा एका देशाचा वापरता वनाची विनंति करण्यात आली; पण तो वाचून त्या देशाचा रहिवासी नव्हता! हा वाचून कोण?
३. तो कोणता?
४. कोठे कोठे बसले?
५. (मीनका) नाव काय?

[पान २६ पहा]

अयोध्या नगर

‘अयोध्या’ या शब्दाचा अर्थ आहे अजेय. चन्दाची जन्मभूमि म्हणून भारतीय लोक असे म्हणून जात असे की ही नगरी अयोध्येला पवित्र-भूमि असे मानतात. सध्या कधीच जिंकू शकणार नाही. शत्रू श्रीरामाचे जन्मस्थान, त्याचे यज्ञ-स्थान, मदीच्या काठावर जसणारी ही अयोध्या सीतेचे स्वयंपाक इत्यादि नामा आजही तेथे नगरी महाराजा वशरप मावि सुर्यवंशी राजाच्या कोसल देशाची राजधानी होती. नंतर कोसल देशाची राजधानी साकेतला आपल्या देशाच्या सात पवित्र नगरींमध्ये एक गणली जाते. श्रीराम-चौध्या व राजाच्या शतकात अयोध्या पुन्हा

चांदोसाच्या वातम्या

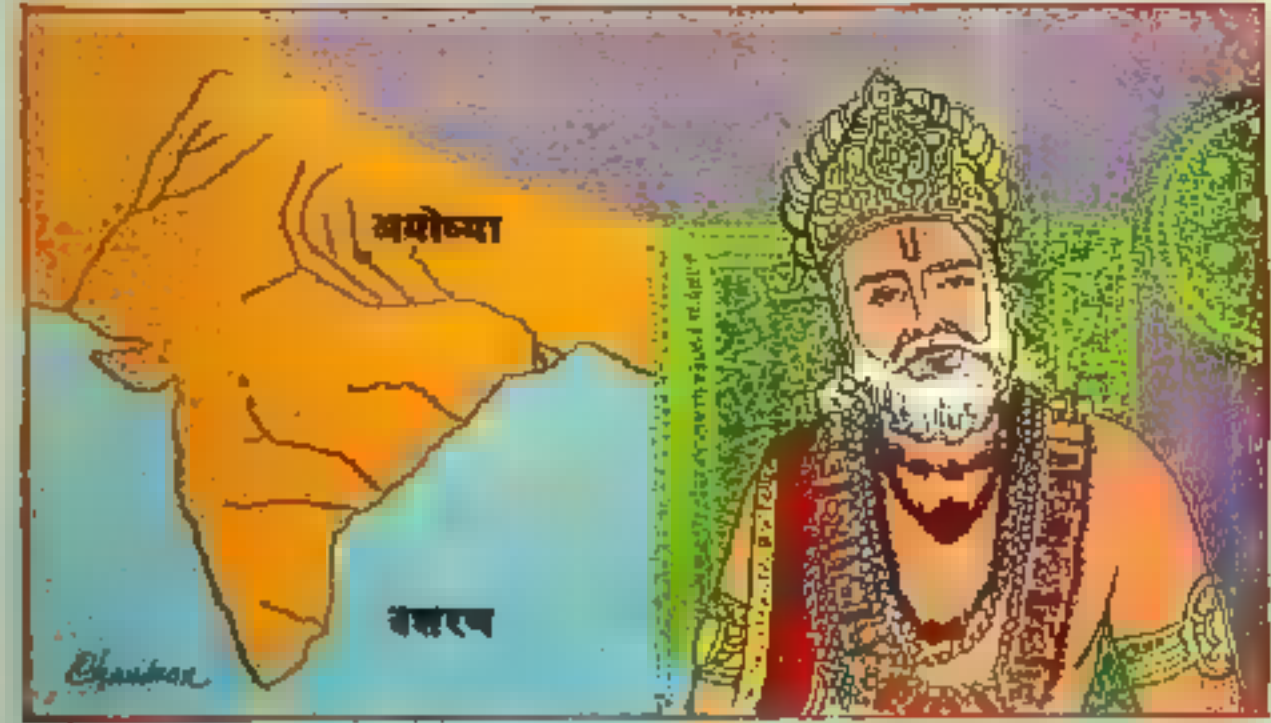
सर्वात लहान चडाचा डॉक्टर

सूर्योदयाने शिकणारा बालभुरगीकृष्ण अन्वटी नावाचा भारतीय विज्ञानी वैद्यकास्थाने अध्वन्यपूर्ण करून आताही सर्वात लहान डॉक्टर म्हणून मान्यता मिळवत आहे. ही बातचीत चाचेपर्वत तो डॉक्टर सांगतही असेल. माथुर्षी दृष्टीतील दृष्टादली लठ्ठ वर्षे असतांनाच डॉक्टर बनला होता.

देवमासाचे मासे

देवमासांबद्दल २९ वर्षे निरविराळाचा धुमिकोनातून अभ्ययन केले गेले, आणि त्याकडूनच्या खूपशा नवनव्या बोष्टी प्रकाशात आपल्या येत्या. सर्व देवमासे एकाच नव्हित. काहींचा मावाय सधुर समनासारखा असतो. यला लहाने माकडा देवमासे आपल्या मामनाद्वारे प्रकट.

मुक्त राजांची राजधानी बनली. नंतर मात्र अयोध्येचे शासकीय स्थान म्हणून महत्त्व उत्तरोत्तर कमीकमी होत गेले. तरीही सर्व भारतीयांच्या मनात मधुरेहतकेच अयोध्येबद्दलचे प्रेम व आदर आजही आहे. अनेक निड्यांपासून अयोध्या आपल्या भारतीयांना स्फुटित उत्तेजन देत आली आहे.

एक जमाना असाही होता की अयोध्या, बीड व जेव शरीचे केन्द्रस्थान बनून राहिली होती. बोवीड शीर्षकरांपैकी तेवीस तर इस्नाकु-यंघीय होते. त्यांच्यात आदिनाथ, अजितनाथ, अविजन्दनाथ, अनन्तनाथ व सुमतिनाथ नामक पाच बोवकांचा जन्मच अयोध्येत झाला होता.

आजचे अयोध्या हे सहर उत्तर प्रदेशातले कसबळ व गोरखपुर या रेल्वे-स्टेशनांमधील एक छोटेसे सहर होय.

श्रीरामचन्द्र व सीतादेवी यांचे मन्दिर तर इथे प्रसिद्ध आहेच; पण त्याशिवाय श्रीरामाचा पुत्र कुश याने बांधले असे समजले जाणारे नागेश्वरनाथाचे देऊळ आणि सुजाडस्का याने हनुमान-वडमचे बनवलेले हनुमानाचे देऊळ ही लूप प्रसिद्ध आहे.

अयोध्येपासून २५ कि.मी. अन्तरावर नन्दीग्राम आहे. राम जनवासात असताना चौदा वर्षे अयोध्येचे भरताने येथे राहूनच केले होते असे मानले जाते.

साहित्य सोनियाधिया खाणी

१. इटलीतील एक महान कवि मृत्यु पावला असे समजून लोक त्याला मृतक टाकायला निघाले; तेव्हा तो अचानक उठून बसला! मानन्तर तो ३० वर्षे जगला. हा कवि कोण होता?
२. पोक्सधियरचा मृत्यु ज्या दिवशी झाला, त्याच दिवशी आजही एक महान लेखकही मृत्यु पावला होता. तो कोण?
३. मृतराष्ट्र व गांधारी सारा एक मुलगीही होती काय?
४. वेदवत्यांची रचना करणारी प्रसिद्ध मुनि-पुत्री कोण?
५. 'शातक' म्हणजे काय?

तो कोण?

सॉफोक्लीस

साक्षात् ज्ञान

१. गद्यरचना, इण्डोनेशिया
२. आलबर्ट आइनस्टाईन
३. इलाइन
४. मनुष्याचे निराळे इलाइन राज्य तेव्हाच बनले. व आइनस्टाईन मनुषी होय म्हणून.
५. चतकवारी मुनि

साहित्य

१. वेदार्क (१३०४-१३७४)
२. 'अतिथिबन्धन' या लेखक अर्बेन्स्टेन.
३. इमेन. कुन्तला.
४. सर्व मुनींची कथा पत्नी.
५. एकाच दिवसावरील कथेवर पदांचे पुस्तक.

श्री रामकृष्ण परमहंस (३)

वेदवत्या पूर्वा-वर्णा करता करता म्हावर इतका सन्मान होऊन जाई की ते सर्व काही विस्मय जाई. मूर्ति व मानस स्वतः वातमा करत ही तो विस्मय जाई, याचि पुजेची कुले स्वतःच्याच म्हाकावर जाही.

जन्मी रात्री म्हावर एकाच आवाजाची सारम् सार म्हावर जाऊन बसे. वेदवत्याने इतर लोक त्याचे हे विविध वाचने पाहून चकित होऊन जात.

अद्वैताचा प्रमुख पुजारी म्हावर याच्या चमत्कारिक वागणुकीबद्दलची वाक्ये वा लोकांनी राजी राखण्याची जावई म्हावरानाच याच्यापुढे पोचवली. म्हावर म्हावरानाच याच्यापुढे पोचवली. म्हावर म्हावरानाच याच्यापुढे पोचवली.

एके दिवशी भंडारनाथ देवळांत ते
 ■ त्याने ■ डोक्यावरून पाहिले.
 गदाधर त्यानेही देखोता ■
 बापत्या वाटू करित होता ? त्याचा
 हा भक्तिभाव पाहून भंडारनाथ मोठ्या
 मानाने ■ फिरला.

एका विशिष्ट गवाक्षी गदाधरला
 लक्ष्मीने विपित अनुभव येऊ
 लागले. बापत्या गरीबतून गरीब
 पडल्याचा मुलाचा गवाक्षी शिवा-
 लारच्या ठेवकी गवाक्षी कोणा
 एका पुढ्याने मागून घेऊन कुल गारवा
 जाणि दुसऱ्यान सवी ते भूत गदूम
 झाले-महा एक अनुभव ■ शिवा.
 या अनुभवामुळे बापत्यात गवाक्षी
 सर्व काही वाईट ठेवते कुल गेले गरी
 गदाधरला वाटले.

तसेच, एके दिवशी राजी राखणी
 देवळात धर्मशास्त्री गेले ■ गदाधरने
 मनात ■ ऐकत गवाक्षी.
 ऐकता ऐकता ■ शिवा न्याया-
 लयात बापत्याच्या एका गवाक्षीची
 लावणी झाली. गरीब विवस तो गदाधर
 विवस घोंगडे होऊन पडला होता ।
 पण गदाधरने ■ राजीला
 जोराने बघून मारली व म्हणले-
 "इथे गवाक्षी गवाक्षी तुम्हा मोठ्या
 विचार ■ करतस ?"

गदाधरच्या वाईच्या ■ 'मुलाचे
 गवाक्षी' महा विचार झाला.
 तिचे गवाक्षीक योग्य गरी मुलाची
 जोडू लागले. एके दिवशी गवाक्षीक
 गदाधरने सांगितले-"गवाक्षी गवाक्षी
 गवाक्षी मुलाची गवाक्षीगवाक्षीच्या
 रामचंद्र गवाक्षीगवाक्षी गवाक्षी गवाक्षी
 गवाक्षी आहे."

गदाधरच्या या कर्तुत्वाकडे राजीने
 वेळक त्याला मारावला ठरतावले,
 पण राजीनेच त्याला वाटले.
 बापत्या गवाक्षीने विचार बापून त्यांना
 लक्ष्मीवर बापून लोटावले लक्ष्मी
 या पुढ्याकडे गवाक्षी, ही गोष्ट तिने
 लोटावली.

लक्षा गदाधर कधीही गवाक्षीगवाक्षीला
 वेळा नमूना. गरीबी ■ गवाक्षी-
 वर विचारत ठेऊन गवाक्षीक तेने
 वेले, तेने गवाक्षीच्या ■
 गवाक्षीगवाक्षी या गवाक्षीला घेऊन बापून
 त्यांच्या गवाक्षी गदाधरने मना
 ठरवल्यात गवाक्षी !

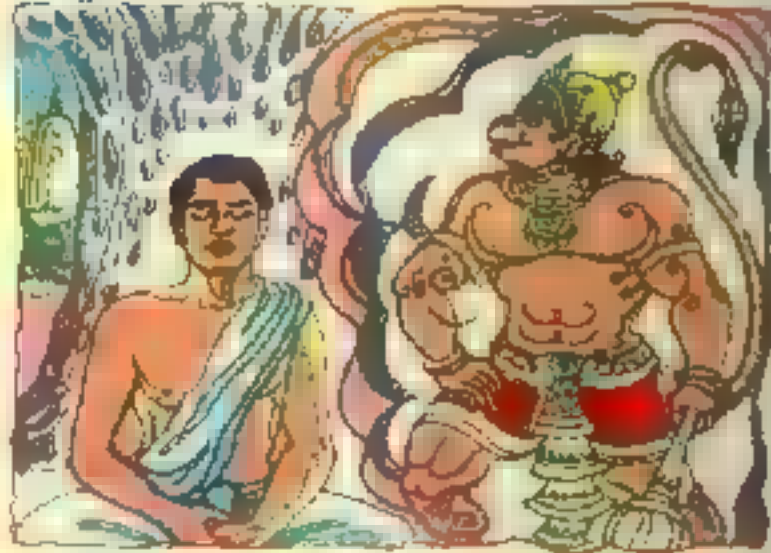

एका कुशीचे बाज होते कारवायनि.
शिवाची वडीलवारण निवाह काकु
दिना मेला. विवाहाच्या सर्व कार्य-
कायदा त्याने मोठ्या उत्साहाने पाळ
वेतना. भासिका मारवामनि हो
बोटी कप-हंवर घुलकी होतो. तिचे
निर्मळ मते डोळे सर्वांसपर फार
नाकनेक पाटने.

पुण्याची विन्नी

विवाहाभेतात अविवात वरत काळ्यावर
पुण्या मापण्या बोल
भाभ्यामिक विस्तनात रंगून वेगळ.
भक्तिभावात तल्लीन होऊन
मनुष्य प्राप्त करव्यासाठी
भावर्ष हनुमान पांचे ज्ञान
करायला सुखात केला.

एके दिवशी वडावरला एक विविध
मनुष्युति जाती. त्यांना असे दिसले
की एक कुंवर देवी मयी स्त्री
त्याच्याकडे आसत वेत बाहे।
बोड्याच वेळात त्याने बोळकचे की
ती कनिक म्हुनजेच 'सोतावाई'
होव। ती हनुमन् वडावरभवत जाती
जाचि त्याच्यातच विनीत होऊन
केली. (कलाकः-)

एका गावात एक गरीब माणूस रहात
असे. त्याचे नाव होतं सम्मू.
बायकोचं नाव होतं केसरी. एका
दोन वर्ष दुष्काळ पडला. कुठे
मिळावची सोय नव्हती. सम्मूला दोन वेळा
भाकर मिळायची पंचाईत साळी.
केसरी सम्मूला म्हणाली- "कारभारी,
तुम्ही सहरात काही का नाही
वफत? मी ऐकलं- काम करणारा सहरात
मुकेने मरत नाही।"

बायकोचा विचार सम्मूला पडला,
त्याने केसरीचं म्हणणं मान्य केलं. सम्मूने
काम करव्यासाठी सहरात
ठरवलं. दुसऱ्या दिवशी भस्मा पहाटे
उठून केसरीने चार भाकऱ्या तयार
केल्या नि त्या तयऱ्याला बांधून दिल्या.
आता सम्मू सहराकडे निघाला.
सहर वरंभ दूर होतं. एक दिवस

भराचा होता, जडकाळ नि दमवणारा।
म्हणून सेंजारच्या शिवाभन्वाने
मरतुकडा बोडा शम्भूला वेत म्हटलं- "हे
बच, माहा बोडा एक महिन्या नंतर मला
परत दिलास तरी माझी काही अडचण
होणार नाही. बोड्यावर बसून गेल्यास तर
सहरात अमळ फवकर पोंचशील. बेलून
जा बोडा."

शिवाभन्वाच्या बोड्यावर बसून शम्भू
सहराच्या वाटेला लागला. दुपारच्या वेळी
एका नदीच्या किनाऱ्यावर पोचला. आता
त्याला कडाडून भूक लागली होती. शम्भू
बोड्यावरून साळी उतरला. चारी बाजूला
हिरबंगार पसरलेलं होतं, त्याने
बोड्याला चरायला सोडलं. हात-पाय
मूळून नदीच्या किनाऱ्यावर बसला नि
जापली जाकरीची पोदली उचवली.
एवढ्यात एक मरतुकड कुत्रं तिथे आलं.

विचारं भुकेने व्याकुळलेलं होत. शम्भूला त्याची वया माली. एकेक तुकडा करीत एक भाकरी तर शम्भूने कुठ्याला देऊन टाकली. पण एका भाकरीने त्याची भूक भागली नाही. आशाळभूतपणे कुत्रं शम्भू-कडे पहात राहिलं.

दयाळू अंतःकरणाने शम्भूने राहिलेल्या तीन भाकरी ही कुठ्याला जाऊ घातल्या. आता कुठ्याची भूक शमली. शम्भूला स्वतः साठी एक ही भाकरी वित्तलक राहिली नाही. मोठ्या संतोषाने शेपूट हलवीत कुत्रं तेथून निघून गेलं.

नदीचं पाणी पिऊन शम्भूने कशी-नशी आपली भूक भागवली, आणि थोड्यावर

बसून त्याने शहराकडे प्रमाण केले. मावळतीला तो शहरात पोचला. त्या रात्री शम्भू एका घर्मवालेत राहिला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी शम्भू कामाच्या खोबार्थ निघाला. दोन-चार गत्तो-बोळातून घटकला. अनेक ठिकाणी काम मिळविण्यासाठी त्याने प्रयत्न केला. पण कुर्दवाने त्याला कोठे ही काम मिळाले नाही. पोटात खुषागि जळत होता नि हातात फुटकी कवडी मळुली. शम्भूची चोर निरासा झाली. आता काम करावं हे त्याच्या मज्जात येईना. एवढ्यात शम्भूने एका ठिकाणी गर्दी जमलेली पाहिली.

शम्भू तेथे गेला. काम बदलं आहे याबद्दल त्याने गर्दीतल्या एकाला विचारले. त्याला समजलं की कुबेरनाथ नावाचा एक शेट लोकांकडून पुण्य करेवी करीत आहे. आपलं पुण्य विकायला जातेल्हाची ती गर्दी होती !

सण मर शम्भूला आपचं घाटलं. मग आपल्यापाकी विकण्याचोर्ग कोणतं पुण्य आहे याबाबत तो विचार करू लागला. त्याला जाठवनं की त्याच्या बडिलांनी एकदा गावात लोकांसाठी एक विहीर खोदली होती.

आता शम्भू शेटजीच्या कडे गेला. शेटजींनी शम्भूला एकदा नीट निरखून

पाहिलं नि म्हणाले-“तु कोणतं पुण्य विकायला आणलं आहेस बरं ?”

बापत्या बडिलांनी खोदलेल्या विहीरी बाबत शम्भूने शेटजींना सांगितले. कुबेरनाथ हंसत म्हणाले-“हे तर तुझं पुण्य नाही, ते तुझ्या बडिलांचं आहे. तुझं स्वतःचं काही पुण्य विकायचं असेल तर बोक.”

“शेटजी, माझं स्वतःचं असं पुण्य पाह्याकडे नाही. बरीबीने मांजलेला मी कसे तरी दिवस कंठतो आहे. पुण्य जोडायची माझी योग्यताच नाही.” दुःखी अंतःकरणाने शम्भूने निवेदन केले.

शेटजी म्हणाले-“माझ्या पाकी कोणी आला की त्याचा पुण्य-संचय माझ्या कसात येतो. एक दिवशी भुकेने व्याकुळ झालेल्या कुन्याला चार भाकरी जाऊ घातल्या होत्याच ना ? त्या पुण्यातलं काही पुण्य विकायला तयार असलास, तर एका भाकरीचं पुण्य मी करेवी करू शकेन !”

शम्भू एका भाकरीचं पुण्य विकायला तयार झाला. श्रीमंत कुबेरनाथांनी एक भाकरी भागवून घेतली. मग शेटजींच्या सांगण्यानुसार शम्भूने भाकरीवर हात ठेवला, जसा सळी की त्या भाकरीत एका भाकरीचं पुण्य यावं !

यानंतर शेटजींनी तराबुच्या एका पारक्यात तो भाकरी ठेवली. दुसऱ्या

पारक्यात सोनं, चावी, दागिने, हिरे इत्यादि बाळू लागले. पाहता पाहता शेटजींना सगळा सजिमा संपून गेला. शेटजींनी आपल्या गळ्यातील रत्नहार नि बाटांतल्या आंगठ्या ही पारक्यात टाकल्या. तरी पण भाकरीचं पारक्याचं जड ! शेटजींनी आपल्या बायकोचे दागिने भागवले. आता घजनाचं काय संपलं, दोन्ही पारकी समान घजनाची झाली.

बऱ्या रीतीने एका भाकरीचं पुण्य विकून मिळालेल्या सवित्याचं गाळोवं आपल्या कोड्यावर लाहून शम्भू आपल्या गावाकडे निघाला. वाटेत शम्भूचा घोडा एका घाबरून फसला. हळू हळू तो दमदमीत

रतू लागला. बस, जास्त जास्त रतू लागला. तिकडून एक संन्यासी आला. शम्भूकडे पाहून तो म्हणाला—“का सगाच जिवावर उदार झाला आहेस? हो एक शापग्रस्त दलदल आहे. तुझ्यापाशी काही पुण्य असलं तर इथं सोडून दे. तरच या दलदलीतून बाहेर पडू शकतील। माही तर आज तुझं मरण जनळ आलेलं विसतय! काय करायचं? तु आपला निर्णय घे. माझं कर्तव्य मी केलं.”

शम्भूने जरा ही विलंब केला नाही. तो मोठ्याने ओरडला—“मी आपलं एका भाकरीचं पुण्य सोडून देत आहे.”

शम्भू सह घोडा दलदलीतून खोडा आला. आता शम्भूने राहिलेल्या शीम भाकरीचं पुण्य ही सोडून दिलं. तरी पण घोडा गुडघ्यांपर्यंत दलदलीतच राहिला. शम्भूला समजवता आता काय करावं?

संन्यासाने शम्भूला विचारले—“जाणकी काही पुण्य तुझ्याकडे शिल्लक नाही का?”

“आहे तर! हे सोनं-चांदोनी भरलेलं गाठोळं म्हणजे आपली एका भाकरीचं पुण्य. हे ही सोडून देतो!” म्हणत शम्भूने ते गाठोळं ही दलदलीत टाकून दिलं.

दुसऱ्याच क्षणी संन्यासी नि दलदल सोपे ही अद्भुत झाले. आश्चर्याने शम्भू इकडे-तिकडे पाहू लागला. तोपर्यंत एक देवी तेथे बदतीच झाली. म्हणाली—“मी बर्माची देवी आहे. स्वतः मुकेला राहून तू थारी भाकरी कुठ्याला पातल्यास! तुला घम-संपत्तीचा मोह नाही. इथून पुढे नेहमी संपन्न राहशील. दान-धर्म करीत बर्माचे पावन करीत रहा, यामुळे मला आनंद होईल!” असे सांगून देवी अद्भुत झाली.

घोड्यावर आपला सजिना शम्भूला पूर्व्वर दिसला. मोठ्या आनंदाने तो घरी परत आला. मिळालेल्या घनाचा उपयोग करून शम्भूने व्यापार सुरू केला. गरीब जनतेची सेवा करून शम्भूने चांगली कीर्ति संपादन केली.

वीर हनुमान

वाली मृत झाला. समजून सुप्रीवाने गुहेचे दार एका मोठ्याचा सिल्लेने केले आणि

राजधानी किष्किन्धेला परतला. पण सरी गोष्ट बघी बडकी होती. की मायावीने वालीला ठार करव्या-ऐवजी, वालीनेच मायावीला घमसदनास पाठवले होते! नंतर वाली सकुशल राजधानीला आला. वाली जिवंत परत आल्याचे पाहून सुप्रीवाने खूप आनंदाने आणि बौरवाने त्याला नमस्कार केला. पण वालीने त्याला आश्चर्याद तर नाहीच दिला, पण उलट त्याच्याकडे तो रसाने पाहू लागला. नंतर त्याने सर्वासमक्ष सुप्रीवाची खूप निन्दा केली. सुप्रीवाने आपल्या दोक्यावरचा मुकुट उतरवून वालीच्या पायांवर

ठेवला व शाष्टांग प्रणिपात केला.

वाली गुप्तघात आहे. सुप्रीवाने बोळसले, म्हणून त्याला शास्त करायच्या उद्देशाने तो गंभीरपणे म्हणाला—“राजा, सवूचा बघ. तुम्ही सकुशल परत आला. याचा मला फार आनंद होतो आहे; याहून भाग्याची दुसरी कोणती गोष्ट असणार? आपण सांगितल्याप्रमाणे गुहेच्या दाराशी मी आपली खूप वेळ पाहिळी. पण जेव्हा गुहेच्या दारातून शेवटी रक्ताचा ओषळ बाहेर वहात आला, तेव्हा मला वाटले की रक्त आपलेच! मृत्युमुखी पडलात असे समजून मोठ्या दुःखाने मी गुहेचे दार शिल्ला बसवून बंद केले आणि

इकडे निवून आलो. रावण बनावची माझी विलकुल इच्छा नव्हती, पण सिंहासन रिकामे पडू द्यावे नाही, असे सांगून मन्त्री जनतेनेही खूप भाषण घरला, तेव्हा नादलाज म्हणूनच सिंहासन राहण करायचे लागले. मी मुकुट केला म्हणून गौरवमय फकन घेऊ नका द्यावा!"

पण सुग्रीवाचे बोलणे सनजून सुद्धा बघ्याच्या मनःस्थितीत नव्हता वाली. आपल्याच विचारांनी त्याला पार बांधला टाकले होते. त्यामुळे सर्वासमोर त्याने सुग्रीवाची निर्मत्सना आरंभली! तो म्हणाला.

"जन हो, मायावीला पळवून लावत मी न हा सुधीव त्याच्या मागे घावलो. मायावी एका पहाडी बहेत गिरला. मी तर मायावीला मारून टाकूनच परतण्याची शपथ राहिली होती; म्हणून त्या गुहेच्या द्वाराजवळ माझी वाट पहात उभे रहायला गेला सांगून, मी मायावीपाठोपाठच बहेत गिरलो, पण मायावी लवकर माझ्या पकडीत येईना. बराच वेळ लढल्यानंतरच मी बघ करणाऱ्यात सफल झालो. मंतर मी परत फिरलो, जन् पहातो तो काय! गुहेचे दार शिळा बसवून बंद केलेले! मी याला खूप मोरडून हाका मारल्या—'सुधीव, सुधीव! अरे कुठे आहेस तू?' पण महासय तर तिथून पळून आले होते! स्वतः राजा बनावच पहात होता न? मी मग दारावरची शिळा लावा दुसक्यांनी मार मारून तोडून टाकली आणि कसा तरी गुहेतून बाहेर आलो!"

हा सर्व वृत्तान्त तेव्हा हजर असणाऱ्या सर्वांना ऐकवून झाल्यावर रागाने त्याने सुग्रीवाला आपल्या राज्याबाहेर हाकलून दिले आणि त्याची पत्नी कमा हिला स्वतःची पत्नी बनवून ठेवून घेतले. वालीच्या ममाने निरुपाय होऊन सुग्रीव ऋष्यमूक पर्वतावर जाऊन राहू लागला. सुग्रीवाबरोबर हनुमान, जाम्बवन्त, बंद आणि

द्विविद नावाचे वानर त्याचे मन्त्री बनून त्याच्याबरोबर त्या पर्वतावर राहू लागले.

तन्हेने सुग्रीवाबरोबर रहात असतानाच हनुमानाची श्रीरामाशी झाली. एके दिवशी सुग्रीवाने दोन माणसांना त्या फिरताना पाहिले. ते दोघे पम्पा सरोवराच्या जवळ असणाऱ्या विषरन करीत होते. दोघेही वनधारी असून दिसायला कोठे सुन्दर होते. त्यांना पाहून सुग्रीव मनोमन गेला. वालीला एक छाप होता. त्या बापांमुळे ऋष्यमूक पर्वतावर तो पाऊलही ठेवू नव्हता. त्यामुळे सुग्रीवाला वाटले की मारण्यासाठी बहुधा वालीनेच या दोन माणसांना पाठवले आहे. जाता थापली कोठे जाऊन सपावे—या विचाराने सुग्रीव व्याकुळ झाला.

सुग्रीवाला ध्यायलेला पाहून हनुमानाने विचारले—"वाली स्वतः इथे येऊ शकत नाही ना? मग जणू काही वालीच कुठे दिसला असावा, इतके आपण ध्यायलेले कसे दिसता?"

"वाली येऊ शकत नाही, हे तर मलाही माहीत आहे. ती दोन माणसं बघ; त्यांच्याजवळ असलेले वनधुष्य आणि तलवारी बगैरे पहा. मला तर असं वाटतंय की मला मारून टाकण्यासाठी वालीनेच

त्यांना इकडे पाठवले असावे! तेव्हा हनुमान, तू त्या मानवांच्या हालचालीवर बारकाईने ठेव; त्यांचं भाषणसं बोलणं ऐक. ते शत्रू आहेत की मित्र याची नीट परीक्षा कर; आणि ते असे हत्यारबन्ध होऊन या जंगलात का फिरत आहेत याची त्यांच्याजवळ चौकशी कर." सुग्रीवाने हनुमानाला सूचना दिल्या.

सुग्रीवाच्या म्हणण्यानुसार हनुमान राम-अंदायला त्याच्याकडे गेला. हनुमानाने एका ब्रह्मादी माणसाचे रूप धारण केले व त्यांच्याजवळ जाऊन मोठ्या नम्रतेने तो म्हणाला—"महापाद, आपण कोण तर कोणी राजर्षि, देवता किंवा कोणा

तपोवतांसारक्षेण विसत आहात. आपण कोण आहात? या पन्था सरोवराच्या काठी आपणासाठी काय मिळेल? आपणासाठी पाहूनच जंगली जनावरे मीत आहेत..”

राम-लक्ष्मणांनी यावर काहीच उत्तर दिले नाही. तेव्हा हनुमानच पुढे सांगू लागला—”सुग्रीव नावाचा एक धर्मात्मा वानर-राजा आहे. तो महान् बलशाली आहे. त्याच्या भावाने त्याला राज्याबाहेर घालवून दिल्यामुळे आजकाल तो कष्टाने आपली कालक्रमणा करीत आहे. मी त्याचा मंत्री! माझे नाव आहे-हनुमान. सुग्रीवाच्या आज्ञेने ऋष्यमूक पर्वतावरून मी आपणासाठी भेटायला आलो आहे. मी

कामरूपी वसत्यामुळे ब्रह्मचारी वेषात आपणाकडे आलो आहे. मी इच्छागामीही आहे. सुग्रीव आपणाची भेटी करू इच्छितो.”

हनुमानाचे ■ सर्व बोलणे ऐकून रामाचा फार ■ नन्द झाला. कारण यापूर्वी कबंधाने रामाला सांगितले होते की, रावणाच्या पंजातून सोतेला सोडवायचे असेल, तर तुला वानर-राजा सुग्रीव याच्याशी भेटी जोडायला हवी.

रामलक्ष्मणाला म्हणाला—”लक्ष्मणा, आपण ज्याला सोबत आहोत, तोच आपण होऊन आपल्याकडे येऊ वहात आहे, ■ आपले केवढे भाव्य! ■ मोठा मला, निर्मळ वंतःकरणाना व निष्कपटही नाटतो आहे. तू बोलतोस याच्याशी?”

तेव्हा लक्ष्मण हनुमानाला म्हणाला—”सुग्रीवाच्या सद्गुणाबद्दल आम्ही ऐकले आहे. सरे म्हणजे तुम्हाला सोबायलाच आम्ही इकडे आलो आहोत. सुग्रीव म्हणव्याप्रमाणे सुग्रीवाची भेटी करायला आम्ही तयार आहोत.”

रामाचे सुग्रीवाशी काही बरुरीचे काम असावे; तेव्हा सुग्रीवाला त्याचे राज्य ■ मिळवून द्यायला राम नक्कीच मदत करील-या विचाराने हनुमानाला ■ वाटला. मग हनुमानाने राम-लक्ष्मणांना विचारले—”महात्मन्, या भवानक इंदकारण्यात

आपणांला काय मिळेल, याच कारण कळेल मला?”

तेव्हा रामाने लक्ष्मणाला आपली कहाणी सांगायची परवानगी दिली. लक्ष्मण सांगू लागला—

“हा महाराज दशरथ यांचा पुत्र राम. हा राजा वनव्यायोग्य झाला आहे. आपल्या पित्याने दिलेले वचन पाळण्यासाठी हा राज्य सोडून असा वनवासी झालेला आहे. मी त्याचा ■ भाऊ लक्ष्मण. आमच्या दरोबर याची पत्नी, म्हणजेच माझी बहिणी सीतामाईही वनवासाचा आली होती. आम्ही दोघं माथमापासून दूर गेली आहोत असे पाहून कोणा एका राक्षसाने ■ परतीचे अपहरण केले. तो राक्षस कोण हे आम्हाला माहीत नाही. सुसन्धा एका राक्षसाने आम्हाला सांगितले की सुग्रीवाकडून आम्हाला त्या राक्षसाचा पत्ता सांगू सकेल. मी आता आमच्याबद्दल तुला सर्व सांगितलेच आहे. महान माणसालाही आश्चर्य देऊ शकणारा ■ महापुरुष सुग्रीवाची भेटी करू इच्छित आहे. मग मोठ्या माथ्याची गोष्ट लक्षा, की सुग्रीवाचीही नेमकी तीच इच्छा आहे.”

यावर हनुमान म्हणाला—”सरे तर आपला राजा सुग्रीव मानेच आपणाला जोषत ■ हवे होते. वानरीने त्याचे

राज्य आणि पत्नी—दोन्हीचे अपहरण केल्यामुळे तो फार दुःखी आहे. सीतामाईना सोडायला तो आपल्याला अवश्य मदत करील.” नंतर हनुमानाने दोघांना सुग्रीवाकडे येण्याचे आमन्त्रण दिले.

तेव्हा राम लक्ष्मणाला म्हणाला—”चल, आपण सुग्रीवाकडे जाऊ. त्याच्या भवतीने आपले काम होऊन जाईल.”

■ ऐकल्यावरोवर हनुमानाने आपले सरे रूप धारण केले. राम-लक्ष्मणांना आपल्या खांद्यावर बसवून तो ऋष्यमूक पर्वताकडे निघाला. परन्तु सुग्रीव त्यावेळी ऋष्यमूकवर नव्हता! धावून तो मलय पर्वतावर जाऊन लपला होता!

“तुमच्या हनुमानाने मला सर्व काही सांगितले आहे. हे रावा राम, माझ्यासारख्या वानराची तू मैत्री करावीस ही तारोत्तर माझ्याची शोष्ट आहे. तर त्यात फायदाच फायदा आहे. माझ्याची मैत्रीची इच्छा करत असजोत तर हात हातात घेऊन मित्र-वर्जाचा आचार पूर्ण कर.”

सुग्रीवाचा हात बापत्या हातात घेऊन रामाने त्याला जालिगन दिले. मग हनुमानाने बारणीचे करून अग्नि पैदा केला त्याची पूजा. नंतर तो अग्नि त्याने राम व सुग्रीव यांच्या मध्ये ठेवला. त्या दोघांनी अग्निप्रदक्षिणा व साखी ठेवून दोघांनी मित्रता स्थापन.

नंतर राम सुग्रीवाला म्हणाला—“आता तू माझा मित्र बनला आहेस. मापुडे तुझे सुख हे सुख व तुझे दुःख ते माझेही दुःख!”

सुग्रीवाने मृदु पाने बसलेली एक साल वृक्षाची फांदी तोडली व रामासह तो त्यावर. लक्ष्मणासाठी हनुमानाने चन्द्रमाची एक फांदी तोडली.

आपण व वाली यांच्यात झगटून गेले निर्माण झाले याची लक्षितर हाकित नंतर सुग्रीवाने रामाला सांगितली. त्याने

मग मलय पर्वतावर लपलेल्या सुग्रीवा-कडे हनुमान म्हणाला—“राम-लक्ष्मण आपले जतिवि आहेत. इच्छाकु वंशज राजा वशरथ याचे हे पुत्र. पित्याच्या जागेने राम वनवासास आले. आणि कोणी राजसाने त्यांच्या पत्नीला पळवून नेले. त्यापुढे तुमची मदत मागण्यासाठी तुम्हाला घोषत राम इथे आले आहेत. हे दोघे राम-लक्ष्मण तुमच्याची मैत्री जोडू इच्छित आहेत. तेव्हा त्यांचे मित्र बनून तुम्ही पाहुणभार करावा.”

हे सर्व ऐकून सुग्रीव फारच आनंदला. सुन्दर असे मानवरूप धारण करून तो राम-लक्ष्मणाजवळ आला आणि म्हणाला—

विनवले-“मित्रा, वालीच्या भीतीने मी व्याकुळ होऊन गेलो आहे. या भीतीपासून मुक्त कर.”

वाली व सुग्रीव यांची गोष्ट ऐकून दुसऱ्या हसत राम म्हणाला-“मैत्रीचं फळ म्हणजे उपकार! तुझ्या पत्नीचे अपहरण करणाऱ्या वालीचा मी मार करीन.”

■ ऐकून सुग्रीवाला खूपच आनंद झाला. तो म्हणाला-“हे रामा! वाली वाटत आहे की तुझ्या कुपेने मला आपले पत्नी परत मिळावी यासाठी तुला बाकीचा करायलाच हवा. मी सीतादेवींना सोबत आणून तुमच्या हवाली करीन. त्या स्वर्गात असोत की पाताळात; मी त्यांना नक्कीच सोबत काढीन. हां, माता मला आठवतंय! मी सीतादेवींना पाहिलंय! मला माझ्या मानरवीरांना पाहून त्यांनी आमच्यासमोर आपल्या दागिन्यांचं गाठोडं टाकून दिलं होतं! दागिने मी संमालून ठेवले आहेत. कदाचित ते दागिने जोळजाल तुम्ही पाहाय!”

सुग्रीवाने मुद्दत जाऊन, एका बांधलेले एक छोटेसे दागिन्यांचे गाठोडे रामापुढे ठेवले. कापड पाहून ती सीतेचीच ओढणी असल्याचे रामाने ओळखले.

यावर ‘हे सीते!’ असे म्हणत रामाला चवकरच आली. जोड्या वेळाने तो लक्ष्मणाला म्हणाला-“लक्ष्मणा, राक्षसाने धरतूयस्तीने घेऊन सीतेने दागिन्यांचं गाठोडं या हिरवळीवर टाकलं आहे. त्यामुळे एकही दागिना कुठे जराही मोडलेला येईल नाही!”

लक्ष्मण म्हणाला-“बाबा, केयूर आणि कुंडलं तर जोळखू नाही शकणार. पण सीतामाईंना मी रोज चरणस्पर्श करून नमस्कार करत असं, त्यामुळे त्यांच्या पायांवर वैन माण मी बरोबर जोळवले.”

हीच स्वरुत रामाने सुग्रीवाला विचारले-“मग तर नक्कीच पाहिलं असणार की सीतेला घेऊन राक्षस कुठल्या दिशेला गेला?”

अदृश्य करणी

कोण्या गावी एक दुष्ट जमीनदार रहात असे. भिकाऱ्यांना तो कधी आपल्या घराच्या आसपासही फटकू देत नसे.

एकदा मोठा दुष्काळ पडला. एका वेळेचे पोटभर जेवणही सोकांना मिळण्याची मारमार आली! लोकांना माहीत होते, की जमीनदाराजवळ भरपूर आहे.

जाऊन लोकांनी खूप विनवण्या केल्या; पण त्याच्या पत्थराच्या

मुळीसुद्धा पाप्पर फुटला नाही! अशातच एका नौजवानाने पुढे होऊन जायदा केला की या जमीनदाराकडून घान्य मी मिळवूनच दाखवीन. तो जमीनदाराच्या बागेजवळ जाऊन एका मोठ्या आंबाखाली उभा राहिला आणि अगदी लक्षपूर्वक त्या शाखाच्या वाट पाठांवर पहात राहिला.

त्या युवकाला जमीनदाराने पाहिले आणि त्याच्या मनात तडणामदल शंका

आली. जोराने ओरडून त्याने विचारले-“कोण आहे रे तिये? माझ्या बागेत काय करत आहेस?”

जमीनदार आता घरातून बाहेर आला आणि त्याने तडणाला विचारले-“बाहिरा आहेस काय? मी विचारतोय इथं काय काम आहे? उभा राहिलायस शुभासारखा?”

“काही नाही. इथे एक घरटं सोबतच मी. काल एका जनिपक्षाला याच झाडावर बसताना पाहिलं होतं मी. या झाडावर जर त्याचं घरटं असेल, तर त्यात नक्कीच तो जाडूची मुळी असणार! ते पहा घरटं!” आश्चर्याने एका बाजूला बोट दाखवत तडण म्हणाला.

“जाडूची मुळी? ती कशी असते वृषा? मला तर काहीच माहीत नाही!” जमीनदार म्हणाला.

थावर तरुण माहिती सांगू लागला—
“ती एक अपूर्व अशी मुळी असते. हजारो वर्षांनी एकदाच या वनस्पतीचा फूल येतं अन् मग हजार वर्षांनंतर त्या फुलाचं फळ होतं. त्याच्या लहानशा देठातही अद्भुत अशी शक्ती असते.”

“पहिली अद्भुत शक्ती म्हणजे—ते वेळ आपल्या बोक्यावरच्या केसात ठेवले, की आपण अदृश्य होतो! आपल्याला कोणीसुद्धा पाहू शकत नाही! मग काय, आपल्याला मनात येईल ■ करता येतं! अन् दुसरी—”

तो तरुण भाषणी काही बोलणार, ■ त्याला ■ जमीनदार म्हणाला—“ए, चाकू लाग पाहू इच्छून. पहिल्यांदा चाकूता हो! तुला मी जायका

सांगतोय न? हा माता बगीचा आहे, तेव्हा ती अदृश्य-करणाची मुळीही माझीच आहे!”

“ओह! असं आहे होय? ■ ती शोधून काढली, तशीच ती नष्ट करण्याचं तय्यार हो जायतो मी.” असे म्हणत तो ■ चकू लागला.

तेव्हा जमीनदार बाईने म्हणाला—“अरे बाब, माझं ऐक जरा, ■ तुला पन्नास मद्यर्पा देतो. तू निवून जा इच्छून!”

“मा? इतकी अद्भुत मुळी मी इतक्या स्वस्तात ■ म्हणून विकू?” युवकाने विचारले.

माता जमीनदार भासायीत ■ सांगला. युवक म्हणाला—“मसा पैसांची ■

नाही. धान्याची ■ पोती मला दिखीत, ■ मी ती मुळी आपणासाठी विवेच सोडून द्यायला तयार आहे.”

नाइलाजाने जमीनदाराने ते कबूल केले. ■ पोती धान्य घेऊन तो नौजवान तेथून निघून गेला, आणि गावच्या गरिबांना त्याने ते धान्य वाटून टाकले.

जमीनदाराने आपल्या नोकरींता बोलावून ते घरटे काढवून घेतले, ते घेऊन तो आपल्या बायकोजवळ गेला आणि मोठ्या कुत्तेने त्याने विचारले—“माहीत आहे माय ■ मालं?”

बायको म्हणाली—“■ कसं माहित असणार बरं? कुणाचं डोकं बघरे तासून आकास की काय?”

“तुला कसं कळणार? ही एक जादूची मुळी हस्तगत केली आहे मी! हिच्या मदतीने खूप पैसा कमावीन बघ मी!” जमीनदार खुशीत येऊन बोलू लागला.

घरट्याकडे आश्चर्याने पहात बायकोने विचारले—“हो काय जादूची मुळी आहे?” तिला उर त्या घरट्यात गवत-पाला अन् सुक्या काढक्यांशिवाय काहीच दिसले नाही.

“यातच आहे ती जादूची मुळी. माता ■ आपण शोधून काढायची इतकंय!” जमीनदार म्हणाला.

एक एक सुकी काडी आपल्या बोक्यावर ठेवत तो बायकोला विचारू लागला—“मी दिसतोय तुला?” अन् त्याची बायको म्हणत गेली—“हो, हो! अगदी चांगले

विसत्ताय." जमीनदार पुन्हा आपला प्रश्न घोळत राहिला अन् एक एक काडी डोक्यावर ठेवतच राहिला.

आता त्या प्रश्नांनी मायको कंटाळून गेली अन् त्रासून म्हणाली—"काही नाही विसत, जा बघू आता." मग तर तिच्या बोलण्याचा अर्थ होता की जावू किना अवभूत वगैरे काही विसत नाहीय. मग त्या मूर्ख जमीनदाराला वाटले की आता आपण डोक्यावर ठेवलेली काडीच जावूची मुळी होय, अन् त्यामुळेच आपण आता अवृष्य झालोय! मग ती काडी आपल्या केसात जपवून स्वतःला अवृष्य झालो असे समजत तो शहराकडे निघाला.

एका ठिकाणी त्याला गरम-गरम कचोऱ्यांचा वास आला. त्याने तिथल्या दोन कचोऱ्या उचलून खाऊन टाकल्या आणि पैसे न देताच पुढे निघाला. दुकानदार समजला की, जमीनदार आहे, देखील आज ना उद्या पैसे. म्हणून तो काहीच बोलला नाही.

"मी अवृष्य झालोय! विसलो नाही म्हणून तर कचोरीवाल्याने पैसे नाही मागितले!" या विचाराने जमीनदार खूष झाला. आता त्याचे बॅग दुप्पट वाढले!

माणगी एक दुकानदार आपले दुकान बंद करायच्या विचारात होता. त्या दिवशीच्या विक्रीचे पैसे सजोर ठेवून ते मोजायचे काम तो करत होता. पैसांचा तो डोंग पाहिल्यावर जमीनदाराच्या ममात लोभ उत्पन्न झाला! डोळ्यांसमोर त्याला पैसे विसत होते, स्वतःला तो अवृष्य झाला होता. म्हणून पुढे होऊन त्याने दोन्ही हातांनी ते पैसे जपवून घेतले.

पण दुकानदाराने त्याचा हात बंद पकडला व तो जोरठ्ठू लागला—"चोर, चोर! पकडा, पकडा!" मासपासचे दुकानदारही तेथे आले अन् त्यांनी जमीनदाराला चांगले बडबून काढले! मागला मार खाऊन कसासरी उठत-वसत जमीनदार आपल्या घरी येऊन पोचला!

नेत्रदर्शी

शिवापुरी गावात एक नवीनच वैद्य रहायला आला. त्याचं नाव होतं नेत्रदर्शी. गावाच्या त्याने सांगितलं, की आपण बराच काळ हिमालयात राहून, तिथल्या सिद्धपुरुषांकडून एक निराळीच चिकित्सा-पद्धति शिकून घेतली आहे.

या पद्धतीत म्हणं रोम्याला कोणत्याही प्रकारे तपासून पहायची गरजच नसते, फक्त थोडा वेळ रोम्याच्या डोळ्यांकडे पहायचं—की सगळं म्हणं त्याच्या रोगाचा पत्ता लागतो! फारच थोड्या काळात त्याचं नाव मासपासच्या गावातूनही चांगलंच प्रसिद्ध होऊन गेलं! सर्वच वण नेत्रदर्शीला 'महान् वैद्य' म्हणून त्याच्यावर स्तुतिसुमन उधळू लागले!

त्याच गावात सत्यधर्म नावाचा माणगी एक बैद्यही वगोदरपासून रहात होता. लहानपणीच त्याने आपले आजोबा व वडील

बांध्यापासून, खूप मेहनतीने चिकित्सा-शास्त्रातले बारकावे शिकून घेतले होते. त्या गावात नेत्रदर्शी आला, अन् सत्यधर्मकडे येणाऱ्या लोकांची संख्या घटत राहिली.

रोम्याची नाडी व इतर अनेक परीक्षा करूनच, खर पाहता रोगनिदान करायची पद्धत असते. पण नुसते डोळे बघून रोगनिदान करणं कसं बरं शक्य असेल? या बाबतील सत्यधर्मने खूप विचार केला, काही पुस्तकंही घुंटाळली, पण कुठेच काही माहिती मिळाली नाही त्याला. मग गावातल्या दोन वडीलधाऱ्या माणसांनाही त्याने आपला संशय बोलून दाखवला.

ते दोघं माबहुल नेत्रदर्शीची बोलले, तेन्हा तो म्हणाला—"या गावच्या बैद्याला 'कूपमंडूक'च म्हणायला हवं! गाव सोडून कधी बाहेर गेला असेल तर ना! फक्त ताढपणांच्या काही पोण्या वाचून

असेल याचदलची सत्यधर्मच्या मनातली शंका जास्तच वाढली होती. त्याच्या मनात आलं की नेत्रदर्शीच्या प्रामाणिकपणाची आणि त्याच्या वैद्यकशास्त्राच्या ज्ञानाची कसोटी पहाण्याचा काही उपाय शोधून काढायला हवा.

एके दिवशी रात्री सत्यधर्मने खरासं वेसांतर केलं. आणि एका म्हातान्या माणसाला बरोबर घेऊन तो नेत्रदर्शीच्या घराकडे गेला. वार वाराच्या नेत्रदर्शीने वार उघडले.

सत्यधर्म त्याला म्हणाला—“हा म्हातारा माझा काका आहे. आतापर्यंत त्याची तब्येत चांगली ठणठणीत होती, स्वतःची कामे तो स्वतःच करीत असे. पण आता झालं एकाएकी कुणास ठाऊक! गेला माठवडा-भर हा काहीसुद्धा सातपीठ नाही. जबरदस्तीने दूध पाजलं तब त्याला उलटी होतय. काही हालचाल नाही, की बोलणं व हिडणं-फिरणंही नाही! आपण आला चांगलं तपासून, औषधोपचार करून बरं केलं तर मी चांगली भरपूर फी देईन.”

सर्व काही ऐकून त्यावर मोठ्याने हसत नेत्रदर्शी म्हणाला—“अरे, मी तर माझ्याकडे येणाऱ्या रोग्याला त्याच्या आजाराबद्दल काही विचारतही नाही. म्हातान्याबरोबर येऊन तू तर बरेच काही सांगितसंस

त्याच्याबद्दल! माफी निदान-पद्धत आहे 'नेत्रचिकित्सा', अन् मी जाहे नेत्रदर्शी चिकित्सक! हिमालयात राहून तिथल्या थंडीशी जगहून मी काही सिद्धपुरुषांकडून वैद्यकशास्त्र शिकून घेतलं. ठीक आहे, ज्ञाना काही तू सांगायची गरज नाही रोग्याबद्दल. त्याला जरा शा बटईवर निजव बघू!”

सत्यधर्मने म्हातान्याला बटईवर निजवले. नंतर नेत्रदर्शीने जरा वेळ म्हातान्याच्या डोळ्यात पाहून म्हटलं—“अरे तुझ्या काकाचा पचनकोष जगदीच जोर्ण झालाय, मेंदूच्या नसा फाटल्यायत. म्हणूनच काही झालेलं त्याला पचेंनासं झालंय! तो बोलत नाही, तेही बामुल्लेख. मी सामान्य काष्टीषधं नव्हे, तर केवळ हिमालयातच मिळणाऱ्या वनस्पतींपासून बनवलेली औषधं देतो बघ; लवकरच तुझा हा काका बरा होईल अन् हिडू-फिरू लागेल!”

अचानक तो म्हातारा ताडकन बटईवर उठून बसला अन् म्हणाला—“बघ, मी

चांगला बोलतोय-चालतोय! काय रे, हीच का तुझी अद्भुत नेत्र-चिकित्सा? अरे मी तर जन्मांचला आहे. अन् माझ्या डोळ्यात पाहून आम्ही सांगितलेले छोटे रोग तू अरे धकन चालला आहेस. तुला तर हे सुद्धा कळलं नाही, की मी डार आंधळा आहे! कसला रे वैद्य तू?”

ऐकून नेत्रदर्शी त-त प-प करू लागला! सत्यधर्म म्हणाला—“मी या गावचा वैद्य, बरं का! माझं नाव सत्यधर्म, आजपर्यंत तुझ्या औषधोपचाराने कुणाचा जीव गेला नाही हे तुझं भाग्य; किंवा त्यांचं पुण्य म्हण! माणसाला जगण्यासाठी अनेक मार्ग असतात. एकादा चांगला मार्ग निवडून प्रामाणिकपणे जगायचा प्रयत्न करावा माणसाने! पण म्हणून पुढे तरी असं लोकांच्या जिवाशी खेळू नका वैद्यमहाराज!”

नेत्रदर्शीने सत्यधर्माजवळ माफी मागितली अन् त्याच दिवशी तो गाव सोडून निघून गेला.

आति विनय

सुशील देशाच्या राजाचे नाव होते सर्वोत्तम. एकदा त्याला असा संशय आला की शत्रूचे काही गुप्त हेर आपल्या लोकांच्यात मिसळून रहात आहेत. संशयाचे कारण असे होते, की अलिकडे त्याच्या जन्तः-पुरातील अनेक रहस्ये शेजारचा राजा निःशस्त्र पाहण्या कानी जातात हे त्याच्या लक्षात आले होते.

सर्वोत्तमने मनात ठरवून टाकले की स्वतःच आपल्या नोकरांच्यात संपूर्ण असलेल्या गुप्त हेरांचा तपास लावायचा. काही दिवस त्याने अंतःपुरातल्या नोकरांवर पाळतही ठेवली. पण तो गुप्त हेर शोधायच्या कामात सफळ झाला नाही.

दरबारी विदुषक चाकहास हा खरोखरीच मोठा बुद्धिमान माणूस होता. एके दिवशी राजाने त्याला बोलावून घेऊन सर्व हकीकत सांगितली व म्हटले—“चाकहास, कसेही

करून जन्तःपुरात संपूर्ण असलेल्या कपटी, धोकेबाज अशा देशद्रोह्यांना आपण शोधून काढलेच पाहिजे.”

हसत हसत चाकहासने राजाला आश्वासन दिले—“महाराज, हे काम म्हणजे तर माझ्या बाप्पा हातचा मळ! खरोखरीच अंतःपुरात शत्रूचा कोणी गुप्त हेर असेल तर त्याला ताबडतोब शोधून देणं, माझ्याकडे लागलं!” आणि त्याने जन्तःपुरातल्या सगळ्या नोकरांनी राजापुढे हजर व्हावे असे फर्मान काढले.

ते सर्व नोकर ताबडतोब दरबारात राजापुढे हजर झाले.

चाकहास त्यांना उद्देशून म्हणाला—“एका देशाचं राज्य करणाऱ्या राजाला रोज कसकसा अडचणींना तोंड द्यावं लागतं याची तुम्हाला कल्पना असेल. तेव्हा आपल्या राजाला मुळाने कालक्रमाने करता

यावे, याची जबाबदारी आपणा सर्वांवरच वाहे, की नाही? राजाला जोपर्यंत अशी साथी वाटणार नाही, की आपल्या भोवतालचे सर्व जण विश्वासपात्र आहेत, राजभक्त आहेत, तोपर्यंत तो आपलं बायूष्य निश्चिन्तपणे व सुखासमाधानाने कसं बरं चालवू शकेल? तुम्ही जर सर्वच जण मोठे राजभक्त, विश्वासपात्र अन् इमानी आहात. तुमच्यासारखे चांगले नोकर विमतीला अचणं हे राजाचं केवळ भाग्य! तेव्हा आता तुम्ही एकेकाने पुढे येऊन राजाला धरणास्पद करून प्रजापति करा आणि त्याला प्रदक्षिणा घाला. अशा प्रकारे तुम्ही आपली राजभक्ति व्यक्त करावी, अशी माझी इच्छा आहे.”

त्यावेळी तेथे जन्तःपुरातले एकूण सहा नोकर हजर होते. त्यातले दोघे ताबडतोब पुढे झाले; त्यांनी राजाच्या पायावर डोके ठेवले, त्याला प्रदक्षिणा घातली आणि एका बाजूला मागे सरून उभे राहिले.

राजा सर्वोत्तम पुतळ्यासारखा स्तब्ध राहून हे सर्व पहात राहिला.

इतर नोकरांकडे पहात चाकहासने विचारले—“अरे, काय झालं? राजाला प्रदक्षिणा का नाही घालत तुम्ही लोक?”

पण ते नोकर विचारे काहीच बोललेनात! माना सखी घासून ते मुकाट्याने तसेच उभे

राहिले. चाकहासने पुन्हा एकदा विचारल्या-वरही ते तसेच उभे राहिले.

यावर चाकहास राजाने त्यांना म्हणाला—“राजाच्या पाया पडायला सांगितलं ना तुम्हाला? ऐकू नाही येत? आटपा लावकर. नाहीतर कासावर चढवीन एकेकाला!” या धमकीने मात्र ते पुढे सरकले अन् राजाच्या पाया पडायला तयार झाले. तेव्हा ताबडतोब त्यांना मांघयत तो विदुषक राजाला म्हणाला—“महाराज, प्रथम ज्या दोघा नोकरांनी आपल्या पाया पडून प्रदक्षिणा घातली, तेच देशद्रोही आहेत. शत्रुशी हात मिळवणी केलेले गुप्त हेर नक्की तेच आहेत याबद्दल शंका नाही. पकडा त्यांना!”

चारहासच्या या बोलण्यावर राजा चकित झाला. त्याने विचारले—“हे तू कसं वावित करू शकशील, की तेच राजद्रोही आहेत?”

यावर उत्तरादासल चावहास म्हणाला—“अगदी सरळ गोष्ट आहे महाराज! जे कपटी व ठोंगी असतात त्यांना नेहमीच आपल्या छन्या रुपावर पडदा घालण्याची आवश्यकता वाटते. त्या प्रयत्नात हर क्षण आपली छोटी राजभक्ती प्रकट करायच्या प्रयत्नात असतात असे लोक! जारीकची संधीही सोडणार नाहीत ते!”

“मग बाकीच्या चार जणांची काय हकिकत?” राजाने विचारले.

“तेच सारे राजभक्त आहेत. जसा लोकांना सर्वातमोर आपली भक्ती दाखवायला आवडत नाही, इतकेच नव्हे, तर आपला आवडत नाही. राजभक्ती प्रकट करण्याच्याही त्यांच्या काही सीमा ठरलेल्या असतात. मी या सर्वांना आपल्याला प्रवक्षिणा घालायला सांगितले होते. ज्याचे

व्यक्तिमत्व उच्च असते, अन् ते स्वाभिमानी असतात ते असे कधीच करणार नाहीत. एक उक्ति पण आहे न, ‘अतिविनयम्, घृतलक्षणम्!’ ज्ञाना आपणाला जास्त सांगायची काय आवश्यकता?” विदुषकाने आपले समर्पण दिले.

राजाच्या लक्षात आले, की विदुषकाच्या बोलण्यात तथ्य आहे. त्याने लगेच आपल्या गुप्तहेर-जात्याच्या प्रमुखाला बोलावून आज्ञा दिली की या संभावित नोकरांची नीट चौकशी करून सरी गोष्ट काय आहे याचा पत्ता लावावा.

त्या प्रमुखाने या दोन्ही नोकरांना एका बाजूच्या खोलीत नेले व त्यांना आपल्या पद्धतीने विचारून सरी गोष्ट बाहेर काढली. तेच खरोखरी शेजारच्या राजा निद्राप्रियचे गुप्त हेर होते!

राजाने त्या दोन्ही गुप्त हेरांना हद्द-पारीची शिक्षा दिली आणि तीक्ष्णबुद्धीच्या हुकार जसा चारहासची खूप प्रशंसा करून त्याचा विशेष सत्कारही केला.

सिंह ताची चालीस मैल वेगाने धावू शकतो. एका सेपेत हा चालीस फूट अंतर ओसाडू शकतो. स्वतःचा

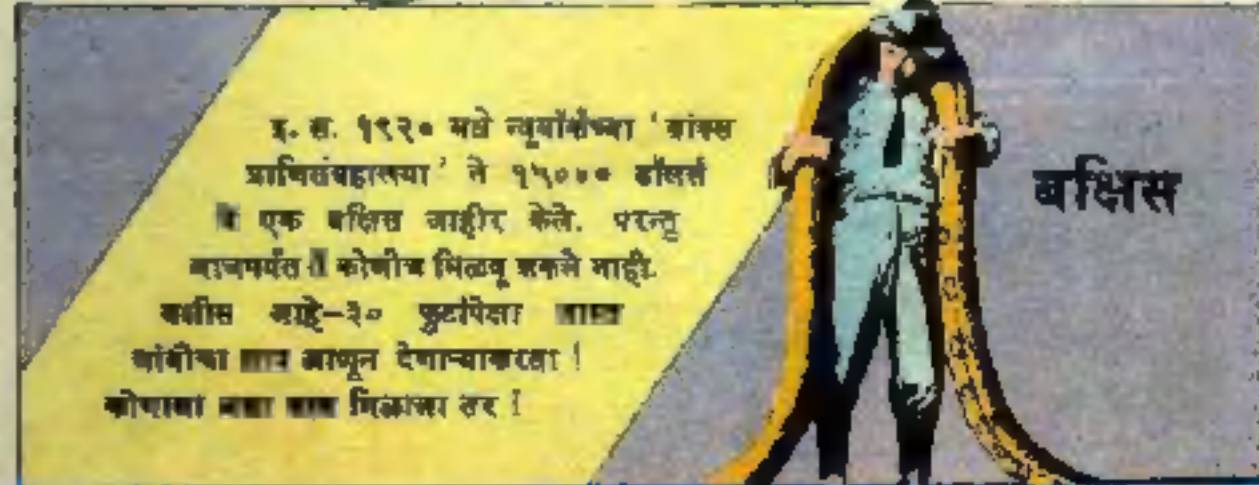
मुगराज

अवघ्यासाठी खंगलात रहाणारा सिंह एका माळवघात १०० किमी वेगाने धावू शकतो.

एक वसाहत

‘पोर्तुगालचा बोंडा’ (पोर्तुगीज मॅन ऑफ बॉर) म्हणजे खरे पाहता निरनिराळ्या पाणबंतूती बनलेली एक वसाहतच होय. ही एक पाण वनस्पती (कोरल) मानली जाते. पात ‘पकोट’ ही वनस्पति सर्वात मोठी असते. तिची लांबी ८ ते १० इंच इतकी असते. तिचा अन्न मिळाने की तिच्यात रहाणाऱ्या सर्व निरनिराळ्या प्राण्यांना पोषक पदार्थ आपोआपच पोचतात.

बक्षिस

इ. स. १९२० मध्ये न्यूयॉर्कच्या ‘ग्रॅन्ड प्रायिंटिंगहाऊस’ ने १५००० डॉलर्स व एक बक्षिस जाहीर केले. परन्तु बाजपर्वत ही कोणीच मिळवू शकले नाही. बक्षिस आहे—३० फुटांपेक्षा जास्त लांबीचा तान जाणून देणाऱ्याकरता! कोणाचा तान तान मिळाला तर!